

**Ministerstvo školství,
mládeže
a tělovýchovy**

**Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji
výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002**

Ke společnosti znalostí

ústav
pro informace
ve vzdělávání

A	PODMÍNKY VÝVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY	13
A1	Ekonomické podmínky rozvoje školství	13
A1.1	Objem výdajů veřejných rozpočtů na školství	13
A1.2	Výdaje státního rozpočtu a obecních a krajských rozpočtů na školství	14
A1.3	Běžné a kapitálové výdaje	15
A1.4	Veřejné výdaje na jednotlivé typy a druhy škol	16
A1.5	Veřejné výdaje na regionální školství	17
A1.6	Veřejné výdaje na vysoké školy	18
A2	Pracovní trh a vzdělávací systém	19
A2.1	Vzdělanostní struktura obyvatelstva a struktura zaměstnanosti	19
A2.2	Nezaměstnanost a vzdělání	21
A2.3	Ekonomická hodnota vzdělání	25
A2.4	Uplatnění absolventů škol na trhu práce	26
A3	Demografický vývoj	29
A4	Právní předpisy ve školství	30
A5	Východiska dalšího rozvoje vzdělávací soustavy	31
B	VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA V ROCE 2002	35
B1	Struktura vzdělávací soustavy	35
B2	Regionální školství	39
B2.1	Státní správa a územní samospráva v regionálním školství	39
B2.2	Předškolní vzdělávání	41
B2.3	Povinná školní docházka	44
B2.4	Střední školství	48
B2.5	Speciální školství	65
B2.6	Vzdělávání příslušníků národnostních menšin v mateřském jazyce	68
B3	Terciární vzdělávání	70
B3.1	Vyšší odborné školství	75
B3.2	Vysoké školství	79
B4	Školy a školská zařízení pro výchovu mimo vyučování a péči o děti a mládež	84
B4.1	Péče o děti mimo vyučování	85
B4.2	Školní stravování a ubytování žáků základních a středních škol	87
B4.3	Stravování a ubytování studentů vysokých škol	89
B4.4	Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče	91
B4.5	Školská poradenská zařízení	92
B5	Pracovníci ve školství	94
B5.1	Zaměstnanost ve školství	94
B5.2	Učitelé a ředitelé škol	97
B5.3	Platy a platová úroveň ve školství	100
B5.4	Vývoj platů učitelů	102
B5.5	Kvalifikační struktura akademických pracovníků veřejných vysokých škol	105
B6	Financování školství	105
B6.1	Výdaje na regionální školství	105
B6.2	Financování vysokých škol	117
B7	Mezinárodní spolupráce resortu školství	121
B7.1	Bilaterální spolupráce	121
B7.2	Evropská unie	121
B7.3	Ostatní mnohostranná spolupráce	123
B7.4	Rámcové programy EU	125
B8	Celoživotní učení	126
B8.1	Lisabonská strategie	126
B8.2	Operační program Rozvoje lidských zdrojů	126

B8.3	Program PHARE	127
B8.4	Informační systém o uplatnění absolventů (ISA)	127
B8.5	OCED – Kvalifikační systémy (2002–2003)	128
B9	Evaluace výsledků vzdělávání	128
C	REFORMA VEŘEJNÉ SPRÁVY VE ŠKOLSTVÍ	133
C1	Průběh a výsledky reformy	133
C2	Nové mechanismy veřejné správy ve školství	135
C2.1	Mechanismus dlouhodobých záměrů	135
C2.2	Dlouhodobý záměr ČR	135
C2.3	Dlouhodobé záměry krajů	136
C3	Vzdělávací příležitosti a účast na vzdělávání	137
C3.1	Účast na vzdělávání v mezinárodním pohledu	137
C3.2	Účast na vzdělávání v krajích ČR podle stupňů vzdělávací soustavy	141
C3.3	Struktura středoškolského vzdělávání:	146
C3.4	Ekonomika a financování vzdělávání v mezinárodním srovnání	152
C3.5	Srovnání ekonomiky a financování regionálního školství v krajích ČR	155
C3.6	Absolventi středních a vyšších odborných škol na trhu práce	173

PŘEDMLUVA

Vážení přátelé,

dostáváte do rukou *Výroční zprávu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002 KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ*. Spolu s předchozími pěti výročními zprávami podává obraz o důležitém období utváření nové podoby českého školství a vzdělávání po roce 1989. Měřeno roky jde o historii krátkou, ale důležitou s ohledem na změny, které v tomto období nastaly a které založily mnohé z toho, co je charakteristické pro dnešní stav.

Významným hybatelem vývoje výchovně-vzdělávací soustavy byla a stále je reforma veřejné správy, která přenesla velkou část odpovědnosti v oblasti školství a vzdělávání z centra do regionů. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, kraje i obce si vytvářejí nástroje, které jim umožní co nejlépe uplatňovat svěřené pravomoci, a hledají cesty ke vzájemné efektivní spolupráci. Cíl je společný – nastavit všestranné podmínky pro rozvoj kvalitního a efektivního vzdělávání, které umožní České republice a jejím občanům s úspěchem obstát ve společnosti znalostí. Jsem přesvědčena, že výroční zprávy zřetelně ukazují historii minulých let jako cestu k této společnosti.

Ve chvíli, kdy vydáváme tuto výroční zprávu, se završuje mnohé z toho, co bylo započato v předchozích letech. Jsou vedena rozhodující jednání o podobě nového školského zákona, který má zakotvit všechno pozitivní, čeho bylo dosaženo v počátečním vzdělávání, a vytvořit pravidla pro jeho další rozvoj. Druhým mezníkem, k němuž se nyní rychle blížíme, je vstup České republiky do Evropské unie. Široce se nám otevře evropský vzdělávací prostor, a to jak ve smyslu větších možností studia našich občanů v zahraničí, tak ve smyslu studia zájemců z evropských zemí v našich školách. Ačkoliv jako členská země Evropské unie si ponecháme plnou suverenitu ve vzdělávací politice, budeme zapojeni jako plnoprávní partneři do diskuse o evropských prioritách a cílech v oblasti vzdělávání. Pro tyto cíle je právě „společnost znalostí“ klíčovým pojmem, který odráží skutečnost, že hnacím motorem společnosti v dnešní době jsou právě znalosti spolu se schopností je vytvářet a uplatňovat.

Doufám, že *Výroční zpráva Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002 KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ* se stane významným zdrojem spolehlivých informací a podnětů pro všechny, kdo rozhodují o otázkách českého školství a vzdělávání a přemýšlejí o jeho směřování a dalším rozvoji.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Petra Buzková'.

JUDr. Petra Buzková
ministryně školství, mládeže a tělovýchovy

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy předkládá *Výroční zprávu o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002 KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ*. Navazuje tím na pět předchozích výročních zpráv – *Školství v pohybu*, *Školství na křižovatce*, *Na prahu změn*, *Na počátku tisíciletí*, *Společná odpovědnost*, které byly publikovány v letech 1996, 1998, 2000, 2002 a 2003. Hlavním účelem výročních zpráv je informovat Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky a Senát Parlamentu České republiky,¹ vládu České republiky a odbornou i širší veřejnost o stavu a vývoji výchovně-vzdělávací soustavy a o základních souvislostech vzdělávání s ekonomickým a společenským vývojem. Výroční zpráva za rok 2002 zachycuje především vývoj v období 2001–2002, uváděné datové podklady však ve většině případů umožňují pohled zpět a srovnání už od roku 1995.

Do výročních zpráv jsou kromě popisu vývoje a stavu výchovně-vzdělávací soustavy pravidelně zařazována také témata, která byla charakteristická pro vývoj v příslušném období: postavení české vzdělávací soustavy v mezinárodním srovnání (*Školství na křižovatce*), české školství v regionálním pohledu (*Školství v pohybu*), stav a podmínky vzdělávání a vzdělávacích aktivit (*Na počátku tisíciletí*), reforma veřejné správy ve školství (*Společná odpovědnost*).

Tuto strukturu zachovává také *Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002 KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ*. Je členěna do dvou částí:

1) První část, zabývající se stejně jako v předchozích letech popisem vývoje a stavu výchovně-vzdělávací soustavy, obsahuje dvě kapitoly:

Kapitola A *Podmínky vývoje vzdělávací soustavy* podává informace o nejvýznamnějších ekonomických, sociálních a demografických souvislostech vývoje školství. Poměrně velká část kapitoly je věnována vztahům vzdělávacího systému a trhu práce, zahrnuty jsou i základní informace o legislativním prostředí ve školství v roce 2002.

Kapitola B *Vzdělávací soustava v roce 2002* charakterizuje strukturu vzdělávací soustavy, její jednotlivé úrovně a její řídicí, správní a samosprávné mechanismy, v jejichž rámci vzdělávací systém funguje. Podrobná analýza je věnována stavu a vývoji jednotlivých součástí vzdělávací soustavy od předškolní výchovy až po vysoké školství. Tato kapitola se zabývá i školskými zařízeními, problematikou zaměstnanosti ve školství, platovým ohodnocením pracovníků, financováním školství, problematikou vědy a výzkumu a mezinárodní spoluprací v resortu školství. Nedílnou součástí této kapitoly jsou i informace o celoživotním učení a evaluaci výsledků vzdělávání.

2) Druhou část zprávy představuje kapitola C. Zahrnuje dvě samostatná témata a jim odpovídající podkapitoly – *Reforma veřejné správy ve školství* a *Vzdělávací příležitosti a účast na vzdělávání*. První z nich podává základní informaci o změnách, které proběhly v systému veřejné správy ve školství v roce 2002, druhá se zabývá především porovnáním situace ve školství v jednotlivých krajích České republiky.

Předkládaná *Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002 KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ*, již šestá v pořadí, poskytuje spolu s předchozími zprávami komplexní pohled na významné období změn, jimiž prošlo a prochází vzdělávání v České republice po roce 1989.

¹ Zpráva je předkládána Poslanecké sněmovně PČR v souladu s § 12 odst. 5 písm. g) zák. č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů.

POUŽITÉ ZKRATKY

Absolv.	absolventi
adm.	administrativa
AMU Praha	Akademie múzických umění
CEDR	centrální registr dotací
CERI	Centrum pro výzkum a inovace ve vzdělávání
COST	European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research (evropská mnohostranná spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje se zaměřením na badatelský a aplikovaný výzkum)
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ČVUT Praha	České vysoké učení technické
ČZU Praha	Česká zemědělská univerzita
DSO	Dobrovolné svazky obcí
DVPP	další vzdělávání pedagogických pracovníků
ECTS	Evropský kreditní systém
Elektr.,telekom.a VT	elektrotechnika, telekomunikační a výpočetní technika
ES	Evropské společenství
ESA	European Space Agency
ESF	Evropský sociální fond
EU	Evropská unie
EUPRO	European Union of Physics Research Organisation 4.-5. rámcový program
EUREKA	projekty EUREKA, Evropská spolupráce v oblasti aplikovaného a průmyslového výzkumu.
FKSP	fond kulturních a sociálních potřeb
G	gymnázium
g.a k.	geodézie a kartografie
Gastron.,hotel.a tur.	Gastronomie, hotelnictví a turismus
Gymn	gymnázium
HDP	hrubý domácí produkt
hutn. a slév.	hutnictví a slévárenství
IEA	Mezinárodní asociace pro hodnocení výsledků vzdělávání
IMHE	Institutional Management of Higher Education
INES	Indicators of Education System
INGO	Inter Non-Governmental Organization
ISA	informační systém o uplatnění absolventů na trhu práce
ISCED	International Standard Classification of Education
ISS	integrovaná střední škola
JU České Budějovice	Jihočeská univerzita
KKOV	Klasifikace kmenových oborů vzdělání
KÚ	krajský úřad
lesn.	lesnictví
MF	Ministerstvo financí
MHMP	Magistrát hlavního města Prahy
MLZU Brno	Mendelova lesnická a zemědělská univerzita
MO	Ministerstvo obrany
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠ	mateřská škola
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MU Brno	Masarykova univerzita
MV	Ministerstvo vnitra
MZ	maturitní zkouška
MZ	Ministerstvo zdravotnictví
Mze	Ministerstvo zemědělství
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
NSF	National Science Foundation
NÚOV	Národní ústav odborného vzdělávání
obec III	obec s rozšířenou působností
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
ochr. ŽP	ochrana životního prostředí
OkÚ	Okresní úřad

OP RLZ	Operační program „Rozvoj lidských zdrojů“
Osobní a prov.sl.	Osobní a provozní služby
p.ch.	potravinářská chemie
Pedag.,učitel.a soc.p.	Pedagogika, učitelství a sociální péče
PIRLS	Mezinárodní výzkum čtenářské gramotnosti
PISA	Program pro mezinárodní hodnocení žáků
PMS	pomaturitní studium
Podnikání v ob.	podnikání v oborech, odvětví
popř.	popřípadě
prakt.	praktické
Právní a veřejn.činn.	Právo, právní a veřejnosprávní činnost
př.	příprava
přípr.	přípravný
PŠD	povinná školní docházka
Public.,knihov.a inf.	Publicistika, knihovnictví a informatika
resp.	respektive
RgŠ	regionální školství
RISA	Regionální informační systém o uplatnění absolventů na trhu práce
SEI	středoevropská iniciativa
SOŠ	střední odborná škola
SOU	střední odborné učiliště
spec.	speciální
Spec.a interd.ob.	Speciální a interdisciplinární obory
sport. šk.	sportovní škola
SPV	středisko praktického vyučování
SŠ	střední škola
str.výr.	strojírenská výroba
SU	Slezská univerzita
šk.	školní
ŠLP	školní lesní podnik
ŠÚ	školský úřad
ŠZP	školní zemědělský podnik
Tech.chemie a ch.sil.	technická chemie a chemie silikátů
Tex.výr.	textilní výroba
TIMMS	Třetí mezinárodní výzkum matematického a přírodovědného vzdělávání
tzv.	tak zvané
UHK	Univerzita Hradec Králové
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
ÚSC	územně správní celek
UTB Zlín	Univerzita Tomáše Bati
v.p.	veterinární prevence
VaV	věda a výzkum
viz	podívej se
VOŠ	vyšší odborná škola
VŠ	vysoká škola
VŠB TU Ostrava	Vysoká škola báňská – Technická univerzita
VŠE Praha	Vysoká škola ekonomická
VŠPS	Výběrové šetření pracovních sil
VŠUP Praha	Vysoká škola umělecko-průmyslová
VUT Brno	Vysoké učení technické
Vyu	vyučení
VyuMZ	vyučení s maturitou
Zprac.dřeva a hud.n.	zpracování dřeva a výroba hudebních nástrojů
ZŠ	základní škola
ZU Plzeň	Západočeská univerzita
ZÚ	závěrečný účet

hvězdička (*)

v tabulce na místě čísla značí, že údaj není k dispozici

ležatá čárka (-)

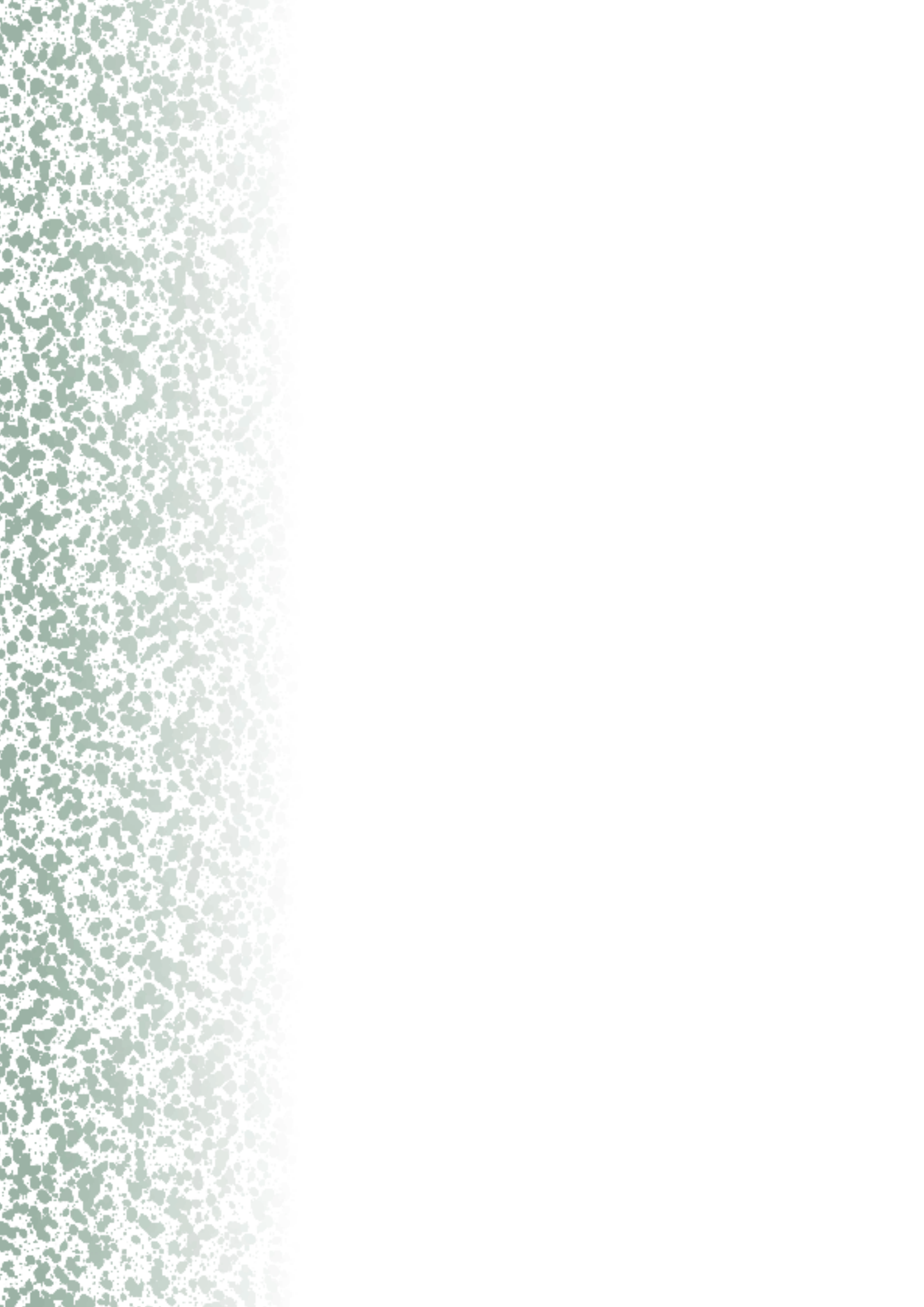
v tabulce na místě čísla značí, že jev se nevyskytoval

křížek (x)

v tabulce na místě čísla značí, že zápis není možný z logických důvodů

A

PODMÍNKY VÝVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY

A PODMÍNKY VÝVOJE VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVY

A1. Ekonomické podmínky rozvoje školství

A1.1. Objem výdajů veřejných rozpočtů na školství

Objem veřejných výdajů na školství je ovlivňován řadou faktorů. Jedním z nejdůležitějších je celkový ekonomický vývoj státu a především celková výše státního rozpočtu. Vzdělávání je financováno z rozpočtu Ministerstva školství mládeže, a tělovýchovy, z rozpočtu obcí a krajů, z rozpočtu dalších ministerstev, která jsou zřizovateli škol (MO, MV).

V roce 2001 došlo v České republice v důsledku reformy veřejné správy i ke změně finančních toků ve školství (viz kapitola B6.1.). Proběhl dvojitý přechod, nejprve u škol a školských zařízení zřizovaných školskými úřady na okresní úřady a posléze přechod téměř všech státních škol a školských zařízení na kraje, a to ve všech krajích s výjimkou Prahy ve třech fázích (všechny pražské školy byly delimitovány na hlavní město Prahu k 1. 1. 2001). Financování škol nejprve přešlo na okresní úřady a následně kraje zčásti do jejich přenesené působnosti a zčásti do samostatné působnosti. Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy zůstala zřizovatelská funkce u 72 škol a školských zařízení, především speciálních škol, výchovných a diagnostických ústavů. Spolu s těmito změnami

byly prováděny i změny ve způsobu přidělování finančních prostředků pomocí rozpočtových opatření a transferů z MŠMT. V říjnu 2001 se uskutečnil také převod zemědělského učňovského školství z působnosti Ministerstva zemědělství na kraje.

V roce 2002 probíhala II. fáze reformy veřejné správy, která byla završena zrušením okresních úřadů k 31. 12. 2002 a přechodem jejich kompetencí do přenesené působnosti krajů a obcí s rozšířenou působností.

Pokud jde o zdroje financování, situace se v roce 2001 a 2002 velmi lišila od předchozích let. Část výdajů, které byly dříve vynakládány z rozpočtu MŠMT, se přesunula na přechodnou dobu (od začátku roku 2001 až do zrušení okresních úřadů k 31. 12. 2002) do výdajů rozpočtové kapitoly 380-Okresní úřady a kapitoly 398-Všeobecná pokladní správa, posléze veškeré provozní výdaje škol a školských zařízení zřizovaných kraji přešly do rozpočtů jednotlivých krajů.

Financování veřejných vysokých škol v roce 2002 se realizovalo převážně prostřednictvím dotací ze státního rozpočtu poskytovaných na základě rozhodnutí MŠMT a uzavřených dotačních smluv a dodatků (viz kapitola B6.2.).

Veřejné výdaje na školství² vykazovaly rostoucí tendenci v první polovině devadesátých let. Restriktivní opatření v letech

Tabulka 1: Vývoj hrubého domácího produktu (HDP), veřejných výdajů a veřejných výdajů na školství v letech 1995–2002 (v mld. Kč běžných cen)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001 ²⁾	2002 ²⁾
Hrubý domácí produkt¹⁾	1 381,0	1 567,0	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje celkem (SR+MR)	565,1	655,5	676,5	727,1	773,3	825,0	900,1	994,6
Výdaje státního rozpočtu (SR) celkem	432,7	484,4	524,7	566,7	596,9	632,3	693,9	750,8
Výdaje místních rozpočtů (MR) celkem	132,3	171,1	151,8	160,3	176,4	192,7	206,2	243,9
Veřejné výdaje na školství celkem³⁾	71,9	81,7	78,9	80,3	86,8	87,8	96,1	106,6
Veřejné výdaje na školství v % HDP	5,2 %	5,2 %	4,7 %	4,4 %	4,6 %	4,4 %	4,5 %	4,7 %
Veřejné výdaje na školství v % ze SR + MR	12,7 %	12,5 %	11,7 %	11,1 %	11,2 %	10,6 %	10,7 %	10,7 %
v tom:								
výdaje státního rozpočtu na školství	58,2	65,6	65,2	66,4	72,3	73,5	64,8	69,2
v % SR	13,4 %	13,5 %	12,4 %	11,7 %	12,1 %	11,6 %	9,3 %	9,2 %
v % HDP	4,2 %	4,2 %	3,9 %	3,6 %	3,8 %	3,7 %	3,0 %	3,0 %
z toho: výdaje na mzdy	*	35,1	36,0	36,1	40,4	41,1	45,1	49,8
v % HDP	x	2,2 %	2,1 %	2,0 %	2,1 %	2,1 %	2,1 %	2,2 %
v % z běžných veřejných výdajů na školství	x	43,0 %	45,7 %	44,9 %	46,5 %	46,8 %	46,9 %	46,7 %
výdaje z rozpočtu obcí a DSO;KÚ	13,7	16,1	13,7	13,9	14,5	14,3	31,4	37,4
v % MR	10,4 %	9,4 %	9,0 %	8,7 %	8,2 %	7,4 %	15,2 %	15,3 %
v % HDP	1,0 %	1,0 %	0,8 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	1,4 %	1,6 %

Poznámky:

¹⁾ Výše HDP je v letech 1995–2002 zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

²⁾ Vzhledem k transformaci veřejné správy došlo v roce 2001 a 2002 ke změně finančních toků – údaje jednotlivých rozpočtových kapitol nelze v časové řadě porovnávat.

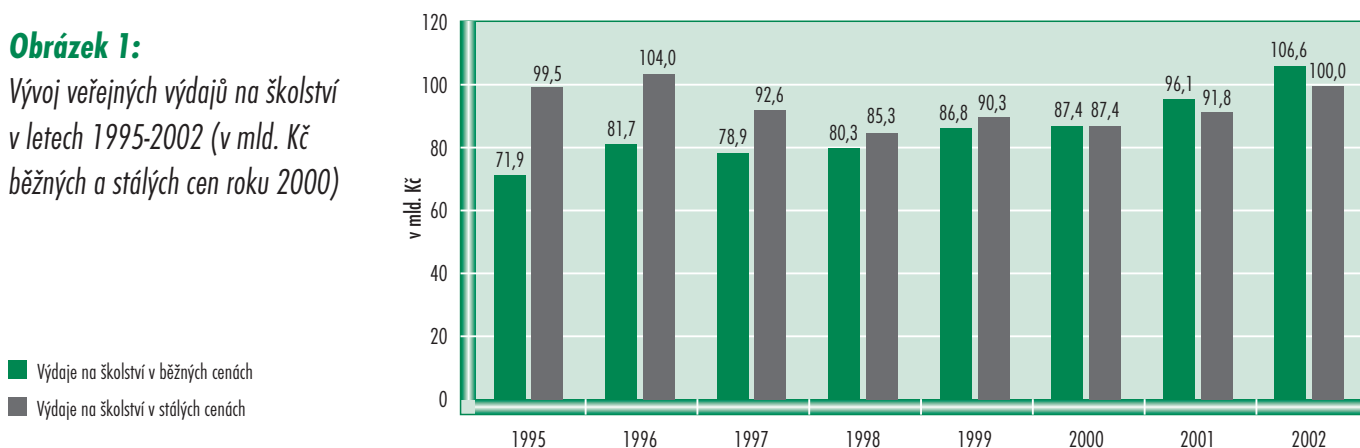
³⁾ Údaj zahrnuje výdaje kapitoly MŠMT (vč. transferů na KÚ a magistráty), OkÚ, Mze a MO.

Zdroj: Státní závěrečné účty České republiky 1991–2001, Závěrečné účty kapitol 333–MŠMT, 700–Obce a DSO, Krajské úřady, 380–Okresní úřady, 329– Mze, 335–MZ, 307–MO, ČSÚ–Statistické ročenky ČR, databáze ÚIV.

² Veřejnými výdaji na školství se rozumí výdaje na výchovu a vzdělávání ve školních, předškolních a školských zařízeních vynakládané z veřejných prostředků (tj. ze státního rozpočtu a z územních rozpočtů).

Obrázek 1:

Vývoj veřejných výdajů na školství v letech 1995-2002 (v mld. Kč běžných a stálých cen roku 2000)

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT, 700-Obce a DSO, KÚ, 380-OkÚ, 329-Mze, 335-MZ, 307-MO; ČSÚ; ÚIV.

1997 a 1998 (tzv. „úsporné balíčky“) se odrazila i ve školství snížením celkového objemu finančních prostředků jak v běžných cenách, tak dokonce i ve stálých cenách. Podíl veřejných prostředků vynakládaných na školství poklesl z 5,2 % HDP v roce 1996 na 4,7 % hrubého domácího produktu v roce 1997 a v roce 1998 tento podíl činil dokonce pouze 4,4 %. V roce 1999 se pokles zastavil a úroveň výdajů na školství vzhledem k hrubému domácímu produktu se dostala téměř na úroveň roku 1997, tedy na 4,6 %, v roce 2000 došlo k mírnému poklesu na 4,4 %. **Od roku 2001 začal narůstat podíl prostředků vynakládaných na školství k hrubému domácímu produktu, a to na 4,5 % v roce 2001 a na 4,7 % v roce 2002.**

V roce 2002 se absolutní objem veřejných výdajů na školství oproti předchozímu roku zvýšil o 10,5 mld. Kč. Veřejné výdaje na školství zahrnovaly výdaje ze státního rozpočtu kapitoly 333-MŠMT, 380-OkÚ, 398-VPS, z rozpočtu kapitoly 700-Obce a DSO, KÚ. Vzhledem k reformě veřejné správy (v roce 2001 a 2002) došlo ke změně finančních toků ve školství a údaje jednotlivých rozpočtových kapitol nelze v časové řadě srovnávat.

Pro porovnání celkové výše veřejných výdajů na školství jsou podstatné údaje přepočtené na stálé ceny, tedy se započteným vlivem inflace. Výše výdajů v roce 2002 ve stálých cenách roku 2000 vzrostla nad úroveň roku 2001, a to na hodnotu 100,0 mld. Kč (106,6 mld. Kč v běžných cenách). Oproti roku 1996, kdy byly výdaje na školství ve stálých cenách roku 2000 nejvyšší, to znamená pokles o 3,9 %.

A1.2. Výdaje státního rozpočtu a obecních a krajských rozpočtů na školství

Podíl výdajů rozpočtů jednotlivých ministerstev, která byla zřizovateli škol a školských zařízení, a rozpočtů obcí se v průběhu let měnil a do roku 1995 závisel především na systému financování školství. Po delimitaci škol Ministerstva zdravotnictví a Ministerstva hospodářství pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (v roce 1996) byly poskytovány čtyři pětiny veřejných výdajů na školství prostřednictvím kapitoly 333-MŠMT státního rozpočtu.

V roce 2001 došlo společně se změnou zřizovatelských kompetencí ke změně finančních toků. Část výdajů, které byly dříve vynakládány z rozpočtu MŠMT, se přesunula do výdajů rozpočtové kapitoly 380-Okresní úřady a 398-veřejná pokladní správa. **Z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT byly hrazeny přímé náklady škol a školských zařízení³ zřizovaných kraji.** Přímé náklady obcím školám a školským zařízením poskytovaly do konce roku 2002 okresní úřady a magistráty měst Plzně, Ostravy, Brna a Prahy. Byť tyto prostředky byly rozpočtovány v kapitole 333-MŠMT, byly počátkem roku 2002 převedeny rozpočtovým opatřením do kapitoly 380-OkÚ. Z tohoto důvodu poklesl i podíl veřejných výdajů na školství prostřednictvím kapitoly 333-MŠMT státního rozpočtu – v roce 2002 činil 52,4 %. Výdaje na školství z místních rozpočtů tvořily v roce 2002 celkem 46,2 %, zbylou část tvoří výdaje z kapitoly 307-MO.

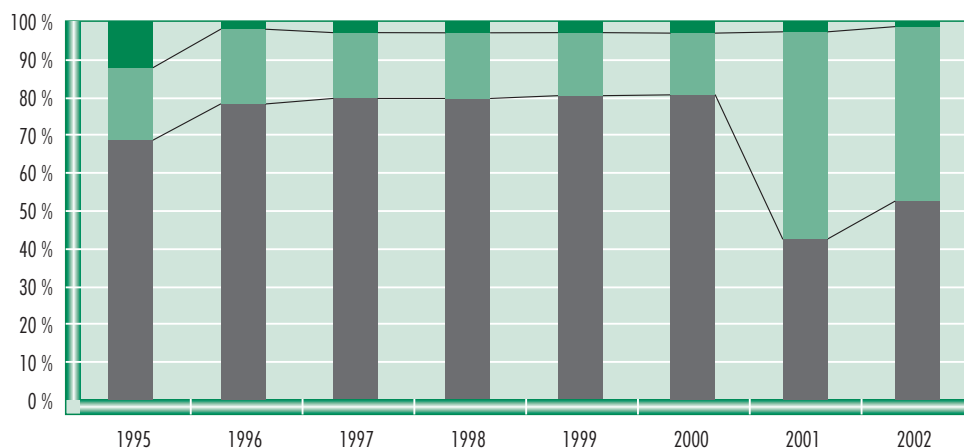
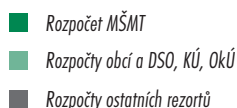
Pokles výdajů na školství z kapitoly 333 (viz následující graf) v roce 2001 a 2002 je způsoben delimitacemi prostředků, a tedy reformou veřejné správy. **Nárůst výdajů v roce 2002 oproti roku 2001 je způsoben nárůstem platů od 1. 3. 2002.**

Průměrná měsíční nominální mzda v resortu školství celkem (celkem kapitola 333) v roce 2002 byla ve výši 14 676 Kč, v regionálním školství (za všechny zřizovatele, všechny platové řády) činila 14 129 Kč a na veřejných vysokých školách 18 609 Kč (VŠ celkem včetně hospodářské činnosti a ostatních aktivit). Od roku 1998 narostla průměrná měsíční nominální mzda ve školství celkem o 37,3 %, v oblasti regionálního školství narostla o 36,6 %, u veřejných vysokých škol (VŠ celkem včetně hospodářské činnosti a ostatních aktivit) o 43,2 %. V meziročním srovnání roku 2002 proti roku 2001 průměrné měsíční nominální mzdy byl v resortu školství celkem zaznamenán výrazný meziroční růst o 9,4 %, v regionálním školství o 9,0 % a na veřejných vysokých školách o 11,3 %. Ve srovnání s průměrnou měsíční mzdou v národním hospodářství činily v roce 2002 průměrné měsíční mzdy pracovníků ve školství celkem 90,5 % průměrné měsíční mzdy v ČR celkem, v regionálním školství 87,2 % průměrné mě-

³ Finanční prostředky na platy a náhrady platů, popřípadě mzdy a náhrady mezd, na odměny za pracovní pohotovost, odměny za práci vykonávanou na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr a odstupné, na náklady na zvláštním způsobem stanovené odvozy do sociálních a zdravotních fondů a ostatní náklady vyplývající z pracovníprávních vztahů, na nezbytné zvýšení nákladů spojených s výukou dětí zdravotně postižených, na výdaje na učební pomůcky a dále na výdaje na učebnice a školní potřeby, pokud se žákům poskytují bezplatně, a rovněž výdaje na další vzdělávání pedagogických pracovníků a služby, které souvisejí s rozvojem škol a kvalitou vzdělávání.

Obrázek 2:

Vývoj struktury veřejných výdajů na školství podle zdrojů v letech 1995–2002 (v % celkového objemu veřejných výdajů na školství)

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT, 700-Obce a DSO, KÚ, 380-OkÚ, 329-Mze, 335-MZ, 307-MO; ČSÚ; ÚIV.

síční mzdy v ČR celkem a na veřejných vysokých školách 114,8 %. Ve srovnání s průměrnou měsíční mzdou v nepodnikatelské sféře činily v roce 2002 průměrné měsíční mzdy pracovníků ve školství celkem 95,2 % průměrné měsíční mzdy v nepodnikatelské sféře, v regionálním školství 91,6 % a na veřejných vysokých školách 120,6 %.

Podrobnější rozbor průměrných měsíčních mezd (nominálních, reálných) ve školství v různém členění (podle zřizovatele, podle druhů a typů škol, podle platového řádu, podle kategorií pracovníků), jejich meziroční vývoj, vývoj za roky 1997–2002 a jejich relace k průměrné měsíční mzdě v ČR celkem a v nepodnikatelské sféře je uveden v kapitole B5 případně kapitole B6.

V roce 2002 byly z rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy hrazeny přímé náklady škol a školských zařízení zřizovaných kraji.

Finanční prostředky na přímé výdaje na vzdělávání pro školy zřizované obcemi byly převedeny rozpočtovým opatřením z kapitoly 333-MŠMT do kapitoly 380-Okresní úřady a následovně uvolňovány Ministerstvem financí jednotlivým okresním úřadům.

Provozní výdaje škol, předškolních a školských zařízení byly zabezpečovány z rozpočtů krajů a obcí.

Dotace poskytnuté soukromým školám, předškolním a školským zařízením byly čtvrtletně účelově převáděny z rozpočtu ministerstva

školství přímo na kraje a Magistrát hlavního města Prahy. Odbory školství krajských úřadů a Magistrátu hlavního města Prahy je na základě uzavřených smluv poskytovaly jednotlivým organizacím. Neinvestiční dotace církevním školám, předškolním a školským zařízením byly účelově poskytovány přímo z ministerstva školství. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy bylo v roce 2002 zřizovatelem 72 škol a školských zařízení, které přímo financuje z kapitoly 333-MŠMT (příspěvkem).

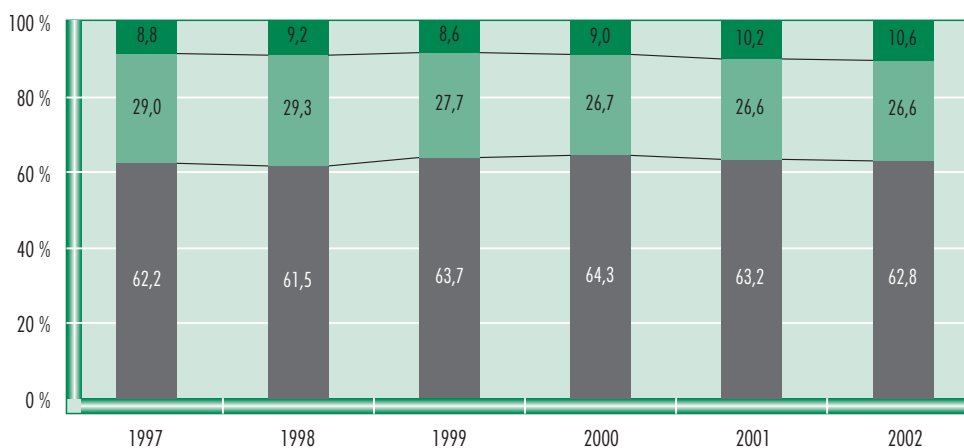
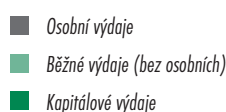
A1.3. Běžné a kapitálové výdaje

V období od roku 1997 tvořily většinu veřejných výdajů na školství (bez výdajů MO a MV) výdaje osobní, tzn. výdaje na mzdové prostředky, sociální a zdravotní pojištění. Absolutní výše těchto výdajů vzrostla od roku 1997 do roku 2002 o 18,3 mld. Kč, tedy o 0,6 procentního bodu (z 62,2 % na 62,8 %). Výše ostatních běžných výdajů (bez osobních výdajů) mírně rostla, v roce 2002 se pohybovala okolo 28 mld. Kč, jejich podíl na celkových výdajích ale klesl (z 29,0 % výdajů v roce 1997 na 26,6 % výdajů v roce 2002). Nedílnou součástí ostatních běžných výdajů v roce 2002 jsou provozní výdaje, výdaje na státní informační politiku, výdaje na výzkum a vývoj a výdaje na účelově financované programy.

V důsledku restriktivních opatření v roce 1997, kdy se snižovaly především výdaje na investice, se podíl kapitálových výdajů

Obrázek 3:

Vývoj výše a struktury výdajů na školství v letech 1997–2002 podle druhu výdajů (v %)

Poznámky:

Do roku 2000 jsou zahrnuty pouze výdaje Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, obcí a Ministerstva zemědělství.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT, 700-Obce a DSO, KÚ, 380-OkÚ, 329-Mze, 307-MO; ČSÚ; ÚIV.

od roku 1997 pohyboval okolo hranice 9 % (10,6 % v roce 2002). Jejich absolutní výše od roku 1997 vzrostla o 2,9 mld. Kč. V roce 2002 zahrnují kapitálové výdaje především investice, které vycházejí z programů na pořízení a reprodukci majetku a kapitálové výdaje na výzkum a vývoj.

AI.4. Veřejné výdaje na jednotlivé typy a druhy škol

Podíl výdajů na jednotlivé typy a druhy škol závisí především na změnách, kterými ve sledovaném období vzdělávací soustava prošla. Největší změny ve struktuře výdajů nastaly na přelomu roku 1995 a 1996 v důsledku zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole. V tomto roce se skokově zvýšil podíl výdajů na základní školy (které zaznamenaly nárůst žáků o jeden postupový ročník), a naopak se snížil podíl výdajů na střední školství (tam jeden postupový ročník chyběl). Vyšší dynamika nárůstu výdajů veřejných vysokých škol byla způsobena především jejich pozvolným kvantitativním rozvojem a kompenzací stagnace výdajů na tyto školy v první polovině devadesátých let.

V období 1997–2002 mírně klesl podíl výdajů na **mateřské školy** (z 9,3 % v roce 1997 na 8,5 % v roce 2002), příčinou byl snižující se počet dětí v předškolních zařízeních v důsledku klesající demografické křivky. Navýšení podílu výdajů vykazaly **základní školy** v letech 1997 až 2001 (z 30,7 % v roce 1997 na 31,9 % v roce 2001), v roce 2002 došlo k mírnému poklesu (31,7 %) podílu těchto výdajů na celkových výdajích na školství. Podíl výdajů na **základní umělecké školy** mírně vzrostl (z 1,9 % v roce 1997 na 2,1 % v roce 2002). Ve sledovaném období se mírně zvyšoval, kromě roku 1997 (4,5 %), i podíl veřejných výdajů na **gymnázia** (z 4,2 % v roce 1998 na 4,7 % v roce 2002). Podíl výdajů na **střední odborné školy včetně vyšších odborných škol** od roku 1997 (9,3 %) do roku 2000 klesal (8,6 %), od roku 2001 došlo k mírnému nárůstu (8,8 %), který v roce 2002 dosáhl 8,9 % veřejných výdajů na vzdělávání. K postupnému snižování podílu výdajů došlo také u **středních odborných učilišť** (z 9,3 % v roce 1997 na 7,8 % v roce 2001), následně v roce 2002 došlo k mírnému nárůstu na 8,4 %. U **speciálních škol** se podíl výdajů v šestiletém období stabilizoval (mezi 4,5 % až 4,8 %). Podíl vý-

dajů na **stravování a ubytování** stále klesal (u stravování činil 7,5 % v roce 1997, v roce 2002 už jen 4,9 %; u ubytování došlo k poklesu z 2,5 % v roce 1997 na 1,9 % v roce 2002). K navýšení podílu celkových výdajů došlo u **vysokých škol** (15,0 % v roce 1997 a 17,4 % v roce 2002).

Jednotkové výdaje na žáka/studenta charakterizují finanční náročnost vzdělávání jednoho žáka/studenta. Pro srovnání výše těchto nákladů v časové řadě je vhodnější neporovnávat tyto údaje v běžných cenách, ale v přepočtu na stálé ceny. Ve srovnání s rokem 2001 zaznamenaly jednotkové výdaje na žáka/studenta v roce 2002 ve všech oblastech vzdělávání nárůst. U vysokých škol se ve sledovaném období snižovaly výdaje na studenta až do roku 2000. V porovnání s rokem 1997 byly v roce 2002 výdaje na studenta vysoké školy nižší o 8 189 Kč (pokles 9,0 %). Příčinou je především nárůst počtu vysokoškolských studentů, který není kompenzován odpovídající výši finančních prostředků. Na úroveň roku 1997 se v roce 2002 nedostaly ani střední odborné školy a VOŠ (nižší o 9,5 %).

Nejnižší jednotkové výdaje na žáka byly v roce 2002 na základních školách. Vzhledem k tomu, že se jedná o povinnou školní docházku, jeví se úroveň těchto výdajů vhodná jako srovnávací měřítko výdajů na žáka/studenta na ostatních vzdělávacích úrovních. Ve srovnání s výdaji na žáka základní školy byly výdaje na předškolní výchovu v roce 2002 o 8 % vyšší (pokles od roku 1997 o 7,8 procentního bodu). Žák gymnázia „stojí“ veřejné rozpočty pouze o 11,6 % více než žák základní školy (pokles o 16,3 procentního bodu oproti roku 1997). Vzdělávání jednoho žáka na středním odborném učilišti je o 53,2 % dražší (nárůst vzhledem k roku 1997 o 16,8 procentního bodu) a vzdělávání žáka střední odborné školy, včetně vyšší odborné školy, je o 31 % dražší (pokles od roku 1997 o 33 procentních bodů) než docházka žáka do základní školy. V rámci regionálního školství je pochopitelně nejdražší vzdělávání žáků na speciální škole - o 132,3 % vyšší náklady na vzdělávání než na základní škole (pokles o 2 procentní body). Výše těchto nákladů je způsobena především speciálními vzdělávacími potřebami žáků a dodatečnými náklady. Student vysoké školy stojí stát o 158,9 % více než žák základní školy (v roce 1997 byl tento podíl o 83,9 procentního bodu vyšší než v roce 2002).

Obrázek 4:

Vývoj struktury výdajů veřejných rozpočtů na vzdělávání v letech 1995–2002 podle typu škol a školských zařízení (v %)

Poznámky:

1) Včetně výdajů na koleje a menzy vysokých škol.

2) Zahrnutý výdaje na státní správu, peněžní a stát. služby, domy dětí a mládeže, zařízení výchovného poradenství, tělovýchovu a sport, kulturu, zdravotnictví atd.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO, KÚ, 380-OkÚ, 329-Mze, 307-MO; ČSÚ; ÚIV.

Tabulka 2: Vývoj jednotkových výdajů na žáka (studenta) podle jednotlivých typů a druhů škol v letech 1997–2002 (v Kč stálých cen roku 2000)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Matejské školy	26 544	24 247	26 305	25 506	26 596	29 366
Základní školy a školní družiny	22 885	21 210	23 130	22 537	24 347	27 148
Gymnázia	29 263	26 333	27 918	25 788	26 884	30 303
Střední odborné školy a VOŠ	37 533	31 981	34 736	32 125	33 041	35 558
Střední odborná učiliště	31 208	30 028	31 840	37 204	37 291	41 586
Speciální školy	53 531	50 559	56 988	54 669	58 459	63 057
Vysoké školy vč. kolejí a menz	78 451	71 730	71 976	68 155	69 479	70 262
Index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
Meziroční inflace	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámky:

Metodika použitá pro výpočty výdajů na žáka/studenta

- počet žáků/studentů ve školním roce = počet žáků denního (resp. prezenčního) studia + 1/3 počtu žáků/studentů ostatních forem studia (resp. studia distančního a kombinovaného),
- přepočtený počet žáků/studentů ve školním roce = 2/3 počtu žáků/studentů ve školním roce, který v daném kalendářním roce končí + 1/3 počtu žáků/studentů ve školním roce, který v daném kalendářním roce začíná,
- běžné výdaje na školství = běžné (neinvestiční) výdaje z rozpočtů MŠMT, obcí a KÚ, OkÚ, Mze, MO.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ - kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; Krajské úřady; 380-Okresní úřady; 329-Mze; 307-MO; ČSÚ - Statistické ročenky ČR; databáze ÚIV.

AI.5. Veřejné výdaje na regionální školství

Jak již bylo uvedeno v předcházejících kapitolách, v letech 1997 až 2002 došlo k několika zásadním změnám, které se týkaly regionálního školství.

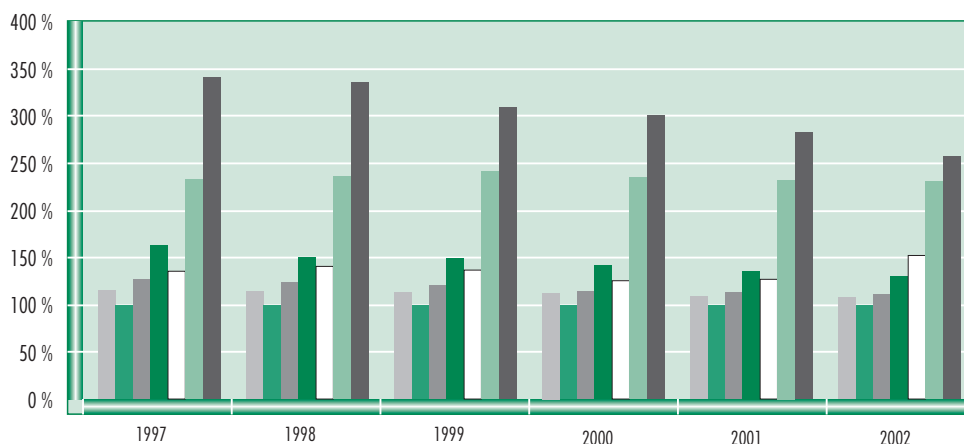
V roce 1997 došlo k výrazné změně rozpočtové skladby, která rozšířila funkční třídění a umožnila podrobnější členění údajů o výdajích škol a školských zařízení (ve skupině 3 služby pro obyvatelstvo, v oddílech 31 a 32, které jsou určeny pro vzdělávání, bylo zavedeno pro podrobnější třídění peněžních operací několik nových paragrafů - například základní školy byly v rozpočtové skladbě platné do roku 1996 vykazovány včetně školních družin a klubů v jednom paragrafu 4002, v nové rozpočtové skladbě jsou pro ně zavedeny samostatné paragrafy).

V roce 2001 a 2002, v důsledku reformy státní správy a samosprávy, se změnil i finanční tok ve školství. Přímé výdaje na školy a školská zařízení zřizované obcemi byly hrazeny z rozpočtové kapitoly 333-MŠMT prostřednictvím rozpočtových opatření kapitoly 380-Okresní úřady. Přímé výdaje na školy, předškolní a školská zařízení zřizované kraji, Magistrátem hlavního města Prahy a magistráty měst Plzeň, Brno a Ostrava byly poskytovány z rozpočtu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy transferem na kraje a Magistrát hlavního města Prahy. Během roku 2001 a 2002 došlo k nejrozsáhlejší decentralizaci výkonu státní správy, která byla završena zrušením okresních úřadů k 31. 12. 2002 a přesunem jejich kompetencí na kraje a obce s rozšířenou působností.

Obrázek 5:

Poměry jednotkových výdajů na žáka/studenta v letech 1996–2002 vůči ZŠ (jednotkové výdaje na žáka ZŠ = 100 %)

- Matejské školy
- Základní školy a školní družiny
- Gymnázia
- Střední odborné školy a VOŠ
- Střední odborná učiliště
- Speciální školy
- Vysoké školy vč. kolejí a menz

Poznámky:

Jednotkové výdaje na žáka/studenta jsou počítány z celkového objemu běžných (neinvestičních) výdajů.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ - kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO, KÚ, 380-OkÚ, 329-Mze, 307-MO; ČSÚ; ÚIV.

Tabulka 3: Veřejné výdaje na regionální školství v letech 1997–2002 (v mld. Kč běžných cen)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Veřejné výdaje na regionální školství celkem	63,1	63,6	68,8	68,1	74,1	83,5
v tom: běžné výdaje	58,0	58,4	63,4	62,7	67,4	75,6
kapitálové výdaje	5,1	5,3	5,4	5,4	6,8	7,9
v tom: běžné výdaje v %	92,0 %	91,7 %	92,1 %	92,1 %	90,9 %	90,5 %
kapitálové výdaje v %	8,0 %	8,3 %	7,9 %	7,9 %	9,1 %	9,5 %
Podíl výdajů na RgŠ na celk. výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem ^{1),2)} v mld. Kč	76,5	77,9	84,2	84,6	94,6	105,0
Podíl výdajů na RgŠ na celk. výd. na školství v %	82,5 %	81,7 %	81,7 %	80,5 %	78,4 %	79,5 %
HDP ³⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na RgŠ v % HDP	3,8 %	3,5 %	3,6 %	3,4 %	3,4 %	3,7 %

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333–MŠMT a kapitoly 700–obce a DSO (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Do roku 2001 jsou do celkových výdajů započteny i výdaje za Ministerstvo zemědělství.

³⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Závěrečné účty kapitol 333–MŠMT a 700–Obce a DSO; Krajské úřady a kapitola 380–Okresní úřady, 329–MZe, ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Výdaje na regionální školství, tedy na vzdělávání až do úrovně vyššího odborného vzdělávání (včetně předškolní výchovy) a na školská zařízení, tvořily v roce 2002 v souhrnu 79,5 % veřejných výdajů na školství. Celkové prostředky vynaložené na regionální školství vzrostly od roku 1997 z 63,1 mld. na 83,5 mld. Kč v roce 2002 (nárůst o 32,3 %). Podíl těchto výdajů na HDP poklesl od roku 1997 z 3,8 % na 3,7 %.

Běžné výdaje na regionální školství (včetně mzdových výdajů a výdajů na sociální a zdravotní pojištění) vzrostly od roku 1997 o 17,6 mld. Kč (30 %) a činily v roce 2002 celkem 75,6 mld. Kč.

Od roku 1997, kdy se ve financování školství odrazila restriktivní opatření, tzv. „balíčky“, se stabilizoval podíl běžných výdajů včetně mzdových, a to až do roku 2000. V roce 2001 se začal podíl běžných výdajů na celkových výdajích na regionální školství snižovat na 90,9 %, v roce 2002 došlo k dalšímu poklesu na 90,5 %, tj. 75,6 mld. Kč.

Kapitálové výdaje na regionální školství vzrostly od roku 1997 o 2,8 mld. Kč a činily v roce 2002 celkem 7,9 mld. Kč. Podíl těchto výdajů na celkových výdajích na regionální školství se navýšil na 9,5 %

A1.6. Veřejné výdaje na vysoké školy

Veřejné výdaje na vysoké školy (tedy výdaje z rozpočtové kapitoly 333–MŠMT) vzrostly od roku 1997 z 11,1 mld. Kč na 17,5 mld. Kč v roce 2002 (celkový nárůst od roku 1997 činil 57,3 %).

Podíl veřejných výdajů na vysoké školy z kapitoly 333–MŠMT se v posledním roce mírně zvýšil na 0,76 % hrubého domácího produktu. Podíl veřejných výdajů na vysoké školy, včetně vysokých škol Ministerstva obrany, činil 0,82 % hrubého domácího produktu.

Rok 2002 znamenal nejen navýšení běžných výdajů na vysoké školy (nárůst o 54,6 % od roku 1997, meziroční nárůst oproti roku 2001 o 15,3 %), ale i výdajů kapitálových (o 76,0 % od roku

Tabulka 4: Veřejné výdaje na vysoké školy z rozpočtu kapitoly 333 MŠMT v letech 1997–2002 (v mil. běžných cen)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Veřejné výdaje na vysoké školy celkem	11 131	11 944	12 748	13 250	15 163	17 305
v tom: běžné výdaje	9 749	10 358	11 212	11 395	12 875	14 872
z toho: osobní náklady ¹⁾	6 125	6 114	7 377	7 748	8 389	9 500
kapitálové výdaje	1 382	1 586	1 536	1 855	2 288	2 433
v tom: běžné výdaje v %	87,6 %	86,7 %	87,9 %	86,0 %	84,9 %	85,9 %
z toho: osobní náklady v %	62,8 %	59,0 %	65,8 %	58,5 %	55,3 %	54,9 %
kapitálové výdaje v %	12,4 %	13,3 %	12,1 %	14,0 %	15,1 %	14,1 %
Podíl výdajů na vysoké školy na celkových výdajích na školství, z rozpočtu kapitoly 333–MŠMT a podíl na HDP						
Podíl výdajů na VŠ z kapitoly 333–MŠMT v %	17,7 %	18,7 %	18,3 %	18,8 %	37,3 %	31,0 %
Podíl výdajů na VŠ na celk. veřejných výdajích na školství v %	14,1 %	14,9 %	14,7 %	15,1 %	15,8 %	16,5 %
Podíl výdajů na VŠ v % HDP	0,7 %	0,6 %	0,7 %	0,7 %	0,7 %	0,8 %

Poznámky:

Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

¹⁾ Osobní náklady = mzdové náklady, náklady na sociální a zdravotní pojištění.

Zdroj: Výkaz zisků a ztrát (Výsledovka Úč ROPO 4–02) vysokých škol.

1997, meziroční nárůst oproti roku 2001 byl 6,3 %). Velké navýšení bylo v rámci běžných výdajů zaznamenáno především v případě osobních nákladů (tedy nákladů mzdových a nákladů na sociální a zdravotní pojištění), a to o 55,1 % od roku 1997.

Vysoké školy kromě výdajů z rozpočtu Ministerstva školství, mlá-

deže a tělovýchovy získávají prostředky i z jiných zdrojů. V roce 2002 obdržely provozní dotace na výzkum a vývoj z Grantové agentury ve výši 566 mil. Kč, dotace na výzkum a vývoj z jiných zdrojů ve výši 148 mil. Kč a provozní dotace z rozpočtů územních orgánů a ze zahraničí ve výši 273 mil. Kč.

Tabulka 5: Neinvestiční dotace jednotlivým veřejným vysokým školám v roce 2002 (v mil. běžných cen)

Vysoká škola	Neinvestiční dotace poskytnuté veřejným vysokým školám z kapitoly 333-MŠMT								Neinvestiční dotace z jiných zdrojů ²⁾
	výdaje na vzdělávání	výdaje na vědu a výzkum	výdaje na koleje a menzy	mezinárodní spolupráce ve vzdělávání a výzkumu	rozvojová zahraniční pomoc	ostatní neinvestiční výdaje ¹⁾	ISPROFIN	celkem	
Akademie múzických umění v Praze	187,5	6,8	2,7	1,7	0,1	-	16,4	215,2	0,6
Akademie výtvarných umění v Praze	46,6	3,3	0,5	0,5	0,2	-	1,6	52,7	0,2
Česká zemědělská univerzita v Praze	444,6	49,1	29,8	10,1	5,3	-	25,3	564,3	21,5
České vysoké učení technické v Praze	1 082,6	452,4	95,5	23,5	14,6	-	51,2	1 719,9	178,0
Janáčkova akademie múzických umění v Brně	87,2	2,0	2,2	3,1	-	-	4,3	98,7	1,2
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích	286,9	106,3	23,3	11,0	1,5	-	17,4	446,4	15,6
Masarykova univerzita v Brně	961,0	264,8	53,3	49,6	5,9	0,4	10,6	1 345,7	94,4
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně	334,4	90,4	32,1	9,8	2,3	-	28,4	497,4	21,7
Ostravská univerzita v Ostravě	225,4	17,9	8,6	9,0	0,0	-	15,9	276,8	8,4
Slezská univerzita v Opavě	129,8	13,8	16,1	6,4	0,0	-	9,7	175,9	5,5
Technická univerzita v Liberci	272,9	61,9	35,9	3,6	1,1	0,4	11,4	387,3	18,3
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem	218,4	3,5	17,4	5,9	1,1	0,2	15,2	261,7	2,2
Univerzita Karlova v Praze	1 942,6	885,9	168,8	55,2	37,0	1,6	131,8	3 222,9	306,4
Univerzita Palackého v Olomouci	603,0	145,2	45,9	18,3	0,5	0,6	56,9	870,2	48,5
Univerzita Pardubice	178,3	58,4	17,0	11,1	0,0	-	6,8	271,7	6,8
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně	180,6	24,8	8,0	30,6	0,4	-	16,7	261,0	5,0
Veterinární a farmaceutická univerzita Brno	235,3	18,3	7,4	1,7	0,8	-	11,8	275,2	18,8
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava	171,9	137,6	44,1	17,7	0,3	-	10,2	381,8	4,4
Vysoká škola ekonomická v Praze	638,7	48,7	52,0	27,7	4,7	-	29,8	801,6	52,6
Vysoká škola chemicko-technologická v Praze	452,1	264,2	16,0	4,1	1,5	-	21,0	758,9	17,9
Univerzita Hradec Králové	252,2	3,4	9,8	2,8	0,1	0,2	13,2	281,8	60,3
Vysoká škola umělecko-průmyslová v Praze	60,3	-	0,7	1,2	-	-	4,6	66,9	1,2
Vysoké učení technické v Brně	794,7	224,3	83,1	25,1	2,2	-	57,3	1 186,7	75,6
Západočeská univerzita v Plzni	459,3	91,1	42,5	22,3	1,0	2,3	31,1	649,6	22,1
Celkem	10 246,3	2 974,1	812,9	351,9	80,6	5,7	598,7	15 070,2	987,2

Poznámky:

Neinvestiční dotaci z kapitoly 333-MŠMT na činnost dostaly 2 soukromé vysoké školy: Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, o.p.s. ve výši 5 226 tis. Kč a Vysoká škola v Plzni, o.p.s. 1 101 tis. Kč.

¹⁾ Ostatní neinvestiční výdaje = výdaje na protidrogovou politiku a záležitosti vzdělávání jinde nespécifikované.

²⁾ Neinvestiční dotace z jiných zdrojů = výdaje na výzkum a vývoj grantové agentury, výdaje na výzkum a vývoj z jiných zdrojů a neinvestiční dotace z územních orgánů a ze zahraničí.

Zdroj: MŠMT (CEDR - Centrální registr dotací resortu MŠMT za rok 2002), Výkaz zisků a ztrát (Výsledovka Úč ROPO 4-02) vysokých škol

A2. Pracovní trh a vzdělávací systém

A2.1. Vzdělanostní struktura obyvatelstva a struktura zaměstnanosti

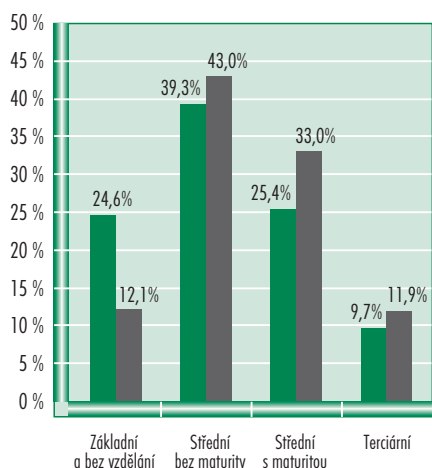
Vzdělanost populace je jedním z faktorů, které významným způsobem reflektují způsobilost ekonomiky daného státu uspět na pracovním trhu v mezinárodní perspektivě. Vzdělanostní struktura populace se však oproti jiným sociálním charakteristikám mění jen pozvolna: změny ve vzdělávací soustavě a v participaci na jednotlivých úrovních vzdělávání se do ní pro-

střednictvím nových absolventů škol promítají pouze pomalu. Strukturu obyvatel podle vzdělání totiž stále zřetelně ovlivňují starší věkové ročníky, ve kterých je podíl osob s nižším vzděláním výrazně vyšší. Přesto v uplynulých deseti, resp. jedenácti letech došlo v České republice z hlediska vzdělanostní struktury k viditelným změnám. Zvyšování účasti na terciárním vzdělávání je dosud pouze mírné a celkovou vzdělanostní úroveň populace tak zatím příliš neovlivnilo: i přes postupně se rozšiřující nabídku vzdělávacích příležitostí v oblasti terciárního vzdělávání je podíl osob s vysokoškolským vzděláním vzhledem k vyspělým státům

Obrázek 6:

Struktura obyvatel ve věku 25–64 let podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1991 a 2002 (v %)

■ 1991
■ 2002

Poznámky:

Kategorie terciární vzdělání zahrnuje vysoké školy (ISCED 5A a 6) a vyšší odborné školy (ISCED 5B).

Zdroj: ČSÚ

podstatně nižší⁴. To je způsobeno zejména stále nedostatečnou a málo diverzifikovanou nabídkou vzdělávacích příležitostí v sektoru neuniverzitního terciárního vzdělání (zejména celkově nízké zastoupení terciárních programů typu ISCED 5B, tzn. prakticky zaměřených vzdělávacích programů, které u nás odpovídají vyšším odborným školám). Růst participace na úrovni středoškolské, a to v zejména v případě maturitních oborů, se však od roku 1991 projevil zřetelně (podíl obyvatel s úplným středním vzděláním se mezi lety 1991 a 2002 zvýšil z 25,4 % na 33 %). Souvisejícím velmi pozitivním rysem porevolučního vývoje je výrazný pokles podílu obyvatel pouze se základním vzděláním či bez školního vzdělání. Tento pokles je spojen zejména s úbytkem nejstarších (a nejméně vzdělaných) věkových ročníků v populaci (zmíněný podíl se snížil z téměř čtvrtiny obyvatel v roce 1991 na 12,1 % v roce 2002).

Změny ve vzdělanostní struktuře populace se promítají i do vývoje struktury zaměstnaných podle dosaženého vzdělání. Tento vývoj probíhá od roku 1995 zejména ve smyslu poklesu podílu pracovníků s nízkou kvalifikací a růstu podílu středně a vy-

soce kvalifikované pracovní síly. Během posledních let došlo k výraznému úbytku zaměstnaných se základním vzděláním nebo bez vzdělání (z 11,5 % v roce 1995 na 7,3 % v roce 2002), a naopak tomu stoupl podíl osob se středním vzděláním ukončeným maturitou (z 32,4 % na 36,0 % ve stejných letech). Pokles počtu pracovníků s nejnižším vzděláním je příznivý zejména z důvodu vysoké nezaměstnanosti této sociální skupiny. Podíl osob se středním nematuritním vzděláním se mezi lety 1995 a 2002 mírně snížil (z 45,3 % na 43,4 %). Růst podílu zaměstnaných s terciárním vzděláním je patrný, avšak stále velmi pozvolný – tato skutečnost souvisí s již zmiňovaným pomalu rostoucím celkovým podílem obyvatel, kteří mají terciární vzdělání.

Vývoj struktury zaměstnanosti podle sektorů⁵ odráží rozsáhlé společensko-ekonomické změny probíhající v transformující se české ekonomice. Od roku 1990 se výrazně zvýšil podíl zaměstnaných v terciárním sektoru, a naopak podstatně poklesla zaměstnanost v sektoru primárním, přičemž největší změny proběhly do roku 1994. Další vývoj je již méně dynamický, ale stále zřetelný. Od roku 1990 se výrazně zvýšil podíl zaměstnaných v terciárním a kvartérním sektoru; ti dnes dohromady tvoří více než polovinu ekonomicky aktivního obyvatelstva (terciární sektor 26,2 %, kvartérní sektor 29,8 %). Naopak podstatně – na cca třetinu stavu z roku 1989 – poklesla zaměstnanost v sektoru primárním, který dnes reprezentuje pouhých 5,4 % pracujících. Podíl pracovníků v sekundárním sektoru zůstává ve sledovaném období 12 let bez výraznějších změn: v současnosti je zde zaměstnáno 38,5 % pracujících (v roce 1989 to bylo 43,0 %).

Co se týče vývoje struktury zaměstnanosti podle jednotlivých odvětví, stálý a zřetelný pokles zaměstnaných v primárním sektoru se odráží v postupném úbytku podílu zaměstnaných v zemědělství a lesnictví v posledních cca osmi letech. Sledujeme-li sekundární sektor, z dat vyplývá zejména následující, do jisté míry varující skutečnost: podíl zaměstnaných v průmyslu od roku 1995 v podstatě stagnuje, resp. se velmi mírně snižuje (38,6 % v roce 1995, 36,8 % v roce 2002). Tato stagnace, která se logicky odráží také v neměnné křivce vývoje zaměstnanosti

Tabulka 6: Vývoj struktury zaměstnaných podle dosaženého vzdělání v letech 1995 až 2002 (v % z celkového počtu zaměstnaných)

Nejvyšší dosažené vzdělání	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Základní a bez školního vzdělání	11,5 %	10,6 %	9,7 %	9,5 %	8,6 %	8,8 %	8,7 %	7,3 %
Střední odborné bez maturity	45,3 %	46,0 %	46,1 %	45,6 %	44,9 %	43,5 %	42,3 %	43,4 %
Úplně střední (s maturitou)	32,4 %	32,7 %	33,2 %	33,9 %	34,9 %	35,1 %	35,9 %	36,0 %
Vysokoškolské, vyšší odborné	10,8 %	10,7 %	11,0 %	11,0 %	11,6 %	12,6 %	13,0 %	13,2 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: ČSÚ – Výběrová šetření pracovních sil

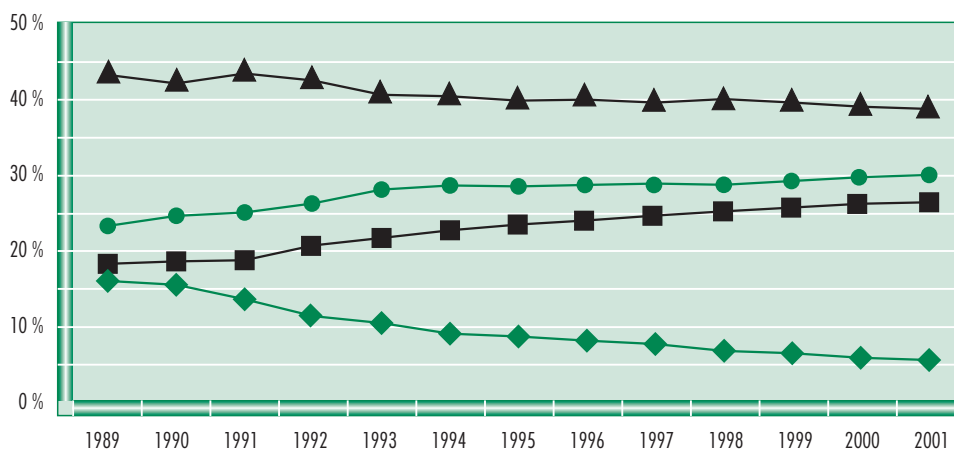
⁴ Podíl osob ve věku 25–64 let, které dosáhly terciárního (univerzitního i neuniverzitního) vzdělání, činil v ČR v roce 2001 11 %, zatímco průměr zemí OECD byl v téže roce 28 %, v případě terciárního univerzitního vzdělání jsou zmíněné podíly již vyrovnanější: 11 % v ČR oproti 15 % OECD.

⁵ Primární sektor: zemědělství, myslivost, lesní hospodářství, dobývání nerostných surovin; sekundární: průmysl (bez dobývání nerostných surovin), výroba a rozvod elektriny, plynu, vody; stavebnictví; terciární sekt.: obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží, pohostinství a ubytování, doprava, skladování, pošty a telekomunikace; kvartérní sektor: peněžnictví a pojišťovnictví, činnosti v oblasti nemovitosti, pronajímání movitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, veřejná správa, obrana, sociální zabezpečení, školství, zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti, ostatní veřejné, sociální a osobní služby.

Obrázek 7:

Vývoj struktury zaměstnanosti podle sektorů v letech 1989–2001 (v % z celkového počtu zaměstnaných)

- ◆ primární sektor
- ▲ sekundární sektor
- terciární sektor
- kvartérní sektor

Zdroj: Statistická ročenka ČR, ČSÚ

Tabulka 7: Vývoj struktury zaměstnanosti podle odvětví v letech 1995–2002 (v % z celkového počtu zaměstnaných)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 ¹⁾
Zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství	6,7 %	6,0 %	6,2 %	5,6 %	5,3 %	5,0 %	4,7 %	4,6 %
Průmysl	38,6 %	37,9 %	38,2 %	37,6 %	37,4 %	37,0 %	37,3 %	36,8 %
Stavebnictví	7,6 %	7,5 %	7,6 %	6,9 %	6,3 %	5,8 %	5,4 %	5,2 %
Obchod, opravy motorových vozidel	4,3 %	4,4 %	7,6 %	7,2 %	7,0 %	7,2 %	7,4 %	7,7 %
Doprava, skladování, spoje	9,2 %	9,5 %	8,4 %	8,0 %	8,2 %	8,2 %	8,2 %	8,2 %
Finanční zprostředkování	2,6 %	2,8 %	2,4 %	2,3 %	2,3 %	2,3 %	2,1 %	2,1 %
Veřejná správa, obrana, povinné soc. zabezpečení	5,2 %	5,5 %	5,0 %	8,2 %	8,6 %	9,0 %	9,2 %	9,3 %
Vzdělávání	9,9 %	10,2 %	8,6 %	8,5 %	8,7 %	8,8 %	8,7 %	8,9 %
Zdravotnictví, soc. péče, veterinární činnosti	7,0 %	7,2 %	6,2 %	6,1 %	6,4 %	6,6 %	6,7 %	6,9 %
Ostatní	8,9 %	9,1 %	9,9 %	9,6 %	9,9 %	10,2 %	10,2 %	10,3 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Poznámky:

Jedná se pouze o zaměstnance, tzn. mimo podnikatele.

¹⁾ Předběžné údaje.

Zdroj: Ukazatele sociálního a hospodářského vývoje České republiky, ČSÚ

v sekundárním sektoru v posledních letech, zřetelně ukazuje na pozastavený proces transformace českého průmyslu. Co se týče terciárního a kvartérního sektoru, po dobu posledních cca osmi let se neustále zvyšuje zejména podíl pracovníků v obchodu (z 4,3 % v roce 1995 na 7,7 % v roce 2002). Vzhledem k roku 1995 zřetelně vzrostla rovněž zaměstnanost ve veřejné správě (z 5,2 % v roce 1995 na 9,3 % v roce 2002). Podíl pracovníků ve vzdělávání a ve zdravotnictví naproti tomu od roku 1995 v podstatě stagnuje (vzdělávání zaměstnává necelých 9 %, zdravotnictví necelých 7 % pracujících).

A2.2. Nezaměstnanost a vzdělání

Na fenomén nezaměstnanosti si naše ekonomika i společnost byla v posledních letech nucena postupně zvyknout. Zatímco v porevolučních letech nepředstavovala nezaměstnanost téměř žádný problém, k výraznému zvratu došlo v roce 1997: od tohoto roku až do roku 1999 křivka nezaměstnanosti prudce stoupala (z 4,8 % v roce 1997 na 8,7 % v roce 1999). Od roku 1999 míra ne-

zaměstnanosti opět pozvolna klesá, až do roku 2001 se však hodnoty pohybovaly nad 8 %. Teprve v roce 2002 klesla nezaměstnanost na 7,3 %. Stále je však hodnota míry nezaměstnanosti téměř dvojnásobná ve srovnání s rokem 1995.

Klíčovým faktorem úspěšnosti na pracovním trhu je **stupeň dosaženého vzdělání**. Tato skutečnost je patrná z aktuálního podílu nezaměstnaných v jednotlivých vzdělanostních skupinách i z dynamiky míry nezaměstnanosti v posledních několika letech. Vztah mezi vyšší nezaměstnaností a stupněm dosaženého vzdělání lze zhruba vyjádřit pomocí nepřímé úměry, že spolu s vyšší vzdělání klesá nezaměstnanost, přičemž nejvýrazněji se profilují krajní kategorie základní a terciární vzdělání. Vývoj měr nezaměstnanosti v jednotlivých vzdělanostních kategoriích⁶ vcelku kopíruje dynamiku měr celkové nezaměstnanosti, tzn. nárůst do roku 1999, od tohoto roku pak pozvolný pokles. Určitou výjimku tvoří kategorie obyvatel se **základním vzděláním**, kde je dynamika vývoje nezaměstnanosti poněkud odlišná: v této skupině nezaměstnanost od roku 1995 kontinuálně narůstala

⁶ Míra celkové nezaměstnanosti a specifické míry nezaměstnanosti podle výsledků VŠPS (ČSÚ).

Tabulka 8: Vývoj struktury zaměstnaných a nezaměstnaných a míry nezaměstnanosti podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1995, 1997, 1999, 2000, 2001 a 2002 (v %)

Vzdělání	Míry nezaměstnanosti podle vzdělání						Zaměstnaní						Nezaměstnaní					
	1995	1997	1999	2000 ¹⁾	2001	2002	1995	1997	1999	2000 ¹⁾	2001	2002	1995	1997	1999	2000 ¹⁾	2001	2002
Celkem	4,0 %	4,8 %	8,7 %	8,3 %	8,1 %	7,3 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Základní a bez vzdělání	10,8 %	13,5 %	20,6 %	21,5 %	21,7 %	20,8 %	11,8 %	9,8 %	8,3 %	9,0 %	8,7 %	7,3 %	34,2 %	30,4 %	23,6 %	27,2 %	27,3 %	24,5 %
Střední odborné bez maturity	3,8 %	4,4 %	8,9 %	8,3 %	8,5 %	7,8 %	45,6 %	46,0 %	45,0 %	42,9 %	42,3 %	43,4 %	42,7 %	42,3 %	46,3 %	42,8 %	44,2 %	47,0 %
Úplně střední odborné s maturitou (SOU+SOS)	2,3 %	3,3 %	6,4 %	6,0 %	5,5 %	.	27,8 %	29,0 %	31,3 %	31,6 %	32,0 %	.	15,9 %	19,6 %	22,4 %	22,3 %	20,9 %	.
Úplně střední (s maturitou)	.	.	.	.	.	5,1 %	.	.	.	.	.	36,0 %	.	.	.	.	.	24,8 %
Úplně střední všeobecné (gymnázia)	3,9 %	5,0 %	9,2 %	8,2 %	7,9 %	.	4,1 %	4,2 %	3,7 %	3,8 %	4,0 %	.	3,9 %	4,3 %	3,9 %	3,8 %	3,8 %	.
Vysokoškolské, vyšší odborné	1,2 %	1,6 %	3,0 %	2,7 %	2,5 %	2,1 %	10,7 %	11,0 %	11,7 %	12,7 %	13,0 %	13,2 %	3,3 %	3,4 %	3,8 %	3,9 %	3,8 %	3,7 %

Poznámky:¹⁾ Údaj se vztahuje ke 4. čtvrtletí roku 2000.

Zdroj: ČSÚ – Vyběrová šetření pracovních sil

Tabulka 9: Vývoj počtu zaměstnaných a nezaměstnaných podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1995, 1997, 1999, 2000, 2001 a 2002 (v tis.)

Vzdělání	Zaměstnaní						Nezaměstnaní					
	1995	1997	1999	2000 ¹⁾	2001	2002	1995	1997	1999	2000 ¹⁾	2001	2002
Celkem	4 962,6	4 936,5	4 764,1	4 751,0	4 750,2	4 763,2	208,1	248,3	454,1	430,4	421,0	374,1
Základní a bez vzdělání	587,0	483,8	396,5	426,9	414,6	349,6	71,1	75,2	102,8	117,1	114,8	91,7
Střední odborné bez maturity	2 260,9	2 269,1	2 140,2	2 038,9	2 010,1	2 069,0	88,9	104,8	209,3	184,6	185,9	175,9
Úplně střední odborné s maturitou (SOU+SOS)	1 378,2	1 433,1	1 485,2	1 497,9	1 517,8	.	32,9	48,4	100,8	95,8	88,1	.
Úplně střední (s maturitou)	.	.	.	.	.	1 715,7	.	.	.	.	.	92,8
Úplně střední všeobecné (gymnázia)	201,1	205,6	174,3	182,4	187,8	.	8,1	10,7	17,7	16,2	16,1	.
Vysokoškolské, vyšší odborné	532,9	540,9	552,1	604,9	619,8	628,9	6,7	8,5	17,1	16,8	16,1	13,7

Poznámky:¹⁾ Údaj se vztahuje ke 4. čtvrtletí roku 2000.

Zdroj: ČSÚ – Vyběrová šetření pracovních sil

až do roku 2001 a teprve v roce 2002 lze vidět počátek stagnace, resp. mírného snížení měr nezaměstnanosti. Ačkoli podíl zaměstnaných se základním vzděláním jen mírně převyšuje 7 %, v počtu nezaměstnaných představují téměř jednu čtvrtinu. Z těchto údajů je zřejmé, že nejméně vzdělaná část populace je stále ve větší míře vytěšňována z pracovního procesu. Osoby se základním vzděláním mají nejvyšší nezaměstnanost ze všech skupin: její hodnota je téměř čtyřnásobná ve srovnání s osobami s úplným středním vzděláním a téměř desetkrát vyšší než u těch, kdo mají terciární vzdělání.

Nejvyšší podíl nezaměstnaných co do absolutního počtu tvoří osoby se **středním nematuritním vzděláním** – v roce 2002 to bylo 47 % ze všech nezaměstnaných, přičemž tento podíl od roku

2000 stále narůstá. Vyučení bez maturity spolu s těmi, kdo mají pouze základní vzdělání, představují dohromady více než 70 % všech uchazečů o zaměstnání, tzn. že zhruba tři ze čtyř nezaměstnaných mají nižší než maturitní vzdělání. Vývoj měr nezaměstnanosti vyučených bez maturity se výrazněji neodlišuje od vývoje celkové nezaměstnanosti, od roku 1999 nezaměstnanost této skupiny osob pozvolna klesá (z 8,9 % v roce 1999 na 7,8 % v roce 2002).

Tradičně lépe si na pracovním trhu vedou osoby s **úplným středním vzděláním (s maturitou)**⁷⁾, jejichž podíl na pracovním trhu se pohybuje okolo 36 %. Mezi nezaměstnanými představuje tato skupina osob necelou čtvrtinu. V roce 2002 činila míra nezaměstnanosti osob s úplným středním vzděláním 5,1 %.

⁷⁾ V souladu s mezinárodní klasifikací vzdělání ISCED97 ČSÚ od roku 2002 již v rámci kategorie úplného středního vzdělání (ISCED 3A) nerozlišuje střední odborné vzdělání s maturitou (SOU+SOS) a střední všeobecné vzdělání (gymnázia).

Nezaměstnanost obyvatel s terciárním vzděláním je stále mimořádně nízká, od roku 1999 navíc v souladu s vývojem celkové nezaměstnanosti klesá. V roce 2002 činila 2,5 %, podíl na celkovém počtu nezaměstnaných nedosahuje ani 4 %. Vysokoškoláci a ti, kdo vystudovali vyšší odbornou školu, přitom tvoří více než 13 % pracovního trhu.

Významným diferencujícím faktem ve výši nezaměstnanosti je i hledisko, zda se jedná o muže či o ženu. Obecně lze říci, že nezaměstnanost žen je vyšší než nezaměstnanost mužů, a to ve všech vzdělanostních kategoriích s výjimkou osob se základním vzděláním. V této skupině nezaměstnanost mužů (23,7 %) převyšuje nezaměstnanost žen (18,8 %). Ve vyšších kategoriích vzdělání však již platí vztah opačný: u obyvatel se středním vzděláním (dohromady úplným středním i „nematuritním“) je nezaměstnanost žen vyšší o cca 3 procentní body a u těch, kdo mají terciární vzdělání, o zhruba jeden procentní bod. Lze tak říci, že vyšší vzdělání vede mimo jiné i ke snížení diferencí mezi pohlavími: nezaměstnanost žen, které mají vysokou nebo vyšší odbornou školu, je jen o málo vyšší než u stejně vzdělaných mužů, zatímco v kategorii středního vzdělání jsou rozdílů relativně větší.

Míry celkové nezaměstnanosti jsou také výrazně regionálně diferencovány. I touto krajskou diferenciací však prolíná silný vliv vzdělání jakožto rozhodujícího faktoru oslabujícího negativní rizika nezaměstnanosti. K regionům s obecně nejnižší nezaměstnaností patří Praha (3,6 % v roce 2002), kde je však také nejpříznivější vzdělanostní struktura ve smyslu vysokého podílu osob s ter-

ciárním vzděláním a nejnižšího zastoupení nejméně vzdělaných obyvatel. Relativně nízké hodnoty nezaměstnanosti jsou i v krajích Středočeském, Plzeňském, Královéhradeckém, Jihočeském či Libereckém. Naopak v Moravskoslezském a Ústeckém kraji převyšuje celková míra nezaměstnanosti 12 %, resp. 13 %. Varující skutečností je v této souvislosti zejména vysoká nezaměstnanost obyvatel s pouze základním vzděláním: v Moravskoslezském a Ústeckém kraji přesahuje hodnota míry nezaměstnanosti této skupiny osob 33 %, což je výrazně více než republikový průměr (20,7 %) a nejvíce ze všech krajů. Nadprůměrné míry nezaměstnanosti však mají i ostatní moravské regiony, zejména Olomoucký kraj.

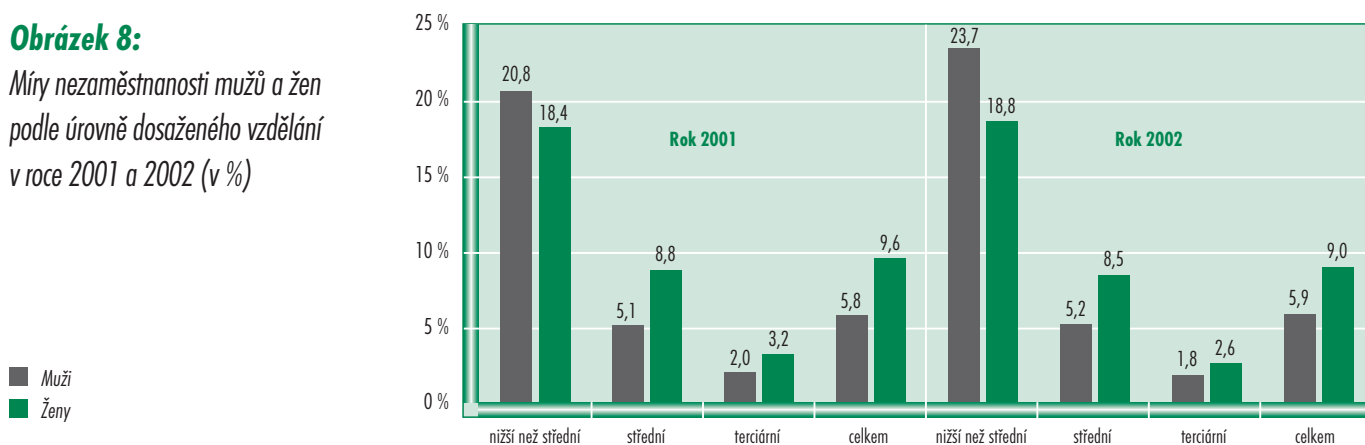
Vysoká nezaměstnanost nejvíce zasahuje rizikové skupiny populace, ke kterým patří čerství absolventi škol, osoby s nízkou nebo žádnou kvalifikací, ženy s malými dětmi, starší osoby či zdravotně postižení. Ženy se na počtu uchazečů o zaměstnání podílely v letech 1995–2002 v průměru 50 % až 60 %, v některých krajích dokonce více než 60 %. V následujících letech však došlo z tohoto pohledu k vylepšení situace: podíl žen mezi uchazeči o zaměstnání klesá, v roce 2002 tvořily ženy okolo 50 % neučastněných uchazečů. V Karlovarském, Olomouckém a Moravskoslezském kraji je žen mezi uchazeči o zaměstnání dokonce méně než 50 %. Absolventi a mladiství se na počtu uchazečů o zaměstnání podílejí v průměru 12 %, přičemž nejnižší je tento podíl v Praze (8 %), nejvyšší v Moravskoslezském kraji a v kraji Vysočina (více než 14 %). Zmíněný podíl se ve většině krajů od roku 1995 příliš nemění, k poměrně výraznému snížení došlo pouze v Praze – ze 12,5 % v roce 1995 na 8 % v roce 2002.

Tabulka 10: Míry nezaměstnanosti podle úrovně dosaženého vzdělání a podle krajů a oblastí v roce 2002

Oblast Kraj	Základní	Střední odborné bez maturity	Úplné střední s maturitou	Terciární	Celkem
Česká republika	20,7 %	7,8 %	5,1 %	2,1 %	7,3 %
Hl.m. Praha	16,0 %	4,5 %	3,8 %	1,2 %	3,6 %
Střední Čechy	10,3 %	5,4 %	3,4 %	2,0 %	4,9 %
Jihozápad	14,2 %	4,5 %	3,5 %	3,0 %	4,8 %
Jihočeský kraj	13,4 %	4,9 %	3,9 %	2,3 %	5,0 %
Plzeňský kraj	15,0 %	4,0 %	3,1 %	3,8 %	4,7 %
Severozápad	30,1 %	10,1 %	7,3 %	3,6 %	11,3 %
Karlovarský kraj	21,9 %	6,4 %	4,2 %	0,9 %	7,5 %
Ústecký kraj	33,8 %	11,5 %	8,5 %	4,6 %	12,7 %
Severovýchod	15,3 %	5,0 %	4,0 %	2,4 %	5,3 %
Liberecký kraj	11,7 %	4,3 %	3,7 %	2,1 %	4,7 %
Královéhradecký kraj	13,6 %	3,6 %	3,7 %	2,1 %	4,2 %
Pardubický kraj	21,1 %	7,1 %	4,5 %	3,1 %	7,2 %
Jihovýchod	20,3 %	7,4 %	5,4 %	1,6 %	6,8 %
Vysočina	14,4 %	4,8 %	4,4 %	3,4 %	5,1 %
Jihomoravský	22,3 %	8,8 %	5,8 %	1,1 %	7,6 %
Střední Morava	20,3 %	9,5 %	6,5 %	2,6 %	8,8 %
Olomoucký kraj	20,2 %	10,1 %	7,1 %	3,7 %	9,6 %
Zlínský kraj	20,6 %	8,8 %	5,8 %	1,5 %	7,9 %
Moravskoslezsko	33,5 %	15,3 %	8,1 %	3,2 %	13,3 %

Obrázek 8:

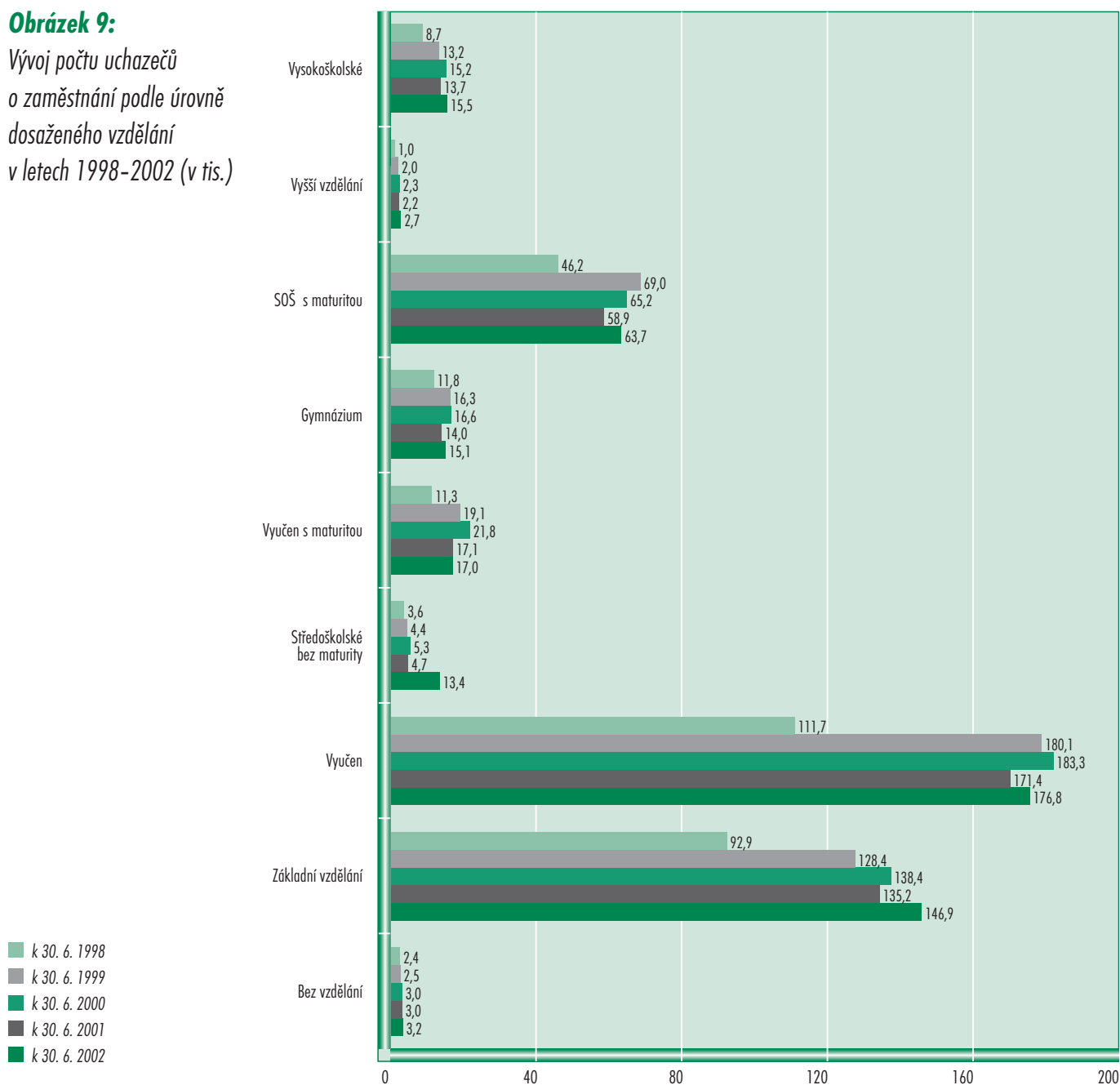
Míry nezaměstnanosti mužů a žen podle úrovně dosaženého vzdělání v roce 2001 a 2002 (v %)

Zdroj: ČSÚ

Obrázek 9:

Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1998-2002 (v tis.)

Zdroj: MPSV

Tabulka 11: Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání – absolventů škol podle krajů a oblastí v letech 1995, 2000 a 2002

Oblast Kraj	1995			2000			2002		
	neumístění uchazečů v evidenci ÚP ke konci sled.období			neumístění uchazečů v evidenci ÚP ke konci sled.období			neumístění uchazečů v evidenci ÚP ke konci sled.období		
	celkem	z toho ženy	z toho absolventi a mladist.	celkem	z toho ženy	z toho absolventi a mladiství	celkem	z toho ženy	z toho absolventi a mladiství
Česká republika	153 041	88 113	20 085	457 369	229 804	57 938	477 466	241 733	59 005
Hl.m. Praha	1 854	1 019	231	21 832	11 624	1 835	22 890	11 958	1 935
Střední Čechy	14 325	9 270	2 184	38 160	20 630	4 573	38 964	20 968	4 746
Jihozápad	12 716	7 855	1 788	37 034	19 290	4 334	37 986	20 050	4 553
Jihočeský kraj	6 442	3 980	880	18 499	9 795	2 379	19 138	10 274	2 558
Plzeňský kraj	6 274	3 875	908	18 535	9 495	1 955	18 848	9 776	1 995
Severozápad	27 810	15 873	3 454	79 746	39 179	9 766	85 196	41 999	9 294
Karlovarský kraj	3 397	1 770	460	13 174	6 032	1 625	14 960	6 776	1 797
Ústecký kraj	24 413	14 103	2 994	66 572	33 147	8 141	70 235	35 224	7 498
Severovýchod	18 157	10 779	2 371	50 556	26 052	6 018	55 741	29 074	6 719
Liberecký kraj	5 510	3 100	775	14 016	7 320	1 671	17 421	8 950	2 077
Královéhradecký kraj	5 674	3 468	629	16 644	8 493	2 053	18 307	9 523	2 166
Pardubický kraj	6 973	4 211	967	19 896	10 239	2 294	20 014	10 602	2 477
Jihovýchod	25 124	14 532	3 448	73 405	37 339	10 813	76 703	39 439	9 871
Vysočina	8 657	5 120	877	19 402	9 928	2 381	18 991	10 083	2 770
Jihomoravský	16 467	9 412	2 571	54 003	27 411	8 432	57 713	29 356	7 102
Střední Morava	20 902	11 357	2 940	62 027	30 497	8 006	63 844	31 818	8 235
Olomoucký kraj	13 804	7 406	2 017	38 092	18 566	4 910	37 003	18 129	4 728
Zlínský kraj	7 098	3 951	923	23 935	11 931	3 096	26 841	13 689	3 507
Moravskoslezsko	32 153	17 428	3 669	94 609	45 193	12 593	96 141	46 426	13 652

Zdroj: MPSV, ÚIV

A2.3. Ekonomická hodnota vzdělání

Úroveň dosaženého vzdělání je významným faktorem společenského postavení jednotlivce. Odráží se nejen v charakteru práce, úspěšnosti na pracovním trhu, ale má i svůj ekonomický, resp. příjmový rozměr.

Příjmová diferenciace v závislosti na stupni dosaženého vzdělání se od společenských změn na počátku devadesátých let až do roku 2001 dynamicky prohlubovala. Až rok 2002 poprvé naznačuje zmírnění příjmové diferenciace vzhledem k uplynulým letům.

Přesto je čím dál tím více zřejmé, že dosažené vzdělání si ekonomicky vyplácí ve stále větší míře. Zatímco v roce 1996 byl příjem muže vysokoškolačka v průměru o 138 % vyšší než muže se základním vzděláním (viz tab. 12), v roce 2001 představoval více než 2,7 násobek. U žen postupovala mzdová diferenciace pomaleji než u mužů – ženy vysokoškolačky měly v roce 1996 příjem o 134 % vyšší než ty se základním vzděláním, v roce 2001 o 140 %. Příjmová diferenciace je nejvýraznější mezi okrajovými vzdělanostními kategoriemi, tzn. mezi vysokoškoly a nejnižšími vzdělanostními skupinami (základní a střední nematuritní vzdělání). Osoby s terciárním vzděláním – daleko více však muži než ženy – jsou dále těmi, kde příjmové rozdíly oproti ostatním rostou v čase nejdynamičtěji. V roce 1996 činil příslušný příjmový poměr u mužů 238:153:116:100 (viz tab. 12), v roce 2001 však již 271(:174):164:120:100. V roce 2002 poprvé od devadesátých let došlo k poklesu příjmové diferenciace vzhledem k předcházejícímu roku, a to u mužů i u žen a ve všech vzdělanostních kategoriích vyjma vyššího odborného

a bakalářského vzdělání. Muži vysokoškolačky si v roce 2002 v průměru vydělali 2,6 násobek průměrného platu muže se základním vzděláním, ženy 2,2 násobek. Další vývoj mzdové diferenciace – zda se bude jednat o pokračování poklesu či opětovné otevírání příjmových nůžek – ukáží až následující roky.

Příjmová diferenciace podle vzdělání probíhá podle odlišného scénáře u mužů a u žen: u žen je méně výrazná a nepostupuje tak rychle jako u mužů. V roce 1996 byly příjmové poměry vysokoškolačků vzhledem k osobám se základním vzděláním 238/100 u mužů a 234/100 u žen, v roce 2001 však 271/100 u mužů a 240/100 u žen – tzn., příjmová diferenciace u mužů rostla daleko rychleji než u žen. Nejvýraznější nesoulad mezi muži a ženami lze nalézt právě v nejvyšší vzdělanostní kategorii – u vysokoškolačků. Zatímco muži – vysokoškolačky měli v roce 2001 příjmy o 171 % vyšší než muži se základním vzděláním, ženy – vysokoškolačky převyšovaly v příjmech ty se základním vzděláním pouze o 140 %. Celkové zmírnění příjmové diferenciace v roce 2002 zasáhlo obě pohlaví, ženy však daleko výrazněji, a to zejména vysokoškolačky: ty si v průměru vydělaly 2,2 násobek průměrného platu ženy se základním vzděláním, což je nejen méně než v roce 2001 (2,4 násobek), ale i méně než v roce 1996 (2,3 násobek). Pro srovnání příjmy mužů vysokoškolačků činily v roce 2002 v průměru 2,6 násobek platu muže se základním vzděláním, v roce 1996 2,4 násobek.

Rozdíly v příjmech mezi muži a ženami v ostatních kategoriích vzdělání nejsou tak výrazné jako u vysokoškolačků, ale stále

Tabulka 12: Srovnání mzdové diferenciace podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1996, 1998, 2000 a 2002 (v % průměrného příjmu osob se základním vzděláním)

Vzdělání	1996		1998		2000		2001		2002	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
Základní	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Střední odborné bez maturity	116,1	105,7	116,8	110,4	118,9	107,1	119,4	108,7	112,1	104,5
Úplně střední (s maturitou)	153,2	154,5	155,4	149,6	161,1	159,0	164,0	163,4	151,2	151,5
Vyšší odborné a bakalářské	-	-	-	-	170,0	159,4	173,6	164,0	176,7	166,9
Vysokoškolské	238,4	234,0	250,7	215,6	264,4	227,9	270,5	240,0	260,1	221,5

Zdroj: ČSÚ

platí, že vzhledem k referenční kategorii (základní vzdělání) jsou příjmy mužů v průměru o cca 10 procentních bodů vyšší než u žen se stejným stupněm dosaženého vzdělání. Pouze ženy, které vystudovaly střední školu s maturitou, mají vzhledem k ženám s jen základním vzděláním srovnatelné příjmy jako stejně vzdělaní muži (151 % u mužů, 152 % u žen v roce 2002).

A2.4. Uplatnění absolventů škol na trhu práce

Absolventi škol⁸ mají na trhu práce ambivalentní postavení. Na jedné straně jde o pracovníky, kteří mají nejnovější poznatky daného oboru, jsou zpravidla lépe jazykově vybaveni než starší generace, ve velké většině ovládají práci s výpočetní technikou přinejmenším na uživatelské úrovni a zpravidla jim nechybí ochota učit se, přijímat nové poznatky a osvojovat si nové pracovní návyky. Na druhé straně jim komplikuje získání zaměstnání nedostatek pracovních zkušeností – absolventi se tak řadí mezi skupiny se ztíženou možností uplatnění, neboť zaměstnavatelé mnohdy, zejména v tíživé ekonomické situaci, dávají přednost získání pracovníka s praxí. Přijetí absolventa je totiž zpravidla spojeno s delší dobou, kterou absolvent potřebuje na zapracování. Absolventi škol jsou tak skupinou, jejíž postavení na trhu práce je značně komplikované a rizikové.

Počet nezaměstnaných absolventů škol se v průběhu roku výrazně mění: v září, po skončení školního roku a prázdnin jejich počet rychle roste a dochází ke kulminaci neumístěných absolventů (řada z nich totiž začíná hledat své první zaměstnání až po prázdninách a pokud neuspějí, obrátí se na úřad práce). Od září jejich počet postupně klesá a v dubnu již lze situaci považovat za stabilizovanou⁹. Meziroční nárůst počtu nezaměst-

naných absolventů byl do roku 1996 velmi malý a odpovídal celkovému vývoji nezaměstnanosti daného období. Od roku 1997 se tempo nárůstu neumístěných absolventů škol prudce zvyšovalo až do roku 2000 (opět ve shodě s celkovým vývojem nezaměstnanosti): v dubnu 1997 bylo evidováno 22,2 tisíce nezaměstnaných absolventů, v dubnu 2000 již 57,8 tisíce. V dubnu 2001 jsme zaznamenali pokles neumístěných absolventů, a to na 45,7 tisíce. Tento pokles je však nutné dát do souvislosti s absencí takřka celého jednoho maturitního ročníku absolventů maturitních oborů (*zavedení povinného absolvování 9. ročníku na základních školách se projevilo v počtech absolventů v nematuritních oborech v roce 1999, v maturitních oborech v roce 2000*). V dubnu 2002 počet neumístěných absolventů opět stoupl na 50,2 tisíce a o rok později se tento počet ještě mírně zvýšil na 52,3 tisíce. Podíl nezaměstnaných absolventů na všech nezaměstnaných zůstal v období od roku 1997 víceméně vyrovnaný – dubnové hodnoty činí okolo 10 % až 12 % (v dubnu 2002 je to 10,3 %).

Podrobnější pohled na počty nezaměstnaných absolventů podle úrovně dosaženého vzdělání ukazuje některé zajímavé skutečnosti. V nominální rovině je relativně nejvíce stabilní počet nezaměstnaných absolventů se základním vzděláním – do roku 2001 se pohyboval okolo 6 tisíc, v roce 2003 stoupl na 6,9 tisíce. Jejich podíl na nezaměstnaných absolventech se však snížil na cca poloviční hodnotu z 26 % v dubnu 1997 na 13 % v dubnu 2003. Tato skutečnost dokládá pozitivní trend postupného snižování relativního zastoupení nejméně vzdělané skupiny absolventů mezi nezaměstnanými absolventy škol. Co do absolutního počtu nezaměstnaných absolventů jednoznačně dominují vyučení bez

⁸ Při hodnocení nezaměstnanosti vycházíme z údajů úřadů práce shromažďovaných MPSV, které zachycují stav v dubnu a v září daného roku. V současné době používají úřady práce dvě různé definice nezaměstnaného absolventa. Podle staré definice se nezaměstnaným absolventem rozumí občan, jehož celková doba zaměstnání v pracovním poměru nedosáhla po úspěšném ukončení studia dvou let, přičemž do této doby se nezapočítává vojenská základní služba nebo civilní vojenská služba, doba strávená na mateřské dovolené a na další mateřské dovolené. Některé úřady práce však již používají novou definici (od přijetí novely zákona o zaměstnanosti 1/1991 Sb. v lednu 2001), kdy mezi nezaměstnané absolventy – uchazeče o zaměstnání – zařazují ty absolventy, kteří jsou bez práce a jsou nejvýše dva roky od ukončení školy. Následující sběr dat ke 30.4. 2004 by již měl probíhat jednotně podle této nové definice.

Z dat sbíraných úřady práce o evidovaných absolventech konstruujeme míry nezaměstnanosti absolventů, které vyjadřují podíl mezi nezaměstnanými absolventy celkem (tj. těmi, kteří neodpracovali ještě dva roky po ukončení svého vzdělání) a absolventy, kteří ukončili své vzdělání v předchozích dvou letech.

⁹ Údaje o počtech nezaměstnaných absolventů škol, které sbírají úřady práce v dubnu a v září, jsou výrazně ovlivněny cyklem školního roku. V září, po ukončení školního roku, jsou tyto počty nejvyšší, nejnižších hodnot naopak dosahují vlivem cykličnosti absorpce trhu práce v dubnu až červnu. Je nutné si však uvědomit, že rozdíly v míře poklesu (nárůstu) absolutních počtů nezaměstnaných absolventů jsou do značné míry ovlivněny vnějšími faktory, jako je demografický vývoj a změny v počtu a vzdělanostní struktuře absolventů (ty jsou zase ovlivněny znovuzavedením devítileté školní docházky na základních školách ve školním roce 1996/97 a následnou absencí jednoho postupového ročníku na středních školách).

Tabulka 13: Vývoj počtu evidovaných uchazečů o zaměstnání a evidovaných absolventů škol v letech 1997–2003

Období	IV.97	IX.97	IV.98	IX.98	IV.99	IX.99	IV.00	IX.00	IV.01	IX.01	IV.02	IX.02	IV.03
Míra nezaměstnanosti celkem (%)	3,8	4,8	5,4	6,8	8,2	9,0	9,0	8,8	8,3	8,5	8,8	9,4	9,6
Počet evidovaných uchazečů (v tis.)	195,0	247,6	277,6	350,7	433,3	469,8	471,2	458,3	433,3	440,5	456,4	492,9	509,4
Počet evidovaných absolventů škol (v tis.)	22,2	51,3	32,3	77,1	58,5	84,5	57,8	70,9	45,7	65,3	50,9	74,8	52,3
Podíl absolventů k celkovému počtu uchazečů (v %)	11,4	20,7	12,0	22,0	13,5	18,0	12,3	15,5	10,5	14,8	11,2	15,2	10,3

Poznámky:

Uváděné míry nezaměstnanosti se odlišují od měr nezaměstnanosti v tabulkách 3 a 5 z důvodu rozdílné metodiky výpočtu. V tabulkách 3 a 5 jsou uvedeny roční obecné míry nezaměstnanosti podle výsledků Výběrového šetření pracovních sil (ČSÚ), v tabulce 8 pak registrované míry nezaměstnanosti vypočtené podle dat sbíraných na úřadech práce a shromažďovaných MPSV.

Zdroj: MPSV

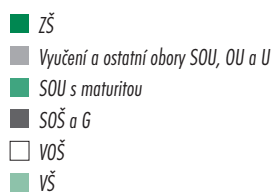
maturity – představují 38 % neúspěšných absolventů; tento podíl je víceméně konstantní od roku 1998. Počet nezaměstnaných vyučených absolventů je stabilně vysoký již od roku 1999 – jako u jediné skupiny absolventů zde takřka nepůsobilo snížení celkového počtu absolventů v roce 1999 (po zavedení 9leté povinné školní docházky na ZŠ). Mezi lety 1997 a 2003 se jejich počet více než zdvojnásobil, v dubnu 2003 činil 20 tisíc. Druhou největší skupinu mezi nezaměstnanými absolventy, zhruba 30 %, tvoří absolventi středních odborných škol a gymnázií. V dubnu 2003 činil jejich počet téměř 16 tisíc, což je o něco více než v minulém roce a cca 2,5krát více než v dubnu 1997. Vyučení s maturitou tvoří mezi nezaměstnanými absolventy asi 8 %, jejich počet oproti roku 2002 stejně jako u všech ostatních skupin absolventů v roce 2003 mírně vzrostl (z 4,2 na 4,4 tisíce)¹⁰. Počet nezaměstnaných absolventů vysokých škol vzrostl mezi lety 1997 a 2003 téměř pětikrát (z 0,7 tisíce v roce 1997 na 3,4 tisíce v roce 2003) a zvýšil se i jejich relativní podíl v počtu nezaměstnaných absolventů – z 3 % na 6,5 % mezi lety 1997 a 2003. Ve srovnání s ostatními skupinami absolventů je však

jejich zastoupení mezi nezaměstnanými stále velmi nízké. Zhruba tříprocentní podíl mezi nezaměstnanými absolventy pak připadá na absolventy vyšších odborných škol.

Významný ukazatel, který souhrnně charakterizuje riziko, jemuž jsou absolventi škol na trhu práce vystaveni, je **míra nezaměstnanosti**. Její hodnoty odrážejí zmiňované zářijové vysoké absolutní počty nezaměstnaných absolventů: ve srovnání se zářijovými daty jsou tak míry nezaměstnanosti absolventů v dubnu zpravidla výrazně nižší. Základním faktorem, od kterého se odvíjí výše nezaměstnanosti, je i zde stupeň dosaženého vzdělání – stejně jako u celkové nezaměstnanosti platí, že **spolu s vyšší vzdělání klesá míra nezaměstnanosti**. Tento vztah má charakter obecného pravidla a platí i v ostatních vyspělých státech. V souladu s ním nalezneme nejvyšší nezaměstnanost u vyučených absolventů s maturitou (25,0 % v dubnu 2003)¹¹ a bez maturity (22,7 %), nejnižší u vysokoškoláků (6,9 %). Již výrazně nižší míru nezaměstnanosti měli absolventi středních odborných škol (14,9 %) a vyšších odborných škol (10,6 %).¹²

Obrázek 10:

Vývoj struktury a počtu nezaměstnaných absolventů škol podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1997–2003 (v tis.)

Zdroj: MPSV

¹⁰ V této souvislosti je nutné zmínit extrémně nízký počet absolventů nástavb v roce 2001, který se následně projevil i v poklesu počtu nezaměstnaných vyučených absolventů s maturitou v roce 2002. Tento nízký počet nezaměstnaných absolventů s maturitou v letech 2001 a 2002 je způsoben malým počtem absolventů nástavb v roce 2001, ten zase vyplývá z již zmiňovaného zavedení povinného absolvování 9. ročníku na základní škole (v maturitních oborech, s výjimkou víceletých gymnázií, v roce 2000 chyběl takřka celý maturitní ročník).

¹¹ Je nutné si uvědomit, že hodnota nezaměstnanosti u vyučených absolventů s maturitou je zkrslena výjimečným stavem způsobeným malým počtem absolventů nástavb v roce 2001.

¹² Nezaměstnanost absolventů se základním vzděláním neuvádíme – je dlouhodobě velmi nízká, neboť drtivá většina pokračuje ve studiu na středoškolské úrovni.

Možnost získání zaměstnání je u absolventů škol výrazně ovlivňována také jejich **oborovou strukturou**. Oborové hledisko je důležité zejména ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že český vzdělávací systém je na úrovních, kdy jsou žáci připravováni pro příchod na trh práce, velmi silně strukturován podle oborů – problémy absolventů určitých skupin oborů na trhu práce tak mohou signalizovat existenci problematických prvků v procesu vzdělávání v daných oborech. Druhým důvodem je pak to, že neúspěšní absolventi určitých skupin oborů tvoří relativně homogenní skupinu nezaměstnaných, kteří jsou v podobné situaci vystaveni stejným problémům.¹³ Při sledování měř nezaměstnanosti absolventů podle oborů je nutné vzít v úvahu pravidlo zářijového růstu nezaměstnanosti. V následujícím textu tak odkazujeme pouze na dubnové hodnoty měř nezaměstnanosti (ke 30. 4. 2003), neboť ty již odrážejí stabilizovaný stav na trhu práce.

- U **vyučených absolventů bez maturity** se nezaměstnanost tří hlavních skupin technických, společenských a zemědělských oborů pohybuje okolo celkového průměru 22,7%; nezaměstnanost ve společenských oborech je přitom nejnižší (22,1%), o něco vyšší je v technických oborech (23,0%) a nejvyšší v oborech zemědělských (23,5%). Rozdíly však jsou jen velmi mírné. Mezi technickými obory je míra nezaměstnanosti nejvyšší ve skupině oborů stavebnictví (29,5%) a kožedělná výroba (při malém počtu absolventů). Výrazněji pod celkovým průměrem se naopak pohybují obory potravinářství (18,3%), doprava a spoje (17,6%), elektrotechnika (20,2%), textil a oděvnictví (20,3%) a také hornictví, hutnictví, kde však obor ukončilo jen malé množství absolventů. Vůbec nejnižší hodnotu ze všech skupin oborů (vyjma užitého umění) nacházíme u absolventů oboru polygrafie (16,9%).

V rámci společenských oborů dosahuje nejnižších hodnot ekonomika a administrativa (17,5%) a obchod (18,8%), ostatní obory se pohybují okolo celkového průměru nebo mírně nad ním.

- V roce 2001 ukončilo studium velmi malé množství **vyučených absolventů s maturitou** ve srovnání s „normálními“ lety – bylo to z důvodu extrémně nízkého počtu absolventů nástavby v tomto roce, jak již bylo zmiňováno. Jelikož absolventi nástavby se rekrutují převážně ze společenských oborů (zejména podnikání v oborech, ekonomika a administrativa, gastronomie, hotelnictví), pokles počtu absolventů v roce 2001 se nejvíce týkal právě společenských oborů, technických a zemědělských již méně. Tato skutečnost významně ovlivnila hodnoty měř nezaměstnanosti absolventů jednotlivých skupin oborů technických, zemědělských a společenských v září 2002 a v dubnu 2003: podrobnější interpretaci týkající se rozdílů mezi těmito skupinami oborů proto neuvádíme.
- V případě **absolventů středních odborných škol** dosahují absolventi technických (15,7%) a společenských (15,6%) oborů nižších hodnot měř nezaměstnanosti než skupina oborů zemědělských (19,1%). Výrazně nejnižší míru nezaměstnanosti již dlouhodobě mají absolventi zdravotnických oborů (4,4%).

Nejvyšších hodnot měř nezaměstnanosti v rámci společenských oborů dosahují obory obecně odborná příprava (21,0%) a veřejnosprávní činnost (21,0%), nad celkovým průměrem se pohybují i obory gastronomie a hotelnictví (18,2%) a podnikání v oborech (19,6%). Naopak nižší nezaměstnanost než je celkový průměr mají absolventi oborů ekonomika a administrativa (12,1%), učitelství (14,3%) a také obchod a publicistika a knihovnictví. V rámci technických oborů dosahují nejvyšších hodnot skupina oborů textil, oděvnictví (17,3%), zpracování dřeva (17,7%), technická chemie (16,3%) a strojírenství (16,7%), dále i hornictví a hutnictví a kožedělná výroba. Naopak nejnižší míry nezaměstnanosti mají obory potravinářství (14,0%), elektrotechnika (14,5%) a doprava a spoje (14,5%).

- U **absolventů vyšších odborných škol** je nezaměstnanost u společenských oborů (11,5%) nižší než u oborů technických (18,6%) i zemědělských (23,1%). Zdaleka nejnižší celkovou neúspěšnost mají podobně jako u absolventů SOŠ zdravotnické obory (3,5%). V rámci skupiny společenských oborů dosahují podprůměrných hodnot publicistika, knihovnictví, obchod a filozofie (skupiny oborů s malým počtem absolventů) a dále učitelství (7,7%). Relativně nejvyšší míru nezaměstnanosti mezi společenskými obory naopak nalezneme u oborů ekonomika a administrativa (13,5%). Ve skupině technických oborů je nezaměstnanost absolventů všech oborů vyšší než celkový průměr. Relativně nejvyšší jsou míry nezaměstnanosti u absolventů stavebnictví a architektury (25,4%) – i v poměrně početně zastoupených oborech, jako jsou elektrotechnika a strojírenství, však hodnoty celkové neúspěšnosti výrazně převyšují republikový průměr (18% až 20% oproti průměru 10,6%).
- Srovnáváme-li z hlediska měř nezaměstnanosti jednotlivé **vysokoškolské obory**, nejnižší hodnotu nalezneme u zdravotnických oborů (2,3%), o něco vyšší pak u oborů veterinárních (5,4%), společenskovědních (5,8%) a přírodovědných (7,0%). Ještě vyšší je míra nezaměstnanosti u technických oborů (9,6%) a relativně nejvyšší hodnotu evidujeme u oborů zemědělských (10,7%). Nejnižších měř nezaměstnanosti v rámci společenských oborů dosahují absolventi oborů publicistika, knihovnictví (4,4%), právo (4,6%), filologické vědy (4,7%) a politické vědy (4,8%). Pod celkovým průměrem se však pohybují i obory ekonomické (6,3%), sociologie, filozofie (5,3%) a pedagogické obory (5,2%). Oproti tomu nejvyšší hodnoty v rámci této kategorie jsme zaznamenali u historických věd (10,9%) a u tělesné kultury, tělovýchovy a sportu (9,1%). Celkový průměr převyšují také absolventi psychologických oborů (8,1%). Z pohledu velké skupiny technických oborů je situace nejpříznivější u absolventů chemie (6,5%), potravinářství (6,8%) a ve speciálních technických oborech (6,1%). Nejvyšší hodnoty měř nezaměstnanosti naopak mají obory textil, oděvnictví (15,4%), doprava (14,1%), hornictví, hutnictví (13,4%) a strojírenství (10,4%).

Nezaměstnanost absolventů škol je v České republice výrazně regionálně diferencována stejně jako celková nezaměst-

¹³ Je tak třeba nalézt řešení pro více uchazečů o práci se stejným profilem, což je obtížnější než v případě jednotlivce. Koncentrace negativních dopadů nezaměstnanosti na jednu relativně homogenní skupinu pak může posílit tendence k růstu sociálního napětí.

Tabulka 14: Míry nezaměstnanosti absolventů škol podle úrovně dosaženého vzdělání a oborových skupin v září 2002 a v dubnu 2003 (v %)

Celkem	Vyučení		Vyučení s maturitou		SOŠ		VOŠ		VŠ	
	září 2002	duben 2003	září 2002	duben 2003	září 2002	duben 2003	září 2002	duben 2003	září 2002	duben 2003
	34,2	22,7	43,2	25,0	22,5	14,9	17,4	10,6	11,2	6,9
Přírodní, matem. a fyzikální vědy ¹⁾	.	.	.	.	22,5	19,8	26,8	12,7	9,4	7,0
Technické obory	34,1	23,0	*	22,4	19,8	15,7	25,9	18,6	15,8	9,6
Zemědělství a lesnictví	35,1	23,5	*	28,1	27,7	19,1	27,7	23,1	23,8	10,7
Zdravotnictví, lékařství	.	.	.	.	9,6	4,4	8,4	3,5	5,4	2,3
Společenskovední obory	33,8	22,1	*	28,1	25,2	15,6	19,7	11,5	10,1	5,8
Umění	22,2	14,8	*	18,5	24,6	18,0	10,2	8,5	6,2	6,0

Poznámky:

¹⁾ Pro SOŠ a VOŠ se jedná o skupinu oborů Ekologie a ochrana životního prostředí, z důvodu zkrácení neuvádíme (viz výše).

Zdroj: MPSV, ÚIV

nanost¹⁴. Obecně platí, že oblasti s vysokou mírou nezaměstnanosti registrují také vyšší počty nezaměstnaných absolventů. **Nejpříznivější** je z hlediska měr nezaměstnanosti absolventů středních a vyšších odborných škol situace v Praze. Hodnoty nezaměstnanosti jsou v Praze u všech skupin absolventů výrazně nižší, než je průměr za ČR, a poukazují tak na relativně nejméně problematickou situaci z hlediska vstupu absolventů na trh práce. Míra nezaměstnanosti vyučených absolventů bez maturity je v Praze až sedmkrát nižší než v krajích s nejvyšší nezaměstnaností. V Praze jsou míry nezaměstnanosti i relativně vyrovnané u jednotlivých skupin absolventů: v jednotlivých kategoriích vzdělávání se pohybují od 2,1 % u absolventů gymnázií do 9,2 % u vyučených s maturitou. **Příznivá situace** v měřích nezaměstnanosti absolventů je kromě Prahy i v Jihočeském kraji a dále i v Plzeňském a Královéhradeckém kraji: relativně nižší nezaměstnanost zde mají vyučení absolventi bez maturity a absolventi středních odborných škol.

Z hlediska sledovaných ukazatelů je na tom naopak nejhůře Moravskoslezský, Ústecký a Olomoucký kraj, kde hodnoty měr nezaměstnanosti, zejména u vyučených, několikanásobně převyšují celorepublikový průměr. Např. v Moravskoslezském kraji dosahuje celková neúspěšnost vyučených absolventů bez maturity hodnoty 42,9 %, průměr za ČR přitom činí 22,7 %. V Moravskoslezském kraji nalezneme relativně nejvyšší míry celkové neúspěšnosti rovněž u absolventů vyšších stupňů vzdělání – v případě absolventů SOŠ (26,4 % oproti republikovému průměru 14,9 %), gymnázií (10,7 % oproti průměru 6,3 %) i vysokých škol (10,9 % oproti průměru 6,9 %). U absolventů VOŠ evidujeme výrazně nejvyšší hodnotu celkové nezaměstnanosti v Olomouckém kraji (29,3 % oproti celostátnímu průměru 10,6 %).

A3. Demografický vývoj

Demografický vývoj je základním kamenem pro strategické plánování vývoje vzdělávací soustavy, protože na vstupu určuje potřebné kapacity jednotlivých součástí vzdělávacího systému. Demografická projekce ČSÚ, která je k dispozici, je z roku 1999,¹⁵ aktualizovanou projekci připravuje ČSÚ v listopadu 2003. Počet narozených dětí v roce 2002 oproti roku 2001 vzrostl poprvé od roku 1990 výrazněji – asi o 2000 dětí. Je možné předpokládat, že je to způsobeno tím, že pomalu končí doba odkladu založení rodiny ze strany silných populačních ročníků ze 70. let. Zda tento trend bude pokračovat i v dalších letech ovšem nelze momentálně odhadnout.

Z hlediska vzdělávací soustavy a jejích kapacitních potřeb jsou podstatné především dva demografické údaje – počty obyvatel ve věku vstupu do jednotlivých úrovní vzdělávání (**nástupní ročníky**) a počty dětí ve věku odpovídajícím typickému věku žáků v jednotlivých úrovních vzdělávání (tzv. **školní kontingenty**).¹⁶ Počet dětí ve věku povinné školní docházky nadále klesá. Pokud se v ČR výrazně nezvýší porodnost, bude pokles pokračovat nejméně dalších 6 let, potom podle vývoje porodnosti bude pokles dále pokračovat nebo nastane stagnace. Do roku 2007 dojde k poklesu z 1,06 milionu dětí ve věku povinné školní docházky v roce 2002 na 0,88 milionu, tj. o 18 %.

Ve srovnání s rokem 1997 (616 tis.) se **středoškolský kontingent** v roce 2002 zmenšil o 86 tis. (530 tis.), tj. o 14 %. Další pokles se předpokládá do roku 2007 – vzhledem k roku 2002 o 22 tis., tj. o 4 %.

Pokud se jedná o populaci uvažovanou pro studium na vysokých a vyšších odborných školách, i ta rok od roku klesá, není však tak

¹⁴ To platí o nezaměstnanosti absolventů středních a částečně i vyšších odborných škol. Nezaměstnanost absolventů se základním vzděláním a absolventů vysokých škol zdaleka tolik nepodléhá regionálním vlivům.

¹⁵ V demografické projekci jsou uvažovány střední stavy populace k 1. 7. daného roku jako nejlepší ukazatel pro nástup do školního roku.

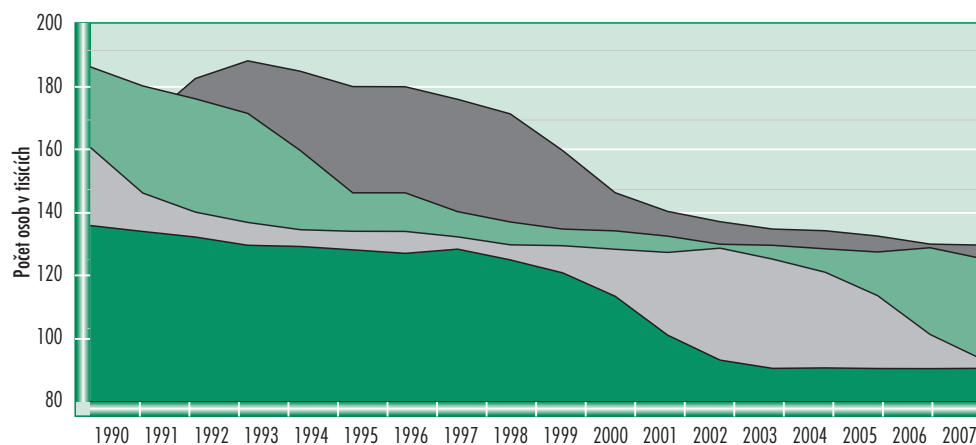
¹⁶ Jako nástupní ročníky jsou pro jednotlivé úrovně vzdělávání uvažováni šestiletí (vstupují na 1. stupeň ZŠ), jedenáctiletí (do šk. roku 95/96 desetiletí, vstupují na 2. stupeň ZŠ), patnáctiletí (do šk. roku 95/96 čtrnáctiletí, vstupují na střední školu) a devatenáctiletí (do šk. roku 95/96 osmnáctiletí, vstupují na VŠ nebo VOŠ).

Podobně pro školní kontingenty jsou uvažovány věkové skupiny 6–10 let, resp. 6–9 let (1. stupeň ZŠ), 11–14 let, resp. 10–13 let (2. stupeň ZŠ), 15–18 let, resp. 14–17 let (střední školy) a 19–23 let, resp. 18–22 let (VŠ a VOŠ).

Obrázek 11:

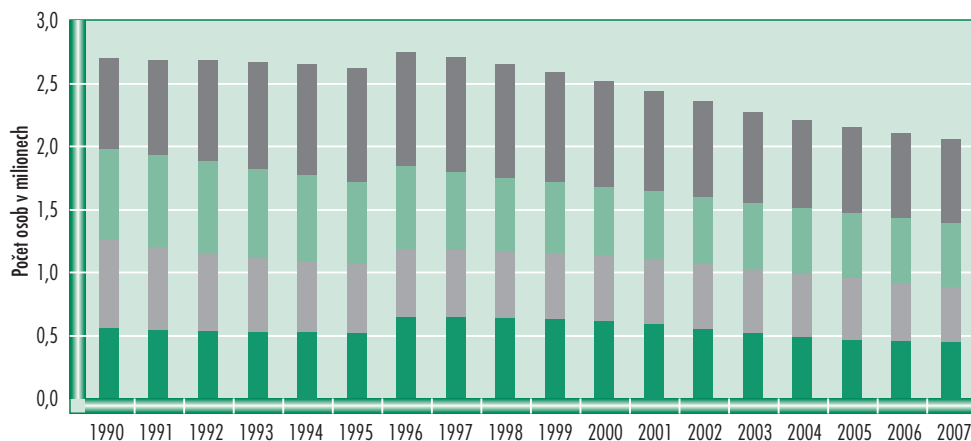
Vývoj počtu obyvatel ČR ve věku 6, 11, 15 a 19 let (do roku 1995 ve věku 6, 10, 14 a 18 let) v letech 1990-2007 (v tis.)

■ 18/19letí
■ 14/15letí
■ 10/11letí
■ 6letí

Obrázek 12:

Vývoj objemu školních kontingentů (věkových skupin obyvatel odpovídajících typickému věku žáků na jednotlivých úrovních vzdělávání: 1. stupeň ZŠ: 6-9/10, 2. stupeň ZŠ: 10/11-13/14, střední školy: 14/15-17/18, vysoké a vyšší odborné školy: 18/19-22/23) v letech 1990-2007 (v mil.)

■ 1. stupeň ZŠ
■ 2. stupeň ZŠ
■ SŠ
■ VŠ, VOŠ

bezprostředně provázána s počtem studentů. Zájemců o studium je prakticky stále stejně; jednak se zde projevuje tzv. „odložená poptávka“ – částí uchazečů o studium jsou neúspěšní uchazeči o studium z minulých let, jednak trvale stoupá zájem o terciární vzdělávání. I přes výrazný nárůst počtu soukromých vysokých škol v roce 2002 však není poptávka po vysokoškolském studiu zcela uspokojena. Stále se zdá, že řešení by mohlo přinést až výrazné rozšíření kombinované a distanční formy studia na vysokých a vyšších odborných školách.

Maximální velikost měl **vysokoškolský kontingent** v roce 1998 (910 tis.), od té doby klesá, a to dost výrazně – v roce 2002 se jednalo o 754 tis. obyvatel, tj. o 17 % méně ve srovnání s rokem 1998, další pokles do roku 2007 bude o 93 tis., tzn. o 12 % vůči roku 2002

A4. Právní předpisy ve školství

Základní legislativní rámec školského systému daný Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod tvoří soustava šesti základních zákonů.

Jsou to:

- zákon o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon)
- zákon o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením
- zákon o školských zařízeních

- zákon o státní správě a samosprávě ve školství
- zákon o vysokých školách
- zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních

V roce 2002 Parlament ČR schválil dva zákony, které novelizují alespoň jeden z prvních pěti základních zákonů, z toho jeden z nich velmi významně. Jsou to zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), a **zákon č. 284/2002 Sb.**, kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Novým zákonem v oblasti školství je **zákon č. 109/2002 Sb.**, o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Zákon o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (č. 29/1984 Sb., ve znění pozdějších předpisů) upravuje nejrozsáhlejší část školské soustavy – instituce od základních škol až po úroveň vyšších odborných škol včetně. Vymezuje součásti výchovně-vzdělávací soustavy, definuje povinnou školní docházku a dále cíle, postavení a návaznost jednotlivých úrovní vzdělávání, druhy a typy škol a formy a průběh studia. Tento zákon prošel řadou podstatných změn – poslední plné znění bylo publikováno ve Sbírce zákonů pod č. 258/1996. Ve sledovaném období byl novelizován zákonem č. 284/2002 Sb.

Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením, ve znění pozdějších předpisů, nahradil dosavadní úpravu nařízeními vlády z let 1996 a 1998 platnou do listopadu 1999. Ustanovil vyšší základní dotace a současně zpřísnil a zpřesnil podmínky pro jejich zvýšení. Ve sledovaném období byl novelizován zákonem č. 284/2002 Sb.

Zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů, upravuje ty součásti výchovně-vzdělávací soustavy, které zajišťují výchovu předškolní, zájmovou, mimoškolní, popř. ústavní či ochrannou, a dále tzv. školská účelová zařízení, která pomáhají zajišťovat hmotnou péči o žáky či plnit další úkoly. V roce 2002 byl novelizován zákonem č. 109/2002 Sb. a zákonem č. 284/2002 Sb.

Zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, byl v roce 2002 novelizován zákonem č. 284/2002 Sb. nejvýznamněji – přesně stanovuje pravomoci a povinnosti obcí, obcí s rozšířenou působností a krajských úřadů ve školství. Některé úpravy v zákoně č. 284/2002 Sb. nabývají účinnosti dnem vyhlášení, některé k 1. 1. 2003 a některé dnem vstupu smlouvy o přistoupení České republiky k Evropské unii v platnost. Dále byl novelizován zákonem č. 3/2002 Sb.

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, nebyl ve sledovaném období novelizován.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivní výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, upravuje účel a působnost školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a pro preventivně výchovnou péči, definuje tato zařízení, status jejich pracovníků a práva a povinnosti dětí umístěných v těchto zařízeních a pracovníků těchto zařízení. Upravuje také náležitosti a formu úhrady péče, kapesného, osobních darů a věcné pomoci.

A5. Východiska dalšího rozvoje vzdělávací soustavy

Základním východiskem rozvoje vzdělávací soustavy České republiky je stále Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha. Rozvoj v roce 2002 byl ovlivněn dalšími změnami v systému státní správy ve školství – zrušení okresních úřadů a přechod jejich pravomocí a povinností na krajské úřady a obecní úřady obcí s rozšířenými pravomocemi a novely základních zákonů týkajících se vzdělávací soustavy zákonem č. 284/2002 Sb.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice byl schválen usnesením vlády č. 113 ze dne 7. února 2001 a ministři školství, mládeže a tělovýchovy bylo uloženo realizovat program prostřednictvím *Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy ČR*, který MŠMT má ze zákona povinnost zpracovávat každé čtyři roky, a dalších opatření. Finanční požadavky na plnění programu byly zpracovány ve střednědobém výhledu.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice formuluje východiska a předpoklady rozvoje vzdělávací soustavy dané proměnami společnosti, principy vzdělávací politiky

a principy řízení a financování v podmínkách, které vytvořila reforma veřejné správy, vytyčuje hlavní strategické linie rozvoje vzdělávání a prognózuje kvantitativní vývoj soustavy na základě předpokládaného demografického a ekonomického vývoje. Konkrétní směry vývoje jsou pak stanoveny pro regionální školství, které zajišťuje počáteční vzdělávání pro mládež od 3 do 19 let, pro terciární vzdělávání a pro vzdělávání dospělých. Pojtkem dění ve všech třech sektorech je koncept celoživotního učení.

Národní program stanovuje pro léta 2001–2005 tyto hlavní strategické linie:

1. Realizace celoživotního učení pro všechny.
2. Přizpůsobování vzdělávacích a studijních programů potřebám života ve společnosti znalostí.
3. Monitorování a hodnocení kvality a efektivity vzdělávání.
4. Podpora vnitřní proměny a otevřenosti vzdělávacích institucí.
5. Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků.
6. Přechod od centralizovaného řízení k odpovědnému spolurozhodování.

Pokud jde o první bod, je v centru pozornosti **dostupnost vzdělávání a podpora znevýhodněných**. Přizpůsobování vzdělávacích programů novým potřebám bylo zahájeno **pracemi na vzdělávacích programech** pro jednotlivé stupně vzdělávání – v pilotní fázi se zpracovává metodika pro tvorbu školních vzdělávacích programů a připravují se rámcové vzdělávací programy pro střední školství. Třetí bod je zatím neintenzivněji realizován **pracemi na novém pojetí maturitní zkoušky**. Vnitřní proměna vzdělávacích institucí byla zahájena především na úrovni vysokoškolského vzdělávání. Pokud jde o pedagogické pracovníky, v průběhu roku 2000 intenzivně pokračovalo **budování rámce pro zajišťování jejich růstu** – MŠMT začalo s **přípravou programu kariérního růstu**. Počátkem roku 2003 však byly nastoleny velmi vážné úvahy o výrazné redukci pedagogických center, koncem roku vedly ke konkrétním krokům k jejich transformaci v roce 2004. Úspěšný přechod od centralizovaného řízení k decentralizovanému a k širší účasti všech partnerů vzdělávání je především úkolem příštích období v souvislosti s transformací státní správy ve školství.

MŠMT bude v roce 2003 cíleně usilovat o dopracování návrhu nového školského zákona a o jeho přijetí vládou i Poslaneckou sněmovnou ČR.

Postupná aplikace zákona o vysokých školách vedla k **některým změnám ve struktuře vysokého školství**. Vznikaly **soukromé vysoké školy, v převážné většině s bakalářskými studijními programy** (v akademickém roce 2002/03 jich v ČR fungovalo 27). Dále se ve větší míře začaly na veřejných vysokých školách strukturováním studia vytvářet bakalářské studijní programy.

V oblasti výzkumu a vývoje se vychází z principů Národní politiky výzkumu ČR na přechodu do 21. století, které schválila vláda 10. června 1998 v dokumentu *Národní politika výzkumu a vývoje*. V oblasti mezinárodní spolupráce ve vzdělávání se vychází především ze zapojení ČR do vzdělávacích programů Evropské unie Socrates, Erasmus a Leonardo da Vinci v jejich nové podobě, schválené na léta 2000–2006, a do programu Tempus II a dále ze Společné deklarace o harmonizaci výstavby Evropského systému vysokého školství (tzv. Boloňská deklarace) v trojstup-

ňovém schématu pregraduálního (bakalářského), graduálního (magisterského) a doktorského studia.

Prioritami Dlouhodobého záměru v oblasti vysokého školství jsou:

1. Rozvoj vysokého školství a rovnost v přístupu k vysokoškolskému vzdělávání.
2. Nový přístup k pojetí a obsahu vysokoškolského vzdělávání.
3. Změny ve struktuře vysokoškolského vzdělávacího systému.
4. Podpora akademických pracovníků a studentů.
5. Směrování k deklarovanému cíli vlády ČR vydávat v r. 2002 na školství 6 % HDP a na výzkum a vývoj 0,7 % HDP.

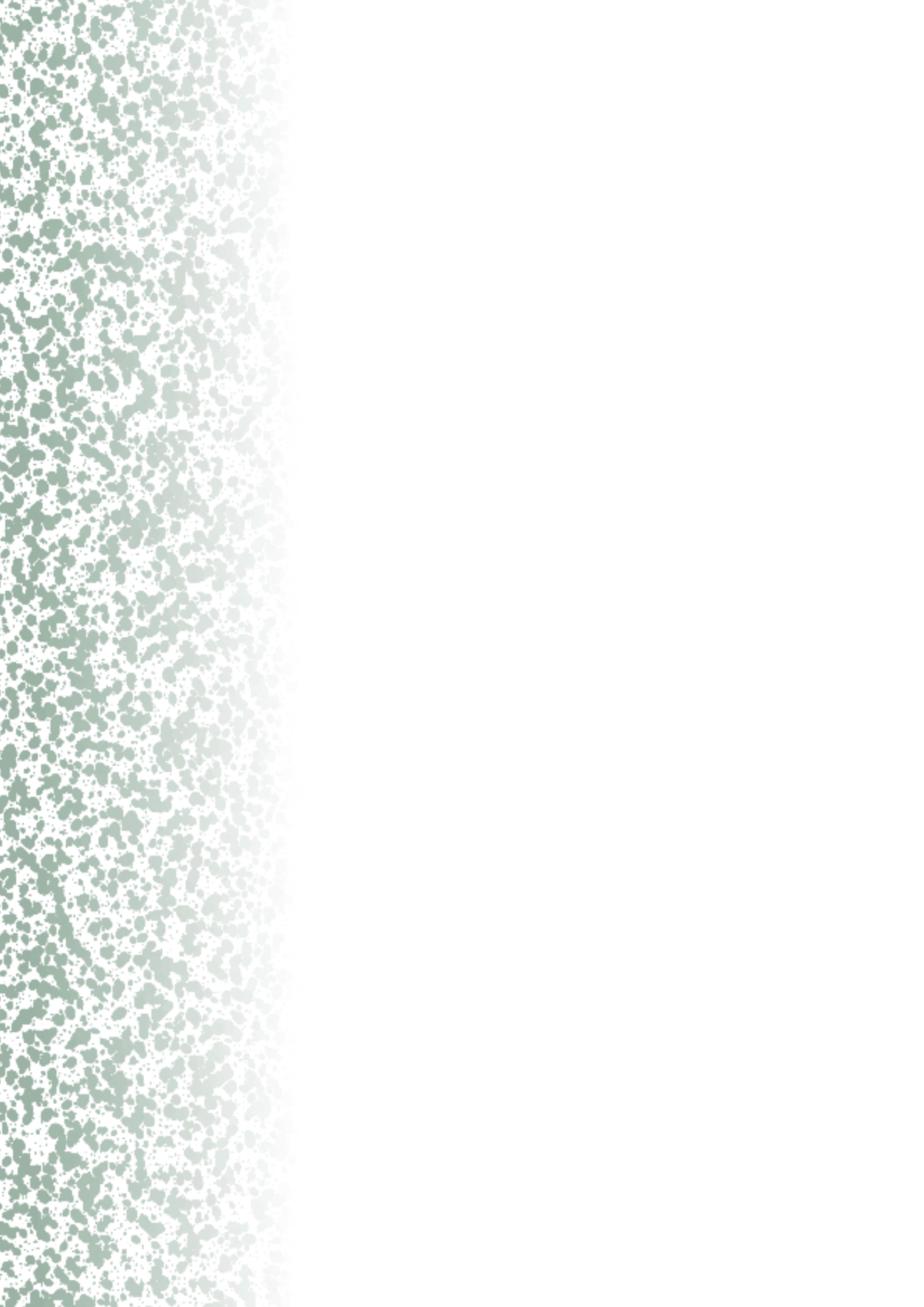
Pro cíle 1–4 budou postupně vytvářeny koncepce na MŠMT. Cíl 5 se naplnit nepodařilo – v roce 2002 bylo na školství vydáno 4,6 % HDP a na vědu a výzkum asi 0,2 % HDP.

Význam vzdělávání jako jedné z hlavních priorit v přípravě pro život v informační společnosti deklaruje i strategický dokument *Koncepce státní informační politiky ve vzdělávání*, který byl schválen usnesením vlády ČR č. 351 z 10. dubna 2000.

V roce 2001 byla zahájena reforma státní správy (podrobněji kapitola C), která se výrazně dotkla školství. K 31. 12. 2002 zanikly okresní úřady a jejich pravomoci byly delegovány na odbory krajských úřadů a obce s rozšířenou působností.

B

VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA V ROCE 2002

B VZDĚLÁVACÍ SOUSTAVA V ROCE 2002

B1. Struktura vzdělávací soustavy

Na struktuře české vzdělávací soustavy v roce 2002 se oproti předchozímu roku nic nezměnilo, stále vychází z platných právních norem, a to především ze

- zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol, ve znění pozdějších předpisů,
- zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů,
- zákona č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů,
- zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

V posledních deseti letech doznala struktura českého vzdělávacího systému v oblasti regionálního školství, tedy školství zahrnujícího veškeré vzdělávání od předškolní výchovy až po vyšší odborné školství, největších změn v roce 1995, v oblasti vysokého školství v roce 1998. Vzhledem k roku 2001 nezaznamenala školská soustava z institucionálního hlediska prakticky žádných změn, ale systém státní správy ve školství byl doplněn a upřesněn zákonem č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Jednou ze změn v roce 2002 bylo zrušení referátů školství okresních úřadů k 31. 12. 2002 (v rámci zrušení okresních úřadů). Rok 2002 byl prvním rokem, ve kterém kraje spravovaly školy dříve zřizované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem zemědělství.

Další změny, které se dotkly regionálního školství v roce 2002, vyplývají z nového zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. V zákoně č. 76/1978 Sb. se podle části třetí zákona č. 109/2002 Sb. zrušují § 23 až 31.

Stejně jako v minulých letech pokračuje proces změkčování a postupného stírání hranic v rámci jedné vzdělávací úrovně (týkající se především vzdělávání dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich integrace jak do běžných tříd, tak do speciálních a specializovaných tříd běžných škol). Vzhledem k tomu, že stále klesá populační křivka a potenciálních žáků je čím dál tím méně, školy se snaží „bojovat o žáka“ a nabízejí studium v daleko širším spektru studijních programů. Nabídka je rozšířena i o programy typu dalšího vzdělávání – kurzy pro doplnění základního vzdělání, vzdělání poskytovaného zvláštní a pomocnou školou (tyto kurzy sice rozšiřují spektrum nabídky vzdělávání, ale je jich

čím dál tím méně – trh je již nasycen), některé střední školy realizují rekvalifikační kurzy, v nabídce škol je i studium jednotlivých předmětů.

Od roku 1989 měl možnost pronikat do regionálního školství i soukromý sektor a církve a začaly vznikat soukromé a církevní školy. Počet soukromých a církevních škol se v posledních letech stabilizoval. V oblasti vysokého školství vstoupily již v roce 1999 na vzdělávací trh **soukromé vysoké školy**, které si postupně budují svou pozici v oblasti terciárního vzdělávání.

V roce 2001 se změnila zřizovatelské kompetence ve státní správě – do roku 2000 byly školy zřizovány především obcemi a Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy, případně školskými úřady. V důsledku změn ve státní správě převzaly zřizovatelské kompetence od roku 2001 i kraje, které zřizují střední a vyšší odborné školy, které dříve zřizovalo Ministerstvo školství a Ministerstvo zemědělství. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má nadále kompetence zřizovat především speciální školy, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (včetně škol při nich zřízených), případně školy s celorepublikovou spádovou oblastí. Základní a mateřské školy a jim náležející zařízení jsou i nadále zřizovány především obcemi.

Základním charakteristickým rysem českého vzdělávacího systému od roku 1989 je jeho **otevřenost a prostupnost**, tedy především fakt, že prakticky nikomu není uzavřena cesta k dalšímu vzdělávacímu stupni.

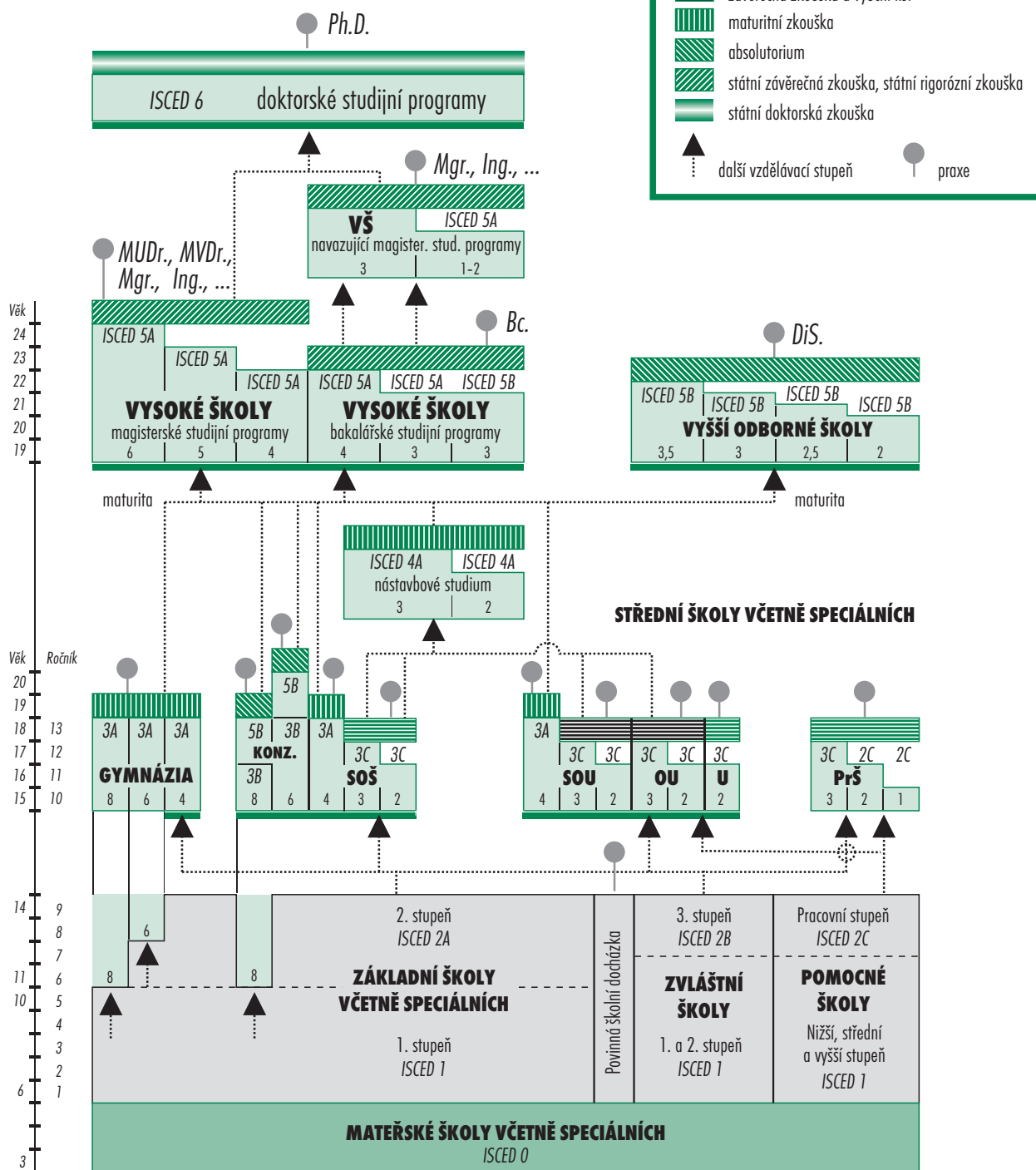
Mateřská škola (MŠ) je zařízení, které zajišťuje předškolní výchovu dětí. Je primárně určena především dětem od tří let do dosažení věku šesti let, kdy zahajují povinnou školní docházku. V některých případech jsou do mateřské školy přijímány i děti mladší, v mateřské škole v současné době zůstává i poměrně vysoké procento dětí šestiletých a starších, které mají povolen odklad povinné školní docházky. Navzdory názvu nejde podle zákonných úprav o školu, ale o předškolní zařízení. Mateřská škola neposkytuje stupeň vzdělání, doplňuje rodinnou výchovu a docházka do ní není povinná. V rámci mateřských škol fungují i speciální a specializované třídy pro děti se zdravotním postižením a děti s poruchami učení a chování, zdravotně postižené děti je možné integrovat i do běžných oddělení mezi děti zdravé. Do systému předškolního vzdělávání svým způsobem spadají i přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním.¹⁷

Základní škola (ZŠ) poskytuje základní vzdělávání, zabezpečuje rozumovou, mravní, estetickou, pracovní a tělesnou výchovu žáků a připravuje je pro vstup do středních škol a pro praxi. Základní škola zajišťuje povinnou devítiletou školní docházku naprosté většině odpovídající populace. Dělí se na první (pětiletý) a druhý (čtyřletý) stupeň. Děti do základní školy vstupují zpravidla v šesti letech, v případě kvalifikované školní nezralosti

¹⁷ Přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním jsou zřizovány při mateřských, základních, speciálních základních a zvláštních školách.

Obrázek 13:

Schéma vzdělávacího systému České republiky
ve školním roce 2002/03

jim může být povolen odklad povinné školní docházky, případně mohou být zařazeny do přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním. Základní školy vyučují žáky v jednom z následujících vzdělávacích programů – Základní škola, Obecná škola a Národní škola. Experimentálně se v posledních letech ověřuje systém domácího vzdělávání. Dětem se zdravotním postižením jsou určeny speciální školy, mohou však být integrovány do běžných tříd nebo speciálních a specializovaných tříd běžných škol. Děti mentálně postižené mohou plnit povinnou školní docházku

na zvláštní nebo pomocné škole, děti těžce postižené mohou být osvobozeny od docházení do školy nebo dokonce na dobu určitou osvobozeny od povinné školní docházky. Nadané děti mohou navštěvovat školy s rozšířenou výukou některých předmětů nebo mohou po 5. ročníku (příp. po 7. ročníku) základní školy pokračovat v plnění povinné školní docházky v osmiletém (příp. šestiletém) studijním programu gymnázií nebo v osmiletém oboru tanec na konzervatořích. Pro část dospělé populace, která neukončila základní vzdělávání, případně vzdělávání na

zvláštní a pomocné školy, jsou určeny kurzy pro doplnění základního vzdělání,¹⁸ případně vzdělání poskytovaného zvláštní a pomocnou školou.

Střední školy (SŠ) připravují ve svých vzdělávacích programech žáky pro výkon povolání a pro další studium. Základními druhy středních škol jsou gymnázia, střední odborné školy a střední odborná učiliště. Poskytují střední vzdělání všeobecného charakteru – úplné střední vzdělání (gymnázia) nebo odborného charakteru – střední odborné a úplné střední odborné vzdělání (střední odborná učiliště a střední odborné školy). Na střední školy (s výjimkou víceletých gymnázií a oboru tanec na konzervatořích) vstupují žáci po ukončení povinné devítileté školní docházky na základní škole, zpravidla ve věku 15 let. Obory středních škol mají zpravidla délku 3–4 roky v závislosti na druhu studia (tříleté jsou převážně učební obory středních odborných učilišť ukončené závěrečnou zkouškou a čtyřleté jsou převážně studijní obory na gymnáziích, středních odborných školách a středních odborných učilištích ukončených maturitní zkouškou). Střední školy realizují i programy nástavbového studia ukončené maturitní zkouškou určené pro absolventy učebních oborů a programy víceletých gymnázií a tanečních konzervatořích určené pro nadané děti.

Gymnázium (G) je střední škola, která poskytuje úplné střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou. Do vzdělávacích programů jsou zařazeny především všeobecně vzdělávací předměty. Kromě čtyřletých oborů gymnázií určených pro absolventy devátých ročníků základních škol realizují gymnázia i víceleté studijní programy – osmileté a šestileté. V nižších ročnících těchto „víceletých“ gymnázií plní žáci povinnou školní docházku. Existují i gymnázia s výukou jednotlivých předmětů v cizím jazyce, tzv. „bilingvní“ – gymnázia zřízená na základě mezinárodní dohody (dříve „jazyková“ pětiletá gymnázia), která jsou zpravidla šestiletá.

Střední odborné školy (SOŠ) poskytují především úplné střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou ve čtyřletých oborech. Kromě toho střední odborné školy nabízejí i studium v oborech poskytujících střední odborné vzdělání, ve kterých však studuje méně než jedno procento studentů. Hlavním úkolem středních odborných škol je připravit absolventy pro praxi především v technicko-hospodářských oborech. Absolventi oborů ukončených maturitní zkouškou mohou pokračovat ve studiu na vyšší odborné nebo vysoké škole. Specifickým typem střední odborné školy jsou konzervatoře, které připravují nadané žáky pro výkon náročných uměleckých a umělecko-pedagogických činností v oborech hudba, zpěv, tanec a hudebně dramatické umění. Ke studiu na konzervatoři se přijímají žáci a další uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu. Do prvního ročníku oboru tanec se přijímají žáci, kteří úspěšně dokončili pátý ročník základní školy. Úspěšným dokončením vzdělávacího programu v konzervatoři se dosahuje vyšší odborné vzdělání, popřípadě úplné střední odborné vzdělání. Vyšší odborné vzdělání získá žák, který úspěšně ukončí absolutoriem šestiletý nebo osmiletý vzdělávací program. Úplné střední odborné vzdělání získá žák,

který úspěšně ukončí maturitní zkouškou odpovídající části vzdělávacího programu (nejdříve však po čtvrtém ročníku, v oboru tanec po osmém ročníku).

Střední odborná učiliště (SOU) jsou střední školy poskytující především střední odborné vzdělání ve zpravidla tříletých učebních oborech ukončených závěrečnou zkouškou. Absolventi získávají výuční list a jsou připraveni pro praxi a vstup na pracovní trh. Kromě oborů poskytujících střední odborné vzdělání nabízejí střední odborná učiliště i studium ve čtyřletých studijních oborech ukončených maturitní zkouškou poskytujících úplné střední odborné vzdělání. Toto maturitní vysvědčení je současně dokladem o způsobilosti k výkonu povolání, ve kterých je výuční list požadován. Taktéž opravňuje k výkonu náročných dělnických povolání a provozních funkcí.

Učiliště (U) poskytují dvouletou přípravu žákům, kteří ukončili základní školu v nižším než devátém ročníku, studium je ukončeno závěrečnou zkouškou. Absolventi získávají výuční list. Učiliště jsou v naprosté většině součástí školy, jejíž „nosnou“ součástí je střední odborné učiliště.

Střední odborné školy i střední odborná učiliště nabízejí také studium v oborech **nástavbového studia**, které je určeno pro absolventy tříletých učebních oborů středních odborných učilišť. Studium poskytuje úplné střední odborné vzdělání, trvá zpravidla dva roky v denní formě a tři roky v jiných formách studia a je ukončeno maturitní zkouškou.

Pro žáky, kterým střední odborné učiliště nebo učiliště poskytuje pouze teoretickou výuku, zajišťují praktickou část výuky **střediska praktického vyučování**, případně **pracoviště praktického vyučování**.

Dětem a žákům s tělesným a smyslovým postižením jsou určeny **speciální mateřské, základní a střední školy** (speciální gymnázium, speciální konzervatoř, speciální střední odborná škola, speciální střední odborné učiliště), ve kterých jsou realizované a využívané speciální výchovné a vzdělávací metody ve speciálních vzdělávacích programech. Žákům je poskytováno vzdělání rovnocenné se vzděláním poskytovaným v běžných školách.

Žákům s mentální retardací jsou určeny zvláštní a pomocné školy, odborná učiliště a praktické školy.

Zvláštní školy poskytují vzdělávání dětem, které se z důvodu rozumových nedostatků nemohou účastnit vzdělávacího procesu na běžných základních školách. Docházka do zvláštní školy trvá devět let, na rozdíl od základní školy je dělena do tří stupňů. Žáci se vzdělávají v redukovaných učebních programech a úroveň vzdělání, které zvláštní školy poskytují, odpovídá rozumovým schopnostem žáků. Výchovně-vzdělávací program zvláštní školy je zaměřen na rozvíjení osobnosti žáků s lehkým mentálním postižením, na poskytování vědomostí, dovedností a návyků potřebných k uplatnění žáků v praktickém životě. Škola působí speciálně pedagogickými metodami na celkový rozvoj žáka aktivizováním jeho schopností, často však musí odstraňovat i závažné nedostatky způsobené negativními vlivy na jeho dosavadní vývoj. Pro žáky s těžším mentálním postižením a vícečetným postižením v kombinaci s mentálním postižením je určena **pomocná**

¹⁸ Kurzy pro doplnění základního vzdělání je možné navštěvovat na základních, středních a speciálních školách.

škola, ve které si osvojují základní návyky osobní hygieny, sebeobsluhy a rozvíjejí přiměřené poznatky a pracovní dovednosti. Vzdělávání žáků na pomocné škole jim umožňuje ve vhodně upravených podmínkách osvojit si základní vědomosti, dovednosti a návyky potřebné k orientaci v okolním světě, dosažení nejvyšší možné míry samostatnosti a nezávislosti na okolí a zapojení do společenského života. Vzdělávání v pomocné škole je rozděleno do čtyř stupňů (tříletý nižší stupeň a dvouleté stupně střední, vyšší a pracovní). Pro žáky, kteří kvůli těžšímu mentálnímu postižení nemohou nastoupit do pomocné školy, je určen jedno až tříletý **přípravný stupeň**, v němž je jim poskytována příprava pro vzdělávání v pomocné škole. Celý systém vzdělávání postižených dětí je doplněn experimentálně ověřovanými **rehabilitačními třídami**, které jsou určeny dětem s velmi těžkým mentálním postižením.

Praktická škola (PrŠ) je přednostně určena absolventům zvláštní a pomocné školy a žákům, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku zvláštní, případně základní školy. Přípravuje žáky pro výkon jednoduchých činností v oblasti služeb nebo výroby, délka studia je v trvání jednoho až tří let. Studium jednoletého a dvouletého oboru praktické školy je ukončeno závěrečnou zkouškou, tříletého oboru závěrečnou zkouškou a vydáním vysvědčení o závěrečné zkoušce.

Odborné učiliště (OU) přednostně připravuje absolventy zvláštních škol na výkon činností v rámci dělnických povolání. Studium v trvání dvou až tří let se ukončuje závěrečnou zkouškou, vydáním vysvědčení o vykonání závěrečné zkoušky a výučního listu.

Vyšší odborné školy (VOŠ) nabízejí studium v oborech vyššího studia s absolutoriem. Studium je určeno absolventům středněškolských oborů ukončených maturitní zkouškou a připravuje studenty pro kvalifikovaný výkon náročných odborných profesí – studium zahrnuje ve srovnání se studiem na vysokých školách výrazný podíl praxe. Délka denního studia je nejméně dva a nejvýše tři roky v denní formě studia, studium je ukončeno absolutoriem, absolventi dosahují vyššího odborného vzdělání s absolutoriem. Absolventi mohou používat označení absolventa vyšší odborné školy příslušná jednotlivým studijním oborům, jejichž zkrácené podoby schvaluje ministr.

Vysoké školy (VŠ) jsou určeny absolventům oborů středních škol ukončených maturitní zkouškou. Vysoké školy poskytují vysokoškolské vzdělávání v bakalářských a magisterských studijních programech. Studium v bakalářských programech je tříleté až čtyřleté a je ukončeno státní závěrečnou zkouškou, jejíž součástí je zpravidla obhajoba bakalářské práce. Absolvent získává titul bakalář (Bc., BcA.). Studium v magisterských studijních programech je zpravidla čtyřleté až pětileté, v lékařských, veterinárních a architektonických oborech šestileté. Některé vysoké školy realizují dvoustupňové programy – po ukončení studia v bakalářském programu studenti pokračují ve dvouletém až tříletém navazujícím magisterském studijním programu. Studium v magisterských studijních programech je ukončeno státní závěrečnou zkouškou, jejíž součástí je obhajoba diplomové práce, absolventi získávají titul magistr (Mgr.), v oborech uměleckých MgA., v oborech ekonomických, technických a zemědělských věd titul inženýr (Ing.), v oboru architektura Ing.arch. Studium v oborech

lékařství a veterinářství se ukončuje rigorózní zkouškou a absolventi získávají titul doktor všeobecné medicíny (MUDr.) a doktor veterinární medicíny (MVDr.). Státní rigorózní zkoušku mohou složit i absolventi magisterských studijních programů v oborech přírodních věd (získávají titul doktor přírodních věd RNDr.), humanitních, pedagogických a společenských věd (doktor filozofie PhDr.), právnických věd (doktor práv JUDr.), farmaceutických věd (doktor farmacie PharmDr.), teologických věd (doktor teologie ThDr. nebo licenciát teologie ThLic.). Absolventi magisterských studijních programů mohou pokračovat ve studiu v doktorských studijních programech a připravovat se k vědecké a tvůrčí práci. Studium trvá zpravidla tři roky, je ukončeno obhajobou disertační práce a státní doktorskou zkouškou, absolventi získávají akademický titul Ph.D. Na vysokých školách je možné studovat jednak formou prezenční (dříve denní studium), jednak formou distanční, případně kombinovat obě formy studia (dříve studium při zaměstnání). Vysoké školy nabízejí kromě standardních druhů studia i další formy vzdělávání a podílejí se tak na celoživotním vzdělávání (rekvalifikační studium, univerzity třetího věku, studium směřující k získání pedagogické kvalifikace a další). Od roku 1999 začal pronikat i do vysokého školství soukromý sektor a začaly vznikat soukromé vysoké školy neuniverzitního typu. Do začátku akademického roku 2002/03 jich v ČR obdrželo akreditaci 27 a poskytovaly v drtivé většině bakalářské studijní programy.

Stav **školství národnostních menšin** je determinován geografickým rozptýlením národnostních menšin po celém území České republiky. Více se národnostnímu školství věnuje samostatná kapitola.

Kromě škol, které se zabývají vzděláváním žáků, a předškolních zařízení jsou součástí českého vzdělávacího systému i **školská zařízení**. Do soustavy školských výchovných zařízení řadíme zařízení pro zájmové studium (státní jazykové školy), zařízení pro výchovu dětí mimo vyučování (střediska pro volný čas dětí a mládeže, školní družiny, školní kluby), zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a preventivně výchovné péče (dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy). Školská účelová zařízení pomáhají školám plnit výchovné účely a některá z nich zabezpečují i hmotnou péči o žáky. Člení se na zařízení výchovného poradenství (pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče), zařízení pro stravování (jídelny), ubytování (domovy mládeže, internáty) a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Dalším školským účelovým zařízením je speciální pedagogické centrum, které zabezpečuje speciálně pedagogickou péči dětem a žákům se zdravotním postižením a poskytuje jim odbornou pomoc v procesu integrace do společnosti. Školská zařízení všech typů existují buď samostatně, nebo jako součásti škol.

Zájmové studium zajišťují kromě školských zařízení i **základní umělecké školy**, které jsou však školským zákonem zařazeny mezi školy a nikoli mezi školská zařízení.

Mimo síť škol, předškolních a školských zařízení stojí zařízení, která slouží k ubytování a stravování vysokoškolských studentů a jsou zřizována při vysokých školách – **vysokoškolské menzy** a **vysokoškolské koleje**.

B2. Regionální školství

B2.1. Státní správa a územní samospráva v regionálním školství

Státní správu ve školství vykonávají

- ředitel školy, ředitel (vedoucí) předškolního zařízení nebo školského zařízení (dále jen „ředitel“),
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- krajské úřady,
- Česká školní inspekce,
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen „ministerstvo“),
- jiné ústřední orgány státní správy, pokud tak stanoví zvláštní zákon (Ministerstvo vnitra, Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo obrany).

Samosprávu ve školství vykonávají

- obec,
- kraj,
- rady škol, jsou-li ustaveny.

V roce 2002 byla státní správa a samospráva v regionálním školství ovlivněna třemi právními změnami:

- zákonem č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony (zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol; zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením a zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních),
- zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů,
- zákonem č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (novelizuje zákon č. 564/1990 Sb.).

B2.1.1. Státní správa v regionálním školství

Státní správu ve školství v roce 2002 vykonávalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, jiné orgány státní správy, odbory školství krajských úřadů, referáty školství okresních úřadů, obecní úřady, ředitelé škol/školských zařízení a Česká školní inspekce. K 31. 12. 2002 došlo ke zrušení okresních úřadů (a tedy i jejich referátů školství) a jejich výkon působnosti státní správy přešel na krajské úřady a obce s rozšířenou působností.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Řídicím orgánem státní správy pro oblast školství i nadále zůstává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které nejen řídí výkon státní správy ve školství, ale zároveň vytváří podmínky pro realizaci cílů výchovy a vzdělávání, řídí předškolní zařízení, školy a školská zařízení ve věcech výchovy a vzdělávání. Ministerstvo zpracovává a zveřejňuje nejméně jednou za čtyři roky dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací

soustavy, který předkládá vládě. Zároveň řídí a koordinuje tvorbu dlouhodobých záměrů vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy na úrovni krajů, tyto dlouhodobé záměry projednává vždy po dvou letech. Do jeho působnosti patří též politika rozvoje vědy, výzkum a vývoj na vysokých školách, mezinárodní spolupráce v těchto oblastech. Nedílnou součástí okruhu činností ministerstva je problematika dětí, mládeže, tělovýchovy a sportu. V oblasti **správních funkcí** ministerstvo stanoví druhy a náležitosti vysvědčení a ostatních školních tiskopisů včetně způsobu jejich zpracování a evidence. Vede síť všech škol, školských zařízení a předškolních zařízení všech zřizovatelů, zařazuje školy a školská zařízení (s výjimkou předškolních a školských zařízení zřizovaných obcemi a středisek praktického vyučování) do sítě škol, předškolních a školských zařízení na základě žádosti předložené zřizovatelem prostřednictvím kraje, uděluje souhlas se jmenováním a odvoláváním ředitelů škol a školských zařízení zřizovaných krajem. Dále stanovuje závazný postup a metodiku předávání dat z dokumentace a evidencí škol a školských zařízení, formu, termíny a způsob předávání dat, stanovuje vyhláškou pravidla pro hodnocení a klasifikaci žáků, druhy výchovných opatření a postup při jejich ukládání, stanoví podmínky a organizaci přijímání žáků do středních škol apod. Ministerstvo rozhoduje i o uznání vzdělání a odborné praxe pro výkon povolání pedagogického pracovníka, vydává rozhodnutí o postavení studia v zahraničních školách, legalizaci vysvědčení ze zahraničí, vydává stanoviska krajským úřadům k nostrifikaci zahraničních vysvědčení v obtížných případech apod.

Ministerstvo vykonává **zřizovatelskou funkci** vůči školským zařízením pro výkon ústavní a ochranné výchovy a vůči zařízením pro další vzdělávání pedagogických pracovníků. Ministerstvo může zřídit a zrušit předškolní zařízení, školy a školská zařízení s jiným vyučovacím jazykem než českým, pokud je nezřídí krajský úřad či obecní úřad s rozšířenou působností. U všech těchto škol a školských zařízení má ministerstvo pravomoci jmenovat a odvolávat ředitele, jmenuje a odvolává ústředního školního inspektora a na jeho návrh školní inspektory.

V **oblasti financování** ministerstvo definuje pravidla financování resortu školství. Rozepisuje a přiděluje v plném rozsahu prostředky vyčleněné ze státního rozpočtu předškolním zařízením, školám a školským zařízením zřizovaným ministerstvem a registrovanými církvemi nebo náboženskými společnostmi. Přiděluje finanční prostředky pro školy, předškolní a školská zařízení jiných zřizovatelů a kontroluje využití těchto finančních prostředků. Ve finanční oblasti dále stanovuje normativy pro financování škol, předškolních a školských zařízení a na základě těchto normativů a výkonů vzdělávací soustavy přiděluje krajům finanční prostředky. Dále stanovuje závazné zásady o přidělu finančních prostředků, podle kterých provádí přidělování finančních prostředků pro krajské a okresní úřady (do roku 2002).

Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti

Kromě ministerstva školství mají v oblasti vzdělávacích institucí zřizovatelské pravomoci i **Ministerstvo vnitra** (policejní školy), **Ministerstvo obrany** (vojenské školy a konzervatoř) a **Ministerstvo spravedlnosti**.

Krajské úřady

Zcela novým prvkem v oblasti státní správy ve školství jsou od roku 2001 **krajské úřady, resp. kraj v přenesené působnosti**. Tyto úřady převzaly část kompetencí školských úřadů, získaly však i kompetence nové a díky jejich zavedení a přesunu části pravomocí na ně se školský systém decentralizoval. Vedoucího odboru krajského úřadu odpovědného za výkon státní správy ve školství na úrovni kraje jmenuje a odvolává rada kraje se souhlasem ministerstva. V oblasti školství krajský úřad zpracovává a každé dva roky zveřejňuje dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy, zpracovává a každoročně zveřejňuje výroční zprávu o stavu koncepce a rozvoje sítě a o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy v kraji.

Ve **správní oblasti** krajský úřad zařazuje do sítě škol, předškolních a školských zařízení předškolní a školská zařízení zřizovaná obcemi a střediska praktického vyučování. Krajský úřad přijímá opatření na základě výsledků České školní inspekce, rozhoduje o vydání nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami, rozhoduje o osvobození žáků od povinnosti docházet do školy a o osvobození žáků od povinné školní docházky, povoluje výjimky při přijímání žáků ke studiu na středních školách, uděluje souhlas se jmenováním a odvoláváním ředitelů škol, předškolních a školských zařízení zřizovaných obcemi apod.

Ve **finanční oblasti** kraj v přenesené působnosti přiděluje školám, předškolním a školským zařízením zřizovaným krajem nebo obcemi finanční prostředky na platy a náhrady platů (případně mzdy a náhrady mezd), na odměny za pracovní pohotovost apod., dále finanční prostředky na učební pomůcky, učebnice a školní potřeby, pokud se žákům poskytují bezplatně. V roce 2001 tyto finanční prostředky přiděloval školám, předškolním a školským zařízením zřizovaným obcemi prostřednictvím okresního úřadu a zároveň kontroloval jejich využití. Krajský úřad dále ekonomicky zabezpečuje školy, předškolní a školská zařízení zřizovaná církvemi nebo náboženskými společenstvími a provádí s nimi finanční vypořádání, soukromým školám, předškolním a školským zařízením přiděluje finanční dotaci v rozsahu a za podmínek stanovených ministerstvem. U škol, předškolních a školských zařízení, která zřizuje a která nemají právní subjektivitu, plní úlohu zaměstnavatele.

Okresní úřady

V roce 2002 ještě stále v oblasti státní správy ve školství fungovaly i **okresní úřady**. Toto opatření však bylo pouze dočasné, okresní úřady byly k 31. 12. 2002 zrušeny. Okresní úřady přidělovaly školám, předškolním a školským zařízením zřizovaným obcemi finanční prostředky na platy, náhrady platů (příp. mzdy a náhrady mezd), na odměny za pracovní pohotovost apod., dále na učební pomůcky, učebnice a školní potřeby hrazené státem. Zároveň okresní úřad plnil úlohu zaměstnavatele pro školy, předškolní a školská zařízení zřizované obcemi, které nemají právní subjektivitu. Tyto funkce okresních úřadů v přenesené působnosti přešly s jejich zrušením zčásti na krajské úřady a zčásti na obecní úřady obcí s rozšířenou působností.

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností

Obce s rozšířenou působností budou mít v podstatě funkci mezistupně mezi jednotlivými školami v obvodu jejich působnosti a odborem školství příslušného krajského úřadu v oblasti finanční a v oblasti shromažďování a zpracování dat (zákon č. 314/2002 Sb.). Obecní úřad obce s rozšířenou působností bude zpracovávat návrh rozpočtu, zpracovávat a předkládat krajskému úřadu rozbor hospodaření, připravovat podklady pro zúčtování prostředků státního rozpočtu, zajišťovat podklady pro sumarizaci účetní závěrky a účetních a finančních výkazů a shromažďovat a zpracovávat data z dokumentace a evidencí za školy a školská zařízení zřizované v obvodu jeho působnosti.

Ředitelé školských institucí

Nejnižší článek státní správy ve školství tvoří **ředitelé školských institucí** (škol, předškolních a školských zařízení). Ředitelé odpovídají ve studijní oblasti za plnění učebních plánů a osnov a za úroveň vzdělávání (odbornou i pedagogickou). Zároveň jsou odpovědní za efektivní využívání finančních prostředků. Vytvářejí podmínky pro vznik a práci rady školy, pokud je zřízena, a pro práci České školní inspekce. Jako ředitelé instituce, která je právnickou osobou, mají pravomoci vedoucího organizace v oblasti hospodaření s finančními prostředky a v oblasti pracovních vztahů, jsou zodpovědní za vypracování a zpřístupnění výroční zprávy školy či školského zařízení. Ředitel školy rozhoduje o přijetí či zařazení žáka do školy či zařízení, o přidělení stipendia, o přerušení studia, o přijetí ke studiu, o odkladu povinné školní docházky, o vyloučení žáka atd.

Česká školní inspekce

Česká školní inspekce (ČŠI) jako resortní orgán státní správy má za úkol kontrolu, monitorování a hodnocení průběhu a výsledků vzdělávacího procesu, materiálních a personálních podmínek, prověřování stížností na činnost škol a jejich ředitelů. Na školách všech zřizovatelů kontroluje efektivnost nakládání s finančními prostředky státu a dodržování právních norem. Česká školní inspekce prověřuje stížnosti na činnost škol a jejich ředitelů. V čele ČŠI stojí ústřední školní inspektor, kterého jmenuje ministr školství. Česká školní inspekce provádí inspekční činnost prostřednictvím 15 inspektorátů, v jejichž čele stojí vrchní školní inspektoři. Jednotlivé inspekce, které ČŠI provádí, je možné rozdělit do tří skupin – komplexní, tematické a orientační. Výsledkem každé inspekce je inspekční zpráva. Shrnutí poznatků ze své celoroční činnosti zveřejňuje ČŠI každoročně ve své výroční zprávě.

B2.1.2. Samospráva v regionálním školství

Samosprávu v regionálním školství na úrovni kraje uskutečňovaly v roce 2001 kraje jako orgány samosprávy, na nejnižších územních součástech obce jako orgány samosprávy ve smyslu ústavy a na úrovni škol rady školy.

Kraj v samostatné působnosti přebírá dřívější funkci MŠMT – je povinen zajistit podmínky pro vzdělávání a podmínky pro péči o děti a mládež s nařízenou ústavní výchovou v dětských domovech. Zřizuje a zrušuje tedy střední školy, odborná učiliště, vyšší odborné školy, konzervatoře, speciální základní školy, zvláštní

školy, speciální předškolní zařízení, zařízení těmto školám sloužící, dále základní umělecké školy, dětské domovy, školy a předškolní zařízení při zdravotnických zařízeních a některá další zařízení. U těchto škol a školských zařízení se souhlasem ministerstva a na základě konkurzních řízení kraj jmenuje ředitele, dále těmto školám zabezpečuje investiční výdaje a neinvestiční náklady kromě mzdových nákladů, nákladů na pořízení učebnic, školních pomůcek a potřeb hrazených státem. V případě potřeby u předškolních zařízení, škol a školských zařízení zabezpečuje vyučování v jiném jazyce než českém.

Hlavní úlohou **obcí v oblasti samosprávy ve školství** je zřizování mateřských a základních škol a školských zařízení (mají pravomoci zřizovatelů, ředitele škol a školských zařízení však jmenují pouze se souhlasem krajského úřadu). Školy zřizované obcemi byly v roce 2002 financovány jednak z rozpočtových prostředků resortu školství (z kapitoly 333-MŠMT jsou financovány mzdové náklady a náklady na učební pomůcky), jednak z vlastních prostředků obcí. Obce hradí především kapitálové náklady a náklady na údržbu a provoz investičního majetku. Obce finálně zabezpečují náklady spojené s povinnou školní docházkou dětí. Pokud žák plní povinnou školní docházku ve škole v jiné obci, hradí domovská obec vzniklé náklady této obci. Obec zabezpečuje rovněž stravování dětí navštěvujících zařízení, která tato obec zřizuje.

Na úrovni škol může být zřízena **rada školy**, která zajišťuje školské veřejnosti (žákům, rodičům, pracovníkům školy, občanům obce) možnost podílet se na správě školy. Orgán rady školy byl zákonně upraven zákonem č. 139/1995 Sb. novelizujícím zákon č. 564/1990 Sb. Pokud je rada školy zřízena, zřizuje se na základě nařízení zřizovatele nebo na základě písemné žádosti žáků školy, jejich zákonných zástupců nebo pracovníků školy. Rada školy plní funkci veřejné kontroly. Jejím hlavním úkolem je schvalování výroční zprávy školy, zprávy o hospodaření, vyjadřování se ke koncepci rozvoje školy, ke jmenování a odvolávání jejího ředitele.

B2.2. Předškolní vzdělávání

Předškolní vzdělávání má velký význam pro rozvoj osobnosti dítěte. Má několik hlavních cílů. Především doplňuje rodinnou výchovu dítěte v předškolním věku, učí dítě žít v kolektivu stejně starých dětí a připravuje je na vstup do vzdělávacího procesu, tzn. podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních norem chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů. Kromě toho může kompenzovat některé nedostatky v uspokojování jeho potřeb v rodině. Předškolní výchova je zabezpečována především mateřskými školami, speciálními mateřskými školami (pro děti se zdravotním postižením) a mateřskými školami při dětských domovech. Do systému předškolní výchovy lze zařadit i docházku do přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním, jejichž hlavním úkolem je připravit děti s horší sociální adaptací na vstup do školského prostředí.

V posledním desetiletí se vedle standardních vzdělávacích metod využívaných v mateřských školách začaly zavádět i další me-

tody předškolního vzdělávání zaměřené v mnohem větší míře na rozvoj dětské osobnosti a širší uspokojování individuálních potřeb dítěte. Některé mateřské školy adaptovaly mezinárodní vzdělávací programy – Waldorfský vzdělávací program, Montessori program. Kromě toho vznikaly i zcela nové původní české vzdělávací programy – např. Zdravá škola. Výsledkem těchto změn, které v posledním desetiletí proběhly, je značný rozdíl v kvalitě jednotlivých mateřských škol. Určitým řešením by měl být Rámcový program pro předškolní vzdělávání, který představuje obecně platný dokument pro mateřské školy a je pro mateřské školy závazný od 1. 9. 2003. Tento rámcový vzdělávací program představuje základní osnovu pedagogického programu v předškolních institucích a formuluje obecné cíle předškolního vzdělávání a jeho rámcový obsah (v oblastech biologické, psychologické, interpersonální, sociálněkulturní a environmentální). Zároveň je podkladem pro přípravu vlastních školních vzdělávacích programů. Umožňuje při zachování základních požadavků na předškolní vzdělávání (tímto dokumentem stanovených) mateřským školám vytvářet školní programy „na míru“. Tvorba školního vzdělávacího programu je plně v kompetenci ředitelky mateřské školy.

Mateřské školy jsou určeny především pro výchovu dětí ve věku od tří let do dovršení věku šesti let. Ve výjimečných případech je mohou navštěvovat i děti mladší a na základě odkladů povinné školní docházky jsou do mateřských škol zařazeny i děti starší šesti let. I když docházka do mateřské školy není povinná, snahou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je zajistit co nejvyšší účast dětí v předškolním vzdělávání včetně organizačního opatření tak, aby nebyly z docházky vyřazovány děti, jejichž matky jsou na mateřské dovolené nebo nezaměstnané. V posledním roce před zahájením povinné školní docházky, tedy u dětí pětiletých, je v dlouhodobém záměru zajistit bezplatné předškolní vzdělávání. Hlavním důvodem této snahy je to, že docházka do mateřské školy před vstupem do povinného vzdělávání napomáhá emocionálnímu a sociálnímu rozvoji dítěte, orientuje zájem dítěte na učení, rozvíjí komunikativní dovednosti a myšlení, rozvíjí tvořivost a fantazii, a tím napomáhá mnohem lepší adaptaci dítěte do školního prostředí a pomáhá dětem překonávat či zmírnit různé handicap, které mohou způsobovat problémy po vstupu do základní školy.

V posledních letech stále klesá velikost populace 3–5letých dětí a tento trend se odrazil i v předškolním vzdělávání. S poklesem celkového počtu dětí klesají i počty dětí v mateřských školách, počty tříd a mateřské školy se následně postupně potýkají s finančními problémy, protože jejich provoz se stává pro obce (které zřizují naprostou většinu mateřských škol) finančně náročnější a v případě malých mateřských škol postupně dochází k jejich slučování, v některých případech i k jejich rušení.

Počet mateřských škol v posledních deseti letech klesá, i když s o něco menší dynamikou, než vykazuje pokles populace 3–5letých dětí – od roku 1995/96 poklesl počet mateřských škol o 14,2 %. Naprostá většina mateřských škol je zřizována obcemi (99 % v roce 2002/03), což zajišťuje odpovídající dostupnost sítě těchto předškolních zařízení. Jednu mateřskou školu navštěvuje v průměru 50 dětí a v síti škol, předškolních a školských zařízení

Tabulka 15: Vývoj počtu mateřských škol, tříd a dětí v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Školy	6 475	6 343	6 152	6 028	5 901	5 776	5 642	5 558
Třídy	14 715	14 400	13 829	13 509	13 006	12 611	12 382	12 304
Děti (v tis.)	333,4	317,2	307,5	302,9	290,2	279,8	276,4	278,9

Zdroj: ÚIV

převládají především školy malé (64 % mateřských škol má méně než 50 dětí, 28 % navštěvuje 50–100 dětí). V průměru jsou na jednu školu 2 třídy (oddělení), v jednom oddělení je v průměru 22,7 dětí (tento stav je prakticky stabilní od roku 1996/97).

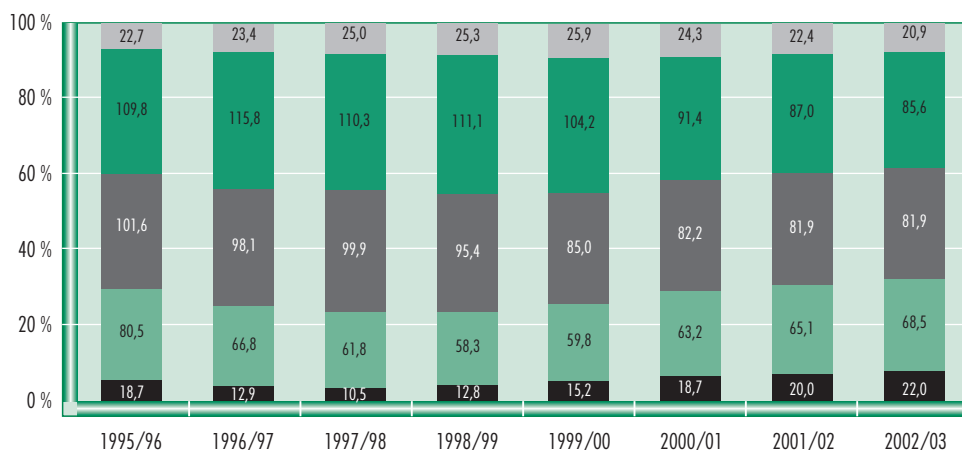
I když počet dětí v mateřských školách díky klesající demografické křivce postupně klesá (pokles o 16,4 % od roku 1995/96), podíl dětí v mateřských školách na odpovídající věkové populaci 3–5letých roste. Docházka do mateřské školy je nepovinná, přesto navštěvuje mateřské školy 76 % všech tříletých dětí, 91 % čtyřletých a dokonce 95 % všech pětiletých dětí. V posledních čtyřech letech vzrostl i podíl dětí šestiletých s odkladem povinné školní docházky navštěvujících mateřské školy – v roce 2002/03 se jednalo o 23 % šestiletých dětí. Obdobný trend se projevuje

i v podílu dětí mladších tří let v mateřských školách (24 % populačního ročníku).

Systém předškolní výchovy je v České republice otevřený i dětem se zdravotním, mentálním i sociálním postižením. Tyto děti mohou navštěvovat speciální mateřské školy, které zajišťují vzdělávání dětí se zdravotním postižením (237 škol v roce 2002/03 s 6,1 tis. zapsaných dětí) a mateřské školy při dětských domovech (6 škol s 85 dětmi v roce 2002/03). Kromě toho mohou být děti se zdravotním postižením integrovány i do běžných škol, ať už do běžných tříd (2 537 dětí), nebo do speciálních a specializovaných tříd (4 268 dětí). Celkově děti se zdravotním postižením v roce 2002/03 tvořily 2,4 % všech dětí zapsaných do běžných mateřských škol. Integrace dětí se zdravotním postižením do

Obrázek 14:

Vývoj věkové struktury dětí navštěvujících mateřské školy v letech 1995/96–2002/03

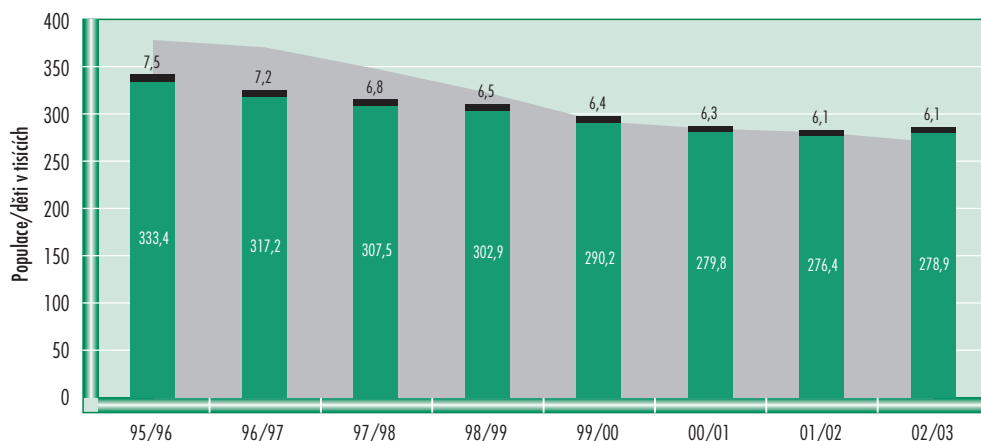
Poznámka:

Údaje ve sloupcích představují počty dětí v tisících.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 15:

Vývoj počtu dětí v předškolním vzdělávání ve srovnání s vývojem populace 3–5letých v letech 1995/96–2002/03

Zdroj: ÚIV

běžných mateřských škol napomáhá jak jejich začlenění do společnosti, tak pomáhá zdravým dětem posílit jejich sociální citění s postiženými občany. Zároveň tato integrace uvolňuje ruce speciálním školám, ve kterých se pak učitelé mohou ve větší míře věnovat dětem s těžším postižením.

Do systému předškolního vzdělávání je možné zahrnout i přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním, které jsou určeny především dětem s těžší sociální adaptací na školní prostředí před jejich nástupem do základní školy. Na základě výsledků

pokusného ověřování přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, které probíhalo při mateřských, základních a speciálních školách od 1. 9. 1997 do 30. 6. 2000, umožňuje MŠMT podle metodického pokynu 25 484/2000-22 počínaje školním rokem 2000/2001 zřizovat přípravné třídy ZŠ pro děti se sociálním znevýhodněním. V roce 2002/03 bylo zřízeno celkem 116 tříd (11 v mateřských, 72 v základních a 33 ve speciálních základních školách), které navštěvovalo celkem 1 489 dětí.

Tabulka 16: Základní charakteristiky sítě mateřských škol – podle regionů v roce 2002/2003

Kraj	MŠ celkem		Soukromé a církevní MŠ		Průměrná velikost MŠ
	počet zařízení	počet dětí	počet zařízení	počet dětí	celkem dětí
Praha	320	26 660	3,1 %	1,6 %	83
Středočeský	678	30 233	1,5 %	1,2 %	45
Jihočeský	360	18 624	1,9 %	1,5 %	52
Plzeňský	291	14 466	0,3 %	0,2 %	50
Karlovarský	147	8 183	0,7 %	0,4 %	56
Ústecký	407	22 289	1,0 %	0,9 %	55
Liberecký	260	12 105	2,3 %	1,9 %	47
Královéhradecký	345	15 340	0,3 %	0,5 %	44
Pardubický	325	15 155	0,0 %	0,0 %	47
Vysočina	363	15 341	0,8 %	0,6 %	42
Jihomoravský	681	30 934	1,0 %	0,9 %	45
Olomoucký	422	18 572	1,2 %	2,4 %	44
Zlínský	339	16 529	0,9 %	0,4 %	49
Moravskoslezský	620	34 428	3,1 %	3,4 %	56
ČR celkem	5 558	278 859	1,4 %	1,3 %	50

Zdroj: ÚIV

Tabulka 17: Míry účasti v předškolním vzdělávání pro děti ve věku 3–6 let podle regionů v roce 2002/03

Kraj	Míra účasti			
	3leté	4leté	5leté	6leté a starší
Praha	82 %	95 %	100 %	28 %
Středočeský	75 %	92 %	97 %	20 %
Jihočeský	82 %	94 %	99 %	24 %
Plzeňský	75 %	90 %	95 %	22 %
Karlovarský	75 %	89 %	90 %	19 %
Ústecký	71 %	86 %	90 %	21 %
Liberecký	78 %	90 %	94 %	20 %
Královéhradecký	77 %	91 %	92 %	23 %
Pardubický	78 %	92 %	98 %	20 %
Vysočina	77 %	94 %	95 %	18 %
Jihomoravský	80 %	95 %	96 %	27 %
Olomoucký	81 %	95 %	97 %	25 %
Zlínský	77 %	91 %	97 %	25 %
Moravskoslezský	73 %	88 %	94 %	21 %
ČR celkem	77 %	92 %	95 %	23 %

Poznámky:

Pro kategorii 6letých a starších byla jako cílová populace zvolena populace šestiletých.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

Situace co do počtu mateřských škol a dětí v nich umístěných se regionálně liší – největší rozdíly jsou pochopitelně mezi kraji s vyšší koncentrací větších měst (kde existují i větší mateřské školy) a kraji s vyšší koncentrací malých obcí (kde v důsledku dopravní dostupnosti nemohou velké mateřské školy vzniknout). Největší rozdíly jsou především ve velikosti mateřských škol – v průměru největší školy (podle počtu dětí) jsou v Praze, v Karlovarském, v Ústeckém a v Moravskoslezském kraji. Určité rozdíly jsou i v podílu soukromých a církevních mateřských škol v jednotlivých regionech – největší podíl soukromých a církevních mateřských škol, který vysoce převyšuje celorepublikový průměr 1,4 % škol, je v Praze (3,1 %, navštěvuje je však pouze 1,6 % dětí) a v Moravskoslezském kraji (3,1 % škol), kde tyto školy navštěvuje také nejvyšší podíl dětí (3,4 %).

Jednotlivé kraje se podstatně liší i v míře účasti dětí (v %) jednotlivých věkových skupin v předškolním vzdělávání. Nejmarkantnější jsou tyto rozdíly především v podílu tříletých dětí (od 71 % v Ústeckém kraji a 73 % v Moravskoslezském kraji až do 82 % v Jihočeském kraji a v Praze) a v podílu dětí s odkladem povinné školní docházky v mateřských školách (od 18 % v kraji Vysočina a 19 % v Karlovarském kraji až do 28 % v Praze). Tři kraje – Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský – vykazují výrazně nižší participace v předškolním vzdělávání ve všech uvedených věkových kategoriích oproti celorepublikovému průměru.

B2.3. Povinná školní docházka

Od roku 1995 je povinná školní docházka devítiletá¹⁹ a žáci ji plní zejména na devítileté základní škole (92 %), určitou variantou pro nadané žáky jsou víceletá gymnázia,²⁰ případně osmiletý obor tanec²¹ na konzervatořích (9 %). Pro žáky se zdravotním a mentálním postižením je určen systém speciálního školství (speciální základní škola, zvláštní a pomocná škola – téměř 7 % všech žáků plnících povinnou školní docházku – včetně žáků ve

školách při výchovných ústavech), případně mohou být integrováni do speciálních a specializovaných tříd²² na běžných základních školách nebo do běžných tříd základních škol. Děti, kterým zdravotní postižení neumožňuje docházet do školy, mohou být vzdělávány jiným způsobem (který jim zajistí příslušný správní úřad), mohou být osvobozeny od docházení do školy, v případě těžkého zdravotního postižení mohou být dokonce na základě rozhodnutí příslušného správního úřadu dočasně osvobozeny od povinné školní docházky (zároveň je jim stanovena forma vzdělávání, která odpovídá fyzickým a psychickým možnostem dítěte). V posledních letech se ověřuje i možnost domácího vzdělávání, kdy se děti vzdělávají doma a do školy docházejí pouze na přezkoušení a na konzultace.

Povinná školní docházka začíná zpravidla v šesti letech věku dítěte, v posledních letech rodiče ve stále větší míře pro své děti využívají možnost odkladu povinné školní docházky (zpravidla o jeden rok) na základě doporučení lékaře nebo pedagogicko-psychologické poradny. V roce 2002 nastoupilo s odkladem povinné školní docházky do základních škol více než 23 % dětí starších šesti let.

B2.3.1. Základní školství

Prvořadým cílem základní školy je poskytovat žákům základní vzdělání všeobecného charakteru, zabezpečit rozumovou výchovu ve smyslu vědeckého poznání a v souladu se zásadami vlastenectví, humanity a demokracie poskytovat mravní, estetickou, pracovní a zdravotní tělesnou výchovu a ekologickou výchovu žáků. Hlavním cílem základní školy je naučit žáky takovým dovednostem, aby mohli získané poznatky prakticky využívat a formulovat své postoje a názory. Základní škola by měla vytvářet příznivé, podnětné a motivující, demokratické a sociálně i zdravotně vhodné prostředí pro plnění svých základních funkcí, měla by reagovat na aktuální i budoucí potřeby žáků a vycházet vstříc jejich potřebám.

Tabulka 18: Vývoj počtu nově přijímaných žáků na základní školy podle věku v letech 1996/97–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem přijati	12 7691	125,4	129,5	121,5	119,7	112,5	99,2	93,9
v tom	méně než 6letí	2,4	2,3	2,0	1,9	1,6	0,8	0,8
	6letí	102,1	99,0	103,0	93,6	91,9	72,5	69,8
	více než 6letí	23,3	24,2	24,5	26,0	26,3	25,8	23,3
Podíl přijatých do 1. ročníku ZŠ na příslušné věkové skupině								
méně než 6letí	1,9 %	1,8 %	1,6 %	1,5 %	1,5 %	0,7 %	0,9 %	0,9 %
6letí	81,1 %	77,5 %	80,2 %	77,6 %	76,4 %	80,2 %	72,0 %	75,2 %
více než 6letí	17,9 %	19,2 %	19,2 %	20,3 %	21,8 %	22,4 %	22,9 %	23,2 %

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

¹⁹ Stanovena novelou zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol, která nabyla účinnosti v červenci 1995.

²⁰ Do šestiletých gymnázií odcházejí žáci po ukončení 7. ročníku základní školy, do osmiletých po ukončení 5. ročníku základní školy.

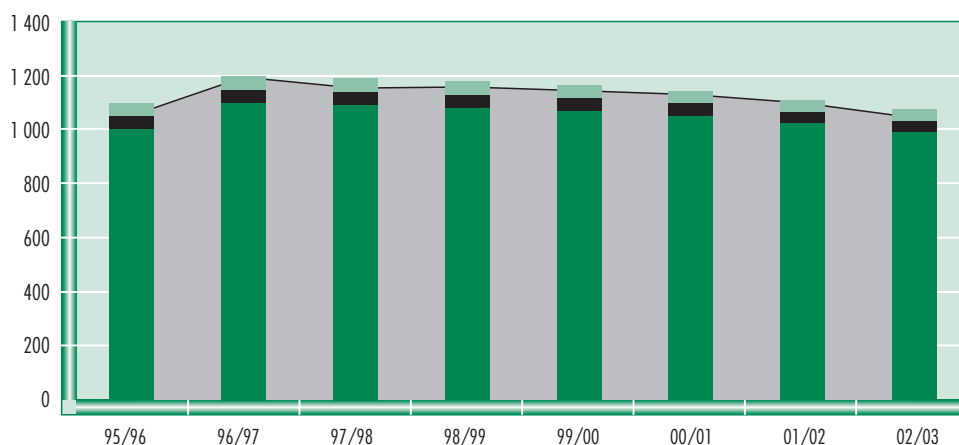
²¹ Studium osmiletého oboru tanec na konzervatořích je možné po ukončení 5. ročníku základní školy.

²² Speciální třídy jsou určeny dětem sluchově, zrakově, tělesně či mentálně postiženým, dětem s vadami řeči a s kombinovanými vadami. Specializované třídy jsou pro děti se specifickými poruchami učení a chování.

Obrázek 16:

Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na základních, středních a speciálních školách (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

■ Odpovídající věková populace
■ Žáci základních škol
■ Žáci speciálních základních a zvláštních škol
■ Žáci SŠ a nižších ročníků víceletých gymnázií

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

V posledních letech realizují základní školy tři základní vzdělávací programy – Základní škola (91 % žáků běžných tříd základních škol), Národní škola (1 %) a Obecná škola (7 %), které zastřešuje Standard základního vzdělávání. Všechny programy zajišťují hlavní cíle základní školy v rovinách poznávací, dovedností a hodnot a postojů a nabízejí rovné šance všem dětem bez výjimky. Programy jsou určeny pro oba stupně základní školy a na konci prvního stupně mají žáci srovnatelné vědomosti, což umožňuje žákům bez větších problémů pokračovat na druhém stupni základní školy v jiném vzdělávacím programu. Kromě těchto tří základních programů zavedlo několik škol programy realizované na základě povolení MŠMT – Waldorfská škola a montessoriovská pedagogika. Dále mohou školy uplatňovat prvky alternativní pedagogiky – např. daltonské učební plány²³ v rámci jednoho z uvedených schválených učebních plánů, již bez povolení MŠMT. Školy nabízejí svým žákům výběr z řady volitelných předmětů, jejich nabídka často závisí na možnostech a velikosti školy. Mnohé ze škol nabízejí i rozšířenou výuku v některých předmětech (matematika, cizí jazyky, tělovýchova, ...). V posledních letech je experimentálně umožněno zavádění domácího vzdělávání, kdy žáci nedocházejí denně do školy, skládají zde pouze zkoušky z vědomostí (v roce 2002/03 se do domácího vzdělávání zapojilo celkem 302 dětí prvního stupně), tato forma vzdělávání je nabí-

zena vybranými školami v Praze, Liberci a Ostravě.

Hodnocení žáků na základních školách probíhá jednak formou klasické klasifikace (známky 1–5), jednak formou slovního hodnocení, které se může uplatňovat na prvním stupni.

Síť základních škol je v České republice poměrně hustá. V posledních letech se však základní školy potýkají se stálým poklesem počtu žáků, který je způsoben především klesající populační křivkou. Stejně jako v případě mateřských škol to vede k postupnému slučování škol, někdy dochází i ke zrušení některých základních škol. Od roku 1995/96 počet základních škol stále klesá, v roce 2001/2002 klesl pod hranici 4 tis. škol a v roce 2002/03 se dále snižuje na 3 961 základních škol, i když počet škol klesá stále o něco pomaleji, než klesá počet žáků. Redukce počtu škol se týká především škol, které vyučují pouze žáky 1. stupně (od roku 1996/97 každoroční pokles zhruba o 1 %), s tím je spojený i pokles počtu tzv. málotřídních²⁴ škol od roku 1998/99, tedy škol, které vznikaly v malých obcích a jejichž hlavní funkcí je umožnit malým dětem docházku do základní školy v místě jejich bydliště (tyto školy tvoří téměř 36 % škol majících žáky na 1. stupni a navštěvuje je 9 % žáků 1. stupně). Pokles počtu žáků základních škol odpovídá poklesu populační křivky, svou roli hraje i roční zhruba devítiprocentní odliv žáků jednoho postupového ročníku na víceletá gymnázia.

Tabulka 19: Vývoj počtu základních škol v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Počet škol celkem	4 212	4 166	4 132	4 099	4 068	4 032	3 999	3 961
v tom	školy vyučující oba st.	2 491	2 490	2 489	2 485	2 480	2 471	2 450
	pouze 1. stupeň	1 712	1 672	1 638	1 608	1 584	1 557	1 506
	pouze 2. stupeň	9	4	5	6	4	4	5
z celku: málotřídní školy	1 422	1 463	1 482	1 463	1 435	1 411	1 410	1 410
Podíl málotřídních škol	33,8 %	35,2 %	35,9 %	35,7 %	35,3 %	35,0 %	35,3 %	35,6 %

Zdroj: ÚIV

²³ Hlavním rysem této pedagogické koncepce je zdůraznění individuální práce a sebeodpovědnosti žáka.

²⁴ Málotřídní školy jsou školy, ve kterých je výuka více ročníků soustředěna v jedné učebně. Neúplně organizované školy naopak nemají všechny ročníky, ale výuka každého ročníku probíhá ve vlastní učebně.

Tabulka 20: Vývoj počtu žáků základních škol (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Počet žáků celkem	1 004,6	1 100,1	1 092,5	1 082,4	1 071,3	1 056,9	1 027,8	994,1
v tom								
1. stupeň	522,8	637,0	635,6	626,8	618,0	605,0	579,2	554,6
2. stupeň	481,7	463,1	456,8	455,6	453,3	451,9	448,6	449,6
z celku: málotřídní školy	44,5	53,4	56,3	55,3	54,3	55,2	54,4	50,3
Podíl žáků málotřídních škol (na počtu žáků 1. stupně)	8,5 %	8,4 %	8,9 %	8,8 %	8,8 %	9,1 %	9,4 %	9,2 %

Zdroj: ÚIV

Do základních škol nastupuje v posledních letech stále větší procento dětí starších šesti let, tedy dětí s odkladem povinné školní docházky. V roce 1996/97 se jednalo o 19,2 % dětí starších šesti let, v roce 2002/03 to bylo již 23,2 % a projevuje se zde stále mírně rostoucí trend.

Základních škol se reforma státní správy v roce 2001 příliš nedotkla – naprostá většina základních škol je zřizována obcemi, školy zřizované soukromými subjekty a církvemi pokrývají ve školním roce 2002/03 – 1,3 % škol (29 soukromých a 21 církevních škol) a navštěvuje je 0,7 % žáků základních škol (2 879 žáků navštěvuje školy soukromé a 4 174 školy církevní).

Od roku 1991/92 byla umožněna dětem se zdravotním postižením a dětem s vývojovými poruchami integrace do vzdělávacího procesu v běžných základních školách. Tito žáci, kteří dříve odcházeli do speciálních škol, dostali možnost navštěvovat speciální a specializované třídy základních škol, nebo mohou být integrováni do běžných tříd mezi děti zdravé. Tato integrace příznivě ovlivňuje jak začleňování zdravotně postižených do běžného života, tak sociální citění zdravých dětí vůči zdravotně postiženým. Zařazování postižených dětí do běžných základních

škol je sice finančně i personálně náročnější, na druhé straně však umožňuje těmto dětem mnohem lepší adaptaci do běžného života, navíc uvolňuje i prostor speciálním školám, které se mohou ve větší míře věnovat dětem s těžšími formami zdravotního, případně mentálního postižení.

V posledních deseti letech stále narůstá počet postižených žáků na základních školách a v roce 2002/03 tvořili tito žáci již 6,8 % všech žáků základních škol. Nárůst nastal především v podílu počtu žáků individuálně integrovaných do běžných tříd (od roku 1995/96 z 3 % na 5,7 % v roce 2002/03), podíl žáků ve speciálních a specializovaných třídách se ustálil na 1,1 %.

Spolu s celkovým poklesem počtu žáků základních škol by se dal předpokládat i pokles počtu absolventů základních škol (do počtu absolventů nezapočítáváme žáky, kteří odcházejí na víceleté střední školy a speciální školy a pokračují zde v povinné školní docházce), ten se však po prudkém poklesu na počátku devadesátých let v posledních čtyřech letech ustálil na 115–116 tis. absolventů (v roce 2001/02 odešlo ze základních škol celkem 115 tis. absolventů). Zatím se zde neprojevil další prudký pokles populace a pokles počtu absolventů naopak částečně zmírnilo opat-

Tabulka 21: Vývoj počtu postižených žáků integrovaných do běžných tříd a ve speciálních a specializovaných třídách základních škol (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Postižení žáci celkem	41,3	51,2	54,4	59,0	63,1	67,1	68,5	67,9
v tom								
žáci integrovaní do běžných tříd	30,4	38,8	42,2	46,9	51,5	55,1	56,9	56,5
ve speciálních a specializovaných třídách	10,9	12,4	12,1	12,1	11,6	12,0	11,6	11,4

Zdroj: ÚIV

Tabulka 22: Vývoj počtu žáků, kteří odešli ze základní školy v letech 1995/96–2001/02

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02
Žáci, kteří ukončili školní docházku (bez odchodů do víceletých středních škol a speciálních škol)	11 818 ²⁾	117 647	114 588	116 229	115 081	116 786	114 962
Odchody do tanečních konzervatoří, víceletých G a sportovních G ¹⁾	12 676	11 854	10 760	10 013	9 516	9 776	10 156
Odchody do speciálních škol	3 924	3 649	3 295	2 986	2 793	2 803	3 028

Poznámky:

¹⁾ Nezahrnují se žáci, kteří ukončili povinnou školní docházku v 1.–7. ročníku a nastoupili do učebních oborů se zvlášť upravenými učebními plány.

²⁾ Zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole.

ření MŠMT umožňující odchod do víceletých gymnázií cca 10 % populačního ročníku. Vzhledem k počtu žáků v nižších ročnících základních škol se již začal projevovat pokles počtu absolventů a dá se předpokládat, že bude pokračovat i v dalších letech.

Pro část populace, která nemá ukončenou základní školu, nabízejí základní, speciální a střední školy kurzy pro doplnění základního vzdělání. Největší zájem o tyto kurzy byl v letech 1993/94–1995/96, kdy tyto kurzy navštěvovalo ročně 5–8,5 tis. frekventantů. Od tohoto roku tento počet stále klesá až na 784 frekventantů v roce 2002/03. Obdobné kurzy, ve kterých si žáci mohou doplnit vzdělání poskytované zvláštní a pomocnou školou, nabízejí speciální školy. Kurzy pro doplnění vzdělání poskytovaného zvláštní školou navštěvovalo v roce 2002/03 celkem 84 frekventantů (v roce 1999/2000 to bylo 1 474 frekventantů), kurzy pro doplnění vzdělání poskytovaného pomocnou školou 174 frekventantů.

Síť základních škol v jednotlivých krajích České republiky odpovídá potřebám základního vzdělávání populace od šesti let do dovršení patnácti let věku a vychází i z celkového charakteru regionu – v regionech s vyšší koncentrací malých obcí je více malých škol, v regionech s vyšší koncentrací větších měst existuje více škol velkých. V průměru v České republice připadá na 100 dětí ve věku 6–14 let 0,36 základních škol, nejméně škol na sto obyvatel ve věku 6–14 let je v Praze (0,23 škol), v Ústeckém (0,29 škol) a Moravskoslezském kraji (0,32 škol). Obecně se však dá říci, že dostupnost základního vzdělání je v jednotlivých krajích dobrá.

Jednotlivé kraje se v oblasti základního školství liší v podílu soukromých a církevních základních škol (nejvyšší podíl v Praze – 3,9 % nestátních škol s 1,5 % žáků, v Karlovarském kraji – 2,8 % škol s 0,9 % žáků a ve Zlínském kraji – 2,5 % škol s 1,4 % žáků).

Kraje se liší i v průměrné velikosti škol, která se pohybuje v roce 2002/03 od 204 žáků na školu na Vysočině až po 411 žáků na školu v Praze.

Míra účasti na vzdělávání by se dala očekávat na úrovni 100 %. Vzhledem k tomu, že v údajích nejsou zahrnuty počty žáků (v %) ve speciálních školách a vzhledem k odkladům povinné školní docházky a ke klesající tendenci velikosti populačních ročníků se však pohybuje v celorepublikovém měřítku v roce 2002/03 mírně pod úrovní 100 %. Poměrně homogenní se v porovnání jednotlivých krajů jeví míra účasti na vzdělávání na 1. stupni základní školy (od 97,4 % v Olomouckém kraji a Moravskoslezském kraji až po 100,8 % v Karlovarském kraji a 102,6 % v Praze).

Míra účasti ve vzdělávání odpovídajícím 2. stupni základní školy je v celorepublikovém průměru 95,3 %.²⁵ Tato hodnota by se na první pohled mohla zdát nízká vzhledem k tomu, že se jedná o povinnou školní docházku. Je nutné si však uvědomit, že část odpovídající věkové populace je stále ještě na prvním stupni základní školy (žáci opakující ročník, odklady povinné školní docházky) a část populace se vzdělává v systému speciálního školství (speciální základní školy, zvláštní a pomocné školy, speciální víceletá gymnázia). V rámci krajů se míra účasti pohybuje od 92,1 % v Ústeckém kraji až po 100,7 % v Praze. Jednotlivé kraje se liší i v rozložení této míry účasti mezi 2. stupeň základní školy a víceletá gymnázia – od míry účasti na vzdělávání na víceletých gymnáziích 5,8 % ve Zlínském kraji, 5,9 % v Moravskoslezském kraji až po 9,6 % v Jihomoravském kraji a 14 % v Praze. Vysoké míry účasti na vzdělávání v nižších ročnících víceletých gymnázií v Praze a Jihomoravském kraji jsou především dány spádovostí Prahy a Brna pro okolní okresy a kraje.

Jednotlivé kraje se liší i mírou odkladů povinné školní docházky, která je v průměru 19,1 %. Nejnížší míru odkladů povinné školní

Tabulka 23: Základní charakteristiky sítě základních škol – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	ZŠ Celkem		Soukromé a církevní ZŠ		Průměrná velikost ZŠ celkem
	počet	žáci	zařízení	žáci	
Praha	230	94 452	3,9 %	1,5 %	411
Středočeský	487	107 758	0,4 %	0,1 %	221
Jihočeský	249	62 364	1,2 %	0,8 %	250
Plzeňský	213	51 774	1,4 %	0,6 %	243
Karlovarský	109	30 570	2,8 %	0,9 %	280
Ústecký	265	81 532	1,1 %	0,8 %	308
Liberecký	192	43 016	1,6 %	0,9 %	224
Královéhradecký	260	53 966	1,9 %	0,9 %	208
Pardubický	239	50 566	0,0 %	0,0 %	212
Vysočina	269	54 793	0,4 %	0,5 %	204
Jihomoravský	457	109 144	0,9 %	0,7 %	239
Olomoucký	296	62 834	1,0 %	0,5 %	212
Zlínský	237	60 161	2,5 %	1,4 %	254
Moravskoslezský	458	131 200	1,1 %	0,5 %	286
ČR celkem	3 961	994 130	1,3 %	0,7 %	251

Zdroj: ÚIV

²⁵ Hodnota menší než 100 % je způsobena metodikou výpočtu – porovnávají se počty žáků v základním vzdělávání s populací 11–14letých.

Tabulka 24: Povinná školní docházka – odklady povinné školní docházky a míry účasti na vzdělávání podle regionů v roce 2002/03

Kraj	Podíl žáků s odkladem povinné školní docházky	Míra účasti			
		základní školy 1. stupeň	povinná školní docházka na 2. stupni (bez spec. škol)		
			celkem	ZŠ	gymnázia
Praha	20,8 %	102,6 %	100,7 %	86,7 %	14,0 %
Středočeský	25,6 %	99,5 %	93,4 %	86,6 %	6,9 %
Jihočeský	18,9 %	98,5 %	95,8 %	87,4 %	8,5 %
Plzeňský	21,4 %	98,1 %	96,1 %	87,5 %	8,5 %
Karlovarský	20,2 %	100,8 %	92,3 %	85,7 %	6,6 %
Ústecký	17,2 %	98,0 %	92,1 %	85,3 %	6,8 %
Liberecký	19,1 %	98,0 %	94,2 %	87,0 %	7,2 %
Královéhradecký	19,1 %	99,5 %	95,0 %	87,4 %	7,6 %
Pardubický	21,2 %	97,8 %	94,3 %	85,7 %	8,6 %
Vysočina	19,0 %	98,4 %	97,1 %	89,7 %	7,3 %
Jihomoravský	16,4 %	99,4 %	96,6 %	87,0 %	9,6 %
Olomoucký	24,6 %	97,4 %	94,8 %	86,1 %	8,7 %
Zlínský	22,1 %	97,9 %	96,4 %	90,6 %	5,8 %
Moravskoslezský	22,9 %	97,4 %	94,0 %	88,1 %	5,9 %
ČR celkem	19,1 %	98,8 %	95,3 %	87,2 %	8,1 %

Poznámky:

Míra odkladů povinné školní docházky vzhledem k populaci 7letých.

Míra účasti na vzdělávání na 1. stupni ZŠ vzhledem k populaci 6–10letých.

Míra účasti na vzdělávání odpovídajícím 2. stupni základní školy vzhledem k populaci 11–14letých.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

docházky pozorujeme v Jihomoravském kraji (16,4 % sedmiletých) a v Ústeckém kraji (17,2 %). Naprostá většina krajů vykazuje míru odkladů povinné školní docházky mezi 19 % až 22,9 %. Nejvyšší míra odkladů se ve školním roce 2002/2003 projevuje ve Středočeském kraji (25,6 %) a v Olomouckém kraji (24,6 %).

B2.3.2. Víceletá gymnázia

Od roku 1990, kdy začala vznikat víceletá gymnázia, mají nadaní žáci možnost odejít studovat v průběhu plnění povinné školní docházky na víceletá gymnázia. Tyto školy navázaly na historickou tradici reálných gymnázií, která existovala na našem území před druhou světovou válkou. Víceletá gymnázia by ve své vzdělávací nabídce měla nabízet náročnější výuku, než poskytuje základní škola. Jejich hlavním úkolem, stejně jako v případě čtyřletých gymnázií, je připravit žáky ke studiu na vysoké škole. Od roku 1995 na základě novely školského zákona z roku 1995 byla stanovena délka studia na víceletých gymnáziích na osm a šest let.

Zájem o studium na víceletých gymnáziích je velmi vysoký, víceletá gymnázia jsou schopna uspokojit 47 % uchazečů o studium. V roce 2002/03 odcházelo studovat na víceletá gymnázia celkem 9 % žáků odpovídajících ročníků základní školy. V nižších ročnících víceletých gymnázií studovalo celkem cca 42 tis. žáků, kteří zde plnili povinnou školní docházku.

Naprostá většina gymnázií realizuje zároveň jak čtyřleté, tak víceleté studium (76 % gymnázií v roce 2002/03), pouze 8 % škol se zaměřuje pouze na čtyřleté délky studia.

Přechod žáků plnících povinnou školní docházku na víceletá gymnázia se stal i otázkou politickou. Po prudkém rozvoji více-

letých gymnázií po roce 1990 Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy omezilo svým opatřením počet žáků vstupujících do víceletých gymnázií na 10 % odpovídajícího věkového ročníku, protože víceletá gymnázia přestala plnit svou původní funkci, a to zabezpečit náročnější vzdělávání nadaným a talentovaným dětem, a na gymnáziích studovali i žáci s horším prospěchem. Další krok ministerstva k omezení víceletých gymnázií byl zakotven i v původním návrhu nového školského zákona, který dokonce ve svých prvních verzích počítal se zrušením víceletých gymnázií. Tato otázka se stala v pravém slova smyslu tématem veřejné diskuse. Objevovaly se argumenty pro i proti. Základním argumentem pro zrušení víceletých gymnázií byla snaha tehdejšího vedení ministerstva o rovné vzdělání pro všechny a o rekonstrukci základní školy. Značný odliv nadaných žáků ze základní školy pochopitelně ovlivnil i úroveň vzdělávání na základních školách, kde ve vyšších ročnících zůstávali převážně žáci s horším prospěchem.

Podíl žáků v nižším stupni víceletých gymnázií (vzhledem k počtu žáků ve vzdělávání odpovídajícímu 2. stupni základní školy) byl v roce 2002/03 v průměru 8,5 % a pohyboval se v jednotlivých krajích v rozmezí od 6,1 % ve Zlínském, 6,4 % v Moravskoslezském kraji do 9,9 % v Jihomoravském kraji a 13,9 % v Praze.

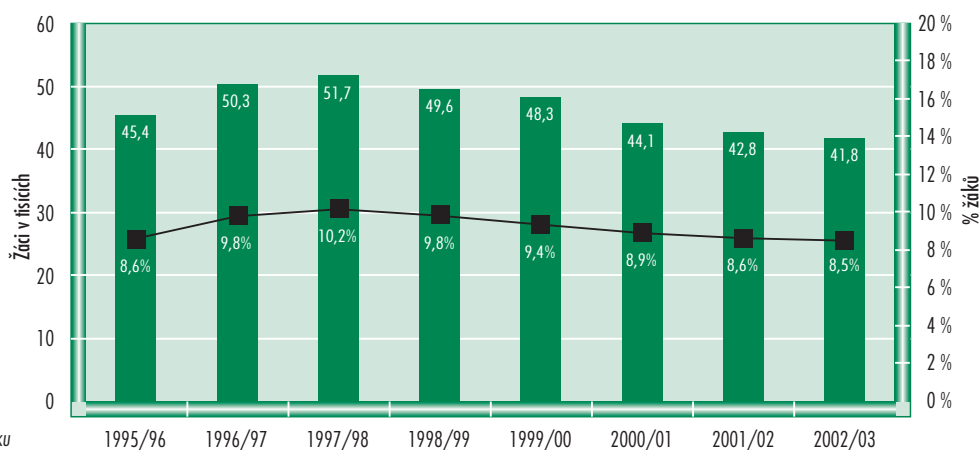
B2.4. Střední školství

Soustava středního školství zajišťuje žákům úplné střední, střední odborné nebo úplné střední odborné vzdělání, školy je připravují pro praxi nebo ke studiu na terciárním vzdělávacím stupni (na

Obrázek 17:

Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na gymnáziích (v tis.) a jejich podíl na celkovém počtu žáků ve studiu odpovídajícím 2. stupni běžných základních škol (v %) v letech 1995/96–2002/03

■ Žáci na víceletých gymnáziích plnící povinnou školní docházku
 ■ Podíl žáků nižšího stupně víceletých gymnázií na celkovém počtu žáků plnících pov. škol. docházku na úrovni odp. 2. stupni běžných ZŠ

Zdroj: ÚIV

Tabulka 25: Základní charakteristiky sítě nižšího stupně víceletých gymnázií – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	Víceletá gymnázia s nižším stupněm		Soukromá a církevní víceletá gymnázia		Podíl žáků 2. stupně PŠD ve víceletých gymnáziích
	počet	žáci	zařízení	žáci	
Praha	53	6 911	41,5 %	35,9 %	13,9 %
Středočeský	32	3 807	12,5 %	8,9 %	7,4 %
Jihočeský	25	2 748	20,0 %	22,4 %	8,9 %
Plzeňský	15	2 297	13,3 %	16,0 %	8,9 %
Karlovarský	8	1 038	12,5 %	5,7 %	7,1 %
Ústecký	24	2 856	16,7 %	13,3 %	7,4 %
Liberecký	13	1 614	15,4 %	11,5 %	7,6 %
Královéhradecký	17	2 096	11,8 %	10,4 %	8,0 %
Pardubický	19	2 257	10,5 %	6,6 %	9,1 %
Vysočina	18	2 025	16,7 %	13,8 %	7,5 %
Jihomoravský	43	5 381	20,9 %	18,2 %	9,9 %
Olomoucký	20	2 897	15,0 %	10,1 %	9,2 %
Zlínský	15	1 809	13,3 %	9,8 %	6,1 %
Moravskoslezský	33	4 105	12,1 %	10,6 %	6,4 %
ČR celkem	335	41 841	19,4 %	16,6 %	8,5 %

Poznámky:

2. stupeň PŠD = 2. stupeň základní školy a nižší stupeň víceletých gymnázií.

Zdroj: ÚIV

vyšší odborné škole či vysoké škole). Studium v oborech středních škol je určeno především absolventům 9. ročníku základní školy, výjimku tvoří osmileté obory gymnázií a obor tanec na konzervatořích, do kterých žáci vstupují po ukončení 5. ročníku základní školy, a šestileté obory gymnázií, kam jsou přijímáni žáci po ukončení 7. ročníku základní školy. Kromě oborů středních škol jsou do vzdělávacího systému začleněny i programy pro ty žáky, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku základní školy (obory učilišť), a pro ty, kteří absolvovali zvláštní nebo pomocnou školu (obory odborných učilišť a praktické školy). V současné době téměř všichni absolventi základních škol pokračují v dalším studiu, ať už na středních školách, nebo v oborech učilišť.

V posledních deseti letech zůstává základní institucionální systém středního školství prakticky nezměněn, i když byla provedena

řada dílčích změn uvnitř systému (dochází především k masivnějšímu sdružování více druhů a typů škol pod jedno ředitelství – např. existuje škola, která v sobě sdružuje střední odborné učiliště, odborné učiliště, učiliště, střední odbornou školu a vyšší odbornou školu). Gymnázia jako instituce realizující úplné střední vzdělávání všeobecného charakteru připravují absolventy především pro další studium na vyšší odborné a vysoké škole. Úplné střední odborné vzdělávání zajišťují především střední odborné školy (SOŠ), které nabízejí studium všeobecně vzdělávacích a odborných předmětů ukončené maturitní zkouškou. V posledních letech byly zařazeny do klasifikace kmenových oborů vzdělání i obory lycea – ekonomické, technické a pedagogické lyceum. Tyto obory v sobě kombinují vzdělávací nabídku gymnaziálních oborů a oborů středních odborných škol. Absolventi nezískávají odbornou kvalifikaci, jsou však lépe připraveni ke studiu širšího

spektra vzdělávacích a studijních programů v rámci terciárního vzdělávání, než absolventi oborů středních odborných škol, a na druhé straně v průběhu studia získávají odborné zaměření.

Střední odborné vzdělávání je zajišťováno zejména středními odbornými učilišti (SOU), jejichž hlavním cílem je příprava absolventů učebních oborů pro praxi. Střední odborná učiliště nabízejí i studium ukončené maturitní zkouškou, ve kterém absolventi získávají úplné střední odborné vzdělání. Tito absolventi mohou pokračovat ve studiu na vyšší odborné a vysoké škole. Ani absolventi učebních oborů ukončených závěrečnou zkouškou nemají další vzdělávací cestu uzavřenou. Po následném studiu v oborech nástavbového studia realizovaných jak středními odbornými školami, tak středními odbornými učilišti (určených právě pro absolventy tříletých učebních oborů středních odborných učilišť), které je ukončeno maturitní zkouškou, mohou pokračovat v dalším studiu.

Jednou z velkých změn, která postihla střední školy v posledních deseti letech, bylo zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole novelou školského zákona v roce 1995. V důsledku této změny nenastoupili do středních škol v roce 1996/97 prakticky žádní noví žáci s výjimkou víceletých gymnázií a oboru tanec na konzervatořích. Střední odborná učiliště, která realizují především tříleté učební obory, se s touto situací potýkala 3 roky a naplnila všechny postupové ročníky až v roce 1999/2000. Střední odborné školy a čtyřletá gymnázia na tom byly ještě hůře – jeden postupový ročník postrádaly čtyři roky a teprve ve školním roce 2000/01 se situace doplněním všech postupových ročníků stabilizovala. Tato absence jednoho postupového ročníku postihla i školy, které nabízejí nástavbové studium – ty zaznamenaly pokles počtu žáků v těchto oborech v letech 2000/01 až 2002/03 ve srovnání s lety před školním rokem 1999/2000.

Prudký rozvoj středního školství nastal především v porevolučních letech, kdy se střední školy snažily uspokojit zájem uchazečů o nové obory a do středního školství začal navíc vstupovat nestátní sektor – vznikaly školy soukromé a církevní. Po roce 1995/96, kdy středním školám chyběl díky zavedení povinné školní docházky na základní škole jeden postupový ročník, začal počet středních škol klesat. Svůj podíl na tom má i klesající demografická křivka a snaha ministerstva snížit počet tehdy státních středních škol prostřednictvím procesu optimalizace. Od ledna 2001 začaly postupně střední školy dříve zřizované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem zemědělství přecházet pod správu krajů, které si nyní síť středních škol ve své působnosti regulují samy. Pokles počtu středních škol se pochopitelně díky poklesu populace potenciálních žáků a absenci jednoho postupového ročníku dotkl i soukromých a církevních středních škol, navíc školy zřizované ministerstvem a v současné době kraji pokrývají svou oborovou strukturou prakticky celý vzdělávací trh a vytvářejí kvalitní konkurenční prostředí na vzdělávacím trhu.

Dynamika poklesu počtu soukromých a církevních středních škol byla v období 1996/97–1999/2000 dokonce větší (každo-

roční úbytek cca 8–10 %) než u škol veřejných (úbytek 1–7 % ročně). V posledních třech letech se pokles počtu středních škol zpomalil, v roce 2002/03 v České republice vyučovalo žáky celkem 1 715 škol (zařízení), z toho 378 (22,0 %) byly školy soukromé a církevní.

Obdobné důvody, které způsobily pokles počtu středních škol od roku 1996/97, zapříčinily i celkový pokles počtu žáků, který trval až do roku 1998/99. V následujících dvou letech 1999/2000 a 2000/01 jsme naopak zaznamenali nárůst počtu žáků v důsledku doplnění chybějících postupových ročníků. V roce 2002/03 byl opět zaznamenán mírný pokles celkového počtu žáků středních škol, který je způsoben především poklesem odpovídající věkové populace.

V roce 2002/03 vyučovaly střední školy ve všech formách studia (bez nástavbového studia) celkem 498,7 tis. žáků, což je však o 14 % méně, než tomu bylo v roce 1995/96, kdy měly střední školy naposled naplněny všechny ročníky. Chybějící postupový ročník nejvíce postihl střední odborná učiliště, která nabízejí především tříleté učební obory a absencí jednoho ročníku přišla o třetinu žáků. Navíc uvolněné kapacity středních odborných škol umožňovaly ve srovnání s předchozími lety přijetí většího množství žáků do oborů úplného středního odborného vzdělávání. Míra účasti na středoškolském vzdělávání je v České republice tradičně vysoká – s výjimkou období, kdy středním školám chyběl jeden postupový ročník, se od roku 1990/91 pohybuje nad hranicí 80 % odpovídající věkové populace, v roce 2002/03 byl podíl 15–18letých zapojených v procesu středního vzdělávání (včetně speciálního školství, odborných učilišť a praktických škol) 89,7 %.²⁶

Zajímavý je pohled na střední vzdělávání z hlediska typu školy, na který se nově přijímaní žáci hlásí. Z tohoto pohledu lze odvodit především rozložení zájmu o odborné a všeobecné vzdělávání. Podíl nově přijímaných žáků do gymnaziálního studia (včetně žáků víceletých gymnázií odpovídajících 1. ročníku středních škol) se v posledních čtyřech letech stabilizoval v rozmezí 18 % (v roce 1997/98) až 19–20 %. Obdobný stabilní trend se projevuje i v případě odborného vzdělávání ukončeného maturitní zkouškou, do něhož jsou v průměru přijímány dvě pětiny žáků (46 % 2002/03). Celkově tedy do vzdělávání ukončeného maturitní zkouškou vstupuje 65 % nově přijímaných na střední školy, tedy pouze o 10 % méně, než si klade za cíl Bílá kniha – těchto deseti procent je možné dosáhnout např. přijímáním absolventů učebních oborů do studia v oborech nástavbového studia. Podíl nově přijímaných žáků do odborného vzdělávání ukončeného závěrečnou zkouškou je obdobný – zhruba dvě pětiny (35 % v období 2002/03).

Žáci zdravotně postižení mohou být integrováni do běžných středních škol, nebo mohou navštěvovat speciální střední školy určené pro jejich postižení. Žáci mentálně postižení a absolventi zvláštních a pomocných škol se mohou dále vzdělávat v programech, které jsou speciálně pro jejich postižení určeny, tedy ve vzdělávacích programech odborných učilišť a praktických škol.

²⁶ Metodika výpočtu: počty žáků v denním studiu na středních školách (bez žáků gymnázií plnících povinnou školní docházku) včetně speciálních škol, praktických škol a odborných učilišť vztahované k celkové velikosti populace 15–18letých.

Tabulka 26: Vývoj počtu středních škol a žáků (v tis.) podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

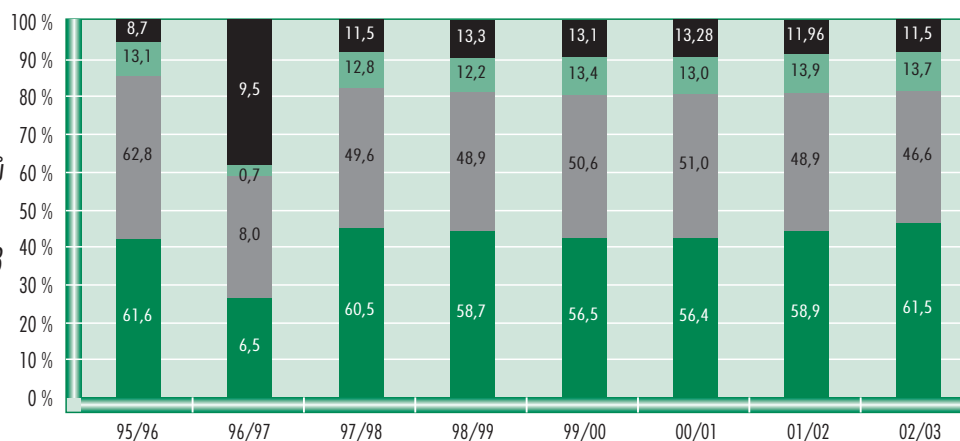
	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Střední školy – počet zařízení	2 116	2 100	1 995	1 859	1 766	1 740	1 729	1 715
z toho: soukromá a církevní	498	538	484	448	403	385	381	378
Počet žáků (v tisících)	582,5	454,6	437,4	416,8	446,9	500,1	499,2	498,7
z toho: na soukromých a církevních školách	75,7	61,8	55,7	48,6	48,2	57,2	59,8	63,1
z toho: plnící povinnou školní docházku	45,4	50,3	51,7	49,6	46,9	44,1	42,4	42,0
Podíl nestátních škol (v %)	23,5 %	25,6 %	24,3 %	24,1 %	22,8 %	22,1 %	22,0 %	22,0 %
Podíl žáků nestátních škol (v %)	13,0 %	13,6 %	12,7 %	11,7 %	10,8 %	11,4 %	12,0 %	12,7 %

Zdroj: ÚIV

Obrázek 18:

Vývoj počtu (v tis.) a struktury nově přijatých na střední školy do studia s maturitou a bez maturity (včetně žáků odpovídajících ročníků víceletých gymnázií) v letech 1995/96–2002/03

- obory ukončené maturitní zkouškou
- obory ukončené závěrečnou zkouškou
- gymnázia
- žáci příslušných ročníků víceletých gymnázií

Poznámka:

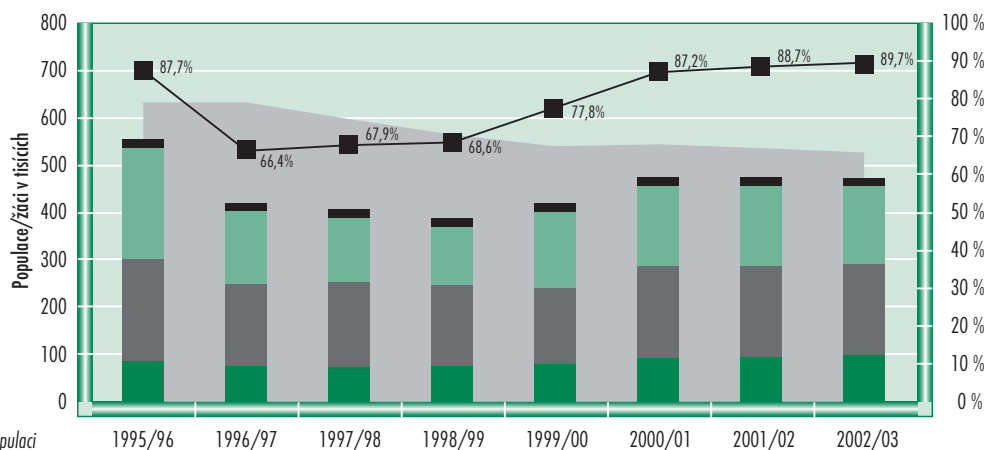
Bez žáků nižších ročníků víceletých gymnázií, kteří plní na středních školách povinnou školní docházku.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 19:

Vývoj počtu žáků (v tis.) navštěvujících střední školy v denním studiu s maturitou a bez maturity ve srovnání s vývojem odpovídající věkové populace 14–17letých, resp. 15–18letých v letech 1995/96–2002/03 (v %)

- Populace 14–17/15–18letých
- G
- SOŠ
- SOU
- Speciální
- Podíl na přísl. populaci

Poznámka:

Bez žáků nižších ročníků víceletých gymnázií, kteří plní na středních školách povinnou školní docházku.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

Absolventi českých škol musí v současné době i v budoucnu počítat s tím, že se i v dalším životě budou muset nadále vzdělávat. Spolu s neustálými změnami v české ekonomice, postupnou globalizací, dynamickým rozšiřováním informačních technologií a očekávaným vstupem České republiky do Evropské unie se pochopitelně mění i požadavky na absolventy škol na trhu práce.

Školy by proto měly své absolventy připravit na další proces vzdělávání postupující celým životem, na celoživotní vzdělávání nejen v rámci školského systému, ale i další doplňování vzdělávání, které je základem uplatnění na trhu práce.

Jak se mění požadavky na absolventy na trhu práce, mění se i požadavky na profil absolventa střední školy. Aby absolvent

Tabulka 27: Vývoj počtu žáků v ostatních formách studia na středních školách (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Žáci celkem	42,1	44,6	45,8	38,2	30,6	29,4	28,6	29,8
s maturitou	7,0	9,7	10,4	10,1	9,8	9,5	9,1	9,3
bez maturity	1,9	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,4
v tom								
nástavba	27,8	30,4	33,1	26,8	19,6	18,7	18,2	19,0
PMS	5,1	2,7	0,9	-	-	-	-	-
vyšší ¹⁾	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Poznámka:

¹⁾ V roce 1995/96 včetně experimentálně ověřovaného studia na vyšších odborných školách.

Zdroj: ÚIV

našel na trhu práce kvalitní uplatnění, je nutné, aby byla v rámci středoškolského vzdělávání posílena především všeobecně vzdělávací část a rozvíjeny schopnosti a dovednosti nad rámec jednotlivých oborů. V odborném vzdělávání to znamená přesunutí důrazu od úzké specializace k obecnějšímu odbornému profilu absolventa.

Střední školy nabízejí kromě denní formy studia i možnost studovat v rámci ostatních forem studia (dálkové, večerní, externí, kombinované studium). Tyto formy studia (dříve nazývané studium při zaměstnání) jsou velice důležitou součástí celoživotního učení vzhledem k možnosti dát další kvalifikaci těm, kteří již vstoupili na pracovní trh. Počet žáků v těchto formách studia kulminoval především v letech 1995/96 až 1997/98, po tomto období se projevoval klesající trend. V roce 2002/03 se počet žáků v těchto formách studia proti předchozímu roku zvýšil na celkem 29,8 tis. žáků, z nichž se již tradičně nejvíce účastnilo vzdělávání

v oborech nástavbového studia (19 tis.); v ostatních oborech končících maturitní zkouškou studovalo celkem 9,3 tis. žáků. Počet žáků v oborech končících závěrečnou zkouškou se zvedl na 1,4 tis.

V rámci středního vzdělávání v České republice pochopitelně existují rozdíly ve struktuře středního vzdělávání v jednotlivých krajích. Je to dáno zejména ekonomickými a sociálními odlišnostmi jednotlivých regionů.

V každém regionu existuje institucionálně odlišná struktura sítě středních škol a jednotlivé regiony se tedy liší podle struktury žáků na jednotlivých typech středních škol. Celorepublikově je nejvyšší míra účasti populace 15–18letých na středních odborných školách (v roce 2002/03 se jedná o 30 %), pak následují střední odborná učiliště (27 % v roce 2002/03) a gymnázia (21 %). Tato situace se však liší z pohledu jednotlivých krajů. Naprosto atypicky se chová Praha, kde je celkově nejvyšší míra

Tabulka 28: Míry účasti ve středoškolských vzdělávacích programech (v %) – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	Míra účasti			
	Gymnázium	SOŠ	SOU	Celkem
Praha	34 %	44 %	27 %	105 %
Středočeský	18 %	23 %	21 %	68 %
Jihočeský	22 %	31 %	30 %	79 %
Plzeňský	19 %	28 %	27 %	73 %
Karlovarský	16 %	27 %	26 %	70 %
Ústecký	16 %	29 %	28 %	72 %
Liberecký	17 %	27 %	29 %	70 %
Královéhradecký	21 %	31 %	27 %	78 %
Pardubický	21 %	31 %	26 %	78 %
Vysočina	18 %	28 %	28 %	73 %
Jihomoravský	24 %	28 %	31 %	79 %
Olomoucký	23 %	27 %	29 %	76 %
Zlínský	19 %	32 %	30 %	77 %
Moravskoslezský	18 %	28 %	27 %	73 %
ČR celkem	21 %	30 %	27 %	77 %

Poznámka:

Pouze žáci denních forem studia, bez speciálních škol a škol při výchovných ústavech. Nejsou zahrnuti žáci v oborech nástavbového studia. Do celkového počtu žáků gymnázií nejsou zahrnuti žáci nižších ročníků víceletých gymnázií, kteří plní povinnou školní docházku. Míry účasti jsou počítány vzhledem k populaci 15–18letých.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

Tabulka 29: Přihlášení uchazeči o středoškolské studium, úspěšnost přijetí – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	Víceletá gymnázia		Čtyřletá gymnázia		SOŠ		SOU	
	přihlášení	přijetí	přihlášení	přijetí	přihlášení	přijetí	přihlášení	přijetí
Praha	6 604	32,4 %	4 839	44,7 %	14 258	52,1 %	7 241	66,5 %
Středočeský	2 164	45,2 %	2 131	55,2 %	7 259	59,5 %	6 648	65,0 %
Jihočeský	1 569	46,5 %	1 926	42,5 %	6 625	51,7 %	5 760	61,9 %
Plzeňský	1 072	59,5 %	836	51,0 %	4 405	58,9 %	3 978	67,5 %
Karlovarský	644	41,5 %	586	54,9 %	2 900	53,1 %	2 613	67,1 %
Ústecký	1 391	53,5 %	1 645	54,2 %	7 543	56,3 %	7 132	66,8 %
Liberecký	884	48,3 %	749	52,9 %	3 627	57,8 %	3 786	65,5 %
Královéhradecký	1 285	46,6 %	1 414	56,6 %	5 242	54,7 %	4 164	67,1 %
Pardubický	980	58,9 %	1 146	62,1 %	4 334	62,4 %	3 583	67,2 %
Vysočina	1 052	51,2 %	1 128	59,7 %	4 852	54,9 %	4 469	63,1 %
Jihomoravský	3 521	42,0 %	3 756	46,6 %	10 159	53,8 %	8 951	68,7 %
Olomoucký	1 832	45,5 %	2 131	42,2 %	5 789	51,8 %	5 330	65,3 %
Zlínský	1 044	47,5 %	1 787	52,8 %	6 402	50,7 %	5 372	62,2 %
Moravskoslezský	2 407	45,4 %	3 445	50,6 %	12 625	51,7 %	9 691	73,1 %
ČR celkem	26 449	43,6 %	27 519	49,8 %	96 020	54,3 %	78 718	66,6 %

Zdroj: ÚIV

účasti na středoškolském vzdělávání (105 %) a je zde i jiné rozložení odpovídající populace – téměř polovina populace (44 %) studuje na středních odborných školách, třetina (34 %) na gymnáziích a pouze 27 % na středních odborných učilištích. Poměrně vysoká míra účasti na vzdělávání v Praze je dána spádovostí Prahy především pro okolní okresy Středočeského kraje a v některých případech i celorepublikovou působností středních škol. Dalším značně atypickým regionem je Středočeský kraj se svou 68 % mírou účasti na středoškolském vzdělávání, který však ve velké míře (zvláště okresy Praha-východ a Praha-západ) využívá spádovosti pražských středních škol. Ostatní regiony vykazují míru účasti od 70 % v Karlovarském a Libereckém kraji do 79 % v Jihočeském a Jihomoravském kraji.

Zajímavý je i pohled na středoškolské vzdělávání z hlediska zájmu o středoškolské vzdělávání a míry uspokojování tohoto zájmu (data za rok 2002/03). Z pohledu přijímacího řízení jsou v celorepublikovém měřítku naprosto nejúspěšnější uchazeči o studium na středních odborných učilištích (66,6 %) a uchazeči o studium na středních odborných školách (54,3 %). O něco méně než poloviční úspěšnost vykazují čtyřletá gymnázia (49,8 %) a nejnižší úspěšnost při přijímacím řízení se projevuje u víceletých gymnázií (43,6 %). Tato nízká úspěšnost při přijímacím řízení na víceletá gymnázia je dána především faktem, že rodiče a žáci v mnohých případech berou víceleté gymnázium jako „první šanci“, jak se dostat na střední školu, a k přijímacímu řízení se hlásí i prospěchově slabší žáci.

Z regionálního hlediska je poměrně homogenní situace v úspěšnosti přijetí na střední odborná učiliště s výjimkou nízkých hodnot ve Zlínském kraji (62,2 %) a naopak hodnot přesahujících 70 % v Moravskoslezském kraji (73,1 %). Obdobná situace nastala v roce 2002/03 i v úspěšnosti přijetí na střední odborné

školy (s výjimkou 50,7% úspěšnosti ve Zlínském kraji a 62,4% úspěšnosti v Pardubickém kraji). Úspěšnost přijetí na čtyřletá gymnázia má široký rozptyl od 42,2% v Olomouckém kraji až po 62,1% úspěšnost v Pardubickém kraji a 59,7% úspěšnosti na Vysočině. Úspěšnost uchazečů při přijímání na víceletá gymnázia vykazuje v porovnání jednotlivých krajů ještě větší rozptyl. Zcela atypicky se chová Praha, kde je při přijímacím řízení úspěšných pouze 32,4% uchazečů. Hodnoty úspěšnosti v ostatních krajích se pohybují od 41,5% v Karlovarském kraji do 59,5% v Plzeňském kraji a 58,9% v Pardubickém kraji.

B2.4.1. Všeobecné vzdělávání – gymnázia

Gymnázium²⁷ je typ střední školy, která poskytuje všeobecné vzdělávání, a jejím hlavním úkolem je připravit absolventy k dalšímu studiu na vysoké a vyšší odborné škole a k výkonu profesí, které vyžadují především všeobecné vzdělání. Poskytuje úplné střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou. Délka studia v gymnaziálních oborech byla stanovena novelou školského zákona z roku 1995 na čtyři, šest a osm let. Pro žáky postižené jsou určena speciální gymnázia, případně mohou postižení žáci studovat ve speciálních třídách gymnázií (týká se především žáků v nižším stupni víceletých gymnázií, kde plní povinnou školní docházku), nebo být integrováni do běžných tříd mezi děti zdravé. Celková role gymnázií v českém vzdělávacím systému je nezastupitelná, jako jediný typ střední školy poskytují všeobecné střední vzdělávání. Porovnáme-li počet žáků v gymnáziích s počty žáků všeobecného vzdělávání na středoškolské úrovni v ostatních zemích EU, je podíl všeobecného středního vzdělávání v České republice poměrně nízký. Z tohoto důvodu se i jedno z doporučení examinatorů OECD z roku 1996 týkalo gymnázií a směřovalo ke zvýšení podílu všeobecného středního vzdělávání u nás.

²⁷ Včetně sportovních škol.

Všechna gymnázia v České republice vyučují podle centrálně schváleného Standardu z roku 1996 a od roku 1999 podle nově schválených učebních dokumentů. Tyto dokumenty umožňují školám realizovat výuku nejen v různých zaměřeních, posilovat výuku povinných vyučovacích předmětů v rámci disponibilních hodin, ale i zavádět volitelné předměty podle zájmu žáků, podle pedagogických záměrů a podmínek jednotlivých gymnázií. Standard a následně schválené učební dokumenty školám umožňují pouze měnit zaměření studia posílením výuky vybraných všeobecně vzdělávacích předmětů. Zároveň se připravuje Rámcový vzdělávací program pro vzdělávání na gymnáziích, který by měl platit nejdříve v roce 2004 a měl by reflektovat na měnící se pojetí všeobecného vzdělávání ve vzdělávací soustavě. Jeho přijetí však závisí na přijetí rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání.

Síť gymnázií je v České republice velice hustá a umožňuje většině studentů získat všeobecné vzdělání na středoškolské úrovni

prakticky bez nutnosti náročného dojíždění. Gymnázia existují ve všech okresech s výjimkou okresu Praha-západ. Žáci z tohoto okresu však bez problémů mohou navštěvovat gymnázia v Praze.

Počet gymnázií se v posledních třech letech příliš nemění, v roce 2002/03 fungovalo v České republice celkem 343 gymnázií, z nichž 19,8% bylo zřizováno soukromým zřizovatelem nebo církví. Gymnázii se, stejně jako ostatních středních škol, dotkla reforma státní správy a během roku 2001 změnila všechna gymnázia dosud zřizovaná ministerstvem vlastníka a přešla pod kraje.

Naprostá většina škol (315, tj. 91,8%) realizovala v roce 2002/03 víceleté studium a pouze 28 (8,2%) škol nabízelo pouze čtyřleté studium.

Počty nově přijímaných žáků na gymnázia jsou v období posledních čtyř let poměrně stabilní, pohybují se v rozmezí 24,1–25,3 tisíc. Zároveň však stále roste podíl nově přijímaných do čtyřletých

Tabulka 30: Vývoj počtu gymnázií a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Gymnázia celkem	361	367	366	356	345	347	346	343
v tom: veřejná	282	283	284	277	276	277	277	275
soukromá	65	68	66	63	52	52	51	50
církevní	14	16	16	16	17	18	18	18
Struktura škol								
Gymnázia celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
v tom: veřejná	78,1%	77,1%	77,6%	77,8%	80,0%	79,8%	80,1%	80,2%
soukromá	18,0%	18,5%	18,0%	17,7%	15,1%	15,0%	14,7%	14,6%
církevní	3,9%	4,4%	4,4%	4,5%	4,9%	5,2%	5,2%	5,2%
z toho: s víceletým studiem	87,3%	90,5%	89,1%	90,7%	93,0%	92,2%	92,2%	91,8%

Zdroj: ÚIV

Tabulka 31: Vývoj počtu nově přijatých do denního studia s maturitou na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury – podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Nově přijatí celkem	26,8	15,7	26,7	24,6	25,1	24,1	25,2	25,3
4(5)letá gymnázia	13,1	0,7	12,8	12,2	13,4	12,8	13,9	13,7
v tom: veřejná gymnázia	11,9	0,6	12	11,5	12,4	11,3	12,6	12,4
soukromá a církevní gymnázia	1,2	0,0	0,8	0,7	1,1	1,4	1,4	1,3
víceletá	13,7	15,0	13,9	12,4	11,7	11,3	11,2	11,5
v tom: veřejná gymnázia	12,2	13,3	12,1	10,8	10,1	9,7	9,7	9,9
soukromá a církevní gymnázia	1,5	1,7	1,8	1,7	1,6	1,6	1,6	1,7
Struktura nově přijatých								
Nově přijatí celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
4(5)letá gymnázia	48,9%	4,3%	48,0%	49,5%	53,5%	53,1%	55,2%	54,2%
v tom: veřejná gymnázia	44,4%	4,1%	45,0%	46,6%	49,3%	47,1%	49,8%	49,0%
soukromá a církevní gymnázia	4,5%	0,2%	3,0%	2,9%	4,2%	6,0%	5,4%	5,1%
víceletá	51,1%	95,7%	52,0%	50,5%	46,5%	46,9%	44,8%	45,5%
v tom: veřejná gymnázia	45,5%	84,8%	45,2%	43,8%	40,1%	40,4%	38,6%	39,1%
soukromá a církevní gymnázia	5,6%	10,8%	6,7%	6,8%	6,4%	6,5%	6,2%	6,7%

Zdroj: ÚIV

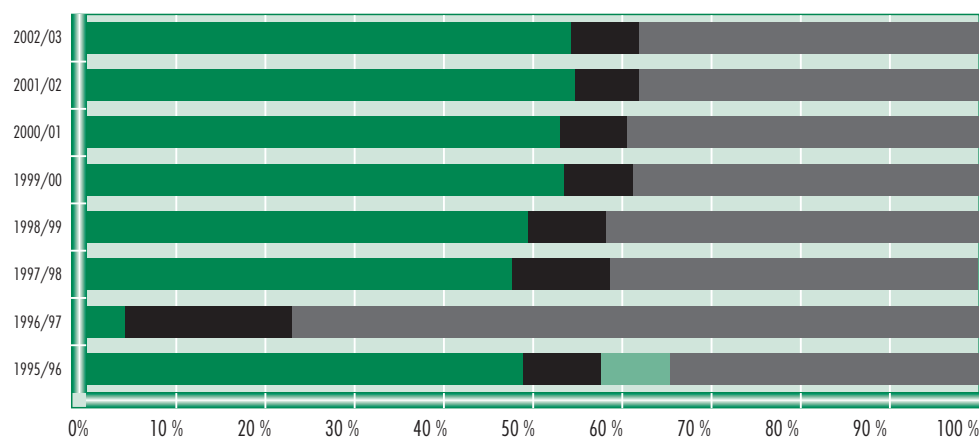
délek studia, a naopak klesá podíl těch, kteří jsou přijímáni do víceletých gymnázií. V roce 2002/03 gymnázia přijala celkem 25,3 tis. žáků, z toho více jak polovinu (54,2 % 13,7 tis.) do čtyřletých studijních oborů. Do víceletých gymnázií bylo nejvíce žáků přijato v roce 1996/97 (15 tis.) a od tohoto roku v souvislosti s regulačním opatřením Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy směrem k víceletým gymnáziím počet nově přijímaných klesal, v roce 2002/2003 se mírně zvýšil na 11,5 tis. nově přijímaných. Počet žáků gymnázií narůstal až do roku 1995/96. V následujících čtyřech letech se gymnázií, především čtyřletých, dotkla absence jednoho postupového ročníku (v důsledku zavedení povinné devítileté docházky na základní škole v roce 1995/96) a počet žáků se pohyboval od 125,4 tis. do 126,8 tis. V roce 2000/01, kdy došlo k naplnění chybějícího postupového ročníku čtyřletých gymnázií, dosáhl celkový počet žáků 137,1 tis., v roce 2001/02 počet žáků mírně poklesl a dosáhl hodnoty 136,7 tis. V roce 2002/03 počet žáků dosti výrazně stoupl na zatím nejvyšší počet 141,3 tis.

Vzhledem k tomu, že většina gymnázií nabízí kromě čtyřletého i víceleté studium, tvoří žáci víceletých gymnázií v posledních letech 62,6 – 69 % všech žáků gymnázií. Nezanedbatelný podíl na celkovém počtu žáků tvoří žáci soukromých a církevních gymnázií – v posledních letech se jejich podíl ustálil na 11 % hladině. Vývoj počtu absolventů gymnázií odpovídá (s příslušným časovým odstupem) vývoji počtu nově přijímaných. Počet absolventů čtyřletých gymnázií se v posledních osmi letech pohybuje v rozmezí 11,6 tis. v roce 2001/02 – 19,1 tis. v roce 1995/96 s jedinou výjimkou – naprosto atypický byl rok 1999/2000, kdy čtyřletou délku studia na gymnáziu absolvovalo pouze 1,4 tis. studentů (v důsledku zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole v roce 1995/96). Naprosto jiný trend je patrný v počtu absolventů víceletých gymnázií, kde jejich počet stále rostl (ale v posledním sledovaném roce 2001/02 klesl na 7 tis. absolventů). Celkově absolvovalo v roce 2001/02 gymnaziální studium 18,5 tis. žáků.

Obrázek 20:

Vývoj struktury nově přijímaných do denního studia na gymnáziích podle délky studia v letech 1995/96–2002/03

■ 4(5)letá
■ 6letá
■ 7letá
■ 8letá

Zdroj: ÚIV

Tabulka 32: Vývoj počtu žáků v denním studiu na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Žáci celkem	131,6	125,4	125,9	125,4	126,8	137,1	136,7	141,3
4(5)letá gymnázia	68,5	47,8	42,8	39,2	39,3	50,3	51,7	52,8
v tom: veřejná gymnázia	61,4	42,7	38,7	36,0	36,5	46,3	47,1	47,9
soukromá a církevní gymnázia	7,1	5,1	4,1	3,2	2,8	4,0	4,6	4,9
víceletá	63,2	77,6	83,1	86,2	87,5	86,8	85,1	88,5
v tom: veřejná gymnázia	55,4	68,3	73,2	75,8	76,8	75,8	74,1	77,1
soukromá a církevní gymnázia	7,8	9,3	9,9	10,4	10,7	11,0	11,0	11,4
Struktura žáků gymnázií								
Žáci celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
4(5)letá gymnázia	52,0 %	38,1 %	34,0 %	31,1 %	31,0 %	36,7 %	37,8 %	37,4 %
v tom: veřejná gymnázia	46,6 %	34,1 %	30,7 %	28,6 %	28,8 %	33,8 %	34,5 %	33,9 %
soukromá a církevní gymnázia	5,4 %	4,0 %	3,3 %	2,5 %	2,2 %	2,9 %	3,4 %	3,5 %
víceletá	48,0 %	61,9 %	66,0 %	68,7 %	69,0 %	63,3 %	62,3 %	62,6 %
v tom: veřejná gymnázia	42,1 %	54,5 %	58,1 %	60,4 %	60,5 %	55,3 %	54,2 %	54,6 %
soukromá a církevní gymnázia	5,9 %	7,4 %	7,9 %	8,3 %	8,5 %	8,0 %	8,0 %	8,1 %

Zdroj: ÚIV

Tabulka 33: Vývoj počtu absolventů v denním studiu na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2001/02

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02
Absolventi celkem	20,3	23,9	22,9	21,1	11,9	22,9	18,5
4(5)letá gymnázia	19,1	17,0	15,1	12,2	1,4	11,7	11,6
v tom: veřejná gymnázia	17,6	15,1	13,5	11,1	1,2	11,0	10,9
soukromá a církevní gymnázia	1,5	1,9	1,6	1,2	0,2	0,7	0,7
víceletá	1,2	6,9	7,8	9,0	10,5	11,2	7,0
v tom: veřejná gymnázia	0,8	6,5	7,0	8,1	9,5	10,0	5,9
soukromá a církevní gymnázia	0,4	0,4	0,8	0,9	1,1	1,2	1,1
Struktura absolventů gymnázií							
Absolventi celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
4(5)letá gymnázia	94,2 %	71,2 %	65,9 %	57,8 %	11,7 %	51,1 %	62,7 %
v tom: veřejná gymnázia	86,8 %	63,1 %	59,1 %	52,6 %	10,1 %	48,0 %	58,9 %
soukromá a církevní gymnázia	7,4 %	8,1 %	6,8 %	5,6 %	1,6 %	3,1 %	3,8 %
víceletá	5,8 %	28,8 %	34,1 %	42,1 %	88,3 %	48,9 %	37,8 %
v tom: veřejná gymnázia	3,9 %	27,1 %	30,5 %	38,2 %	79,3 %	43,7 %	31,9 %
soukromá a církevní gymnázia	1,8 %	1,7 %	3,6 %	4,2 %	9,0 %	5,2 %	5,9 %

Zdroj: ÚIV

Tabulka 34: Základní charakteristiky sítě gymnázií v roce 2002/03

Kraj	Gymnázia celkem		Soukromá a církevní gymnázia		Průměrná velikost gymnázií
	počet	žáci	zařízení	žáci	celkem
Praha	58	22 827	39,7 %	22,4 %	393,6
Středočeský	33	12 868	12,1 %	4,0 %	389,9
Jihočeský	24	9 148	20,8 %	17,8 %	381,2
Plzeňský	14	6 574	14,3 %	12,0 %	469,6
Karlovarský	8	3 327	12,5 %	3,6 %	415,9
Ústecký	24	8 977	20,8 %	7,7 %	374,0
Liberecký	13	4 930	15,4 %	6,3 %	379,2
Královéhradecký	18	7 450	11,1 %	12,0 %	413,9
Pardubický	20	7 203	10,0 %	4,6 %	360,2
Vysočina	18	6 658	16,7 %	11,6 %	369,9
Jihomoravský	43	17 958	25,6 %	17,0 %	417,6
Olomoucký	20	9 715	15,0 %	5,1 %	485,8
Zlínský	14	7 546	7,1 %	6,4 %	539,0
Moravskoslezský	36	16 099	8,3 %	4,7 %	447,2
ČR celkem	343	141 280	19,5 %	11,3 %	411,9

Zdroj: ÚIV

Gymnázia jsou na území České republiky rozložena víceméně rovnoměrně. Jednotlivé regiony se liší zastoupením soukromých a církevních škol v této oblasti vzdělávání, největší podíl těchto gymnázií je v Praze (39,7 % s 22,4 % žáků) a v Jihomoravském kraji (25,6 % škol s 17 % žáků), naopak nejmenší podíl soukromých a církevních gymnázií je ve Zlínském kraji (7,1 % škol s 6,4 % žáků). Poměrně početnou skupinu tvoří kraje, ve kterých je sice podíl soukromých a církevních gymnázií vyšší než 10 %, ale podíl jejich žáků je pod úrovní 5 % (Středočeský, Karlovarský a Pardubický). Regiony se liší i podle průměrné velikosti gymnázií,

nejvyšší průměrná velikost gymnázia byla v roce 2002/03 ve Zlínském kraji (539 žáků na jedno gymnázium), naopak v průměru nejmenší gymnázia jsou v Pardubickém kraji (360,2 žáka na jedno gymnázium).

B2.4.2. Odborné vzdělávání

Odborné vzdělávání na středoškolské úrovni v České republice poskytují střední odborné školy a střední odborná učiliště. Úplně střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou mohou žáci získat především na středních odborných školách,

ale i v oborech středních odborných učilišť a v oborech nástavbového studia. Střední odborné vzdělání ukončené závěrečnou zkouškou získávají žáci zejména v učebních oborech na středních odborných učilištích (dvouletých a tříletých oborech), část oborů poskytující absolventům základních škol střední odborné vzdělání nabízejí i střední odborné školy. Odbornou přípravu pro žáky, kteří ukončili základní školu v nižším než devátém ročníku, poskytují učiliště (ve dvouletých oborech), odborné vzdělávání žákům, kteří absolvovali zvláštní nebo pomocnou školu, pak nabízejí odborná učiliště (ve dvouletých a tříletých oborech) a praktické školy (v jednoletých, dvouletých a tříletých oborech). V rámci odborného vzdělávání školy nabízejí i další možnosti vzdělávání – např. studium jednotlivých předmětů, rekvalifikační kurzy, získání středního odborného vzdělání pro absolventy oborů končících maturitní zkouškou.

Střední odborné školství je jednou z oblastí vzdělávání, ve které se nejdříve odrážejí ekonomické změny a změny požadavků trhu práce. Otázka oborové struktury středního odborného vzdělávání se stala v posledních letech předmětem polemiky mezi odborníky, sociálními partnery i širokou veřejností. Tyto diskuse vycházejí především z vysoké míry nezaměstnanosti absolventů některých skupin oborů.

Pro další rozvoj odborného vzdělávání jsou podstatné otázky jeho cílů, obsahu a kvality. Odborné vzdělávání by se nemělo orientovat pouze na přípravu absolventů pro přímý vstup do prvního zaměstnání, ale mělo by vytvořit předpoklady pro jejich další profesní uplatnění v průběhu celého života. Z tohoto důvodu nemůže odborná příprava vycházet pouze z potřeb současnosti, ale musí být směřována k budoucím potřebám pracovního trhu především z hlediska požadované kvalifikace. Ze škol by měli odcházet jak specializovaní odborníci, tak absolventi se širokým profilem odpovídajícím obecně odbornému vzdělávání, absolventi schopní dále rozvíjet svůj potenciál, schopní a ochotní vzdělávat se v průběhu celého života v souladu s potřebami trhu práce. Od roku 1989 postupně docházelo ke změnám vzdělávacích programů odborného vzdělávání, jejichž vývoj byl zpočátku spíše náhodný až chaotický. Významný krok v této oblasti představovalo přijetí Standardu středoškolského odborného vzdělávání v lednu 1998, vymezujícího společný vzdělávací základ pro všechny nově koncipované vzdělávací programy středoškolského

odborného vzdělávání. Důležitým krokem bylo i zavedení Klasifikace kmenových oborů vzdělání–KKOV (od 1. 9. 1998), která seskupuje obory vzdělání zejména na základě jejich obsahové příbuznosti a obdobně uplatnitelnosti absolventů v praxi. Zároveň jsou postupně předkládány k veřejné diskusi Rámcové vzdělávací programy pro jednotlivé kmenové obory vzdělání.

B2.4.2.1. Střední odborné školy

Střední odborné školy připravují své žáky pro výkon odborných činností (technických, hospodářských, ekonomických, zemědělských, zdravotnických, pedagogických, uměleckých a kulturních). Poskytují odborné vzdělávání na středoškolské úrovni, především ve čtyřletých oborech ukončených maturitní zkouškou. V omezené míře nabízejí i vzdělávání v kratších vzdělávacích programech poskytujících střední odborné vzdělání ukončené závěrečnou zkouškou – v roce 2001/02 nabízela toto studium 3 % středních odborných škol a studovalo v nich 1,2 tis. žáků (0,6 % žáků středních odborných škol), a to především v oborech zaměřených na oblasti ošetrovatelství, pečovatelské a charitativní služby. Žáci, kteří ukončili na středních odborných školách studium maturitní zkouškou, mohou pokračovat v dalším studiu na vyšší odborné nebo vysoké škole.

Po prudkém zvýšení počtu středních odborných škol v porevolučních letech, kdy vznikaly nové školy (jak státní, tak soukromé a církevní) a kdy se školy snažily zaplnit chybějící místo na vzdělávacím trhu novými studijními obory (především ekonomickými obory a obory z oblasti informatiky), došlo po roce 1996/97 ke snižování celkového počtu středních odborných škol. Ke snížení celkového počtu škol došlo v důsledku optimalizace středního školství a v důsledku již zmíněného zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole. Vzhledem k tomu, že střední odborné školy nabízejí především vzdělávání ukončené maturitní zkouškou, o které je poměrně velký zájem, nemají problém s nedostatkem uchazečů o studium. V roce 2002/03 působilo v České republice celkem 813 středních odborných škol (z toho 26,8 % bylo škol soukromých a církevních). V důsledku reformy státní správy byly průběhu roku 2001 střední odborné školy dříve zřizované Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy postupně delimitovány na kraje, k úplné delimitaci došlo koncem roku 2001.

Tabulka 35: Vývoj počtu středních odborných škol a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
SOŠ celkem	1 025	1 001	938	886	836	822	813	813
v tom: veřejná SOŠ	711	668	653	626	604	603	596	595
soukromá a církevní SOŠ	314	333	285	260	232	219	217	218
Struktura SOŠ								
SOŠ celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom: veřejná SOŠ	69,4 %	66,7 %	69,6 %	70,7 %	72,2 %	73,4 %	73,3 %	73,2 %
soukromá a církevní SOŠ	30,6 %	33,3 %	30,4 %	29,3 %	27,8 %	26,6 %	26,7 %	26,8 %

Poznámky:

Do počtu SOŠ jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuti i ISS, které měly žáky ve „středoškolských“ oborech.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 36: Vývoj počtu nově přijatých žáků do denního studia s maturitou a bez maturity na SOŠ (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Nově přijatí celkem	56,4	6,4	56,3	51,5	49,2	49,7	52,2	53,3
s maturitou	54,2	6,1	54,8	50,7	48,3	49,0	51,3	52,7
v tom: veřejné SOŠ	45,7	5,5	47,5	44,9	42,3	41,3	43,7	44,2
soukromé a církevní SOŠ	8,5	0,6	7,2	5,8	6,0	7,8	8,3	8,5
bez maturity	2,2	0,2	1,5	0,8	0,9	0,7	0,9	0,6
v tom: veřejné SOŠ	1,9	0,2	1,3	0,6	0,7	0,5	0,7	0,5
soukromé a církevní SOŠ	0,3	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Struktura v %								
Nově přijatí celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
s maturitou	96,1%	95,3%	97,3%	98,4%	98,2%	98,6%	98,5%	98,9%
v tom: veřejné SOŠ	81,0%	85,9%	84,4%	87,2%	86,0%	83,0%	83,9%	82,9%
soukromé a církevní SOŠ	15,1%	9,4%	12,8%	11,3%	12,2%	15,6%	15,9%	15,9%
bez maturity	3,9%	3,1%	2,7%	1,6%	1,8%	1,4%	1,5%	1,1%
v tom: veřejné SOŠ	3,4%	3,1%	2,3%	1,2%	1,4%	1,0%	1,3%	0,9%
soukromé a církevní SOŠ	0,5%	1,6%	0,4%	0,4%	0,4%	0,4%	0,2%	0,2%

Poznámky:

Do nově přijatých na SOŠ jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuti i nově přijatí žáci do „středošolských“ oborů integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Počet nově přijímaných žáků do studia určeného absolventům základních škol na středních odborných školách narůstal až do roku 1994/95. V období let 1995/96–1999/2000 byl zaznamenán pokles způsobený především poklesem populace odpovídající potenciálním uchazečům o studium na středních školách a odlivem většího množství žáků základních škol na víceletá gymnázia v předchozích letech. V posledních třech letech zaznamenaly střední odborné školy mírný nárůst počtu nově přijímaných žáků do denního studia ukončeného maturitní zkouškou i závěrečnou zkouškou. Tento nárůst byl způsoben především opatřením ministerstva, kterým byl omezen počet nově přijímaných do víceletých gymnázií v předchozích letech, a v roce 2002/03 bylo přijato na střední odborné školy celkem 53,3 tis. žáků. Naprostá většina žáků byla přijata ke studiu končícímu maturitní zkouškou (98,9%). Na soukromé a církevní střední odborné školy bylo přijato 16,1% všech nově přijatých.

Oborová struktura nově přijímaných žáků se v průběhu posledních dvou let ustálila. Tradičně nejvíce žáků – třetina všech nově přijatých – nastupuje do oborů ekonomických a do oborů zaměřených na hotelnictví a turismus (obory ekonomika, obchod a služby, hotelnictví a turismus), dalšími obory v „žebříčku“ jsou elektrotechnické, zdravotnické a strojírenské obory (do každé této skupiny vstupuje zhruba desetina nově přijímaných).

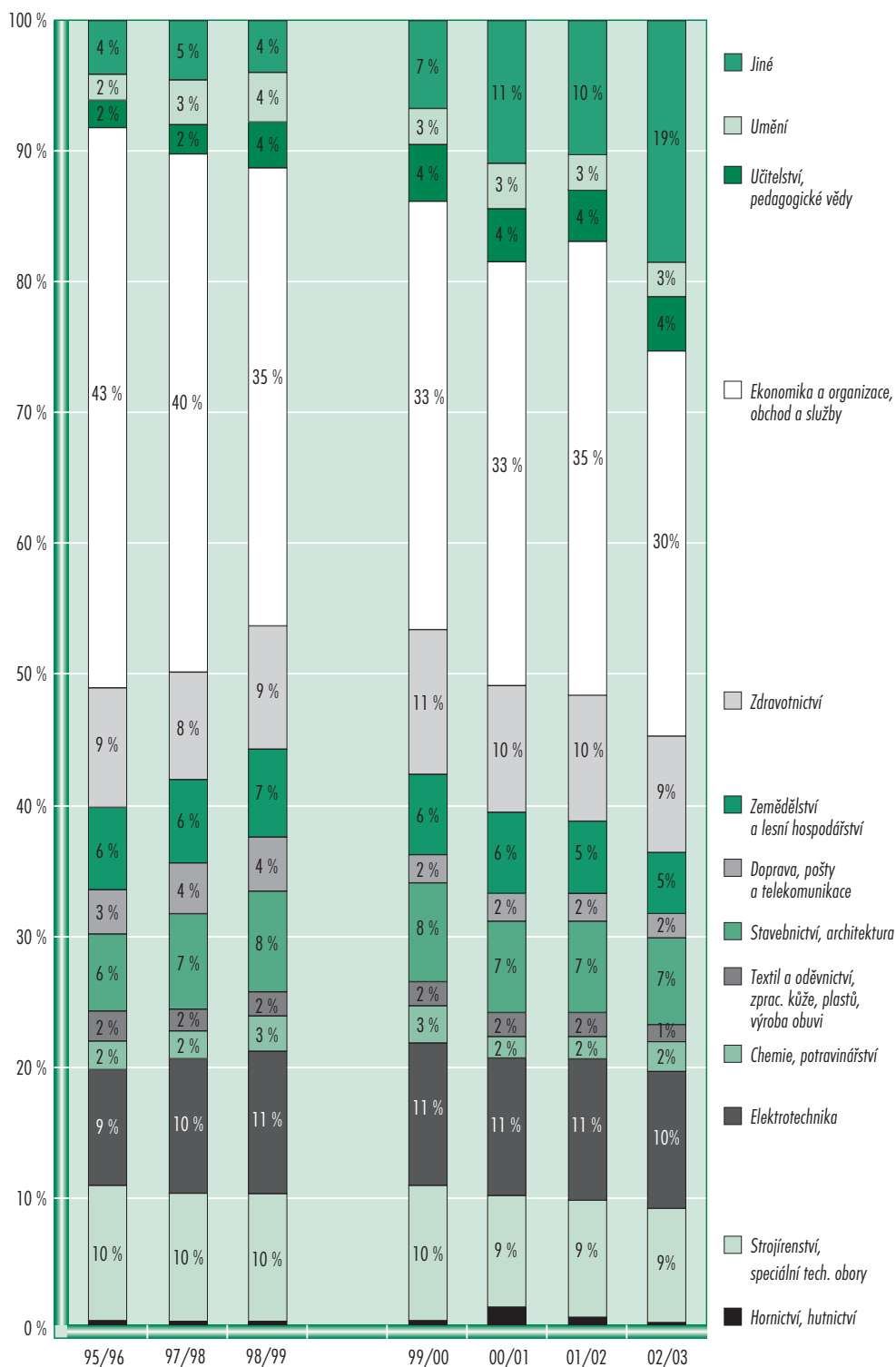
Celkové počty žáků středních odborných škol prudce rostly až do roku 1995/96. V následujícím roce 1996/97 se projevil výpadek jednoho postupového ročníku v důsledku zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole a do středních odborných škol bylo přijato pouze 6,4 tis. nových žáků. Celkový počet žáků v denním studiu tak prudce poklesl o téměř 43 tisíc. V roce 2000/01, kdy měly střední odborné školy již naplněné všechny postupové ročníky, se počet žáků zvýšil na 192 tis. (stav blízký

se roku 1994/95) a po mírném poklesu v předcházejícím roce v roce 2002/03 počet žáků opět narostl na 192,7 tis. Naprostá většina žáků studuje v oborech ukončených maturitní zkouškou (99,5%), soukromé a církevní školy navštěvuje 15,5% žáků.

Vývoj počtu absolventů středních odborných škol kopíruje vývoj nově přijímaných žáků na tyto školy v minulých letech. V roce 1998/99 se projevila skutečnost, že počet nově přijímaných žáků v roce 1995/96 výrazně poklesl, počty absolventů v roce 1999/2000 (11,3 tis.) jsou důsledkem nenaplnění prvních ročníků středních škol v roce 1996/97 po zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole. V roce 2001/02 absolvovalo denní studium na středních odborných školách 42,3 tis. žáků, z toho naprostá většina (42,1 tis.) ve studiu ukončeném maturitní zkouškou. Konzervatoř je specifickým typem střední odborné školy, která připravuje žáky pro výkon náročných uměleckých nebo uměleckých a umělecko pedagogických činností v oborech hudba, zpěv, tanec nebo hudebně dramatické umění. Úspěšným zakončením odpovídající části vzdělávacího programu v konzervatoři získá žák úplné střední odborné vzdělání. Úspěšným zakončením šestiletého nebo osmiletého vzdělávacího programu v konzervatoři získá žák vyšší odborné vzdělání. Hudební obor vyučuje osm konzervatoří zřizovaných kraji, jedna konzervatoř zřizovaná státem pro zrakově postižené žáky a jedna církevní konzervatoř. Na devíti z nich se dále vyučuje pěvecký obor a v Praze, Brně a Ostravě ještě obor hudebně dramatické umění. Do osmiletého oboru tanec jsou žáci přijímáni ke studiu zpravidla po pátém ročníku základní školy. Taneční konzervatoř v působnosti kraje se nachází v Praze, Brně a Ostravě. V Praze však působí ještě dvě soukromé taneční konzervatoře. Různorodost obsahového zaměření jednotlivých škol vytváří jemné vazby v zastoupení uměleckých oborů, které pokrývají Českou republiku cíleně a s přihlédnutím

Obrázek 21:

Vývoj struktury nově přijímaných na střední odborné školy do denního studia s maturitou a bez maturity podle skupin oborů v letech 1995/96–2002/03 (v %)

Poznámky:

Do roku 1998/99 údaje v Jednotné klasifikaci oborů vzdělání (JKOV), od roku 1999/2000 v Klasifikaci kmenových oborů vzdělání (KKOV).

Do počtu nově přijatých na SOŠ jsou v letech 1995/96–1997/98 zahrnuti i nově přijatí žáci do „středoškolských“ oborů integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

k místním tradicím i umělecko-pedagogickým zdrojům. Protože tato republiková síť je z pohledu regionu nečitelná, spočívá odpovědnost za její udržení a optimalizaci na MŠMT, stejně jako odpovědnost za stabilitu výkonů konzervatoří, která vychází z počtu talentovaných žáků s předpoklady pro studium finančně náročných uměleckých oborů.

Regionální rozložení středních odborných škol na území České republiky je mnohem homogennější, než je tomu u gymnázií, především vzhledem k počtu obyvatel kraje. Na 100 obyvatel ve věku 15–18 let připadá v průměru 0,15 střední odborné školy (v jednotlivých krajích se hodnoty pohybují od 0,12 školy v Plzeňském a Moravskoslezském kraji až do 0,19 školy v Králověhr-

Tabulka 37: Vývoj počtu žáků v denním studiu s maturitou a bez maturity na SOŠ (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Žáci celkem	216,4	173,5	176,4	168,9	160,1	192,0	190,5	192,7
s maturitou	209,7	170,5	174,2	167,8	158,9	190,9	189,3	191,8
v tom: veřejné SOŠ	173,4	139,9	145,6	144,6	139,2	165,3	163,2	162,4
soukromé a církevní SOŠ	36,2	30,6	28,5	23,2	19,8	25,6	28,5	29,5
bez maturity	6,8	3,0	2,2	1,1	1,1	1,1	1,2	0,9
v tom: veřejné SOŠ	5,5	2,1	1,8	0,8	0,9	0,8	0,9	0,6
soukromé a církevní SOŠ	1,2	0,9	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Struktura v %								
Žáci celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
s maturitou	96,9 %	98,3 %	98,8 %	99,3 %	99,3 %	99,4 %	99,4 %	99,5 %
v tom: veřejné SOŠ	80,1 %	80,6 %	82,5 %	85,6 %	86,9 %	86,1 %	85,7 %	84,3 %
soukromé a církevní SOŠ	16,7 %	17,6 %	16,2 %	13,7 %	12,4 %	13,3 %	15,0 %	15,3 %
bez maturity	3,1 %	1,7 %	1,2 %	0,7 %	0,7 %	0,6 %	0,6 %	0,5 %
v tom: veřejné SOŠ	2,5 %	1,2 %	1,0 %	0,5 %	0,6 %	0,4 %	0,5 %	0,3 %
soukromé a církevní SOŠ	0,6 %	0,5 %	0,3 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %

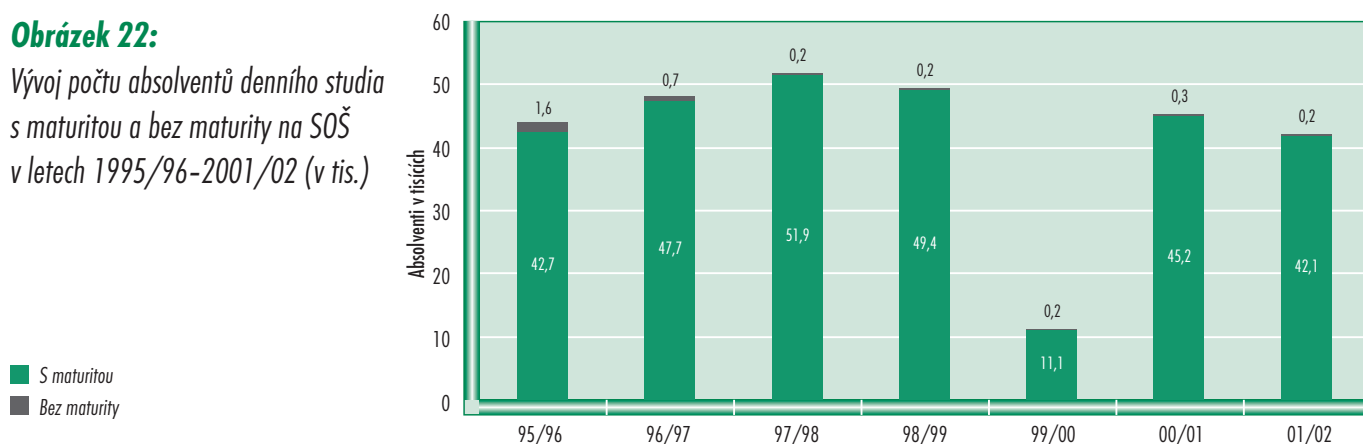
Poznámky:

Do počtu žáků SOŠ jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuti i žáci „středoškolských“ oborů integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 22:

Vývoj počtu absolventů denního studia s maturitou a bez maturity na SOŠ v letech 1995/96–2001/02 (v tis.)

Poznámka:

Do počtu absolventů SOŠ jsou v letech 1995/96–1996/97 zahrnuti i absolventi „středoškolských“ oborů integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 38: Vývoj počtu žáků, nově přijatých a absolventů konzervatoří ve studiu ukončeném absolutoriem v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Žáci konzervatoří celkem	3 188	3 098	3 191	3 283	3 259	3 171	3 234	3 287
v tom: šestileté studium (včetně pětiletého)	2 741	2 628	2 630	2 681	2 639	2 547	2 573	2 625
osmileté studium	447	470	561	602	620	624	661	662
Žáci nově přijatí ke studiu na konzervatořích celkem	547	478	630	627	602	569	595	599
v tom: šestileté studium (včetně pětiletého)	456	408	518	533	484	467	487	478
osmileté studium	91	70	112	94	118	102	108	121
Absolventi konzervatoří	385	387	381	418	436	323	330	335
v tom: šestileté studium (včetně pětiletého)	347	350	341	389	375	283	265	270
osmileté studium	38	37	40	29	61	40	65	65

Zdroj: ÚIV

Tabulka 39: Základní charakteristiky sítě středních odborných škol – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	SOŠ celkem		Soukromé a církevní SOŠ		Velikost SOŠ
	počet	žáci	zařízení	žáci	celkem
Praha	99	29 011	46,5 %	22,0 %	293
Středočeský	78	16 670	24,4 %	13,3 %	214
Jihočeský	58	12 825	15,5 %	6,7 %	221
Plzeňský	34	9 806	20,6 %	11,5 %	288
Karlovarský	25	5 572	16,0 %	5,2 %	223
Ústecký	74	16 026	27,0 %	14,2 %	217
Liberecký	40	7 517	17,5 %	15,2 %	188
Královéhradecký	53	10 904	18,9 %	15,7 %	206
Pardubický	42	10 354	21,4 %	12,2 %	247
Vysočina	42	10 011	21,4 %	17,8 %	238
Jihomoravský	85	21 105	32,9 %	18,4 %	248
Olomoucký	47	11 529	21,3 %	11,3 %	245
Zlínský	51	12 846	21,6 %	16,0 %	252
Moravskoslezský	85	24 142	32,9 %	20,0 %	284
ČR celkem	813	198 318	26,7 %	15,7 %	244

Zdroj: ÚIV

deckém kraji a v Praze). Čím se jednotlivé kraje liší, je především podíl soukromých a církevních středních odborných škol. Jejich vysoký podíl vykazují především Praha (46,5 % škol, 22 % žáků v soukromých a církevních školách), Moravskoslezský (32,9 % škol, 20 % žáků) a Jihomoravský kraj (32,9 % škol, 18,4 % žáků). Na druhé straně stupnice stojí kraje s malým podílem soukromých a církevních středních odborných škol, zejména Jihočeský kraj s 15,5 % soukromých a církevních škol s 5,2 % žáků.

Kraje se odlišují i podle průměrné velikosti střední odborné školy. Průměrná velikost se pohybuje od hodnot kolem 188 žáků na školu v Libereckém kraji a 206 žáků na školu v Královéhradeckém kraji až po hodnoty blízké se 300 žáků na školu (293 v Praze, 284 v Moravskoslezském kraji a v průměru 288 žáků na školu v Plzeňském kraji).

B2.4.2.2. Střední odborná učiliště

Hlavní úlohou středních odborných učilišť je připravit žáky pro výkon dělnických profesí a odborných činností odpovída-

jících příslušnému učebnímu oboru. Dvou až tříleté studium je ukončeno závěrečnou zkouškou a vede k získání výučního listu. Kromě oborů středního vzdělání poskytují střední odborná učiliště, i když v menší míře, úplné střední odborné vzdělání ve čtyřletých oborech ukončených maturitní zkouškou (v těchto oborech studuje zhruba 18 % žáků). Střední odborná učiliště nabízejí i studium v oborech nástavbového studia, které jsou určeny pro absolventy tříletých učebních oborů a končí vykonáním maturitní zkoušky. Maturitní zkouška konaná na středních odborných učilištích (ať už v oborech určených absolventům základních škol, nebo v oborech nástavbového studia) má stejnou váhu jako maturitní zkouška složená na středních odborných školách nebo na gymnáziích a umožňuje pokračování ve studiu na vyšší odborné nebo vysoké škole.

Do soustavy středního odborného vzdělávání patří i učiliště, která jsou většinou součástí školy se středním odborným učilištěm (jedná se o 30 % středních odborných učilišť) a která nabí-

Tabulka 40: Vývoj počtu středních odborných učilišť a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
SOU celkem	730	732	691	617	585	571	570	562
v tom: veřejná	625	611	574	508	483	475	475	467
soukromá a církevní	105	121	117	109	102	96	95	95
Struktura SOU								
SOU celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom: veřejná	85,6 %	83,5 %	83,1 %	82,3 %	82,6 %	83,2 %	83,3 %	83,1 %
soukromá a církevní	14,4 %	16,5 %	16,9 %	17,7 %	17,4 %	16,8 %	16,7 %	16,9 %

Poznámky:

Do počtu SOU jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuty i „učilištní“ části integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

zejí i vzdělávání žákům s ukončenou povinnou školní docházkou v nižším než devátém ročníku. Pro tyto žáky jsou určeny obory, které jsou dvouleté a vzdělávání v nich končí složením závěrečné zkoušky a získáním výučního listu. Součástí jednoho ředitelství společně se středním odborným učilištěm a učilištěm bývá někdy i odborné učiliště (jedná se o 21,5 % středních odborných učilišť), které patří do soustavy speciálního školství a poskytuje vzdělávání především absolventům zvláštních škol (více v kapitole Speciální školství).

Součástí studia učebních i studijních oborů středních odborných učilišť je jednak teoretické vyučování (vzdělávání ve všeobecně vzdělávacích a odborných předmětech), jednak odborné praktické vyučování. Střední odborná učiliště mohou zajišťovat jak zároveň teoretickou i praktickou výuku (SOU komplexní), tak pouze teoretickou výuku (neúplné střední odborné učiliště s teoretickou výukou), případně pouze praktickou výuku (neúplné střední odborné učiliště s praktickou přípravou). Pro žáky, kteří neabsolvují praktickou výuku na středním odborném učilišti,

Tabulka 41: Vývoj počtu nově přijatých žáků do denního studia s maturitou a bez maturity na SOU (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Nově přijatí celkem	67,9	8,1	53,8	56,1	57,9	58,4	55,6	54,8
s maturitou	7,4	0,3	5,7	8,0	8,1	7,6	7,6	8,8
v tom: veřejná SOU	6,8	0,3	5,3	7,4	7,4	7,0	7,1	7,7
soukromá a církevní SOU	0,6	0,1	0,4	0,6	0,7	0,6	0,6	1,1
bez maturity	60,6	7,8	48,1	48,1	49,8	50,8	48,0	46,0
v tom: veřejná SOU	54,9	6,7	43,7	43,4	44,9	45,3	42,9	41,2
soukromá a církevní SOU	5,7	1,0	4,4	4,7	4,8	5,5	5,1	4,8
Struktura v %								
Nově přijatí celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
s maturitou	10,9 %	3,7 %	10,6 %	14,3 %	14,0 %	13,0 %	13,7 %	16,1 %
v tom: veřejná SOU	10,0 %	3,7 %	9,9 %	13,2 %	12,8 %	11,9 %	12,8 %	14,1 %
soukromá a církevní SOU	0,9 %	1,2 %	0,7 %	1,1 %	1,2 %	1,1 %	1,1 %	2,0 %
bez maturity	89,2 %	96,3 %	89,4 %	85,7 %	86,0 %	87,0 %	86,3 %	83,9 %
v tom: veřejná SOU	80,9 %	82,7 %	81,2 %	77,4 %	77,5 %	77,6 %	77,2 %	75,2 %

Poznámky:

Do počtu nově přijatých na SOU jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuti i nově přijatí do „učilištních“ částí integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 42: Vývoj počtu žáků v denním studiu s maturitou a bez maturity na SOU (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Žáci celkem	234,4	155,7	135,2	122,5	160,1	167,7	168,8	164,7
s maturitou	33,6	25,0	22,9	23,6	23,3	27,4	29,4	29,6
v tom: veřejná SOU	30,7	22,7	20,7	21,6	21,4	25,2	26,9	26,6
soukromá a církevní SOU	3,0	2,3	2,1	2,0	1,9	2,3	2,4	2,9
bez maturity	200,8	130,6	112,3	98,9	136,7	140,3	139,4	135,1
v tom: veřejná SOU	180,4	117,1	101,7	89,4	124,0	126,5	125,0	120,9
soukromá a církevní SOU	20,4	13,6	10,6	9,5	12,7	13,8	14,4	14,2
Struktura v %								
Žáci celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
s maturitou	14,3 %	16,1 %	16,9 %	19,3 %	14,6 %	16,4 %	17,4 %	18,0 %
v tom: veřejná SOU	13,1 %	14,6 %	15,3 %	17,6 %	13,4 %	15,0 %	15,9 %	16,2 %
soukromá a církevní SOU	1,3 %	1,5 %	1,6 %	1,6 %	1,2 %	1,3 %	1,4 %	1,8 %
bez maturity	85,7 %	83,9 %	83,1 %	80,7 %	85,4 %	83,6 %	82,6 %	82,0 %
v tom: veřejná SOU	77,0 %	75,2 %	75,2 %	73,0 %	77,5 %	75,4 %	74,1 %	73,4 %
soukromá a církevní SOU	8,7 %	8,7 %	7,8 %	7,8 %	7,9 %	8,2 %	8,5 %	8,6 %

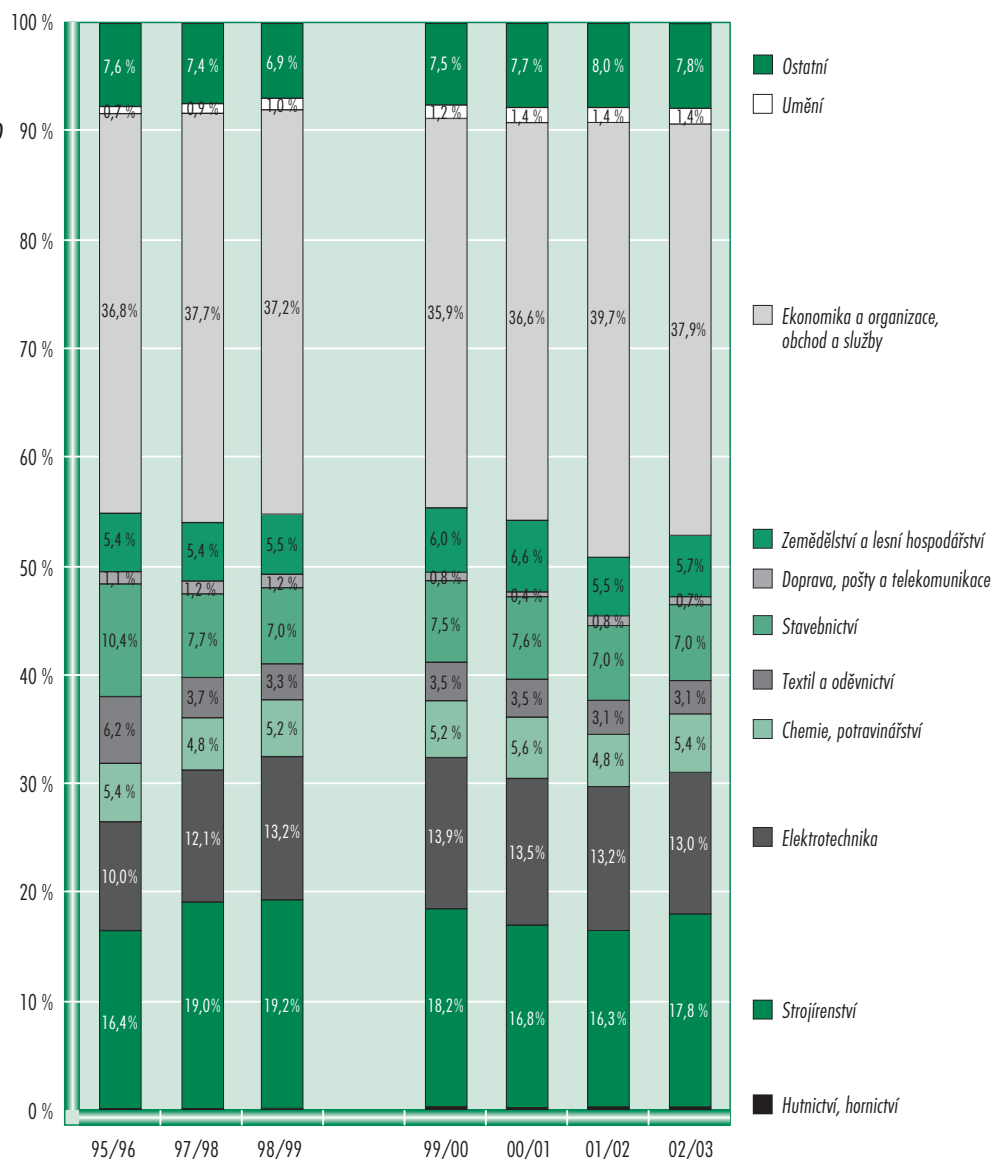
Poznámky:

Do počtu žáků SOU jsou v letech 1994/95–1997/98 zahrnuti i žáci „učilištních“ částí integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 23:

Vývoj struktury nově přijímaných na střední odborná učiliště do denního studia bez maturity a s maturitou podle skupin oborů v letech 1995/96- 2002/03 (v %)

Poznámky:

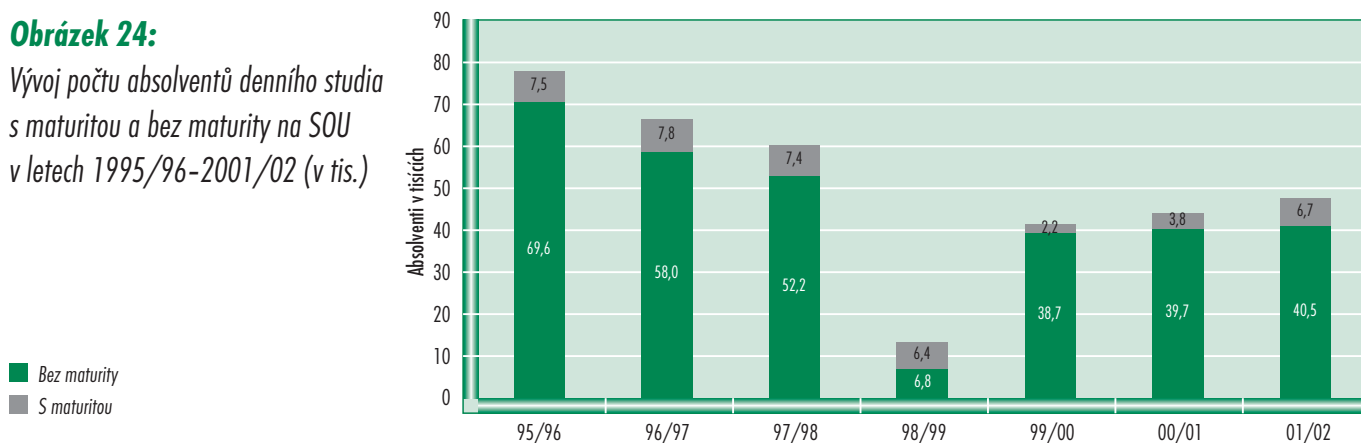
Do počtu nově přijatých na SOU jsou v letech 1995/96-1997/98 zahrnuti i nově přijatí do učebních částí integrovaných středních škol.

Do roku 1998/99 údaje v Jednotné klasifikaci oborů vzdělání (JKOV), od roku 1999/2000 v Klasifikaci kmenových oborů vzdělání (KKOV).

Zdroj: ÚIV

Obrázek 24:

Vývoj počtu absolventů denního studia s maturitou a bez maturity na SOU v letech 1995/96-2001/02 (v tis.)

Poznámka:

Do počtu absolventů SOU jsou v letech 1995/96-1996/97 zahrnuti i absolventi učebních částí integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

jsou určena střediska praktického vyučování a pracoviště praktického vyučování, která praktickou výuku zajišťují.

V roce 2001 se středních odborných učilišť, stejně jako všech středních škol, dotkla reforma veřejné správy. Střední odborná učiliště a učiliště dosud zřizovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvem zemědělství byla v průběhu roku 2001 postupně delimitována pod kraje.

Počet středních odborných učilišť postupně narůstal až do roku 1996/97. V roce 1997/98 se však jejich počet začal poměrně prudce snižovat. Hlavními důvody poklesu byla optimalizace středních škol ze strany MŠMT, klesající populační křivka, absence postupového ročníku²⁸ a i volné kapacity středních odborných škol. V roce 2002/03 vyučovalo v České republice žáky celkem 562 středních odborných učilišť, z toho 16,9% tvořily školy soukromé a církevní.

Pokles počtu nově přijímaných žáků na střední odborná učiliště, který začal v roce 1993/94, se v posledních čtyřech letech stabilizoval na úrovni 54,8–58,4 tis. nově přijímaných do denního studia bez maturity a s maturitou. V roce 2002/03 bylo do studia přijato celkem 54,8 tis. žáků. Žáci jsou přijímáni především do učebních oborů ukončených závěrečnou zkouškou (46,0 tis. žáků), 16,1 % žáků (8,8 tis.) začíná studovat ve čtyřletých oborech ukončených maturitní zkouškou. Do studia na středních odborných učilištích je přijímáno 67% přihlášených.

Oborová struktura nově přijímaných žáků do středních odborných učilišť se v posledních několika letech ustálila. Stále nejvíce žáků – více než třetina – je přijímáno do oborů ekonomických (ekonomika, obchod a služby), významné zastoupení mají i strojírenské a elektrotechnické obory.

Vývoj počtu žáků středních odborných učilišť odpovídá vývoji počtu nově přijímaných. Po prudkém poklesu počtu žáků

v letech 1996/97–1998/99, kdy středním školám chyběl jeden postupový ročník v oborech ukončených závěrečnou zkouškou, se situace v posledních třech letech zlepšila a střední odborná učiliště navštěvovalo ve školním roce 2002/03 celkem 164,7 tis. žáků v denním studiu s maturitou a bez maturity, což je méně než v předcházejícím roce. Většina žáků studuje v oborech bez maturity ukončených závěrečnou zkouškou (82%). Podíl žáků soukromých a církevních škol byl 10,4%.

Vývoj počtu absolventů středních odborných učilišť odpovídá vývoji nově přijímaných žáků v předchozích letech. Prudký pokles absolventů oborů ukončených závěrečnou zkouškou byl zaznamenán v roce 1998/99, což byl důsledek zavedení povinné devítileté školní docházky na základní škole v roce 1995 a následné absence jednoho postupového ročníku na středních školách. V roce 1999/2000 nastala obdobná situace v počtu absolventů oborů ukončených maturitní zkouškou. Počet absolventů v roce 2001/02 se již pohyboval na úrovni 47,2 tis., což jsou zhruba dvě třetiny stavu v roce 1995/96.

Rozložení středních odborných učilišť v České republice je poněkud homogennější, než je tomu u gymnázií, ale méně homogenní než rozložení středních odborných škol. Průměrná velikost středních odborných učilišť se pohybuje v rozmezí 251 žáků v Královéhradeckém kraji a 265 žáků na školu ve Středočeském kraji až po hodnotu kolem 400 žáků na školu v Moravskoslezském (416) a Jihomoravském kraji (v průměru 395 žáků na školu). Jednotlivé kraje se liší i podílem soukromého a církevního školství. Nejvyšší zastoupení soukromých a církevních středních odborných učilišť vykazují Praha (37,3% škol s 41,3% žáků) a Zlínský kraj (25,7% škol ale pouze s 13,4% žáků). Naopak nejmenší podíl soukromých a církevních škol v oblasti učňovského školství je v Královéhradeckém (5,3% škol s 2,8% žáků), Libereckém kraji

Tabulka 43: Základní charakteristiky sítě středních odborných učilišť – podle regionů v roce 2002/03

Kraj	SOU a U celkem		Soukromá a církevní SOU a U		Velikost SOU a U
	počet	žáci	zařízení	žáci	celkem
Praha	51	17 591	37,3%	41,3%	345
Středočeský	57	15 087	17,5%	16,6%	265
Jihočeský	46	12 593	10,9%	7,1%	274
Plzeňský	28	9 390	10,7%	3,8%	335
Karlovarský	18	5 376	16,7%	12,9%	299
Ústecký	48	15 202	20,8%	19,2%	317
Liberecký	21	8 266	9,5%	6,6%	394
Královéhradecký	38	9 553	5,3%	2,8%	251
Pardubický	32	8 799	12,5%	8,3%	275
Vysočina	34	10 148	17,6%	13,0%	298
Jihomoravský	57	22 507	14,0%	12,1%	395
Olomoucký	41	12 320	12,2%	8,3%	300
Zlínský	35	11 944	25,7%	13,4%	341
Moravskoslezský	56	23 279	16,1%	8,3%	416
ČR celkem	562	182 055	16,9%	13,6%	324

Zdroj: ÚIV

²⁸ Absence postupového ročníku se středních odborných učilišť dotkla v oborech ukončených závěrečnou zkouškou v letech 1996/97–1998/99, v oborech ukončených maturitní zkouškou v letech 1996/97–1999/2000 a i v oborech nástavbového studia v letech 1999/2000–2000/01.

(9,5 % škol, 6,6 % žáků) a Plzeňském kraji (kde je sice 10,7 % škol, ale v nich jen 3,8 % žáků).

B2.4.2.3. Nástavbové studium

Střední odborné školy a střední odborná učiliště mají ve své nabídce i nástavbové studium určené absolventům tříletých učebních oborů. Toto studium vede (v denním studiu v dvouletých studijních oborech) k získání úplného středního odborného vzdělání a je ukončeno složením maturitní zkoušky. Absolventi získávají stejné vzdělání jako absolventi oborů pro absolventy základních škol ukončených maturitní zkouškou a mohou dále pokračovat ve studiu na vyšší odborné, případně vysoké škole. Příkazem ministra z roku 1997 a následně limity stanovenými ve státním rozpočtu kapitoly 333-MŠMT přistoupilo ministerstvo školství k omezení počtu přijímaných do tohoto druhu studia. V roce 2001 mohlo být v rámci jednoho kraje přijato pouze 20 % absolventů denního studia v učebních oborech (nejvíce však tolik, kolik bylo přijato v roce 1998/99). Tato opatření vedla jak ke snížení počtu nově přijímaných do denního nástavbového studia, tak ke snížení celkového počtu žáků.

Počty nově přijímaných do denní formy nástavbového studia prudce rostly až do roku 1996/97, kdy školy přijaly 30 tisíc nových žáků. V následujících letech počet přijímaných díky již zmíněnému opatření MŠMT prudce klesal. V roce 1999/2000 byl přijat pouze 1 tisíc žáků vzhledem k tomu, že ve tříletých učebních oborech SOU absolvovalo pouze 4,5 tis. absolventů. Ve školním roce 2000/01 přijaly školy celkem 9 tis. žáků a tento počet v roce 2002/03 vzrostl na 12,4 tis. (z toho 10,1 tis. přijala střední odborná učiliště). Z výše uvedených důvodů od roku 1997/98 klesal počet nově přijatých žáků v denním nástavbovém studiu (až na 9 tis. v roce 2000/01). Po doplnění chybějícího postupového ročníku studovalo v roce 2002/03 v denním nástavbovém studiu 17,4 tis. žáků. V rámci ostatních forem studia tvoří žáci nástavbového studia na středních školách naprostou většinu – v roce 2002/03 zde studovalo v nástavbovém studiu celkem 19,7 tis. žáků, což je téměř 66 % všech studujících v ostatních formách studia na středních školách.

B2.5. Speciální školství

V českém vzdělávacím systému má nezastupitelné místo vzdělávání dětí, žáků, studentů i dospělých osob se speciálními vzdělávacími potřebami. Toto vzdělávání je určeno dětem, žákům, studentům, kterým jejich postižení brání dosáhnout příslušné úrovně vzdělání standardními pedagogickými metodami a postupy a při jejichž vzdělávání je nutné volit odpovídající obsahovou a organizační formu vzdělávání a využívat metody a postupy speciální pedagogiky. Školy při zajišťování podmínek ke vzdělávání dětí, žáků, studentů se speciálními vzdělávacími potřebami spolupracují se zařízeními pro speciálně pedagogické nebo pedagogicko-psychologické poradenství (speciálně pedagogická centra, pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče).

V rámci vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami existuje variantní nabídka organizačního zajištění těchto potřeb, aby bylo možné stanovit optimální variantu s ohledem na rozsah a závažnost postižení dítěte nebo žáka a s ohledem na přání rodičů, resp. zákonných zástupců nezletilých dětí nebo žáků s postižením. Organizačními formami, ve kterých se uskutečňuje vzdělávání dětí nebo žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, je jednak škola samostatně zřízená pro tyto žáky, tj. speciální školy, dále speciální nebo specializovaná třída zřizovaná v souladu s platnými předpisy při škole běžného vzdělávacího proudu, případně při škole speciální a forma individuální integrace dítěte nebo žáka se speciálními vzdělávacími potřebami do třídy běžného vzdělávacího proudu se současným zajištěním nezbytné speciálně pedagogické nebo psychologické podpory.

Kromě pedagogických pracovníků speciálních škol, u kterých je vyžadováno speciálně pedagogické vzdělání, působí na speciálních školách další pracovníci, kteří zajišťují komplexní péči o žáky – školní psychologové, odborní zdravotničtí pracovníci (na základě smluvního vztahu se zdravotní pojišťovnou – jedná se především o rehabilitační pracovníky), sociální pracovníci, pedagogičtí asistenti, pracovníci vykonávající civilní vojenskou službu (do r. 2004 vč., kdy tato forma vojenské služby končí) a další pracovníci. Spolu s integrací dětí se speciálními vzdělávacími

Tabulka 44: Vývoj počtu nově přijatých do denního nástavbového studia na středních odborných školách a středních odborných učilištích (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem	20,3	30,0	19,7	14,6	1,0	9,0	9,9	11,4
v tom: na školy veřejné	16,6	25,4	14,6	11,0	0,5	7,1	7,7	9,1
na školy soukromé a církevní	3,8	4,7	5,1	3,6	0,5	1,9	2,2	2,3
Denní nástavbové studium organizované na SOŠ								
Celkem	1,6	2,1	2,1	1,4	0,1	0,8	1,2	1,3
v tom: na školy veřejné	0,5	0,9	0,7	0,6	-	0,3	0,6	0,7
na školy soukromé a církevní	1,1	1,2	1,4	0,8	0,1	0,5	0,6	0,6
Denní nástavbové studium organizované na SOU								
Celkem	18,7	27,9	17,6	13,1	0,9	8,2	8,7	10,1
v tom: na školy veřejné	16,0	24,4	13,9	10,4	0,5	6,8	7,1	8,5
na školy soukromé a církevní	2,7	3,5	3,7	2,8	0,4	1,4	1,6	1,6

cími potřebami do běžných škol se rozšiřuje i počet učitelů škol běžného vzdělávacího proudu, kteří absolvují některý vzdělávací program zaměřený na oblast vzdělávání dětí nebo žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a zvyšují si tak svou odbornou pedagogickou způsobilost pro práci s žáky s postižením. To má celkově příznivý dopad na proces integrace a vytvoření nových vzdělávacích podmínek pro individuálně integrované děti či žáky se speciálními vzdělávacími potřebami.

Speciální školství poskytuje vzdělávání a výchovu dětí od úrovně předškolní výchovy až po střední vzdělávání v rámci diferencovaných vzdělávacích programů, které respektují vzdělávací potřeby dětí a žáků s různými druhy a stupni postižení.

Speciální školy poskytují v rámci jednoho ředitelství několik úrovní vzdělávání, v některých případech školy mateřské, základní i střední. Stejně jako základní školy a střední školy nabízejí i speciální základní školy kurzy pro doplnění základního vzdělání. Obdobně nabízejí zvláštní a pomocné školy kurzy pro doplnění vzdělání poskytovaného zvláštní školou a kurzy pro doplnění vzdělání poskytovaného pomocnou školou. Tyto kurzy jsou určeny občanům, kteří ukončili povinnou školní docházku a nezískali odpovídající stupeň vzdělání.

Podle potřeby nabízejí speciální školy (stejně jako běžné mateřské a základní školy) docházku do přípravných tříd pro děti se sociálním znevýhodněním, kde se tyto děti připravují na vstup do školského prostředí.

Do systému speciálního školství spadají i školy při zařízeních pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči. Těmto školám se věnujeme v kapitole B4 Školská zařízení. Síť speciálních škol a speciálních školských zařízení (včetně speciálních a specializovaných tříd na běžných školách) je v současné době poměrně hustá a zajišťuje dostupnost pro většinu žáků se zdravotním postižením. Tyto školy jsou z velké většiny zřizovány kraji, případně obcemi (speciální a specializované třídy na základních školách jsou zřizovány především obcemi), část sítě tvoří školy zřizované MŠMT a školy soukromé a církevní. V roce 2002/03 působilo v České republice celkem 792 ředitelství speciálních škol. Nejvíce je škol, které navštěvují žáci plnící povinnou školní docházku (185 speciálních základních škol, 417 zvláštních škol a 262 pomocných škol spolu s přípravnými stupni).

Počet žáků speciálních škol zaznamenal od roku 1995/96 mírný pokles, který je způsoben jednak poklesem populační křivky, jednak silící integrací postižených dětí do běžných škol. V letech 1998/99–2000/01 se počet žáků speciálních škol pohyboval kolem hranice 70 tis. (v roce 2000/01 to bylo 69,1 tisíc žáků), v roce 2002/03 vyučovaly speciální školy 67 tis. žáků. Největší podíl tvoří žáci plnící na speciálních školách povinnou školní docházku (9,5 tis. na speciálních základních školách, 27,2 tis. na zvláštních školách a 5,2 tis. na pomocných školách včetně přípravných stupňů). Celkově speciální školy navštěvuje 6 % dětí ve věku povinné školní docházky.

Tabulka 45: Vývoj počtu speciálních škol v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Školy – počet ředitelství	1 027	1 002	986	892	888	819	817	792
Mateřské školy	253	262	259	238	235	231	233	240
Základní a zvláštní školy	750	692	671	647	639	610	610	602
v tom: základní školy	237	206	195	190	188	178	182	185
zvláštní školy	513	486	476	457	451	422	428	417
Pomocné školy (včetně přípr. stupně)	92	151	153	237	249	248	257	262
Gymnázia a SOŠ (včetně praktických škol)	106	122	137	136	133	124	123	128
z toho gymnázia a SOŠ	.	.	.	18	18	19	19	19
SOU a OU	148	156	158	157	167	170	167	163

Zdroj: ÚIV

Tabulka 46: Vývoj počtu žáků speciálních škol (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem	73,6	72,1	71,6	70,4	70,3	69,1	67,7	67,0
Mateřské školy	7,5	7,1	6,8	6,5	6,4	6,2	6,1	6,0
Základní a zvláštní školy	44,5	45,1	43,8	42,5	40,8	39,0	37,7	36,7
v tom: základní školy	10,1	10,1	9,7	9,8	9,5	9,5	9,5	9,5
zvláštní školy	35,1	35,0	34,1	32,7	31,3	29,6	28,2	27,2
Pomocné školy (včetně přípr. stupně)	3,0	3,4	3,8	4,2	4,4	4,7	4,9	5,2
Gymnázia a SOŠ (včetně prakt. škol)	4,1	4,6	5,2	5,2	5,2	4,2	3,6	3,3
z toho: G a SOŠ	*	*	*	1,7	1,6	1,8	1,8	1,7
SOU a OU	14,4	11,9	11,9	12,1	13,6	14,8	15,3	15,7

Zdroj: ÚIV

Tabulka 47: Vývoj počtu žáků speciálních škol podle typu postižení (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem	61,0	60,1	60,3	58,3	59,8	58,2	56,0	54,4
mentální postižení	48,1	46,8	46,4	44,9	45,4	43,8	42,1	40,5
sluchové postižení	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4
zrakové postižení	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3
vady řeči	1,9	2,2	3,0	2,7	2,3	2,3	2,3	2,3
tělesné postižení	1,6	1,8	1,6	1,7	1,9	1,9	1,7	1,5
kombinace postižení	4,3	4,2	4,1	3,7	4,8	4,8	4,8	5,1
vývojové poruchy	1,3	1,4	1,5	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7
zdravotně oslabení	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
ostatní	-	-	-	0,1	-	-	-	-

Poznámka:

Údaje bez dětí ve školách při zdravotnickém zařízení, z výchovných a diagnostických ústavů a bez dětí bez zdravotního postižení.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 48: Rozložení speciálních škol a počtu žáků ve speciálních školách podle krajů v roce 2002/03

Kraj	Speciální mateřské školy		Speciální ZŠ a zvláštní školy		Pomocné školy	
	počet škol	počet žáků	počet škol	počet žáků	počet škol	počet žáků
Praha	26	1 028	54	3 519	14	329
Středočeský	21	433	67	3 338	25	466
Jihočeský	12	182	38	1 848	15	278
Plzeňský	8	166	21	1 779	8	245
Karlovarský	5	92	29	1 604	5	144
Ústecký	19	577	57	4 579	17	489
Liberecký	15	398	38	2 168	9	189
Královéhradecký	18	546	51	2 609	10	228
Pardubický	10	205	31	1 757	11	246
Vysočina	11	198	28	1 146	14	212
Jihomoravský	28	797	45	3 352	19	451
Olomoucký	19	423	39	2 810	17	291
Zlínský	12	206	27	1 635	10	343
Moravskoslezský	27	771	70	4 505	29	532
ČR celkem	231	6 006	595	36 649	203	4 443
Kraj	Speciální G a SOŠ		Praktické školy		Speciální SOU a OU	
	počet škol	počet žáků	počet škol	počet žáků	počet škol	počet žáků
Praha	7	332	10	236	14	1 449
Středočeský	1	22	9	94	20	1 766
Jihočeský	-	-	4	47	10	786
Plzeňský	-	-	3	70	9	788
Karlovarský	-	-	3	89	6	464
Ústecký	-	-	10	265	18	1 766
Liberecký	-	-	4	61	4	534
Královéhradecký	2	127	5	98	9	1 311
Pardubický	-	-	5	96	5	684
Vysočina	-	-	4	39	4	477
Jihomoravský	6	475	7	166	16	1 337
Olomoucký	-	-	7	73	17	1 065
Zlínský	1	50	5	108	10	788
Moravskoslezský	2	711	8	135	20	2 382
ČR celkem	19	1 717	84	1 577	162	15 597

Zdroj: ÚIV

V průběhu let se měnila i struktura žáků speciálních škol podle druhu postižení. Klesal především podíl žáků mentálně postižených, na druhou stranu narůstal podíl žáků s kombinacemi postižení. I když postupně klesal podíl mentálně postižených, tvořil v roce 2002/03 tři čtvrtiny žáků speciálních škol, 9 % žáků je kombinovaně postiženo.

B2.6. Vzdělávání příslušníků národnostních menšin v mateřském jazyce

Zajištění vzdělávání žáků příslušejících k národnostním menšinám trpí nedostatky platné právní úpravy (zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních, středních a vyšších odborných škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů). Díkce školského zákona je předmětem kritiky zástupců národnostních menšin, zejména německé a polské. Podněty německé a polské menšiny se týkají změny právního předpisu, který stanoví hranici minimálního počtu žáků ve třídě či škole s vyučovacím jazykem národnostní menšiny a také možnosti zavedení dvojjazyčného vzdělávání v rámci školního vzdělávacího programu u vybraných předmětů nebo jejich částí, tj. také v jazyce národnostní menšiny. Konkrétní možnost dvojjazyčného vzdělávání s ohledem na uplatnění menšinových jazyků byla sice obsažena ve vládním návrhu nového školského zákona, ale tento návrh zákona Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR v uplynulém volebním období zamítla (dne 25. dubna 2002). Lze předpokládat, že základní principy týkající se této věci, obsažené v neschváleném návrhu školského zákona v roce 2002, budou zapracovány v nově připravované právní úpravě školského zákona.

Pojetí menšinového školství

Současné právní normy umožňují vznik škol, popř. tříd pro výuku dětí jiné národnosti než české, jejichž rodiče jsou občany České republiky, v jejich mateřském jazyce.²⁹ Zřízení a činnost těchto škol, popř. tříd jsou však vždy zpravidla závislé na zájmu rodičů, kteří tento svůj zájem deklarují vhodným způsobem, zpravidla prostřednictvím svých občanských sdružení. V systému státního školství mají příslušníci národnostních menšin v souladu s platným právním řádem právo na vzdělávání ve svém mateřském jazyce.

Uvádění zákonných předpisů do praxe s sebou přináší potřebu řešit některé specifické problémy národnostního školství, proto MŠMT zřídilo *Poradní skupinu ministra školství pro otázky národnostního školství*, jejímiž členy byli v roce 2002 zástupci polské, německé, romské, slovenské, maďarské, ukrajinské, bulharské, chorvatské, rusínské, ruské a řecké menšiny žijící v ČR, jakož i židovské komunity.

Vzdělávání příslušníků národnostních menšin v jejich mateřském jazyce lze v systému státního školství uskutečnit pouze u početnějších menšin, které mohou v místě usídlení zajistit potřebný počet žáků ve třídě. Toto právo je proto naplňováno v potřebném rozsahu pouze v případě polské národnostní menšiny. Dispersní usídlení a malý počet žáků (v případě bulharské, chorvatské,

rusínské, ruské, řecké a ukrajinské národnostní menšiny, ale i v případě početně významnějších menšin, jako jsou maďarská, německá, romská a slovenská) jsou vážným problémem v oblasti menšinového vzdělávání. V systému státního školství je tedy podporováno vzdělávání příslušníků polské a romské menšiny, zatímco u ostatních menšin je uskutečňováno pouze v rámci doplňkových vzdělávacích programů prostřednictvím dotačních programů na mimoškolní aktivity. Všechny národnostní menšiny však mají možnost požádat o financování vzdělávacích aktivit v rámci dotačních projektů Programu podpory vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy.

B2.6.1. Vzdělávání v mateřském jazyce příslušníků německé menšiny

Požadavek německé národnostní menšiny na vzdělávání v mateřském jazyce byl formulován nejvýrazněji v doporučeních *Návrhu sudetoněmeckého školství*, přijatého Sudetoněmeckou kulturní radou v Liberci v roce 1992, později opakovaně deklarovaných zástupci Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Za naléhavý cíl na podporu ovládnutí němčiny jako mateřského jazyka pro děti z německých a smíšených rodin spatřuje část německé menšiny plošné zřízení bilingvních základních škol s němčinou jako cílovým jazykem. I když v této věci přetrvávají mezi MŠMT a zástupci německé menšiny rozdílné názory, ministerstvo deklaruje připravenost dostat v rámci zákonných norem svým závazkům vůči německé národnostní menšině; mimo jiné podporou výuky německého jazyka pro děti občanů německé národnosti nad rámec daný učebními plány základní školy. Tak je tomu i v případě maďarské a řecké národnostní menšiny v rámci výuky nepovinných předmětů.

V ČR působí jedna bilingvní základní škola s vyučovacím jazykem českým a německým – *Soukromá základní škola německo-českého porozumění* v Praze (spolu s bilingvním *Gymnáziem Thomase Manna* založil Svaz Němců v ČR), která měla ve školním roce 2002/2003 105 žáků.

Bilingvní gymnázia s vyučovacím jazykem českým a německým jsou v Praze čtyři (dohromady měla ve školním roce 2002/2003 521 žáků) a fungují také v jiných krajích (Liberecký – 161 žáků, Jihomoravský – 178 žáků).

V roce 1997 zahájila činnost *Základní škola Bernarda Bolzana* v Táboře. Ta je zařazena do sítě škol MŠMT, vyučování probíhá podle vzdělávacího programu *Obecná škola s rozšířenou výukou jazyků*. Škola však nemá vazbu na aktivity německé národnostní menšiny.

Zástupci německé menšiny uznávají, že vzhledem k jejímu rozptýlenému usídlení nemohou z důvodu nízkého počtu žáků v jednotlivých obcích splnit podmínky pro zřízení samostatných národnostně menšinových tříd či škol s německým vyučovacím jazykem. Proto navrhují, aby stát zajistil vzdělávání v německém jazyce jako mateřském jazyce pro děti z německých a smíšených německo a jinonárodních rodin zřizováním bilingvních základních škol s němčinou jako cílovým národnostně menšinovým

²⁹ Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů.

jazykem. Platné právní předpisy ČR tuto možnost doposud explicitně neupravují. Jazykové vzdělávání dětí příslušníků německé menšiny se tedy uskutečňuje v rámci systému státního školství pouze částečně formou rozšířeného výukového programu základních škol. Těžiště vzdělávání v menšinovém jazyce spočívá pak mimo síť škol, uskutečňuje se hlavně v Setkávacích střediscích česko-německého porozumění podporovaných vládou SRN či prostřednictvím jazykových vzdělávacích programů Goethe institutu. Zástupci německé menšiny v zásadě pozitivně hodnotí situaci ve školství, oceňují zejména zavedení výuky němčiny v základních školách od 4. třídy a možnost využívat jazykové kurzy, které organizují regionální organizace německé menšiny či setkávací střediska. Uvítali by ale možnost rozšířeného výukového programu ve více regionech a v regionech s menším počtem dětí z německých rodin.

Otázka výuky němčiny jako mateřského jazyka ve vzdělávacím procesu příslušníků německé menšiny je předkládána jako aktuální problém, který závisí na příslušných změnách školského zákona. Protože škola dosud nereflektuje přítomnost žáků příslušníků německé menšiny a jejich specifické potřeby, je třeba v krátkodobém časovém výhledu zajistit legislativní podmínky pro uskutečnění dvojazyčného vzdělávání. Konkrétně to bude znamenat přípravu a realizaci specifických výukových programů v příslušných základních školách podle místních potřeb a s ohledem na uplatnění menšinových jazyků (v tomto případě německého), na druhé straně nové vymezení kritéria minimálního počtu žáků ve třídě či škole.

B2.6.2. Postavení základních a středních škol s polským vyučovacím jazykem

Polská národnostní menšina má síť škol s polským vyučovacím jazykem v bývalých okresech Karviná a Frýdek-Místek. Ve školním roce 2002/2003 byl stav následující:

- **mateřské školy** – 32 škol v Moravskoslezském kraji, které navštěvovalo 736 dětí,
- **základní školy** – 27 škol v Moravskoslezském kraji o celkovém počtu 2 192 žáků, navíc jedna bilingvní základní škola s vyučovacím jazykem českým a polským v Moravskoslezském kraji se 162 žáky,
- **střední školy** – 4 školy v Moravskoslezském kraji, které navštěvovalo 666 žáků (Polské gymnázium v Českém Těšíně s detašovanými třídami v Karviné 463 žáků, dále v polských třídách Střední průmyslové školy v Karviné, Obchodní akademie v Českém Těšíně a Střední zdravotnické školy v Karviné dohromady 203 žáci).

Významná role přísluší v oblasti polského národnostně menšinového školství *Pedagogickému centru pro polské národnostní školství*, které sídlí v Českém Těšíně (činnost zahájilo v roce 1995) a jehož zřizovatelem je MŠMT. Centrum vyvíjí kontinuálně činnost v dalším vzdělávání pedagogů a při tvorbě a distribuci metodických a učebních materiálů a pomůcek. Byl jmenován inspektor, do jehož kompetence spadají i školy s polským vyučovacím jazykem.

Od roku 1994 podporuje MŠMT v rámci zajištění doplňkových materiálů pro žáky ZŠ s polským vyučovacím jazykem vydávání časopisů *Jutrzenka* pro první stupeň a *Ogniwo* pro druhý stupeň

ZŠ. Jde o speciální pomůcky při výuce na školách s polským vyučovacím jazykem.

V 15 případech využívají polské školy budovy, které dříve byly majetkem spolku *Macierz Szkolna*; dalších deset takových nemovitostí používají obce k jiným než vzdělávacím účelům.

B2.6.3. Vzdělávání dětí příslušníků romské komunity

Vzdělávání dětí z prostředí romských komunit vychází z jazykového handicapu při vstupu romských dětí do základní školy, který je jednou ze závažných překážek pro jejich budoucí vzdělávání. Mimo jazykovou bariéru je to také odlišná dynamika osobnostního vývoje, odlišná hierarchie hodnot a sociokulturního citění romských rodin. To se promítá do jejich celkového vztahu ke vzdělávání.

MŠMT se od roku 1993 věnuje vzdělávání romských dětí v první řadě zřizováním tzv. přípravných tříd pro romské děti před vstupem do základní školy a podporováním alternativních vzdělávacích programů. Ve školním roce 2002/2003 existovalo celkem 111 přípravných tříd (s 1 442 žáky) – 68 při základních školách, 32 při zvláštních školách a 11 při mateřských školách.

Po počátečním rychlém nárůstu počtu škol, jež zřídily přípravné ročníky či funkce asistenta, se tento proces výrazně zpomalil, dosud existují i velká území bez přípravných tříd a asistentů, byť mají početnou romskou komunitu. Je především věcí resortu školství správně informovat o možnostech opatření týkajících se přípravných ročníků a funkce asistentů, aby pedagogové měli jasnější představy o této věci a mohli rodičovskou veřejnost účinně motivovat. V roce 2002 začala realizace projektu *PHARE CZ 00-02-03 Podpora integrace Romů/Reforma multikulturního vzdělávání*, který je zaměřen na plošné vzdělávání učitelů, ředitelů škol a pedagogických asistentů základních škol a přípravných tříd v multikulturní tematice a vytváření specifických podmínek pro vzdělávání romských žáků. Je tedy určen pedagogickým pracovníkům, ale v konečném důsledku bude ovlivňovat jejich žáky. Projekt byl rozdělen na dvě části – Podpora integrace Romů a Reforma multikulturního vzdělávání, které jsou řešeny samostatně, ale úzce spolu souvisí a v praktickém důsledku sledují stejný cíl – napomoci plnohodnotnému vzdělávání dětí z minoritních etnických skupin a dětí romských a napomoci vytváření multikulturní společnosti. Celkový rozpočet projektu činí 1,6 mil. EUR (částka 950 tis. EUR je určena na projekt Podpora integrace Romů a částka 650 tis. EUR na projekt Reforma multikulturního vzdělávání). Částka 1 mil. EUR je financována Evropskou komisí z programu Phare a zbylých 600 tis. EUR financuje MŠMT ze státního rozpočtu.

Projekt Podpora integrace Romů se zaměřuje na zajištění respektu a ochrany Romů především tím, že bude dětem umožněno získat odpovídající vzdělání, a tím i odpovídající postavení ve společnosti. Na rozdíl od ostatních aktivit, které mají zlepšit postavení Romů ve společnosti pomocí jednotlivých, na určitou problematiku zaměřených činností, je úkolem tohoto projektu vytvořit ucelený systém v oblasti základního vzdělávání Romů, který by měl těm nejmenším pomoci zahájit úspěšně školní docházku a dalšími aktivitami rozvíjet odbornou pomoc na prvním i druhém stupni základní školy.

Projekt Podpora integrace Romů je realizován ve třech oblastech:

1. zmapování situace ve vzdělávání Romů v základním školství,
2. vytvoření učebních materiálů a plánů zaměřených na zlepšení vzdělávání romských žáků,
3. školení učitelů a pedagogických asistentů, kteří vzdělávají romské žáky.

Základním cílem a filozofií projektu Reforma multikulturního vzdělávání je zajistit respekt a ochranu menšin především tím, že jim bude umožněno získat odpovídající vzdělání, a tím i postavení ve společnosti, dále aby prvky multikulturní výchovy prostoupily celý vzdělávací proces a aby se nejvíce projevily ve vytváření kooperativních a komunikačních kompetencí dětí. Konečným cílem projektu je vytvoření a zavedení modelu multikulturního kurikula do systému vzdělávání na základních školách.

Evangelická akademie – Vyšší odborná škola sociální v Praze uskutečňuje již od roku 1997 experimentální projekt středoškolského dvojestupňového dálkového studia romských poradců a asistentů působících ve státní správě. MŠMT jej schválilo jako Experimentální studium oboru Sociální činnost v prostředí etnických menšin.

Podobným projektem je *Romská střední škola sociální, s. r. o. v Kolíně*, existující od roku 1997. Jejím záměrem je poskytovat žákům úplné střední odborné vzdělání: učební osnovy jsou profilovány na romské specifikum a sociokulturní zázemí. Škola připravuje studenty na práci sociálních pracovníků v romských komunitách.

Další vzdělávání pracovníků pedagogicko-psychologických poraden, výchovných poradců a učitelů v problematice národnostních menšin zajišťují Institut pedagogicko-psychologického poradenství Praha a pedagogická centra.

Filozofická fakulta UK v Praze uskutečňuje magisterský studijní program *Romistika*, kromě toho další fakulty vypisují řadu přednášek k romské tematice (např. Pedagogická fakulta UJEP v Ústí nad Labem, Pedagogická fakulta UP v Olomouci, Fakulta sociálních věd UK v Praze).

Významným prvkem pro výchovu i vzdělávání mladé romské generace jsou místní komunitní centra, zřízená zpravidla romskými a proromskými občanskými sdruženími. Mezi priority více než stovky těchto center patří především volnočasové aktivity dětí a mládeže a standardní klubová činnost.

B2.6.4. Vzdělávání příslušníků slovenské národnostní menšiny

Na základě nadstandardních vztahů mezi ČR a SR studovalo v akademickém roce 2002/2003 na vysokých školách v ČR celkem více než 6 500 studentů ze Slovenska.

Studiu slovenského jazyka, literatury, historie a slovenských reálií se věnuje pozornost zejména na Filozofické fakultě UK v Praze (od roku 1994 zde při katedře slavistiky působí kabinet slovakistiky). Současným česko-slovenským vztahům se věnují mj. i semináře „Letní škola pro učitele občanské výchovy“.

B2.6.5. Lauderovy školy při Židovské obci v Praze

MŠMT podporuje činnost mateřské školy *R. S. Laudera* s alternativním programem zaměřeným na židovskou kulturu (jedna třída Fakultní mateřské školy při Pedagogické fakultě), kde je

zapsáno asi 25 dětí. V roce 1998 zařadilo MŠMT do sítě *Lauderovu základní školu „Gur Arje“*. Jedná se o soukromou základní školu s výukou hebrejského jazyka a zaměřenou na historii a kulturu Židů. Tato ZŠ má první a druhý stupeň, které navštěvuje více než 100 žáků. V roce 1999 bylo zařazeno do sítě škol rovněž *Židovské gymnázium* (čtyřleté gymnázium „Or Chadaš“), které navštěvuje cca 80 žáků.

B3. Terciární vzdělávání

Terciární vzdělávání je státem uznávané vzdělávání občanů navazující na střední vzdělání nebo úplné střední odborné vzdělání ukončené maturitní zkouškou. Mezi hlavní představitele v systému terciárního vzdělávání patří vyšší odborné školy a vysoké školy. Vyšší odborné školy byly uzákoněny v roce 1995 novelou zákona č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol (školský zákon) ve znění pozdějších předpisů a současně touto novelou bylo zrušeno pomaturitní studium. V posledních letech se oblast terciárního vzdělávání stala velice důležitou otázkou nejen pro odborníky. Země OECD, o jejichž statistiky se debaty o terciárním vzdělávání opírají, se řídí Mezinárodní standardní klasifikací vzdělávání ISCED97, která do terciárního vzdělávání (kategorie ISCED 5, doktorské studium ISCED 6) řadí většinu vzdělávacích programů, jež (aplikováno na náš školský systém) následují po „maturitě“ a mají délku trvání alespoň dva roky prezenčního studia. Z tohoto pohledu řadíme do kategorie terciárního vzdělávání např. vzdělávání na vysokých školách (ve všech typech a formách studijních programů a programech celoživotního vzdělávání) a studium na vyšších odborných školách (v minulosti i pomaturitní studium – specializační a inovační), studium ve dvou posledních ročnících konzervatoří apod. V zahraničí navíc značnou část terciárního vzdělávání tvoří kratší programy neuniverzitního charakteru (ISCED 5B), které u nás zatím nejsou v tak velké míře rozšířené (řadíme sem dřívejší pomaturitní studium specializační a inovační a studium ve vyšších odborných školách). V našich podmínkách dosud převládají v terciárním vzdělávání tzv. dlouhé, typicky vysokoškolské programy v magisterských studijních programech (ISCED 5A) umožňující absolventům další studium v doktorských studijních programech (vedoucí k získání titulu Ph.D.).

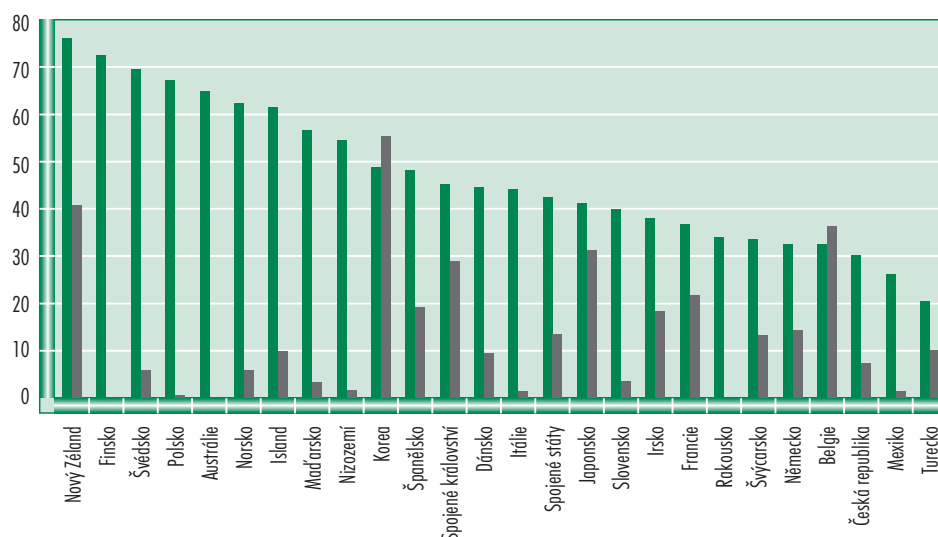
Je rozšířen názor, že absolventi terciárního vzdělávání mají lepší vyhlídky účasti na trhu práce, lepší povolání, vyšší příjmy a menší riziko nezaměstnanosti. Teprve v poslední době se dostává do povědomí lidí, že terciární vzdělávání zahrnuje kromě vysokého školství také vyšší odborné školy. Tento druh školy umožňuje účast na terciárním vzdělávání studentům zaměřeným úžeji na konkrétní povolání a odborné činnosti.

Vzdělávání na vysokých školách má v České republice dlouhou tradici. Poskytují je vysoké školy, a to v bakalářských, magisterských a doktorských studijních programech. Studium je poskytováno formou prezenčního, distančního a kombinovaného studia. Od roku 1999 působí na území ČR i soukromé vysoké školy neuniverzitního typu, které poskytují vzdělávání zejména v bakalářských studijních programech. Od roku 1999 jsme zaznamenali

Obrázek 25:

Podíly nově vstupujících na terciární vzdělávací stupeň, typ A i B (2001) k odpovídající věkové populaci v %

■ ISCED 5A - terciární vzdělávání typu A
■ ISCED 5B - terciární vzdělávání typu B

Poznámky:

1) Přístup k terciárnímu vzdělávání typu B je počítán jako podíl na odpovídající populaci („gross entry rate“).

2) Přístup k terciárnímu vzdělávání typu A i B je počítán jako podíl na odpovídající populaci („gross entry rate“).

Země jsou seřazeny podle podílu nově vstupujících na úrovni 5A, údaje jsou za rok 2000/01.

Údaje za ČR v roce 2001 (akademický rok 2000/2001) jsou počítány stejnou metodikou jako údaje za rok 2000 (akademický rok 1999/00) – veškeré studium v bakalářských studijních programech je zahrnuto v ISCED 5A, v typu ISCED 5B v roce 2001 zahrnuto studium na VOŠ.

Podíly vztaheny k odpovídající věkové populaci 18letých (v případě ČR 19 letých).

Zdroj: OECD, ÚIV

vznik poměrně velkého množství těchto soukromých vysokých škol. Tyto školy vybírají od svých studentů školné.

Nevysokoškolské terciární vzdělávání v pravém slova smyslu vzniká v České republice v roce 1996/97, kdy nově vzniklé vyšší odborné školy (nový typ škol určený pro vzdělávání žáků, kteří ukončili studium na střední škole maturitní zkouškou) poprvé přijaly studenty. Studium je více prakticky zaměřeno, než je tomu u vysokých škol. Do roku 1996 studovali tito žáci zejména na středních odborných školách v pomaturitním studiu,³⁰ případně v pokusně ověřovaném vyšším odborném studiu. Postup zřizování vyšších odborných škol upravil zákon č. 139/1995 Sb. – novela zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů. Současně bylo ukončeno pokusné ověřování vyššího studia podle zmíněného rozhodnutí. V návaznosti na přijaté novely citovaných zákonů byla přijata vyhláška č. 265/1996 Sb., kterou se stanovují podrobnosti o organizaci studia a jeho ukončování ve vyšších odborných školách. Tyto dvě základní součásti terciárního vzdělávání v současné době fungují podle rozdílných zákonných norem – vyšší odborné školy se řídí zákonem č. 29/1984 Sb., o soustavě základních, středních a vyšších odborných škol, ve znění pozdějších předpisů, a zákonem č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, vysoké školy se řídí zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů. Zatímco vyšší odborné školy jsou součástí tzv. regionálního školství a jsou financovány obdobně jako střední školy, vysoké školy

mají poměrně velkou autonomii a veřejné vysoké školy jsou financovány prostřednictvím dotací ze státního rozpočtu (soukromé vysoké školy jsou financovány z vlastních zdrojů, dotace od ministerstva mohou dostávat pouze vysoké školy působící jako obecně prospěšná společnost). V souladu s § 40, odst. 2 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně dalších zákonů, může ministerstvo poskytnout soukromé vysoké škole působící jako obecně prospěšná společnost dotaci na uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, s nimi spojenou vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činnost. V roce 2002 požádaly o tuto dotaci pouze dvě soukromé vysoké školy.

Oblast terciárního vzdělávání v posledních letech prošla významnými změnami a v blízkém časovém horizontu se předpokládá stálý nárůst počtu studentů. Předpokládá se, že do roku 2005 bude do některé z forem terciárního vzdělávání vstupovat 50 % odpovídající věkové populace.³¹ Nárůst počtu studentů, zvláště vyšších odborných škol a veřejných vysokých škol, je však do značné míry podmíněn i vyšší finančními prostředky ze státního rozpočtu, která bude na tuto vzdělávací úroveň vynakládána.

Pro účely této publikace (i vzhledem k dostupnosti údajů) se dále v této kapitole zabýváme pouze základní částí terciárního vzdělávání – vysokými školami (studiem v bakalářských, magisterských a doktorských studijních programech), vyššími odbornými školami a v letech 1995/96–1997/98 pomaturitním studiem.

³⁰ Zrušeno novelou školského zákona v roce 1995 (č. 138/1995 Sb.).

³¹ Tyto závěry vycházejí z koncepce MŠMT z roku 1999, která byl potvrzena Národním programem rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílou knihou).

Jak již bylo řečeno, od roku 1996/97 prošla oblast terciárního vzdělávání základními změnami – bylo zrušeno pomaturitní studium na středních školách a zároveň v roce 1996/97 vznikly vyšší odborné školy (studium bylo v několika předchozích letech experimentálně ověřováno na středních odborných školách³²). Tyto změny pochopitelně ovlivnily **strukturu škol, které terciární vzdělávání poskytovaly**. Zatímco v roce 1996/97 polovinu institucí, na kterých bylo poskytováno terciární vzdělávání, tvořily střední školy poskytující pomaturitní studium, v roce 2000 tuto soustavu v rámci vzdělávacího systému tvořily vyšší odborné školy a vysoké školy. Vyšší odborné školy mohou v souladu se současnou legislativou své studijní programy realizovat pouze v denní nebo dálkové formě.

Počty studentů v terciárním vzdělávání narostly od roku 1995/96 do roku 2002/03 téměř jeden a půlkrát (1,49krát),

a to jak v prezenčním/denním studiu (nárůst o 40 %), tak ve studiu distančním a kombinovaném/dálkovém (nárůst o 107 %). V některé z forem studia na vysokých a vyšších odborných školách v roce 2002/03 studovalo 259,3 tis. studentů. Vyšší odborné školy se na celkovém počtu studujících podílely téměř 11 %, největší podíl tvořili studenti v magisterských studijních programech (58 %), studenti bakalářských studijních programů tvořili 24 % všech studentů. I tato čísla potvrzují nadpoloviční zastoupení studentů delších programů narozdíl od zahraničí. V akademickém roce 2002/03 se na celkovém nárůstu počtu studentů v terciárním vzdělávání (o 19 tis.) největší měrou podíleli studenti bakalářských studijních programů, jejichž počet narostl o 18,6 tis. Svůj podíl na tom pochopitelně mají i nově vznikající soukromé vysoké školy, které nabízejí především bakalářské studijní programy.

Tabulka 49: Počty škol/fakult realizujících terciární vzdělávání v letech 1997/98–2002/03

	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem	346	287	286	289	302	315
z toho: denní/prezenční ¹⁾	318	284	283	289	300	311
dálkové/distanční, kombinované	181	157	158	182	185	191
Nevysokoškolské vzdělávání¹⁾						
Celkem	229	168	166	165	166	168
z toho: denní	202	166	165	163	164	164
dálkové	74	49	53	64	65	66
PMS celkem	73	x	x	x	x	x
z toho: denní	48	x	x	x	x	x
dálkové	35	x	x	x	x	x
VOŠ celkem	156	168	166	165	166	168
v tom: denní	154	166	165	163	164	164
dálkové	39	49	53	64	65	66
Vysokoškolské vzdělávání ve studijních programech						
Celkem	117	119	120	127	136	147
z toho: prezenční	116	118	118	126	136	147
distanční, kombinované	107	108	105	118	120	125
bakalářských	89	89	93	106	115	133
z toho: prezenční	85	86	86	98	108	129
distanční, kombinované	47	47	49	68	74	82
magisterských	113	114	115	117	119	112
z toho: prezenční	112	113	114	116	111	112
distanční, kombinované	50	54	60	67	64	56
doktorských	95	97	97	100	104	108
z toho: prezenční	93	93	94	98	101	107
distanční, kombinované	92	95	90	100	103	108

Poznámky:

Počtem škol v oblasti vysokoškolského vzdělávání se rozumí počet fakult, ústavů a VŠ bez samostatných fakult.

¹⁾ Počet škol celkem neodpovídá součtu, protože jednotlivé školy mohou provozovat více forem studia.

²⁾ Do nevysokoškolského terciárního vzdělávání nebylo zařazeno studium na konzervatořích.

Zdroj: ÚIV

³² První projekt vyššího vzdělávání se ve vyšších školách s vyšším studiem realizoval podle Rozhodnutí ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR o pokusném ověřování organizace, formy a obsahu pomaturitního studia, č. j. 13 726/91–14, od 1. září 1992 celkem v patnácti vyšších školách s vyšším studiem. Podle Rozhodnutí ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR o pokusném ověřování organizace, formy a obsahu pomaturitního studia, č. j. 18 331/94–23, který doplňuje výše uvedené Rozhodnutí, byl tento projekt rozšířen o dalších 5 vyšších škol s vyšším studiem. Počínaje rokem 1994/95 bylo zařazeno do pokusného ověřování také 18 vyšších škol s vyšším studiem zřízených Ministerstvem zdravotnictví.

Tabulka 50: Studující v terciárním vzdělávání v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Celkem	173 945	188 363	199 271	212 311	224 566	228 423	240 276	259 289
v tom: prezenční	149 882	162 125	171 975	183 480	193 291	190 303	197 700	209 560
distanční, kombinované	24 063	26 238	27 296	28 831	31 275	38 120	42 576	49 729
Nevysokoškolské vzdělávání¹⁾								
Celkem	28 797	25 961	25 445	29 566	31 073	26 605	26 680	27 584
v tom: denní	23 529	21 601	22 449	26 827	27 930	22 691	22 559	22 858
dálkové	5 268	4 360	2 996	2 739	3 143	3 914	4 121	4 726
PMS²⁾ celkem	22 495	11 030	1 919	x	x	x	x	x
v tom: denní	17 434	8 307	1 020	x	x	x	x	x
dálkové	5 061	2 723	899	x	x	x	x	x
VOŠ³⁾ celkem	6 302	14 931	23 526	29 566	31 073	26 605	26 680	27 584
denní	6 095	13 294	21 429	26 827	27 930	22 691	22 559	22 858
dálkové	207	1 637	2 097	2 739	3 143	3 914	4 121	4 726
Vysokoškolské vzdělávání v programech studia³⁾								
Celkem	145 148	162 402	173 826	182 745	193 493	201 818	213 596	231 705
v tom: prezenční	126 353	140 524	149 526	156 653	165 361	167 612	175 141	186 702
distanční, kombinované	18 795	21 878	24 300	26 092	28 132	34 206	38 455	45 003
bakalářských	34 414	36 145	39 410	40 809	33 291	36 335	43 275	61 843
v tom: prezenční	28 234	28 559	31 422	32 135	25 116	25 349	29 114	41 997
distanční, kombinované	6 180	7 586	7 988	8 674	8 175	10 986	14 161	19 846
magisterských	102 475	116 457	122 963	129 727	146 174	149 253	152 619	150 617
v tom: prezenční	95 226	108 204	113 675	119 584	134 545	135 435	138 678	136 509
distanční, kombinované	7 249	8 253	9 288	10 143	11 629	13 818	13 941	14 108
doktorských	8 259	9 800	11 453	12 209	14 028	16 230	17 702	19 245
v tom: prezenční	2 893	3 761	4 429	4 934	5 700	6 828	7 349	8 196
distanční, kombinované	5 366	6 039	7 024	7 275	8 328	9 402	10 353	11 049

Poznámky:

¹⁾ Do nevysokoškolského terciárního vzdělávání nebylo pro účely této tabulky zařazeno studium na konzervatořích.

²⁾ Žáci PMS a experimentálně ověřovaného vyššího odborného studia jsou ve školním roce 1995/96 zahrnováni ve zveřejňovaných údajích do údajů za SOŠ.

³⁾ Pouze studenti českého státního občanství.

Zdroj: ÚIV

Počet nově přijímaných studujících do terciárního vzdělávání v období 1995/96–1998/99 se zvýšil o téměř 10 %. V roce 1999/2000 došlo k poklesu počtu statisticky vykazovaných nově přijímaných studentů do terciárního vzdělávání, který je však ve velké míře způsoben novou metodikou vykazování těchto studentů (do počtu nově přijímaných se na rozdíl od předchozích let započítávají pouze studenti poprvé nově přijatí ke studiu na vysoké škole). Následný pokles v roce 2000/01 je způsoben absencí absolventů čtyřletých oborů denního studia na středních školách ve školním roce 1999/2000. Od roku 2001/02 počet nově přijatých studentů roste, v roce 2002/2003 bylo přijato k dennímu studiu na terciárním vzdělávacím stupni celkem 49 tis. uchazečů, což je o 4 tis. více než v předcházejícím roce.

Podíl přijatých ke studiu na vyšších odborných školách se v letech 1998/99–2002/03 (s výjimkou atypického roku 2000/01) pohybuje kolem 20 %, podíl nově přijímaných ke studiu na vysokých školách tvoří téměř 80 % všech přijatých do terciárního vzdělávání.

Porovnáme-li počty nově přijímaných ke studiu na vysokých a vyšších odborných školách s celkovým objemem populace 18letých (resp. 19letých) v České republice a s celkovým počtem absolventů denního studia na středních školách ukončeného maturitní zkouškou, získáváme ukazatel, který nám umožní porovnat počty nově přijímaných v jednotlivých letech a odráží v sobě porovnání s populací 18letých. V roce 1995/96 bylo přijato do denního/prezenčního studia na školách terciárního vzdělávání celkem 49,7 tis. studentů, což bylo ve vztahu k 18letým 32,3 % a ve vztahu k absolventům maturitních oborů středních škol tento podíl činí 78,9 %. V roce 2002/03 bylo přijato do denního studia 49 tis. nových studentů a ve vztahu k celkovému počtu 19letých se jednalo o 36,5 % a ve vztahu k absolventům denního maturitního studia na středních školách o 66,6 %.

Zájem o vysokoškolské studium se mapuje již několik let pomocí statistického zjišťování „přihlášení a přijatí na vysoké školy“, u vyšších odborných škol se mapuje pouze období 1997/98–2000/01.³³

³³ Počty podaných přihlášek vyjadřují počet přihlášek všech uchazečů (nezávisí na počtu uchazečů, každý uchazeč může podat více než 1 přihlášku), počty přihlášených, přijatých a zapsaných jsou počty osob, které se přihlásily, byly přijaty, zapsaly se ke studiu.

Tabulka 51: Nově přijatí do denního/prezenčního terciárního studia vzhledem k populaci 18/19letých a počtu absolventů středních škol v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Počty nově přijatých	49 679	50 548	52 826	54 177	52 670	41 947	45 992	49 088
Podíl na 18letých	32,3 %	33,2 %	31,5 %	36,0 %	37,3 %	31,3 %	34,2 %	36,5 %
Podíl na absolventech ¹⁾	78,9 %	71,7 %	66,5 %	66,0 %	68,5 %	166,8 % ²⁾	61,0 %	66,6 %

Poznámky:

¹⁾ Absolventi denního studia na středních školách ukončeného maturitní zkouškou, včetně studia nástavbového v předchozím školním roce.

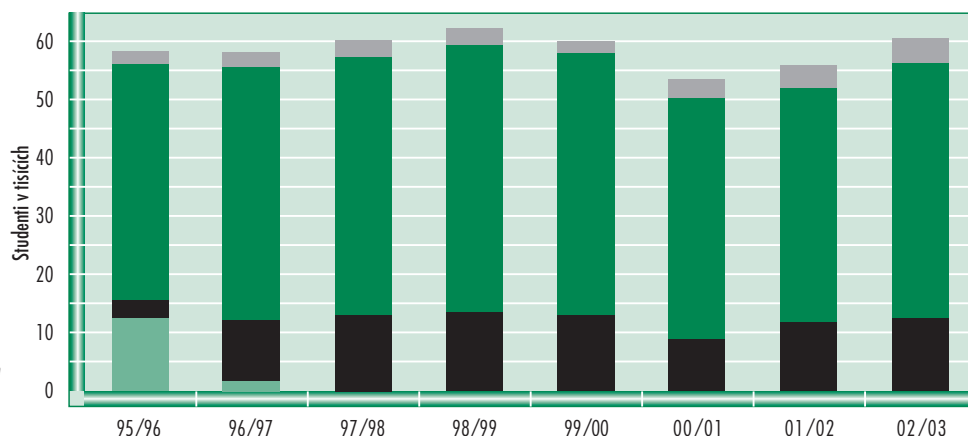
²⁾ Důsledek chybějícího postupového ročníku (zavedení devítileté povinné školní docházky na ZŠ v roce 1995/96).

Zdroj: ÚIV

Obrázek 26:

Nově přijatí studenti
do terciárního vzdělávání v letech
1995/96–2002/03 ve všech
formách studia

■ pomaturitní studium
■ vyšší odborné studium
■ studium v bakalářských, magisterských stud. programech
■ studium v doktorských studijních programech

Poznámky:

Do nevyššího terciárního vzdělávání nejsou zařazeni nově přijatí ke studiu na konzervatořích.

Do nově přijatých v letech 1997/98–1999/2000 do magisterských studijních programů jsou zahrnuti pouze nově přijatí do 5letých magisterských studijních programů.

V roce 1995/96 žáci VOŠ = žáci SOŠ ve vyšším studiu s absolutoriem (na SOŠ se studium experimentálně ověřovalo, VOŠ jako takové neexistovaly).

Zdroj: ÚIV

Tabulka 52: Přijímací řízení na vyšší odborné školy a vysoké školy v letech 1998/99–2002/03

	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Přihlášeni					
jen na VŠ	92 005	92 093	95 080	93 395	96 910
jen na VOŠ	11 042	11 207	7 001	8 714	10 282
na VŠ a VOŠ	15 230	13 344	8 405	11 605	11 938
celkem	118 277	116 644	110 486	113 714	119 130
Přijati					
jen na VŠ	43 820	45 752	44 010	52 863	58 897
jen na VOŠ	13 762	13 745	9 242	12 022	12 643
na VŠ a VOŠ	1 412	1 653	1 204	1 813	2 180
celkem	58 994	61 150	54 456	66 698	73 720
Zapsaní					
jen na VŠ	42 782	44 163	43 451	52 198	57 862
jen na VOŠ	13 090	13 065	8 535	11 474	12 122
na VŠ a VOŠ	437	391	262	329	480
celkem	56 309	57 619	52 248	64 001	70 464

Zdroj: ÚIV

Většina uchazečů (v roce 2002/03 se jednalo o 81,3 % uchazečů) se hlásí pouze ke studiu na vysoké škole, pouze na vyšší odborné školy se hlásí zhruba desetina uchazečů (8,6 %) a téměř stejný podíl uchazečů se hlásí jak na vysokou školu, tak na vyšší odbornou školu (10 %). Při přijímacím řízení na vysoké a vyšší odborné školy je úspěšný každý druhý uchazeč, větší šanci na přijetí mají uchazeči o studium na vyšších odborných školách než uchazeči o studium na vysokých školách. Celkem 3 % uchazečů jsou přijata zároveň na VŠ i VOŠ (z celkového počtu přijatých ke studiu na vyšší odborné a vysoké škole).

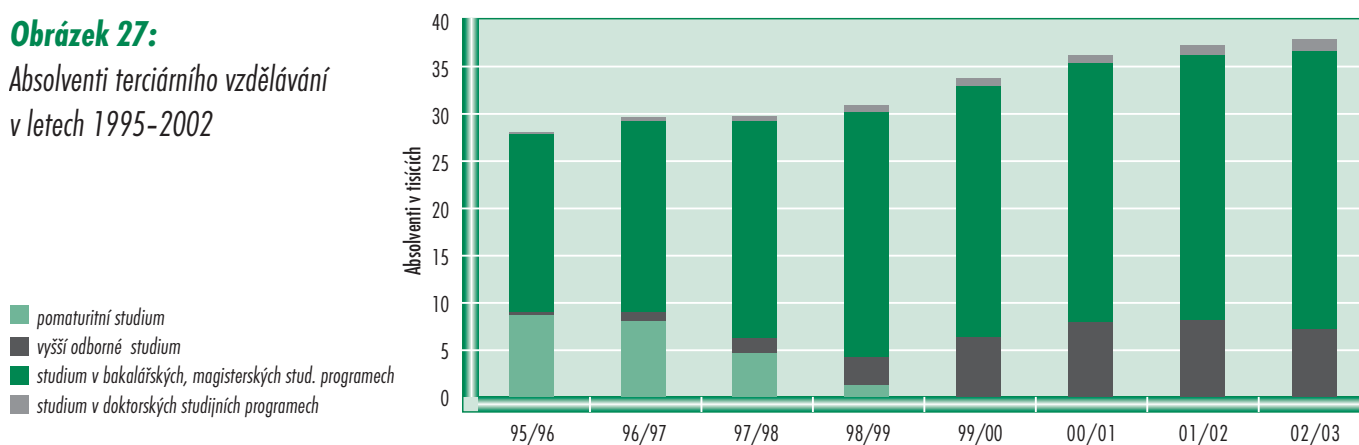
Vývoj počtu absolventů studia na terciární úrovni je ve sledovaném období značně rozkolísaný. Celkový počet absolventů od roku 1995 do roku 2002 stále roste, a to jak v denním/

prezenčním studiu, tak v ostatních formách studia. Stejná situace je na vysokých školách, v nevysokoškolském vzdělávání je však vývoj jiný. Počet absolventů terciárního vzdělávání (bez vysokých škol) rostl až do roku 1996, kdy se začal projevovat úbytek absolventů pomaturitního studia (zrušeno v roce 1996/97) a vyšší odborné školy měly zatím pouze malý počet absolventů, protože neměly dosud zaplněny všechny ročníky. Další propad následoval ze stejných důvodů i v roce 1998. Od tohoto roku začal počet absolventů vyšších odborných škol narůstat a v posledních třech letech se ustálil mezi 7–8 tis.

V roce 2002 (resp. 2001/02 v případě vyšších odborných škol) absolvovalo ve vysokoškolském studiu 30,6 tis. studentů a v nevysokoškolském terciárním vzdělávání 7,2 tis. žáků.

Obrázek 27:

Absolventi terciárního vzdělávání
v letech 1995–2002

Poznámky:

Do nevysokoškolského terciárního vzdělávání nebylo pro účely tohoto grafu zařazeno studium na konzervatořích.

Absolventi PMS a experimentálně ověřovaného vyššího odborného studia do roku 1996 jsou uvedeni i ve svodkách SOŠ.

Zdroj: ÚIV

B3.1. Vyšší odborné školství

Vyšší odborné školy (VOŠ) představují od školního roku 1996/97 nový segment vzdělávací soustavy ČR rozšiřující vzdělávací nabídku v oblasti odborně orientovaného terciárního vzdělávání a poskytují vyšší odborné vzdělání jako nový, samostatný stupeň vzdělání. Počáteční projekt vyššího studia se realizoval podle Rozhodnutí ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR o pokusném ověřování organizace, formy a obsahu pomaturitního studia od 1. září 1992 celkem v 15 školách. Zákonem č. 138/1995 Sb. pak byly vyšší odborné školy uzákoněny.

Se vznikem vyšších odborných škol se především pro žáky více prakticky zaměřené rozšířily možnosti po složení maturitní zkoušky pokračovat ve vzdělávání. Tito žáci, pro které má studium na vysokých školách příliš teoretický charakter a kteří z tohoto důvodu nemají zájem studovat na vysoké škole, mají tak možnost si zvýšit vzdělání a mnohdy i v oborech, které žádná vysoká škola dosud nenabízí. Vyšší odborná škola poskytuje v jednotlivých studijních oborech vyšší odborné vzdělání, které zahrnuje všeobecné, specificky odborné vzdělání, náročnou praktickou přípravu a ukončuje se absolutoriem. Denní studium trvá nejméně dva a nejvíce tři roky, dálkové studium trvá nej-

méně tři a nejvíce čtyři roky. Pokud je součástí denního studia praktická příprava konaná formou odborné praxe o délce větší než tři měsíce, může denní studium trvat nejvíce tři a půl roku.

Vznik vyšších odborných škol byl poznamenán určitou živelností spojenou zejména s tím, že naprostá většina škol vznikla při středních odborných školách a i nadále existuje spolu se SOŠ jako jeden právní subjekt (ve školním roce 2002/03 bylo pouze 36 VOŠ samostatných – z celkového počtu 168). V roce 2001 se vyšších odborných škol dotkla reforma státní správy a v souladu se zákonem č. 132/2000 Sb., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze přešla zřizovatelská funkce z MŠMT na kraj jako samosprávný územní celek. V sektoru terciárního vzdělávání představují studijní programy poskytující vyšší odborné vzdělání svébytnou, plně oprávněnou, sociálními partnery i trhem práce akceptovanou a respektovanou vzdělávací nabídku, která vhodně a flexibilně doplňuje tradiční vzdělávací nabídku bakalářských studijních programů VŠ. Ve srovnání s vysokoškolskými bakalářskými studijními programy, co do délky studia a mnohdy i úrovně dosti blízkými, jsou zjevné dva rozdíly formálního charakteru: za studium se

i ve veřejných vyšších odborných školách platí školné (i když regulované) a neposkytuje se akademický titul. Absolvent VOŠ má právo užívat titul DiS., uváděný za jménem. (Diplomovaný specialista v oboru [s uvedením názvu studovaného oboru] – Opatření MŠMT k označování absolventů vyšší odborné školy č. j. 10 621/98–23). Vyšší odborné vzdělání je třeba chápat jako vzdělání ukončené. Netvoří tedy přechod mezi vzděláním středním a vysokoškolským.

Klíčovými podmínkami vzniku efektivně fungující veřejné vysoké školy neuniverzitního typu jsou zejména:

➤ **vytvoření silné vzdělávací instituce, a to zejména sloučením stávajících vhodných VOŠ za výrazné programové i finanční podpory kraje i ministerstva.** Z tohoto pohledu je vhodné zvolit jako „slučovací jádro“ samostatnou vyšší odbornou školu (tedy nikoli školu integrující VOŠ a SOŠ), s jasnou perspektivou podpory státu i kraje při přechodu do vysokoškolského sektoru. Její velikost po optimalizaci by neměla být menší než 900 – 1300 žáků/studentů, pokud to dovolují místní a regionální podmínky v daném kraji či nebrání tomu zásadní specifika poskytovaného vzdělávání,

- dosažení požadovaných kritérií pro akreditaci vysokoškolských studijních programů,
- dosažení koncepčního souladu krajského a celostátního pohledu, a to **součinností kraje a ministerstva.**

Pokud jde o zřízení soukromé VŠ neuniverzitního typu ze soukromých VOŠ – již v řadě případů proběhlo a nepředstavuje vážný organizační problém ani v případě, kdy po vzniku VŠ neuniverzitního typu původní VOŠ nezaniká, ale nadále uskutečňuje vzdělávací programy, které nebyly akreditovány jako bakalářské. Veřejná VŠ neuniverzitního typu ze státní VOŠ zatím nebyla zřízena, neboť to vyžaduje přijetí samostatného zákona. **Jediným řešením je tedy připravit a prosadit legislativní opatření** nutná pro optimalizaci sítě VOŠ a novou strukturu studijních programů VOŠ. Na základě zkušeností s působením VOŠ v současné podobě i na základě znalostí vývojových trendů ve vzdělávacích soustavách vyspělých zemí se ukazuje, že stávající vyšší odborné školy by se v budoucnu mohly **profilovat zhruba do tří odlišných kategorií**, které by spolu s vysokými školami univerzitního i neuniverzitního typu vytvářely poměrně pestrou a diverzifikovanou studijní nabídku v oblasti terciárního vzdělávání.

Tabulka 53: Vývoj počtu vyšších odborných škol v letech 1997/98–2002/03

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
VOŠ celkem	156	168	166	165	166	168
v tom veřejné	105	109	109	108	109	111
soukromé a církevní	51	59	57	57	57	57
v tom v denním studiu	154	166	165	163	164	164
v dálkovém studiu	39	49	53	64	65	68
Struktura vyšších odborných škol (v %)						
VOŠ celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom veřejné	67,3 %	64,9 %	65,7 %	65,5 %	65,7 %	66,1 %
soukromé a církevní	32,7 %	35,1 %	34,3 %	34,5 %	34,3 %	33,9 %
v tom v denním studiu	98,7 %	98,8 %	99,4 %	98,8 %	98,8 %	97,6 %
v dálkovém studiu	25,0 %	29,2 %	31,9 %	38,8 %	39,2 %	40,5 %

Zdroj: ÚIV

Tabulka 54: Vývoj počtu nově přijatých do 1. ročníku denního studia na vyšších odborných školách v letech 1997/98–2002/03 (v tis.)

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
VOŠ celkem	13,2	13,6	13,2	8,9	12,1	12,7
v tom veřejné	8,6	8,6	8,6	5,7	8,2	8,6
soukromé a církevní	4,6	4,9	4,6	3,2	3,8	4,2
v tom v denním studiu	11,9	12,2	11,9	6,9	10,3	10,7
v dálkovém studiu	1,3	1,4	1,4	2,0	1,8	2,0
Struktura nově přijatých na VOŠ (v %)						
VOŠ celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom veřejné	65,0 %	63,6 %	65,1 %	64,2 %	68,1 %	67,7 %
soukromé a církevní	35,0 %	36,4 %	34,4 %	35,8 %	31,9 %	33,1 %
v tom v denním studiu	90,1 %	89,9 %	89,7 %	77,8 %	85,5 %	84,3 %
v dálkovém studiu	9,9 %	10,1 %	10,3 %	22,2 %	14,5 %	15,7 %

Zdroj: ÚIV

Tabulka 55: Vývoj počtu žáků vyšších odborných škol v letech 1997/98–2002/03 (v tis.)

	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03
VOŠ celkem	23,5	29,6	31,1	26,6	26,7	27,6
v tom veřejné	14,6	18,7	20,2	17,2	17,8	18,5
soukromé a církevní	8,9	10,8	10,9	9,4	8,9	9,1
v tom v denním studiu	21,4	26,8	27,9	22,7	22,6	22,9
v dálkovém studiu	2,1	2,7	3,1	3,9	4,1	4,7
Struktura žáků vyšších odborných škol (v %)						
VOŠ celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom veřejné	61,9 %	63,3 %	65,1 %	64,6 %	66,7 %	67,0 %
soukromé a církevní	38,1 %	36,7 %	34,9 %	35,4 %	33,3 %	33,0 %
v tom v denním studiu	91,1 %	90,7 %	89,9 %	85,3 %	84,6 %	83,0 %
v dálkovém studiu	8,9 %	9,3 %	10,1 %	14,7 %	15,4 %	17,0 %

Zdroj: ÚIV

Počet VOŠ je po celou dobu jejich existence poměrně stabilní, ve školním roce 2002/03 byli žáci vyučováni na celkem 168 školách, z nichž více než třetina (57 škol) byla soukromých a církevních. Většina škol nabízí denní formu studia, 40,5 % škol má žáky i v dálkovém studiu.

Počty nově přijímaných ke studiu na VOŠ se v období 1997/98–1999/2000 příliš neměnily (pohybovaly se okolo 13 tisíc), ve školním roce 2000/01 byl počet nově přijímaných ovlivněn situací na středních školách, ze kterých neodcházel prakticky žádný maturanti. Vyšší odborné školy přijaly 8,9 tis. žáků, což byl pokles oproti předchozímu roku o 33 %. V roce 2002/03 bylo přijato ke studiu na vyšších odborných školách celkem 12,7 tis. studentů, z toho 84,3 % (10,7 tis.) do denního studia.

Naprostá většina nově přijatých žáků přichází na vyšší odborné školy ihned po složení maturitní zkoušky, i když se jejich podíl postupně snižuje (v roce 1996/97 to bylo 85 % nově přijatých, v roce 2002/03 se jednalo o 73 %). Na vyšší odborné školy v předchozích letech nastupovali bezprostředně po maturitě především absolventi středních odborných škol (v roce 2002/03 to bylo 50,4 % přijatých), ale i absolventi gymnázií (17,3 %) a středních odborných učilišť (5,3 %).

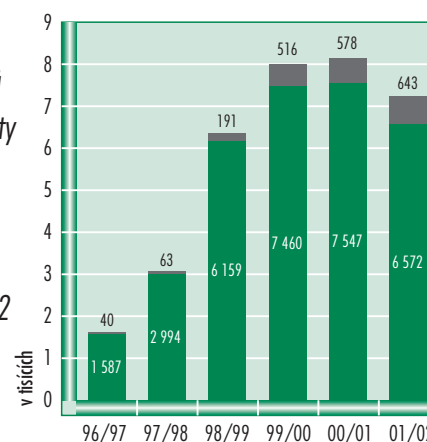
Zájem o studium na vyšších odborných školách je poměrně vysoký – v roce 2002/03 se přihlásilo 22,2 tis. uchazečů, z nichž každý podal v průměru 1,3 přihlášky. Nadpoloviční většina uchazečů (v roce 2002/03 to bylo 53,7 %), kteří se hlásí ke studiu na vyšší odborné škole, podává zároveň i přihlášku na vysokou školu. Z těch, kterým přijde kladné vyrozumění o přijetí na vyšší odbornou školu, je 14,7 % zároveň přijato i ke studiu na vysoké škole. Většina z nich se rozhodne pro vysokou školu a ke studiu na vyšší odborné škole vůbec nenastoupí.

Ve školním roce 2002/03 studovalo na vyšších odborných školách celkem 27,6 tisíce žáků, z nich 33 % na školách soukromých a církevních. Většina žáků vyšších odborných škol (83 %) studuje formou denního studia.

Počty absolventů VOŠ rostly postupně spolu s naplňováním posledních postupových ročníků, v roce 2001/02 jich absolvovalo celkem 7,2 tisíce.

Obrázek 28:
Vývoj počtu absolventů ve srovnání s absolventy dálkového studia na vyšších odborných školách v letech 1996/97–2001/2002

■ denní studium
■ dálkové studium

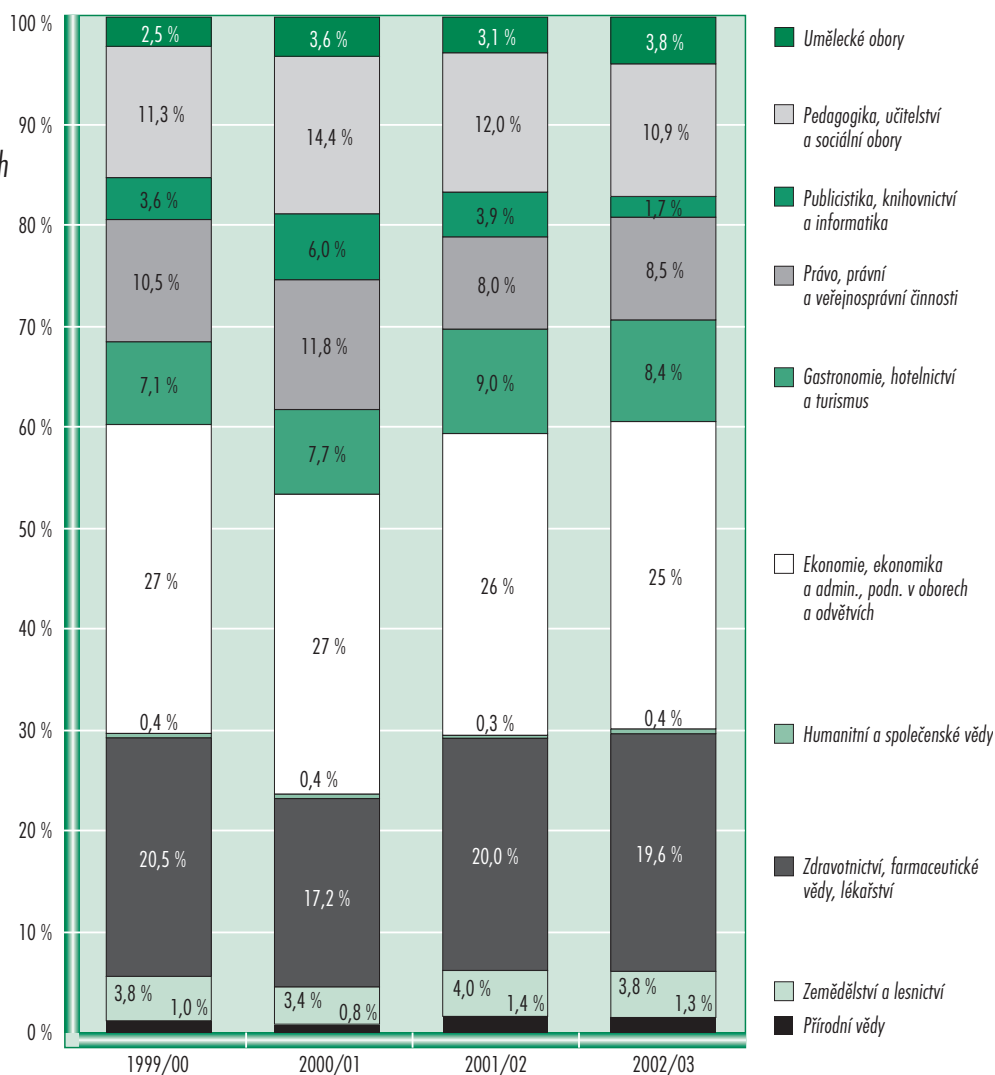
Zdroj: ÚIV

Oborová nabídka vyšších odborných škol je poměrně pestrá, nicméně v roce 1999/2000 téměř polovina žáků denního studia byla přijímána do oborů ekonomických (téměř 27 % přijatých) nebo zdravotnických (20,5 % přijatých). Z dalších oborů se kolem deseti procent přijímaných pohybovaly ve školním roce 1999/2000 pouze obory pedagogické, právní a veřejnosprávní. Struktura přijímaných se příliš nemění. Oborová struktura nově přijímaných ke studiu na vyšších odborných školách v roce 2000/01 vykazuje jiné charakteristiky než v předchozích letech. Je to způsobeno především nižším počtem nově přijímaných a tzv. „odloženou poptávkou“. I v tomto roce (2000/01) bylo nejvíce žáků přijímáno ke studiu ekonomických (27 %) a zdravotnických (17,2 %) oborů. Narostl však podíl nově přijímaných do pedagogických oborů (14,4 %) a dosti významně se začal projevovat zájem uchazečů o studium oborů gastronomie, hotelnictví a turismu (7,7 %). V roce 2002/03 bylo nejvíce žáků přijato do oborů ekonomických (25 %) a zdravotnických (19,6 %). Následují obory pedagogické (10,9 %), právní a veřejnosprávní (8,5 %) a gastronomie, hotelnictví a turismus (8,4 %).

Vyšší odborné školy jsou typem škol, které jsou po území České republiky rozloženy značně nerovnoměrně, některé z nich mají vyloučeně nadregionální působnost. Nejméně vyšších odborných škol je v Karlovarském kraji (2 školy), nejvíce v Praze (34 škol).

Obrázek 29:

Vývoj struktury nově přijatých do 1. ročníku denního studia na vyšších odborných školách v letech 1999/00-2002/03 (v %)

Poznámka:

Údaje jsou uváděny podle skupin Klasifikace kmenových oborů vzdělání (KKOV).

Zdroj: ÚIV

Tabulka 56: Regionální rozložení vyšších odborných škol v roce 2002/03

Kraj	VOŠ celkem		Soukromé a církevní VOŠ		Průměrná velikost školy ¹⁾ celkem
	počet	žáci	zařízení	žáci	
Praha	34	5 252	55,9 %	52,4 %	154,5
Středočeský	18	1 943	38,9 %	29,3 %	107,9
Jihočeský	14	1 965	42,9 %	27,1 %	140,4
Plzeňský	5	900	20,0 %	18,2 %	180,0
Karlovarský	2	232	0,0 %	0,0 %	116,0
Ústecký	10	1 127	20,0 %	4,3 %	112,7
Liberecký	8	716	25,0 %	27,4 %	89,5
Královéhradecký	11	993	27,3 %	22,0 %	90,3
Pardubický	11	1 352	9,1 %	1,6 %	122,9
Vysočina	11	1 669	18,2 %	8,3 %	151,7
Jihomoravský	16	2 586	25,0 %	27,5 %	161,6
Olomoucký	7	941	42,9 %	40,4 %	134,4
Zlínský	11	1 087	36,4 %	25,0 %	98,8
Moravskoslezský	10	2 095	60,0 %	50,5 %	209,5
ČR celkem	168	22 858	35,7 %	30,9 %	136,1

Poznámky:

¹⁾ Průměrný počet studentů na jednu školu.

Zdroj: ÚIV

Rozdílný je i podíl nestátních škol v jednotlivých regionech – Karlovarský kraj nemá jedinou soukromou nebo církevní vyšší odbornou školu, v Ústeckém kraji je 20 % procent vyšších odborných škol soukromých nebo církevních (s 4,3 % žáků vyšších odborných škol v kraji). Nejvyšší podíl soukromých a církevních vyšších odborných škol je v Moravskoslezském kraji (60 % škol s 50,5 % žáků) a v Praze (55,9 % škol s 52,4 % žáků).

B3.2. Vysoké školství

B3.2.1. Řízení vysokého školství

Rok 2002 byl dalším rokem naplňování dlouhodobých záměrů vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové, umělecké nebo další tvůrčí činnosti veřejných vysokých škol, které byly vypracovány na léta 2000 až 2005. Úkoly vyplývající z dlouhodobého záměru vysokých škol se týkají prakticky všech oblastí jejich činnosti a vysoké školy v převážné většině konstatují, že jejich činnost v roce 2002 byla v souladu s dlouhodobým záměrem. **Dlouhodobé záměry** považují vysoké školy za významný dokument strategického řízení, který plně osvědčil svou koncepční funkci.

Velká pozornost ze strany vysokých škol byla věnována velmi intenzivní činnosti při přípravě a předkládání podkladů pro akreditaci a prodloužení platnosti akreditace studijních programů. Stávající studijní programy uvedené ve statutech vysokých škol před působností zákona o vysokých školách byly akreditovány do 31. 12. 2002. V souvislosti s tím zahájily vysoké školy předkládání žádostí o reakreditaci stávajících studijních programů.

Na základě zákona č. 147/2001 Sb., kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), byly žádosti o akreditaci nových studijních programů i žádosti o prodloužení platnosti akreditace studijních programů připravovány s ohledem na závěry Boloňské deklarace a Komuniké ze setkání evropských ministrů zodpovědných za vysoké školství v Praze ze dne 19. května 2001 (Pražský summit o vysokém školství).

V roce 2002 taktéž pokračovaly práce na **registraci vnitřních předpisů vysokých škol**. V tomto roce bylo zaregistrováno 23 nových vnitřních předpisů veřejných vysokých škol, které byly ministerstvu předloženy. Dále bylo zaregistrováno 76 změn vnitřních předpisů vyplývajících z potřeb vysokých škol, a to zejména z oblasti studijních programů, celoživotního vzdělávání a hospodaření vysokých škol. Práce na registraci nových vnitřních předpisů veřejných vysokých škol a jejich změn budou pokračovat i v dalším roce.

B3.2.2. Soukromé vysoké školy

Od roku 1999 začaly na českém vzdělávacím trhu působit **soukromé vysoké školy** jako řádný poskytovatel terciárního vzdělávání. Tím se rozšířily možnosti vzdělávání – k 31. 10. 2002 vedle 24 veřejných vysokých škol a 4 státních vysokých škol (3 školy v působnosti Ministerstva obrany, 1 v působnosti Ministerstva vnitra) existovalo 27 soukromých vysokých škol. Soukromé vysoké školy jsou zatím všechny vysokými školami neuniverzitního typu a nečlení se na fakulty.

K vypracování **žádosti o akreditaci studijního programu** soukromé školy má žadatel k dispozici především zákon o vysokých školách a vyhlášku ministerstva č. 42/1999 Sb., o obsahu žádosti o akreditaci studijního programu. Na základě této vyhlášky zpracovalo ministerstvo po dohodě s Akreditační komisí „Metodickou pomůcku“, jejímž účelem je pomoci žadateli při přípravě vlastní žádosti. Zákon, vyhláška a metodická pomůcka jsou zveřejněny na www stránkách ministerstva věnovaných Akreditační komisí. Převážná většina žadatelů o udělení státního souhlasu působila již delší dobu v oblasti vzdělávání jako instituce pořádající různé vzdělávací kurzy nebo jako soukromé vyšší odborné školy.

Rozpětí požadovaných poplatků za studium je značně rozdílné, a to i u srovnatelných studijních programů, a pohybuje se řádově mezi desetitisícovými až statisícovou částkou za akademický rok. Vyšší těchto poplatků stanovuje soukromá vysoká škola ve svém vnitřním předpisu. Vyšší školné je podloženo zdůvodněnými nároky na provozní náklady vlastního studia, předpokládaným využíváním zahraničních odborníků ve výuce, náklady na prostorové zabezpečení apod.

B3.2.3. Studijní programy

V roce 2002 se v rámci vysokého školství nadále pokračovalo ve změnách, které se dotýkaly studijních programů a které byly započaty v předchozích letech.

Významným impulsem pro transformaci vysokoškolského vzdělávání byl podpis **Boloňské deklarace** (rok 1999), podle které se Česká republika hlásí k přijetí systému vysokoškolského vzdělávání založeného na pregraduálním (programy odpovídající bakalářským studijním programům), graduálním (programy odpovídající magisterským studijním programům) a doktorském studiu (programy odpovídající doktorským studijním programům). Dosažení tohoto cíle, výstavba třístupňového systému studia, v konečném důsledku přispěje k upevnění evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání.

Dalším významným atributem, který hraje důležitou roli při tvorbě studijních programů, je zákon o vysokých školách z roku 1998, kde se základní složkou vysokoškolského studia stal studijní program. Studijní program je ucelený projekt studia. Zpracovává jej a k akreditaci předkládá vysoká škola nebo instituce, která ve spolupráci s vysokou školou hodlá studijní program uskutečňovat. Do studijních programů byly integrovány jednotlivé studijní obory (vykazované školami do roku 1998), přičemž takto vytvořené studijní programy získaly akreditaci ze zákona počínaje lednem 1999 na dobu 4 let. Český statistický úřad vydal 16. 6. 1998 „Opatření k zavedení kmenových oborů vzdělání“, jímž k 1. 9. 1998 zavedl Klasifikaci kmenových oborů vzdělání (KKOV). Klasifikace je základním systematickým nástrojem pro statistické sledování a analýzy podle dosaženého vzdělání a obsahové podobnosti. Vysoké (veřejné i soukromé) školy nabízejí studium v celkem 304 studijních programech. Studijní program se stal též základním prvkem pro financování vzdělávací činnosti veřejných vysokých škol.

V duchu Boloňské deklarace vysoké školy zaváděly, popř. prohlubovaly modularizaci stávajících studijních programů. Změny rovněž směřovaly k větší agregaci skupin volitelných předmětů

společných pro celou vysokou školu, k inovaci nosných předmětů oboru, k úpravám a redukci bakalářských zkoušek z oborově povinných předmětů či k zařazení výuky dvou povinných cizích jazyků. Taktéž proběhly změny směrem k rozšiřování nabídky předmětů v rámci již akreditovaných studijních programů nebo jejich obměna při přípravě studijních programů pro reakredi-

tační řízení. Další inovace uskutečňovaných studijních programů spočívaly v obsahových změnách v souvislosti s přechodem na celoškolský kreditní systém studia.

V roce 2002 podaly veřejné a soukromé vysoké školy další žádosti o akreditaci nových studijních programů nebo prodloužení akreditace stávajících studijních programů.

Tabulka 57: Počty uskutečňovaných studijních programů na veřejných vysokých školách (stav k 31. 10. 2002)

Skupiny oborů	Kód skupiny kmen. oborů	Studijní programy			Celkem
		bakalářské	magisterské	doktorandské	
přírodní vědy a nauky	11 až 18	16	23	28	67
technické vědy a nauky	21 až 39	28	32	34	94
zeměděl.-les. a veter. vědy a nauky	41 až 43	9	9	9	27
zdravot., lékař. a farm. vědy a nauky	51 až 53	4	7	4	15
společenské vědy, nauky a služby	61, 65, 67, 71-74	12	12	11	35
ekonomie	62	6	6	6	18
právo, právní a veřejnosprávní činnost	68	1	1	1	3
pedagogika, učitelství a sociál. péče	75	7	6	3	16
obory z oblasti psychologie	77	1	1	1	3
vědy a nauky o kultuře a umění	81, 82	8	9	9	26
Celkem	11 až 82	92	106	106	304

Zdroj: MŠMT

B3.2.4. Mezinárodní spolupráce

Rok po Pražském summitu, který se konal na Pražském hradě v roce 2001 pod záštitou prezidenta Václava Havla, se dosáhlo dalšího pokroku v naplňování Boloňské a Sorbonnské deklarace.

V rámci vytváření Evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání vysoké školy prakticky naplnily proces restrukturalizace studijních programů, s ohledem na Boloňskou deklaraci, jako třístupňové studium; bakalářské, magisterské; a doktorské.

Vedle restrukturalizace studijních programů to byla především internacionalizace vzdělávání a mobilita studentů, hodnocení kvality, zavedení kreditního systému, které se staly hlavními úkoly i v aktualizacích dlouhodobých záměrů vysokých škol.

Konkrétními nástroji pro realizaci výše popsaných změn se ve stále větší míře stávají programy mezinárodní spolupráce. Nejrozsáhlejším a nejkomplexnějším z nich je **program SOCRATES**, pro vysoké školy pak zejména jeho **podprogram ERASMUS**. V akademickém roce 2001/2002 se do ERASMU zapojilo všech 24 veřejných vysokých škol.

Evropská spolupráce vysokých škol se podle tohoto programu koncentruje do tří oblastí - mezinárodní spolupráce vysokých škol, mobilita studentů a akademických pracovníků vysokých škol, a tematické sítě. V oblasti mezinárodní spolupráce vysokých škol se program zaměřil na finanční podporu organizace mobility studentů a učitelů, zavádění Evropského kreditního systému (ECTS), intenzivních programů a projektů vývoje studijních programů.

Hlavní aktivitou programu SOCRATES-ERASMUS je mobilita studentů a akademických pracovníků. Převážná většina výjezdů studentů se uskutečňuje na základě bilaterálních dohod uzaví-

raných mezi českými a zahraničními vysokými školami. Pouze malá část studentů vyjíždí do zahraničí nad rámec těchto dohod, v rámci aktivity ERASMUS free mover.

Uskutečněné nové mobility studentů a akademických pracovníků v roce 2002 na jednotlivých vysokých školách jsou uvedeny v následující tabulce.

Nejčastější cílové země mobility studentů byly Německo, Francie, Velká Británie, Španělsko, Finsko, Rakousko, Holandsko, Portugalsko, Řecko, Itálie, Irsko, Dánsko, Švédsko a Švýcarsko. Ve srovnání s akademickým rokem 2000/01 vzrostl nejvíce podíl studentů studujících v Německu.

V roce 2002 se uskutečnilo celkem 866 mobility akademických pracovníků vysokých škol. Pobyt akademických pracovníků na zahraničních partnerských institucích přispívají především k rozvoji vzájemné spolupráce mezi vysokými školami, vývoji společných studijních programů a zlepšení realizace výměny studentů. Tyto pobyty jsou většinou krátkodobé, průměrná délka v roce 2001/02 činila 1,6 týdne.

Programy mezinárodní spolupráce ve výzkumu a vývoji pokrývají širokou oblast výzkumu a vývoje vyspělých zemí světa. Zvláštní pozornost je věnována programům výzkumu a vývoje, na jejichž řešení se podílejí především země Evropské unie. **Patří mezi ně projekty EUPRO, COST, EUREKA, KONTAKT a INGO.**

Cílem programu EUPRO je plnění Evropské asociační dohody a zapojování našich pracovišť výzkumu a vývoje vysokých škol do sítě pracovišť EU ve společných programech EU. Plnění tohoto cíle přispívá mimo jiné i k integraci českého výzkumu a vývoje do sítě pracovišť EU. Dalším cílem programu EUPRO je podpora účasti řešitelů projektů z ČR v 5. Rámcovém programu výzkumu a vý-

Tabulka 58: Účast studentů a pedagogů v programu Socrates – Erasmus v roce 2002

Vysoká škola	Mobilita studentů		Mobilita učitelů	
	Vyjíždějící studenti	Pobytové měsíce	Vyjíždějící pedagogové	Pobytové týdny
AMU v Praze	36	152,0	5	8
AVU v Praze	10	30,0	10	10
ČZU v Praze	126	624,0	68	94
ČVUT v Praze	296	1822,0	34	55
JAMU v Brně	19	110,0	15	16
JU v Č. Budějovicích	96	572,8	59	109
MU v Brně	339	1910,0	68	99
MZLU v Brně	129	523,0	37	45
OU v Ostravě	88	413,0	53	127
SU v Opavě	58	303,0	20	36
TU v Liberci	28	154,0	30	39
UHK Hradec Králové	48	186,0	23	30
UJEP v Ústí n. L.	43	205,5	23	28
UK v Praze	789	4074,5	131	236
UP v Olomouci	205	1056,0	37	46
Univerzita Pardubice	61	272,5	14	20
UTB ve Zlíně	7	21,0	1	3
VFU Brno	8	42,0	0	0
VŠB-TU Ostrava	105	699,0	40	55
VŠE v Praze	151	706,5	9	12
VŠCHT v Praze	84	395,0	22	38
VŠUP v Praze	39	162,0	7	7
VUT v Brně	158	821,0	76	119
ZČU v Plzni	160	983,0	84	106
CELKEM	3083	16237,8	866	1338

Zdroj: MŠMT

voje EU zejména s ohledem na organizační zajištění této účasti. Cílem programu COST je evropská mezinárodní spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje, která umožňuje zapojení vědeckých a výzkumných pracovníků z ČR do evropských týmů za účelem koordinace konkurenceschopných výzkumných a vývojových aktivit financovaných na národní úrovni.

Program EUREKA má podporovat mezinárodní spolupráci mezi průmyslovými podniky, výzkumnými ústavy a vysokými školami a vytvářet tak podmínky pro zvýšení úrovně a výkonnosti evropského průmyslu, rozvíjet společnou infrastrukturu a řešit problémy dotýkající se více zemí. Výstupy z této spolupráce jsou špičkové technologie a výrobky. Program KONTAKT má umožnit podporu účasti českých výzkumných a vývojových pracovníků v mnohostranné a dvoustranné spolupráci ve výzkumu a vývoji s ESA (Evropská kosmická agentura), SEI (Středoevropská iniciativa) a NATO – Science Committee, NSF (National Science Foundation) a v dalších. Cílem programu INGO je usnadnit širokému spektru vědeckovýzkumné obce přístup k aktivitám mezinárodních nevládních organizací. Podporuje usnadnění financování členských závazků organizací výzkumu a vývoje

v mezinárodních nevládních vědeckých organizacích a aktivní účast vědců z ČR v řídicích orgánech mezinárodních nevládních vědeckých organizací.

B3.2.5. Vývoj vysokého školství

Od roku 1989 došlo k extenzivnímu rozvoji vysokých škol, a to jak v počtu samotných institucí, tak v počtu studentů. V akademickém roce 2002/03 mělo možnost studovat 249 tisíc studentů (oproti roku 1996/97, kdy šlo o 166 tisíc studentů) na 55 vysokých školách se 117 fakultami³⁴ (v roce 1997/98 šlo o 27 vysokých škol a 112 fakult).

Nárůst celkového počtu studentů byl způsoben především trvale se zvyšujícím zájmem o studium, což vedlo i k nárůstu počtu studentů v bakalářských studijních programech.

Po poklesu počtu studentů v první polovině devadesátých let dochází od akademického roku 1995/96 k jeho opětovnému nárůstu a je tak více uspokojován velký zájem uchazečů o studium ve všech formách studia.

Dochází také k významnému nárůstu počtu studentů cizinců studujících na našich vysokých školách. Ti v roce 2000/01

³⁴ Je nezbytné si zde uvědomit, že ne všechny vysoké školy mají fakulty (jde o fakulty veřejných VŠ).

Tabulka 59: Vývoj počtu vysokých škol a fakult v letech 1997/98–2002/03

	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Vysoké školy	27	27	31	41	51	55
z toho: soukromé vysoké školy	x	x	4	14	23	27
státní vysoké školy	4	4	4	4	4	4
Fakulty	112	113	110	111	118	117

Poznámky:

Vysoké školy = počet vysokých škol veřejných, státních a soukromých.

Fakulty = počet fakult veřejných vysokých škol.

Zdroj: databáze ÚIV

Tabulka 60: Vývoj počtu studentů vysokých škol v letech 1996/97–2002/03

	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Studenti celkem	166 123	177 723	187 148	198 961	209 298	223 008	248 756
Studenti s čes. občanstvím PS+OFS (bak.a mag.)	152 602	162 373	170 536	179 465	185 588	195 894	217 118
Studenti s čes. občanstvím PS (bak.a mag.)	136 763	145 097	151 719	159 661	160 784	167 792	180 669
Studenti s čes. občanstvím OFS (bak.a mag.)	15 839	17 276	18 817	19 804	24 804	28 102	36 449
Cizinci - PS+OFS (bak. a mag.)	3 266	3 381	3 693	4 489	6 331	8 055	10 546
Doktorské studium - studenti s čes. občanstvím	9 800	11 453	12 209	14 028	16 230	17 702	19 560
Doktorské studium - cizinci	455	516	710	979	1 149	1 362	1 532

Poznámky:

¹⁾ PS – prezenční studium.

²⁾ OFS – ostatní formy studia (distanční a kombinované)
bak. + mag. – bakalářské a magisterské studijní programy.

³⁾ Data jsou včetně státních VŠ (MO, MV).

Zdroj: databáze ÚIV

představovali 3,6 % všech vysokoškolských studentů, v roce 2001/02 3,9 % a v r. 2002/03 již 4,9 %. Tento nárůst je zřejmě způsoben rozvojem mezinárodní spolupráce vysokých škol, a to jak bilaterální, tak v rámci komunitárních a dalších programů (viz předchozí podkapitola), ale především velkým počtem slovenských studentů.

Také v oborové struktuře studentů vysokých škol došlo k výraznému posunu. Ve srovnání s akademickým rokem 1996/97 se navýšilo především zastoupení studentů ekonomických oborů, navýšil se také podíl studentů přírodních věd. Naopak kleslo poměrné zastoupení studentů technických, zemědělských, lékařských a také společenskovědních oborů. Ke změně v oborové struktuře studentů nepochybně přispěly – mimo rozšíření možností studia a zájmu uchazečů o jednotlivé obory – i možnosti uplatnění na trhu práce. Obecněji koncipované ekonomické obory umožňují jejich absolventům relativně širší výběr zaměstnání – jejich uplatnění na trhu práce má velmi rozsáhlé základy a po určitém „doškolení“ u konkrétního zaměstnavatele jsou připraveni pro výkon povolání. Naopak absolventi úzce profilovaných oborů (což se týká spíše technicky zaměřených oborů a oborů zemědělských) mají zřejmě lepší výchozí pozici v případě, že najdou konkrétní zaměstnání, které odpovídá oboru jejich studia – pak je jejich vstup na trh práce výhodnější. Avšak v případě, že nenašli vhodného zaměstnavatele, je jejich přizpůsobení se na jiné za-

městnání o něco složitější. Oborová struktura nezaměstnaných absolventů však nevykazuje žádné průkazné zákonitosti. Větší počet nezaměstnaných absolventů je obvykle provázen jejich malým relativním počtem a naopak vyšší procento nezaměstnaných je vázáno na jejich celkový malý počet. Tlaky odběratelské sféry na podporu či útlum určitých oborů jsou často protichůdné a mají spíše charakter „lobování“ za své specifické (často krátkodobé) cíle. Obecně lze říci, že nezaměstnanost absolventů vysokých škol je ve srovnání s absolventy jiných typů škol výrazně nižší a na trhu práce nepatří mezi nejvíce ohrožené skupiny.

Před rokem 1989 byl velice striktně regulován počet nově přijímaných studentů na vysoké školy a státem byl řízen i počet nově přijímaných studentů do jednotlivých studijních oborů. V nemalém množství případů rozhodovala o přijetí na vysoké školy spíše politická hlediska než znalosti uchazečů. Po roce 1989 se situace značně uvolnila, vysoké školy nedostávaly ze strany ministerstva žádná omezení počtu studentů, které mohou přijmout (platí pouze rozpočtová omezení), a značně se uvolnila i pravidla přijímacích řízení, o kterých vysoké školy rozhodují samy. Vzhledem k tomu, že srovnatelnost výsledků maturitních zkoušek na jednotlivých středních školách není příliš velká, vysoké školy ve většině případů kladou daleko větší důraz na výsledek vlastních přijímacích zkoušek než na maturitní vysvědčení. Uchazeči si mohou podávat libovolný počet přihlášek (v roce 2002/03 jeden

Tabulka 61: Vývoj struktury studentů vysokých škol podle skupin studijních programů v letech 1996/97–2002/03 (v %)

Skupina oborů	1996/97	1997/98	1998/99	99/2000	2000/01	2001/02	2002/03
celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Přírodní vědy	6,1%	6,5%	6,4%	6,2%	6,9%	7,1%	7,2%
Technické obory	27,5%	28,1%	28,6%	29,5%	28,0%	27,8%	26,7%
Zem., les. a vet. vědy	6,4%	5,8%	6,0%	3,9%	3,9%	3,8%	3,8%
Lékařské a farm. vědy	6,6%	6,5%	6,3%	6,3%	6,3%	6,2%	6,1%
Ekonomické vědy	17,1%	17,2%	17,2%	18,7%	23,0%	19,9%	20,6%
Společenské vědy	12,2%	12,9%	9,5%	10,2%	8,1%	11,0%	11,7%
Právní vědy	5,0%	5,0%	5,0%	4,8%	4,8%	4,8%	4,9%
Učitelství	16,6%	15,6%	18,7%	18,1%	16,5%	17,0%	16,8%
Umělecké obory	2,4%	2,3%	2,3%	2,3%	2,4%	2,4%	2,2%

Poznámky:

Studenti ve všech formách studia. Do roku 1998/99 údaje podle jednotné klasifikace oborů vzdělání (JKOV), od roku 1999/2000 podle klasifikace kmenových oborů vzdělání (KKOV).

Data jsou za studenty vysokých škol veřejných, státních a soukromých.

Zdroj: databáze ÚIV

uchazeč podal v průměru 2,2 přihlášky), v pětině případů se však stane, že se uchazeč k přijímacímu řízení vůbec nedostaví, což tedy představuje 20 % přihlášek. V případě, že uchazeči úspěšně projdou několika přijímacími řízeními a jsou přijati ke studiu na více vysokých škol, obvykle nastoupí ke studiu pouze na jednu vysokou školu. V roce 2002/03 se nezapsalo ke studiu pouze 4,5 % přijatých uchazečů.

Zájem o studium na vysoké škole od roku 1990 výrazně rostl až do roku 1998/99, kdy se hlásilo ke studiu 107,2 tis. uchazečů. V roce 1999/2000 počet uchazečů nepatrně poklesl na 105,4 tis. K určitému poklesu došlo v roce 2000/01, kdy se o studium ucházelo 103,5 tisíce uchazečů. Zde je však nutné zmínit netypický rok 2000/01, takže můžeme mluvit spíše o zvýšeném zájmu o studium na vysoké škole, protože chybějící ročník maturantů se díky zájmu uchazečů tzv. odložené poptávky v konečném důsledku na počtu uchazečů o studium takřka vůbec neprojevil. V roce 2002/03 se o studium na vysoké škole pokoušelo 109 tisíc uchazečů, z toho na veřejných vysokých školách 106,1 tisíc uchazečů. Je vhodné poznamenat, že zhruba 10 % těchto uchazečů se k přijímací zkoušce nedostaví.

V roce 2002/03 bylo přijato 61,1 tis. uchazečů o studium na VŠ, šance na přijetí tak činila 56 %, což je oproti předchozímu roku zvýšení o 4 procentní body (po přijímacím řízení bylo přijato v roce 2001/02 ke studiu 54,7 tis. uchazečů, šance na přijetí tedy činila 52 %). O prudkém rozvoji vysokého školství svědčí srovnání s rokem 1989/90, kdy bylo přijato pouze 26,7 tis. uchazečů, přičemž šance na přijetí byla téměř stejná, a to 52 %.

Úspěšnost přijetí na vysoké školy se liší podle toho, na jaký obor si uchazeč podává přihlášku. Nejúspěšnější jsou tradičně uchazeči o studium technických studijních programů (v roce 2002/03 dosahovali 76,1 % úspěšnosti) a zemědělských studijních programů (59,4 % úspěšnost). Naopak nejmenší šanci na přijetí mají uchazeči o studium právnických fakult (24,5 % úspěšnost), uměleckých oborů (20,2 %) a humanitních a společenských věd (31,2 % úspěšnost).

Pokud se zaměříme na rozlišení přihlášených uchazečů o studium na vysoké škole podle typu absolvované střední školy, pak lze říci, že i zde došlo ke změně. Před rokem 1989 se hlásili na vysoké školy především absolventi gymnázií, zatímco absolventi středních odborných škol a středních odborných učilišť odcházeli ve větší míře do praxe. Spolu s prudkým rozvojem středních odborných škol a současnými širšími možnostmi studia na vysoké škole se i přes nárůst počtu přijatých absolventů gymnázií jejich podíl snížil. Pokud se podíváme na rok 2002/03, pak vidíme, že ve struktuře uchazečů dochází ke změnám – jestliže v předchozích letech tvořili absolventi gymnázií přibližně polovinu uchazečů o studium (v prvních letech 90. let dokonce více jak 60 % uchazečů), absolventi středních odborných škol na počátku 90. let dosahovali 30 % a podíl absolventů středních odborných učilišť se pohyboval pod 5 %, pak postupem let se podíl absolventů gymnázií snižoval, a to ve prospěch zejména absolventů středních odborných škol. V roce 2002/03 podíl absolventů gymnázií – uchazečů o studium na vysoké škole je 33,1 %, absolventů středních odborných škol je 39,8 % a podíl absolventů středních odborných učilišť tvoří 5,1 %. Současně také vzrostl podíl těch uchazečů, kde není typ absolvované střední školy uveden. Nárůst absolventů středních odborných učilišť (a to pro rok 1999/2000) lze spatřovat i v odlišné metodice vykazování střední školy, na které uchazeč složil maturitní zkoušku. V uchazečích ze SOU jsou tak zahrnuti všichni absolventi nástavbových oborů středních škol. Z již zmíněného důvodu chybějících maturantů se v roce 2000/01 tento typ struktury uchazečů nesledoval, a tudíž není možné zde uvést výsledky za tento rok. Poněkud odlišná je pak struktura uchazečů přijatých ke studiu na vysoké škole, kdy mezi přijatými nadále převládají absolventi gymnázií – v akademickém roce 2001/02 tvoří absolventi gymnázií 40 % přijatých do 1. ročníku vysokých škol, absolventi středních odborných škol 38,8 % a podíl absolventů středních odborných učilišť činí 4,4 %. S růstem počtu nově přijatých studentů rostl podle očekávání i počet absolventů, i když ne takovým tempem jako počet nově

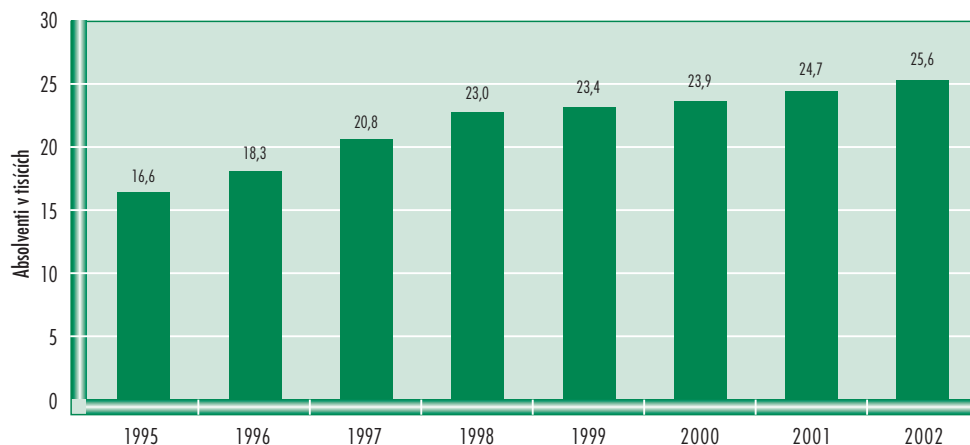
přijatých. V průběhu devadesátých let se zde jednak projevil efekt porevolučních změn, kdy studenti, kteří nastoupili ke studiu před rokem 1989, si studium prodlužovali, a jednak se zde projevil i změny ve studijních plánech. V rámci vysokoškolského zákona byly studijní programy rozděleny na „dlouhé“, tedy magisterské, a „krátké“ bakalářské. Bakalářské studijní programy jsou koncipovány na 3–4 roky a jejich absolvování umožňuje jak odchod do praxe, tak pokračování ve studiu v magisterských studijních programech navazujících na bakalářské studijní programy. Do magisterských studijních programů (v délce 4–6 let) byla zahrnuta většina dřívějších jak 5letých, tak 4letých studijních programů (např. pedagogické fakulty, zemědělské školy, ...) a také 6leté studijní programy medicíny, veterinárního lékařství a někde i architektury.

Kromě vzdělávání v bakalářských a magisterských studijních programech realizují vysoké školy i nejvyšší stupeň (typ) vysokoškolského vzdělávání, vzdělávání v doktorských studijních programech (dříve v postgraduálním studiu). Toto studium je

určeno absolventům magisterských studijních programů a zcela nahradilo bývalý systém vědecké přípravy (aspirantury). V roce 2002/03 se vzdělávalo v doktorských studijních programech celkem 21 092 studentů (z toho 1 532 cizinců). Počet studentů českého občanství v těchto studijních programech zaznamenal od roku 1996/97 (kdy byl počet v těchto studijních programech 9800 studentů) více než dvojnásobný nárůst až na 19 560 studentů.

V roce 2002 došlo k dalšímu rozšíření celoživotního vzdělávání poskytovaného vysokými školami bezplatně nebo za úplat. Jedná se např. o nabídku studia, kterou lze uznávat jako část studia v akreditovaných studijních oborech, přípravné kurzy pro přijímací řízení, tzv. kurzy na objednávku a další. Do celoživotního vzdělávání můžeme zařadit i Univerzitu třetího věku určenou seniorům. Veškeré aktivity veřejných i soukromých vysokých škol v rámci celoživotního vzdělávání podporují model učící se společnosti a otvírají možnost doplňovat si dosažené vzdělání o nové poznatky v průběhu celého života.

Obrázek 30: Vývoj počtu absolventů VŠ českého občanství v prezenčním studiu v bakalářských a magisterských studijních programech v letech 1995–2002 (v tis.)

Zdroj: ÚIV

B4. Školy a školská zařízení pro výchovu mimo vyučování a péči o děti a mládež

Společnost klade na vzdělávací systém i takové nároky, které se nevztahují přímo k výuce ve školách, ale týkají se vzdělávání žáků mimo samotné vyučování a zasahují i do oblasti výchovné. Vzdělávací soustava tak vedle škol zahrnuje i zařízení a instituce, které tvoří systém doplňkové péče související přímo či nepřímo se vzděláváním a rozvojem dětí. Tato zařízení vytvářejí sociální zázemí škol a podporují mimoškolní vzdělávací aktivity. **Soustava předškolních a školských zařízení** plní zejména následující funkce:

➤ **výchovu a vzdělávání mimo vyučování a zájmové vzdělávání** (státní jazykové školy, základní umělecké školy, školní družiny a kluby, střediska pro volný čas dětí a mládeže),

- **ubytování a stravování dětí, žáků a studentů** (internáty speciálních škol, domovy mládeže, vysokoškolské koleje, školní jídelny a vysokoškolské menzy),
- **předškolní výchovu** (mateřské školy a speciální mateřské školy – viz kap. B.2.2.),
- **výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče** dětské domovy, výchovné ústavy (dětský, pro mládež, děti a mládež, nezletilé matky), ústav s výchovně léčebným režimem, diagnostické ústavy (dětský, pro mládež), středisko výchovné péče pro děti a mládež,
- **výchovné poradenství** (pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra).

Na činnost těchto zařízení se v roce 2002 vynaložilo 13,5 % z celkového objemu prostředků na školství.³⁵ Část prostředků

³⁵ Jsou sem započítány výdaje z kapitoly 333-MŠMT, 380-Okresní úřady a 900-Obce a DSO, krajské úřady. Údaj se liší od dat uvedených v ročenkách školství o výdaje na § 3421 a 4322.

hradí rodiče žáků, kteří tato zařízení navštěvují. Výše spoluúčasti se značně liší v závislosti na typu zařízení, věku dítěte i podle zřizovatele.

B4.1. Péče o děti mimo vyučování

Cílem zařízení, která poskytují péči o děti mimo vyučování, je orientace dětí na hodnotné zájmy, rozvíjení jejich vědomostí a dovedností a dále i působení výchovné a socializační. Nezanedbatelná je i funkce výpomoci zaměstnaným rodičům v péči o potomka.

Školní družiny jsou určeny především žákům prvního stupně základních škol a odpovídajících ročníků škol speciálních. Zabezpečují výchovu, vzdělávání a rekreaci žáků po ukončení školního vyučování, mohou organizovat i zájmové kroužky, kterých se účastní žáci zapsaní ve školní družině. Většinou jsou družiny zřizovány přímo v základní či speciální škole, existují však i školní družiny při mateřských školách a samostatné školní družiny. Ve sledovaném období počet školních družin plynule rostl až do roku 1998/99, kdy jich v České republice existovalo 4 254. V následujícím roce jejich počet o něco poklesl, ale v roce 2000/01 opět vzrostl na 4 242. Od tohoto roku počet školních družin klesá – v roce 2002/03 jich bylo 4 203, což je o 20 méně než v předchozím roce. Oproti předešlému roku se podstatně snížil také počet zapsaných žáků: v roce 2002/03 činil 219 tisíc, což je o cca 36 tisíc méně než v roce 2001/02. V letech 1995/96 až 2000/01 zmíněný počet kolísal okolo 230 tisíc. Podíl žáků navštěvujících školní družiny se v minulých letech dlouho pohyboval okolo 36 %, v roce 2002/03 pak vzrostl až na 39 %. Ačkoli se jedná o poměrně významný nárůst, možnost navštěvovat tato zařízení využívá přesto méně žáků odpovídajících ročníků než v roce 1995/96 (43 %).

Školní kluby jsou školská zařízení pro zájmové vzdělávání. Jejich posláním je poskytovat prostor a nabídku pro účelné využívání volného času zejména žákům školy. Jejich činnost se postupně rozšiřuje nejen na zájmové kroužky, ale i na další různé aktivity – příležitostné akce, spontánní aktivity a pod. Ze strany dětí a jejich zákonných zástupců trvale stoupá zájem o činnost ve školních klubech. Podobně jako školní družiny

vznikají především přímo na školách, ale existují i samostatné školní kluby. Na rozdíl od školních družin počet klubů od roku 1995/96 stoupl z 352 na 520, což představuje významný nárůst oproti situaci před 7 lety, a to i přes mírný pokles v roce 2002/03. Spolu s nárůstem počtu klubů se zvyšuje i počet žáků, kteří je navštěvují – v roce 2002/03 to bylo téměř 51 tisíc žáků, což je zhruba dvakrát vyšší počet než v roce 1995/96, a o 1,3 tisíce více než v předchozím roce. Podíl žáků příslušných ročníků základních, speciálních a víceletých středních škol navštěvujících tato zařízení se tak mezi lety 1995/96 a 2002/03 téměř zdvojnásobil; v roce 2002/03 činil 9,9 %.

Střediska pro volný čas dětí a mládeže zabezpečují péči o děti a mládež ve volném čase a plní funkci výchovně-vzdělávací a rekreační. Střediska pro volný čas dětí a mládeže se zřizují jako domy dětí a mládeže (s širokou působností v mnoha zájmových oblastech), případně jako stanice zájmových činností (specializované na některou zájmovou oblast). Nabídka činností je určena všem věkovým kategoriím dětí a žáků včetně rodičů a dalších zájemců. Novým prvkem v činnosti středisek pro volný čas dětí a mládeže je práce s nezaměstnanou mládeží a program protidrogové politiky. Střediska pro volný čas organizují následující typy aktivit:

- pravidelnou zájmovou činnost (zájmové kroužky, kluby, soubory, kurzy),
- příležitostnou zájmovou činnost (exkurze, přednášky, besedy),
- prázdninovou činnost (tábory, odborná soustředění),
- individuální činnost pro talentovanou mládež,
- soutěže a přehlídky, odborná soustředění,
- nabídku spontánních aktivit.

Počet středisek pro volný čas dětí a mládeže od roku 1996/97 stále klesá; mezi lety 1996/97 a 2002/03 se jejich počet snížil ze 305 na 289. Celkový počet členů středisek se v posledních šesti letech pohybuje okolo 220 tisíc, což je o zhruba 10 tisíc více než v roce 1995/96. Nejvyšší návštěvnost měla střediska v roce 1996/97, kdy počet jejich členů činil celkem 229 tisíc. O činnost středisek je zájem hlavně mezi mládeží do 15 let, která tvoří v současnosti zhruba čtyři pětiny všech členů; tento poměr se příliš nemění.

Tabulka 62: Vývoj počtu školních družin a klubů, počtu žáků v nich a jejich podílu na odpovídající školské populaci v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Počet školních družin	4 226	4 240	4 252	4 254	4 149	4 242	4 223	4 203
Počet zapsaných žáků	226 630	231 924	233 108	232 351	229 169	229 040	255 244	218 988
Podíl na počtu žáků 1. stupně ZŠ, speciálních ZŠ a ZvŠ ¹⁾	43,3 %	36,3 %	36,7 %	35,9 %	36,0 %	36,8 %	35,7 %	39,0 %
Počet školních klubů	352	371	365	404	437	493	528	520
Počet zapsaných žáků	25 821	27 175	28 870	29 911	36 505	42 960	49 514	50 849
Podíl na počtu žáků 2. stupně ZŠ, nižších ročníků víceletých G, speciálních ZŠ a ZvŠ ¹⁾	5,4 %	5,3 %	5,7 %	5,7 %	7,0 %	8,3 %	9,7 %	9,9 %

Poznámka:

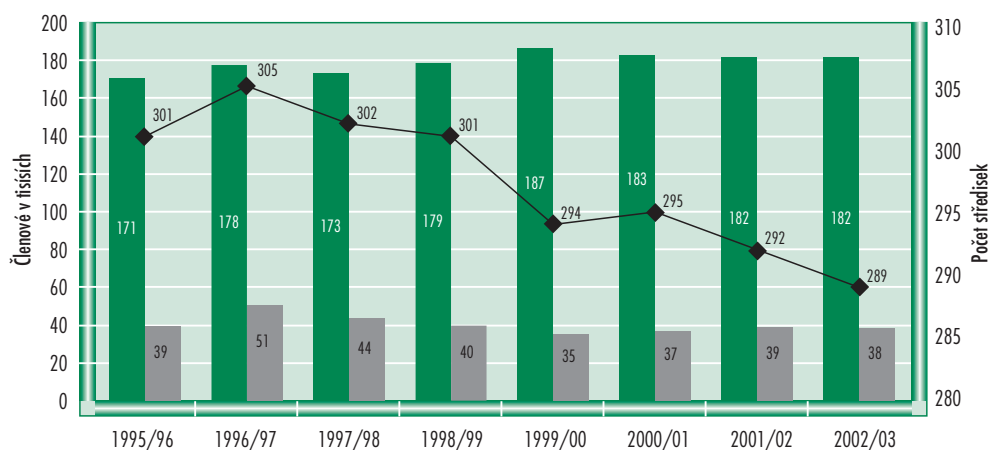
¹⁾ V roce 1995/96 podíly bez speciálních škol.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 31:

Vývoj počtu středisek pro volný čas dětí a mládeže a jejich členů (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

■ Mládež do 15 let
■ Mládež nad 15 let
◆ Počet středisek

Zdroj: ÚIV

Pravidelná zájmová činnost rozvíjí zájmy a tvořivost dětí, nezanedbatelnou funkcí je i poznávání a rozvíjení talentu dětí. Pravidelné zájmové činnosti se účastní především děti ve věku 6–15 let; v posledních letech přitom vzrůstá počet aktivit směřovaných předškolním dětem, zatímco u činnosti určené mládeži pozorujeme spíše pokles zájmu o tyto programy. K začátku školního roku 2002/03 působilo ve střediscích volného času 18 348 zájmových útvarů, což je o 701 více než v minulém roce. Tyto zájmové programy měly 220,5 tisíce členů, z nichž více než 80 % bylo mladší 15 let.

V případě **příležitostných zájmových akcí** se jedná zejména o jednorázové, někdy cyklické organizované akce zaměřené na výchovně-vzdělávací, sportovní či rekreační aktivity. V roce 2001/02 (resp. od 1.9. 2001 do 31.8. 2002) se těchto akcí účastnilo více než 2,9 mil. osob, počet účastníků vzhledem k předchozímu roku přitom narostl zhruba o 6 %.

Prázdninová činnost středisek volného času spočívá především v organizování dětských táborů, expedic a odborných soustředění. V posledních letech dochází k mírnému poklesu počtu letních i zimních táborů i počtu jejich účastníků. V průběhu školního roku 2001/02 včetně hlavních prázdnin uspořádala střediska celkem 1 820 letních a 516 zimních táborů, kterých se účastnilo 62,5 tisíce, resp. 15,7 tisíce dětí.

Organizace soutěží a přehlídek se týká zejména akcí vyhlášených či garantovaných MŠMT, a to na úrovni základních, okresních, oblastních i republikových kol. Ve školním roce 2001/02 včetně hlavních prázdnin se soutěží organizovaných středisky zúčastnilo 306,9 tisíce dětí, což je o zhruba 14 tisíc více než v předešlém roce.

Práce s talentovanou mládeží ve střediscích spočívá zejména v podpoře práce na tematických úkolech, organizaci vzdělávacích akcí a odborných soustředění. Další úroveň pak tvoří nabídka činností pro talenty s vyhraněnými zájmy (práce v laboratořích, ateliérech apod.). Součástí poskytovaných aktivit je i poradenská činnost.

Novou, stále více se rozvíjející aktivitou středisek pro volný čas dětí a mládeže jsou dále tzv. **spontánní aktivity**. Jedná se o souhrn nabídek k účelnému trávení volného času v klubovnách, pracovnách, dílnách, na sportovištích apod. Střediska tím

naplňují záměr postupného vytváření „otevřených zařízení“, kam mohou děti a mládež přicházet dle vlastního zájmu, potřeb a možností bez nutnosti přihlašování předem a dalších, mladou generací neoblíbených, předchozích formalit. S ohledem na charakter těchto spontánních aktivit nejsou přesné počty účastníků k dispozici.

Mimo uvedené činnosti se střediska volného času zabývají i **dalšími oblastmi**, jako jsou ekologická výchova, výchova k participaci na občanské společnosti, práce se specifickými sociálními skupinami (nezaměstnaní, romské etnikum) či s postiženými dětmi. Některá střediska též organizují specializované výukové programy pro mateřské, základní i střední školy, které vyžadují odborného lektora a které jsou školou obtížně realizovatelné.

Činnost středisek zabezpečují interní pedagogičtí pracovníci v celkem 1 512 přepočtených úvazcích za pomoci 8 283 externích pracovníků (celkem 965,6 přepočtených úvazků) a 1 987 dobrovolných pedagogických spolupracovníků bez nároku na mzdu.

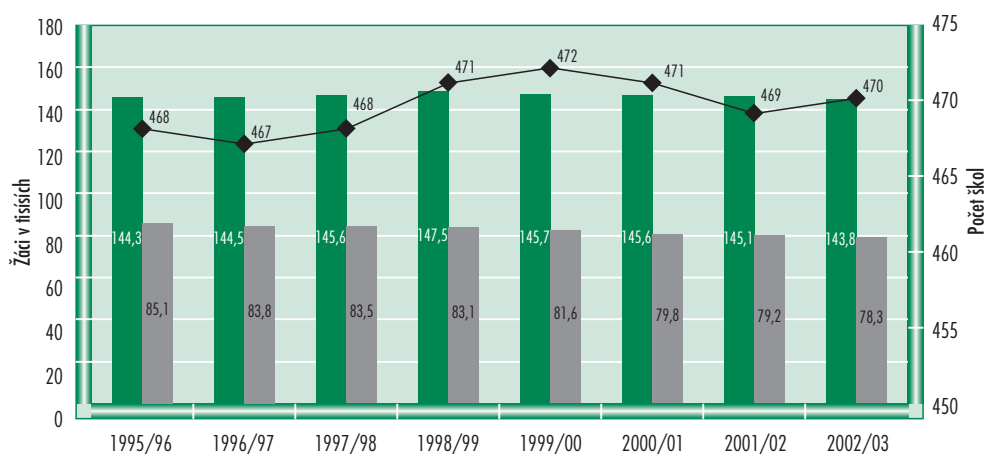
Základní umělecké školy existují již více než 55 let a původně byly zřizovány pod názvem lidové školy umění. Poskytují základy vzdělání v jednotlivých uměleckých oborech (hudební, výtvarné, taneční a literární dramatické) a připravují děti pro studium na konzervatořích a mládež ke studiu na vysokých školách s uměleckým zaměřením. Základní umělecké školy organizují studium určené pro žáky od 5 do 18 let (přípravné studium (1–2 roky), I. a II. stupeň základního studia (7leté, resp. 4leté) a rozšířené studium obou stupňů) a pro dospělé (nejdéle 4leté studium). Počet základních uměleckých škol se v posledních letech pohybuje mezi 468 a 472, v roce 2002/03 činil jejich počet 470. Počet žáků těchto škol od roku 1998/99 plynule klesá: v roce 2002/03 činil 222,1 tisíce, což je o 2,2 tisíce méně než v předchozím roce a o 7,3 tisíce méně než v roce 1995/96. V celém období je nejvyšší zájem o studium hudebních oborů, které navštěvuje 64,7 % všech žáků.

Státní jazykové školy zajišťují studium cizích jazyků pro děti, mládež i dospělé na všech úrovních znalostí. Studium může být zakončeno státní závěrečnou zkouškou. Kromě státních jazykových škol nabízejí studium cizích jazyků i soukromé jazykové školy, údaje o jejich počtu a počtu žáků, kteří je navštěvují, však nejsou k dispozici, stejně jako údaje o žácích učících se cizím

Obrázek 32:

Vývoj počtu základních uměleckých škol a jejich žáků (v tis.) v letech 1995/96–2002/2003

■ Žáci v hudebních oborech
■ Žáci v ostatních oborech
◆ Počet škol včetně poboček

Zdroj: ÚIV

jazykům v rámci jiných organizací a kurzů (výjimku tvoří údaje o jednoletých jazykových pomaturitních kurzech, jejichž statistika se sleduje). Počet státních jazykových škol mezi lety 1995/96 a 2001/02 kolísal od 28 do 32, v roce 2002/03 pak vzrostl na 37. Počet studentů však od roku 1995/96 trvale klesá: z 32,9 tisíce v roce 1995/96 na 25,4 tisíce v roce 2002/03, což je úbytek zhruba na 80 % původního stavu. Tento pokles je však nutné dát do souvislosti se vznikem velkého

množství soukromých jazykových škol a agentur po roce 1989, které taktéž nabízejí studium jazyků, avšak nejsou do statistik zahrnuty. V posledních letech nabízejí jazykové školy (ať již státní nebo nestátní s akreditací MŠMT) absolventům středních škol studium jazyků v jednoletých pomaturitních kurzech. O tyto kurzy je velký zájem – v roce 2002/03 je navštěvovalo 8 163 žáků, v tom 5,8 tis. na soukromých a 2,4 tis. na státních jazykových školách.

Tabulka 63: Vývoj počtu státních jazykových škol a jejich žáků v letech 1995/96–2002/03

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Počet jazykových škol ¹⁾	28	27	30	32	31	33	32	37
Počet žáků jazykových škol	32 873	30 111	30 001	26 959	26 709	25 044	26 224	25 374

Poznámka:

¹⁾ Včetně poboček a lidových škol jazyků.

Zdroj: ÚIV

B4.2. Školní stravování a ubytování žáků základních a středních škol

Stravování dětí v mateřských školách a žáků základních, středních, vyšších odborných a speciálních škol zabezpečují školní jídelny, které existují buď přímo při škole či domově mládeže, nebo fungují jako samostatná zařízení. Mimo státní školní jídelny existují od roku 1992/93 i jídelny nestátní. Kromě stravování žáků a pedagogů mohou jídelny na komerční bázi nabízet stravování i jiným osobám.

Počet evidovaných školních jídelen od roku 1996/97 stále klesá³⁶ – v roce 2002/03 dosáhl hodnoty 8 253, což představuje úbytek o cca 10 % vzhledem k roku 1996/97. Klesající tendenci vykazuje

i počet stravujících se žáků – od roku 1996/97 do roku 2002/03 se tento počet snížil o 61 tisíc. V roce 2002/03 se ve školních jídelnách stravovalo 1 344 tisíc žáků, z toho 21 % z mateřských škol, 60 % ze základních a 19 % ze středních a vyšších odborných škol.³⁷ Počet stravujících se dospělých se ve sledovaném období 1995/96 až 2002/03 pohyboval zhruba okolo jedné čtvrtiny z celkového počtu stravujících se žáků (v roce 2002/03 26,5 %). Celotýdenní ubytování žáků zejména středních a vyšších odborných škol, kteří navštěvují školu vzdálenou od místa bydliště, zabezpečují domovy mládeže. Součástí domovů je obvykle i školní jídelna a kromě ubytování a stravování nabízejí tato zařízení ubytovaným žákům i jiné služby a aktivity, zejména v podobě

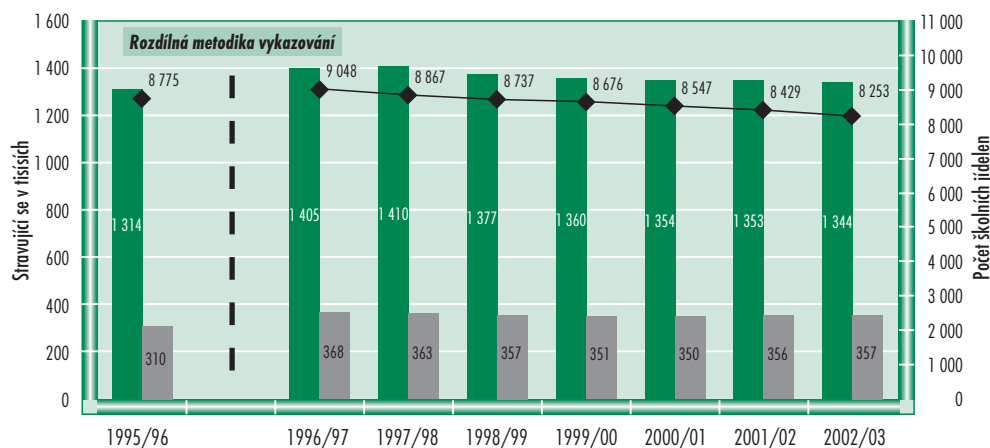
³⁶ Ve statistikách ministerstva školství v období 1989/90–1995/96 chybí údaje o školních jídelnách zřizovaných ministerstvy hospodářství, zdravotnictví a zemědělství. V roce 1996/97 pak byla provedena delimitace školních jídelen z jiných resortů. Z toho důvodu je nutné posuzovat údaje za rok 1995/96 a za období 1996/97–2002/03 odděleně.

³⁷ Včetně žáků speciálních škol a škol při výchovných ústavech, kteří jsou započtení podle stupně a druhu školy, kterou navštěvují.

Obrázek 33:

Vývoj počtu školních jídelen
a stravujících se (v tis.) v letech
1995/96–2002/03

- Stravující se žáci v jídelnách
- Stravující se dospělí
- ◆ Počet školních jídelen

Poznámka:

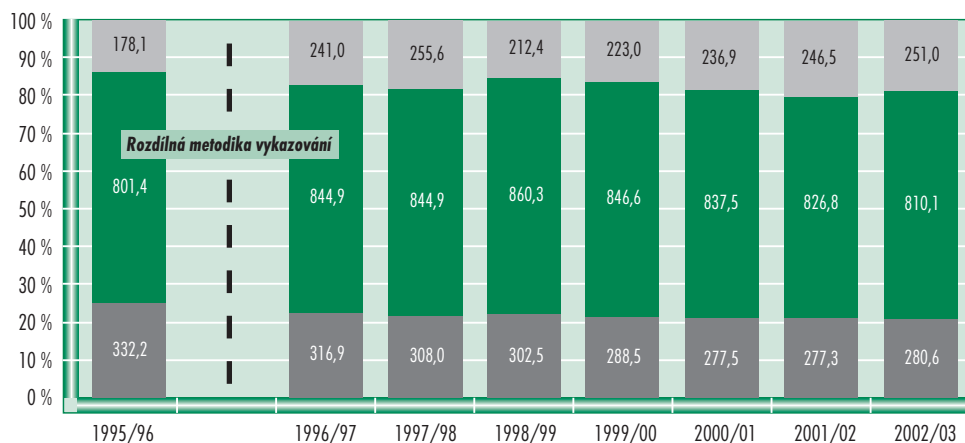
V roce 1995/96 údaj bez školních jídelen zřízených ministerstvy zemědělství, hospodářství a zdravotnictví.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 34:

Vývoj počtu (v tis.) a struktury (v %)
žáků stravujících se ve školních
jídelnách v letech
1995/96–2002/03

- Stravující se žáci mateřských škol
- Stravující se žáci základních škol
- Stravující se žáci středních a vyšších škol

Poznámka:

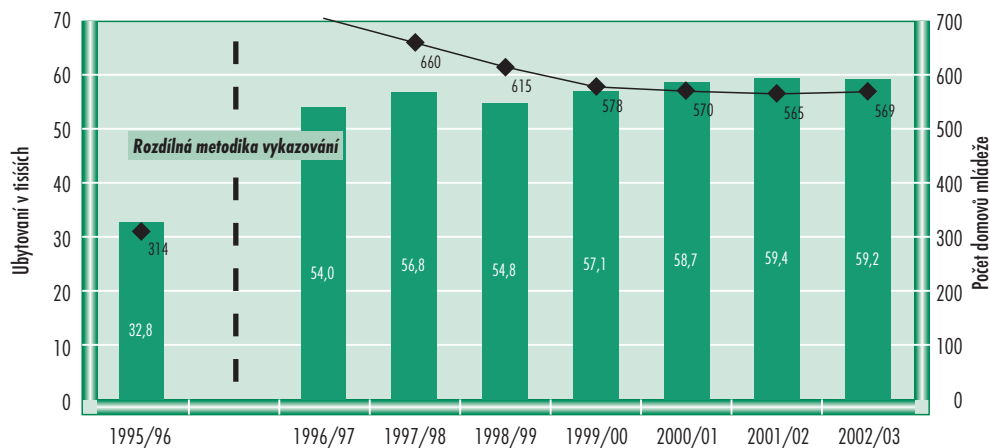
V roce 1995/96 údaj bez školních jídelen zřízených ministerstvy zemědělství, hospodářství a zdravotnictví.

Zdroj: ÚIV

Obrázek 35:

Vývoj počtu domovů mládeže a počtu
ubytovaných studentů (v tis.) v letech
1995/96–2002/03

- Ubytování žáci
- ◆ Počet domovů mládeže

Poznámka:

V roce 1995/96 údaje bez domovů mládeže zřízených ministerstvy zemědělství, hospodářství a zdravotnictví.

Zdroj: ÚIV

využití volného času. Počet domovů mládeže do roku 1996/97 stoupal,³⁸ od té doby až do roku 2001/02 však výrazně poklesl ze 705 v roce 1996 na 565 v roce 2001/02, což představuje snížení na cca 80 % původního stavu. V roce 2002/03 jsme evidovali 569 domovů mládeže, což je o 4 více než v předchozím roce (565). Na rozdíl od počtu domovů mládeže vykazuje počet ubytovaných žáků od roku 1996/97 mírně rostoucí tendenci: v roce 2002/03 bylo v domovech mládeže ubytováno 59,2 tisíce žáků, což činí nárůst 5,2 tisíce žáků vzhledem k roku 1996/97. Zvýšení počtu ubytovaných oproti roku 1998/99 je způsobeno především doplněním chybějícího postupového ročníku na středních odborných učilištích (vlivem zavedení povinné devítileté školní docházky na základních školách v roce 1996/97) a tím i následným zvýšením poptávky po ubytování.

Kromě domovů mládeže existují další ubytovací zařízení – **internáty**, které ubytovávají především žáky speciálních škol. Počet těchto zařízení i počet ubytovaných žáků od roku 1995/96 plynule klesá. V roce 2002/03 existovaly internáty při 120 speciálních školách (15 % všech speciálních škol) a bylo na nich ubytováno 5 017 žáků (7,5 % všech žáků speciálních škol).

B4.3. Stravování a ubytování studentů vysokých škol

Ubytování a stravování studentů vysokých škol zabezpečují vysokoškolské koleje a menzy. Oba typy zařízení jsou spravovány jednotlivými veřejnými vysokými školami.

Vzhledem k tomu, že vysokoškolské koleje byly budovány nerovnoměrně, mezi ubytovacími možnostmi pro studenty jednotlivých vysokých škol existují značné rozdíly. Vysokou variabilitu v ubytovacích kapacitách nalezneme nejen mezi jednotlivými vysokoškolskými městy, ale i v rámci škol. Mezi hlavní problémy současného stavu v ubytování studentů však patří zejména nedostatečná kapacita ubytovacích zařízení, kdy spolu s nárůstem počtu studentů nedošlo k odpovídajícímu navýšení počtu lůžek na kolejích. I když se školy snaží zmírnit problémy s nízkou kapacitou kolejí ubytováním svých studentů na kolejích jiných vysokých škol, příp. v dalších ubytovacích zařízeních, situace je nadále nepříznivá. Dalšími

Tabulka 64: Počet vysokoškolských kolejí a počet ubytovaných v roce 2002 podle sídla koleje

Město	Počet kolejí	Ubytovani ¹⁾
ČR celkem	137	68 415
Praha	50	26 797
Brno	19	14 071
Olomouc	6	4 927
Ostrava	11	4 500
Plzeň	11	3 298
Liberec	7	3 185
Hradec Králové	4	2 411
České Budějovice	5	2 309
Pardubice	2	1 853
Ústí nad Labem	3	1 821
Zlín	3	730
Opava	2	605
Jindřichův Hradec	1	471
Karviná	2	395
Lednice na Moravě	2	311
Cheb	2	249
Brandýs nad Labem	3	240
Krnov	1	113
Karlovy Vary	1	62
Město Touškov	1	35
Litoměřice	1	32

Poznámka:

¹⁾ Zahrnuje jak ubytované studenty, tak tzv. „ostatní ubytované“, tzn. zaměstnance VŠ, lektory, studující při zaměstnání apod.

Zdroj: ÚIV

problémy jsou pak nejednotnost kritérií pro přidělování ubytování na kolejích a chybějící mechanismy, které by vedly k hospodárnějšímu přístupu při využívání těchto zařízení.

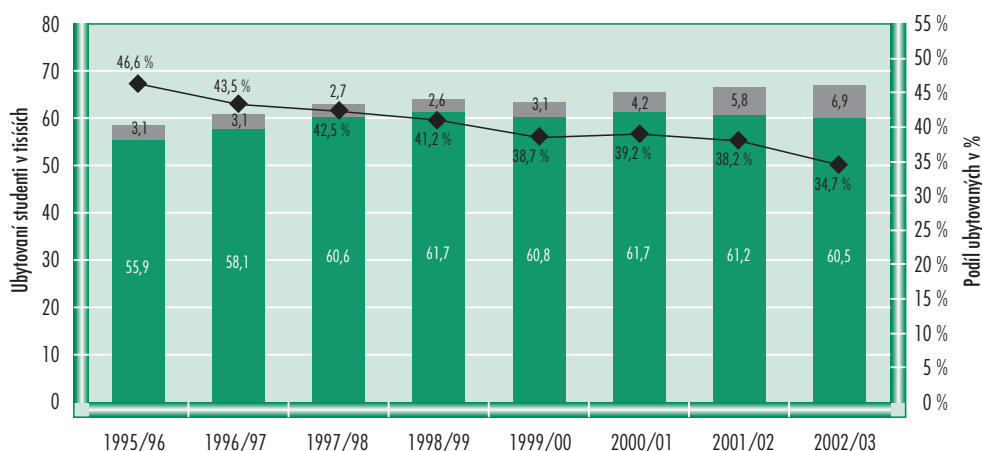
V porovnání s růstem počtu studentů narůstá meziroční kapacita kolejí jen velmi pomalu. Zatímco počet studentů prezenčního

Obrázek 36:

Vývoj počtu studentů ubytovaných na kolejích (v tis.) a jejich podíl na celkovém počtu studentů prezenčního studia na vysokých školách (v %) v letech 1995/96–2002/03

■ Studenti ČR
■ Studenti cizinci
◆ Podíl ubytovaných na počtu studentů VŠ PS a cizinců

Zdroj: ÚIV

³⁸ Také v případě domovů mládeže chybí v roce 1995/96 údaje o domovech mládeže zřizovaných ministerstvy hospodářství, zdravotnictví a zemědělství. I zde byla v roce 1996/97 provedena delimitace, a proto je nutné posuzovat údaje v časových řadách za období 1995/96 a 1996/97–2002/03 odděleně.

studia vysokých škol se mezi roky 1995/96 a 2002/03 zvýšil o více než 34 %, počet ubytovaných na kolejích vzrostl ve stejném období pouze o 14 %. Ve shodě s tímto nepříznivým trendem od roku 1995 klesá také podíl studentů ubytovaných na kolejích na celkovém počtu studentů prezenčního studia. V roce 2002/03 bylo na kolejích ubytováno více než 67 tisíc studentů prezenčního studia, což však činí pouze necelých 35 % všech studentů tohoto typu studia na vysokých školách. Ještě před 7 lety přitom podíl ubytovaných studentů dosahoval téměř 50 % (46,6 % v roce 1995/96).

Cena ubytování na kolejích se liší podle kvality kolejí a podle toho, které vysoké škole kolej patří. Běžná cena za ubytování na dvoulůžkovém pokoji se pohybuje v rozmezí 700–1000 Kč, nezřídka se však lze setkat i s cenou podstatně vyšší.

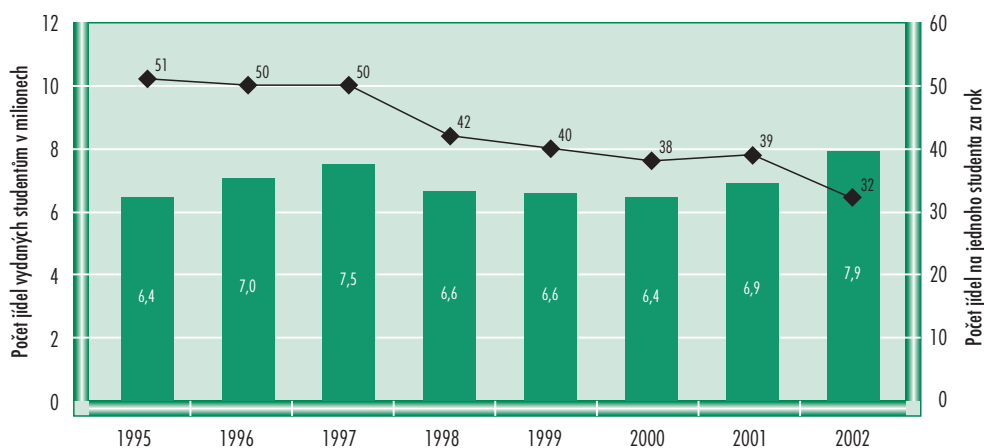
Studenti vysokých škol mají možnost stravovat se ve **vysokoškolských menzách**. Jejich financování probíhá z dotací, které veřejné vysoké školy dostávají z resortu školství, takže i rozhodování o výši cen jednoho jídla spadá do kompetence školy, která menzu spravuje. Vysokoškolské menzy poskytují stravování nejen svým studentům a pracovníkům, ale i zájemcům z řad veřejnosti.

Celkový počet teplých jídel vydaných studentům stoupal do roku 1997, v následujících letech však poklesl na cca 6 500 tisíc za rok. Od roku 2000 se celkový počet vydaných teplých jídel opět zvyšuje a v roce 2002 dosáhl 7 913 tisíc. Celkový počet studených jídel vydaných studentům činil v roce 2002 2 781 tisíc. Počet teplých jídel vydaných v průměru jednomu studentu za rok však ve sledovaném období rok od roku významně klesá: z 51 v roce 1995 se snížil na 32 v roce 2002.

Obrázek 37:

Vývoj počtu jídel vydaných studentům vysokých škol ve vysokoškolských menzách (v mil.) a průměrný počet jídel na studenta vysoké školy v letech 1995–2002

■ Teplá jídla vydaná studentům
◆ Počet teplých jídel na studenta za rok

Zdroj: ÚIV

Tabulka 65: Počet menz, jejich kapacita a výkon v roce 2002 podle sídla menzy

Město	Počet menz	Kapacita jídel (obědů) za den	Počet vydaných jídel celkem	Počet vydaných jídel studentům
ČR celkem	53	69 510	11 327 155	8 545 440
Brandýs nad Labem	2	1 100	42 143	12 411
Brno	7	13 100	2 934 788	2 222 582
Cíkháj	1	50	9 444	1 681
České Budějovice	1	1 300	264 375	193 970
Hradec Králové	1	1 000	210 987	136 604
Jindřichův Hradec	1	800	74 414	28 754
Karviná	1	600	117 496	98 693
Liberec	3	3 500	322 503	226 040
Olomouc	1	4 000	525 170	377 070
Opava	1	0	227 265	174 030
Ostrava	3	5 400	702 444	516 045
Pardubice	1	2 500	143 418	143 418
Plzeň	4	3 800	347 172	274 252
Praha	24	30 640	5 199 157	3 983 801
Ústí nad Labem	1	800	91 702	71 486
Zlín	1	920	114 677	84 603

Zdroj: ÚIV

B4.4. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče

Účelem školských zařízení pro preventivně výchovnou péči je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dětí a mladých lidí nebo narušení jejich zdravého vývoje, zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již vzniklých poruch chování a přispívat ke zdravému osobnostnímu vývoji dětí a mládeže. Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče jsou určena dětem a mládeži ve věku 3–18 let, kterým poskytují ochranu před nepříznivým působením nefunkčního rodinného nebo jiného sociálně nepříznivého prostředí, a zajišťují tak zaopatření a výchovu, kterou by za normálních okolností měla plnit rodina. Do těchto zařízení mohou být děti umístěny jak na základě rozhodnutí soudu, tak na žádost rodičů nebo jejich zákonných zástupců.

V únoru 2002 byl parlamentem přijat a od 1. července 2002 vešel v platnost zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Tento zákon zásadním způsobem upravuje systém práce v těchto zařízeních, kdy snížením počtů dětí ve výchovných skupinách a v samotných zařízeních až o polovinu akcentuje individualizaci výchovného působení. Tím otevírá možnost vytváření intenzivnějších emočních vazeb mezi vychovateli a dětmi a tak poskytuje prostor pro zvýšení efektivity práce těchto zařízení. V zákoně se mění i názvosloví některých institucí – např. se již nepočítá s dětskými domovy internátního typu, zvláštními školami internátními a dětské výchovné ústavy a výchovné ústavy pro děti a mládež se staly dětskými domovy se školou. Náběhu těchto změn je zákonem vymezen interval dvou let.³⁹ Z hlediska koncepčního a metodického převzaly podle tohoto zákona ve svých územních obvodech (přesahujících stávající krajské uspořádání) vedoucí úlohu diagnostické ústavy.

Diagnostické ústavy jsou zařízení, která přijímají děti na základě výsledků komplexního vyšetření z hlediska psychologického, speciálně pedagogického a zdravotního a na základě volné kapacity jednotlivých zařízení je následně umísťují do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Ve zvláště odůvodněných případech, vyžaduje-li to zájem dítěte, je dítě umístěno mimo zařízení do smluvní rodiny. Pobyt dítěte v těchto zařízeních trvá zpravidla 8 týdnů. Diagnostické ústavy mohou poskytovat péči také dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádaly osoby odpovědné za výchovu, a po dobu nezbytně nutnou dále i dětem s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou zadržaným na útěku z jiných zařízení, popřípadě z místa pobytu nebo přechodného ubytování. Pro děti, které ukončily povinnou školní docházku, jsou jako součást diagnostického ústavu zřizovány diagnostické třídy, v nichž je zajišťována příprava dětí na jejich budoucí povolání. Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v diagnostických ústavech je výchovná skupina, kterou tvoří nejméně 4 a nejvíce 6 dětí.

Diagnostické ústavy plní podle nového zákona č. 109/2002 Sb. zejména následující úkoly:

- diagnostické, spočívající ve vyšetření dětí formou pedagogických a psychologických činností,
- vzdělávací, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dětí přiměřeně jejich věku, individuálním předpokladům a možnostem,
- terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dětí,
- výchovné a sociální, vztahující se k osobnosti dětí, k jejich rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně,
- zprostředkovávají zdravotní vyšetření dětí,
- organizační, související s umísťováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popř. i mimo územní obvod,
- spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany při přípravě návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu,
- koordinační, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami zabývajícími se péčí o děti.

Péči o děti a mládež, které nemají z různých důvodů možnost vyrůstat ve vlastní rodině ani v náhradní rodinné péči a které nemají závažné poruchy chování, zajišťují **dětské domovy**. V těchto zařízeních se děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Ve vztahu k dětem plní dětské domovy zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Do těchto zařízení mohou být umísťovány děti s nařízenou ústavní výchovou ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let; v dětských domovech je poskytována péče rovněž nezletilým matkám spolu s jejich dětmi. Základní organizační jednotkou v dětském domově je rodinná skupina, kterou tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. V dětském domově lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin, přičemž zařazování dětí do skupin probíhá se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Pro děti s výraznými poruchami chování jsou určeny **dětské domovy se školou**. Účelem těchto zařízení je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které mají závažné poruchy chování nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. V dětských domovech se školou jsou umísťovány také děti s uloženou ochrannou výchovou nebo nezletilé matky s dětmi, které buď samy nebo jejich děti nemohou být vzdělávány v „běžném“ dětském domově. Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud v průběhu povinné školní docházky pominou důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě na základě žádosti ředitele dětského domova se školou zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou. Nemůže-li se dítě po ukon-

³⁹ V následujícím textu jsou zařízení ústavní a ochranné výchovy strukturována již v souladu s novým zákonem 109/2002 Sb.

čení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovněprávní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu. Stejně jako v dětském domově je i v domově se školou základní jednotkou rodinná skupina – mívá nejméně 5 a nejvíce 8 dětí, zpravidla různého věku a pohlaví. V dětském domově se školou lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin.

O děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, pečují **výchovné ústavy**. Výchovné ústavy jsou zřizovány odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, popřípadě jako výchovné ústavy nebo výchovné skupiny pro nezletilé matky a jejich děti a pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči. Do výchovného ústavu mohou být umístěny i děti starší 12 let, mají-li uloženu ochrannou výchovu a v jejich chování se projevují tak závažné poruchy, že nemohou být umístěny v dětském domově se školou. Výjimečně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do těchto zařízení umístit i děti s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let. Při výchovných ústavech se jako jejich součást zřizují základní, speciální školy nebo střední školy.

Střediska preventivně výchovné péče poskytují všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Tato péče je zaměřena na odstranění či zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji dětí, pokud u nich nenastal důvod k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Střediska poskytují zejména konzultace, odborné informace a pomoc osobám

odpovědným za výchovu a vzdělávání dětí. Mimo to spolupracují střediska s pedagogicko-psychologickými poradnami, v případě dětí se zdravotním postižením i se speciálně pedagogickými centry, dále se školními metodiky prevence a s orgány, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí. Na území své působnosti stanoveném zřizovatelem zpracovávají střediska také plán aktivit prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů a koordinují jeho realizaci v rámci škol a školských zařízení, jimž rovněž poskytují metodickou pomoc. Střediska preventivně výchovné péče mohou poskytovat své služby i za úplatu (její výše a způsob úhrady jsou stanoveny nařízením vlády).

Celkový počet zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy se mezi lety 1995/96 a 2002/03 zvýšil ze 174 na 194, což je zhruba o desetinu. Relativně největší „skok“ v nárůstu počtu těchto zařízení evidujeme mezi rokem 1995 a 1996, trvale – i když mírně – stoupající trend však platí i pro poslední 3 roky. V roce 2002/03 existovalo celkem 194 zařízení ústavní a ochranné výchovy, z nichž většinu (68 %) tvořilo 131 dětských domovů.

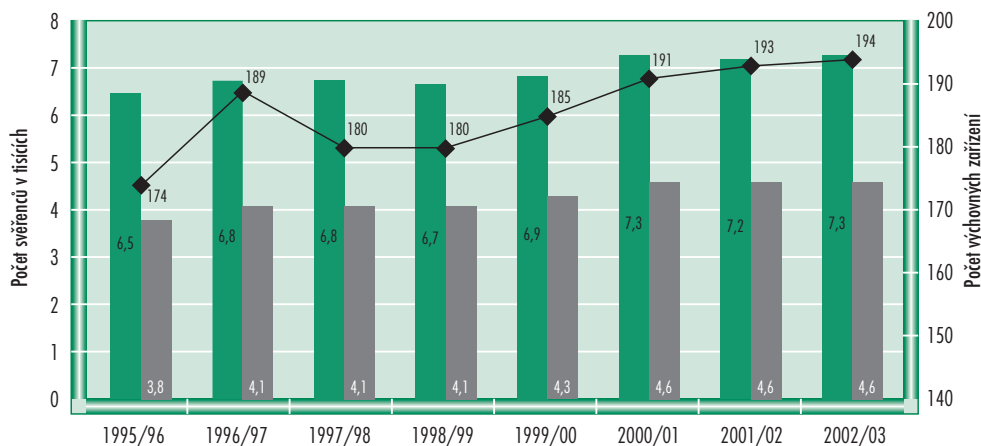
Obdobný rostoucí trend má také celkový počet svěřenců umístěných ve výchovných zařízeních – mezi sledovanými lety vzrostl jejich počet o cca 10 %: z 6,5 tisíce v roce 1995/96 na 7,3 tisíce v roce 2002/03. Zhruba 63 % svěřenců přitom bylo umístěno v dětských domovech.

Při zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy se zřizují **školy při výchovných ústavech** (viz výše). Ve školním roce 2002/03 existovalo celkem 64 takovýchto škol, které v sobě sdružovaly jak mateřské, základní, speciální a pomocné školy, tak i školy střední. Na školách se vzdělávalo celkem 2 592 žáků, přičemž více než polovina z nich (54 %) plnila povinnou školní docházku na základních a speciálních školách.

Obrázek 38:

Vývoj počtu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně ochranné péče a jejich svěřenců (v tis.) v letech 1995/96–2002/03

- Svěřenci celkem
- Svěřenci dětských domovů
- ◆ Výchovná zařízení celkem

Zdroj: ÚIV

B4.5. Školská poradenská zařízení

Poradenství ve školství tvoří souhrn služeb poskytovaných dětem, žákům, studentům, jejich rodičům, pedagogickým a dalším pracovníkům škol a školských zařízení. Jedná se o služby, které jsou zaměřeny na podporu vzdělávání a výchovy, na prevenci

a řešení problémů s výchovou a vzděláváním spojených. Význam poradenských služeb ve školství z hlediska potřeb vzdělávací soustavy i účastníků vzdělávání v posledním desetiletí nepochybně vzrostl a bude nadále vzrůstat (podpora vzdělávání žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami, prevence sociálně

patologických jevů, kariérové poradenství, péče o mimořádně nadané žáky a studenty aj.). Jako velmi významná se ukazuje role poradenských odborníků – zejména psychologů a speciálních pedagogů – v pomoci školám (a učitelům) při hledání a realizaci nových vzdělávacích programů a vzdělávacích metod přizpůsobených osobnostem žáků a jejich reálným možnostem.

Systém školských poradenských zařízení v ČR pokrývá svými službami cílovou populaci v širokém věkovém rozsahu od předškolních dětí až po vysokoškolské studenty. Poskytování poradenských služeb ve školství vychází ze součinnosti se žáky a studenty, se zákonnými zástupci dětí a žáků, s pedagogickými pracovníky škol a školských zařízení a pracovníky zdravotnictví a ostatních institucí, které se péčí o tyto děti, žáky a studenty zabývají. Výchoiskem pro poskytnutí poradenské služby je aktivní spoluúčast klientů⁴⁰ na řešení jejich problémů. Poradenská služba je poskytována s informovaným souhlasem klienta, resp. jeho zákonného zástupce.⁴¹ Ochrana osobních údajů a informací při poskytování poradenských služeb se řídí zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů.

Poradenské služby na úrovni regionálního školství jsou poskytovány dětem a mládeži ze základních škol, speciálních škol, středních a vyšších odborných škol, z předškolních zařízení a školských zařízení ve věku zpravidla od 3 let do ukončení vzdělávání na střední, resp. vyšší odborné škole, jejich zákonným zástupcům, učitelům a ostatním pedagogickým pracovníkům předškolních zařízení a školských zařízení. Jsou zaměřeny zejména na:

- prevenci a řešení problémů ve vývoji, výchově a vzdělávání dětí a žáků ve škole a rodině,
- pomoc při uplatňování a rozvíjení schopností a zájmů žáků a při volbě jejich vzdělávací cesty a budoucího povolání,
- pomoc při zajišťování speciálních vzdělávacích potřeb dětí a žáků se zdravotním postižením,
- přípravu odborných podkladů pro vzdělávací opatření (např. integrace žáků se zdravotním postižením, odklady školní docházky, zařazování a přeřazování žáků do speciálních škol apod.) a pomoc pedagogickým pracovníkům a školám při realizaci těchto opatření,
- prevenci školní neúspěšnosti a sociálně patologických jevů,
- metodickou pomoc učitelům a ostatním pedagogickým pracovníkům.

Činnost školských poradenských zařízení, kterými jsou na úrovni regionálního školství pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra, je úzce propojena s poradenstvím poskytovaným na základních a středních školách **výchovnými poradci a školními metodiky prevence**; na 120 školách v ČR působí také **školní psychologové**, na cca 20 školách v ČR **školní speciální pedagogové**.

Pedagogicko-psychologické poradny participují na vzdělávacím procesu dětí a žáků zvláště v těch případech, kdy je vzdělá-

vací proces znesnadněn. Hlavní součástí jejich činnosti je přímá práce s dětmi, žáky a jejich rodiči, a to jak formou individuální péče, tak formou skupinové práce s dětmi a žáky. U předškolních dětí se poradny zaměřují zejména na diagnostiku školní zralosti, odchylky v psychomotorickém vývoji. Pomáhají řešit výukové obtíže žáků základních a středních škol a studentů vyšších odborných škol, stejně jako problémy v jejich osobnostním vývoji a sociální adaptaci. Zaměřují se i na jedince s problémy, které vznikly následkem zdravotních obtíží či lehčích postižení a na podporu integrace těchto dětí a žáků do běžného vzdělávacího proudu. Na základě doporučení poraden je rovněž volena nebo upravována vzdělávací cesta žáků. Při vedení dětí a žáků poradny aktivně ovlivňují proces přijímání a upevňování poznatků, postojů a hodnotové orientace (volba vhodného učebního stylu, práce s rodinami apod.). Poradny realizují i činnosti prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, participují na kariérovém poradenství a napomáhají při rozvoji pedagogicko-psychologických kompetencí učitelů.

Síť pedagogicko-psychologických poraden tvořilo k 31. 12. 2002 celkem 82 právních subjektů zřizovaných kraji a sestávajících z 94 zařízení, 3 soukromé poradny a 1 poradna církevní. Pracovalo v nich v přepočtených počtech celkem 816 odborných pracovníků (psychologové, speciální pedagogové, pedagogové, sociální pracovníci) a 47 pracovníků ostatních. Ve školním roce 2001/02 poradny mimo jiné:

- poskytly péči celkem 191 tisícům klientů, přičemž největší podíl tvořili žáci 1. stupně (téměř 41 %) a 2. stupně (31,7 %) základních škol,
- zpracovaly více než 87 tisíc odborných podkladů pro vzdělávací opatření,
- poskytly 42 tisíce metodických konzultací učitelům,
- realizovaly 3,3 tisíce kurzů, seminářů, přednášek a besed pro děti, žáky a rodiče a 2,2 tisíce vzdělávacích programů pro učitele,
- připravily více než 560 projektů pro školy, zaměřených zejména do oblasti prevence školní neúspěšnosti, prevence sociálně patologických jevů, péče o žáky se specifickými vzdělávacími potřebami, kariérového poradenství aj.,
- uspořádaly a vedly 254 psychorehabilitačních, výcvikových a dalších pobytů pro děti, žáky, rodiče a učitele.

Speciálně pedagogická centra poskytují poradenskou péči dětem a žákům se zrakovým postižením, sluchovým postižením, vadami řeči, tělesným a mentálním postižením a dětem a žákům s více vadami, jejich rodičům, vychovatelům a pedagogickým pracovníkům, kteří tyto děti vzdělávají. Činnost center zahrnuje zejména diagnostickou, reedukační, nápravnou a kompenzační péči, rozsáhlou podporu dětem a žákům v běžných školách, přípravu odborných podkladů pro vzdělávací opatření u dětí a žáků s zdravotním postižením. V posledních dvou letech se péče center zaměřuje stále více na děti a žáky s těžkým a kombinovaným

⁴⁰ Klientem se rozumí ten, komu je poskytována poradenská služba.

⁴¹ Informovaným souhlasem se rozumí: klient je předem informován o povaze, rozsahu, trvání, cílech a postupech nabízených služeb, o všech předvídatelných rizicích a nevýhodách, které vyplynou z vyšetření, prospěchu, který je možné očekávat, možných následcích toho, když nebude služba poskytnuta a o alternativních službách, které by mohly být užitečné.

postižením. V roce 2002 v rámci nově koncipovaného systému péče o klienty s autismem a poruchami autistického spektra se v každém kraji specializovalo jedno centrum na služby pro klienty s autismem a současně bylo pověřeno 14 odborných pracovníků z těchto center výkonem funkce krajského koordinátora pro problematiku autismu.

Speciálně pedagogická centra jsou zřizována jako organizační součásti speciálních škol. K 31. 12. 2002 tvořilo jejich síť celkem 106 zařízení, z toho bylo 12 center pro děti a žáky se zrakovým postižením, 14 pro děti a žáky se sluchovým postižením, 12 pro děti a žáky s vadami řeči, 11 pro děti a žáky s tělesným postižením, 40 pro děti a žáky s mentálním postižením a 17 pro děti a žáky s více vadami. V centrech pracovalo v přepočtených počtech 376 odborných pracovníků (speciálních pedagogů, psychologů, sociálních pracovníků) a 8 pracovníků ostatních. Ve školním roce 2001/02 centra mimo jiné:

- poskytla péči celkem více než 34 tis. dětem a žákům se zdravotním postižením, z toho 42% bylo integrovaných do běžného vzdělávacího proudu,
- zpracovala více než 17,5 tis. podkladů pro vzdělávací opatření,
- poskytla 34,5 tis. metodických konzultací učitelům,
- uspořádala 212 pobytových akcí pro skupiny dětí a žáků se zdravotním postižením.

S činností pedagogicko-psychologických poraden a speciálně pedagogických center je provázána i činnost středisek výchovné péče. Střediska doplňují poradenské služby v regionálním školství o preventivně výchovnou péči. Cílem činnosti středisek je předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dětí a žáků nebo narušení jejich zdravého vývoje a zmírňovat nebo odstraňovat příčiny nebo důsledky již rozvinutých poruch chování a negativních jevů v jejich sociálním vývoji. Střediska jsou organizačními jednotkami školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy.

Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR poskytuje odborný servis MŠMT a zřizovatelům poradenských zařízení v oblasti poradenství v regionálním školství, pomoc při koordinaci poradenského systému v ČR, připravuje koncepční dokumenty a zajišťuje další vzdělávání poradenských pracovníků, metodickou podporu činnosti poradenského systému a distribuci odborných informací v tomto systému. V roce 2002 se činnost institutu zaměřila výrazněji zejména na vývoj a zavádění nových diagnostických metod přizpůsobených specifikám poradenství ve školství, na podporu poskytování poradenských služeb přímo v základních a středních školách, na otázky integrace dětí se zdravotním postižením a péče o děti národnostních menšin a minoritních etnických skupin, na problematiku kariérového poradenství a na vytvoření systému poradenských služeb pro nadané děti a žáky.

Poradenskou činnost pro studenty vysokých škol zajišťují vysokoškolská poradenská pracoviště – **informační a poradenská cen-**

tra. Tato centra poskytují studentům pomoc při řešení studijních problémů a při hledání uplatnění na trhu práce po absolvování studia, zaměřují se rovněž na uchazeče o studium. Některá z center poskytují také manželské a předmanželské poradenství a odbornou pomoc při řešení osobních problémů, další poskytují různé specializované poradenské služby.

B5. Pracovníci ve školství

Pracovníci ve školství zajišťující vzdělávání jsou velmi důležitým a zároveň problematickým tématem. Mezi nejfrekventovanější témata patří v této oblasti nepochybně odměňování učitelů a zaměstnanost ve školství. S výší platového ohodnocení učitelů souvisí i kvalita učitelského sboru – při relativně nízké úrovni platů učitelů v České republice v posledních letech je negativním důsledkem nízká atraktivita učitelské profese pro absolventy pedagogických fakult, malá motivace učitelů a odchod nejspokojenějších učitelů, především mužů, ze škol za prací do jiného sektoru, tj. mimo školství. Pedagogické sbory na školách stárnou, příliš se neobnovují a mladí absolventi pedagogických fakult přicházejí do škol jen velmi sporadicky. Je třeba počítat s výraznější obměnou pedagogických sborů škol pro zajištění úspěchu chystaných změn a realizaci dlouhodobého záměru vzdělávání. Z těchto důvodů je nutné věnovat finančnímu ohodnocení učitelů a i jejich struktuře (z hlediska věku, aprobační, praxe, schopností, účasti v dalším vzdělávání, ...) nadále velkou pozornost. Je zřejmé, že dlouhodobý nepříznivý stav v oblasti odměňování učitelů se musí nutně promítnout i do kvality výuky, a v důsledku toho i do úrovně absolventů škol. Učitelské povolání musí získat na prestiži a musí se stát atraktivním a perspektivním povoláním pro mladé lidi.

B5.1. Zaměstnanost ve školství

B5.1.1. Struktura zaměstnanosti ve školství

Kapitola poskytuje údaje o pracovnících a jejich platech v potřebném členění (všichni zřizovatelé, kategorie pracovníků) za posledních 6 let, tedy za období 1997–2002, pokud není uvedeno jinak.

Školství patří dlouhodobě podle statistiky ČSÚ mezi odvětví s **nejvyšším počtem zaměstnanců**. V roce 2002 pracovalo ve školství⁴² 8,7% všech zaměstnanců národního hospodářství a školství se řadilo co do počtu zaměstnanců již na 2. místo mezi jednotlivými odvětvími.

Pro odvětví školství jsou typické následující charakteristiky:

- většinu pracovníků (asi tři čtvrtiny) tvoří ženy (zvláště v kategorii učitelů regionálního školství),
- většina pracovníků působí ve „veřejném“ sektoru (96,1% pracovníků v roce 2002),
- vysoký je podíl pracovníků s vysokoškolským vzděláním.

⁴² „Odvětví školství“ je širší pojem než „školství“. „Odvětví školství“ zahrnuje v kromě vlastních škol a školských zařízení všech zřizovatelů např. podniková školící střediska, autoškoly apod. Nezahrnuje naopak pracovníky státní správy ve školství. „Školství“ zahrnuje školy a školská zařízení všech zřizovatelů a státní správu ve školství včetně servisních přímo řízených organizací MŠMT. „Resort školství“ zahrnuje školy a školská zařízení zřizovaná MŠMT, obcemi a kraji a také státní správu ve školství včetně servisních přímo řízených organizací MŠMT.

V roce 2002 pracovalo ve školství celkem 279,2 tisíce zaměstnanců,⁴³ z toho 245,1 tis. (87,8 %) v regionálním školství a 32,0 tis. (11,5 %) na vysokých školách. Zbýlé 2,2 tis. (0,8%) byly zaměstnány ve státní správě a servisních organizacích přímo řízených MŠMT.

Většinu pracovníků ve školství tvoří lidé, kteří pracují přímo na školách (mateřských, základních, středních, vyšších odborných, vysokých, speciálních) – zabývají se výukou nebo jejím zajištěním. Tito pracovníci se podílejí na celkové zaměstnanosti ve

školství 77,1 %, na zajišťování sociálního zázemí dětí, žáků a studentů⁴⁴ se podílejí 22,2% pracovníků a v oblasti řízení školství pracuje 0,8% zaměstnanců.

Z pohledu typu škol se na zaměstnanosti ve školství v roce 2002 nejvíce podílely základní školy (téměř 28,6% ze všech zaměstnanců školství) a střední školy (20,6%). Vysoké školy (včetně kolejí a menz) se podílely na zaměstnanosti ve školství 11,5 %. U soukromých zřizovatelů a církví největší zastoupení zaměstnanosti vykazují vyšší odborné (27,4%) a střední školy (11,8%).

Tabulka 66: Počty zaměstnanců podle druhu a typu školy, resp. školského zařízení (v tis.) v letech 1997–2002 a jejich struktura (v %) v roce 2002

	Počet zaměstnanců v tisících						2002	
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	struktura v %	struktura součástí v %
Školství celkem	294,2	281,7	279,8	281,7	280,2	279,2	100,0 %	x
Státní správa a servisní organizace	3,8	3,8	3,7	3,8	2,1	2,2	0,8 %	100,0 %
Vysoké školství vč.kolejí,menz,VŠZS,VŠLS	31,3	31,1	31,3	31,4	31,7	32,0	11,5 %	100,0 %
v tom								
vysoké školy	28,2	28,2	28,7	28,6	29,0	29,3	10,5 %	91,6 %
koleje a menzy	3,1	2,9	2,6	2,8	2,7	2,7	1,0 %	8,4 %
Regionální školství¹⁾	259,1	246,9	244,8	246,5	246,4	245,1	87,8 %	100,0 %
mateřské školy	35,9	34,0	33,1	32,0	31,2	30,8	11,0 %	12,6 %
základní školy	82,1	79,5	79,9	80,9	80,7	79,9	28,6 %	32,6 %
střední školy	62,7	55,8	53,7	55,4	57,2	57,6	20,6 %	23,5 %
gymnázia vč. sportovních škol	11,7	11,3	11,5	12,1	12,5	12,7	4,5 %	5,2 %
v tom								
střední odborné školy	22,4	20,6	19,5	19,9	21,1	21,3	7,6 %	8,7 %
střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	28,6	23,9	22,7	23,4	23,6	23,7	8,5 %	9,7 %
vyšší odborné školy	1,3	1,8	2,1	2,2	2,1	2,1	0,8 %	0,9 %
speciální školy vč. intern. spec. škol	14,6	14,2	14,5	15,0	15,0	15,4	5,5 %	6,3 %
ostatní	62,5	61,6	61,5	61,0	60,2	59,3	21,2 %	24,2 %

Poznámky:

¹⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V výkazu P1-04.

²⁾ Údaje jsou včetně středisek praktického vyučování.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 67: Podíl neveřejného sektoru (zřizovatel soukromý a církev) na zaměstnanosti v jednotlivých druzích a typech škol v letech 1997–2002 (v %)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Školství celkem	4,0 %	3,8 %	3,6 %	3,6 %	3,8 %	3,9 %
Regionální školství	4,5 %	4,4 %	4,2 %	4,1 %	4,3 %	4,4 %
z toho						
mateřské školy	2,0 %	1,6 %	1,5 %	1,3 %	1,3 %	1,3 %
základní školy	0,6 %	0,7 %	0,7 %	0,8 %	0,8 %	0,8 %
střední školy	12,6 %	12,5 %	11,8 %	11,3 %	11,5 %	11,8 %
vyšší odborné školy	33,0 %	33,2 %	30,1 %	28,5 %	28,1 %	27,4 %

Zdroj: ÚIV

⁴³ Počet zaměstnanců je uváděn jako průměrný přepočtený počet za rok. Kompletní údaje o počtech zaměstnanců ve školství (včetně soukromých škol a škol delimitovaných z jiných resortů) jsou k dispozici od roku 1996. Jako referenční rámec v této kapitole bylo zvoleno období 1997–2002.

⁴⁴ Jedná se o stravování (školní jídelny a menzy), ubytování (domovy mládeže a koleje), volnočasové aktivity (ZUŠ, družiny a školní kluby), ústavní a ochrannou výchovu a poradenství.

B5.1.2. Vývoj zaměstnanosti v letech 1997–2002

Pro vytvoření obrazu o vývoji je nutné porovnávat údaje v časové řadě. Zvoleno bylo období posledních 6 let, tj. roky 1997 až 2002, pokud není uvedeno jinak.

Od roku 1997 klesal až do roku 1999 celkový počet zaměstnanců ve školství (o 4,9 %, tedy o 14,4 tis.). V roce 2000 tento počet zaměstnanců mírně vzrostl (meziroční nárůst o 0,7 %, tj. o 1,9 tis. zaměstnanců) a v roce 2001 opět poklesl o 1,5 tis. zaměstnanců, tj. meziročně o 0,5 %. A nakonec v roce 2002 nastal proti roku 2001 opět pokles celkového počtu zaměstnanců ve školství o 1,0 tis., tedy o 0,4 %.

Vývoj celkového počtu pracovníků ve školství byl ve sledovaném období ovlivněn několika faktory:

1. poklesem počtu dětí na školách z důvodu poklesu demografické křivky,
2. změnami v počtu hodin přímé vyučovací povinnosti učitelů (snížením míry přímé vyučovací povinnosti učitelů od 1. 9. 1999 proti stavu od 1. 9. 1997),
3. optimalizací sítě škol (zahájena v roce 1997),
4. prudkým nárůstem počtu studentů vysokých škol,
5. strukturálními změnami zvláště ve středním školství (zrušení pomaturitního studia v roce 1996, vznik vyšších odborných škol, které postupně naplňovaly všechny postupové ročníky a navýšení počtu žáků oborů ukončených maturitní zkouškou na úkor oborů učebních),
6. zrušením školských úřadů k 31. 12. 2000 a přesunem státní správy ve školství na krajské a okresní úřady.

Tyto změny ovlivnily nejen celkový počet pracovníků, ale i počty pracovníků na jednotlivých typech a druzích škol, které se vyvíjely odlišně. V důsledku těchto změn celkový počet zaměstnanců v roce 2002 ve srovnání s rokem 1997 poklesl o 5,1 % (15 tis.).

V regionálním školství poklesl celkový počet zaměstnanců od roku 1997 do roku 2002 o 14,0 tis. (5,4 %). Největší pokles byl zaznamenán mezi rokem 1997 a 1998, kdy byly navýšeny počty hodin přímé vyučovací povinnosti pedagogických pracovníků.⁴⁵ Ty však byly v roce 1999 vráceny zhruba na stejnou úroveň jako v roce 1996, a tak mezi roky 1998 a 1999 došlo k mírnému zvýšení počtu zaměstnanců základních škol, gymnázií včetně sportovních škol, speciálních škol a vyšších odborných škol. Mezi roky 1999 a 2000 došlo k růstu počtu zaměstnanců základních, středních, speciálních škol a k mírnému růstu i u vyšších odborných škol (doplnění „chybějícího“ ročníku na středních školách a následný nárůst počtu žáků). Ostatní zařízení zaznamenala mírný pokles počtu pracovníků o 0,8 %. Dále mezi roky 2000 a 2001 došlo k růstu počtu zaměstnanců všech druhů středních škol, ale k mírnému poklesu zaměstnanců mateřských, základních, vyšších odborných škol a ostatních zařízení. A nakonec mezi roky 2001 a 2002 nastal pokles počtu zaměstnanců mateřských, základních škol a ostatních zařízení. Naopak nepatrný růst počtu zaměstnanců nastal u všech druhů středních škol a u speciálních škol.

Základní školy zaznamenaly od roku 1997 do roku 2002 snížení počtu zaměstnanců o 2,2 tis. (2,7 %). Tento malý pokles počtu zaměstnanců je způsoben velice nepříznivým populačním vývojem.

Tabulka 68: Vývoj meziroční změny počtu zaměstnanců na jednotlivých druzích a typech škol¹⁾ v letech 1997–2002

	Pokles / růst – absolutně					
	1998/97	1999/98	2000/99	2001/2000	2002/01	2003/02
Mateřské školy	-1 911	-976	-1 002	-840	-427	-5 118
Základní školy	-2 542	425	935	-215	-796	-2 228
Spec.školy vč. intern. spec. škol	-428	271	526	-25	405	783
Gymnázia vč. sportovních škol	-365	169	539	450	189	989
Střední a vyšší odborné školy	-1 411	-717	505	1 039	176	-318
Střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	-4 660	-1 263	698	266	29	-4 936
Vysoké školy ³⁾	-202	216	139	256	309	699
	Pokles / růst – v %					
Mateřské školy	-5,3 %	-2,9 %	-3,0 %	-2,6 %	-1,4 %	-14,3 %
Základní školy	-3,1 %	0,5 %	1,2 %	-0,3 %	-1,0 %	-2,7 %
Spec.školy vč. intern. spec. škol	-2,9 %	1,9 %	3,6 %	-0,2 %	2,7 %	5,4 %
Gymnázia vč. sportovních škol	-3,1 %	1,5 %	4,7 %	3,7 %	1,5 %	8,5 %
Střední a vyšší odborné školy	-5,9 %	-3,2 %	2,3 %	4,7 %	0,8 %	-1,3 %
Střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	-16,3 %	-5,3 %	3,1 %	1,1 %	0,1 %	-17,3 %
Vysoké školy ³⁾	-0,6 %	0,7 %	0,4 %	0,8 %	1,0 %	2,2 %

Poznámky:

¹⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., oddíl V výkazu P1-04.

²⁾ Údaje včetně středisek praktického vyučování.

³⁾ Údaje jsou včetně údajů za koleje, menzy, školní zemědělské statky a školní lesní statky.

Zdroj: ÚIV

⁴⁵ Podrobněji viz kapitola B5.2 Učitelé a ředitelé škol.

Pokles počtu zaměstnanců středních škol (o 5,1 tis., tj. 8,1 % o roku 1997) má příčinu v poklesu počtu žáků v důsledku chybějícího postupového ročníku. Mírné navýšení jejich počtu v roce 2000 oproti roku 1999 je způsobeno naplněním všech postupových ročníků (SOU v roce 1999/2000, SOŠ v roce 2000/01).

U veřejných vysokých škol se počty pracovníků v celém období od roku 1997 prakticky neměnily (počet pracovníků narostl od roku 1997 do roku 2002 pouze zhruba o 700), přestože vzdělávání na vysokých školách se účastní stále více studentů.

Počet zaměstnanců státní správy a přímo řízených organizací se v letech 1997–2000 prakticky nezměnil a pohybuje se okolo 3,7–3,8 tis. V roce 2001 však tento počet výrazně poklesl vzhledem k roku 1997 o 1,7 tis. zaměstnanců, a to především z důvodu zániku školských úřadů k 31. 1. 2000. Státní správu přebírají krajské a okresní úřady, které však již nejsou financovány ze školského rozpočtu. V roce 2002 nastal proti roku 2001 mírný nárůst počtu těchto zaměstnanců o 0,1 tis. (4,8 %).

B5.2. Učitelé a ředitelé škol

B5.2.1. Počet učitelů, jejich struktura, vývoj

Největší část zaměstnanců školství tvoří učitelé. V roce 2002 pracovalo ve školství celkem 152,4 tis. učitelů,⁴⁶ kteří tvořili 54,6 %

všech zaměstnanců ve školství. Většina učitelů (138,6 tis.) působí v oblasti regionálního školství, na veřejných vysokých školách vyučovalo 13,8 tis. pedagogických pracovníků.

Na středních odborných učilištích kromě učitelů dále v roce 2002 působilo 8,2 tis. mistrů odborné výchovy,⁴⁷ což je 34,6 % ze všech zaměstnanců SOU. Mistři odborné výchovy působí také na speciálních školách (0,8 tis.).

V období 1997–1999 postupně klesal průměrný přepočtený počet pracovníků (roční průměr) v oblasti regionálního školství, v případě učitelů regionálního školství tento celkový pokles činil 7,5 tisíce. Pokles počtu učitelů ovlivňovaly stejné faktory jako vývoj celkové zaměstnanosti. Největší pokles jsme zaznamenali mezi roky 1997 a 1998, kdy počet učitelů v regionálním školství poklesl o 7,1 tisíce (tj. o 5 %) učitelů a také došlo k úbytku mistrů odborné výchovy na SOU o 1,7 tisíce (tj. o 18 %). Tento pokles byl způsoben především navýšením míry vyučovací povinnosti učitelů v roce 1997, omezením počtu odučených hodin na školách (omezení dělených hodin)⁴⁸ a optimalizací sítě středních škol. Postihl prakticky všechny druhy a typy škol v regionálním školství. V roce 1999 se tento pokles v zásadě zastavil v souvislosti s navrácením počtu hodin přímé vyučovací povinnosti zhruba na úroveň roku 1996.⁴⁹ Toto opatření, které platí od počátku škol-

Tabulka 69: Počet učitelů a mistrů odborné výchovy (v tis.) v letech 1997–2002 a jejich podíl na celkovém počtu pracovníků podle jednotlivých druhů a typů škol (v %) v roce 2002

	Počet učitelů a mistrů odborné výchovy						Počet učitelů z počtu pracovníků
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2002
Regionální školství (učitelé a mistři odborné výchovy)¹⁾	152,9	144,2	143,6	146,9	147,9	147,6	60,2 %
učitelé v regionálním školství celkem	143,0	135,9	135,5	138,1	138,9	138,6	56,6 %
mateřské školy	26,3	24,9	24,2	23,6	23,0	22,7	73,8 %
základní školy	63,3	61,0	61,5	62,6	62,4	61,7	77,2 %
střední školy (učitelé a mistři odborné výchovy)	45,0	40,0	39,1	41,2	43,2	43,7	75,8 %
gymnázia vč. sportovních škol	9,3	8,9	9,1	9,6	10,0	10,2	80,3 %
střední odborné školy	16,7	15,2	14,5	15,1	16,2	16,3	76,7 %
učitelé na SOU vč. SPV ²⁾	9,7	8,3	8,0	8,4	8,8	9,0	38,0 %
mistři odborné výchovy na SOU	9,3	7,6	7,5	8,1	8,2	8,2	34,6 %
vyšší odborné školy	1,0	1,4	1,6	1,7	1,6	1,5	72,8 %
speciální školy vč. intern. spec. škol	9,4	9,0	9,2	9,8	9,7	9,9	64,1 %
mistři OV na speciálních školách	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	4,9 %
Vysoké školství celkem³⁾	13,2	13,3	13,6	12,8	13,6	13,8	46,8 %
z toho: vysoké školy	13,2	13,3	13,6	12,8	13,6	13,8	57,4 %

Poznámky:

¹⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V výkazu P1-04.

²⁾ Údaje jsou včetně středisek praktického vyučování.

³⁾ Údaje jsou za vysoké školy včetně kolejí, menz, ŠZS a ŠLP. Kategorie učitel je na VŠ nahrazena kategorií pedagogický pracovník. V roce 2001 a 2002 bez vědeckých pracovníků (změna metodiky vykazování).

Zdroj: ÚIV

⁴⁶⁾ Počet učitelů je uváděn jako průměrný přepočtený počet za rok. Do kategorie učitel jsou zahrnuti i ředitelé škol a jejich zástupci.

⁴⁷⁾ Mistři odborné výchovy nespádají do kategorie učitel.

⁴⁸⁾ Snížení počtu učitelů v roce 1998 se dotklo především učitelů důchodového věku, kterým nebyly prodlužovány termínované pracovní smlouvy, a dále nekvalifikovaných a externích učitelů.

⁴⁹⁾ Nařízení vlády ze dne 28. června 1999, kterým se mění nařízení vlády č. 68/1997 Sb., jímž se stanoví míra vyučovací povinnosti učitelů a míra povinnosti výchovné práce ostatních pedagogických pracovníků ve školství.

Tabulka 70: Meziroční pokles počtu učitelů a mistrů odborné výchovy na jednotlivých druzích a typech škol¹⁾ v letech 1997–2002

	Pokles / růst – absolutně					
	1998/97	1999/98	2000/99	2001/2000	2002/01	2003/02
Mateřské školy	-1 468	-645	-649	-612	-239	-3 576
Základní školy	-2 365	542	1 123	-249	-726	-1 637
Speciální školy vč. intern. spec. škol	-353	202	558	-56	129	459
Gymnázia vč. sportovních škol	-393	160	506	432	165	894
Střední a vyšší odborné školy	-1 147	-439	581	1 013	124	132
Střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	-1 391	-375	459	332	239	-708
Mistři odborné výchovy na SOU	-1 685	-119	688	99	-49	-1 112
Vysoké školy ³⁾	76	300	-801	850	205	646
	Pokles / růst – v %					
Mateřské školy	-5,6 %	-2,6 %	-2,7 %	-2,6 %	-1,0 %	-13,6 %
Základní školy	-3,7 %	0,9 %	1,8 %	-0,4 %	-1,2 %	-2,6 %
Speciální školy vč. intern. spec. škol	-3,8 %	2,2 %	6,0 %	-0,6 %	1,3 %	4,9 %
Gymnázia vč. sportovních škol	-4,2 %	1,8 %	5,6 %	4,5 %	1,6 %	9,6 %
Střední a vyšší odborné školy	-6,5 %	-2,6 %	3,6 %	6,1 %	0,7 %	0,7 %
Střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	-14,3 %	-4,5 %	5,8 %	3,9 %	2,7 %	-7,3 %
Mistři odborné výchovy na SOU	-18,2 %	-1,6 %	9,2 %	1,2 %	-0,6 %	-12,0 %
Vysoké školy ³⁾	0,6 %	2,3 %	-5,9 %	6,6 %	1,5 %	4,9 %

Poznámky:

¹⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V výkazu P1-04.

²⁾ Údaje včetně středisek praktického vyučování.

³⁾ Údaje jsou včetně kolejí, menz, školních zemědělských statků a školních lesních podniků. Kategorie učitel je na vysoké škole nahrazena kategorií pedagogických pracovníků. V roce 2001 a 2002 bez vědeckých pracovníků (změna metodiky vykazování).

Zdroj: ÚIV

ního roku 1999/2000, se sice promítlo do okamžitého zvýšení počtu učitelů od září 1999, ale sledovaný ukazatel (průměrný přepočtený počet za rok) mohlo ovlivnit jen částečně. Přesto u některých typů škol (ZŠ, speciální školy, gymnázia, VOŠ) už za rok 1999 došlo k mírnému zvýšení celoročního průměrného počtu učitelů.⁵⁰ V roce 2000 byl významnější růst počtu učitelů zaznamenán již u všech druhů škol (kromě mateřských škol a vysokých škol – pokles), u středních škol byl ovlivněn i doplněním všech postupových ročníků. V roce 2001 byl významnější růst počtu učitelů zaznamenán u vysokých škol, středních škol, gymnázií včetně sportovních škol, středních odborných škol, středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování, u mistrů na SOU. Naopak meziroční pokles počtu učitelů v roce 2001 byl zaznamenán u mateřských škol, základních škol a vyšších odborných škol.

V roce 2002 proti roku 2001 vzrostly počty učitelů všech typů středních škol, speciálních škol a vysokých škol, naopak u základních a mateřských škol počty učitelů poklesly.

Ve sledovaném období let 1997–2002 se snížil počet učitelů středních škol o 0,2 tis. V oblasti středních škol nejvíce poklesly počty učitelů na středních odborných učilištích včetně středisek praktického vyučování (o 0,7 tis.) vzhledem k tomu, že počty žáků těchto škol stále klesaly. Počty učitelů dále poklesly za

uvedené období i na středních odborných školách, a to o 0,4 tis. Naopak vzrostly počty učitelů gymnázií včetně sportovních škol (o 0,9 tis.). Vzrůst nastal i u počtů učitelů na vyšších odborných školách (o 0,5 tis.). Nepatrně vzrostly počty učitelů speciálních škol (o 0,5 tis.).

Počty pedagogů veřejných vysokých škol se od roku 1997 do roku 1999 mírně zvyšovaly, naopak v roce 2000 proti roku 1999 poklesly o 800, tj. pokles o 5,9 %. Předchází nárůst počtu pedagogických pracovníků vysokých škol je však ve srovnání s nárůstem počtu jejich studentů poměrně malý. V roce 2001 (počet pedagogických pracovníků v roce 2001 činil 13 641) nastal proti roku 2000 výraznější nárůst počtu pedagogických pracovníků VŠ o 850 pracovníků. A nakonec v roce 2002 (počet pedagogických pracovníků v roce 2002 činil 13 846) nastal proti roku 2001 mírnější nárůst počtu pedagogických pracovníků VŠ o 205 pracovníků. V roce 2001 nastala změna metodiky ve vykazování, před rokem 2001 byl počet pedagogických pracovníků uváděn bez vědeckých pracovníků. Ovšem pro naše potřeby srovnatelnosti ukazatele za posledních 6 let (tj. za roky 1997 až 2002) je uveden pro vysoké školy pouze ukazatel pedagogických pracovníků.

Ve sledovaném období let 1997–2002 se počty pedagogů vysokých škol zvýšily celkem o 0,6 tis. tj. o 4,9 %.

⁵⁰ Snížení přímé vyučovací povinnosti nepůsobí jen izolovaně, ale současně s dalšími faktory (populační pokles, racionalizační opatření atd.).

B5.2.2. Změny v postavení učitele v uplynulých letech

Vzdělávací systém dnes plní své náročné úkoly v jiných podmínkách. Nejmarkantnějšími jsou zrychlení, globalizace a komplexnost vývoje společnosti, ekonomiky a zavádění nových technologií. Tím se velmi zvyšuje zatížení každého jedince, který se musí přizpůsobovat stále změně prostředí, vyrovnat se s nejistotou a přijmout složitost světa s pluralitou kultur a světových názorů. Vzdelávací systém musí na změnu vnějšího prostředí reagovat současně ve dvou směrech. Z důvodu vzrůstajícího množství a dostupnosti informací se objevují nová rizika zahlcení informacemi, a proto je nutné se naučit znalosti získávat, umět se v nich orientovat, vytrždit je, zařadit do kontextu, ale hlavně je pak využívat a uplatnit při řešení problémů. A z důvodu vzrůstající výchovné funkce školy by tato měla pomoci korigovat disharmonie vývoje, vyrovnávat deficity špatně funkčních rodin a negativních rysů společnosti a pomoci při vytváření kvalitní hodnotové orientace a charakterových rysů autonomní, samostatně myslící a odpovědné osobnosti.

Kromě změn v oblasti obsahu a metod výuky je práce učitelů ovlivněna především faktory, které můžeme kvantifikovat: velikostí třídy, délkou přímé vyučovací povinnosti a počtem dělených hodin (s tím pak souvisí i počet žáků na pedagoga). Klesající průměrná velikost tříd (tady zase hraje roli i počet dělených směn) se přímo odráží v průměrných počtech žáků, kteří

připadají na jednoho učitele, a tím i v částečném snížení zatížení pedagogů. Prakticky na všech druhích a typech škol (s výjimkou škol mateřských) klesal až do roku 1996/97 počet žáků, kteří připadají na jednoho učitele. Tento pokles byl způsoben především celkovým poklesem demografické křivky, ale i častějším, v mnoha případech neodůvodněným, dělením tříd na hodiny výuky určitých předmětů (které mají různé nároky na dělené hodiny), zájmem o jednotlivé studijní či učební obory. Zlomovým rokem byl školní rok 1997/98, kdy došlo k několika změnám ze strany ministerstva školství:

1. byly navýšeny počty hodin přímé vyučovací povinnosti učitelů (vyšší pracovní zatížení učitelů bylo pedagogickou veřejností vnímáno negativně),
2. bylo vydáno opatření omezující nadměrné dělení tříd na výkon jednotlivých předmětů (tzv. Žlutá kniha),
3. byl spuštěn proces optimalizace sítě středních škol.

Průměrný počet žáků na učitele v roce 1998/99 odpovídal zhruba stavu v předchozím roce, ve školním roce 1999/2000 došlo k opětovnému snížení průměrného počtu žáků na jednoho učitele, a to především díky snížení míry přímé vyučovací povinnosti na úroveň roku 1996. Ve školním roce 2000/01 došlo opět k mírnému snížení průměrného počtu žáků na jednoho učitele u mateřské školy i základní školy jako celku a ke zvýšení průměrného počtu žáků na jednoho učitele u gymnázií a středních škol (školy

Tabulka 71: Vývoj průměrného počtu žáků na jednoho učitele ve vybraných typech škol v letech 1995/96–2002/03

	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03
Mateřská škola	11,5	11,9	12,0	11,9	11,8	11,8	12,0
Základní škola	15,8	16,7	16,6	15,8	15,5	15,2	14,9
1. stupeň ZŠ	19,9	20,2	19,8	19,0	18,7	18,3	17,6
2. stupeň ZŠ	12,3	13,5	13,5	12,9	12,9	12,5	12,4
Gymnázium	10,1	10,8	11,0	10,8	11,0	10,9	11,0
Střední odborná škola	.	.	7,3	7,0	7,6	7,5	7,6

Poznámky:

Počet žáků = počet žáků v denním studiu.

Počet učitelů = počet fyzických osob.

U SOŠ není v letech 1995/96 až 1997/98 možné rozlišit učitele „středněškolské“ části integrovaných středních škol.

Zdroj: ÚIV

Tabulka 72: Vývoj míry vyučovací povinnosti učitelů (hod/týden) v letech 1992–2002

	Počet hodin přímé vyučovací (nebo výchovné) činnosti týdně		
	platnost od 1. 11. 1992 ¹⁾	platnost od 1. 9. 1997 ²⁾	platnost od 1. 9. 1999 ^{3) 4)}
MŠ včetně speciálních	31	33	31
ZŠ včetně speciálních 1. stupeň	23	24	22
2. stupeň + nižší roč.víceletých G	22	24	22
SŠ včetně speciálních a včetně VOŠ	21	23	21

Poznámky:

¹⁾ Dle nařízení vlády ČR č. 503/92 Sb.

²⁾ Dle nařízení vlády ČR č. 68/97 Sb.

³⁾ Dle nařízení vlády ČR č. 153/99 Sb., ze dne 28. 6. 1999.

⁴⁾ Dle nařízení vlády ČR č. 400/02 Sb., ze dne 7. 8. 2002.

Zdroj: ÚIV

doplňily chybějící postupový ročník). Ve školním roce 2001/02 došlo k dalšímu mírnému poklesu u všech druhů a typů škol s výjimkou škol mateřských. A nakonec ve školním roce 2002/03 došlo k mírnému zvýšení průměrného počtu žáků na jednoho učitele u mateřských škol, gymnázií a středních odborných škol. A naopak ke snížení průměrného počtu žáků na jednoho učitele došlo u základních škol.

Ředitelé škol a vedoucí pracovníci

Pro zajištění kvality vzdělávacího systému má rozhodující význam kvalita řídicích i pedagogických pracovníků škol. Na školní klima tradičně spolupůsobí politické, ideologické a obdobné mocenské vlivy, které ovlivňují profesionální odpovědnost učitele. Chystané změny, související s realizací dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy České republiky, budou na ně klást výrazně vyšší nároky a požadavky na profesionální výkon jejich práce.

Posílení autonomie škol a školských zařízení však spolu neslo i některé negativní jevy. Začalo vznikat velké množství malých škol – právních subjektů s vysokou mírou autonomie, postupně se snižovala objektivita systému financování škol a neodpovídala struktura řízení státní správy a řízení především středních škol (úroveň okresů, ze které je střední školství řízeno, je velice malou

územní jednotkou). Výskyt těchto negativních jevů vedl ministerstvo školství v roce 1997 k vyhlášení programu optimalizace sítě středních škol, jehož hlavním cílem bylo snížení celkového počtu středních škol (právních subjektů), optimalizace oborové struktury vzdělávací nabídky a postupné zvyšování průměrné velikosti středních škol. Tento proces optimalizace, i když v trochu jiné podobě a od roku 2001 již na úrovni kraje, pokračuje i nadále.

B5.3. Platy a platová úroveň ve školství

Průměrná měsíční nominální mzda v resortu školství v roce 2002 byla ve výši 14 676 Kč, z toho v regionálním školství 14 129 Kč a na vysokých školách 18 609 Kč (VŠ celkem včetně hospodářské činnosti a ostatních aktivit). Od roku 1998 narostla průměrná nominální mzda ve školství celkem o 37,3 %, v oblasti regionálního školství narostla o 36,6 %, u vysokých škol (VŠ celkem včetně hospodářské činnosti a ostatních aktivit) o 43,2 %. Nárůst však nebyl plynulý, výši platů v letech 1997 a 1998 ovlivnila úsporná opatření vlády (tzv. „balíčky“), a z toho důvodu průměrné platy ve školství narůstaly velice pomalu (zhruba o 5 %). Zlepšení nastalo až v roce 1999, a to především díky zvýšení platových tarifů⁵¹ (průměrná nominální mzda ve školství se zvýšila o 12,8 %). V roce 2000 průměrná nominální mzda v resortu školství celkem proti roku 1999 vzrostla pouze

Tabulka 73: Vývoj nominálních a reálných mezd v resortu školství a v národním hospodářství v letech 1998–2002

Průměrná měsíční nominální mzda v Kč	1998	1999	2000	2001	2002
ČR celkem (na přepočtené osoby) ¹⁾	12 056 Kč	13 042 Kč	13 914 Kč	15 122 Kč	16 212 Kč
z toho: nepodnikatelská sféra (na přep.) ²⁾	11 082 Kč	12 507 Kč	12 768 Kč	14 025 Kč	15 424 Kč
Pracovníci resortu školství celkem	10 688 Kč	12 057 Kč	12 158 Kč	13 416 Kč	14 676 Kč
z toho regionální školství ³⁾	10 347 Kč	11 666 Kč	11 697 Kč	12 962 Kč	14 129 Kč
z toho vysoké školství ⁴⁾	12 994 Kč	14 616 Kč	15 248 Kč	16 723 Kč	18 609 Kč
Meziroční nárůst prům.nomin.mzdy v %	1999/98	2000/99	2001/2000	2002/01	2003/02
ČR celkem (na přepočtené osoby) ¹⁾	8,2 %	6,7 %	8,7 %	7,2 %	34,5 %
z toho: nepodnikatelská sféra (na přep.) ²⁾	12,9 %	2,1 %	9,8 %	10,0 %	39,2 %
Pracovníci resortu školství celkem	12,8 %	0,8 %	10,3 %	9,4 %	37,3 %
z toho regionální školství ³⁾	12,7 %	0,3 %	10,8 %	9,0 %	36,6 %
z toho vysoké školství ⁴⁾	12,5 %	4,3 %	9,7 %	11,3 %	43,2 %
Meziroční nárůst prům.reálné mzdy v %	1999/98	2000/99	2001/2000	2002/01	2003/02
ČR celkem (na přepočtené osoby) ¹⁾	5,9 %	2,6 %	3,8 %	5,3 %	18,8 %
z toho: nepodnikatelská sféra (na přep.) ²⁾	10,5 %	-1,8 %	4,9 %	8,0 %	23,0 %
Pracovníci resortu školství celkem	10,5 %	-3,0 %	5,4 %	7,4 %	21,3 %
z toho regionální školství ³⁾	10,4 %	-3,5 %	5,8 %	7,1 %	20,7 %
z toho vysoké školství ⁴⁾	10,1 %	0,4 %	4,8 %	9,3 %	26,6 %

Poznámky:

¹⁾ Zdroj ČSÚ, data jsou ve srovnatelné metodice roku 2002.

²⁾ Dříve název rozpočtová sféra.

³⁾ Za školy a školská zařízení zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92Sb., odd. V výkazu P1-04.)

⁴⁾ VŠ celkem včetně hospodářské činnosti a ostatních aktivit (VŠ včetně kolejí, menz, zahraničních lektorů, vysokoškolských zemědělských a lesních statků, včetně vědy a výzkumu, včetně hospodářské činnosti, fondu odměn a ostatních zdrojů) (odd. III P1a-04, P1b-04).

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

⁵¹ Nařízení vlády č. 247/1998 Sb., platové tarify se týkají pouze zaměstnanců odměňovaných podle zákona č. 143/1992 Sb., o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a v některých dalších organizacích a orgánech.

o 0,8 %. V roce 2001 nastal v resortu školství celkem výrazný meziroční nárůst průměrné nominální mzdy, a to až o 10,3 %, toto „zlepšení“ platů bylo důsledkem zvýšení tarifních platů v regionálním školství od 1. 1. 2001.⁵² V roce 2002 pokračoval výrazný 9,4% meziroční nárůst průměrné měsíční nominální mzdy v resortu školství celkem, a to v důsledku zvýšení tarifních platů v regionálním školství od 1. 3. 2002.⁵³

Úroveň **reálných mezd** ve školství (tedy výše mezd se zohledněním inflace v jednotlivých letech ve stálých cenách roku 2000) v roce 1999 proti roku 1998 narostla o 10,5 %. V roce 2000 dokonce došlo ke snížení reálné mzdy ve školství (meziroční snížení proti roku 1999 o 3,0 %). V roce 2001 se opět meziročně zvýšila úroveň reálných mezd ve školství o 5,4 %, v roce 2002 průměrné měsíční reálné mzdy ve školství oproti předchozímu roku narostly o 7,4 %. Celkově se ve školství reálné mzdy v období 1998–2002 zvýšily o 21,3 %.

Ve srovnání s růstem výše průměrné mzdy v národním hospodářství rostly mzdy pracovníků ve školství celkem v roce 1999 rychleji. Toto pozitivum v roce 1999 nastalo díky výše citovanému

navýšení základních tarifů (průměrná reálná mzda vzrostla ve školství celkem o 10,5 %). Ve srovnání se mzdami v nepodnikatelské sféře mzdy ve školství narůstaly zhruba stejně. V roce 2000 nastal ve školství meziroční pokles průměrné reálné mzdy, pokles průměrné reálné mzdy v roce 2000 proti roku 1999 nastal i v nepodnikatelské sféře. V roce 2001 ve školství celkem a také v regionálním školství byl meziroční vzrůst nominální i reálné mzdy vyšší než v ČR celkem i v nepodnikatelské sféře. Výjimku tvoří vysoké školy, kde meziroční růst nominální a reálné mzdy byl nižší než v nepodnikatelské sféře.

A nakonec v roce 2002 ve školství a také v regionálním školství byl meziroční nárůst nominální a reálné mzdy vyšší než meziroční nárůst celkové celorepublikové mzdy, ale nižší než meziroční nárůst v nepodnikatelské sféře. Pouze meziroční růst nominální a reálné mzdy u vysokých škol byl vyšší než v ČR celkem i v nepodnikatelské sféře.

Průměrné nominální i reálné mzdy ve školství v roce 2002 ve srovnání s rokem 1998 vzrostly. Reálná mzda ve školství celkem se proti roku 1998 zvýšila o více než pětinu (o 21,3 %). Ve vy-

Tabulka 74: Vývoj objemu mzdových prostředků v resortu školství (v mld. Kč) a jejich podílu na celkových mzdových výdajích na školství (v %) v letech 1997–2002

Objem mzdových prostředků	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Resort školství celkem	33,22	33,73	37,43	37,28	41,74	45,49
v tom						
státní správa ⁴⁾	0,50	0,50	0,57	0,57	0,24	0,26
servisní organizace MŠMT	0,10	0,11	0,12	0,14	0,18	0,21
regionální školství	28,50	28,79	31,80	32,02	35,72	38,71
vysoké školství ³⁾	4,11	4,34	4,95	4,55	5,61	6,31
Regionální školství¹⁾	28,50	28,79	31,80	32,02	35,72	38,71
z toho						
mateřské školy	3,42	3,38	3,75	3,62	3,96	4,31
základní školy	10,30	10,46	11,76	11,77	13,01	14,03
speciální školy vč. intern. spec. škol	1,78	1,81	2,15	2,22	2,47	2,73
gymnázia vč. sportovních škol	1,46	1,47	1,67	1,74	2,07	2,27
střední odborné školy	2,66	2,57	2,89	2,90	3,44	3,73
střední odborná učiliště vč. SPV ²⁾	2,58	2,17	2,89	3,06	3,49	3,81
vyšší odborné školy	0,13	0,19	0,27	0,28	0,30	0,32
Podíl na výdajích v %						
Resort školství celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
v tom						
státní správa ⁴⁾	1,5 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %	0,6 %	0,6 %
servisní organizace MŠMT	0,3 %	0,3 %	0,3 %	0,4 %	0,4 %	0,5 %
regionální školství	85,8 %	85,3 %	84,9 %	85,9 %	85,6 %	85,1 %
vysoké školství ³⁾	12,4 %	12,9 %	13,2 %	12,2 %	13,4 %	13,9 %

Poznámky:

¹⁾ V roce 2001 (resp. k 31. 12. 2000) došlo ke zrušení ŠÚ, kompetence převzaly okresní a krajské úřady, které nejsou financovány prostřednictvím kapitoly 333-MŠMT.

²⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení zřizovatelů MŠMT, obec, kraj – včetně MZe, platový řád zákon č. 143/92 Sb., oddíl výkazu P1-04 – z prostředků státního rozpočtu

³⁾ Údaje jsou včetně středisek praktického vyučování.

⁴⁾ VŠ včetně kolejí, menz, zahraničních lektorů, vysokoškolských zemědělských a lesních statků, včetně vědy a výzkumu, platový řád zákon č. 1/92 Sb., oddíl III. výkazu P1a-04, P1b-04 – z prostředků státního rozpočtu.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

⁵²⁾ Nařízení vlády č. 453/2000 Sb.

⁵³⁾ Nařízení vlády č. 66/2002 Sb.

sokém školství byla reálná mzda v roce 2002 dokonce o 26,6 % vyšší než v roce 1998 a v regionálním školství se jednalo za stejné období o nárůst ve výši 20,7 %.

Celkový objem vyplacených mzdových prostředků⁵⁴ pracovníků školství v roce 2002 byl 45,49 mld. Kč, největší podíl (cca 85 %) byl vyplacen na mzdy pracovníků regionálního školství.

B5.4. Vývoj platů učitelů

Průměrný měsíční plat učitele (včetně ředitele a zástupce ředitele) v regionálním školství v roce 2002 činil 16 730 Kč. Nejvyšší platy pobírali učitelé středních škol (učitelé gymnázií včetně sportovních škol 18 617 Kč, středních odborných škol 18 748 Kč a učitelé středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování 18 856 Kč). Pedagogové vysokých škol pobírali v průměru 22 571 Kč (profesoři 35 886 Kč a docenti 28 384 Kč).

Ve srovnání s celorepublikovou mzdou byly výdělků učitelů regionálního školství v roce 2002 vyšší o 3,2 % a mzdy vysokoškolských pedagogů vyšší o 39,2 %. Znamená to u učitelů regionálního školství pokles poměru oproti roku 1997 (v roce 1997 činila

průměrná mzda učitele v regionálním školství 106,2 % průměrné republikové mzdy). U pedagogů vysokých škol se jedná v roce 2002 ve srovnání s rokem 1997 o mírný nárůst mezd (v roce 1997 činila průměrná mzda pedagogického pracovníka na veřejné vysoké škole 138,1 %). Celkový pokles této relace je důsledkem úsporných opatření vlády v letech 1997 a 1998 (restriktivní rozpočtová politika v letech 1997 a 1998 a zvýšení tarifní mzdy v roce 1999). Od 1. 1. 2001 došlo v oblasti odměňování zaměstnanců regionálního školství ke změnám některých právních předpisů, z nichž nejdůležitější bylo Nařízení vlády č. 453/2000 Sb., o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací, ve znění pozdějších předpisů, kterým se mění Nařízení vlády č. 251/1992 Sb. Toto nařízení mimo jiné zabezpečilo zvýšení tarifních platů všech zaměstnanců regionálního školství (pedagogických i nepedagogických) o 6 %, realizované plošným zvýšením tarifní tabulky ve všech platových třídách a platových stupních, a dále zabezpečilo další zvýšení tarifních platů pedagogických pracovníků o částku, která odpovídá 8 % platového tarifu nejvyššího platového stupně v platové třídě, do které je zaměstnanec zařazen.

Tabulka 75: Vývoj průměrné měsíční nominální mzdy učitelů (v Kč) na jednotlivých druzích a typech škol a jejich relace k průměrné mzdě v ČR (v %) v letech 1997–2002

Průměrný nominální plat učitelů	1997	1998	1999	2000	2001	2002
ČR celkem (na přepočtené osoby)¹⁾	11 029	12 056	13 042	13 914	15 122	16 212
Učitelé regionálního školství²⁾	11 714	12 287	13 784	13 729	15 386	16 730
z toho:						
učitelky MŠ	9 077	9 452	10 768	10 731	12 137	13 328
učitelé ZŠ	11 826	12 441	13 887	13 748	15 275	16 628
učitelé G a sportovních škol	13 414	13 949	15 375	15 335	17 261	18 617
učitelé SOŠ	13 269	13 897	15 547	15 541	17 407	18 748
učitelé SOU včetně SPV	13 058	13 807	15 484	15 549	17 335	18 856
učitelé spec. škol vč. intern. spec. škol	17 827	13 141	14 851	14 778	16 551	17 827
Pedagogičtí pracovníci vysokých škol³⁾	15 229	16 020	18 045	18 004	19 954	22 571
z toho:						
profesoři	22 389	24 023	28 351	28 052	31 871	35 886
docenti	19 014	20 100	22 736	22 755	25 345	28 384
Poměr k průměrné mzdě v ČR v %						
Učitelé regionálního školství	106,2 %	101,9 %	105,7 %	98,7 %	101,7 %	103,2 %
učitelky MŠ	82,3 %	78,4 %	82,6 %	77,1 %	80,3 %	82,2 %
učitelé ZŠ	107,2 %	103,2 %	106,5 %	98,8 %	101,0 %	102,6 %
učitelé G a sportovních škol	121,6 %	115,7 %	117,9 %	110,2 %	114,1 %	114,8 %
učitelé SOŠ	120,3 %	115,3 %	119,2 %	111,7 %	115,1 %	115,6 %
učitelé SOU včetně SPV	118,4 %	114,5 %	118,7 %	111,8 %	114,6 %	116,3 %
učitelé spec. škol vč. intern. spec. škol	161,6 %	109,0 %	113,9 %	106,2 %	109,4 %	110,0 %
Pedagogičtí pracovníci vysokých škol	138,1 %	132,9 %	138,4 %	129,4 %	132,0 %	139,2 %
z toho:						
profesoři	203,0 %	199,3 %	217,4 %	201,6 %	210,8 %	221,4 %
docenti	172,4 %	166,7 %	174,3 %	163,5 %	167,6 %	175,1 %

Poznámky:

¹⁾ ČSÚ (data 1997 - 2002 ve srovnatelné metodice r. 2002).

²⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj - včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V výkazu P1-04.

³⁾ Zaměstnanci placeni ze státního rozpočtu (platový řád zákon č. 1/92 Sb.)

Zdroj: ÚIV

⁵⁴ Jedná se o mzdové prostředky státního rozpočtu a rozpočtu obcí, nejsou zahrnuty vyplacené mzdové prostředky z vedlejší hospodářské činnosti.

Obdobně v roce 2002 došlo s účinností od 1. 3. 2002 nařízením vlády č. 66/2002 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 251/1992 Sb., o platových poměrech zaměstnanců rozpočtových a některých dalších organizací, ve znění pozdějších předpisů, ke zvýšení tarifních platů ve všech platových třídách a platových stupních. Zvýšení tarifních platů bylo nerovnoměrné a pohybovalo se v rozmezí od 10 % do 15,1 % podle toho, v jaké třídě a stupni byl zaměstnanec zařazen. Aritmetický průměr nárůstu činí 12 %. Tyto faktory ovlivnily jak výši učitelských platů, tak i platy všech pracovníků resortu.

V poměru k platové úrovni v celé České republice plat učitelů regionálního školství v roce 2002 proti roku 2001 vzrostl. Jejich plat byl v roce 2002 o 3,2 % vyšší, než je celorepublikový průměr. Nejlépe jsou na tom učitelé středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování, kteří pobírali o 16,3 % více, než je průměrná mzda v České republice,⁵⁵ dále učitelé středních odborných škol (o 15,6 % více) a učitelé gymnázií včetně sportovních škol (o 14,8 % více).

Průměrná mzda pedagogických pracovníků vysokých škol byla v roce 2002 o 39,2 % vyšší, než je celorepublikový průměr.

Průměrné nominální platy učitelek mateřských škol se v roce 2002 mezi jednotlivými regiony lišily jen málo – minimum je 12 834 Kč v Královéhradeckém kraji a maximum 13 850 Kč v Praze, což znamená rozpětí jen 1 016 Kč. Tato „diferenciace“ však nemůže vyrovnat rozdíly v obecných platových úrovních. Výhodou tohoto typu škol je, že většinu pedagogů zde tvoří ženy,

u nichž je menší tlak na finanční zabezpečení rodiny, a tedy snahu o odchod do lukrativnějšího zaměstnání.

Srovnáme-li poměr průměrného platu učitelky mateřské školy k obecné mzdové hladině regionu s hodnotami průměrných mezd v regionech, zjistíme, že čím je vyšší průměrná mzda v regionu, tím je vyšší rozdíl mezi touto mzdou a platem učitelky. To znamená, že platy učitelek mateřských škol, stejně jako i platy učitelů na vyšších vzdělávacích stupních, prakticky ignorují obecné mzdové úrovně regionů. Nejvyšší je rozdíl průměrného platu učitelky mateřské školy k průměrné obecné mzdové hladině v Praze (učitelky dosahují necelé 2/3 obecné úrovně platů v Praze). Tato situace může vést i ke snižování kvality učitelského personálu mateřských škol v ekonomicky silnějších regionech. A obráceně – pozitivně může působit v regionech chudších.

Při porovnání průměrných platů učitelů základních škol mezi jednotlivými kraji vidíme opět jen velmi malé rozdíly. Rozdíly v průměrných platech se pohybují v rozmezí jen 581 Kč (maximum činí 16 964 Kč v Praze a minimum 16 383 Kč v kraji Vysočina), což je dokonce menší meziregionální rozdíl než v případě mateřských škol (v absolutních číslech jsou platy učitelů základních škol zhruba o 25 % vyšší než platy učitelů mateřských škol). Vztah průměrných učitelských platů k průměrnému platu v regionu je stejný jako v případě mateřských škol, pouze s tím rozdílem, že platy na základních školách jsou vyšší a téměř ve všech krajích (kromě Prahy) se pohybují nad průměrem.

Tabulka 76: Průměrné měsíční nominální platy učitelů na jednotlivých druzích a typech škol za rok 2002 v jednotlivých regionech

Kraj	Průměrný měsíční plat učitelů ¹⁾						
	MŠ	ZŠ	G + sport.šk.	SOŠ	SOU + SPV	VOŠ	speciální školy
Praha	13 850	16 964	19 487	19 101	19 075	18 926	18 287
Středočeský	13 492	16 845	18 771	18 813	18 962	18 900	18 249
Jihočeský	13 631	16 607	18 623	18 675	19 198	20 227	17 990
Plzeňský	13 559	16 628	18 655	18 779	19 427	17 843	18 172
Karlovarský	12 986	16 629	18 504	19 696	19 901	18 849	18 489
Ústecký	13 171	16 817	18 518	18 769	18 102	20 512	17 849
Liberecký	12 981	16 607	18 069	18 198	18 767	17 322	17 913
Královéhradecký	12 834	16 487	18 596	18 877	19 012	18 275	17 877
Pardubický	13 248	16 718	18 183	18 578	18 589	19 733	17 491
Vysočina	12 943	16 383	18 645	18 993	18 786	20 567	17 634
Jihomoravský	13 432	16 396	18 029	18 345	18 699	19 796	17 920
Olomoucký	13 374	16 524	17 870	18 006	18 516	18 658	16 847
Zlínský	13 395	16 642	19 184	18 813	19 032	19 507	18 126
Moravskoslezský	13 150	16 480	18 439	18 832	18 821	20 085	17 291
ČR celkem	13 328	16 628	18 617	18 749	18 856	19 300	17 827

Poznámka:

¹⁾ Údaje jsou za školy a školská zařízení všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj – včetně Ministerstva zemědělství, církev, soukromník), oba platové řády tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V výkazu P1-04.

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

⁵⁵ Vztáhneme-li plat učitelů ke krajským či okresním průměrům, liší se jejich relativní postavení poměrně významně v závislosti na mzdové úrovni regionu (kraje).

Při porovnání **průměrných platů učitelů** v jednotlivých typech **středních škol** zjistíme velkou vyrovnanost, rozdíl se pohybuje v řádech korun. Nejvyšší platy v celorepublikovém průměru mají učitelé středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování, následují učitelé středních odborných škol a nejmenší průměrné platy mají učitelé gymnázií včetně sportovních škol.

U učitelů **gymnázií včetně sportovních škol** můžeme pozorovat větší diferenciaci průměrných platů než u učitelů mateřských škol a základních škol.

Rozdíl mezi nejvyšším a nejnižším průměrným a „regionálním“ platem učitele gymnázia v roce 2002 činil 1 617 Kč. Nejvyšší průměrný plat učitele gymnázia byl v roce 2002 v Praze (19 487 Kč), nejnižší v Olomouckém kraji (17 870 Kč). Učitelé platy na gymnáziích se pohybují nad obecnou mzdovou úrovní v regionu, s výjimkou Prahy.

U učitelů **středních odborných škol** je rozdíl nejvyššího a nejnižšího průměrného regionálního platu učitelů celkem 1 690 Kč. Nejvyšší průměrný plat pobírali učitelé středních odborných škol v roce 2002 v Karlovarském kraji (19 696 Kč) a nejnižší v Olomouckém kraji (18 006 Kč). Diferenciace průměrných příjmů učitelů středních odborných škol je o něco málo větší než u učitelů gymnázií včetně sportovních škol (1,05 krát).

O vztahu průměrného platu učitele na státních středních odborných školách lze prohlásit prakticky totéž, co platí i pro gymnázia, s výjimkou Prahy přesahují platy učitelů ve všech krajích průměrnou mzdovou hladinu regionu.

Průměrné platy učitele **středního odborného učiliště včetně středisek praktického vyučování** se v roce 2002 v jednotlivých

krajích České republiky pohybovaly mezi 18 102 Kč (Ústecký kraj) a 19 901 Kč (Karlovarský kraj), rozdíl regionu s nejnižším a nejvyšším průměrným platem činil 1 799 Kč (kraje tedy vykazují 1,11 krát vyšší diferenciaci průměrných příjmů než v případě učitelů gymnázií včetně sportovních škol a 1,06 krát vyšší diferenciaci než v případě učitelů středních odborných škol).

Obdobně jako u předcházejících typů středních škol platí, že kromě Prahy přesahují platy učitelů státních středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování ve všech ostatních krajích obecnou mzdovou úroveň regionu.

Platová úroveň učitelů **speciálních škol** je mezi jednotlivými kraji jen velmi málo diferencovaná. Celkové rozpětí, ve kterém se regionální rozdíl průměrných platů učitelů pohybuje, činí 1 642 Kč. Platy učitelů státních speciálních škol se v absolutním vyjádření obecně pohybují pod úrovní platů středoškolských učitelů, tj. učitelů gymnázií, středních odborných škol a středních odborných učilišť, ale nad úrovní platů učitelů základních škol. Stejně jako u předchozích typů škol průměrné platy učitelů speciálních škol ve vztahu k obecné mzdové úrovni regionu tuto, vyjma Prahy, přesahují.

Platy učitelů **vyšších odborných škol** se obecně pohybují nad úrovní platů učitelů ostatních uvedených typů škol. Rozdíl regionu s nejnižším a nejvyšším průměrným platem v regionech činil 3 245 Kč. Průměrné učitelé platy státních vyšších odborných škol v kraji Vysočina převyšují obecnou mzdovou úroveň regionu téměř o 49 %, což je nejvíce ze všech krajů a sledovaných vzdělávacích úrovní. Celkovou mzdovou úroveň kraje přesahují, vyjma Prahy, platy učitelů vyšších odborných škol ve všech ostatních krajích.

Tabulka 77: Poměr platu učitele k obecné mzdové hladině regionu na jednotlivých druzích a typech škol za rok 2002 v jednotlivých regionech

Kraj	Poměr platu učitelů k obecné mzdové hladině regionu ¹⁾						
	MŠ	ZŠ	G + sport. šk.	SOŠ	SOU + SPV	VOŠ	speciální školy
Praha	67,3 %	82,5 %	94,7 %	92,9 %	92,7 %	92,0 %	88,9 %
Středočeský	84,3 %	105,2 %	117,3 %	117,5 %	118,4 %	118,1 %	114,0 %
Jihočeský	94,1 %	114,7 %	128,6 %	129,0 %	132,6 %	139,7 %	124,2 %
Plzeňský	88,5 %	108,5 %	121,8 %	122,6 %	126,8 %	116,5 %	118,6 %
Karlovarský	92,9 %	119,0 %	132,4 %	140,9 %	142,4 %	134,9 %	132,3 %
Ústecký	89,9 %	114,8 %	126,4 %	128,1 %	123,5 %	140,0 %	121,8 %
Liberecký	89,7 %	114,7 %	124,8 %	125,7 %	129,7 %	119,7 %	123,8 %
Královéhradecký	90,2 %	115,9 %	130,7 %	132,7 %	133,7 %	128,5 %	125,7 %
Pardubický	94,9 %	119,7 %	130,2 %	133,0 %	133,1 %	141,3 %	125,2 %
Vysočina	93,5 %	118,4 %	134,7 %	137,2 %	135,7 %	148,6 %	127,4 %
Jihomoravský	92,0 %	112,3 %	123,5 %	125,7 %	128,1 %	135,6 %	122,8 %
Olomoucký	97,0 %	119,9 %	129,6 %	130,6 %	134,3 %	135,3 %	22,2 %
Zlínský	94,0 %	116,8 %	134,7 %	132,1 %	133,6 %	136,9 %	127,2 %
Moravskoslezský	86,0 %	107,8 %	120,6 %	123,2 %	123,1 %	131,4 %	113,1 %
ČR celkem	82,2 %	102,6 %	114,8 %	115,7 %	116,3 %	119,0 %	110,0 %

Poznámka:

¹⁾ Tento ukazatel je vypočítán jako procentuální podíl průměrného platu učitele a průměrné mzdy zaměstnanců podnikatelské i nepodnikatelské sféry celkem dle regionů (z dat ČSÚ).

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

Učitelé platy nejvíce převyšují platy zaměstnanců v krajích, kde je obecná mzdová úroveň nejnižší. Praha je naopak jediný kraj, kde jsou platy učitelů v průměru nižší než platy zaměstnanců, což je způsobeno obecně výrazně vyšší platovou úrovní zaměstnanců v Praze. Obecně platí, že platy učitelů jsou regionálně diferencovány v menší míře než platy zaměstnanců, které odrážejí celkovou ekonomickou vyspělost kraje.

B5.5. Kvalifikační struktura akademických pracovníků veřejných vysokých škol

Počet akademických pracovníků na veřejných vysokých školách v jednotlivých kvalifikačních kategoriích vykazuje v roce 2002 ve srovnání s předchozím rokem mírný nárůst (kromě lektorů, u nichž nastal v roce 2002 mírný meziroční pokles průměrného přepočteného počtu). Oproti předchozímu roku došlo ke zvýšení počtu přepočtených akademických pracovníků o 205 osob, přičemž v kategorii profesor o 79 a v kategorii docent o 19 osob. Na vysokých školách působilo v roce 2002 celkem 13 846 přepočtených akademických pracovníků a 1 428 přepočtených vědeckých pracovníků. Mezi přepočtenými akademickými pracovníky je 1 415 profesorů, 3 220 docentů, 7 819 odborných asistentů, 1 092 asistentů a 301 lektorů. Zastoupení profesorů reprezentuje tudíž 10,2 % mezi všemi akademickými pracovníky a docentů 23,3 %. V zastoupení profesorů je nejpříznivější situace na uměleckých vysokých školách, kde tvoří 16,8 až 24,3 % akademických pracovníků. Z ostatních veřejných vysokých škol je nejvyšší zastoupení profesorů na MLZU Brno (12,8 %), na MU Brno (12,4 %), na ČZU Praha (11,9 %), na UTB Zlín a na VŠB TU Ostrava (11,4 %). Naopak nejnižší zastoupení profesorů je ZU Plzeň (6,8 %), na Univerzitě VŠP Hradec Králové (7,0 %) a UJEP Ústí nad Labem (7,1 %).

Nejpříznivější situace v zastoupení docentů je na ČVUT Praha (27,5 %), na AMU Praha (27,2 %), VŠE Praha (27,1 %) a na VUT Brno (26,7 %). Naopak nejméně příznivé zastoupení docentů je na VŠUP Praha (14,3 %), SU Opava (15,1 %), na VŠP Univerzitě Hradec Králové (16,7 %) a na JU České Budějovice (17,7 %).

B6. Financování školství

B6.1. Výdaje na regionální školství

V roce 2001 došlo v České republice v důsledku reformy veřejné správy i ke změně finančních toků ve školství. Proběhl dvojitý přechod, nejprve u škol a školských zařízení zřizovaných školskými úřady na okresní úřady a posléze přechod téměř všech státních škol a školských zařízení na kraje, a to ve všech krajích s výjimkou Prahy ve třech fázích (všechny pražské školy byly delimitovány na hlavní město Prahu k 1. 1. 2001). Financování škol nejprve přešlo na okresní úřady a následně kraje zčásti do

jejich přenesené působnosti a zčásti do samostatné působnosti. Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy zůstala zřizovatelská funkce u 72 škol a školských zařízení, především speciálních škol, výchovných a diagnostických ústavů. Spolu s těmito změnami byly prováděny i změny ve způsobu přidělování finančních prostředků pomocí rozpočtových opatření a transferů z MŠMT. V roce 2001 se uskutečnil převod zemědělského učňovského školství z působnosti Ministerstva zemědělství na kraje s účinností k 1. 10. 2001.

V regionálním školství odpovídaly **finanční toky** jak platnému znění zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, tak i platnému znění zákonů o rozpočtových pravidlech, tj. zákonům č. 218/2000 Sb., v platném znění a č. 250/2000 Sb., v platném znění.

Pokud jde o **zdroje financování**, situace se v roce 2001 a 2002 velmi liší od předchozích let. Část výdajů, které byly dříve vynakládány z rozpočtu MŠMT, se přesunula do výdajů rozpočtové kapitoly 700-Obce, DSO; Krajské úřady, na přechodnou dobu (od začátku roku 2001 až do zrušení okresních úřadů k 31. 12. 2002) i do výdajů rozpočtové kapitoly 380-Okresní úřady.

V roce 2002 pokračovala **II. fáze reformy veřejné správy**. Na rozdíl od I. fáze, která se týkala především převodu majetku, věcí, práv a závazků z ústředních správních úřadů na kraje, cílem II. fáze reformy veřejné správy bylo ukončení činnosti okresních úřadů ke dni 31. 12. 2002 a přesun jejich kompetencí na kraje a obce s rozšířenou působností. **Způsob převádění finančních prostředků na vzdělávání** ze státního rozpočtu do rozpočtů obcí, krajských a okresních úřadů v oblasti regionálního školství se řídil v roce 2002 usnesením vlády ČR č. 1312 ze dne 10. prosince 2001, speciálně Přílohou k tomuto usnesení, část VII. Financování školství.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy po schválení státního rozpočtu na rok 2002 provedlo rozpis celoročních krajských objemů přímých vzdělávacích výdajů⁵⁶ pro školy, předškolní a školská zařízení zřizované obcemi a kraji na jednotlivé kraje a Magistrát hlavního města Prahy (dále jen MHMP). Odbory školství krajských úřadů a odbor školství MHMP provedly podle závazných zásad MŠMT a na základě normativů, které stanovily podle metodických pokynů MŠMT, rozpis těchto výdajů na jednotlivé školy zřizované krajem a na jednotlivé okresy ve své územní působnosti pro školy zřizované obcemi a projednaly s referáty školství okresních úřadů, popř. referáty školství magistrátních úřadů měst Plzně, Brna a Ostravy jejich dostatečnost. Referáty školství okresních úřadů a magistrátních úřadů měst Plzně, Brna a Ostravy provedly podle závazných zásad MŠMT a na základě normativů, které stanovily podle metodických pokynů MŠMT, rozpis výdajů stanovených krajem na jednotlivé školy zřizované obcemi ve své územní působnosti.

⁵⁶ *Finanční prostředky na platy a náhrady platů, popřípadě mzdy a náhrady mezd, na odměny za pracovní pohotovost, odměny za práci vykonávanou na základě dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr a odstupné, na náklady na zvláštním způsobem stanovené odvody do sociálních a zdravotních fondů a ostatní náklady vyplývající z pracovníprávních vztahů, na nezbytné zvýšení nákladů spojených s výukou dětí zdravotně postižených, na výdaje na učební pomůcky a dále na výdaje na učebnice a školní potřeby, pokud se žákům poskytují bezplatně, a rovněž výdaje na další vzdělávání pedagogických pracovníků a služby, které souvisejí s rozvojem škol a kvalitou vzdělávání.*

Krajské úřady požádaly MŠMT o provedení rozpočtového opatření, tj. převodu přímých výdajů rozepsaných krajem jednotlivým okresním úřadům pro obecní školství z kapitoly 333-MŠMT do kapitoly 380-Okresní úřady. Ministerstvo financí na žádost MŠMT provedlo rozpočtové opatření. Ministerstvo školství krajům a MHMP čtvrtletně poskytovalo alikvotní část celoročního objemu přímých výdajů. Ministerstvo financí čtvrtletně poskytovalo okresním úřadům alikvotní část celoročního objemu přímých výdajů převedených do kapitoly 380 z kapitoly 333 pro školy zřizované obcemi.

Prostředky určené pro soukromé školy, předškolní a školská zařízení Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy čtvrtletně převádělo účelově z účtu MŠMT přímo na kraj a MHMP a odbory školství krajských úřadů a odbor školství MHMP poskytly dotace jednotlivým organizacím dle smluv uzavřených na základě zákona č. 306/1999 Sb., v platném znění.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy dále provedlo rozpis rozpočtu přímo jednotlivým církevním školám, předškolním

a školským zařízením. Prostředky určené pro církevní školy, předškolní a školská zařízení ministerstvo školství čtvrtletně převádělo rozpočtovým opatřením do kapitoly 380-OkÚ a školské referáty okresních úřadů podle rozpisu MŠMT poskytovaly dotace jednotlivým organizacím. Dále v souladu s postupně probíhající delimitací byly prostředky převáděny přímo na kraj s rozpisem členěným na jednotlivé organizace.

Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy zůstala zřizovatelská funkce u 72 škol a školských zařízení, především speciálních škol, výchovných a diagnostických ústavů, které přímo financuje z kapitoly 333-MŠMT (příspěvkem).

Změny finančních toků v regionálním školství způsobily velké problémy s kompletací dat jak v roce 2001, tak i v roce 2002. Základním problémem, který v důsledku změny finančních toků nastal, bylo, že finanční prostředky poskytované prostřednictvím transferů kapitole 700-Obce a DSO; Krajské úřady byly v účetnictví kapitoly 333-MŠMT zaúčtovány převážně na jeden souhrnný

Tabulka 78: Veřejné výdaje na regionální školství v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	63 105 113	63 642 669	68 776 579	68 125 178	74 149 134	83 470 443
v tom						
běžné výdaje	58 048 174	58 391 415	63 366 629	62 733 892	67 393 428	75 569 073
kapitálové výdaje	5 056 939	5 251 254	5 409 950	5 391 286	6 755 706	7 901 369
v %						
běžné výdaje	92,0 %	91,7 %	92,1 %	92,1 %	90,9 %	90,5 %
kapitálové výdaje	8,0 %	8,3 %	7,9 %	7,9 %	9,1 %	9,5 %
Podíl výdajů na RgŠ na celkových výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem ^{1,2)} v mld. Kč	76,5	77,9	84,2	84,6	94,6	105,0
Podíl výdajů na RgŠ na celkových výdajích v %	82,5 %	81,7 %	81,7 %	80,5 %	78,4 %	79,5 %
HDP ³⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na RgŠ v % HDP	3,8 %	3,5 %	3,6 %	3,4 %	3,4 %	3,7 %

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Do roku 2001 jsou do celkových výdajů započteny i výdaje za Ministerstvo zemědělství.

³⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; 329-Mze; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Tabulka 79: Regionální školství, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy v letech 1997–2002 (v Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	9 907	10 350	11 661	11 697	12 962	14 129
z toho učitelé	11 714	12 287	13 784	13 729	15 386	16 730
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	11 628	10 987	12 122	11 697	12 380	13 254
z toho učitelé	13 749	13 044	14 328	13 729	14 695	15 694
Index spotřebitelských cen a mezigodní inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
mezigodní inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z ministerstev hospodářství a zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba pl. řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV; ČSÚ

paragraf a nebylo možné zjistit, na který paragraf byly v účetnictví kapitoly 700-Obce a DSO; Krajské úřady přeúčtovány.

Ve sledovaném období, tj. v roce 1997 až 2002, představovaly výdaje na regionální školství 78–83 % z výdajů na školství jako celek. Veřejné výdaje na školství v roce 2002 dosáhly 4,7 % HDP, výdaje na regionální školství činily 3,7 % hrubého domácího produktu. Tyto prostředky, které představovaly výdaje na vzdělávání až do úrovně vyššího odborného vzdělávání včetně předškolní výchovy a na školská zařízení, v roce 2002 tvořily 79,5 % výdajů na školství. Celkový objem prostředků vynaložených na regionální školství se od roku 1997 zvýšil z 63,1 mld. Kč na 83,5 mld. Kč (nárůst o 32 %). Pokud budeme tento podíl měřit procentem těchto výdajů na HDP, zjistíme, že se jedná o propad 0,1 procentního bodu mezi rokem 1997 a rokem 2002.

Běžné výdaje na regionální školství (včetně mzdových výdajů a výdajů na sociální a zdravotní pojištění) vzrostly od roku 1997 do roku 2002 přibližně o 17,5 mld. Kč. Po poklesu v roce 2000 došlo v roce 2001 i 2002 k nárůstu. V roce 2002 zaznamenaly běžné výdaje meziroční nárůst o 8,2 mld. Kč (12 %).

Do roku 2002 vzrostly kapitálové výdaje od roku 1997 o 2,8 mld. Kč a meziročně (2001–2002) se zvýšily o 1,1 mld. Kč, (tj. o 17 %). V roce 2002 dosahovala průměrná nominální měsíční mzda pracovníků v regionálním školství ve školách a školských

zařízeních všech zřizovatelů (MŠMT, obec, kraj, soukromník a církev) 87 % celorepublikové mzdy (činí 14 129 Kč) a průměrná nominální měsíční mzda učitelů v regionálním školství převyšovala průměrnou republikovou mzdu o 3 % (činí 16 730 Kč). Jedná se o platy pracovníků včetně ředitelů a zástupců ředitelů. Jde o instituce poskytující předškolní výchovu a vzdělávání od základního až po VOŠ (včetně zařízení).

Pokud bereme v úvahu i vliv inflace a porovnáváme tedy průměrné měsíční reálné mzdy (přepočtené na stálé ceny roku 2000) v regionálním školství, zaznamenáváme v roce 1998 pokles způsobený realizací úsporných opatření vlády (tzv. „balíčků“). Obdobný pokles nastal v roce 2000, a to na obdobnou úroveň, jaká byla v roce 1997. Rok 2002 byl z hlediska mzdové situace v regionálním školství z celého sledovaného období let 1997–2002 nejspěšnější – průměrné reálné mzdy (přepočtené na stálé ceny roku 2000) dosáhly nejvyšších hodnot. V roce 2002 byl zaznamenán 7% meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy pracovníků i učitelů oproti roku 2001.

Z výdajů na regionální školství jsou hrazeny i dotace soukromým a církevním školám, které dosahovaly v roce 2002 celkem 2,8 mld. Kč, což představuje 3,7 % běžných výdajů na regionální školství. Oproti předchozímu roku narostly tyto výdaje cca o 137 mil. Kč (o 5 %).

Tabulka 80: Výše dotací poskytnutých z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT na regionální školství v letech 1997–2002 soukromým a církevním školám a školským zařízením (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	2 154 253	2 049 682	2 217 561	2 374 432	2 691 097	2 828 022
v tom						
soukromé	1 842 575	1 714 688	1 818 737	1 947 062	2 184 520	2 292 046
církevní	311 678	334 994	398 823	427 370	506 577	535 977

Zdroj: Závěrečný účet kapitoly 333-MŠMT

B6.1.1. Mateřské školy a vývoj financování

Výdaje na mateřské školy činily v roce 2002 celkem 9,1 mld. Kč, což představovalo 10,9 % výdajů na regionální školství a 0,4 % HDP. Z celkové částky výdajů tvořily běžné výdaje 8,7 mld. Kč a kapitálové výdaje 0,4 mld. Kč.

Celková výše poskytnutých dotací na soukromé a církevní mateřské školy v roce 2002 činila 72 267 tis. Kč. Tato částka představovala 0,8 % z běžných výdajů na mateřské školy.

Průměrné nominální měsíční mzdy pracovníků mateřských škol všech zřizovatelů dosáhly v roce 2002 výše 73 % celorepublikové průměrné mzdy (11 863 Kč) a ani mzdy učitelů hladinu celorepublikového průměru nepřevýšily (činily 82 % tj. 13 328 Kč). V porovnání s lety 1997–2002 byly v roce 2002 tyto podíly ve vztahu k celorepublikové mzdě nejvyšší.

Nejvyšších hodnot za sledované období 1997–2002 dosahují i průměrné měsíční reálné mzdy (ve stálých cenách roku 2000) pracovníků i učitelů mateřských škol v roce 2002, který celkově znamenal mírné zlepšení platové situace pracovníků a učitelů mateřských škol. V roce 2002 byl zaznamenán 8% meziroční

nárůst průměrné měsíční reálné mzdy oproti roku 2001, a to jak v případě mezd pracovníků, tak i učitelů.

B6.1.2. Základní školy a vývoj financování

Celkové veřejné výdaje na základní školy včetně školních družin a klubů v roce 2002 činily 33,8 mld. Kč a představovaly 40,4 % výdajů na regionální školství a 1,5 % HDP.

Do výdajů na základní školy byly v minulosti započítávány i výdaje na školní družiny a kluby. Nová rozpočtová skladba z roku 1997 v tomto případě umožňuje jednotlivé výdaje sledovat samostatně. V roce 2002 dosáhly celkové veřejné výdaje pouze na základní školy 32,9 mld. Kč a od roku 1997 se zvýšily o 9,7 mld. Kč (o 41,8 %). Z celkové částky výdajů na základní školy tvořily běžné výdaje 28,5 mld. Kč a kapitálové výdaje 4,3 mld. Kč.

Dotace poskytované soukromým a církevním základním školám činily 164 281 tisíc Kč (tj. 0,6 % běžných výdajů na základní školy). Na soukromé a církevní školní družiny a kluby byla poskytnuta dotace ve výši 25 113 tisíc Kč (tj. 2,8 % běžných výdajů na školní družiny a kluby).

Tabulka 81: Mateřské školy – veřejné výdaje na mateřské školy v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	7 360 748	7 284 190	7 861 921	7 660 005	8 119 974	9 104 947
v tom						
běžné výdaje	7 067 389	6 988 176	7 557 053	7 313 693	7 760 733	8 678 799
kapitálové výdaje	293 359	296 014	304 868	346 312	359 241	426 148
v %						
běžné výdaje	96,0 %	95,9 %	96,1 %	95,5 %	95,6 %	95,3 %
kapitálové výdaje	4,0 %	4,1 %	3,9 %	4,5 %	4,4 %	4,7 %
Podíl výdajů na mateřské školy na celk. výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ a OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem v mld. Kč ¹⁾	76,5	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů MŠ na celkových výdajích v %	9,6 %	9,4 %	9,3 %	9,1 %	8,7 %	8,7 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na MŠ v % HDP	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %
Dotace soukromým a církevním mateřským školám						
Celkem	74 655	68 269	77 936	64 326	75 822	72 267
v tom						
dotace soukromým školám	58 872	52 611	59 134	47 811	58 694	55 165
dotace církevním školám	15 783	15 658	18 802	16 514	17 128	17 102

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Tabulka 82: Mateřské školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	8 146	8 474	9 666	9 643	10 758	11 863
z toho učitelé	9 077	9 452	10 768	10 731	12 137	13 328
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	9 561	8 996	10 048	9 643	10 275	11 129
z toho učitelé	10 654	10 034	11 193	10 731	11 592	12 503
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04.

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků základních škol všech zřizovatelů dosáhla v roce 2002 úrovně 92 % celorepublikové průměrné mzdy (14 844 Kč). Průměrná měsíční mzda učitelů dokonce převýšila průměrnou republikovou mzdu o 2 % (tj. absolutně 16 628 Kč). Meziroční nárůst průměrné mzdy učitele v roce 2002 činil 9 %.

Průměrná měsíční reálná mzda v základním školství (ve stálých cenách roku 2000) byla v roce 2002 nejvyšší za celé sledované období 1997–2002. V roce 2002 byl zaznamenán 6% meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy u pracovníků i u učitelů oproti roku 2001.

B6.1.3. Střední školy a vývoj financování

Ve výdajích na střední školy jsou uváděny výdaje na gymnázia (včetně sportovních škol), střední odborné školy, konzerva-

toře, střední odborná učiliště (včetně středisek praktického vyučování) a vyšší odborné školy. Výdaje na vyšší odborné školy nebylo možné až do roku 1997 oddělit, a proto byly započítány do výdajů na střední školy. I když jsou výdaje za vyšší odborné školy od roku 1997 vykazovány zvlášť (v důsledku změny rozpočtové skladby), jsou zde zahrnuty do výdajů středního školství. Důvodem je chybné zaúčtování do výdajů na střední odborné školy v případě, kdy je pod jedním ředitelstvím střední odborná škola společně s vyšší odbornou školou.

Do roku 2000 byla většina výdajů na střední školství realizována prostřednictvím rozpočtu ministerstva školství. Střední odborná učiliště zemědělská byla do 30. 9. 2001 v kompetenci Ministerstva zemědělství. V průběhu roku 2001 proběhla delimitace středních a vyšších škol dosud zřizovaných MŠMT a Ministerstvem země-

Tabulka 83: Základní školy – veřejné výdaje na základní školy včetně výdajů na školní družiny a kluby v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	24 214 471	24 427 943	26 830 101	26 683 902	30 653 234	33 754 825
v tom						
běžné výdaje	21 478 195	21 819 033	24 053 310	24 035 530	26 694 043	29 419 735
kapitálové výdaje	2 736 276	2 608 911	2 776 791	2 648 372	3 959 191	4 335 090
v %						
běžné výdaje	88,7 %	89,3 %	89,7 %	90,1 %	87,1 %	87,2 %
kapitálové výdaje	11,3 %	10,7 %	10,3 %	9,9 %	12,9 %	12,8 %
z toho základní školy						
Celkem	23 170 866	23 288 067	25 541 068	25 360 079	29 611 077	32 860 981
v tom						
běžné výdaje	20 436 357	20 685 102	22 765 148	22 713 050	25 654 609	28 526 855
kapitálové výdaje	2 734 509	2 602 965	2 775 921	2 647 030	3 956 468	4 334 126
v %						
běžné výdaje	88,2 %	88,8 %	89,1 %	89,6 %	86,6 %	86,8 %
kapitálové výdaje	11,8 %	11,2 %	10,9 %	10,4 %	13,4 %	13,2 %
Podíl výdajů na ZŠ (včetně škol. družin a klubů) na celkových výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem v mld. Kč ¹⁾	76,5	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů na ZŠ na celkových výdajích na školství v %	31,7 %	31,4 %	31,9 %	31,5 %	32,8 %	32,1 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na ZŠ v % HDP	1,4 %	1,3 %	1,4 %	1,3 %	1,4 %	1,5 %
Dotace soukromým a církevním ZŠ včetně školních družin a klubů						
Celkem	102 334	109 957	134 169	145 120	175 389	189 394
v tom						
dotace soukromým školám	56 387	53 816	61 834	66 436	85 998	85 563
dotace církevním školám	45 947	56 141	72 335	78 684	89 391	103 831

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Tabulka 84: Základní školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	10 586	11 094	12 423	12 347	13 614	14 844
z toho učitelé	11 826	12 441	13 887	13 748	15 275	16 628
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	12 425	11 777	12 914	12 347	13 003	13 925
z toho učitelé	13 880	13 207	14 436	13 748	14 589	15 598
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04.

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

dělství pod kraje, a tím se změnila jak zřizovatelské kompetence, tak finanční toky (viz kapitola A1.2.).

Na výdaje středních škol bylo v roce 2002 vynaloženo 23,2 mld. Kč, což představuje 27,8 % celkových výdajů na regionální školství a 1,0 % hrubého domácího produktu. Čerpání těchto finančních prostředků bylo rozděleno mezi gymnázia (21,7 %), střední odborné školy (36,8 %), střední odborná učiliště (38,8 %) a vyšší odborné školy (2,7 %).

Dotace soukromým a církevním středním a vyšším odborným školám činily v roce 2002 celkem 2,0 mld. Kč, tedy 9,5 % běžných výdajů na střední a vyšší odborné školy.

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků středního školství včetně VOŠ všech zřizovatelů dosahovala v roce 2002 celkové částky 16 436 Kč (o 1 % více, než činila celorepubliková průměrná mzda), mzda učitelů činila 18 761 Kč (116 % celorepublikové mzdy). V porovnání s předchozími lety se jedná o nej-

Tabulka 85: Střední školy – veřejné výdaje na gymnázia (včetně sportovních škol), SOŠ, konzervatoře, VOŠ, SOU (včetně SPV) v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	17 989 289	17 219 780	18 061 686	18 175 225	19 947 096	23 178 002
v tom						
běžné výdaje	16 736 033	15 854 452	16 664 074	16 700 970	18 795 287	21 354 421
kapitálové výdaje	1 253 256	1 365 328	1 397 612	1 474 255	1 151 809	1 823 581
v %						
běžné výdaje	93,0 %	92,1 %	92,3 %	91,9 %	94,2 %	92,1 %
kapitálové výdaje	7,0 %	7,9 %	7,7 %	8,1 %	5,8 %	7,9 %
Podíl výdajů na střední školy na celkových výdajích na školství a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem v mld. Kč ^{1,2)}	78,1	79,4	85,7	86,3	94,6	105,0
Podíl výdajů na SŠ na celkových výdajích na školství v %	23 %	22 %	21 %	21 %	21 %	22 %
HDP ³⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na střední školy v % HDP	1,1 %	0,9 %	0,9 %	0,9 %	0,9 %	1,0 %
Dotace soukromým a církevním středním školám						
Celkem	1 546 003	1 354 512	1 405 207	1 575 761	1 945 082	2 037 756
v tom						
dotace soukromým školám	1 387 774	1 204 941	1 227 441	1 336 406	1 658 865	1 749 254
dotace církevním školám	158 230	149 571	177 766	239 355	286 217	288 503

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Do roku 2001 jsou do celkových výdajů započteny i výdaje za Ministerstvo zemědělství.

³⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; 329-Mze; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

vyšší průměrné mzdy za období 1997–2002, a to jak nominální, tak reálné.

Průměrná měsíční **reálná mzda** pracovníků i učitelů středních škol včetně VOŠ (ve stálých cenách roku 2000) roste od roku 1998 (s výjimkou roku 2000) a dosáhla v roce 2002 nejvyšších hodnot za celé sledované období 1997–2002. V roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční 6% nárůst reálné mzdy jak u pracovníků celkem, tak i u učitelů.

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků středního školství (bez VOŠ) všech zřizovatelů dosahovala v roce 2002 celkové částky 16 402 Kč (o 1 % více než činila celorepubliková

průměrná mzda), mzda učitelů činila 18 738 Kč (116 % celorepublikové mzdy). V porovnání s předchozími lety se jedná o nejvyšší průměrné mzdy za období 1997–2002, a to jak nominální, tak reálné.

Průměrná měsíční **reálná mzda** pracovníků i učitelů středních škol (bez VOŠ) (ve stálých cenách roku 2000) roste od roku 1998 (s výjimkou roku 2000) a dosáhla v roce 2002 nejvyšších hodnot za celé sledované období. V roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční 8% nárůst reálné mzdy jak u pracovníků, tak i u učitelů středních škol (bez VOŠ).

Tabulka 86: Střední školy (G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV) a VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV a VOŠ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	11 469	12 045	13 487	13 608	15 198	16 436
z toho učitelé	13 255	13 912	15 522	15 516	17 379	18 761
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	13 461	12 787	14 020	13 608	14 516	15 418
z toho učitelé	15 558	14 769	16 135	15 516	16 599	17 599
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva průmyslu a obchodu a Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

Tabulka 87: Střední školy (G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV), všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	11 530	12 091	13 558	13 678	15 154	16 402
z toho učitelé	13 274	13 909	15 522	15 511	17 347	18 738
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	13 533	12 835	14 094	13 678	14 474	15 386
z toho učitelé	15 580	14 765	16 135	15 511	16 568	17 578
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva průmyslu a obchodu a Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řady, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

B6.1.3.1. Gymnázia a vývoj financování

Běžné a kapitálové výdaje na gymnázia (včetně sportovních škol) dosáhly v roce 2002 v absolutní výši 5,0 mld. Kč a od roku 1997 vzrostly o 1,5 mld. Kč (o 42,8%). Celkové výdaje na gymnázia a sportovní školy v roce 2002 představovaly 0,2 % HDP (oproti předchozímu roku mírné navýšení) a 6,0 % všech výdajů na regionální školství.

V celém sledovaném období se dotace na soukromá a církevní gymnázia pohybovaly v rozmezí 8,8–9,8 % běžných výdajů na gymnázia. V roce 2002 činily dotace na tyto školy 393,9 mil. Kč, tedy 8,8 % běžných výdajů na gymnázia.

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků gymnázií

a sportovních škol všech zřizovatelů v roce 2002 činila 17 002 Kč (105 % celorepublikové průměrné mzdy), učitelé pobírali v průměru 18 617 Kč (115 % celorepublikové průměrné mzdy). V roce 2001 byl zaznamenán dokonce nejvyšší meziroční nárůst mezd učitelů ve sledovaném období, a to o 13 %. Je to dáno především nízkou platovou úrovní v roce 2000. V roce 2002 činil meziroční nárůst mezd učitelů 8 %.

Průměrná měsíční reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000) pracovníků i učitelů gymnázií a sportovních škol byla v roce 2002 nejvyšší od roku 1997. V roce 2002 jsme zaznamenali u pracovníků i u učitelů gymnázií a sportovních škol meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy o 6 %.

Tabulka 88: Gymnázia (včetně sportovních škol) – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	3 529 538	3 402 945	3 723 286	3 823 839	4 239 704	5 039 008
v tom						
běžné výdaje	3 171 533	3 124 471	3 386 736	3 425 778	3 862 285	4 474 031
kapitálové výdaje	358 006	278 475	336 550	398 061	377 420	564 978
v %						
běžné výdaje	89,9 %	91,8 %	91,0 %	89,6 %	91,1 %	88,8 %
kapitálové výdaje	10,1 %	8,2 %	9,0 %	10,4 %	8,9 %	11,2 %
Podíl výdajů na gymnázia na celkových výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ a OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem v mld. Kč ¹⁾	76,5	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů na gymnázia na celkových výdajích v %	4,6 %	4,4 %	4,4 %	4,5 %	4,5 %	4,8 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na gymnázia v % HDP	0,21 %	0,19 %	0,20 %	0,19 %	0,19 %	0,22 %
Dotace soukromým a církevním gymnáziím³⁾						
Dotace celkem	303 551	280 770	301 559	320 140	380 993	393 877
v tom						
dotace soukromým gymnáziím	194 085	172 358	177 219	182 609	216 968	224 580
dotace církevním gymnáziím	109 466	108 412	124 340	137 531	164 025	169 297

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

³⁾ Dotace soukromým ani církevním sportovním školám nebyly v letech 1997–2002 vykazány.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Tabulka 89: Gymnázia a sportovní školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

Gymnázia a sportovní školy	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	12 229	12 630	14 005	14 026	15 737	17 002
z toho učitelé	13 414	13 949	15 375	15 335	17 261	18 617
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	14 353	13 408	14 558	14 026	15 031	15 949
z toho učitelé	15 744	14 808	15 982	15 335	16 486	17 464
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva průmyslu a obchodu a Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

B6.1.3.2. Střední odborné školy včetně VOŠ – vývoj financování

Výdaje na střední odborné školy jsou uváděny včetně výdajů na konzervatoře a vyšší odborné školy. Do roku 2000 byla většina výdajů na školství realizována prostřednictvím rozpočtu

ministerstva školství. V roce 2001 došlo k delimitaci středních odborných škol a vyšších odborných škol z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na kraje, a tím se změnila jak zřizovatel-ské kompetence, tak finanční toky (viz kapitola A1.2.).

Tabulka 90: Střední odborné školy (včetně VOŠ) – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	7 134 624	6 960 153	7 475 742	7 351 068	8 178 867	9 151 961
v tom						
běžné výdaje	6 739 696	6 357 664	6 851 514	6 651 618	7 767 636	8 549 867
kapitálové výdaje	394 928	602 489	624 228	699 450	411 230	602 094
v %						
běžné výdaje	94,5 %	91,3 %	91,6 %	90,5 %	95,0 %	93,4 %
kapitálové výdaje	5,5 %	8,7 %	8,4 %	9,5 %	5,0 %	6,6 %
z toho střední odborné školy (bez VOŠ)						
Celkem	6 797 114	6 401 131	6 794 997	6 659 638	7 531 036	8 535 990
v tom						
běžné výdaje	6 408 106	5 824 063	6 179 692	5 971 312	7 126 096	7 947 375
kapitálové výdaje	389 008	577 067	615 305	688 326	404 941	588 615
v %						
běžné výdaje	94,3 %	91,0 %	90,9 %	89,7 %	94,6 %	93,1 %
kapitálové výdaje	5,7 %	9,0 %	9,1 %	10,3 %	5,4 %	6,9 %
Podíl výdajů na SOŠ (včetně VOŠ) na celkových výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem ¹⁾ v mld. Kč	76,5	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů na SOŠ na cel.výdajích na školství v %	9,3 %	8,9 %	8,9 %	8,7 %	8,8 %	8,7 %
z toho na VOŠ	0,4 %	0,7 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld.Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na SOŠ v % HDP	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %	0,4 %
Dotace soukromým a církevním SOŠ a VOŠ						
Celkem	841 044	683 409	635 486	590 527	1 024 107	1 023 885
v tom						
dotace soukromým SOŠ (včetně VOŠ)	795 666	646 650	589 066	534 076	910 246	912 235
z toho na VOŠ	87 565	138 234	161 880	140 405	141 306	144 004
dotace církevním SOŠ (včetně VOŠ)	45 378	36 759	46 420	56 451	113 861	111 651
z toho na VOŠ	28 989	33 822	40 618	38 615	53 494	43 318

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

V roce 2002 představovaly výdaje na střední odborné školy (včetně vyšších odborných škol) 9,2 mld. Kč a činily 11,0 % výdajů na regionální školství. V porovnání s HDP představovaly tyto výdaje 0,4 %.

Celkové výdaje pouze na střední odborné školy dosáhly 8,5 mld. Kč, z toho běžné výdaje představovaly 7,9 mld. Kč a kapitálové výdaje 0,6 mld. Kč.

Výdaje na vyšší odborné školy nebylo možné až do roku 1997 oddělit, a proto byly započítávány do výdajů na střední odborné školy. Přestože zavedení nové rozpočtové skladby v roce 1997 umožnilo samostatné vykazování výdajů na vyšší odborné školy, uvádíme souhrnné údaje (za střední odborné a vyšší odborné školy dohromady). Důvodem je chybné zaúčtování do výdajů na střední odborné školy v případě, kdy je pod jedním ředitelstvím střední odborná škola společně s vyšší odbornou školou. Údaje za vyšší odborné školy jsou uváděny pouze jako orientační (viz kapitola B6.1.5).

Výše poskytnutých dotací na soukromé a církevní střední odborné a vyšší odborné školy v roce 2002 dosáhla 1 024 mil. Kč a představovala 12 % běžných výdajů na střední odborné a vyšší odborné školy.

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků středních odborných škol včetně vyšších odborných škol všech zřizovatelů činila v roce 2002 celkem 17 012 Kč (převyšovala průměrnou celorepublikovou mzdu o 5 %), učitelé středních odborných a vyšších odborných škol pobírali v průměru 18 796 Kč (tj. 116 % celorepublikové průměrné mzdy). Tyto mzdy byly nejvyšší v celém sledovaném období 1997–2002, v roce 2001 jsme u pracovníků i učitelů zaznamenali dokonce 12 % nárůst průměrné měsíční nominální mzdy. V roce 2002 činil nárůst průměrné měsíční nominální mzdy u pracovníků i učitelů 8 %.

Průměrná měsíční reálná mzda pracovníků i učitelů středních odborných a vyšších odborných škol byla v roce 2002 nejvyšší

Tabulka 91: Střední odborné školy a VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

SOŠ a VOŠ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	11 972	12 552	14 106	14 158	15 807	17 012
z toho učitelé	13 280	13 946	15 624	15 604	17 468	18 796
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	14 052	13 325	14 663	14 158	15 097	15 959
z toho učitelé	15 587	14 805	16 241	15 604	16 684	17 632
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

Tabulka 92: Střední odborné školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

SOŠ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	11 964	12 500	14 023	14 100	15 747	16 977
z toho učitelé	13 276	13 907	15 558	15 547	17 407	18 748
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	14 042	13 270	14 577	14 100	15 040	15 926
z toho učitelé	15 582	14 763	16 173	15 547	16 626	17 587
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

v celém sledovaném období 1997–2002 a zaznamenala v roce 2002 oproti roku 2001 meziroční nárůst 6 % u pracovníků i u učitelů SOŠ (včetně VOŠ).

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků středních odborných škol (bez vyšších odborných škol) všech zřizovatelů činila v roce 2002 celkem 16 977 Kč (převyšovala průměrnou celorepublikovou mzdu o 5 %), učitelé středních odborných škol pobírali v průměru 18 748 Kč (tj. 116 % celorepublikové průměrné mzdy). Tyto mzdy byly nejvyšší v celém sledovaném období 1997–2002, v roce 2001 jsme u pracovníků i učitelů zaznamenali dokonce 12% nárůst průměrné měsíční nominální mzdy. V roce 2002 činil nárůst průměrné měsíční nominální mzdy u pracovníků i učitelů 8 %.

Průměrná měsíční **reálná mzda** pracovníků i učitelů středních odborných škol byla v roce 2002 nejvyšší v celém sledovaném období 1997–2002 a zaznamenala v roce 2002 oproti roku 2001 meziroční nárůst o 6 % u pracovníků i u učitelů SOŠ.

B6.1.3.3. Střední odborná učiliště a vývoj financování

V roce 2000 byla většina výdajů na učňovské školství realizována prostřednictvím rozpočtu ministerstva školství. Jsou zde podchyteny kromě výdajů ministerstva školství a obcí i výdaje kapitoly Ministerstva zemědělství za období 1997 – 2001 (do 30. 9. 2001). Střední odborná učiliště zemědělská byla do 30. 9. 2001 v kompetenci Ministerstva zemědělství. V průběhu roku 2001 proběhla delimitace středních a vyšších škol zřizovaných MŠMT a Minister-

Tabulka 93: SOU (včetně SPV) – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	7 325 127	6 856 682	6 862 657	6 998 019	7 528 525	8 987 033
v tom						
běžné výdaje	6 824 805	6 372 318	6 425 823	6 623 538	7 165 366	8 330 523
kapitálové výdaje	500 322	484 364	436 834	374 481	363 159	656 510
v %						
běžné výdaje	93,2 %	92,9 %	93,6 %	94,6 %	95,2 %	92,7 %
kapitálové výdaje	6,8 %	7,1 %	6,4 %	5,4 %	4,8 %	7,3 %
Podíl výdajů na SOU na celk. výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem ^{1,2)} v mld. Kč	78,1	79,4	85,7	86,3	94,6	105,0
Podíl výdajů na SOU na celkových výdajích na školství v %	9,4 %	8,6 %	8,0 %	8,1 %	8,0 %	8,6 %
HDP ³⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 679,9	1 839,1	1 902,3	1 984,8	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na SOU v % HDP	0,44 %	0,37 %	0,36 %	0,35 %	0,35 %	0,39 %
Dotace soukromým a církevním SOU						
Dotace celkem	401 409	390 333	468 162	486 074	539 982	619 994
v tom						
dotace soukromým SOU	398 023	385 933	461 156	479 316	531 651	612 439
dotace církevním SOU	3 386	4 400	7 006	6 758	8 331	7 555

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Do roku 2001 jsou do celkových výdajů započteny i výdaje za Ministerstvo zemědělství.

³⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; 329-Mze; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

Tabulka 94: SOU a SPV, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

SOU včetně SPV	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	10 739	11 294	12 633	12 872	14 316	15 563
z toho učitelé	13 058	13 807	15 484	15 549	17 335	18 856
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	12 604	11 989	13 132	12 872	13 673	14 599
z toho učitelé	15 326	14 657	16 096	15 549	16 557	17 689
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva průmyslu a obchodu, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV; ČSÚ

stvem zemědělství pod kraje, a tím se změnilo jak zřizovatelské kompetence, tak finanční toky.

Celkové výdaje na střední odborná učiliště (včetně středisek praktického vyučování) dosáhly v roce 2002 celkem 9,0 mld. Kč, což činilo 0,39 % HDP a 10,8 % výdajů na regionální školství. Nárůst oproti předchozímu roku nebyl způsoben skutečným navýšením výdajů, ale především v mnoha případech chybným zaúčtováním výdajů na odborná učiliště, která jsou pod jedním ředitelstvím společně se středním odborným učilištěm a spadají do systému speciálního školství na paragraf středních odborných učilišť.

Dotace soukromým a církevním středním odborným učilištím činily 620 mil. Kč a představovaly 7,4 % běžných výdajů na střední odborná učiliště.

Průměrné nominální měsíční mzdy pracovníků středních odborných učilišť včetně středisek praktického vyučování všech zřizovatelů činily v roce 2002 celkem 15 563 Kč (96 % celorepublikové průměrné mzdy), učitelé pobírali v průměru 18 856 Kč (což bylo o 16 % více, než činila průměrná celorepubliková mzda). Tyto mzdy dosahovaly nejvyšší úroveň od roku 1997, v roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 cca 9 % nárůst průměrných nominálních měsíčních mezd pracovníků i učitelů.

Průměrná měsíční reálná mzda pracovníků středních odborných učilišť a středisek praktického vyučování (ve stálých cenách roku 2000) byla v roce 2002 nejvyšší v celém sledovaném období. U pracovníků i u učitelů v roce 2002 byl zaznamenán 7% meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy oproti roku 2001.

B6.1.4. Speciální školy a vývoj financování

Výdaje na speciální školy zahrnují výdaje na speciální mateřské školy, speciální internátní mateřské školy, speciální základní⁵⁷ školy, speciální internátní základní školy, speciální střední školy včetně speciálních středních odborných učilišť, odborných učilišť a praktických škol a internátní speciální střední školy, internátní speciální střední odborná učiliště a internátní speciální odborná učiliště. Tyto výdaje byly až do roku 1997 uváděny jako jedna částka. V současné době je možné výdaje dělit na výdaje speciálních mateřských škol, výdaje speciálních základních škol a výdaje speciálních středních škol.

V roce 2002 činily **celkové výdaje na speciální školy** 5,1 mld. Kč, rozložení těchto výdajů bylo následující: 8,1 % na speciální mateřské školy, 68,1 % na speciální základní školy (včetně zvláštních a pomocných škol) a 23,8 % na speciální střední školy včetně speciálních odborných učilišť a praktických škol. Tento poměrně nízký podíl výdajů na speciální střední školy mohl být způsoben chybným zaúčtováním výdajů speciálních odborných učilišť, která jsou pod jedním ředitelstvím se středním odborným učilištěm, na paragraf středních odborných učilišť (tomu odpovídá i poměrně vysoký nárůst výdajů na střední odborná učiliště mezi roky 2001 a 2002).

Dotace na soukromé a církevní speciální školy činily v roce 2002 celkem 230,4 mil. Kč, což představovalo 5,0 % běžných výdajů na speciální školy. Z toho činily dotace na speciální mateřské školy 20,8 mil. Kč, dotace na speciální základní školy (včetně zvláštních a pomocných) 148,9 mil. Kč a dotace na speciální střední školy včetně odborných učilišť a praktických škol 60,7 mil. Kč.

Tabulka 95: Speciální školy – veřejné výdaje na speciální školy v letech 1997–2002 (v tis. Kč)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	3 520 925	3 679 715	4 215 976	4 058 940	4 647 547	5 053 195
v tom						
běžné výdaje	3 280 057	3 376 656	3 806 128	3 747 707	4 150 745	4 619 874
kapitálové výdaje	240 867	303 058	409 848	311 233	496 802	433 321
v %						
běžné výdaje	93,2 %	91,8 %	90,3 %	92,3 %	89,3 %	91,4 %
kapitálové výdaje	6,8 %	8,2 %	9,7 %	7,7 %	10,7 %	8,6 %
Podíl výdajů na speciální školy na celkových výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP						
Veřejné výdaje na školství celkem ¹⁾ v mld. Kč	76,5	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů na SŠ na cel. výdajích v %	4,6 %	4,7 %	5,0 %	4,8 %	5,0 %	4,8 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 668,8	1 798,3	1 836,3	1 910,6	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na SŠ v % HDP	0,21 %	0,20 %	0,23 %	0,21 %	0,21 %	0,22 %
Dotace soukromým a církevním speciálním školám						
Celkem	135 431	144 347	164 231	195 979	230 018	230 364
v tom						
dotace soukromým SŠ	115 300	121 079	137 283	163 835	193 070	189 022
dotace církevním SŠ	20 131	23 268	26 948	32 144	36 948	41 342

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ – kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ – Statistické ročenky ČR.

⁵⁷ Včetně zvláštních a pomocných škol.

Tabulka 96: Speciální školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)

Speciální MŠ, ZŠ, SŠ (včetně internátních)	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	10 941	11 521	13 029	13 066	14 516	15 644
z toho učitelé	12 435	13 141	14 851	14 778	16 551	17 827
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	12 842	12 230	13 544	13 066	13 864	14 675
z toho učitelé	14 595	13 950	15 438	14 778	15 808	16 723
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z ministerstev průmyslu a obchodu a zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků speciálních škol všech zřizovatelů činila v roce 2002 celkem 15 644 Kč (96,5 % celorepublikové mzdy), učitelé pobírali v průměru 17 827 Kč (o 10 % více, než činila průměrná celorepubliková mzda). Tyto mzdy byly nejvyšší v celém sledovaném období 1997–2002 a v roce 2002 byl zaznamenán 8 % meziroční nárůst u průměrných nominálních mezd pracovníků i učitelů.

Průměrná měsíční reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000) činila u pracovníků speciálních škol v roce 2002 nejvíce za celé sledované období 1997–2002. V roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční nárůst o 6 % v případě průměrných měsíčních reálných mezd pracovníků i učitelů.

B6.1.5. Vyšší odborné školy a vývoj financování

Vyšší odborné školy byly financovány stejným způsobem jako střední školy, pro výpočet částek rozdělovaných jednotlivým školám byly používány normativy pro střední odborné školy odpovídající studijním oborům na VOŠ. V roce 1998 byly poprvé stanoveny samostatné normativy i pro žáky vyšších odborných škol. Vyšší odborné školy jsou oprávněny vybírat školné i ve státních školách. Výše školného je stanovena nařízením vlády a odstupňována podle studijního oboru. Školné se pohybuje mezi 2 500 až 5 000 Kč ročně.

Výdaje za vyšší odborné školy v roce 2002 jsou stejně jako v minulých letech v účetnictví v některých případech (školy pod ředitelstvím, jehož součástí je i střední odborná škola) začítovány

Tabulka 97: Vyšší odborné školy – veřejné výdaje na VOŠ v letech 1998–2002 (v tis. Kč)

	1998	1999	2000	2001	2002
Celkem	559 023	680 745	693 693	647 830	615 970
v tom					
běžné výdaje	533 601	671 822	680 306	641 540	602 492
kapitálové výdaje	25 422	8 923	13 387	6 290	13 479
v %					
běžné výdaje	95,5 %	98,7 %	98,1 %	99,0 %	97,8 %
kapitálové výdaje	4,5 %	1,3 %	1,9 %	1,0 %	2,2 %
Podíl výdajů na VOŠ na celk. výdajích na školství z rozpočtu MŠMT, obcí a DSO, KÚ, OkÚ a podíl na HDP					
Veřejné výdaje na školství celkem ¹⁾ v mld. Kč	77,9	84,2	84,6	93,4	105,0
Podíl výdajů na VOŠ na celkových výdajích v %	0,7 %	0,8 %	0,8 %	0,7 %	0,6 %
HDP ²⁾ v běžných cenách v mld. Kč	1 798,3	1 836,3	1 910,6	2 175,2	2 275,6
Veřejné výdaje na VOŠ v % HDP	0,03 %	0,04 %	0,04 %	0,03 %	0,03 %
Dotace soukromým a církevním VOŠ					
Celkem	172 057	202 498	179 020	194 800	187 322
v tom					
dotace soukromým VOŠ	138 234	161 880	140 405	141 306	144 004
dotace církevním VOŠ	33 822	40 618	38 615	53 494	43 318

Poznámky:

¹⁾ Do roku 2000, celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001, v důsledku delimitací, i výdaje příslušných rozpočtů krajských úřadů a okresních úřadů.

²⁾ Výše HDP je zpětně přepočtena podle metodiky zveřejňované ČSÚ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ - kapitola 333-MŠMT; 700-Obce a DSO; KÚ a 380-OkÚ; ČSÚ - Statistické ročenky ČR.

Tabulka 98: VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy v letech 1997–2002 (v Kč)

VOŠ	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)						
pracovníci celkem	12 323	13 279	14 923	14 744	16 399	17 364
z toho učitelé	13 455	14 489	16 310	16 170	18 100	19 300
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)						
pracovníci celkem	14 464	14 097	15 512	14 744	15 663	16 289
z toho učitelé	15 792	15 381	16 954	16 170	17 287	18 105
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace						
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	85,2	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	8,5 %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Poznámka:

Od roku 1997 včetně škol delimitovaných z Ministerstva zdravotnictví, včetně škol Ministerstva zemědělství (oba platové řády, tj. zákon č. 143/92 Sb. a zákon č. 1/92 Sb., odd. V. výkazu P1-04).

Zdroj: databáze ÚIV, ČSÚ

chybně na paragraf středních odborných škol, proto nelze přesné údaje o výdajích na vyšší odborné školy zjistit a údaje je nutno brát jako orientační.

Dotace na soukromé a církevní vyšší odborné školy v roce 2002 činily 187 322 tis. Kč, a představovaly 31,1 % běžných výdajů na vyšší odborné školy.

Průměrná nominální měsíční mzda pracovníků vyšších odborných škol všech zřizovatelů činila v roce 2002 celkem 17 364 Kč (107 % celorepublikové průměrné mzdy), učitelé pobírali o 19 % více (19 300 Kč), než činila průměrná celorepubliková mzda. V roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční cca 6 % nárůst průměrné měsíční nominální mzdy pracovníků vyšších odborných škol, průměrná měsíční nominální mzda učitelů meziročně vzrostla cca o 7 %.

Průměrná měsíční reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000) činila u pracovníků vyšších odborných škol v roce 2002 nejvíce za celé sledované období 1997–2002, v roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy o 4 % v případě mezd pracovníků a o 5 % v případě mezd učitelů.

B6.2. Financování vysokých škol

Po přechodném období roku 1999, kdy byl implementován zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), vysoké školy získaly veřejnoprávní charakter. Rok 2000 byl prvním rokem, ve kterém vysoké školy již pracovaly v rámci stabilizované legislativní a majetkové situace, i když ještě zčásti probíhaly dokončovací práce související s předáváním nemovitého majetku do vlastnictví vysokých škol. V souladu s Dlouhodobým záměrem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy mezi priority rozpočtového roku 2002 patřily rozvojové programy podporující mezinárodní mobilitu studentů, celoživotní vzdělávání a rozvoj bakalářských, učitelských a vybraných studijních programů (v investičních výdajích je takovým rozvojovým programem program obnovy přístrojového vybavení pro vzdělávací činnost).

Ministerstvo zpracovává systém financování vysokých škol na základě „Pravidel pro poskytování dotací veřejným vysokým školám Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.“ Systém financování zohledňuje kromě zavedených parametrů i dlouhodobé záměry vysokých škol a jejich soulad se státní strategií. Základem systému financování je **normativní metoda**, která zohledňuje náklady závislé na finanční náročnosti vzdělávání studenta v příslušném studijním programu. Pro účely financování jsou studijní programy rozděleny do šesti základních skupin s koeficienty náročnosti 1–3,5. Základní dotace je poskytována na uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, s nimi spojenou tvůrčí činnost a na rozvoj veřejné vysoké školy. Veřejné vysoké škole může být poskytnuta i dotace na ubytování a stravování studentů. **Pravidla stanovení výše dotací veřejným vysokým školám na rok 2002** navazují na pravidla normativního rozdělování, která byla používána v minulých letech.

Náklady vysokých škol na přijímací řízení jsou kryty z velké části z poplatků za přijímací řízení, které se v průměru v roce 2002 pohybovaly v rozmezí 390–580 Kč. Školné se na veřejných vysokých školách nevybírá, do příjmu stipendijního fondu však vstupují poplatky za studium delší o rok, než je stanovená standardní doba studia, a poplatky pro absolventy bakalářských a magisterských studijních programů za studium ve druhém a dalším studijním programu. Veřejná vysoká škola může stanovit i poplatky za výuku cizinců v cizím jazyce.

Soukromá vysoká škola je povinna si zajistit finanční prostředky pro vzdělávací a vědeckou nebo výzkumnou, vývojovou, uměleckou a další tvůrčí činnost. Soukromá vysoká škola není běžně financována ze státního rozpočtu, ale může si zažádat o státní dotaci v případě, že působí jako obecně prospěšná společnost. V roce 2002 tuto možnost získání státní dotace využily dvě soukromé vysoké školy, a to Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, o.p.s. (dotace ve výši 5 226 tis. Kč) a Vysoká škola v Plzni, o.p.s. (dotace 1 101 tis. Kč). V roce 2001

Tabulka 99: Průměrné republikové normativy běžných výdajů na studenta VŠ v letech 1997–2002

Skupina fakult	1997	1998	1999	2000	2001	2002
filozofické, právnické, teologické, ekonomické	24 520	24 704	28 148	27 620	27 620	29 203
sociálněvědní obory	x	x	x	x	x	x
pedagogické a některé humanitní	29 424	29 645	33 777	33 145	33 145	35 044
pedagogické a některé ekonomické	x	x	x	x	x	x
technické, TV a sportu, informatiky	40 459	40 762	46 444	45 574	45 574	48 185
technické	x	x	x	x	x	x
lékařské, farmaceutické, přírodovědné, zemědělské a zdravotně-sociální	x	x	x	x	x	x
přírodovědné, zemědělské, farmaceutické, architektonické, sociálně-zdravotní	55 170	55 584	63 332	62 146	62 146	65 707
chemicko-technologické, MFF, FTJF	x	x	x	x	x	x
lékařské, chemické, MFF, FTJF	68 638	69 171	78 813	77 337	77 337	81 769
veterinární, umělecké	85 821	86 464	98 517	96 672	96 672	102 211
veterinární	x	x	x	x	x	x
umělecké	x	x	x	x	x	x

Zdroj: Rozpočet kapitoly 333-MŠMT

byla poskytnuta státní dotace jen jedné soukromé vysoké škole, a to Institutu restaurování a konzervačních technik Litomyšl, o.p.s. ve výši 7 168 tis. Kč.

B6.2.1. Financování veřejných vysokých škol v roce 2002

Financování veřejných vysokých škol v roce 2002 se realizovalo převážně prostřednictvím dotací ze státního rozpočtu⁵⁸ poskytovaných na základě uzavřených dotačních smluv a dodatků.⁵⁹ Dodatečné finanční prostředky získávaly veřejné vysoké školy převážně z ostatních zdrojů (vyšší územně správní celky, zahraniční příjmy), včetně vlastních (poplatky spojené se studiem, prodeje a pronájmy majetku, dary, dědictví) i z doplňkové činnosti. Kromě prostředků na vlastní vzdělávání získávají veřejné vysoké školy účelové prostředky na podporu vědy a výzkumu⁶⁰ a další institucionální prostředky na výzkumné záměry⁶¹ a institucionální prostředky na nespécifikovaný výzkum vysokých škol.⁶² Celková dotace veřejným vysokým školám z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT se v roce 2002 skládala z těchto dílčích dotací:

➤ neinvestiční základní dotace, která je determinována následujícími ukazateli:

- A studijní programy,⁶³
- C stipendia (na podporu rozvoje doktorského studia),
- D studenti, kteří nejsou státními občany České republiky, a mezinárodní spolupráce včetně programů SOCRATES, AKTION a CEEPUS,
- F fond vzdělávací politiky – vzdělávací projekty, programy a záměry, o jejichž podpoře rozhodl ministr,
- G projekty dotované z Fondu rozvoje vysokých škol,
- I rozvojové programy,
- M mimořádné události,
- dotace na ubytování a stravování studentů,
- dotace na výzkum a vývoj v členění:
 - institucionální prostředky (výzkumné záměry a nespécifikovaný výzkum),
 - účelové prostředky (investiční a neinvestiční) na podporu projektů výzkumu a vývoje,
- investiční základní dotace, která je určena:
 - dotací na investiční část rozvojových projektů FRVŠ,
 - dotací na investiční část stavby v souladu se schválenými stavebními záměry.

⁵⁸ Dotace z kapitoly 333-MŠMT na uskutečňování akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, s nimi spojenou tvůrčí činnost a na rozvoj vysoké školy a na ubytování a stravování studentů byly poskytovány v roce 2002 na základě „Pravidel pro poskytování dotací veřejným vysokým školám Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění zákona č. 210/2000 Sb.“ (dále jen „Pravidla“), která ministerstvo uplatňuje při aplikaci § 87 písm. d) zákona o vysokých školách.

⁵⁹ Podmínky poskytování dotací, jejich užití a zúčtování se řídí právními předpisy, které upravují nakládání s prostředky státního rozpočtu. Dotace jsou zúčtovatelné v příslušných termínech prostřednictvím správců kapitol.

⁶⁰ Poskytování účelových finančních prostředků na podporu projektů výzkumu a vývoje se řídilo zákonem č. 300/1992 Sb., v platném znění, a zákonem č. 1/1995 Sb. S účinností od 1. 7. 2002 nabyl platnost zákon č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu a vývoje).

⁶¹ Přidělení institucionálních prostředků na vědecké výzkumy vycházelo z Pravidel hodnocení výzkumných záměrů a výsledků organizací pro poskytování institucionální podpory výzkumu a vývoje dle Přílohy k usnesení vlády ze dne 22. dubna 1998 č. 281.

⁶² Institucionální prostředky na nespécifikovaný výzkum vysokých škol byly poskytovány v souladu s usnesením vlády č. 16/2000 o Národní politice výzkumu a vývoje České republiky.

⁶³ Základními vstupními údaji pro stanovení výše normativní části neinvestiční základní dotace (ukazatel A studijní programy) byly normativní počty studentů k 31. 10. 2001 a základní normativ studijního programu uskutečňovaného vysokou školou.

Největší část příjmů veřejných vysokých škol tvořily neinvestiční dotace z kapitoly 333-Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (15 070 172,57 tis. Kč – z toho základní dotace 10 246 272,57 tis. Kč, dotace na ubytování na kolejích a stravování studentů v menzách 812 872 tis. Kč a dotace na výzkum a vývoj ve výši 2 974 109 tis. Kč).

Další prostředky ze státního rozpočtu (z rozpočtu jiných resortů a z Grantové agentury) byly poskytnuty ve výši 612 448 tis. Kč, z toho 434 503 tis. Kč tvořily prostředky z Grantové agentury. Z územních rozpočtů (vyšší územně samosprávné celky) byly poskytnuty prostředky ve výši 12 880 tis. Kč (na provoz 10 758 tis. Kč a na výzkum a vývoj 2 122 tis. Kč).

Ze zahraničních zdrojů plynulo na provoz 220 578 tis. Kč a na výzkum a vývoj 124 000 tis. Kč.

Podle kategorií pedagogických pracovníků vysokých škol nejvyšší průměrné nominální měsíční mzdy v roce 2002 pobírají profesori (35 886 Kč) a nejnižší průměrné nominální měsíční mzdy naopak pobírají lektori (15 090 Kč).

Podle kategorií pracovníků vysokých škol nejvyšší průměrné měsíční nominální mzdy v roce 2002 pobírají profesori (35 886 Kč) a nejnižší průměrné nominální měsíční mzdy naopak pobírají pracovníci dělnických povolání (9 202 Kč).

Finanční prostředky programového financování byly uvolňovány prostřednictvím jednotlivých programů. Do roku 2002 byly

Tabulka 100: Průměrné měsíční mzdy pracovníků vysokých škol podle kategorií v roce 1997–2002 (v Kč)

Kategorie	Průměrná měsíční mzda					
	1997	1998	1999	2000	2001	2002
pedagogičtí pracovníci	15 229	16 020	18 045	18 004	19 954	22 571
profesoři	22 389	24 023	28 351	28 052	31 871	35 886
docenti	19 014	20 100	22 736	22 755	25 345	28 384
odborní asistenti	13 320	13 875	15 327	15 414	16 926	19 065
asistenti	9 701	10 140	11 481	11 706	12 868	15 341
lektori	10 705	10 967	12 381	12 373	13 067	15 090
vědečtí pracovníci	13 610	13 874	16 121	21 855	19 377	20 361
technicko-hospodářští pracovníci	10 474	11 217	12 539	12 459	13 991	15 429
pracovníci dělnických povolání	6 682	6 906	7 576	7 743	8 367	9 202
obchodně provozní pracovníci	7 293	7 751	9 965	8 728	9 741	10 345

Zdroj: ÚIV

Tabulka 101: Programy financování reprodukce investičního majetku VŠ na rok 2002

Evid. č. programu	Název programu	Výdaje státního rozpočtu (v tis. Kč)		
		schválený rozpočet	rozpočet po změnách	skutečnost
233 310	Rozvoj a obnova MTZ UK v Praze	–	1 630	–
233 330	Rozvoj a obnova MTZ MU v Brně	–	100 000	9 999
233 340	Rozvoj a obnova MTZ veřejných vysokých škol	–	3 500	–
333 310	Výstavba a obnova budov a staveb vysokých škol	1 999 491	2 394 669	2 255 270
333 320	Podpora koncepčního rozvoje vzdělávání vysokých škol	325 000	353 126	352 817
333 330	Rozvoj MTZ MU v Brně	100 000	–	–

Poznámky:

Program 233 310 je nově založený program, jehož cílem je reprodukce majetku UK v Praze.

Program 233 330 nahrazuje program 333 330.

Program 233 340 nahrazuje program 333 310.

V Programu 333 310 jsou zahrnuty prostředky vyčleněné na „restituce“ podle zák. č. 164/1998 Sb. v částce 214 673 tis. Kč evidované v podprogramu 333 317.

Při tvorbě položkového rozpisu rozpočtu v Programu 333 310 byly určující tyto preference:

1. akce schválené MŠMT v předchozích letech a k 31. 12. 2001 rozestavené
2. akce zaměřené na racionální užití energií zejména zateplení objektů a rekonstrukce topných systémů
3. budování nových výukových kapacit
4. rekonstrukce včetně zateplení budov a úpravy kotelen
5. rekonstrukce stávajících objektů

V Programu 333 320 je dvěma podprogramy řešeno financování reprodukce majetku pořiz. pro realizaci projektů Fondu rozvoje vysokých škol, a to podprogram obnova strojního a přístrojového vybavení vysokých škol

a podprogram transformační a rozvojové programy.

Z Programu 333 330 nebyly čerpány finanční prostředky a byl nahrazen Programem 233 330.

Zdroj: Závěrečný účet – kapitola 333-MŠMT

používány programy s předčíslem 333, které budou postupně, s dokončováním v nich obsažených akcí v roce 2003 a 2004, zanikat. V roce 2002 byly zavedeny MF ČR pro financování reprodukce majetku nové programy s předčíslem 233.

B6.2.2. Vývoj výdajů na vysoké školy

Výdaje na veřejné vysoké školy z rozpočtu MŠMT od roku 1997 každoročně rostly, celkový nárůst od roku 1997 činil 57,3 %. Tento nárůst se projevuje jak v běžných výdajích, tak i v kapitálových výdajích. Započítáme-li vliv inflace, pak od roku 1997 celkové výdaje na veřejné vysoké školy stagnovaly až do roku 2000. K nárůstu výdajů došlo v posledních dvou letech z důvodu nárůstu počtu vysokoškolských studentů. Kromě prostředků z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT získávají vysoké školy další finanční zdroje ze státního rozpočtu (Grantová agentura), z územních rozpočtů (ÚSC) a z jiných zdrojů (např. ze zahraničí).

Celkové výdaje na veřejné vysoké školy vynaložené z kapitoly 333-MŠMT představovaly v roce 2002 16,7 % na celkových výdajích na školství, tedy 17,5 mld. Kč. Podíl výdajů na veřejné vysoké školy měřený makroekonomickým agregátem HDP je neuspokojivý, neboť dlouhodobě dosahoval pouze 0,7 %, v roce 2002 se mírně zvýšil na 0,8 %. Podíl kapitálových výdajů na cel-

kových výdajích na veřejné vysoké školy činil v roce 2002 celkem 13,9 %.

Průměrné měsíční nominální mzdy pracovníků vysokých škol celkem v letech 1997 až 2002 vzrostly o 39,7 %. Nejvíce za toto sledované období vzrostly u pedagogických pracovníků (o 48,2 %), dále u pracovníků kolejí (o 41,5 %), u pracovníků vysokých škol (o 39,3 %) a nakonec u pracovníků menz (o 36,7 %). V absolutních hodnotách nejvyšší průměrné měsíční nominální mzdy v roce 2002 jsou u pedagogických pracovníků (22 571 Kč) a nejnižší u pracovníků menz (10 773 Kč).

Průměrná měsíční reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000) činila u pracovníků vysokých škol v roce 2002 nejvíce za celé sledované období 1997–2002. V roce 2002 byl zaznamenán oproti roku 2001 meziroční nárůst průměrné měsíční reálné mzdy u pracovníků celkem o 8,3 %. Nejvyšší meziroční nárůst činil 11,1 % v případě mezd pedagogických pracovníků, dále 8,5 % u pracovníků vysokých škol, 6 % u pracovníků menz a nakonec 5,5 % u pracovníků kolejí. V letech 1997 až 2002 vzrostly průměrné měsíční reálné mzdy u pracovníků celkem o 11,6 %. Nejvíce vzrostly za toto sledované období opět u pedagogických pracovníků (o 18,5 %). U pracovníků kolejí vzrostly o 13,1 %, u pracovníků vysokých škol o 11,3 % a u pracovníků menz o 9,2 %.

Tabulka 102: Výdaje na vysoké školy z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT (v tis.) v letech 1997–2002

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Celkové veřejné výdaje na vysoké školy včetně výdajů na koleje a menzy						
Celkem	11 130 845	11 941 961	12 748 273	13 249 942	15 162 558	17 305 119
v tom						
běžné výdaje	9 748 652	10 355 800	11 211 848	11 394 909	12 874 599	14 871 855
kapitálové výdaje	1 382 194	1 586 161	1 536 424	1 855 033	2 287 959	2 433 264
v %						
běžné výdaje	87,6 %	86,7 %	87,9 %	86,0 %	84,9 %	85,9 %
kapitálové výdaje	12,4 %	13,3 %	12,1 %	14,0 %	15,1 %	14,1 %
Podíl výdajů na vysoké školy z celkových výdajů na školství, z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT a podíl na HDP						
Podíl výdajů na VŠ z kapitoly 333-MŠMT	17,7 %	18,7 %	18,3 %	18,8 %	37,3 %	31,0 %
Veřejné výdaje na školství celkem v mld. Kč ¹⁾	78,9	80,3	86,8	87,8	96,1	105,0
Podíl výdajů na VŠ na celkových výdajích v %	14,1 %	14,9 %	14,7 %	15,1 %	15,8 %	16,5 %
HDP v běžných cenách v mld. Kč	1 680	1 837	1 887	1 959	2 175	2 276
Podíl veřejných výdajů na VŠ v % HDP	0,7 %	0,6 %	0,7 %	0,7 %	0,7 %	0,8 %
Veřejné výdaje na vysoké školy podle funkčního třídění						
Celkem	11 130 845	11 940 161	12 748 273	13 249 942	15 162 558	17 305 119
školní lesní podniky	.	.	.	.	.	.
investorská činnost	.	.	.	.	.	.
vysoké školy	10 743 532	9 241 047	9 627 530	9 689 717	11 047 828	13 104 265
vedlejší hospodářská činnost	.	.	.	.	.	.
ubytovací služby (koleje, menzy) ²⁾	327 274	814 929	1 039 366	780 003	782 965	812 872
ostatní zařízení související vč. vzdělávání j. n.	13	1 884 185	1 999 923	2 683 064	3 331 765	3 387 982
záležitosti vzdělávání - ostatní činnosti j. n.	60 026	.	1 081	.	.	.
prevence před drogami, alkoholem, nikotinem a jinými návykovými látkami	.	.	985	1 940	.	.
zář. bezpečnosti a veř. pořádku j. n.	.	.	79 388	.	.	.
rozvojová zahraniční pomoc	.	.	.	95 218	.	.

Poznámky:

¹⁾ Do roku celkové výdaje kapitoly 333-MŠMT a kapitoly 700-Obce (část vzdělávání). Od roku 2001 pouze výdaje MŠMT.

²⁾ V roce 1997 nespolehlivé údaje - z účetního zpracování VŠ.

Zdroj: Státní závěrečný účet; ZÚ - kapitola 333-MŠMT; Statistické ročenky ČSÚ.

Tabulka 103: Průměrné měsíční mzdy pracovníků vysokých škol v letech 1998–2002 (v Kč)

Vysoké školy včetně kolejí a menz (bez ŠZP, ŠLP a zahraničních lektorů)	1998	1999	2000	2001	2002
Nominální mzda (v běžných cenách)					
pracovníci celkem	12 603	14 210	14 050	15 096	16 645
v tom					
pracovníci vysokých škol	13 066	14 674	14 556	15 615	17 246
pracovníci kolejí	8 505	9 628	9 817	10 614	11 404
pracovníci menz	8 284	9 299	9 161	9 979	10 773
z toho pedagogičtí pracovníci	16 020	18 045	18 004	19 954	22 571
Reálná mzda (ve stálých cenách roku 2000)					
pracovníci celkem	13 379	14 771	14 050	14 418	15 614
v tom					
pracovníci vysokých škol	13 870	15 254	14 556	14 914	16 178
pracovníci kolejí	9 029	10 008	9 817	10 138	10 698
pracovníci menz	8 794	9 666	9 161	9 531	10 106
z toho pedagogičtí pracovníci	17 006	18 758	18 004	19 058	21 174
Index spotřebitelských cen a meziroční inflace					
index spotřebitelských cen (rok 2000 = 100)	94,2	96,2	100,0	104,7	106,6
meziroční inflace v %	10,7 %	2,1 %	3,9 %	4,7 %	1,8 %

Zdroj: ÚIV, ČSÚ

B7. Mezinárodní spolupráce resortu školství

B7.1. Bilaterální spolupráce

Bilaterální spolupráce představuje velmi dynamickou a pružnou formu mezinárodní spolupráce. Posiluje přímé vazby mezi Českou republikou a partnerským státem a vytváří dobré předpoklady pro mnohostrannou spolupráci. Zaměřuje se nejen na styky uskutečňované na základě mezinárodních smluv, které tvoří právní rámec bilaterální spolupráce ve vzdělávání, ale i pružně reaguje na nově vznikající situace a využívá všech možností pro realizaci oboustranně prospěšných školských styků.

Mezinárodní smlouvy vládní nebo resortní povahy upravují jednak spolupráci v oblasti kultury, školství a vědy, jednak otázky vzájemného uznávání rovnocennosti dokladů o vzdělání. K mezinárodním smlouvám upravujícím společně obecné otázky spolupráce v oblasti kultury, školství a vědy se zpravidla sjednávají prováděcí dokumenty. Mezinárodních smluv vládní nebo resortní povahy, které konkretizují oblasti i formy spolupráce na určité časové období, existuje cca 40. V roce 2002 byly znovu sjednány mezinárodní smlouvy se Slovinskem, Rumunskem a Bádensko-Württemberskem. Zahájeno bylo jednání o dalších 20 smlouvách.

Mezinárodní smlouvy umožňují výměnu informací o aktuálních otázkách resortu, výměnu pedagogické dokumentace i reciproční výměny odborníků, studentů a pedagogů vysokých škol. Na jejich základě bylo v roce 2002 reciprocně ke stipendijním pobytům vysláno a přijato přes 400 studentů, učitelů a výzkumných pracovníků vysokých škol. Letních škol slovanských studií, organizovaných některými vysokými školami v České republice, se zúčastnilo 300 zahraničních zájemců o studium českého jazyka. Stálá pozornost je věnována výuce českého jazyka na zahraničních vysokých školách, kde působí na 40 lektorů čes-

kého jazyka ve 20 zemích světa, na veřejných vysokých školách v České republice působí cca 90 zahraničních lektorů cizích jazyků. Důležitým bodem bilaterální spolupráce je rozvoj činnosti dvojazyčných česko-cizojazyčných tříd na gymnáziích v ČR ve spolupráci s Francií, Španělskem, Itálií, Německem, Rakouskem a Velkou Británií. Čeští žáci se mohou vzdělávat i na dvojnárodnostním dvojazyčném česko-německém gymnáziu v německé Pirně a na francouzských lyceích v Dijonu a Nimes.

Významnou součástí bilaterální spolupráce jsou projekty zahraniční rozvojové pomoci České republiky, v jejichž rámci je ročně přijímáno 250 zahraničních studentů k bakalářským, magisterským a doktorským studijním programům na veřejných vysokých školách v ČR, dále jsou přijímáni krajané ke stipendijním pobytům na vysokých školách, vysílání čeští učitelé ke krajaným komunitám v zahraničí. Další projekty jsou zaměřené zejména na pomoc rozvojovým zemím při rozvoji základního a středního vzdělání i na modernizaci výuky na vysokých školách.

B7.2. Evropská unie

B7.2.1. Příprava České republiky na členství v EU

Dne 10. 4. 2002 přijala vláda ČR svým usnesením **Souhrn zbývajících úkolů ČR pro vstup do EU**. Dokument zrevidoval a shrnul komplexně všechny závazky vyplývající pro ČR z programových dokumentů přípravy ČR na členství v EU (Národní program 2001, Přístupové partnerství 1999 a 2001), jednotlivých pozičních dokumentů a dodatečných informací, Plánu legislativních a nelegislativních prací vlády a rovněž závěrů Pravidelné zprávy Evropské komise 2001, které zbývají ke splnění do referenčního data vstupu ČR do EU. Část „Přehled nelegislativních úkolů ve vztahu k EU“ obsahuje úkoly MŠMT v oblasti práv menšin a ochrany menšin (vzdělávání romských dětí), volného pohybu osob (uznávání odborných kvalifikací) a vědy a výzkumu.

Ve 3. a 4. čtvrtletí 2002 proběhl písemnou (resp. elektronickou) cestou **screening** (analytická prověrka právních předpisů ES) kapitoly 18 „Školství, odborné vzdělávání a mládež“ a kapitoly 17 „Věda a výzkum“, který byl zaměřen zejména na nové předpisy EU vydané v roce 2001 a 2002.

V říjnu 2002 byl vládě předložen návrh zákona o **uznávání odborné kvalifikace**, který implementuje směrnici ES pro obecný systém vzájemného uznávání odborných kvalifikací. K 31. 12. 2002 byl aktualizován seznam regulovaných povolání a činností v ČR a seznam orgánů odpovědných za uznávání odborné kvalifikace.

V roce 2002 se kandidátské státy přidružily k tzv. **Lisabonskému procesu**, kterým si Evropská unie na zasedání Evropské rady v Lisabonu v březnu 2000 v ekonomické a sociální oblasti vytyčila strategický cíl: stát se do roku 2010 nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější znalostní ekonomikou, schopnou udržitelného růstu, s více a lepšími pracovními místy a s větší sociální soudržností. MŠMT má v rámci tohoto procesu hlavní gesci za oblast „Vzdělávání“ a „Věda a výzkum“.

B7.2.2. Účast ČR ve vzdělávacích programech EU v roce 2002

Česká republika se účastnila druhé fáze programu ES **Leonardo da Vinci II** a druhé fáze programu **Socrates II** na základě Rozhodnutí Rady přidružení EU – ČR z dubna 1999, resp. ledna 2000. Do programu **Mládež II** ČR vstoupila v polovině října 2000, kdy bylo podepsáno Rozhodnutí č. 3/ 2000 Rady o přidružení EU – ČR z 16. 10. 2000 o přijetí podmínek účasti ČR v akčním programu Společenství Mládež.

V roce 2002 uhradila ČR vstupní příspěvky do všech tří programů ve výši 9 806 tis. EUR, z toho ze státního rozpočtu 3 492 tis. EUR a z rozpočtu Phare 6 313 tis. EUR.

B7.2.2.1. Leonardo da Vinci II

Program je i ve druhé fázi zaměřen na podporu rozvoje kvality, inovace a evropské dimenze v systémech a praxi odborného vzdělávání, a to prostřednictvím nadnárodních projektů. Cílem vybraných projektů bylo zlepšení kvality a přístupu k odbornému vzdělávání pro všechny skupiny osob (prioritou byly projekty pro znevýhodněné osoby), zvýšení zaměstnatelnosti a konkurenceschopnosti osob na trhu práce.

V roce 2002 bylo celkově předloženo 115 projektů mobility, přičemž schváleno a podpořeno bylo 82 projektů, tj. 71,30% předložených projektů. Toto procento se každoročně zvyšuje, což vypovídá o vzrůstající kvalitě projektů. V rámci těchto 82 schválených a podpořených projektů mobility se 1 083 osob zúčastnilo různých mezinárodních stáží a výměn, přičemž nejvíce vyhledávanými cílovými zeměmi byly Německo, Nizozemsko, Rakousko a Velká Británie. Do projektů mobility se tradičně nejvíce zapojují lidé v počátečním stadiu odborného vzdělávání (tj. střední a vyšší odborné školy). Většinou se jednalo o projekty stáží, na nichž si účastníci měli možnost zvyšovat své odborné znalosti a zkušenosti. Celkové finanční prostředky poskytnuté na tyto aktivity činily 1 132 043 EUR (tj. průměrně 13 477 EUR na jeden projekt či 1 045,28 EUR na jednoho účastníka).

Ve sledovaném roce bylo rovněž předloženo 46 pilotních projektů, jejichž výsledkem je například učební text, software apod. Schváleno a podpořeno bylo 9 konečných návrhů pilotních projektů (tj. 19,57% z celkového počtu předložených projektů) zaměřených na vývoj, ověřování, evaluaci a šíření inovačních postupů v odborném vzdělávání a rovněž projektů jazykových dovedností. Průměrný počet partnerů v projektu dosahoval hodnoty 9,8, průměrný počet zemí zapojených v projektu 7,2, což podporuje důležitý aspekt evropské dimenze projektů. V roli koordinátorů projektů se nejvíce objevovaly vzdělávací organizace a univerzity.

B7.2.2.2. Socrates II

Program Socrates II navázal na výsledky první fáze programu a současně představuje nové aktivity a cíle. Důraz je kladen na posílení evropské dimenze ve vzdělávání formou projektové spolupráce škol a dalších vzdělávacích institucí, mobility studentů a učitelů, zkvalitňováním jazykového vzdělávání ve všech typech škol a ve všech formách vzdělávání, prosazováním inovací ve vzdělávání včetně zavádění informačních a komunikačních technologií do výuky.

V rámci podprogramu Comenius, který je určen pro instituce poskytující všeobecné vzdělání, bylo podpořeno 69 % předložených projektů, tj. zapojení 3 % základních a středních škol v ČR do programu.

V případě podprogramu Erasmus, který je zaměřen na vysokoškolské vzdělávání, byl zaznamenán stoupající zájem o projekty mobility jak studentů, tak pedagogů, přičemž nejvíce jsou na projektech zainteresovány velké víceoborové školy se širším okruhem kontaktů v zahraničí. Mezi nejčastěji zvolené cílové země patří Německo, Velká Británie a Francie. Finančně podporováno bylo rovněž zavádění Evropského kreditního systému (ECTS) na vysokých školách.

V rámci podprogramu Grundtvig, který je orientován na vzdělávání dospělých, bylo podpořeno 30 z celkových 49 předložených projektů. Mezi institucemi žádajícími o grant převažují vysoké školy, univerzity třetího věku a soukromé vzdělávací organizace zaměřené na formální i neformální sektor vzdělávání.

Centralizovaný program Minerva zaměřený na otevřené a distanční vzdělávání vykazuje jen malý počet zapojených českých institucí – ze 7 schválených programů měl pouze jeden českého koordinátora.

Dalšími probíhajícími podprogramy byly Lingua (zaměřený na jazykové vzdělávání) a Arion (zaměřený na studijní návštěvy). Celkový rozpočet programu Socrates na realizaci centralizovaných a decentralizovaných aktivit v roce 2002 činil 5 889 000 EUR, přičemž 5 809 785 EUR bylo poskytnuto ze státního rozpočtu na dofinancování konečného uživatele.

B7.2.2.3. Mládež II

Program Mládež II je podobně jako předchozí program Mládež pro Evropu III zaměřen na oblast neformální výchovy a vzdělávání mládeže. Prioritami pro výběr projektů přitom byla podpora multilaterálních projektů, projektů zapojujících znevýhodněnou mládež, projektů navazujících na dříve uskutečněné, projektů za-

měřených na ochranu životního prostředí, atd. Zvláštní fondy EU byly rovněž vyčleněny na podporu projektů v rámci příhraniční spolupráce.

Aktivity v rámci programu byly rozčleněny do čtyř typů, a to:

1. při výměnných pobytech, jichž se zúčastnilo více jak 1300 mladých lidí, bylo podpořeno 86 projektů částkou 9 377 888 Kč,
2. evropská dobrovolná služba, do níž se zapojilo 73 osob ve věku 18–25 let, přičemž většina projektů byla zaměřena na vyslání, a bylo na ni vyčleněno celkem 5 051 859,20 Kč,
3. iniciativy mládeže, kde bylo podpořeno 19 projektů s 445 účastníky částkou 2 370 528 Kč,
4. podpůrná opatření pro pracovníky s mládeží, kde bylo podpořeno 21 projektů v celkové částce 2 880 016 Kč.

Nad rámec smlouvy o poskytnutí finančních prostředků na projekty s Evropskou komisí bylo podpořeno 43 projektů částkou 9 206 127,39 Kč financovanou z prostředků státního rozpočtu určenou na podporu konečných uživatelů programu Mládež.

B7.2.3. Účast v programu Phare

Program Phare je hlavní prostředek finanční a technické pomoci určený zemím střední a východní Evropy pro přípravu na jejich vstup do EU. V ČR je program Phare přizpůsoben vládním prioritám při přípravě na vstup ČR do EU.

V roce 2000 přijala Evropská komise projekt MŠMT „Komplexní zlepšení ve vzdělávání romské populace“, který je rozdělen do dvou podprojektů:

- Zlepšení multikulturního vzdělávání
- Podpora integrace Romů

Je zaměřen na vytvoření standardních kurikulů pro vzdělávání romské populace, která budou využita v přípravných třídách (a k následnému proškolení 100 učitelů a 100 romských asistentů v jejich aplikaci) a vypracování metodologie pro učitele obou stupňů základních škol. Následně bude proškolen 400 učitelů k jejich aplikaci. Druhá část projektu je zaměřena na revizi a rozšíření multikulturního aspektu kurikulů pro všechny děti s cílem eliminovat existující předsudky vůči Romům a jiným menšinám a proškolení 2000 učitelů v jejich aplikaci. Realizace projektu probíhá od konce roku 2002 a bude trvat do ledna 2004.

B7.2.4. Příprava MŠMT na využití strukturálních fondů EU (SF)

Po vstupu do EU se ČR otevře možnost využívat finanční prostředky ze strukturálních fondů EU. Pro oblast školství a vzdělávání bude mít rozhodující význam **Evropský sociální fond (ESF)**, který je jedním z finančních nástrojů pro podporu hospodářské a sociální soudržnosti.

Gesce za přípravu programů na čerpání pomoci z ESF byla svěřena Ministerstvu práce a sociálních věcí, jehož **klíčovým partnerem v přípravě a realizaci těchto programů je MŠMT**. Pro zkrácené programovací období 2004 – 2006 byly připraveny tři zásadní dokumenty: prvním dokumentem, určeným pro území ČR mimo regionu NUTS 2 hl. m. Praha, je **Operační program Rozvoj lidských zdrojů (OP RLZ)** obsahující 4 priority (Aktivní politika zaměstnanosti, Sociální integrace a rovné příležitosti, Rozvoj celoživotního učení a Adaptabilita a podnikání), v jejichž rámci je vymezeno 9 opatření. Druhým dokumentem

je **Jednotný programový dokument pro Cíl 3 regionu NUTS 2 hl. m. Praha**, na jehož realizaci se bude MŠMT podílet prostřednictvím práce v decizních orgánech. Třetím dokumentem je **Program Iniciativy Společenství EQUAL**, založený na principu mezinárodní spolupráce při prosazování nových prostředků boje se všemi formami diskriminace a s nerovnostmi souvisejícími s trhem práce.

V OP RLZ bude MŠMT plně odpovídat za realizaci dvou opatření priority **Rozvoj celoživotního učení**, která jsou zaměřena na zkvalitňování vzdělávání ve školách a školských zařízeních, na podporu struktur a systémů pro zajištění rozvoje lidských zdrojů v oblasti školního vzdělávání a na podporu terciárního vzdělávání, výzkumu a vývoje. Aktivity, které jsou vymezeny v rámci jednotlivých opatření, vycházejí z Národního programu rozvoje vzdělávání v ČR a Dlouhodobého záměru vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy ČR a budou naplňovány projekty, které se budou po vstupu ČR do EU ucházet o finanční podporu z ESF.

Pro období 2004–2006 je na opatření v gesci MŠMT alokováno zhruba 2,3 miliardy Kč. Do realizace těchto opatření budou maximálně zapojeny existující struktury v oblasti vzdělávání, tj. věcně příslušné odbory MŠMT, přímo řízené organizace a místní a regionální orgány.

B7.3. Ostatní mnohostranná spolupráce

B7.3.1. Spolupráce s Radou Evropy

Radu Evropy založilo v roce 1949 deset evropských států. V roce 2002 měla Rada Evropy již 44 členských států a 5 mimoevropských států mělo statut pozorovatele. Česká republika se stala členem této mezivládní organizace v roce 1993. Od té doby se zástupci MŠMT, reprezentující Českou republiku, aktivně zapojují do její činnosti v řídicích a expertních výborech nebo pracovních skupinách v oblasti vzdělávání, mládeže a sportu.

V **oblasti vzdělávání** se Česká republika v roce 2002 nadále podílela na řešení těch projektů, které byly v roce 2002 stanoveny jako priority: **Výchova k demokratickému občanství** (II.část, jejíž činnost probíhala podle pracovního plánu na rok 2002), **Politika v oblasti výuky jazyků v mnohajazyčné a multikulturní Evropě**, **Evropská dimenze ve výuce dějepisu** (přípravné práce na novém projektu o dějepisu), **Další vzdělávání pedagogických pracovníků a Evropa ve škole**.

Na pozvání Rady Evropy, Mezinárodního koordinačního výboru pro spolupráci ve vzdělávání, připomínání a výzkum v oblasti holocaustu a francouzského ministra školství se dne 18. 10. 2002 v sídle Rady Evropy ve Štrasburku sešli ministři školství členských zemí Rady Evropy a zemí Evropské kulturní konvence, aby mj. oznámili datum, které bylo stanoveno pro jejich zemi „**Dnem památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidstvi**“. Ministryně školství, mládeže a tělovýchovy oznámila, že pro **základní a střední školy České republiky se tímto dnem stává 27. leden**.

Aktivity koordinované Řídicím výborem pro vysoké školství a vědu se v roce 2002 soustředily zejména na projekty „**Vysoké školy jako střediska občanství**“ a „**Výuka a učení v komunikační společnosti**“. Již tradičně patřila k prioritám pomoc Rady Evropy zemím, které procházejí procesem transformace z totalit-

ních režimů k demokratičtějšímu uspořádání. Patří sem zejména oblast jihovýchodní Evropy (Balkánského poloostrova) a bývalého Sovětského svazu. K demokratickému rozvoji společnosti neodmyslitelně patří reforma vzdělávacích systémů. V rámci projektů nabídla v roce 2002 Rada Evropy řadu konzultačních misí, jichž se účastnili i experti ČR.

Další významnou prioritou je aktivní účast Rady Evropy na **implementaci principů Boloňské deklarace (1999) a Pražského komuniké (2001)**. Odborníci ČR hrají v tomto procesu aktivní roli, jejímž výsledkem bylo mj. uspořádání klíčového semináře věnovaného odstraňování překážek v uznávání vysokoškolského vzdělávání v Evropě.

V roce 2002 pokračovala spolupráce sítě informačních středisek ENIC, jejímž aktivním členem je i národní Středisko pro ekvivalenci dokladů o vzdělávání při Centru pro studium vysokého školství.

V oblasti mládeže se Evropský řídicí výbor pro mládež věnoval otázkám souvisejícím s problematikou interkulturního vzdělávání, participací mládeže a aktivním občanstvím, rozvojem politiky mládeže a výzkumu v oblasti mládeže, vzděláváním o lidských právech, podpůrným programem pro jižní a východní Evropu a dále pak opatřením na podporu organizací pracujících s dětmi a mládeží.

V oblasti sportu a tělovýchovy byl rok 2002 úspěšný zejména v oblasti boje proti doping. Orgány Rady Evropy v souladu se závěry konference ministrů evropských zemí odpovědných za sport, která se konala v roce 2000 v Bratislavě, vypracovaly návrh Dodatkového protokolu k Antidopingové úmluvě. Konečné znění Dodatkového protokolu bylo schváleno jako Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy. Tento Dodatek byl otevřen k podpisu na neformální schůzce evropských ministrů odpovědných za sport, která se konala v září 2002 ve Varšavě. Vláda České republiky svým usnesením č. 850 ze dne 4. září 2002 mj. vyslovila souhlas se sjednáním Dodatkového protokolu k Antidopingové úmluvě a zmocnila náměstkyni ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k podpisu Dodatkového protokolu s výhradou ratifikace.

B7.3.1.1. Evropský rok jazyků – následné aktivity

Na základě přesvědčení o nutnosti navázat na cíle a aktivity Evropského roku jazyků 2001 i v budoucnu rozhodl Výbor ministrů Rady Evropy založit tradici **Evropského dne jazyků a slavit tento Den každoročně 26. září**.

Založení tradice Evropského dne jazyků je jedním z nástrojů úsilí o ochranu jazykové rozmanitosti a při prosazování diverzifikace jazykového vzdělávání. V roce 2002 zvolila Rada Evropy k Evropskému dni jazyků téma „Celoživotní jazykové vzdělávání“. Tento Den se slaví decentralizovaně a každá členská země ho organizuje v závislosti na svých podmínkách a možnostech. Kromě regionálních a místních akcí proběhla v tento den na MŠMT slavnost vyhlášení vítězů **Evropské jazykové ceny – The Label**.

V listopadu 2002 se ve Štrasburku uskutečnila za aktivní účasti zástupce MŠMT konference Rady Evropy na téma „**Jazyky, rozmanitost a občanství: Zásady politiky plurilingvismu v Evropě**“.

B7.3.2. Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD)

Česká republika se stala členem Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj v prosinci roku 1995. V roce 2002 sdružovala OECD 30 nejvyspělejších zemí světa, které splnily podmínky účasti v této organizaci a projevíly zájem stát se jejími členy.

MŠMT jmenovalo odborníky, kteří v roce 2002 zastupovali Českou republiku ve Výboru pro vzdělávání, v Řídící radě Centra pro výzkum a inovace ve vzdělávání (CERI), v Řídící radě programu Institucionálního řízení vysokých škol (IMHE) a ve Výboru pro vědní politiku. V roce 2002 pokračovala ČR v účasti v následujících vzdělávacích projektech/ programech OECD: INES (Indicators of Education System; PISA (Programme for International Student Achievement), IMHE (Institutional Management of Higher Education). MŠMT rozhodlo o účasti ČR v mezinárodním výzkumu OECD „**Politika v oblasti poskytování informací, řízení a poradenství**“ (Policies for Information, Guidance, and Counselling Services) a v projektu „**Zpráva o politice v oblasti kariérového řízení**“ (Review of Career Guidance Policies). Naopak MŠMT rozhodlo v roce 2002 **nepokračovat v účasti** v tématickém výzkumu „**Tématická zpráva o stavu předškolní výchovy a vzdělávání a péče o děti předškolního věku**“ (Thematic Review of Early Childhood and Care Policy).

Významným počinem OECD bylo zřízení samostatného Direktorátu pro vzdělávání ke dni 1. září 2002. Direktorát pro vzdělávání byl do té doby součástí Direktorátu pro vzdělávání, zaměstnanost, práci a sociální věci.

B7.3.3. UNESCO

V průběhu roku 2002 MŠMT pokračovalo ve spolupráci s mezinárodní organizací UNESCO a jejími odbornými ústavy. Poskytlo zejména údaje k vyplnění dotazníku o stavu vysokého školství v ČR a dále o stavu začlenění výchovy proti šíření HIV/AIDS do osnov základních a středních škol v ČR. Vyjádřilo také stanovisko k návrhu programu a rozpočtu UNESCO na léta 2004–2005. V roce 2002 se nekonala žádná celosvětová konference o vzdělávání v rámci UNESCO, účast na jednotlivých dílčích seminářích byla zajištěna buď zástupci MŠMT nebo nabídnuta vysokým školám. V roce 2002 pokračovalo další zapojování českých škol do projektu Asociovaných škol UNESCO. Zodpovědnost za jejich zápis do centrálního registru sítě Přidružených škol spočívá na MŠMT. V současné době je do tohoto registru zapsáno 11 základních škol, 32 středních škol a 1 vysoká škola. Jmenný seznam těchto škol lze najít na internetové adrese www.skoly-unesco.cz.

B7.3.4. Vybrané aktivity regionální spolupráce v oblasti vzdělávání CEEPUS (Central European Exchange Programme for University Studies)

Středoevropský výměnný univerzitní program je zaměřený na multilaterální regionální spolupráci v rámci sítí univerzit. Cílem programu je vytvoření středoevropské univerzitní sítě, která se skládá z jednotlivých dílčích sítí programu. Síť je tvořena nejméně třemi vysokými školami, přičemž alespoň dvě jsou z různých smluvních států. Participující vysoké školy spolupracují v rámci sítě na řešení určité odborné problematiky.

Program CEEPUS je určen pro pregraduální studenty od ukončení druhého semestru, postgraduální studenty a učitele vysoko-

kých škol. Účastnické země každoročně vkládají do programu určitý počet stipendijních měsíců určený pro přijetí zahraničních studentů a učitelů. CEEPUS je založen na reciprocitě výměn.

V roce 2002 se v Bratislavě konalo 8. společné zasedání Konference ministrů školství členských zemí programu CEEPUS, na němž ministři školství členských zemí stanovili **kvóty stipendijních měsíců na akademický rok 2002/2003** v této výši: Rakousko – 700, Bulharsko – 398, Chorvatsko – 220, Česká republika – 500, Maďarsko – 540, Polsko – 385, Rumunsko – 625, Slovensko – 320, Slovinsko 250.

B7.3.5. Spolupráce zemí Visegrádské skupiny

Dne 9. srpna 2000 byl ustaven Mezinárodní visegrádský fond, jehož hlavním cílem je přispívat k rozvoji užší spolupráce mezi státy smluvních stran, jimiž jsou Maďarsko, Polsko, Slovensko, Slovinsko a Česká republika.

Dne 22. října 2002 rozhodla Konference ministrů zahraničních věcí členských zemí Visegrádské skupiny o založení **Visegrádského stipendijního programu** financovaného z Mezinárodního visegrádského fondu. Počínaje akademickým rokem 2003/2004 mohou studenti zemí V4 získat stipendium na pobyt za účelem absolvování doktorandského studia nebo na pobyt za účelem výzkumné a vědecké práce, a to buď v zemích V4 nebo v jiné zemi, která nepatří do uskupení V4.

Regionální spolupráce (regionální partnerství) v oblasti vzdělávání, která vznikla v roce 1997 z iniciativy Rakouska, a již se účastní Maďarsko, Slovensko, Slovinsko, Rakousko a Česká republika, pokračovala v roce 2002 podle uzavřených dvoustranných dohod a v rámci mnohostranné spolupráce prostřednictvím vzdělávacích programů.

B7.3.6. Mezinárodní aktivity v oblasti výzkumu a vývoje

MŠMT je podle kompetenčního zákona č. 21/1993 Sb. gestorem mezinárodní spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje (VaV) včetně sjednávání příslušných smluvních dokumentů. Jedná se především o účast v Rámcových programech EU, mnohostranné a dvoustranné spolupráci a účast ve významných mezinárodních vládních i nevládních organizacích. MŠMT také zajišťuje výběr a jmenování zástupců ČR do orgánů EU, jejichž úkolem je projednávání záležitostí výzkumu a vývoje v Evropě.

B7.4. Rámcové programy EU

S cílem zlepšit koordinaci výzkumu a vývoje v Evropě byl v roce 1983 schválen Radou ministrů všech členských států EU první Rámcový program pro výzkum a vývoj. Česká republika se poprvé zúčastnila 3. Rámcového programu, který probíhal v letech 1990–1994, pouze jako „třetí země“, a to jen ve vybraných oblastech výzkumu a vývoje a se značným omezením. Od roku 2002 probíhá 6. Rámcový program (2002–2006), do kterého se ČR již zapojila jako rovnoprávný partner s ostatními zeměmi EU. Podmínky pro účast České republiky v 6. Rámcovém programu jsou upraveny Memorandem o porozumění mezi Českou republikou a Evropskými společenstvími.

Účast České republiky v Rámcových programech znamená možnost podílet se na vytváření Evropského výzkumného pro-

storu a zapojení českých výzkumných a vývojových pracovníků v největším evropském programu výzkumu a vývoje, zapojení do integrovaných projektů a sítí excelence. Čeští výzkumní pracovníci velice dobře obstáli v konkurenci partnerů z ostatních evropských států a současně si vyzkoušeli i relativně složitou administrativu při předkládání projektů k výběru EK stejně jako organizační zajištění v průběhu projektu. V průběhu 5. Rámcového programu bylo českými účastníky předloženo 2019 formálně správných návrhů projektů, z nichž 488 projektů úspěšně prošlo hodnotícím procesem.

MŠMT pro zajištění koordinace 5. Rámcového programu zřídilo v roce 2000 prostřednictvím Technologického centra národní informační infrastrukturu NINET (National Information Network), jejímž úkolem je především zajistit informovanost o příležitostech financování projektů, poskytovat pomoc při přípravě návrhů projektů, vyhledávat partnery jak v rámci ČR, tak v zahraničí a monitorovat výsledky českých výzkumných pracovníků v Rámcovém programu. Vedle Rámcových programů je samostatným programem spolupráce s EU program EURATOM, který je také separátně administrován i financován.

Mnohostranná mezivládní spolupráce

Mnohostranná mezivládní spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje se odehrává prostřednictvím řady mezivládních programů, kterých je ČR členem, či s nimi spolupracuje. MŠMT zajišťuje účast v následujících aktivitách:

- **COST** – (European Cooperation in the Field of Science and Technical Research) – je evropská mnohostranná spolupráce ve VaV se zaměřením na badatelský i aplikovaný výzkum. ČR je členem od roku 1993,
- **EUREKA** – program EUREKA vznikl v roce 1985 za účelem podpory spolupráce mezi průmyslovými podniky, výzkumnými ústavami a vysokými školami a vytváření podmínek pro zvýšení technické vyspělosti a výkonnosti evropského průmyslu. Podmínkou projektů EUREKA je komerční uplatnění výsledků řešení. V současnosti EUREKA sdružuje 31 evropských zemí, ČR je členem od roku 1995,
- **Vědecké programy NATO (civilní výzkum)** – ČR se od roku 1990 zapojuje do aktivit Vědeckého výboru NATO, jehož náplní je podpora společných výzkumných projektů z oblasti civilního výzkumu. Výběrové řízení pro přijímání nových projektů je vyhlašováno několikrát za rok.,
- **ESA (European Space Agency)** – je mezinárodní mezivládní organizací pro rozvoj kosmického výzkumu a kosmických technologií, která byla založena v roce 1975. ČR uzavřela dohodu o spolupráci v roce 1996. Od roku 1997 pracuje při MŠMT Rada pro spolupráci s ESA, která ustanovuje experty pro výzkum spojený s tímto oborem.

Ostatní mnohostranná spolupráce

- **INTAS** – Mezinárodní sdružení na podporu spolupráce v oblasti vědy a výzkumu s bývalými zeměmi Sovětského svazu a Ruskem. ČR je členem od roku 2001.
- **EMBC** – Evropská konference pro molekulární biologii. ČR je členem od roku 1995.

- **OECD** – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj. Výkonným orgánem OECD pro oblast výzkumu a vývoje je Direktorát pro vědu techniku, a průmysl. Základní priority Direktorátu jsou trendy ve vědní politice členských zemí, ekonomika založená na znalostech a globalizace mezinárodní spolupráce. MŠMT spolupracuje s Výborem pro vědní a technickou politiku OECD a v pracovních skupinách tohoto výboru.
- **CERN a SÚJV Dubna** – jedná se o mezinárodní organizace pro výzkum v oblasti jaderné fyziky a fyziky elementárních částic a vysokých energií. V současné době členství ČR zajišťuje MPO a MZV. Vládě byl předložen návrh na převod kompetencí zajišťování účasti v těchto organizacích na MŠMT od roku 2004.
- **Středoevropská iniciativa** – odbor mezinárodní spolupráce pro výzkum a vývoj. MŠMT se účastní aktivit pracovní skupiny pro vědu a technologie SEI.
- **Visegrádská skupina** – pracovní skupina pro výzkum a vývoj V4 se schází (obvykle s přizváním Slovenské republiky) zpravidla jednou ročně.

Dvoustranná spolupráce

V současné době má Česká republika závazky v oblasti spolupráce ve výzkumu a vývoji (tzv. dohody o vědeckotechnické spolupráci) s následujícími státy: Čínská lidová republika, Francie, Itálie, Japonsko, Korejská republika, Maďarsko, Mexiko, Polsko, Rakousko, Ruská federace, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Spolková republika Německo a USA. Gestorem sjednávání a plnění dohod o vědeckotechnické spolupráci je MŠMT.

Dále existují závazky vyplývající z tzv. vládních dohod o obchodní, průmyslové a vědeckotechnické spolupráci. Zde však je gestorem MPO. Závazky v oblasti výzkumu a vývoje vyplývající z dohod o kulturní a vědecké spolupráci jsou v gesci MZV ve spolupráci s MŠMT a MK.

Programy MŠMT na podporu mezinárodní spolupráce ve výzkumu a vývoji

Přidělování dotací na řešení projektů mezinárodní spolupráce ve výzkumu a vývoji formou veřejné soutěže se každoročně provádí v pěti programech MŠMT:

- **COST** – projekty COST (European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research) – je evropská mnohostranná spolupráce v oblasti výzkumu a vývoje se zaměřením na badatelský a aplikovaný výzkum,
- **EUREKA** – projekty EUREKA, Evropská spolupráce v oblasti aplikovaného a průmyslového výzkumu,
- **KONTAKT** – podpora účasti českých výzkumných pracovníků v aktivitách ESA, SEI, NATO, NSF a významných dvoustranných aktivitách se státy, se kterými má ČR dohodu o vědeckotechnické spolupráci,
- **INGO** – podpora aktivit v mezinárodních nevládních organizacích zabývajících se výzkumem a vývojem,
- **EUPRO** – podpora účasti českých subjektů v Rámcových programech EU a v programu EURATOM.

B8. Celoživotní učení

Termín celoživotní učení v sobě zahrnuje jak počáteční vzdělávání, tak další vzdělávání, resp. vzdělávání dospělých. Jelikož struktura materiálu ukazuje, že se Výroční zpráva věnuje především počátečnímu vzdělávání, je tato kapitola zaměřena především na dění v oblasti dalšího vzdělávání.

B8.1. Lisabonská strategie

V březnu 2002 přijala Evropská rada na svém zasedání v Barceloně podrobný pracovní program následných kroků k dosažení budoucích cílů systémů vzdělávání a odborné přípravy v Evropě, jehož prostřednictvím byly do podoby konkrétních cílů a úkolů rozpracovány tři strategické záměry v oblasti vzdělávání vytyčené do roku 2010. Třemi strategickými cíli jsou:

1. zvýšení kvality a efektivnosti systému vzdělávání a odborné přípravy,
 2. usnadnění přístupu všech osob k systému vzdělávání a odborné přípravy,
 3. otevření systému vzdělávání a odborné přípravy širšímu světu.
- Pro lepší naplňování těchto cílů ustanovila Evropská komise 8 tematicky zaměřených pracovních skupin a 1 stálou pracovní skupinu pro tzv. indikátory.

V souvislosti s realizací tohoto programu byly v červnu 2002 na konferenci evropských ministrů školství konané v Bratislavě kandidátské země vyzvány, aby se aktivně zapojily do procesu naplňování těchto 3 strategických záměrů a podílely se na činnosti pracovních skupin. V září a říjnu 2002 byli proto nominováni zástupci České republiky, kteří se od konce roku 2002 aktivně podílejí na činnosti těchto pracovních skupin.

V listopadu 2002 se v Kodani uskutečnila konference evropských ministrů k evropské spolupráci v oblasti odborného vzdělávání, na které byla přijata Deklarace o dalším posílení spolupráce v oblasti odborného vzdělávání. K této Deklaraci se přihlásila také Česká republika. Ve stejném roce byl rovněž nominován zástupce České republiky do tzv. koordinační skupiny ustanovené pro realizaci cílů a záměrů Deklarace.

B8.2. Operační program Rozvoje lidských zdrojů

MŠMT hrálo v roce 2002 významnou roli zejména při přípravě **Operačního programu Rozvoje lidských zdrojů**, který má pomoci čerpat finanční prostředky z ESF. V rámci OP RLZ je MŠMT odpovědné za Prioritu 3 Rozvoj celoživotního učení, jejíž součástí jsou tato čtyři opatření (údaj z roku 2002, v současnosti se jedná o tři opatření v rozsahu níže uvedených čtyř):

- Opatření 3.1: Zkvalitňování vzdělávání ve školách a školských zařízeních
- Opatření 3.2: Podpora terciárního vzdělávání, výzkumu a vývoje
- Opatření 3.3: Podpora státních struktur a systémů pro zajištění rozvoje lidských zdrojů v oblasti školního vzdělávání
- Opatření 3.4: Rozvoj dalšího profesního vzdělávání

Po vstupu ČR do EU budou moci projekty, které splní stanovená kritéria a budou vycházet z aktivit navržených v rámci opatření OP RLZ, čerpat finanční prostředky z ESF.

B8.2.1. Dlouhodobý záměr

V roce 2002 byl vydán Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy ČR, ve kterém je formulována kapitola „Rozvoj dalšího vzdělávání jako součásti celoživotního učení“, ve které jsou formulována východiska a možné směry řešení.

B8.2.2. Strategie rozvoje lidských zdrojů

Koncem roku 2002 byla na MŠMT připomínkována Strategie rozvoje lidských zdrojů, kterou předkládal místopředseda vlády ČR pro výzkum, vývoj, lidská práva a lidské zdroje. Předkládaný dokument vznikl také na základě zapracování Národního programu rozvoje vzdělávání (Bílá kniha).

MŠMT podpořilo v roce 2002 rozvoj celoživotního učení

1. spolupořádáním celostátní konference „Týden vzdělávání dospělých“ (50 tis. Kč). Cílem této konference je propagace celoživotního učení v široké veřejnosti, mezi účastníky konference je čtené zastoupení vzdělavatelů dospělých a ředitelů vzdělávacích společností, kteří mají zájem o aktuální dění v dané problematice.
2. finančně podpořilo vznik **metodické příručky jakosti** pro vzdělávací organizace, které chtějí získat osvědčení o jakosti v rámci ISO 9000:2001 (300 tis. Kč)

B8.2.3. Další vzdělávání pedagogických pracovníků

Do celoživotního učení, resp. dalšího vzdělávání dospělých patří i další vzdělávání pedagogických pracovníků (dále DVPP).

MŠMT přijalo soubor opatření na podporu dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání, kteří dosud nebyli do tohoto systému zahrnuti. Proto přijalo koncepci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků školských zařízení pro zájmové vzdělávání a odborné přípravy pracovníků s dětmi a mládeží v oblasti volného času. Tato koncepce byla již v průběhu 2. pololetí 2002 postupně naplňována a DVPP realizováno prostřednictvím přímo řízených organizací MŠMT.

V roce 2002 byly realizovány 2 grantové programy hrazené z rozpočtu skupiny II (2 000 tis. Kč):

- **B1** – Program podpory inovačních projektů DVPP
1 000 tis. Kč
- **B2** – Program podpory školních programů DVPP
1 000 tis. Kč

V oblasti rozvoje pedagogických pracovníků se začal realizovat projekt „Funkční studium vedoucích pracovníků škol a školských zařízení“, jehož cílem bylo v roce 2002 vyškolit budoucí školitele, kteří se budou podílet na diseminaci tohoto projektu v následujícím období, především v roce 2003.

Rekvalifikace

MŠMT podle vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 21/1991 Sb., o bližších podmínkách zabezpečování **rekvalifikace** uchazečů o zaměstnání a zaměstnanců, uděluje vzdělávacímu zařízení na základě splněných podmínek podle odstavce 2 pověření, které toto vzdělávací zařízení opravňuje vydávat doklad o rekvalifikaci. V roce 2002 bylo podáno celkem 594 žádosti o akreditaci, schváleno bylo 429 žádostí.

Tabulka 104: Počty žádosti o akreditaci

Zasedání akreditační komise	Neschválené žádosti	Schválené žádosti
1.	13	44
2.	29	57
3.	17	43
4.	18	47
5.	17	58
6.	21	60
7.	24	43
8.	15	48
9.	11	29
celkem	165	429

B8.3. Program PHARE

V březnu 2002 vyhlásilo MMR ve spolupráci s MPSV grantové schéma prostřednictvím programu PHARE 2000 Fondu rozvoje lidských zdrojů. Cílem tohoto programu je mj. podpořit rozvoj celoživotního učení v České republice.

Projekty začaly probíhat v poslední čtvrtině roku 2002, pracovníci NÚOV se na realizaci projektů podílejí v nejrůznějších rolích, např. jako odborní experti v oblasti přípravy vzdělávacích programů či analýzy situace na trhu práce, v roli managementu či administrace projektu, lektorů ad.

B8.3.1. Projekt KRAJ – Komplexní rozvoj aktivit jednotlivců

Cílem projektu je zřízení krajského centra celoživotního vzdělávání v moravskoslezském regionu. Krajské centrum celoživotního vzdělávání bude založeno v Ostravě a má sloužit jako koncepční, koordinační, metodické, evaluační a vzdělávací zařízení. Zřízení krajského centra bude provázet i vybudování sítě poboček rozmístěných po celém regionu.

B8.3.2. Projekt START – znalosti-dovednosti-informace:

Úspěšný start absolventů na trh práce

Projekt je zaměřen na školy Ústeckého a Karlovarského kraje a poskytuje jim informační, metodickou a vzdělávací podporu v oblasti výuky a poradenství pro volbu vzdělávací a profesní dráhy a orientaci ve světě práce.

B8.4. Informační systém o uplatnění absolventů (ISA)

V roce 2002 byl vytvořen koncepční rámec Informačního systému o uplatnění absolventů na trhu práce (ISA). Koncepci celoplošného systému ISA schválilo MŠMT a začne se naplňovat v roce 2003. Výstupy budou určeny odborné i laické veřejnosti, která získá přístup k souhrnným informacím o vzdělávání a trhu práce. Koncepce ISA se stala základem pro zapojení pracovníků oddělení do projektu Regionálního informačního systému o uplatnění absolventů (RISA) projektu Phare 2000 orientovaného na Moravskoslezský kraj.

B8.4.1. Projekt Kariérové poradenství v ČR

NÚOV jej začal řešit v roce 2002 ve spolupráci s Institutem pedagogicko-psychologického poradenství a Správou služeb

zaměstnanosti MPSV. Cílem projektu je analyzovat současný systém kariérového poradenství v ČR, popsat jeho základní omezení a problémy na systémové úrovni a identifikovat rozvojový potenciál v systému. Projekt má vytvořit soubor opatření a aktivit zaměřených na stabilizaci, standardizaci, posílení a rozvoj kariérového poradenství a formulovat národní politiku v oblasti kariérového poradenství. Součástí projektu je participace na mezinárodním projektu OCED Review of Career Guidance Policies, který srovnává systémy poradenství ve čtrnácti zemích OCED.

B8.5. OCED – Kvalifikační systémy (2002–2003)

Projekt OCED se snaží vymezit roli národních kvalifikačních systémů v celoživotním učení. Projekt je rozčleněn do třech tematických skupin. První skupina se zabývá vývojem a užitím kvalifikačních rámců jako prostředků změn a řízení systémů kvalifikací. Druhá skupina se věnuje tématu Standardy a zjištění kvality kvalifikací se speciálním vztahem k uznávání výsledků neformálního učení. Třetí skupina je orientována na spolupráci různých institucí a aktérů včetně sociálních partnerů. NÚOV se bude zapojovat zvláště do práce v první skupině. Na projektu OCED rovněž participuje MPSV.

B9. Evaluace výsledků vzdělávání

Kvalita vzdělávání je jedním z nejdůležitějších témat pro pedagogickou teorii a praxi i pro řídicí sféru ve vzdělávání a pro vzdělávací politiku. V době, kdy je vzdělávací systém České republiky vystaven silnému tlaku na modernizaci, je pro kompetentní řízení a rozhodování o tom, jak na tento tlak reagovat, jaké změny provádět, jaké stanovit cíle a prostředky, nutné získávat a správně analyzovat množství informací. Znalost existujícího stavu a dosahovaných výsledků vzdělávání, postižení aktuálních požadavků a tendencí vývoje pak umožňuje ovlivňovat výchovně-vzdělávací systém, stanovit potřebné nároky a vyčleňovat zdroje.

Tradiční způsoby monitorování a hodnocení práce žáků a škol se postupně rozšiřují o objektivnější a efektivnější metody zjišťování kvality vzdělávacího procesu. Změny v této oblasti se nejvýrazněji projevují v zapojení České republiky do mezinárodních šetření a komparativních výzkumů (IEA, OECD), jejich výsledky však zatím nebyly dostatečně propojeny s řízením a dalším rozvojem českého vzdělávacího systému.

Nezbytnost evaluace vzdělávání pro vzdělávací systém a náročnost zpracování a realizace kvalitních evaluačních projektů je zdůrazňována ve strategických dokumentech MŠMT a vlády ČR. Konceptní materiál MŠMT „Kvalita a odpovědnost“, schválený v roce 1994, zdůrazňuje význam monitorování a hodnocení výsledků a činnosti škol i vzdělávací soustavy a nutnost vytvoření komplexního evaluačního prostředí ve školství.

Dokumenty „Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy ČR“⁶⁴ a „Bílá kniha“⁶⁵ deklarují vybudování uceleného systému evaluace jako jeden ze svých

hlavních cílů. Jsou zde formulována konkrétní doporučení a naznačeny kroky, které je třeba učinit v postupném vytváření evaluační atmosféry v oblasti školství.

Jedním z účinných prostředků získávání informací o aktuálním stavu a výsledcích vzdělávání jsou objektivní nástroje pro hodnocení výsledků vzdělávání a míry znalostí a dovedností žáků a studentů. V posledních letech jsou vyvíjeny určité nástroje externí evaluace, jejich použití však závisí na rozhodnutí školy, popř. žáka a nevytvářejí systémový základ soustavy evaluačních nástrojů.

Ve vývoji a uplatňování nástrojů externí evaluace je v oblasti hodnocení a examinace žáků v nejpokročilejším stadiu příprav reforma maturitní zkoušky. Koncipování modelu nové maturitní zkoušky patří systémově do širší oblasti evaluace vzdělávání. V podtextu většiny důvodů k reformě maturitní zkoušky je stále postupující vývoj vzdělávací soustavy k decentralizaci, k vysoké míře autonomie škol a rostoucí diverzifikace studijních programů zprostředkujících středoškolské vzdělání. Maturitní zkouška za tímto dlouhodobým vývojem zaostala a neplní v dostatečné míře některé z funkcí, které jsou od ní očekávány. V podmínkách velké decentralizace vzdělávací soustavy a vysoké pedagogické autonomie škol vzniká také legitimní potřeba zavést nástroj, který bude při zavádění reformy vzdělávacích obsahů poskytovat informaci o jejich výsledcích. Vedle změn vzdělávacích obsahů stojí před středními školami i úkol měnit formy a metody práce se žáky a zdůraznit i v nich směřování ke klíčovým dovednostem, které jsou očekávány od člověka v dnešních pracovních a osobních situacích. Maturitní zkouška by měla být výrazným podpurným nástrojem těchto změn.

Přípravou reformované maturitní zkoušky pověřilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v roce 1999 CERMAT (v té době jako projektový tým). Do projektu přípravy reformy maturitní zkoušky zahrnul CERMAT dlouhodobý cyklus programů pod názvem *Krok za krokem k nové maturitě*. Cílem tohoto cyklu je pomoci školám připravit se co nejlépe na změny, které vzniknou zavedením nové maturitní zkoušky. Účast v programech je školám nabízena každoročně, účast je pro školy dobrovolná a bezplatná. V rámci cyklu se v roce 2001 uskutečnil program *Seznamte se: Nová maturita*, v roce 2002 program *Maturita po internetu*.

Program *Seznamte se: Nová maturita* umožnil středním školám a jejich žákům vyzkoušet si ukázkové testové úlohy ze společné části nové maturitní zkoušky v dubnu roku 2001. Do projektu bylo zařazeno 10 předmětů. Školy, které se do programu přihlášily, obdržely sešity s testovými úlohami pro požadované předměty a úrovně obtížnosti, formuláře pro záznam řešení (záznamové archy) a pro učitele metodický list, tj. materiál obsahující popis testových úloh zařazených do souboru, přiřazení úloh k požadavkům katalogů a správné řešení. Řešení úloh z jednoho sešitu zabralo přibližně jednu vyučovací hodinu.

Programu se zúčastnilo 234 škol a ke zpracování bylo přihlášeno 41 722 záznamových archů.

⁶⁴ MŠMT, duben 2002.

⁶⁵ „Bílá kniha“ – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, prosinec 2002.

Druhým ročníkem v cyklu přípravy škol na reformu maturitní zkoušky byl program *Maturita po internetu* realizovaný na jaře 2002. Program byl koncipován tak, aby nabídl řadu různých cílů zaměřených na přínos školám, učitelům a žákům (poskytnout školám ukázky testových úloh připravovaných pro společnou část maturitní zkoušky, umožnit žákům a učitelům učit se strategiím řešení a připravovat se tak na novou podobu úloh, poskytnout výsledky za školu a třídu a souhrnné výsledky za školy různých typů a skupin oborů, nabídnout pedagogické veřejnosti interpretaci výsledků programu, včetně rozboru úloh, apod.) a podstatných pro přípravu společné části maturitní zkoušky. Na datech získaných v pilotážích a v programu *Maturita po internetu* bylo provedeno šetření shody hodnotitelů otevřených testových úloh v matematice s cílem ověřit navržený způsob hodnocení, posoudit vliv hodnotitele na výsledky hodnocení a určit míru shody hodnotitelů. Obecným cílem pak bylo ověřit proveditelnost zařazení otevřených úloh do společné části maturitní zkoušky při zachování vysoké míry objektivity jejich výsledků. Konkrétním výstupem jsou zásady spolupráce s externími hodnotiteli otevřených úloh.

Do projektu bylo zařazeno všech 15 předmětů, které jsou v souladu s koncepcí nové maturitní zkoušky v CERMATu rozvíjeny, z každého předmětu a úrovně obtížnosti byl připraven jeden soubor testových úloh. Školy byly do projektu oslovovány elektronickou poštou a soubory testových úloh zveřejněny prostřednictvím internetu.

Do programu *Maturita po internetu* se přihlásilo 481 škol a bylo zpracováno 50 032 záznamových archů.

Součástí koncepce nové maturitní zkoušky je i model maturitní zkoušky pro **žáky se speciálními vzdělávacími potřebami**. Cílem je zmírnit žákovo znevýhodnění při práci s didaktickými testy a zároveň zachovat shodný obsah a obtížnost testu ve srovnání s intaktními (nepostiženými) žáky. Maturitní zkoušku bude tedy moci skládat například žák od narození nevidomý nebo žák, který následkem úrazu přišel o ruku. Pro výsledek zkoušky musí být rozhodující jen a jen žákovy znalosti a dovednosti, nikoli charakter postižení. Úpravy společné části maturitní zkoušky sledují v prvé řadě naplnění práva na vzdělání žáků se speciálními

vzdělávacími potřebami. Podstatou připravované koncepce je soubor uzpůsobených podmínek konání maturitní zkoušky, jejichž rozsah je individuálně posuzován podle druhu a hloubky žákova postižení a podle stupně funkčního omezení při práci s didaktickými testy.

Studie proveditelnosti společné části maturitní zkoušky pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami zpracovaná CERMATem v roce 2000 byla ověřována v rámci programu *Seznamte se: Nová maturita*. Počínaje školním rokem 2001/02 organizuje CERMAT přípravné programy na všech speciálních středních školách s maturitními ročníky a na školách běžného typu, v nichž jsou integrováni žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. Programy nesou název *Maturita bez handicapu* a tvoří součást cyklu *Krok za krokem k nové maturitě*.

V roce 2002 se do programu přihlásilo 14 speciálních škol a 8 škol integrujících. Testování se zúčastnilo celkem 502 žáků.

Při hodnocení programu *Maturita po internetu* školami zřetelně vystupuje skutečnost, že poskytnuté materiály (testové soubory, metodické listy, výsledky) představují pro práci učitele i žáků ve výuce didaktický materiál, který je využitelný i mimo přípravu na reformu maturitní zkoušky.

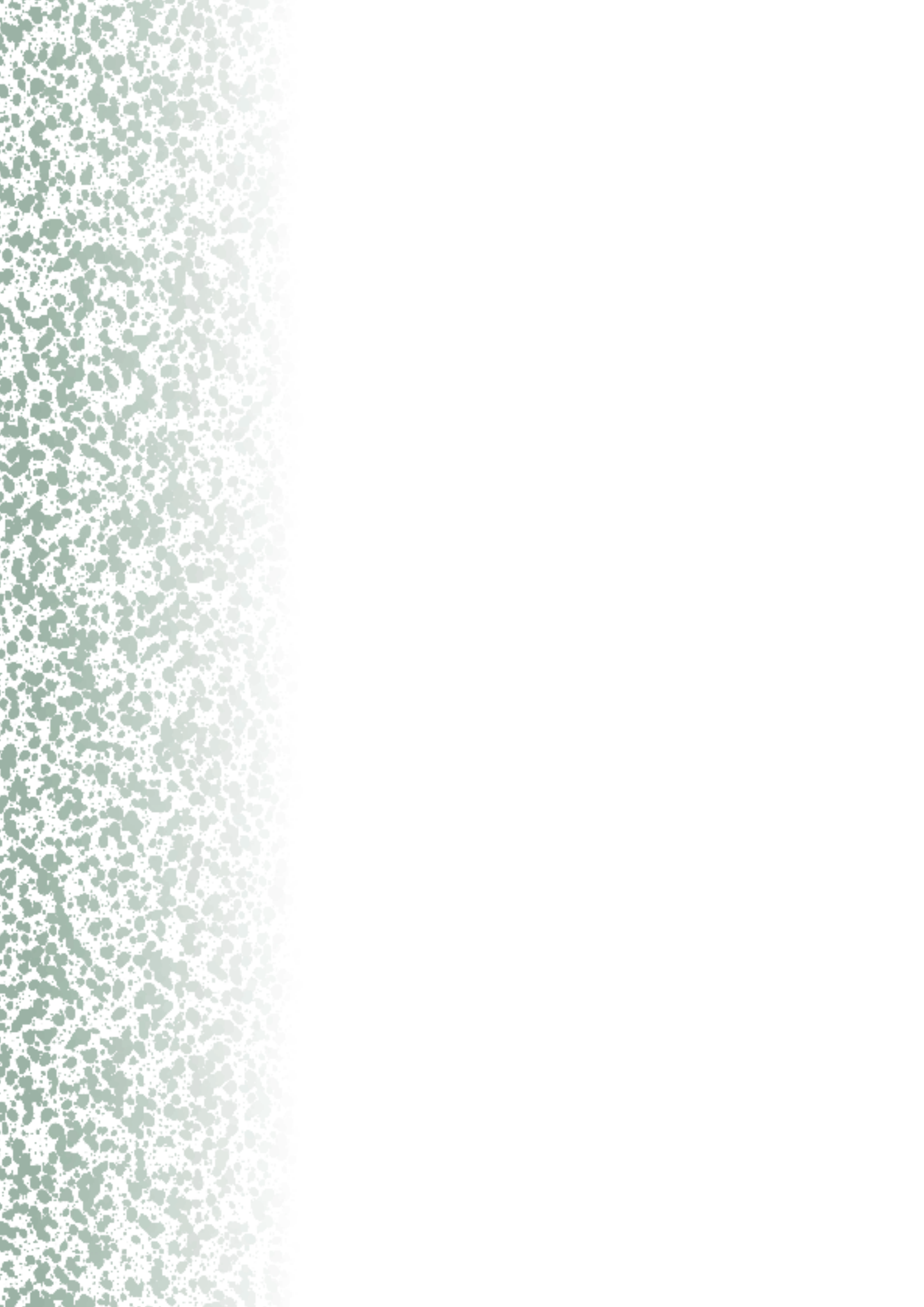
Realizace výše zmíněných programů byla zahájena na základě Konceptního záměru reformy maturitní zkoušky, tedy materiálu schváleného MŠMT v roce 2000. Od tohoto data se v návrzích koncepčních materiálů i jejich přijatých podobách začíná stále intenzivněji objevovat potřeba evaluačních postupů. Rok 2002 lze v jistém smyslu pokládat za zlomový, vedle centrálně připravovaných projektů se připravují i projekty v rámci „Dlouhodobých záměrů krajů“ pro období 2002–2004. Aktivně začínají vystupovat i jednotlivé školy, v jejich práci se postupně stále více objevují evaluační i autoevaluační postupy.

Jako podklady pro hodnocení výsledků vzdělávání začínají být postupně využívány i výstupy z mezinárodních programů (PISA, TIMMS, PIRLS i další).

Souběžně se zmíněnou potřebou zařazování a využívání evaluačních postupů se jako nezbytný požadavek zásadního významu objevuje **nutnost systematického vytváření evaluačního prostředí**.

C

REFORMA VEŘEJNÉ SPRÁVY VE ŠKOLSTVÍ

C REFORMA VEŘEJNÉ SPRÁVY VE ŠKOLSTVÍ

CI. Průběh a výsledky reformy

Rok 2002 byl zásadním rokem II. fáze reformy veřejné správy. V průběhu první poloviny roku došlo ke schválení celé řady zákonů, které měly připravit legislativní zázemí celého procesu. Nejvýznamnějšími z hlediska školství byly:

- zákon č. 284/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony,
- zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů,
- zákon č. 312 Sb., o úřednicích územních samosprávných celků.

Dále byly usnesením vlády č. 695 ze dne 26. června 2002 schváleny počty funkčních míst, která byla ke dni 1. 1. 2003 převedena z okresních úřadů na kraje, na obce s rozšířenou působností, Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových a další orgány. Ve školství přešli zaměstnanci referátů školství především na kraje a obce s rozšířenou působností za účelem výkonu přenesené státní správy, který je na tyto orgány přenesen příslušnými ustanoveními zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů.

Kromě toho vláda projednala:

- finanční výdaje na realizaci II. fáze reformy veřejné správy,
- usnesení č. 1359 ze dne 19. prosince 2001, kterým schválila zvýšení limitu počtu zaměstnanců krajských úřadů pro šetření stížností na ředitele škol a školských zařízení zřizovaných kraji a na organizaci soutěží v kraji. Limit počtu zaměstnanců krajů byl zvýšen na úkor kapitoly 333-MŠMT,
- usnesení č. 569 ze dne 5. června 2002, kterým schválila způsob převádění finančních prostředků ze státního rozpočtu (státních fondů) do rozpočtů obcí a krajů v roce 2003.

Na rozdíl od I. fáze, která se týkala především:

- a) zajištění přechodu pracovníků a majetku zanikajících školských úřadů na okresní úřady;
- b) přechodu „státních“ škol, tzn. zřizovatelských působností, majetku a dalších práv a závazků, ze státu (MŠMT a ŠÚ) na kraje v souladu se zákonem č. 157/2000 Sb.;
- c) přechodu dalších působností, které směrem ke školám a školským zařízením vykonávalo MŠMT a školské úřady, na kraje a okresní úřady;
- d) změn v oblasti finančního zabezpečení škol a školských zařízení – zánik odvětvového financujícího článku státní správy (školských úřadů) a vznik kraje jako financujícího článku včetně přechodu financování škol a školských zařízení zřizovaných obcí na okresní úřady;
- e) stanovení obsahu zvláštní části pro zkoušky zvláštní odborné způsobilosti pro pracovníky okresních úřadů, krajů a obcí včetně sestavení studijního programu, zahájení vzdělávání pracovníků, kteří vykonávají státní správu ve školství na okresních úřadech a na krajích a v obcích v přenesené působnosti,

Cílem II. fáze reformy veřejné správy bylo:

- a) ukončení činnosti okresních úřadů ke dni 31. 12. 2002;
- b) přechod jejich působností na jiné orgány veřejné správy;
- c) přechod majetkových práv a závazků a dalších práv okresních úřadů k organizacím, které zřizovaly, na kraje a obce s rozšířenou působností.

V oblasti školství se jednalo:

- a) o přenesení působností okresních úřadů při výkonu státní správy ve školství na kraje a obce s rozšířenou působností (dále jen obce III);
- b) o zabezpečení výkonu těchto činností, především pak o změnu financujícího orgánu, který přiděluje od 1. 1. 2003 školám a školským zařízením zřizovaným obcemi finanční prostředky poskytované ze státního rozpočtu kapitoly 333-MŠMT na zajištění vzdělávání, tzv. „přímé vzdělávací výdaje“.

Referáty školství okresních úřadů do konce roku 2002 zajišťovaly:

- a) rozpis a přidělování „přímých vzdělávacích“ výdajů, tj. především prostředků na platy a zákonné odvody a prostředků na učebnice, učební pomůcky a školní potřeby, pro školy a školská zařízení zřizované obcemi;
- b) úkoly zaměstnavatele vyplývající z pracovně právních vztahů pro předškolní zařízení, školy a školská zařízení zřizované obcí, pokud neměly právní subjektivitu;
- c) metodickou pomoc školám a školským zařízením zřizovaným obcemi.

Po ukončení jejich činnosti přešly výše uvedené působnosti na kraje a na obce III jako výkon přenesené státní správy.

K zajištění výkonu těchto působností byli z okresních úřadů na kraje a obce III převedeni pracovníci referátů školství. Jejich přechod se řídil zákonem č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů. Za stejným účelem byl na kraje a obce III převeden i vyčleněný movitý majetek.

Zaměstnavatelská funkce ke školám, předškolním zařízením a školským zařízením bez právní subjektivitě zřizovaným obcemi nemohla být přenesena na obce III, jelikož tato obec nemůže mít v rámci přenesené působnosti pravomoc ve věci, v níž má působnost samostatnou.

Přenesení zaměstnavatelské funkce na kraj by byl proces, který by výkon dosavadních působností od občana oddálil, místo aby jej k němu tak, jak je jedním z cílů reformy veřejné správy, přibližoval.

Kromě toho většina krajů při přípravě návrhu nesouhlasila s tímto přenosem, jelikož vzhledem k jejich poměrně rozsáhlé územní působnosti by kraje bez vzniku odloučených pracovišť

krajských úřadů zaměstnavatelskou funkci u škol a školských zařízení bez právní subjektivity zřizovaných obcí velmi těžko zabezpečovaly. Se vznikem odloučených pracovišť krajů se však v reformě veřejné správy nepočítalo.

Z výše uvedených důvodů podpořilo MŠMT v poslanecké novele zákona č. 564/1990 Sb. návrh, který stanoví pro obce a kraje bez výjimky povinnost zřizovat školy, předškolní zařízení a školská zařízení v právní formě příspěvkové organizace. U škol, předškolních zařízení a školských zařízení, které nemají právní subjektivitu, stanovil povinnost zajistit změnu právní formy nejpozději do 1. 1. 2003.

Docílit požadovaného zákonného stavu do 1. 1. 2003 bylo pro mnohé obce v roce, kdy se uskutečnily komunální volby, časově i organizačně velmi náročné.

Celkově bylo nutno zajistit změnu právní formy pro 7 584 škol, předškolních zařízení a školských zařízení zřizovaných jako organizační složka obce.

Pro usnadnění procesu přeměny připravilo MŠMT řadu materiálů:

- ve spolupráci s MF **Metodickou pomoc školám, předškolním zařízením a školským zařízením zřizovaným obcí při přechodu na právní subjektivitu včetně dodatku č. 1 a č. 2** č.j. 23 620/2002-60
- **Metodické stanovisko MŠMT k možnosti spolupráce obcí při zřizování škol a školských zařízení** č.j. 25 398/2002-14
- **Metodický pokyn ke stanovení platu ředitelů škol, předškolních a školských zařízení v působnosti obcí, k jejich jmenování a odvolání** č.j. 27 401/2002-II/2
- **Konečné důsledky nezajištění přeměny organizační složky obce na příspěvkovou organizaci** č.j. 29 292/2002-45
- **Vyjádření k možnostem označování škol – součástí jedné příspěvkové organizace**

Cílem materiálů bylo poskytnout výše uvedeným školám, obcím jakožto jejich zřizovatelům, okresním úřadům a krajským úřadům co největší metodickou pomoc, předestírat možnosti řešení daného problému a stanovit návrh postupu jednotlivých subjektů, které se budou procesu přeměny účastnit, tak aby byla celá záležitost usnadněna.

V zájmu minimalizace problémů při přeměně škol a školských zařízení zřizovaných obcí jako organizační složky obce na příspěvkové organizace se uskutečnila celá řada jednání mezi MŠMT, MV, MF a Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových.

Na jednáních se řešily především otázky:

- 1) zajištění výplaty mezd za prosinec 2002 pro vlastní zaměstnance okresních úřadů a zaměstnance škol a školských zařízení bez právní subjektivity;
- 2) zajištění zúčtování roku 2002 za kapitolu státního rozpočtu 380 okresní úřady a finančního vypořádání vztahů se státním rozpočtem;
- 3) postup nakládání s prostředky fondu kulturních a sociálních potřeb při ukončení činnosti okresních úřadů včetně převodu movitého majetku, pohledávek a závazků z FKSP;
- 4) provedení spisové rozluky a výkon některých agend z oblasti pracovně právní, které do 31. 12. 2002 vykonávaly okresní úřady, obcemi III a krajskými úřady.

Přeměna škol a školských zařízení na právní subjekty se zdařila, jelikož pouze 5 škol a školských zařízení z původního počtu 7584 organizačních složek obcí nebylo přeměněno, a tudíž muselo být zahájeno řízení o vyřazení ze sítě škol.

Kromě toho pokračující reforma veřejné správy měla vliv i na změnu systému financování, kdy MŠMT přikročilo k rozdělení finančních prostředků pro jednotlivé kraje pomocí tzv. „agregovaných normativů“, jejichž zapojení do systému financování je uvedeno v kapitole **Financování školství**.

Celkově se dá říci, že ve II. fázi reformy převažovaly úkoly koncepčního a metodického charakteru, jejichž hlavním cílem bylo ukončení činnosti okresních úřadů včetně zajištění dostatečné informovanosti občana a zabezpečení vzdělávání úředníků veřejné správy v území, především pak těch, kteří budou odpovídat za výkon přenesené státní správy.

Stěžejním úkolem byl přechod všech škol a školských zařízení bez právní subjektivity zřizovaných obcí na právní formu příspěvkové organizace.

Ministerstvo hrálo v tomto náročném procesu především roli koordinační a metodickou. Poskytlo nejen řadu metodických materiálů, nýbrž i celou řadu konkrétních informací a odpovědí na dotazy, které vyvstaly při řešení úkolů spojených s reformou přímo v území. Pracovníci ministerstva se zúčastnili též řady setkání s přednosty okresních úřadů, vedoucími odborů školství krajských úřadů a starosty a tajemníky obcí III, kde se zásadní kroky II. fáze reformy veřejné správy řešily.

Určení pracovníci MŠMT se podíleli též na aktivitách projektu „Phare 2000 – Modernizace ústřední státní správy“, jehož gestorem je MV a který bude v roce 2003 ukončen.

Závěry

Hlavní výsledky reformy veřejné správy pro řízení školství:

- a) posílení role orgánů veřejné správy při rozhodování a řízení školství, především pak orgánů samosprávy;
- b) zvýšení role státu (MŠMT) v oblasti koncepční a metodické směrem k orgánům vykonávajícím přenesenou státní správu v krajích i obcích III;
- c) povinné vzdělávání pracovníků vykonávajících přenesenou státní správu ve školství v orgánech územní veřejné správy.

Nový systém veřejné správy přináší do školství i některé prvky, s nimiž se musí nový systém vyrovnat.

Jedná se např. o:

- a) eliminaci možnosti přímého vlivu MŠMT na výkon státní správy jak na krajské, tak na obecní úrovni a omezení možnosti reagovat operativně na aktuální problémy, čímž sílí tlak na zvýšení metodické a koncepční role MŠMT;
- b) obměnu části pracovníků na obcích III po 1. 1. 2003 a z toho vyplývající nižší zkušenosti a odborné znalosti v oblasti školské problematiky, z čehož vyplývá nutnost intenzivního odborného vzdělávání těchto pracovníků;
- c) omezenou možnost rychlého přenosu důležitých informací školám a školským zařízením a zpětné vazby ze škol, především u škol a školských zařízení zřizovaných obcí;

- d) snížení přímého vlivu na přidělování přímých výdajů na vzdělávání pro školy a školská zařízení.

Reforma veřejné správy je složitý proces, který zcela zásadním způsobem změnil systém regionálního školství. Nepředpokládalo se, že by takováto velká změna mohla proběhnout zcela bez problémů. MŠMT po celou dobu reformy veřejné správy tyto problémy mapovalo a průběžně řešilo. I proto se tento náročný přechod podařilo dosud uskutečňovat bez zásadních disproporcí a výkyvů.

C2. Nové mechanismy veřejné správy ve školství

C2.1. Mechanismus dlouhodobých záměrů

Reforma veřejné správy ve školství umožňuje, aby se MŠMT oprotilo od převahy operativních činností a koncentrovalo se na klíčovou úlohu centra v nových podmínkách. Z hlediska řízení jde především o dvě funkce. Za prvé o vytváření střednědobé a dlouhodobé koncepce a strategie vzdělávání, tedy o strategické plánování, o přípravu a zavádění strukturálních a systémových změn a inovací, o selektivní zásahy ve vybraných oblastech a o systematické rozšiřování a přenos zkušeností. Za druhé o zajišťování kvality a efektivity vzdělávání v nejširším významu včetně kurikulární politiky a podpůrných mechanismů, o zajištění zpětné vazby systematickou evaluací a monitorováním, o výzkum a experimentální ověřování, o zajištění nezbytných podmínek materiálních a především personálních. Významným nástrojem pro jejich realizaci jsou dlouhodobé záměry vzdělávání a rozvoje **výchovně-vzdělávací** soustavy, které se zpracovávají na dvou úrovních – České republiky a jednotlivých krajů.

Příprava obou úrovní zpracování je navzájem propojena – časově, postupem zpracování, časovými horizonty i strukturou – a je metodicky řízena a koordinována ministerstvem. Dlouhodobý záměr ČR uvádí základní tendence a cíle dalšího vývoje, stanoví opatření na úrovni státu ve střednědobém výhledu a způsob jejich realizace a podpory, formuluje hlavní koncepční záměry pro další rozvoj vzdělávací soustavy a vymezuje prostor pro konkrétní řešení na úrovni kraje. Na dlouhodobý záměr na republikové úrovni navazují dlouhodobé záměry na úrovni jednotlivých krajů, které jej rozpracovávají pro specifické podmínky a potřeby daného regionu, navrhují a zdůvodňují konkrétní řešení. Při zpracování dlouhodobých záměrů je nezbytná úzká spolupráce s rozhodujícími partnery – s ostatními resorty, orgány státní správy a samosprávy, sociálními partnery a školskými asociacemi.

Podle zákona č. 132/2000 Sb. ministerstvo zpracovává a zveřejňuje Dlouhodobý záměr ČR nejméně jednou za čtyři roky a předkládá jej vládě k projednání. Dlouhodobý záměr na úrovni kraje zpracovává a každé dva roky upřesňuje a zveřejňuje krajský úřad v přenesené působnosti; kraje zasílají své dlouhodobé záměry ministerstvu v každém lichém roce do 31. března. Návrh nového školského zákona uvedené podmínky částečně mění, zejména v tom, že pro obě úrovně zavádí dvouleté období, kdy se dlouhodobé záměry vyhodnotí a v případě potřeby upraví a doplní.

Zavedení dlouhodobých záměrů vycházelo z nutnosti zachovat jednotnou vzdělávací politiku i po reformě veřejné správy, z potřeby dohodnout a realizovat společné cíle při současném respektování regionálních rozdílů a záměrů vyplývajících ze specifických podmínek jednotlivých krajů. Již při přípravě prvního Dlouhodobého záměru ČR se prokázala další funkce záměrů jako nástroje vzájemné komunikace obou úrovní. Význam má tedy nejen dokument sám, ale i proces jeho přípravy, který byl zamýšlen – a také tak postupně realizován – jako vzájemný dialog dvou rovnocenných, autonomních a odpovědných partnerů.

C2.2. Dlouhodobý záměr ČR

Východiskem pro návrh prvního Dlouhodobého záměru ČR byl Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílá kniha) a předcházející koncepční materiály (jako Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy z roku 1999 a České vzdělávání a Evropa: strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropy z roku 1999, tzv. Zelená kniha). Příprava prvního Dlouhodobého záměru ČR v roce 2001 časově navazovala na schválení Národního programu, proto byl koncipován jako program první etapy jeho realizace. Navrhované dílčí cíle a kroky tak byly zasazeny do celkového rámce postupné proměny vzdělávacího systému, současně mohl být vytýčen hlavní směr pro rozvojovou činnost ministerstva a zdůrazněna jeho role v nových podmínkách. Dlouhodobý záměr ČR vzala na vědomí vláda České republiky na své schůzi dne 17. dubna 2002.

Dlouhodobý záměr ČR se stal nástrojem změny ve dvou hlavních oblastech. Za prvé v orientaci vzdělávacího systému na potřeby společnosti a na řešení klíčových problémů – zaměstnanosti, sociální soudržnosti a maximálního rozvoje lidského potenciálu. Odtud zdůraznění těsného vztahu vzdělávání a trhu práce, nezbytnosti zaručit rovnost příležitostí a především nutnosti realizovat novou koncepci celoživotního učení, která vede jak k vybudování systému dalšího vzdělávání, tak k proměně tradičního vzdělávacího systému. Za druhé jde o změnu řízení vzdělávacího systému, nejen o jeho decentralizaci, ale také o jeho otevřenost a zvýšenou participaci všech hlavních účastníků, o důraz na aktivitu a iniciativu na všech úrovních, především autonomních škol, a o uplatnění nepřímých nástrojů řízení (jako jsou nově zaváděná forma inovačního financování prostřednictvím rozvojových programů, realizace kurikulární reformy, vybudování komplexního systému evaluace a monitorování, vytvoření integrovaného informačního systému pro volbu vzdělávací dráhy a povolání a odpovídající poradenské a diagnostické služby).

Dlouhodobý záměr ČR je založen na osmi rozvojových prioritách, které se také staly základními směry rozvoje v krajských dlouhodobých záměrech:

1. Reforma a modernizace cílů a obsahu vzdělávání
2. Reforma ukončování středoškolského studia
3. Péče o kvalitu, monitorování a hodnocení výsledků vzdělávání
4. Rozvoj integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělávání
5. Optimalizace vzdělávací nabídky a institucionální struktury regionálního školství
6. Zkvalitnění podmínek práce pedagogických a řídicích pracovníků škol

7. Vznik veřejných vysokých škol neuniverzitního typu a rozvoj dalších forem terciárního vzdělávání
8. Rozvoj dalšího vzdělávání jako součásti celoživotního učení

Uvedené priority vycházely v prvé řadě z realizace dlouhodobých programů MŠMT – nové soustavy kurikulárních programů, reformy maturitní zkoušky, podpory vyšších odborných škol, státní informační politiky ve vzdělávání – a z úsilí o zlepšení postavení pedagogických pracovníků. Tyto již existující programy a projekty byly doplněny o další nezbytné navazující a propojující programy: kurikulární reforma vyžaduje vytvoření uceleného evaluačního prostředí i rozšíření informačních a poradenských služeb, nové formy ukončování studia je nutné rozšířit i na učební obory, bez soustavné péče o další vzdělávání učitelů a jejich stále podpory je realizace většiny ostatních záměrů nemyslitelná, systematický rozvoj dalšího vzdělávání je nezbytný nejen pro realizaci celoživotního učení, ale i pro dalšího vývoj vzdělávací soustavy. V doplňující kapitole byla v Dlouhodobém záměru ČR pozornost věnována i dalším oblastem – předškolnímu vzdělávání, vzdělávání dětí se specifickými vzdělávacími potřebami a vytváření podmínek pro rozvoj zájmové činnosti dětí a mládeže jako účinný nástroj prevence sociálně patologických jevů. Přílohou Dlouhodobého záměru ČR byla i rozsáhlá analytická studie „Vybrané souvislosti rozvoje školství v krajích“.

C2.3. Dlouhodobé záměry krajů

Zpracování dlouhodobých záměrů představovalo pro kraje velmi náročný úkol. Šlo o přípravu nového typu dokumentu, ne již o pouhé rozpracování směrnic shora, ale o koncipování vlastní vzdělávací politiky, která by spojovala společné cíle se specifickými potřebami. Navíc zpracování dlouhodobých záměrů začalo půl roku po vlastním převodu kompetencí, tedy v období, kdy se teprve postupně ustanovovaly krajské orgány a jejich organizace práce.

Všechny krajské dlouhodobé záměry vycházely z Dlouhodobého záměru ČR a využívaly analytickou přílohu, z které přebíraly údaje o vzájemném postavení krajů. Naznačená témata také skutečně sledovaly, byť s různým důrazem a pochopením, někde spíše jen jako přejatá, jinde zjevně na základě vlastní zkušenosti a z vlastního záměru. Mezi ně patří (z hlediska dosavadní praxe celkem překvapivě, protože se jedná o témata relativně nová) další vzdělávání a využití škol pro tento účel, podpora zájmové činnosti a péče o volný čas, nová úloha autonomní školy a vybudování mechanismu evaluace a monitorování jako prostředku pro zajištění zpětné vazby pro zřizovatele i školy samy. Pro další vývoj je velmi významné, že rozvojové programy ministerstva byly ve velké míře podporovány i příspěvky krajů, případně ještě rozšířeny o vlastní, krajské rozvojové programy. V některých případech byla již stanovena výše vstřícného financování z krajského rozpočtu, někdy vyjádřena jako podíl na dotaci ministerstva.

Ve srovnání s tradičním odvětvovým řízením si kraje zřejmě dobře uvědomují, jak důležitý je vztah vzdělávání k ekonomickému rozvoji, zaměstnanosti a sociálním problémům kraje. Vědomě proto usilují o pojetí komplexní, nejen úzce školské, o horizontální propojení oblasti vzdělávání s oblastmi zaměstnanosti a sociální po-

litiky. Také spojování prostředků na realizaci společných záměrů bude zřejmě snazší na regionální úrovni. Právě v tom spočívá velký potenciál krajů.

Jednotlivá znění krajských dlouhodobých záměrů se během zpracování poměrně značně proměňovala, více odrážela priority, styl práce i uvažování jednotlivých krajů, více se koncentrovala na rozhodující souvislosti, posouvala se z pouhého rozpracování vzdělávací politiky dané shora do jejího společného vytváření. Při postupném zpracování a projednávání na krajské úrovni také začala být funkce krajských dlouhodobých záměrů vnímána nejen jako prostředek zachování jednotné vzdělávací politiky státu, což byl výchozí záměr ministerstva, ale i jako nástroj sloužící v prvé řadě krajům samým, aby si vytvořily nezbytný prostor pro dlouhodobý rozvoj a mohly hodnotit jeho postupnou realizaci. Ve většině případů kraje prokázaly pochopení pro využití dlouhodobých záměrů jako nástroje politického procesu, v některých případech dosáhly i toho, že vzdělávání bylo vyhlášeno krajskou prioritou a že byl formulován záměr projevít v určitých případech legislativní iniciativu.

Krajské dlouhodobé záměry jsou tedy nejen odborným, ale také – a patrně především – politickým dokumentem pro získávání podpory mezi politiky i širší veřejností, pro zajišťování vzájemné komunikace na krajské úrovni zejména s ostatními sektory i pro zajišťování otevřenosti a transparentnosti rozhodovacích procesů. Jsou určeny velmi široké škále uživatelů, jimiž jsou kromě ministerstva a dalších centrálních orgánů politici, a především zastupitelé na krajské i obecní úrovni, odborná veřejnost – administrátoři a pedagogové, pracovníci ostatních sektorů, sociální partneři, široká veřejnost včetně rodičů. Z toho vyplývají i určité požadavky jak na formu dlouhodobých záměrů (a to ovšem na obou úrovních – celostátní i krajské) – jasný a přesný text bez odborných klišé, poskytující ucelenou a nezbytnou informaci pro pochopení cílů a navrhovaných opatření, tak na jejich strukturu – dát jasnou představu o cílech a navrhovaných opatřeních, současně je zdůvodnit a vysvětlit.

Vícekolové projednávání – postupné připomínkování a konzultování více znění materiálu – se osvědčilo, i když se podoba obou úrovní dlouhodobých záměrů i úloha obou stran bude ještě ustalovat a i nadále hledat vzájemné optimum. Proces přípravy dlouhodobých záměrů (především krajských, ale do jisté míry i ČR) musí ovšem respektovat politický proces na úrovni kraje, projednávání návrhů radou i zastupitelstvem. Jeho důsledkem je jen omezená možnost uvádět detailní konkrétní řešení ještě před širším projednáváním.

Analýza dlouhodobých záměrů potvrdila, jak závažnou roli mají. Vyplyvá z ní i nezbytnost věnovat velkou pozornost přípravě jejich dalšího kola, v prvé řadě tedy přípravě Dlouhodobého záměru ČR 2004. Dlouhodobou perspektivou stále zůstává Národní program rozvoje vzdělávání (tzv. Bílá kniha), současně bude nutné využít všech podnětů, které dávají výsledky mezinárodních průzkumů a komparací a začlenit požadavky mezinárodního vývoje, především Lisabonského procesu a jeho důsledků. I z tohoto hlediska zůstávají pokračujícími prioritami postupná realizace celoživotního učení a efektivní propojování počátečního a dalšího vzdělávání (zejména využití škol pro další vzdělávání, podpora modu-

lového uspořádání programů odborného vzdělávání a zavádění dílčích certifikátů) – v těsné spolupráci s ostatními resorty a s plným zapojením sociálních partnerů – a dále realizace nové koncepce evaluace. V návaznosti na přípravu nového Dlouhodobého záměru ČR bude nutné zdůraznit význam rozvojových programů (a vůbec všech forem intervence MŠMT jako jsou vstřícné financování a inovační financování) jako neúčinnějšího nástroje nepřímého řízení a realizování státní politiky ve vzdělávání.

C3. Vzdělávací příležitosti a účast na vzdělávání

C3.1. Účast na vzdělávání v mezinárodním pohledu

Společenské a ekonomické změny druhé poloviny 20. století měly v rozvinutých zemích světa pochopitelně výrazný vliv na vývoj vzdělávacích soustav. Vzdělávání začalo být považováno za podstatný faktor společenského rozvoje i individuálního úspěchu. V moderních společnostech je vzdělávání a školství prostředkem a způsobem předávání demokratických a kulturních hodnot, životních stylů a předpokladem k dosažení jejich hospodářské prosperity i sociální spravedlnosti. Pro jednotlivce se pak vzdělávání stalo podstatnou složkou osobní seberealizace, podmínkou zařazení do určitých sociálních vrstev a dosažení co nejlepšího uplatnění v práci a v zaměstnání (včetně vyšších příjmů a ochrany proti nezaměstnanosti). Proto se také v posledních desetiletích výrazně zvýšila společenská a především individuální poptávka po vzdělávání.

Hlavním a také nejviditelnějším dopadem zmíněných společenských změn a zvyšujícího se zájmu o vzdělávání ze strany různých složek společnosti (státních i veřejných organizací, soukromých podniků, sociálních partnerů apod.) i jednotlivců byl v nejrozvinutějších zemích nepochybně nesmírný kvantitativní růst počtu žáků a studentů všech stupňů a druhů škol. Uplynulý vývoj pochopitelně nelze interpretovat pouze jako kvantitativní expanzi, neboť došlo rovněž k řadě významných strukturálních reforem, proměn organizace a forem vzdělávání, obsahových změn a kvalitativních inovací. Týkaly se jak funkcí a cílů celé vzdělávací soustavy, tak pojetí a podoby jejích jednotlivých sektorů. Avšak zvyšování počtu žáků a studentů a s tím spojený rozmach vzdělávacích soustav, které měly pochopitelně značný vliv i na další charakteristiky vzdělávání a školství, byly přinejmenším nejviditelnějším rysem vývoje posledních desetiletí.

Vzdělávací politika vyspělých zemí a podoba jejich vzdělávacích soustav se v těchto souvislostech během posledních dese-

tiletí výrazně proměnily. Od tradičního pojetí soustavy stupňů a druhů škol, jemuž se musejí přizpůsobit žáci a studenti, kteří školami procházejí a jsou výběrově (selektivně) a pouze v omezeném počtu "propouštěni" do vyšších stupňů, postupně přešly k vytváření pestré sítě vzdělávacích příležitostí a cest, které se naopak pružně proměňují podle potřeb stále většího počtu vzdělávaných. Od výuky ve školách, zaměřené především na děti a ty mladé lidi, kteří byli schopni a ochotni vyhovět tradičním školským nárokům a požadavkům přípravy na život v dospělosti, ke vzdělávacím soustavám, jejichž úkolem je nabízet – pokud možno všem potenciálním zájemcům a během celého jejich života – co nejvíce rozmanitých příležitostí se vzdělávat v oblastech, které je zajímají a jež potřebují ke svému uplatnění v práci, ve společenském i v osobním životě.

Průměrná nebo též střední délka vzdělávání⁶⁶, jež nejlépe a synteticky charakterizuje celkový rozvoj příležitostí ke vzdělávání, které mají lidé v různých zemích, je nejvýznamnější měřitelný a také používaný ukazatel rozsahu a (kvantitativní) vyspělosti vzdělávacího systému v každé zemi. Řada analýz z různých zemí totiž jednoznačně prokázala, že právě délka vzdělávání patří mezi rozhodující faktory ovlivňující skutečně dosaženou úroveň znalostí a dovedností u mladých lidí i u dospělé populace⁶⁷. Je nejčastěji definována jako pravděpodobná doba, kterou v dané zemi průměrně stráví pětiletý člověk během svého následujícího života ve formálním vzdělávání.

Již Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy České republiky ze začátku roku 2002 konstatoval, že v posledních letech probíhající zásadní změna demografických poměrů v České republice, prodloužení základní školy z osmi na devět let a dynamický růst počtu studentů v terciárním vzdělávání postupně zcela proměňují nepříznivou situaci, v níž jsme se z hlediska mezinárodních srovnání nacházeli⁶⁸. Silné populační ročníky narozené v ČR v 70. letech postupně přecházejí do věku (30 a více let), který již není pro míru účasti na vzdělávání zdaleka tak relevantní. Nepřirozený výpadek celého ročníku ve středoškolském vzdělávání již před několika lety pominul a dynamický rozmach středního, ale především terciárního vzdělávání dále pokračuje. To se však nutně projevilo ve zrychlujícím se tempu prodloužení průměrné délky vzdělávání. Již během čtyř let po roce 1999 došlo k výraznému nárůstu průměrné délky vzdělávání o celkem 1,5 roku. Znamená to, že v roce 2003 dosahuje Česká republika průměrné (střední) délky vzdělávání již 16,6 roku.

Obdobné i z mezinárodního hlediska mimořádné tempo rozvoje pochopitelně není možné v následujících letech udržet a to přinejmenším proto, že již nebude působit vliv prodloužení základní školy.⁶⁹

⁶⁶ Průměrná (střední) délka vzdělávání je konstruována a počítána obdobně jako tzv. průměrná délka života (dožití), která se již dlouho používá nejen v demografii, ale rovněž jako jeden z nejvýznamnějších srovnávacích ukazatelů životní úrovně a rozvoje člověka v jednotlivých zemích.

⁶⁷ Výsledky velkého množství podobných mezinárodních i národních výzkumů přesvědčivě dokládají obrovský význam, který má prodloužení délky vzdělávání (což ovšem nelze zaměňovat za prodloužení povinné školní docházky) pro jednotlivce i pro společnost. Například rozdíly ve výsledcích v mezinárodních testech TIMSS mezi třináctiletými žáky základních škol a žáky, kteří v jednotlivých zemích končili střední školu jsou do značné míry dány právě délkou studia. Tam, kde žáci studovali nejdéle (Švédsko, Dánsko), zaznamenali i největší přírůstek znalostí a dovedností. Naopak v zemích s kratším studiem, ke kterým patřila i Česká republika (a také například Maďarsko), kde zvláště učni odcházeli ze školy podstatně dříve, byl přírůstek výrazně nižší.

⁶⁸ Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy v České republice. MŠMT, Praha 2002.

⁶⁹ Výpadek téměř celého maturitního ročníku v roce 2000 se v témž roce jen omezeně projevil mírným poklesem v počtu přijatých do terciárního vzdělávání a prakticky vůbec ne v celkových počtech studentů vyšších odborných a vysokých škol.

Míra účasti (participace) na vzdělávání a průměrná (střední) délka vzdělávání se v posledních letech používají jako nejvýznamnější ukazatele úrovně, rozvinutosti či rozsahu vzdělávacích soustav. Míra účasti (participace) na vzdělávání je počítána jako podíl žáků a studentů určitého věku ze všech obyvatel daného věku. Průměrná (střední) délka vzdělávání či školní docházka se pak počítá jako součet měr účasti na vzdělávání ve všech jednotlivých věkových skupinách, tedy údajů o tom, jaký podíl dětí nebo dospělých určitého věku se účastní vzdělávání. Do výpočtu průměrné (střední) délky vzdělávání se přitom zahrnuje účast (pětiletých a starších dětí i dospělých lidí) ve všech formách evidovaného formálního vzdělávání a ve všech stupních a druzích škol.

V mezinárodních srovnáních bývá například poměrně často uváděn údaj o podílu vysokoškoláků k věkové skupině 20-24 let; ten však vůbec nepřihlíží k velice rozdílným podobám a rozsahu středního školství. V některých zemích však může právě silný a vyspělý sekundární vzdělávací sektor do jisté míry nahrazovat některé instituce terciárního vzdělávání (například v Rakousku či ve Švýcarsku). Naopak v jiných zemích právě neexistence rozvinutého středního školství vedla v posledních desetiletích k prudké expanzi terciárního vzdělávání (například v Portugalsku či ve Španělsku). Proto je podstatně správnější co nejvíce pracovat s ukazatelem podílu žáků a studentů všech stupňů a druhů škol (tedy mateřských, základních, středních, vyšších i vysokých) z celé populace ve všech věkových skupinách, který je skutečně nejsouhrnnější charakteristikou rozsahu formálního vzdělávání.

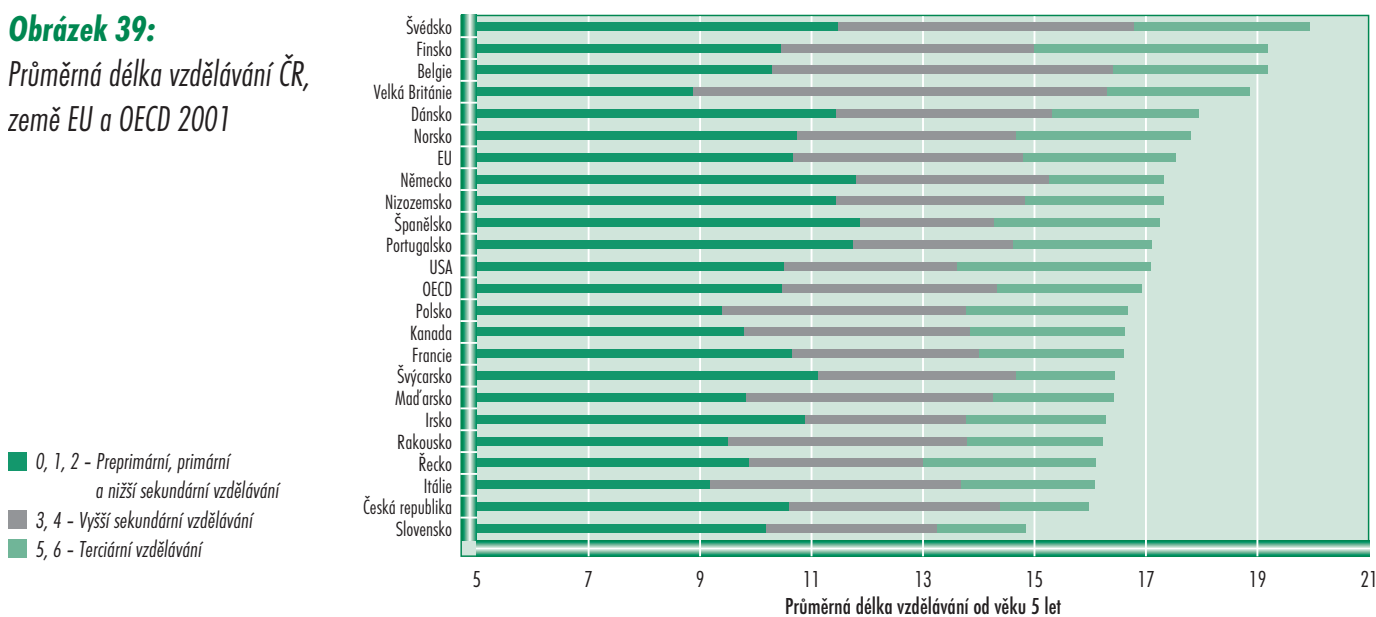
Přesto však lze i při poměrně střízlivých projekcích nadále očekávat poměrně vysoké přírůstky (okolo 2–3 měsíců ročně). V roce 2005 průměrná délka vzdělávání v České republice pravděpodobně dosáhne 17 roků. Do roku 2010 se pak nejspíš dostane na úroveň kolem 18 roků. To ovšem bude znamenat další podstatné změny ve struktuře především sekundárního a terciárního vzdělávání. Největší souvislosti a důsledky pokračující kvantitativní expanze, například na kvalitu či obsah vzdělávání, je však třeba v každém případě velmi vážně diskutovat.

Srovnání průměrné délky školního vzdělávání, kterým v každé zemi prochází člověk po dovršení 5 let věku, v České republice a v dalších zemích EU a OECD v roce 2001 (poslední mezinárodně srovnatelné údaje) ukazuje, že přestože se Česká republika v předchozích letech přiblížila zemím EU a snížila své zpoždění, stále se nachází za nimi a dokonce i za Polskem a Maďarskem. Vývoj v dalších evropských zemích je totiž rovněž razantní a průměrná délka vzdělávání se neustále zvyšuje. Na čelních místech jsou hlavně země ze severu Evropy, vysokou dynamiku, má především Finsko a Belgie. Ovšem také vývoj Polska, Maďarska a Řecka je v posledních letech velice rychlý.⁷⁰

Rozbor úrovně rozvinutosti vzdělávací soustavy v jednotlivých zemích, ale ještě více v jednotlivých regionech či krajích, vyžaduje odlišit dva důležité pojmy, **vzdělávací nabídky** nebo **kapacitu škol** na straně jedné (nabídka vzdělávání uvažuje o všech studentech, kteří studují na školách v dané zemi či regionu, ať už pocházejí odkudkoli) a **poptávku** či **skutečnou účast na vzdělávání** na straně druhé (účast na vzdělávání uvažuje o studentech, kteří jsou občany nebo rezidenty dané země či regionu, ať už studují na jejich školách nebo za jejich hranicemi). Bez rozlišení obou pojmů nemůže žádná analýza přinést seriózní závěry. Rozsáhlá mobilita za vzděláním mezi jednotlivými regiony či kraji vede totiž k tomu, že se ani zdaleka nemusí jednat a také nejedná

Obrázek 39:

Průměrná délka vzdělávání ČR, země EU a OECD 2001

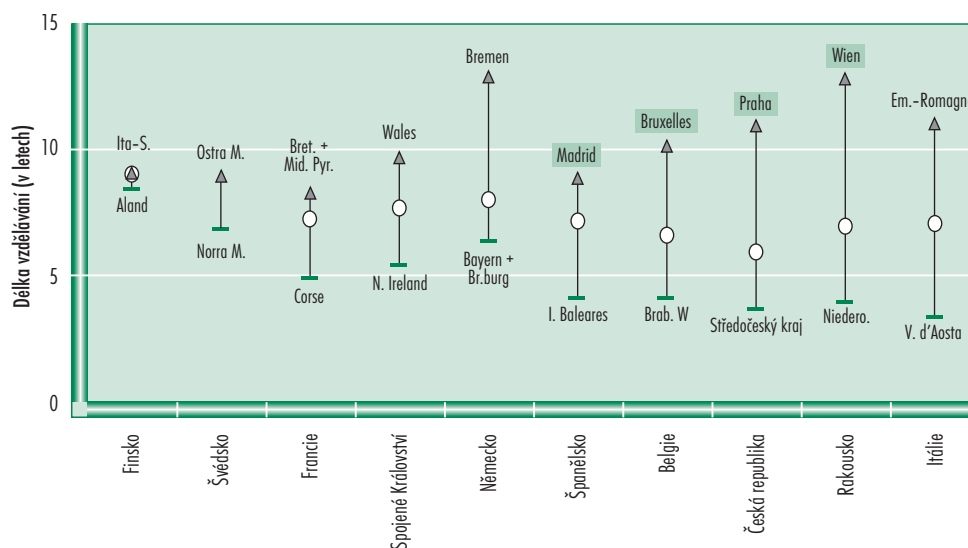

⁷⁰ Poměrně podrobnou diskusi k délce vzdělávání na jednotlivých stupních škol a k faktorům, které ji ovlivňují, podal již Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy v České republice. MŠMT, Praha 2002.

Obrázek 40:

Nabídka škol: průměrná délka vzdělávání ve věku 15–29 let (ČR a kraje, země a regiony EU, 2000)

— minimum
○ průměr
▲ maximum

o stejné údaje. Vzhledem ke stále se zvyšující mezinárodní mobilitě za vzděláváním a ještě vyšší mobilitě meziregionální se navíc tyto ukazatele začínají lišit mezi zeměmi i v rámci jednotlivých států čím dál více. A stejně jako lze mezi zeměmi rozpoznat jak výrazně “dovozce” vzdělání (v rámci EU-15 především Velká Británie či Rakousko), tak i jeho “vývozce” (zvláště Lucembursko, Řecko a Irsko)⁷¹, můžeme podobné rozdělení nalézt i mezi regiony.

Oba přístupy většinou představují dlouhodobou nebo dokonce historickou orientaci zemí a v řadě případů i regionů a mají celou řadu vážných důsledků a dopadů, stejně jako podmínek a předpokladů. Jde totiž o to, jaké jsou vlastně na jedné straně příčiny a na druhé straně bariéry vzdělávací mobility, jaká část z “vyvezených” (či “dovezených”) studentů zůstává v hostitelské zemi či regionu (u nás často v sídle vysokých škol a zvláště v Praze) nebo se vrací domů atd. Uvedené jevy je nezbytné sledovat, vyhodnocovat, ovlivňovat a usměrňovat, aby nedocházelo k nevratným procesům s výrazně negativními efekty pro danou zemi či region. V každém případě je z mezinárodního srovnání naprosto zřejmé, že mezi rozvinutými zeměmi patří Česká republika mezi země s naprosto nejnížší mezinárodní vzdělávací mobilitou (Maďarsko i Polsko jsou na tom přeci jen o něco lépe). A to v obou směrech.

Vzhledem k tomu, že se předkládaný rozbor zabývá regionálním srovnáním přináší následující dva grafy pohled na rozdíly v různých způsobech vyjadřování průměrné délky vzdělávání⁷² ve věku 15–29 let v jednotlivých evropských regionech, a to v mezinárodním srovnání.

V prvním grafu je znázorněna délka vzdělávání v různých zemích EU a v ČR, pro níž byly použity údaje o počtech žáků a studentů poskytnuté školami (školská statistika) a údaje o velikosti populace příslušného věku z demografické statistiky. Ukazatel tak v podstatě vyjadřuje realizovanou nabídku (naplněnou kapacitu) škol a případně dalších vzdělávacích institucí v jednotlivých zemích

a v jejich regionech. Údaje jsou sbírané přes školy, které pochopitelně mohou vykazovat i žáky dojíždějící z jiných regionů. U každé země je v grafu vyznačena průměrná hodnota délky vzdělávání a uvedeny jsou také regiony, v nichž tento ukazatel nabývá nejnižší a naopak také nejvyšší hodnoty (ty jsou často zaznamenány v hlavních městech, označených barevně). Země jsou v grafu seřazeny zleva doprava podle toho, jak velkého rozptylu (variance) nabídka středního vzdělávání v jednotlivých regionech nabývá.

Je patrné, že Česká republika patří nejen k zemím s nejnižší délkou vzdělávání mezi 15–29 roky věku, ale rovněž k těm, kde je mezikrajové rozpětí v Evropě jedno z nejvyšších. A to především proto, že se Praha velice výrazně odděluje od ostatních regionů. Poslední místo Středočeského kraje v ČR nepřekvapuje především proto, že část Středočechů navštěvuje střední, vyšší a vysoké školy právě v Praze. Praha je tedy mezi českými kraji typický dovozce a Středočeský kraj typický vývozce vzdělávání. Obdobná situace je například také v Belgii. Přestože ve valonském regionu Brabant žije vysoký podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním, má zároveň poměrně málo rozvinutou nabídku vyššího vzdělávání. Je tomu tak především proto, že region přímo sousedí s hlavním městem a řada mladých lidí dojíždí každý den do škol v Bruselu. I uvedený belgický příklad je vztahem mezi výrazným vývozcem a dovozcem vzdělávání.

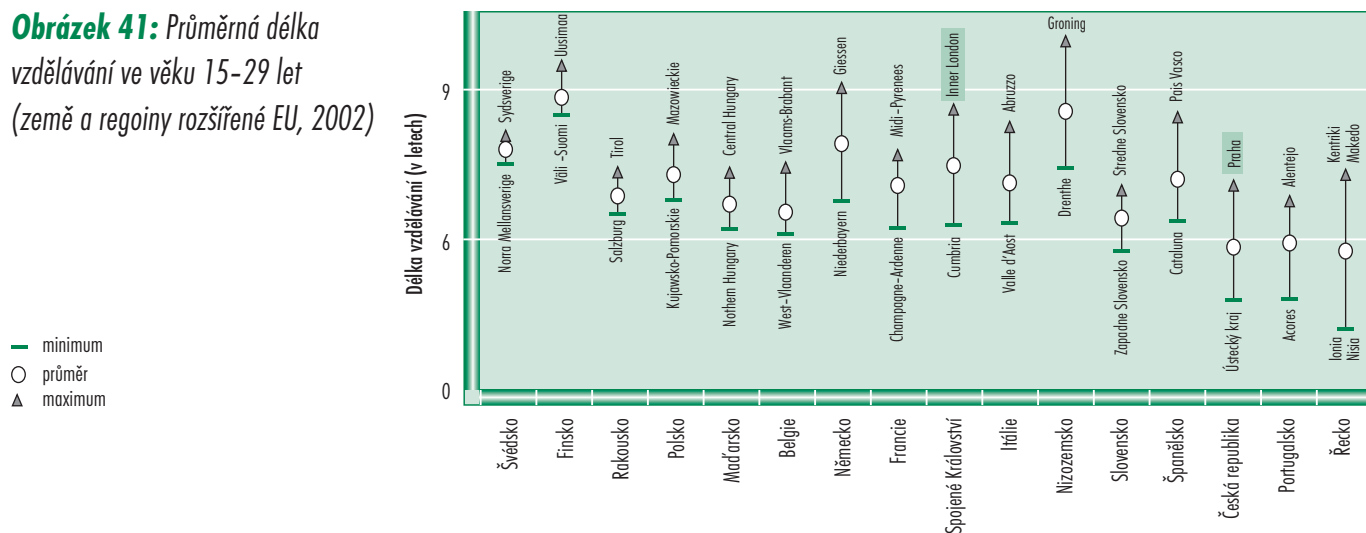
Druhý graf rovněž znázorňuje průměrnou délku vzdělávání na školách, v tomto případě je však ukazatel určen na základě nikoli školních, nýbrž osobních dat, vyjadřuje tedy účast příslušné populace dané země a regionu ve věku 15–29 let na vzdělávání. Zachycuje tak mnohem přesněji skutečnost, zda se obyvatel určitého regionu vzdělává, a nebere tedy v úvahu, zda škola, kterou navštěvuje, sídlí v tom samém nebo v jiném regionu. Ukazatel je zjišťován z údajů o jednotlivých osobách⁷³ a je zvláště pro hodnocení rozvinutosti regionů považován za mnohem lépe vypovídající, než ukazatele vycházející ze školských statistik.

⁷¹ Bližší vysvětlení viz *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy v České republice*. MŠMT, Praha 2002.

⁷² Vzhledem k věkové skupině se jedná především o žáky a studenty středních, vyšších a vysokých škol. Jsou tam ovšem zahrnuti i starší než 15 ti letí žáci základních škol či účastníci rekvalifikačních kurzů.

⁷³ Jde o údaje z rozsáhlých a pravidelných výběrových šetření pracovních sil (Labour Force Survey), prováděných v zemích EU (Eurostat) již od 70. let a od roku 1993 rovněž v České republice.

Obrázek 41: Průměrná délka vzdělávání ve věku 15-29 let (země a regiony rozšířené EU, 2002)

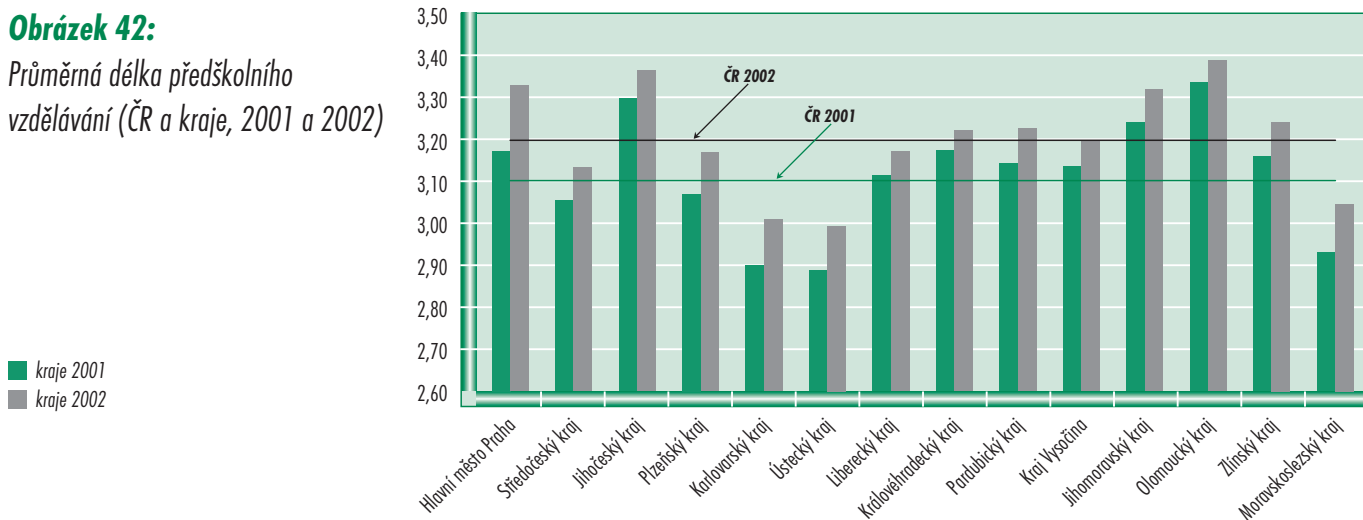

Rovněž v tomto ukazateli musíme konstatovat poměrně vysoký rozptyl (variance) mezikrajových rozdílů v České republice, který je v Evropě vyšší už pouze v Portugalsku a v Řecku, a výsadní postavení Prahy a jejích obyvatel. Jen to potvrzuje, že u nás skutečně existují poměrně silné regionální nerovnosti, které jsou dále posilovány i regionálním rozmístěním vzdělávacích příležitostí a účasti mladých lidí na vzdělávání. Na nejnižší příčce se v případě účasti mladé populace na vzdělávání podle očekávání objevil Ústecký kraj, tedy kraj s nejméně příznivými parametry i v řadě dalších ekonomických a zvláště sociálních a kulturních oblastí. Podrobnější analýzy regionálních rozdílů v účasti na vzdělávání v jednotlivých zemích EU a rozborů poměru “dovozců“ a “vývozců“ vzdělávání ukazují, že v České republice je omezenější nejen mezistátní, ale také meziregionální mobilita za vzděláním, daná do značné míry nejen rozdíly v rozsahu vzdělávacích příležitostí a horšími možnostmi a podmínkami každodenní dojížděky, ale také zažitými sociálními a kulturními vzorci chování obyvatel jednotlivých regionů. Podobné výsledky potvrzují i další rozborů, které například zjišťují rozptyl či regresní analýzy nerovností v úrovni vzdělání bydlící dospělé populace v regionech jednotlivých evropských zemí apod.

Údaje z obou grafů prokazují další významnou skutečnost. Z hlediska rozsahu nabídky škol jsou téměř ve všech zemích v čele re-

giony, v nichž má sídlo hlavní nebo největší město státu, jako je Praha, Vídeň, Brusel, Amsterdam nebo Madrid. Ovšem z hlediska účasti na vzdělávání je to již zcela jinak a hlavní a největší města v jednotlivých zemích jsou sice nadále na předních příčkách, ale již nedominují zdaleka tak výrazným způsobem. Mezi zeměmi EU jsou navíc státy – jako především Finsko či Švédsko – s neobtěžnějšími přírodními a geografickými podmínkami pro meziregionální mobilitu vzdělávání, ale přitom s velmi nízkými regionálními nerovnostmi ve vzdělávání. Dosažení této poměrně příznivé regionální situace, která výrazně posiluje možnosti využití a uplatnění lidských zdrojů, vyžadovalo ovšem dlouhodobou a cílevědomou politiku zaměřenou na vyrovnávání podmínek života v různých částech země spojené s vytvářením rovnoměrně rozmístěné nabídky vzdělávacích příležitostí po celém území. Získané poznatky z analýz regionálních nerovností ve vzdělávání ukázaly na podstatnou skutečnost. **Regionální vzdělávací nerovnosti v České republice jsou mezi zeměmi Evropské Unie jedny z nejvyšších.** Zdá se, že převyšují dokonce i rozdíly, které jsou u nás tradičně a poněkud přezíravě považovány za extrémní (především ostrovní regiony středomořských států) a nás se jakoby netýkající. Jsou důsledkem nejenom nebyvalé dominance Prahy, která není v zemích EU obvyklá, ale rovněž pod-

Obrázek 42: Průměrná délka předškolního vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)

statného zaostávání především severozápadního regionu. Přesnější diagnózu našeho stavu a především její komplexní příčiny a důsledky je nezbytné dále ověřovat. Přesto je však nutné považovat již nyní uvedenou situaci za velice znepokojivou a zaměřit následné kroky směrem k jejímu překonání. Přitom je třeba hledat podněty a inspiraci mimo jiné i v zemích EU, které obdobné problémy cílevědomě řeší již řadu desetiletí.

C3.2. Účast na vzdělávání v krajích ČR podle stupňů vzdělávací soustavy

Průměrná délka předškolního vzdělávání – které se určuje jako součet podílů dětí navštěvujících mateřské školy v příslušných věkových skupinách – v České republice (a ve všech jejích krajích) se zvýšila z 3,1 roku v roce 2001 na 3,2 roku v roce 2002. Variabilita průměrné délky předškolního vzdělávání mezi jednotlivými krajemi ČR byla ve srovnání s ostatními úrovněmi a typy regionálního vzdělávání relativně malá (menší byla pouze na základních školách) a v posledních dvou letech výrazně klesla.

V roce 2001 strávily v mateřských a speciálních mateřských školách nejdelší dobu děti v Olomouckém a Jihočeském kraji (v průměru zhruba 3,3 roku), v roce 2002 se k těmto krajům na podobnou úroveň zařadilo Hlavní město Praha a Jihomoravský kraj. Naopak nejkratší předškolní vzdělávání absolvovaly v roce 2001 děti v Karlovarském, Ústeckém a Moravskoslezském kraji (v průměru okolo 2,9 roku) a přestože tyto kraje zřetelně prodloužily průměrnou délku docházky do mateřských škol až na 3 roky a více, zůstaly na konci celostátního pořadí i v roce 2002. Děti v Olomouckém a Jihočeském kraji tak strávily v mateřských školách v průměru o více než třetinu roku delší dobu než právě děti v Karlovarském a Ústeckém kraji.

Nejdelší dobu v české vzdělávací soustavě tráví žáci na základních školách a dalších typech škol v povinném vzdělávání. Pro účely mezikrajové analýzy byly do této kategorie vedle žáků základních škol dále zahrnuti žáci zvláštních, speciálních základních škol a nižších ročníků konzervatoří a víceletých gymnázií, v nichž také plní povinnou školní docházku. Povinné vzdělávání v uvedených typech škol trvalo v ČR v roce 2001 v průměru 9,1 roku a v roce 2002 se tato doba jen nepatrně snížila. Ačkoli na

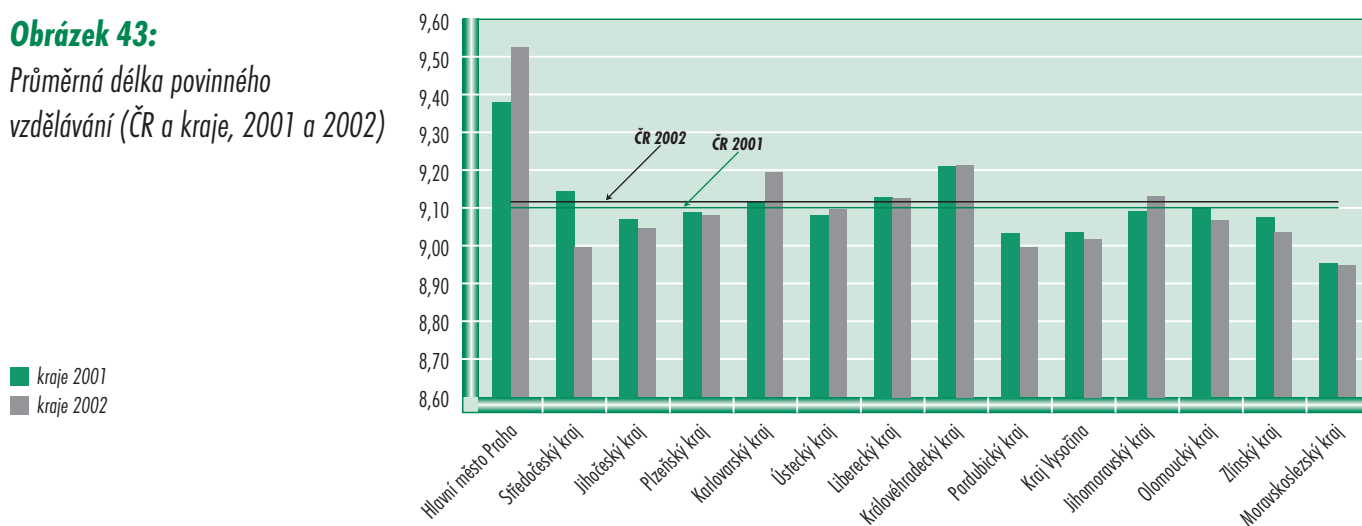
celostátní úrovni došlo k mírnému zkrácení průměrné délky povinného vzdělávání, v jednotlivých krajích se vývoj přeci jen poněkud odlišoval. Ve třech krajích – v Praze, Karlovarském a Jihomoravském kraji – délka povinného vzdělávání naopak vzrostla, v Libereckém, Královéhradeckém a Moravskoslezském kraji se pak téměř nezměnila. Ve všech ostatních krajích se průměrná délka vzdělávání na základních školách snížila. Variabilita průměrné délky vzdělávání na základních školách mezi jednotlivými krajemi ČR je však z pochopitelných důvodů jen velmi nízká (ve srovnání s vyššími stupni vzdělávání) a je dána spíše důvody dojížděky (především na víceletá gymnázia ze Středočeského kraje do Prahy).

V průměru nejdéle v roce 2002 v povinném vzdělávání zůstávali žáci v Praze (9,52 roku), s velkým odstupem za ní pak v Královéhradeckém a v Karlovarském kraji (v obou krajích kolem 9,2 roku), přičemž v Praze a v Královéhradeckém kraji byla průměrná délka povinného vzdělávání nejvyšší v celé republice i v roce 2001 (v Praze se v roce 2002 ještě zvýšila, v Královéhradeckém kraji zůstala na srovnatelné úrovni). Naopak v průměru nejkratší dobu strávili v roce 2002 v základních školách žáci v Moravskoslezském, ve Středočeském a v Pardubickém kraji (všechny tři kraje mírně pod 9 roky). Zatímco v Moravskoslezském a v Pardubickém kraji byla průměrná délka povinného vzdělávání relativně nejnižší i v předcházejícím roce, ve Středočeském kraji byla ještě v roce 2001 celostátně nadprůměrná a třetí nejvyšší v celé ČR (9,1 roku) a až v roce 2002 výrazně poklesla.

Při analýze průměrné délky středního vzdělávání byli do kategorie středních škol zahrnuti žáci denního studia středních odborných škol, středních odborných učilišť a učilišť (studium střední odborné, odborné a nástavbové), gymnázií a konzervatoří (bez ročníků, v nichž žáci plní povinnou školní docházku) včetně speciálních škol, praktických škol a odborných učilišť. Průměrná délka vzdělávání na těchto typech středních škol činila v roce 2001 na úrovni celé ČR 3,67 roku, v roce 2002 pak stoupla na 3,75 roku. Přitom v roce 2002 ve všech krajích ČR, kromě kraje Královéhradeckého, strávili žáci na středních školách v průměru delší čas než v roce předchozím. Variabilita průměrné délky vzdělávání je mezi jednotlivými krajemi ČR v případě

Obrázek 43:

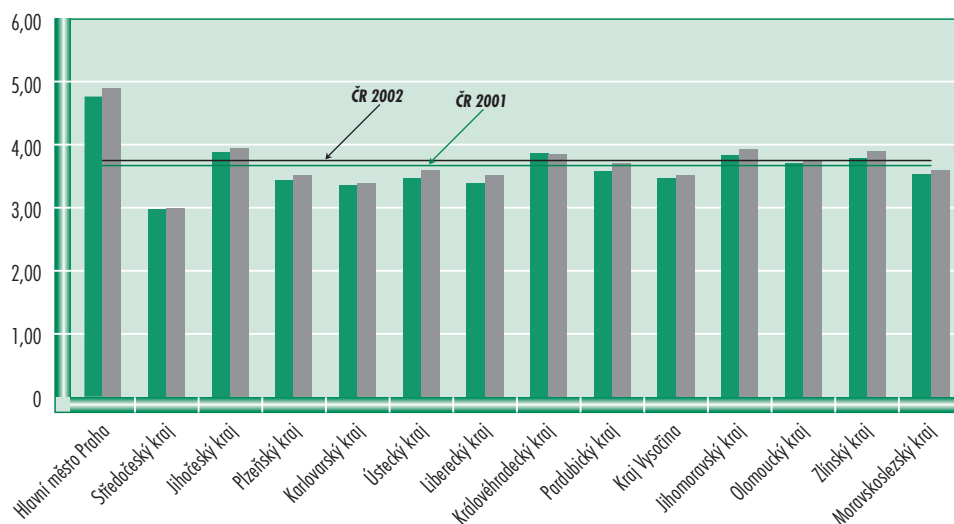
Průměrná délka povinného vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)

Obrázek 44:

Průměrná délka středního vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)

■ kraje 2001
■ kraje 2002

středních škol podstatně vyšší než u ostatních úrovní vzdělávání a v roce 2002 se oproti roku 2001 navíc ještě zvýšila. To znamená, že se zvyšovala o něco rychleji v těch krajích, v nichž už předtím byla nadprůměrná.

Zdaleka nejdelší byla v obou letech průměrná doba vzdělávání na středních školách v Hlavním městě Praha (4,89 roku v roce 2002), kde zhruba o třetinu přesahovala celostátní průměr. Oproti tomu nejkratší byla ve Středočeském kraji, kde dosahovala pouze tři let. K této situaci dochází přirozeně především v důsledku odlivu žáků s trvalým bydlištěm ve Středočeském kraji na střední školy v Praze, čímž se uměle zvyšuje délka středního vzdělávání přepočtená na jednoho žáka příslušné populace na pražských školách a naopak klesá u populace studující na středních školách ve Středočeském kraji. Relativně dlouhou průměrnou délkou středního vzdělávání se v roce 2002 dále vyznačovaly kraje Jihočeský, Jihomoravský, Zlínský a Královéhradecký (3,85–3,95 roku). Naopak nejkratší dobu strávili na středních školách v roce 2002, kromě již zmíněného Středočeského kraje, žáci Karlovarského kraje (3,38 roku), Plzeňského a Libereckého kraje (3,51 roku) a Kraje Vysočina (3,52 roku).

Dosavadní analýza se však týkala pouze nabídky vzdělávání, tedy naplňované kapacity škol v daném kraji vzhledem k velikosti příslušných věkových ročníků obyvatel kraje. Neodpovídala tedy na základní otázku, v jaké míře se obyvatelé jednotlivých krajů účastnili středního vzdělávání. V rozboru současné situace a vývoje v České republice a v jejích jednotlivých krajích následující rozbor spojuje oba pohledy na délku vzdělávání – tedy délku vzdělávání danou počtem žáků navštěvující střední školy v daném regionu na straně jedné a délku vzdělávání danou počtem středoškoláků bydlících v daném regionu na straně druhé.

Na vodorovné ose je zaznamenána délka vzdělávání na střední škole podle dat školské statistiky (2000–2002), vyjadřující nabídku středoškolského vzdělávání v krajích. Jednotlivé školy v rámci této statistiky vykazují žáky dojíždějící z jiných krajů (již výše zmíněný problém dojížděky středoškoláků ze Středočeského kraje do Prahy a tím i umělé zvýšení průměrné délky vzdělávání na středních školách v Praze). Na svislé ose je zde znázorněna rovněž průměrná délka vzdělávání na středních školách, tentokrát je však spočtena na základě nikoli školních, nýbrž individuálních dat pocházejících z výběrového šetření pracovních sil, je

tedy vyjádřením účasti příslušné populace kraje (populace starší 15 let) na středním vzdělávání. Zachycuje tak přesněji skutečnost, zda jednotlivci z daného regionu studuje na nějaké střední škole, a nevšímá si, zda je to v místě bydliště nebo zda dojíždí do školy v jiném regionu.

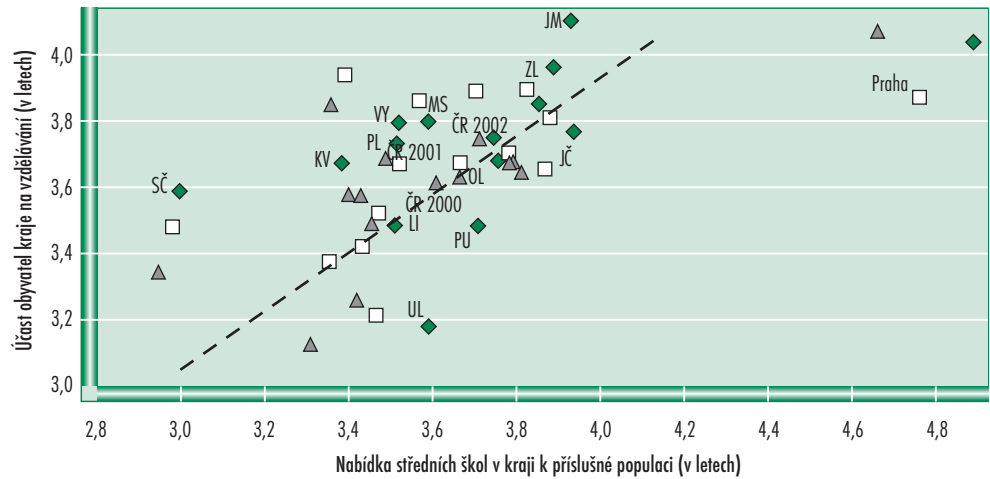
Vedeme-li přímkou počátkem grafu a bodem znázorňujícím celostátní průměr (ČR), pak všechny body nacházející se vpravo od přímkou znázorňují ty kraje, kde nabídky středního vzdělávání převyšuje účast příslušné populace na něm; znamená to, že v těchto krajích (Praha, Ústecký, Pardubický, Jihočeský a Olomoucký kraj) studuje na středních školách určité procento žáků, kteří žijí v jiných krajích a do škol těchto krajů dojíždějí. Naopak v krajích nalevo od přímkou (Středočeský, Karlovarský, Vysočina, Jihomoravský, Plzeňský, Moravskoslezský kraj) převyšuje účast populace na středním vzdělávání nabídku tohoto vzdělávání v kraji. To jsou pak právě ty kraje, z nichž část středoškoláků dojíždí za studiem do jiného kraje.

V průběhu let 2000 – 2002 rostla v průměru v celé ČR jak nabídka středního vzdělávání, tak i účast na něm. V jednotlivých krajích se však mohla situace měnit. Stalo se tak například v Karlovarském kraji, kde nabídka středního vzdělávání převyšovala v roce 2001 účast příslušné populace na něm (na středních školách studovali žáci z jiných krajů), v roce 2001 se nabídka vzdělávání i účast na něm vyrovnaly a v roce 2002 již účast převyšovala nabídku (ta přitom neklesla), žáci Karlovarského kraje tedy dojížděli za středním vzděláním do jiných krajů. Podobně tomu bylo v Plzeňském či Jihomoravském kraji. Opačný vývoj nastal v kraji Ústeckém, kde žáci nejprve dojížděli za středním vzděláním do jiných krajů, poté však v tomto kraji došlo jednak k poklesu účasti na středním vzdělávání, jednak k růstu jeho nabídky, takže v roce 2001 a hlavně 2002 nabídka naopak převyšovala účast. Podobná situace nastala vlivem poklesu účasti na středním vzdělávání také v Libereckém či Pardubickém kraji v roce 2002.

Hovoříme-li o účasti na středním vzdělávání, je důležité si uvědomit, že právě tato vzdělávací úroveň má ve srovnání s jinými úrovněmi poměrně rozmanitou strukturu, jejíž charakter je třeba brát v úvahu. Středoškolského vzdělávání se na jedné straně ve všech rozvinutých zemích účastní téměř celá populace v příslušném věku, ale zároveň se od něj očekává, že mladé lidi připraví na

Obrázek 45: Středoškolské vzdělávání – nabídka škol a účast na vzdělávání (ČR a kraje, 2000–2003)

- ◆ Kraje 2002/03
- Kraje 2001/02
- ▲ Kraje 2000/01

velice rozmanité směřování v pracovním životě i v dalším vzdělávání. Struktura středního vzdělávání je proto – na rozdíl od nižších stupňů vzdělávání – v jednotlivých zemích velice rozmanitá a poměrně obtížně srovnatelná. Obecně však lze říct, že ve všech zemích je tvořena určitými druhy škol, které je možné rozčlenit podle dvou základních kategorií. Za prvé je ukončování středního vzdělávání členěno podle různých typů certifikátů (vysvědčení, závěrečné zkoušky, diplomy apod.), které svým absolventům otevírají cestu do celého terciárního vzdělávání (vysoké a vyšší školy) nebo alespoň do jeho určité části (v některých zemích je to například jeho neuniverzitní sektor) nebo přechod do terciéru naopak neumožňují. A za druhé se obsah středního vzdělávání v různých zemích větví do různých proudů, které se liší podle zastoupení všeobecného, odborného a praktického (učňovského) vzdělávání. Podíl středoškolků, kteří získávají možnost pokračovat v terciárním vzdělávání nebo alespoň v jeho části, nebo tuto možnost nezískávají, se stejně jako podíl středoškolků ve všeobecném, odborném či praktickém proudu vzdělávání v jednotlivých zemích dosti podstatně liší a navíc prochází neustálými změnami.

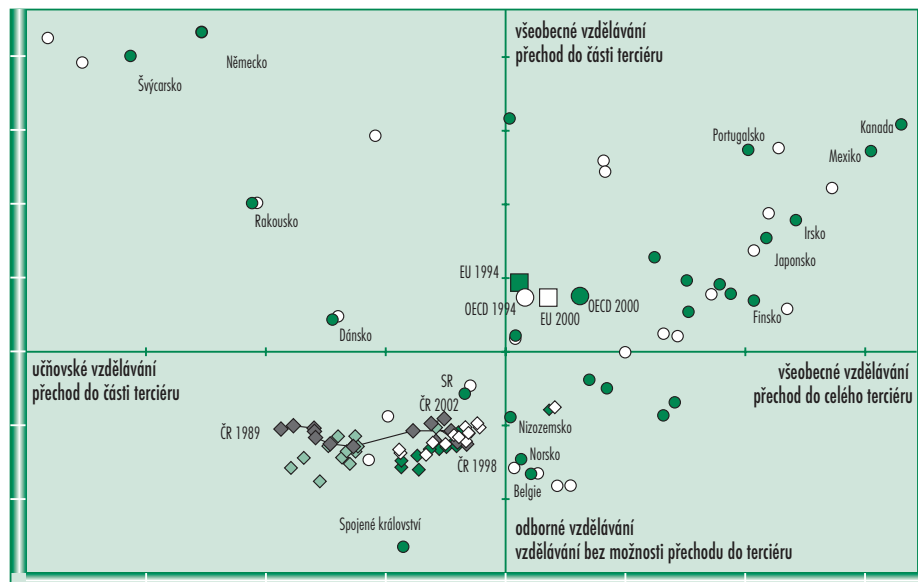
Následující graf ukazuje vývoj v zemích EU a OECD v letech 1994 a 2000 a vývoj v České republice po roce 1989. Vodorovná osa grafu naznačuje patrný dvojitý posun: jednak od učňovského typu středního vzdělávání kombinujícího teoretickou a praktickou přípravu směrem ke vzdělávání všeobecnému, jednak posun od vzdělávání, které umožňuje absolventům pokračovat ve studiu pouze v některých stupních či typech terciárního vzdělávání (většinou neuniverzitních), směrem ke vzdělávání, které jim zcela otevírá možnost přechodu do terciárního stupně vzdělávání jakéhokoli typu. Tento vývoj je sice patrný v průměru v celé EU a OECD, v České republice se však v uplynulých čtrnácti letech ukázal ještě podstatně dynamičtější než ve většině jiných zemí. A to přesto, že Česká republika v tomto vývoji dosud nedosáhla ani jejich situace z počátku sledovaného období, tedy z roku 1994.

Velmi silně je všeobecné vzdělávání a vzdělávání umožňující přechod do všech typů terciéru zastoupeno z evropských zemí například v Irsku, v Portugalsku či ve Finsku, z mimoevropských zemí pak například v Kanadě, v Mexiku či v Japonsku. Zato na druhé straně v Německu, ve Švýcarsku, v Rakousku, ale i v Dánsku či ve Spojeném království je mnohem větší důraz kladen na praktické či učňovské střední vzdělávání. A zároveň zdaleka ne všechny proudy středoškolského vzdělávání umožňují přechod na terciární úroveň, neboť ten je umožněn jen absolventům některých proudů středních škol a nebo omezen pouze na některé typy vysokoškolských institucí. Mezi tyto země lze řadit i Českou republiku.

Velmi silně je všeobecné vzdělávání a vzdělávání umožňující přechod do všech typů terciéru zastoupeno z evropských zemí například v Irsku, v Portugalsku či ve Finsku, z mimoevropských zemí pak například v Kanadě, v Mexiku či v Japonsku. Zato na druhé straně v Německu, ve Švýcarsku, v Rakousku, ale i v Dánsku či ve Spojeném království je mnohem větší důraz kladen na praktické či učňovské střední vzdělávání. A zároveň zdaleka ne všechny proudy středoškolského vzdělávání umožňují přechod na terciární úroveň, neboť ten je umožněn jen absolventům některých proudů středních škol a nebo omezen pouze na některé typy vysokoškolských institucí. Mezi tyto země lze řadit i Českou republiku.

Obrázek 46: Struktura středního vzdělávání (ISCED 3) – země EU a OECD 1994 a 2000; ČR 1989–2002; kraje ČR 1995, 2000 a 2002

- Země 1994
- EU-15 1994
- Země 2000
- OECD 1994
- ◆ Kraje 2000
- EU-15 2000
- ◇ Kraje 1995
- OECD 2000
- ◆ ČR 1989–2002
- ◇ Kraje 2002

Rovněž svislá osa grafu znázorňuje dvojí rozměr středního vzdělávání: jednak rozlišuje všeobecné a odborné vzdělávání, jednak proti sobě staví ty vzdělávací proudy, které absolventům neumožňují přechod do terciárního vzdělávání (většinou jde o absolventy bez dostatečného středoškolského certifikátu), a ty, které jej umožňují, ale pouze zčásti (většinou do institucí ne-univerzitního typu). Z grafu je zřejmé, že v zemích EU, OECD, ale ani v České republice nedochází v této dimenzi v průběhu 90. let k výraznému vývoji. Zároveň je však patrné, že v České republice je ve srovnání se zeměmi EU a OECD relativně silně zastoupeno odborné vzdělávání, zatímco v zemích EU a OECD se i v této oblasti středního vzdělávání více uplatňuje všeobecný vzdělávací proud. Českou republiku rovněž spíše charakterizují střední školy bez maturity, z nichž absolventi nemají možnost přechodu do terciárního stupně vzdělávání, než střední školy poskytující absolventům šanci pokračovat v dalším vzdělávání alespoň na některých typech terciárních institucí, které jsou relativně častěji zastoupeny ve vzdělávací struktuře zemí EU a OECD.

Další graf zachycuje tutéž situaci s detailnějším zaměřením na Českou republiku. Je z něj patrné, že od roku 1989 došlo v České republice, stejně jako v zemích EU a OECD, k vývoji ve středním vzdělávání směrem ke všeobecnému proudu a také směrem k takovému typu vzdělávání, které umožňuje absolventům neomezený přechod na terciární úroveň. Tento vývoj, ač podstatně výraznější, nebyl v České republice jednoznačný ve všech obdobích. Nejdynamičtější byl od počátku 90. let až do roku 1998 (zejména však v letech 1995–97), kdy v České republice došlo k velmi výraznému rozvoji gymnázií, tedy všeobecného středního vzdělávání, a zároveň vzdělávání, které absolventům otevírá cestu k terciárnímu stupni. V roce 1998 dosáhla tato vývojová tendence v České republice zatím svého vrcholu. V období 1999–2002 se pak výrazně zpomalila a dvakrát došlo dokonce k jejímu zvratu. Jednak v roce 1999 a znovu v roce 2001, kdy opět posílil podíl žáků v učňovské přípravě a v nematuritních

oborech vzdělávání, které u nás přechod absolventů do terciéry neumožňují. Ačkoli v roce 2002 Česká republika znovu nastoupila původní vývoj směrem k silnějšímu zastoupení všeobecného vzdělávání a většímu podílu žáků v maturitních oborech s možností přechodu do vyšších úrovní vzdělávání, zůstala v tomto směru zatím „pozadu“ za situací, které již dosáhla právě v roce 1998.

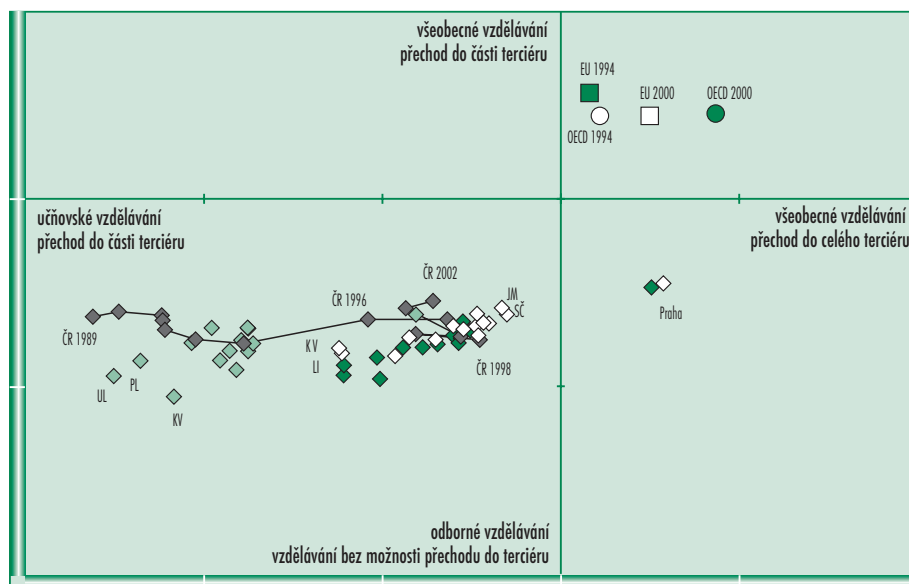
Naznačený průměrný celostátní trend byl sice charakteristický rovněž pro všechny kraje ČR, zároveň však mezi nimi existovaly jisté odlišnosti. Nejvíce se od průměrného celostátního vývoje odlišuje Hlavní město Praha, která se v rozvinutosti všeobecného středního vzdělávání a vzdělávání vedoucího k přechodu na terciární úroveň v roce 2000 a 2002 vyrovnává průměrné situaci v zemích EU. Dalšími kraji, které se tomuto stavu relativně nejvíce blížily (avšak za Prahou značně „zastávaly“) byly kraje Středočeský a Jihomoravský. Naopak nejméně byl v roce 2002 tento typ středního vzdělávání rozvinutý v Libereckém a Karlovarském kraji (ačkoliv ještě v roce 1995 to byly kraje Ústecký a Plzeňský) s relativně silným zastoupením středních odborných učilišť a těch středoškolských vzdělávacích programů, které neumožňují absolventům pokračovat v terciárním studiu.

Pokud jde o účast na terciárním vzdělávání, podíl dojíždky studentů do jiných krajů na mezikrajové variabilitě průměrné délky vzdělávání je pochopitelně ještě vyšší. Školská statistika regionálního vzdělávání však poskytuje pouze data za vyšší odborné školy, zatímco individuální statistika z výběrového šetření pracovních sil se všímá i vysokých škol, srovnání obou pohledů (nabídky vzdělávání a účasti na něm) zde proto neuvádíme. V rámci analýzy regionálního vzdělávání se dále zaměřujeme pouze na vyšší odborné školy a na jejich žáky v denním studiu.

Průměrná doba, kterou strávili žáci příslušné populace vzděláváním na vyšších odborných školách, dosahovala na celostátní úrovni v roce 2001 délky 0,15 roku, v roce 2002 nepatrně stoupla na 0,16 roku. Tento nárůst zaznamenaly všechny kraje

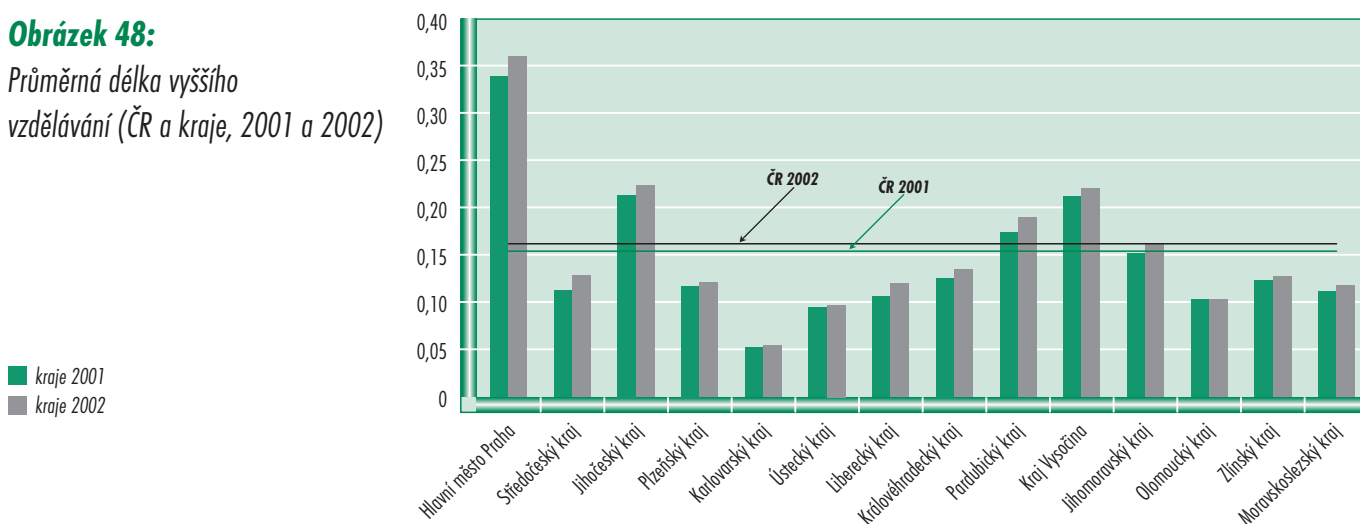
Obrázek 47: Struktura středního vzdělávání (OECD a EU 1994 a 2000 a kraje ČR 1995, 2000 a 2002)

- Země 1994
- EU-15 1994
- Země 2000
- OECD 1994
- ◆ Kraje 2000
- EU-15 2000
- ◇ Kraje 1995
- OECD 2000
- ◆ ČR 1989–2002
- ◇ Kraje 2002

Obrázek 48:

Průměrná délka vyššího vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)

ČR kromě kraje Olomouckého, kde zůstala oproti roku 2001 nezměněná. Mezi jednotlivými kraji ČR jsou přitom v případě vyšších odborných škol v průměrné délce vzdělávání poměrně značné rozdíly. Největší rozsah vyššího odborného vzdělávání k dané věkové skupině byl v roce 2002 uskutečňován v Hlavním městě Praha (0,36 roku), dále pak v Jihočeském kraji a v Kraji Vysočina (0,22 roku). Naopak nejnižší rozsah vyššího odborného vzdělávání k dané věkové skupině byl v roce 2002 zaznamenán v kraji Karlovarském (0,05 roku), Ústeckém a Olomouckém (0,10 roku).

Předchozí mezinárodní i mezikrajové analýzy průměrné délky vzdělávání na úrovni mateřských, základních, středních a vyšších odborných škol zahrnovaly i žáky **speciálních škol** všech těchto stupňů. Speciální školství je ovšem natolik nepominutelnou částí vzdělávací soustavy, vyznačuje se řadou velice specifických rysů a v neposlední řadě má podstatně vyšší ekonomické nároky, že je důležité se jím zabývat zvlášť. Analýzu celého regionálního školství proto doplní přehled o podílu studujících na těchto typech škol.

V ČR navštěvovalo v roce 2001 speciální školy 3,7 % žáků všech stupňů a druhů vzdělávání v regionálním školství, v roce 2002 byl pak tento podíl v podstatě stejný. Speciální mateřské školy

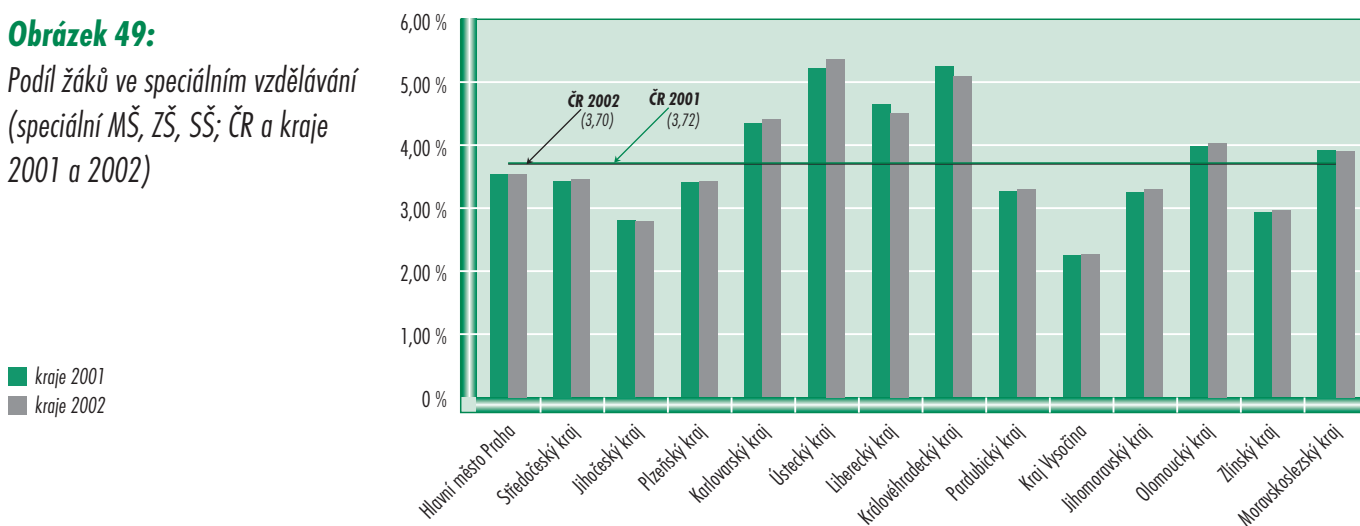
v roce 2002 navštěvovalo 2,14 % dětí v předškolním vzdělávání, speciální, zvláštní a pomocné základní školy pak 4 % žáků v povinném vzdělávání a speciální střední školy rovněž 4 % žáků středního vzdělávání.

Největší podíl žáků speciálních škol (všech úrovní) byl evidován v roce 2001 a 2002 v Ústeckém a v Královéhradeckém kraji (více než 5 % žáků), alespoň 4 % a více dosahoval jejich podíl také v Libereckém, Karlovarském a Olomouckém kraji. Naopak nejméně žáků v regionálním vzdělávání navštěvovalo speciální školy v krajích Vysočina, Jihočeském a Zlínském, kde jejich podíl na celkové žakovské populaci nedosahoval ani 3 %.

Kromě vzdělávání v rámci školní docházky se analýza mezikrajového srovnání účasti na vzdělávání zaměřila také na **další vzdělávání** těch, kteří nejsou studenty žádného stupně či typu školy. Jedná se o všechny ekonomicky aktivní (zaměstnané i nezaměstnané) i neaktivní osoby (kromě studentů), které se vzdělávají za účelem zvýšení odbornosti, získání potřebných certifikátů, rekvalifikace atd. Údaje v tomto případě nepocházejí ze školské statistiky, ale ze zdrojů výběrových šetření pracovních sil. Nejedná se tedy o údaje o institucích, ale o osobách, které se formálně vzdělávali, ať už to bylo ve vzdělávací instituci, v zaměstnání či někde jinde.

Obrázek 49:

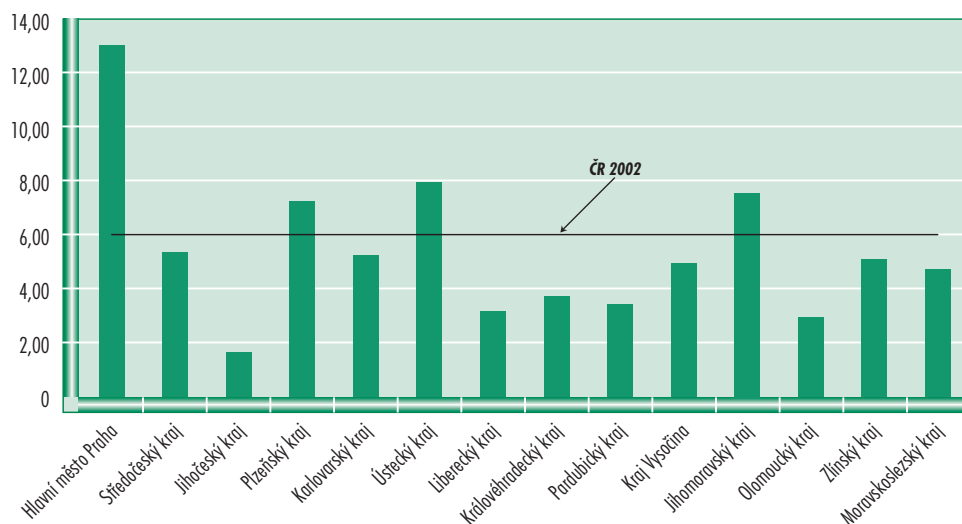
Podíl žáků ve speciálním vzdělávání (speciální MŠ, ZŠ, SŠ; ČR a kraje 2001 a 2002)

Obrázek 50:

Účast na dalším vzdělávání
(ČR a kraje, 2002)

■ kraje 2002

V průměru se v ČR během roku 2002 účastnilo nějaké formy dalšího vzdělávání v průběhu posledního měsíce před šetřením 6 % osob ve věku 15–64 let, kteří již nechodí do školy (tzv. „nestudentů“). Nejvyšší podíl byl podle výběrového šetření v roce 2002 registrován v Hlavním městě Praha, a to téměř 13 % příslušné populace, poměrně vysokých hodnot dosahoval také v Ústeckém kraji (téměř 8 %), Plzeňském kraji (7,21 %) a Jihomoravském kraji (7,53 %). Naopak nejméně se dalšího vzdělávání účastnili „nestudenti“ především v Jihočeském kraji (1,65 %), také ovšem v Olomouckém kraji (2,95 %), v Libereckém kraji (3,17 %), v Pardubickém kraji (3,40 %) a v Královéhradeckém kraji (3,7 %).

Celosvětové výzkumy ukazují, že jedním z nejvýznamnějších faktorů, který ovlivňuje účast lidí na dalším vzdělávání a tedy i jejich přístup k celoživotnímu učení, je jejich dosažené počáteční vzdělání ve školách. Nejinak je tomu i u nás. Dalšího vzdělávání se v České republice, stejně jako v jiných evropských zemích, účastní především ti nejvzdělanější a naopak. Ve všech krajích ČR totiž platí, že největší podíl „nestudentů“ v dalším vzdělávání je mezi těmi, kteří již dosáhli terciárního vzdělání (na úrovni celé ČR se jich v roce 2002 dále vzdělávalo téměř 20 %). Již u osob s úplným středním vzděláním s maturitou tento podíl výrazně klesá (8,5 %) a zdaleka nejnižší je u absolventů středního vzdělání bez maturity (1,9 %) nebo u lidí pouze se základním vzděláním (1 %), mezi nimiž se již neprojevují tak výrazné rozdíly. Pro účast na dalším vzdělávání tedy hraje významnou roli získání maturity a pokud možno dosažení co nejvyššího stupně vzdělání. Rozdílná úroveň dosaženého vzdělání v jednotlivých krajích tak vysvětluje nezanedbatelnou část celkových mezikrajových rozdílů v dalším vzdělávání.

Pokud se podíváme na jiný faktor ovlivňující účast na dalším vzdělávání, kterým je ekonomická aktivita, zjistíme, že rozdíly již nejsou tak příkré. V podílu dále se vzdělávajících „nestudentů“ podle jejich ekonomického statusu dosahuje nejvyšších hodnot kategorie zaměstnaných osob (7,3 % v roce 2002 na úrovni celé ČR), zatímco podíl nezaměstnaných na dalším vzdělávání činí pouze 4 % a podíl ekonomicky neaktivních dokonce jen 1,9 %. Přesto však rozdíly v účasti na dalším vzdělávání podle ekonomické aktivity nejsou ani zdaleka tak strmé jako u dosaženého vzdělání.

C3.3. Struktura středoškolského vzdělávání

C3.3.1. Zájem uchazečů, přijímací řízení a uplatnění absolventů

Poptávka „táhne“ nabídku a nabídka podněcuje (uvolňuje) poptávku

Již několik desetiletí mezinárodní rozbory potvrzují, že obrovský rozmach vzdělávání v posledních 50 letech je v rozvinutých zemích do značné míry „tažen“ právě rostoucí individuální poptávkou. Rozbory fungování moderních společností totiž v druhé polovině 20. století prokázaly a především v konkrétní životní zkušenosti jednotlivců se potvrzovalo, že získání vyššího vzdělání se pro lidi skutečně stalo prostředkem a předpokladem úspěšné

Titulky některých článků v nejvýznamnějších celostátních denících:

- „Tvorba prosperity začíná ve školství.“ HN 22.3.2001
- „Celoživotní vzdělávání? Pro úspěšnou kariéru nezbytnost.“ MF Dnes 5. 6. 2001
- „Chcete vyšší plat? Studujte!“ MF Dnes 25. 6. 2001
- „Vzdělání otevírá dveře na trhu práce.“ HN 29. 6. 2001
- „Trh žádá hlavně vzdělání a zkušenost.“ HN 30. 8. 2001
- „MMF: Investujte do vzdělání.“ MF Dnes 27. 10. 2001
- „Chcete v práci něco znamenat? Vzdělávejte se!“ MF Dnes 5.2.2002
- „Za světem zaostáváme kvůli slabému vzdělání a korupci.“ MF Dnes 11. 2. 2002
- „Investice do vzdělání se vyplatí.“ MF Dnes 27. 2. 2002
- „Kvalitní absolventi nemají nouzi o práci.“ HN 18. 4. 2002
- „Zájem o kvalitní absolventy převyšuje nabídku.“ HN 28. 6. 2002
- „Trendy v ekonomice udává sever Evropy. Naší slabinou je vzdělání.“ MF Dnes 7. 1. 2003
- „Unie naléhá i na Česko: Investujte do vzdělání.“ MF Dnes 15. 1. 2003
- „S vyšším vzděláním se lépe hledá práce.“ MF Dnes 24. 1. 2003
- „Firmy hledají vzdělanější lidi, než je většina nezaměstnaných.“ MF Dnes 11. 2. 2003
- „Vyšší vzdělání se vyplatí i zaplatí.“ MF Dnes 4. 3. 2003
- „V EU uspějí aktivní a vzdělaní.“ LN 12. 5. 2003
- „Výdělky porostou hlavně vzdělaným.“ MF Dnes 14. 5. 2003

cesty k lepšímu postavení ve společnosti, k vyšším příjmům a kvalitě života. Spolu s poválečným postupným otevíráním možností vyššího vzdělávání podstatně širším vrstvám obyvatelstva to v Západní Evropě vedlo k mimořádnému růstu vzdělávacích aspirací a očekávání i jejich naplňování. Zájem o vzdělávání se stal významnou součástí širších sociálních procesů, které bývají dokonce označovány za “revoluci aspirací” a významně ovlivnily dynamiku západoevropských společností – včetně vzdělávacích soustav – posledních desetiletí.

Podobné posuny nastaly po roce 1990 i v České republice a v širším mezinárodním a vývojovém kontextu je proto nelze považovat za nic výjimečného. Zřetelným a významným rozdílem byla jen rychlost, se kterou se u nás tyto procesy odehrály. Hlavním zdrojem uvedených posunů se staly poznatky o změně úlohy vzdělání na pracovním trhu a zvláště pak jeho vlivu na výši příjmu (platu či mzdy) a na schopnost získat zajímavou nebo dokonce jakoukoli práci. Významným katalyzátorem bylo mediální zprostředkování těchto poznatků a jejich proniknutí do běžného vědomí lidí. Hromadné sdělovací prostředky totiž začaly zvláště od konce 90. let stále častěji do své rétoriky zařazovat informace o prokazatelném růstu role vzdělání pro uplatnění na pracovním trhu i pro celkovou kvalitu života, a to i v souvislosti s evropskými integračními procesy, jejichž součástí se Česká republika stala. Ruku v ruce s každodenně prověřovanou osobní životní zkušeností lidí tak přivodily, že se v české společnosti v 90. letech skutečně začala měnit hodnota vzdělání a jeho význam v životě každého jednotlivce.

Nové vnímání vzdělání se promítalo do postojů lidí a výrazně zvýšilo očekávání a aspirace rodičů i dětí na to, jakého vzdělání chtějí dosáhnout. Ovlivnilo to například postavení vzdělání mezi životními hodnotami mládeže. Získání vzdělání se pro mladé lidi stalo bezkonkurenčně nejdůležitějším životním cílem⁷⁴. Se vzděláním mladí pochopitelně spojují rovněž své šance na lepší pracovní perspektivy i všestrannější osobní život. Nemožnost se vzdělávat dokonce považují za druhý nejvýznamnější faktor,

kteří působí na vznik chudoby. Zároveň se však ukazuje, že mladá generace není v pohledu na vzdělání zdaleka jednotná. Základním zdrojem rozdílných postojů je přitom rodina, ve které mladý člověk vyrostl, zejména její sociálně kulturní a vzdělanostní úroveň.

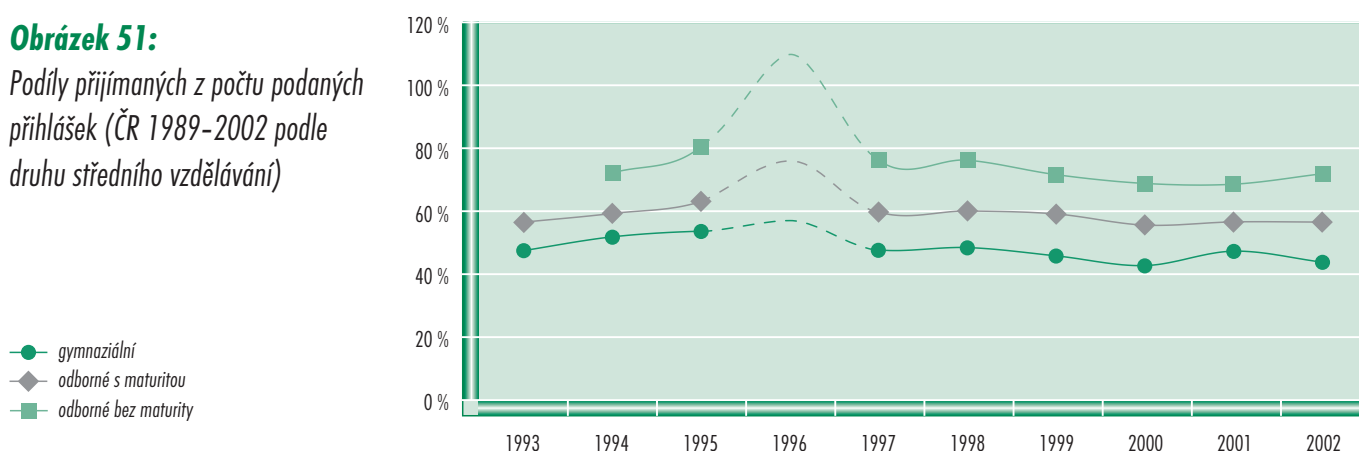
Ve změnách vzdělávací nabídky a poptávky po vzdělávání se však projevily ještě další silné faktory. Odstranění monopolu státu na zřizování škol hned po roce 1990 a postupný vznik nestátních či neveřejných (soukromých a církevních) škol uvedl do pohybu i nabídku státních škol. Podstatným katalyzátorem rozvoje se přitom stalo financování na žáka (tzv. normativní financování), zavedené od roku 1992, které školy zainteresovalo na zvyšování počtu vzdělávaných a spolu s poměrně rozsáhlou institucionální autonomií⁷⁵ jim umožnilo pružněji reagovat na měnící se poptávku v konkrétních regionech a lokalitách. Také růst podílu přijímaných do různých forem terciárního vzdělávání zvýšil zájem o získání středoškolské maturity. V růstu vzdělávacích aspirací v České republice pochopitelně sehrála svou úlohu rovněž idea “svobodné volby vzdělávací cesty”, která se ve veřejnosti široce prosazovala především v polovině 90. let, kdy ji také do svých volebních programů vtělovala většina politických stran zasedajících v parlamentu. Zmiňované (ale i další neuváděné) faktory se ve svém souhrnu spolupodílely na rozmachu nabídky i poptávky po vzdělávání.

Nabídka středního vzdělávání a poptávka ze strany žáků a rodičů

Změna nabídky v uplynulých letech výrazně proměnila podíly přijímaných na střední vzdělávání směrem k uspokojení zájmu (poptávky) žáků a jejich rodičů. Avšak pochopitelně také poptávka po vzdělání procházela dynamickým vývojem. Rostl nejen průměrný počet přihlášek podaných jedním uchazečem (přibližně z 1,5 v polovině 90. let na více než 1,7 v současnosti), ale dále se podstatně změnila především jejich struktura. Proto přes prolínání a vzájemné ovlivňování obou procesů je zřejmé, že jistě

Obrázek 51:

Podíly přijímaných z počtu podaných přihlášek (ČR 1989–2002 podle druhu středního vzdělávání)

⁷⁴ Ve výzkumu z roku 2000–2001 uvedlo dosažení vzdělání jako svůj hlavní cíl 61 % mladých lidí ve věku 15–18 let a 25 % mladých lidí ve věku 19–23 let.

⁷⁵ Stupeň autonomie českých škol dosáhl v polovině 90. let zcela srovnatelné – ne-li dokonce vyšší úroveň – jako je tomu v jiných západoevropských zemích. Je nutné zdůraznit, že ovšem mezi jednotlivými zeměmi EU i v tomto ohledu existují značné rozdíly: od velice autonomních škol v Nizozemsku nebo ve Velké Británii až po omezenou autonomii v Německu či v Řecku.

napětí mezi zájmem o různé druhy středoškolského vzdělávání ze strany dětí a jejich rodičů a jeho uspokojením ze strany škol stále přetrvává (na gymnázia není přijímána ani polovina přihlášených, na odborné vzdělávání zakončené maturitou méně než 60 %). V následujícím grafu je zachycen vývoj v letech 1993–2002 (hodnoty pro rok 1996 se vymykají v důsledku prodloužení základní školy na 9 let.

Strategie chování nabídky a poptávky

Podrobnější rozbor vývoje v České republice i v jednotlivých krajích v letech 1995 a 2000 až 2002 ukazuje, že jak ve vývoji poptávky po vzdělávání (podávané přihlášky na střední školy), tak ve vývoji nabídky vzdělávání (přijímaní na střední školy) je možné vymezit čtyři základní strategie chování. Strategie jsou charakterizovány rozdílným podílem podávaných přihlášek či přijatých žáků na různé druhy středoškolského vzdělávání. Jednotlivé skupiny žáků základních škol a jejich rodičů na jedné straně, ale i příslušné instituce (úřady, zřizovatelé a školy) na straně druhé se více či méně přiklánějí k některým z nich. Ve svém souhrnu pak charakterizují podobu přijímacího řízení na střední školy.

První dvě strategie jsou vymezeny klasickým protikladem mezi tradičním akademickým vzděláváním na straně jedné a tradiční přípravou na dělnická povolání na straně druhé. První strategií je silná orientace podávání přihlášek či přijímání zvláště na **gymnaziální studium**, a to čtyřleté i víceleté. Podíl přihlášek podaných na gymnázia vzrostl v České republice mezi rokem 1995 a 2002 přibližně o 3 % na 23,3 %. Podíl přijatých se zvýšil méně, z 16,2 % na 18,8 %. Jejím protikladem je naopak druhá strategie orientovaná na nástup především do **učebních oborů bez maturity**. Podíl přihlášek podaných na odbornou přípravu bez maturity (především vyučení) se ve stejné době snížil razantně z 33,1 % na 27,4 %, zatímco podíl přijatých se snížil pouze z 35,4 % na 33,1 %.

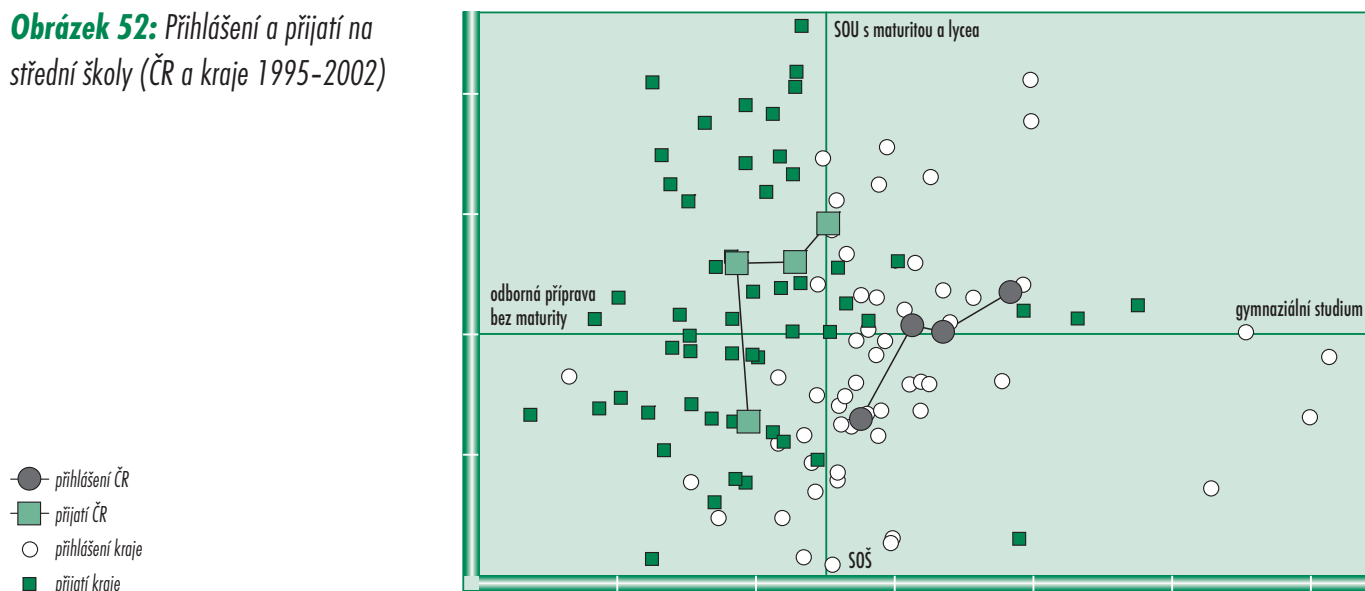
Třetí a čtvrtá strategie se týká různé orientace na různé druhy středního odborného vzdělávání zakončeného maturitou. Třetí

strategie je charakteristická zaměřením na nově zaváděné druhy studia, jako jsou na učilištích nabízené **studijní obory s maturitou** nebo na středních odborných školách **obory lycea**. Podíl přihlášek podaných na nově koncipované druhy studia se mezi roky 1995 a 2002 zvýšil z 4,8 % na 7,5 %. Podíl přijatých ve stejném období vzrostl z 4,5 % dokonce na 8,3 %. Protikladem je čtvrtá tradiční orientace na **střední odborné školy s maturitou**. Podíl přihlášek se zvýšil nepatrně z 40,2 % na 41,4 %, zatímco podíl přijatých stagnoval kolem hodnoty 39,5 %.

Analýzy vývoje uvedených strategií v České republice i v jednotlivých krajích v letech 1995 a 2000–2002 vedly k několika základním závěrům:

- Vývoj **poptávky po vzdělávání** (podávané přihlášky na střední školy) směřuje v České republice celkem jednoznačně od orientace na přípravu v učebních oborech bez maturity k akademickému gymnaziálnímu studiu. Navíc se tento trend v posledních letech stále zrychluje, a tím se ještě více vzdaluje od nabídky vzdělávání, jejíž přizpůsobování nemá takovou dynamiku. V maturitním odborném vzdělávání se již ne tak jednoznačně (jistě zaváhání totiž představoval rok 2001), ale přeci jen posiluje orientace na nové druhy maturitního studia (na středních odborných učilištích a v lyceích) a naopak mírně oslabují tradiční maturitní obory na středních odborných školách.
- Vývoj **nabídky středoškolského vzdělávání** (přijímaní na střední školy) v České republice v uvedených letech není tak jednoznačný. Proporce mezi prvními dvěma strategiemi se mezi roky 1995–2000 téměř nezměnily a spíše se otočily směrem k nematuritní středoškolské přípravě. Od roku 2000 až do současnosti se však již začalo prosazovat posilování gymnaziálního studia. Zatímco v roce 2001 došlo k poměrně výraznému zesílení tohoto trendu, v roce 2002 se poněkud zpomalil a zaostal za rychlostí vývoje poptávky po vzdělávání. Orientace na nové druhy maturitního studia na úkor tradičních oborů středních odborných škol byla v druhé polovině 90. let

Obrázek 52: Přihlášení a přijatí na střední školy (ČR a kraje 1995–2002)

velice silná, v roce 2001 se sice zastavila, ale v roce 2002 opět posílila. Nabídka tohoto druhu studia se vyvíjí dokonce s jistým předstihem před poptávkou, která ji následuje. Vzhledem k tomu, že jde o nové druhy studia, je to však celkem pochopitelné.

- **Rozptýl strategií poptávky i nabídky** v letech 1995 a 2000 až 2002 a v jednotlivých krajích potvrzuje značné rozdíly v chování. Vyplynávají jak z celkové dynamiky vzdělávacích aspirací a očekávání v České republice, tak i z proměn její vzdělávací soustavy. Jsou však zároveň výrazně podmíněny danou vzdělaností a sociální strukturou, typickými kulturními vzorci a životními styly. A to na straně žáků základních škol a jejich rodičů, stejně jako na straně jednotlivých zúčastněných institucí. Promítá se to do výrazně rozdílných strategií chování poptávky i nabídky realizovaných v jednotlivých českých krajích. Mezikrajové odlišnosti těchto strategií přitom zůstávají poměrně stejné, v roce 2002 se však výrazně posílily rozdíly mezi kraji v orientaci na různé druhy středního odborného vzdělávání zakončeného maturitou.

Nesoulad mezi zájmem o vzdělávání a strukturou přijímaných

Vedle různé orientace základních strategií na straně poptávky i nabídky středoškolského vzdělávání je důležité analyzovat rovněž vývoj celkového vztahu mezi poptávkou a nabídkou středoškolského vzdělávání, pokud jde o strukturu jednotlivých oborů středoškolského vzdělávání. Pro vývoj v České republice i v jednotlivých krajích v letech 1995 a 2000–2002 to umožňují údaje o přihlášených a přijatých do různých druhů středních škol a v rámci nich do různých oborů vzdělávání.

Nesoulad mezi přihlášenými (poptávkou) a přijatými (nabídkou) na střední školy vypovídá o tom, jak se liší struktura zájmu (podíl podaných přihlášek) o studium od struktury přijatých na jednotlivých druhích středních škol (gymnázia, střední odborné školy

a učiliště) a v různých oborech vzdělávání na těchto školách. Hodnota nesouladu je přímo úměrná velikosti (relativnímu) rozdílu mezi strukturou nabídky a strukturou poptávky⁷⁶. Ukazatel zohledňuje pouze strukturu přihlášených a přijatých a nebere ohled na jejich absolutní počty a rozdíly. Vysvětluje tedy, jaká část celkového nesouladu je způsobena odlišnou strukturou poptávky a nabídky.

Nesoulad mezi poptávkou a nabídkou se příliš nemění a pohybuje se stále kolem 5 %. V roce 2001 došlo dokonce k jeho snížení, neboť se podíly přijímaných do různých druhů středních škol a oborů vzdělávání výraznějším způsobem přiblížily struktuře poptávky. Rok 2001 představoval rok oslabení administrativní regulace přijímacího řízení na střední školy, neboť školy již nebyly řízeny školskými úřady a ještě nezačaly být řízeny kraji.⁷⁷ Počty přijímaných proto odpovídaly spíš kapacitním možnostem jednotlivých škol a oborů, o které byl zájem, než řízenému procesu ze strany úřadů. Přirozeně to přineslo o to větší problémy školám – především učilištím, o které zájem nebyl. V roce 2002 se však – z již dříve uvedených důvodů – nesoulad opět zvýšil. Mezi kraji dosahuje nejvyššího nesouladu právě Praha s největší dynamikou poptávky, ve které se navíc jako první objevují trendy, které se poté postupně prosazují i v dalších krajích. Avšak nesoulad v Praze se snižuje, což znamená, že nabídka vzdělávání zde přizpůsobuje svou strategii zájmu žáků a jejich rodičů.

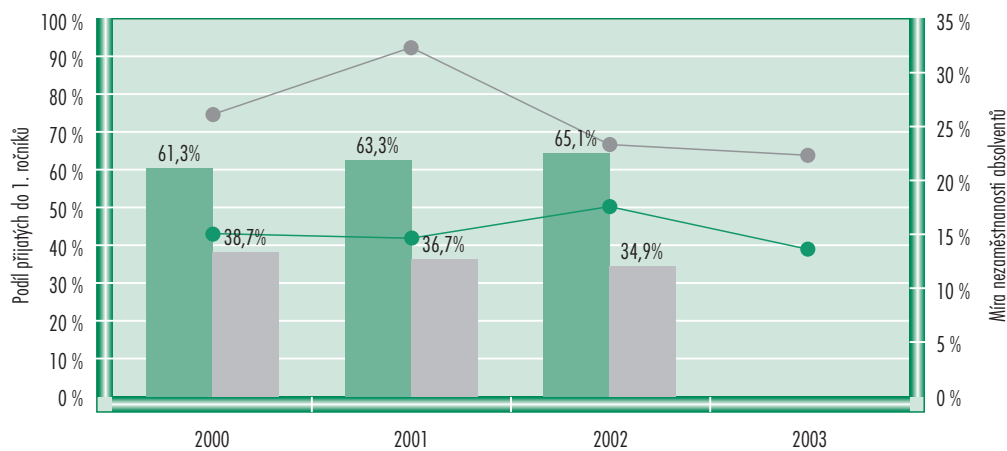
Střední vzdělání a trh práce

Jedním z významných faktorů, který určitým způsobem zasahuje do struktury vzdělávací nabídky a poptávky, je uplatnění absolventů škol na trhu práce. To, jaké šance se absolventům maturitních i nematuritních oborů středoškolského vzdělávání na trhu práce nabízejí, jaká je pravděpodobnost, že se stanou nezaměstnanými, by mělo vstupovat do rozhodování každého jednotlivce o volbě střední školy, stejně jako do rozhodování institucí o formování nabídky středoškolského studia. Míra nezaměstnanosti

Obrázek 53:

Míra nezaměstnanosti absolventů středních škol a struktura přijímaných (ČR 2002–2003)

- podíl přijatých do maturitních oborů
- podíl přijatých do nematuritních oborů
- míra nezaměstnanosti absolventů maturitních oborů
- míra nezaměstnanosti absolventů nematuritních oborů

⁷⁶ Ukazatel se vypočítá jako odmocnina ze součtu čtverců rozdílů mezi podílem podaných přihlášek na jednotlivé druhy škol a obory vzdělávání z celkového počtu podaných přihlášek a podílem přijatých ke studiu na daný druh školy a obor vzdělávání z celkového počtu přijatých ke studiu. Pro každou kombinaci (druh školy, obor vzdělávání) se vypočítá rozdíl mezi podílem přihlášených a podílem přijatých. Pro zajištění kladné hodnoty se tento rozdíl umocní na druhou a všechny tyto hodnoty se sečtou. Výsledný součet se odmocní.

⁷⁷ Školské úřady naposledy regulovaly přijímací řízení v roce 2000. Kraje do něj vstoupily naopak poprvé až v roce 2002.

absolventů zde tedy funguje jako jakási forma poptávky po středoškolském vzdělání – totiž poptávky zaměstnavatelů po jeho absolventech.

Význam vzdělání se v povědomí obyvatel České republiky upevnil mimo jiné také díky stále se zvětšujícím rozdílům v uplatnitelnosti absolventů různých stupňů a proudů vzdělání na trhu práce. Vyšší vzdělání se stalo cílem všech, kteří usilují o to, aby byli po dokončení studia co nejméně ohroženi nebezpečím ztížené volby zaměstnání či dokonce nezaměstnanosti. Na úrovni středních škol (již delší dobu u nás téměř všichni žáci po opuštění základní školy pokračují ve vzdělávání na některé střední škole) se tento vývoj po roce 1990 projevili především změnou poměru přijímaných na jednotlivé typy středních škol. Podíl přijímaných do gymnázií se mezi lety 1990–2002 zvýšil ze zhruba 15 % na téměř 19 %, ale především se zcela otočil poměr odborného maturitního vzdělávání (uskutečňovaného převážně na SOŠ, částečně též na SOU s maturitou) a nematuritního vzdělávání (uskutečňovaného především na učilištích). Zatímco z necelých 30 % na 46 % vzrostl podíl přijímaných žáků na maturitní odborné vzdělávání, z více než 55 % na necelých 35 % klesl podíl přijímaných na odborné vzdělávání bez maturity. Šance absolventů maturitních oborů uspět na trhu práce jsou přitom již dlouhodobě podstatně vyšší než šance absolventů oborů bez maturity.

Míra nezaměstnanosti absolventů jednotlivých konkrétních oborů je jakýmsi signálem trhu práce o tom, jak je příslušný obor ze strany zaměstnavatelů žádaný či nikoliv. Za ideální vztah trhu práce a vzdělávací sféry lze v tomto smyslu považovat snižování počtu přijímaných do oborů, jejichž absolventi se potýkají s nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti (trh práce je danými absolventy přesycen), a naopak v případě podprůměrné míry nezaměstnanosti absolventů určitých oborů zvyšování podílu přijímaných do těchto oborů (těchto absolventů je na trhu práce relativní nedostatek). Pokud je však počet absolventů daného oboru vstupujících na trh práce stabilně menší (resp. větší), lze po čase očekávat snížení (resp. zvýšení) míry nezaměstnanosti těchto absolventů směrem k průměrné míře nezaměstnanosti.

Jediným indikátorem správného postupu ve sféře vzdělávání je tak míra nezaměstnanosti; ta ovšem reaguje se značným zpožděním a je na místě zdůraznit, že v případě snahy o vzájemné sladění nabídky vzdělávání se situací na trhu práce se jedná o dlouhodobější proces.

Pokud daný kraj reaguje adekvátně na strukturu nezaměstnanosti jednotlivých konkrétních oborů, mělo by docházet k meziročnímu poklesu podílu přijímaných v těch oborech, jejichž absolventi se potýkají s relativně vyšší mírou nezaměstnanosti, a naopak k meziročnímu nárůstu podílu přijímaných v oborech, jejichž absolventi čelí podprůměrné míře nezaměstnanosti. V ideálním případě by tedy mělo jít o nepřímou závislost (korelaci). Ve skutečnosti je však vztah mezi uplatněním absolventů jednotlivých oborů středních škol na trhu práce a obořovou strukturou nabídky středního vzdělávání poněkud diskutabilní; zdá se, že v jednotlivých letech struktura vzdělávací nabídky na změny míry nezaměstnanosti absolventů různých proudů a oborů středoškolského vzdělávání reaguje jen velmi slabě.

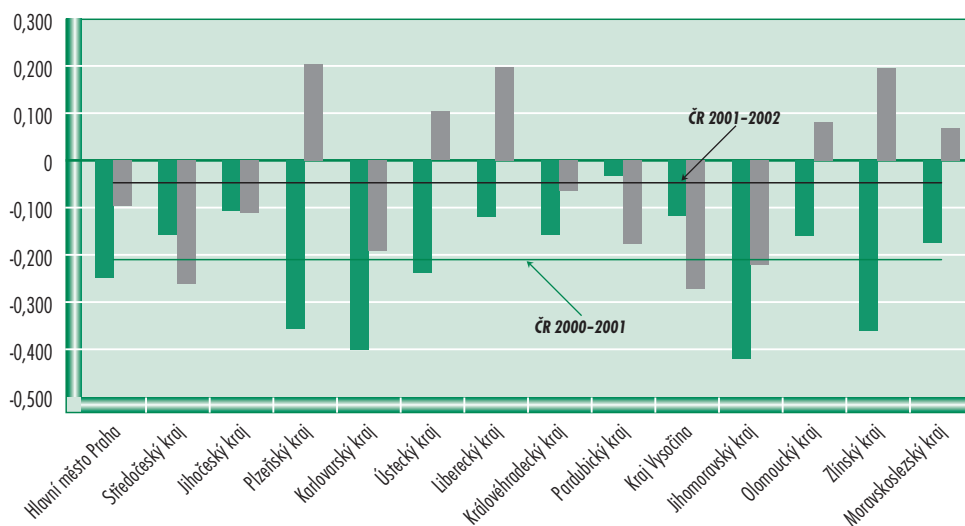
Obecně lze říci, že v roce 2001 byla reakce vzdělávací politiky krajů na signály trhu práce adekvátnější, zatímco v roce 2002 některé kraje reagovaly v rozporu s těmito signály, když korelace struktury nezaměstnanosti absolventů jednotlivých oborů se strukturou přijímaných do těchto oborů byla slabší a u některých krajů dokonce kladná, tzn. že obory, jejichž absolventi čelili vyšší míře nezaměstnanosti, přijímaly větší podíl žáků do prvních ročníků a naopak.

Zároveň je vidět, že korelační koeficienty v některých případech velice kolísají, neboli výsledky v roce 2002 jsou naprosto nezávislé na předchozím roce. Bohužel, analýza se zabývá pouze jednotlivými meziročními změnami ve struktuře přijatých bez přihlídnutí k dlouhodobější tendenci v přijímání studentů. Přizpůsobení struktury přijímaných do jednotlivých oborů studia míře nezaměstnanosti jejich absolventů je proces dlouhodobý a odezva na dříve nastartované změny může být zpožděná. Pozici kraje je proto obtížné hodnotit pouze za pomoci izolovaných meziročních změn a výsledky je zapotřebí brát spíše orientačně.

Obrázek 54:

Korelace meziroční změny přijatých a relativní nezaměstnanosti (ČR a kraje 2000–2002)

■ kraje 2000–2001
■ kraje 2001–2002

Jak již bylo řečeno, cílem jisté regulace je zvyšovat počty přijímaných do těch oborů, jejichž absolventi se potýkají s nižší než průměrnou mírou nezaměstnanosti, a naopak snižovat počty přijatých do oborů s absolventy s nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti. Dlouhodobější odezva těchto změn by se měla projevit v postupném sblížení měr nezaměstnanosti směrem k průměrné nezaměstnanosti. Zřejmě nikdy nelze dosáhnout absolutní rovnosti (vzhledem ke specifickým jednotlivých oborů bude vždy jistá diferenciace měr nezaměstnanosti přetrvávat), přesto vyrovnanější míry nezaměstnanosti (bez extrémních odchylek) svědčí do značné míry o „zdravějším“ stavu.

Následující graf uvádí relativní rozptýlenost měr nezaměstnanosti v jednotlivých oborech kolem průměrné míry nezaměstnanosti v kraji za pomoci variačního koeficientu. Obecně lze říci, že nižší hodnoty variačního koeficientu vypovídají o nižší relativní rozptýlenosti měr nezaměstnanosti a jsou tudíž více žádoucí (hodnoty 0 by bylo dosaženo pouze v případě, že míry nezaměstnanosti ve všech oborech by byly totožné). Variační koeficient přitom nehodnotí absolutní výši nezaměstnanosti absolventů v kraji.

Analýza ukázala, že celostátní vývoj je v zásadě stabilní a nepodléhá výraznějším výkyvům. To však již nelze říci o jednotlivých krajích. Zvláště zajímavé jsou vysoké (a stále rostoucí) hodnoty variačního koeficientu v Hlavním městě Praha, které ukazují, že relativní rozdíly v míře nezaměstnanosti absolventů jednotlivých oborů jsou zde poměrně vysoké. Opačnou situaci lze pozorovat např. v Plzeňském a Jihočeském kraji či v kraji Vysočina, kde míry nezaměstnanosti absolventů jednotlivých oborů nabývají relativně vyrovnaných hodnot.

Oproti roku 2000 došlo v České republice v roce 2001 k celkovému zvýšení podílu přijímaných do *maturitních oborů*, a to při současném poklesu míry nezaměstnanosti jejich absolventů. Nejvýrazněji se tento trend projevil v oborech *ekonomických*, na *gymnáziích* a v *lyceích* (kde však v roce 2001 nebyli absolventi). Míra nezaměstnanosti absolventů oborů *právních a veřejnoprávních* klesla ještě více, nárůst podílu přijímaných do těchto oborů byl však menší. Naopak pokles podílu přijímaných zana-

menaly obory *zemědělství a technická chemie*, což byla žádoucí reakce vzdělávací nabídky na nárůst míry nezaměstnanosti absolventů těchto oborů.

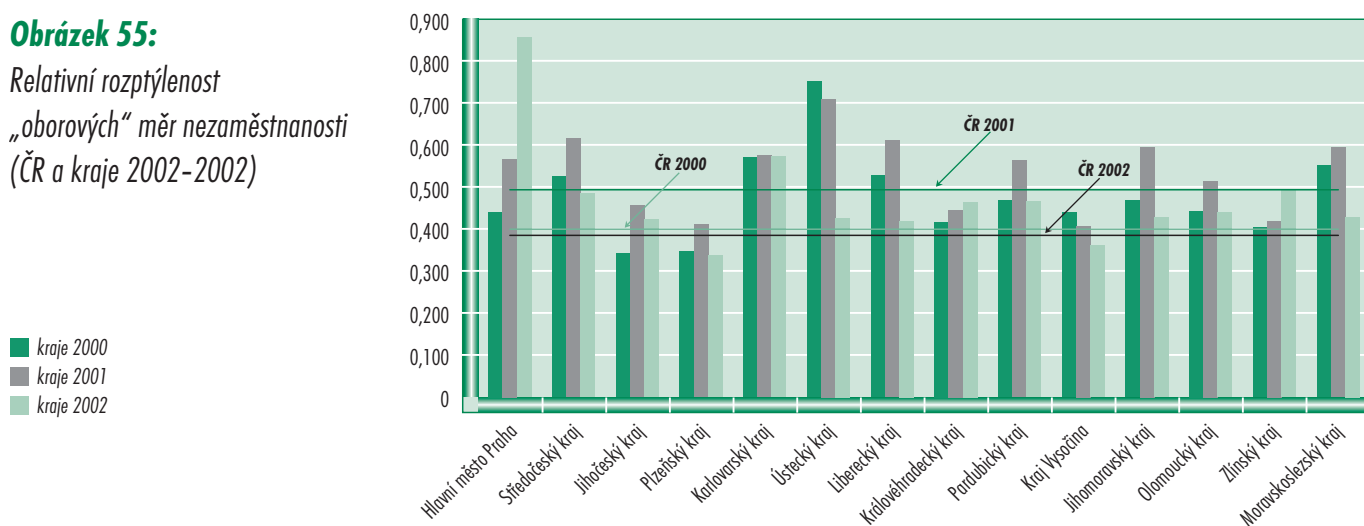
Rok 2001 však byl do jisté míry výjimečným rokem pro *nematuritní obory* – byl to totiž ve sledovaném období jediný rok, kdy došlo ke zvýšení míry nezaměstnanosti absolventů středních odborných učilišť bez maturity. Podíl přijímaných do těchto oborů však pokračoval ve svém dlouhodobém poklesu, a to zejména v oborech *zemědělství, gastronomie a hotelnictví, obchod, potravinářství a stavebnictví*; ve všech těchto oborech míra nezaměstnanosti absolventů vzrostla. Nárůst míry nezaměstnanosti absolventů *ekonomických* nematuritních oborů byl srovnatelný, vzdělávací nabídka však v tomto případě reagovala poněkud nevhodně zvýšením podílu přijímaných.

Na rozdíl od nematuritních oborů středního vzdělávání byl rok 2002 jediným rokem ve sledovaném období, kdy došlo ke zvýšení míry nezaměstnanosti v *maturitních oborech*, což byl výkyv velmi zneklidňující vzhledem k tomu, že nabídka vzdělávání v maturitních oborech celkově dlouhodobě roste. Největší nárůst podílu přijímaných do 1. ročníků zaznamenaly obory *osobní a provozní služby* (zde došlo zřejmě k přesunu nabídky z nematuritních oborů, kde nastal srovnatelný pokles), přičemž absolventi tohoto oboru se v roce 2002 potýkali na trhu práce s největšími problémy (míra nezaměstnanosti absolventů tohoto oboru bez maturity paradoxně naopak klesla). Relativně velký nárůst podílu přijímaných pokračoval také v *lyceích* (v roce 2002 však stále nebyli absolventi) a v *podnikatelských* oborech, a to i přes rostoucí míru nezaměstnanosti. Oproti jiným letům také výjimečně vzrostla míra nezaměstnanosti absolventů *gymnázií*, vzdělávací nabídka však v tomto případě reagovala zcela adekvátně, když se snížil podíl přijímaných. Ještě více se pak snížil podíl přijímaných v dalších oborech s vzrůstající mírou nezaměstnanosti – v oborech *potravinářských a dřevozpracujících* oborech.

V případě *nematuritních oborů* pokračoval celkový pokles podílu přijímaných a klesla i míra nezaměstnanosti absolventů. Nejvíce se snížil podíl přijímaných v oboru *osobní a provozní služby*

Obrázek 55:

Relativní rozptýlenost
„oborových“ měr nezaměstnanosti
(ČR a kraje 2002–2002)

(již zmiňovaný přesun do maturitních oborů), což však paradoxně doprovázel pokles míry nezaměstnanosti absolventů těchto oborů bez maturity a nárůst pro absolventy-maturanty. Ke snížení podílu přijímaných došlo i v oborech *polygrafických, technická chemie* a dále v oborech *uměleckých*, které byly zároveň jedinou kategorií oborů bez maturity, o jejichž absolventy byl na trhu práce v roce 2002 ještě menší zájem než v roce předcházejícím.

Pokračuje tendence z předchozího roku, míra nezaměstnanosti absolventů maturitních oborů klesá rychleji než v nematuritních oborech.

3.4. Ekonomika a financování vzdělávání v mezinárodním srovnání

Vyspělé země vydávají na vzdělávání významnou část ze svých celkových ekonomických zdrojů. Je tomu tak u mnoha důvodů. Jedním z nich však nepochybně je, že výdaje na vzdělávání mají charakter investice, investice do rozvoje lidských schopností a dovedností. Nejnovější výzkumy opět potvrdily, že ekonomická návratnost investic společnosti do vzdělávání činí kolem 6 % ročně bezprostředně po vstupu nově vzdělaných do ekonomické aktivity a kolem dalších 3 % po určité době, kdy se jejich vzdělání promítne do nových technologií, které vedou k následujícímu ekonomickému růstu. Ještě vyšší je individuální návratnost investic lidí do jejich vzdělávání, která se v průměru zemí EU pohybuje kolem 9 %-10 % ročně.⁷⁸ Vedle ekonomických efektů má však vzdělání celou řadu dalších pozitivních vlivů: na zlepšování zdraví a způsobu života, na prodloužení délky života, na snižování kriminality atd. Přitom však délka vzdělání dospělé populace v ekonomicky aktivním věku se v zemích EU zvýšila za poslední dekádu pouze o 0,8 roku. Proto je zvyšování vzdělanosti evropské populace jedním z klíčových cílů současné politiky EU.

Zároveň se však jedná o investici finančně nesmírně náročnou a ve všech zemích světa mají problémy s tím, kde získat potřebné zdroje pro další rozvoj vzdělávání. V každé zemi je proto rozhodování o podílu finančních prostředků, které budou věnovány na vzdělávání jedním z klíčových rozhodnutí, na němž se podílejí orgány státu, regionů a obcí, vedení podniků, různých dalších organizací a koneckonců i žáků a studentů a jejich rodin. Rostoucí poptávka po vzdělávání přitom často vyžaduje nové strategie, které by mobilizovaly další zdroje, zvýšily výkonnost vzdělávacího systému a podpořily jeho pružnost a přizpůsobivost proměňujícím se potřebám společnosti a jejich členů. Evropská unie klade na tyto cíle značný význam a hledá cesty jak ke zvýšení veřejných i soukromých výdajů na vzdělávání, tak i k jejich účinnějšímu a produktivnějšímu využívání, k nasměrování do oblastí, v nichž

lze očekávat více vzdělávacích příležitostí, lepší přístup k nim, vyšší kvalitu i efektivitu.⁷⁹

Jak veliké je množství prostředků plynoucí do vzdělávání či do školství a zda je či není dostatečné, je závislé na mnoha navzájem spolu souvisejících faktorech. Například počet vzdělávacích, který je dán velikostí příslušných věkových skupin obyvatelstva a mírou jejich účasti na vzdělávání v různých stupních a druzích škol, představuje jeden z těchto faktorů. S vyšším počtem vzdělávaných se totiž nutně mění i tomu odpovídající finanční zabezpečení. Počet vzdělávaných také do značné míry ovlivňuje počet učitelů a dalších pracovníků školství. Proměňuje se rovněž podoba a organizace vzdělávání samotného a například důraz na získávání některých dovedností (před pouhým přijímáním vědomostí) s sebou může přinést další nároky na odpovídající zabezpečení (jako příklad lze uvést vybavování škol výpočetní a další moderní technikou, se kterou se žáci učí pracovat).

Výše výdajů na vzdělávání (školství) v dané zemi měřená jako **podíl z hrubého domácího produktu (HDP)**, tedy všeho co se v zemi v určitém roce vyprodukuje, je nejhodnějším a také nejčastěji souhrnným ukazatelem používaným v mezinárodních srovnáních. Na rozdíl od celkového objemu výdajů na školství totiž odbourává nedostatky vyplývající z nestejně velikosti jednotlivých zemí či regionů, jejich rozdílné ekonomické úrovně nebo problémy vzniklé s přepočítáváním různých měnových a cenových hladin (při srovnávání regionů je v tomto ohledu situace pochopitelně přeci jen jednodušší). Pro rozbory je rovněž důležité rozdělení výdajů podle zdrojů, ze kterých prostředky na vzdělávání pocházejí. Zdroje se většinou dělí na veřejné (dále členěné například podle stupně veřejné správy na centrální, regionální a lokální⁸⁰) a soukromé (někdy členěné podle druhu soukromých subjektů na zdroje podniků a zdroje domácností). Výdaje se rovněž dělí podle toho, na které stupně a druhy vzdělávání směřují, tedy podle jednotlivých vzdělávacích či školských sektorů. Z hlediska celoživotního učení se směřování prostředků většinou člení na sektor nižšího školství (někdy dále členěný na předškolní, základní a střední vzdělávání), sektor terciárního vzdělávání (u nás představovaný vyššími a vysokými školami) a sektor dalšího vzdělávání, které probíhá nejen ve školách, ale i v jiných vzdělávacích zařízeních.

Rozbory prováděné mezinárodními organizacemi, kterými jsou v oblasti ekonomiky vzdělání především EU a OECD, dovolují z hlediska celkových tendencí vývoje zdrojů i směřování výdajů na vzdělávání ve vyspělých zemích⁸¹ formulovat několik významných závěrů:

Celkový podíl veřejných výdajů na školství z HDP se mezi jednotlivými zeměmi někdy i výrazně liší, v čase se však jejich hod-

⁷⁸ V posledních letech vyšlo k uvedenému tématu ve světě i v Evropě velké množství nových publikací a materiálů. Jisté shrnutí obsahuje například dokument Evropské komise *The EU Economy: 2003 Review*. Commission of the European Communities, Brussels 2003.

⁷⁹ *Education and Training 2010. Joint Interim Report*. Council of European Union, Brussels 2004.

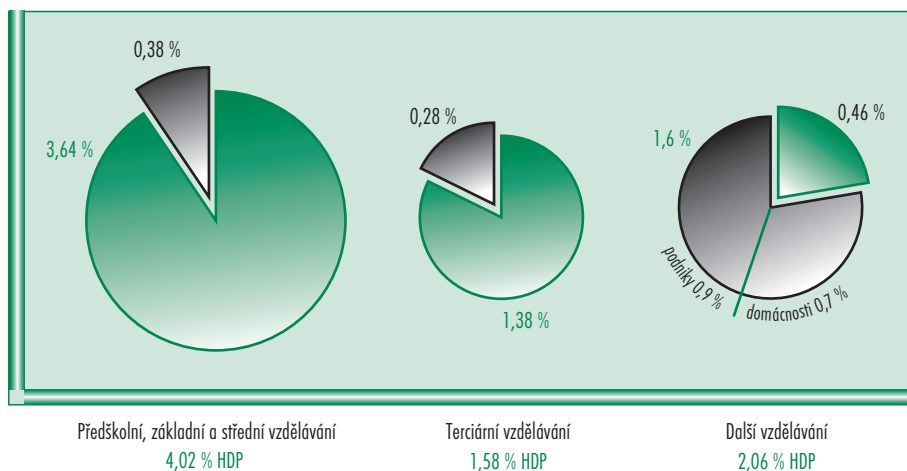
⁸⁰ V současnosti u nás centrální stupeň představují výdaje státního rozpočtu, regionální stupeň výdaje krajských rozpočtů a lokální stupeň pak výdaje obecních rozpočtů.

⁸¹ Pro formulaci uváděných závěrů autor použil analýz EU a OECD, ale zaměřil se především na současné země EU-15. Uváděné údaje vycházejí nejen z údajů školské statistiky jednotlivých zemí, ale také z údajů podniků a domácností. Ne zcela dostatečné statistiky jsou v některých případech nahrazeny kvalifikovanými odhady na základě různých průzkumů a šetření.

Obrázek 56:

Zdroje financování celoživotního učení v EU
- podle sektoru vzdělávání (jako % HDP)

■ veřejné (státní, regionální, obecní) rozpočty
■ soukromé prostředky podniků a domácností

nota mění podstatně méně a v průběhu 90. let se v průměru zemí EU pohybovala stabilně kolem 5 % HDP. Dalších téměř 0,5 % HDP z veřejných zdrojů pak směřuje do vzdělávání dospělých.

Podíl soukromých výdajů na vzdělávání se mírně zvyšuje a v současné době již v průměru zemí EU-15 přesahuje 2 % HDP. A to především díky rostoucím výdajům podniků na další vzdělávání zaměstnanců. Ve školství podíl soukromých výdajů nepřesahuje 0,7 % HDP. Rovněž pro soukromé výdaje na vzdělávání platí jejich vysoká různost mezi zeměmi.

V celkových výdajích na vzdělávání se snižuje podíl výdajů na předškolní, základní a střední vzdělávání, který se dnes pohybuje kolem 4 % HDP. Naopak rostou výdaje na terciární (v současnosti kolem 1,5 % HDP) a především na další vzdělávání (již přes 2 % HDP). Za uvedenými tendencemi jsou jednoznačně změny ve výkonech (počtech vzdělávaných) jednotlivých vzdělávacích sektorů.

Veřejné a soukromé výdaje na vzdělávání jsou velice nerovnoměrně rozděleny podle sektorů vzdělávání, do nichž směřují. Zatímco v předškolním, základním a středním školství výrazně dominují veřejné zdroje, v terciárním vzdělávání soukromé zdroje

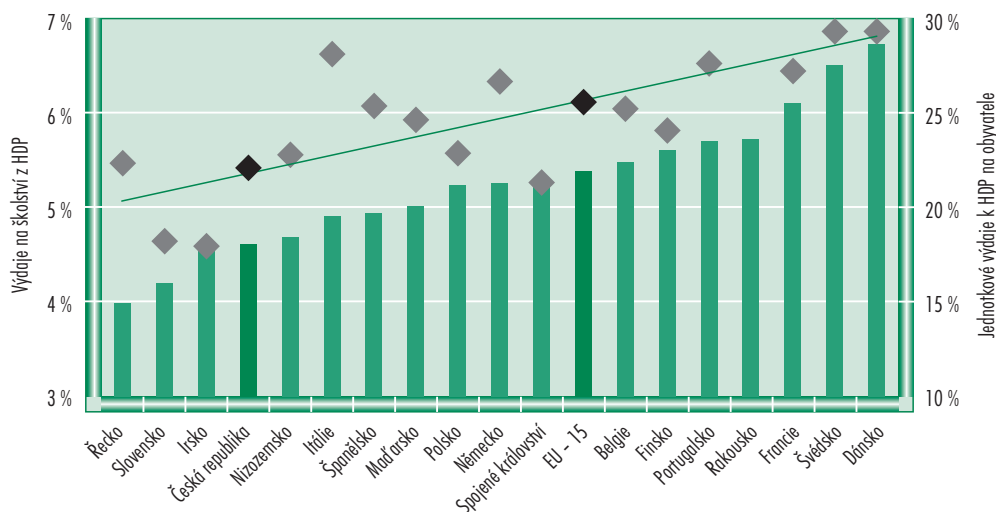
představují již téměř pětinu a v dalším vzdělávání dokonce více než tři čtvrtiny výdajů.

Ukazatele o původu prostředků na vzdělávání, ale ani o vzdělávacích sektorech, do nichž směřují, však pro ekonomickou analýzu nepostačují. Především proto, že nevyjadřují náročnost (nákladovost), a tak potenciálně ani efektivitu výdajů. K tomu je zapotřebí propojit informace o výdajích s informacemi o výkonech, ve vzdělávání tedy především o počtech vzdělávaných žáků a studentů. Z tohoto důvodu je pro mezinárodní či mezikrajová srovnání zcela zásadní úroveň výdajů připadající na jednoho žáka či studenta určitého stupně nebo druhu školy (tedy tzv. jednotkové výdaje) a jejich vnitřní členění (tedy na co konkrétně jsou výdaje použity). Pro porovnávání jednotkových výdajů se jako nejvhodnější míra užívá výše jednotkových výdajů na žáka vzhledem k HDP na obyvatele, neboť také⁸² odbourává řadu problému jiných údajů. **Výdaje na žáka vzhledem k HDP na hlavu** je tedy druhým ze základních ukazatelů celkové ekonomiky a financování školství v jednotlivých zemích a regionech, které se používají v mezinárodních a v meziregionálních srovnáních.

Obrázek 57:

Výdaje na školství
a ekonomická úroveň v evropských
zemích (výdaje na školství k HDP
a průměrné jednotkové výdaje
k HDP na obyvatele v roce 2000)

■ Celkové výdaje na školství jako podíl z HDP
◆ Průměrné výdaje na žáka/studenta k HDP na obyvatele

⁸² Jde totiž o bezrozměrnou hodnotu, která se stejně jako podíl výdajů na vzdělávání z HDP vyhýbá úskalí nestejné ekonomické úrovně jednotlivých zemí a přepočtu různých měnových a cenových hladin.

Analýzy jednotkových výdajů⁸³ v členských zemích EU-15 a v některých nově přistupujících zemích ukazuje několik podstatných skutečností. Za prvé chudší země, mezi něž v rozvinuté Evropě patří i Česká republika, vydávají na vzdělávání většinou menší část svého hrubého domácího produktu (HDP) než země bohaté. A za druhé země, které vydávají na vzdělání menší část HDP, dosahují rovněž většinou nižších jednotkových výdajů na žáka či studenta než země s vyšším podílem výdajů na vzdělávání z HDP. I z tohoto pravidla existují výjimky. Na jedné straně vzhledem k ekonomické úrovni a vyšší výdajů na vzdělávání Itálie tam chodí do škol poměrně malý počet žáků a studentů, což je dáno jak demografickými faktory,⁸⁴ tak i jejich poměrně nízkou účastí na vzdělávání. Na druhé straně pro Spojené království i Irsko platí, že vzhledem ke své úrovni mají dosti nízké jednotkové náklady a s menším objemem prostředků vzdělávají poměrně značné počty žáků a studentů.

Výdaje České republiky se nacházejí dost výrazně pod průměrnou úrovní zemí EU-15 a podstatně zaostávají za situací ve Skandinávských zemích. Zároveň však na tom nejsme nejhůře ani v celkových výdajích na vzdělávání z HDP (ze zemí EU-15 je na tom hůře Irsko a Řecko), ani v jednotkových výdajích (ze zemí EU-15 je za námi Irsko a Spojené království). Je rovněž důležité brát v úvahu naši nižší ekonomickou úroveň a tedy i nižší úroveň HDP. Je jasné, že například srovnání v eurech pro nás dopadá ještě mnohem nepříznivěji, a to i při přepočítání naší nižší cenové úrovně na evropský průměr. Zároveň je však třeba poznamenat, že již Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy v ČR⁸⁵ z roku 2002 osvětlil některé další důležité skutečnosti, které mezinárodní srovnání ovlivňují.

Srovnání jednotkových výdajů na jednotlivých stupních školství ukazuje jisté diference mezi výdaji v České republice a v průměru zemí EU. Ovšem vzhledem k tomu, že i mezi zeměmi EU-15 lze

nalézt značné odchylky, je nutné si všimnout i jich. Zatímco v jednotkových výdajích v poměru k HDP na obyvatele vykazuje ČR ve srovnání s průměrem zemí EU-15 slušné ukazatele v předškolním a v terciárním vzdělávání, výrazně zaostává v jednotkových výdajích na středoškoláka a především na žáka základní školy. Poměrně slušné jednotkové výdaje na české mateřské školy mají základ především v nižším počtu dětí připadajících na jednu učitelku. Je to spojené s dlouhodobou tradicí kvalitní pedagogické práce na českých mateřských školách, která není ani zdaleka obvyklá ve všech zemích EU-15 a je oprávněně předmětem zájmu zahraničních odborníků. Obdobná situace našich vyšších a vysokých škol⁸⁶ je naopak spojena především s přetrvávajícím vysokým počtem hodin tzv. přímé výuky,⁸⁷ který je v zahraničí většinou nahrazován samostatnou prací a studiem studentů.

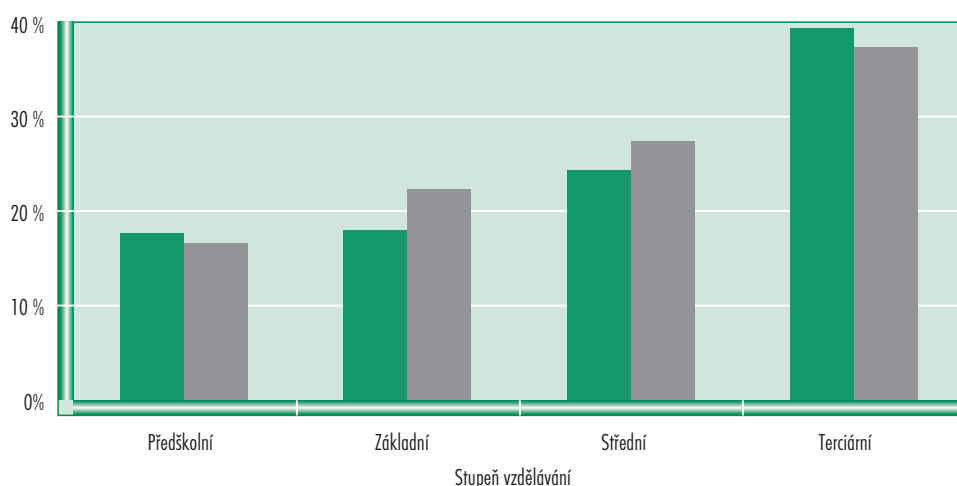
Na nepříznivou situaci České republiky v mezinárodním srovnání výše jednotkových výdajů na žáky základních a středních škol je zapotřebí se podívat důkladněji a pokusit se o zjištění rozdílů ve struktuře jednotkových výdajů mezi jednotlivými zeměmi a faktorů, které jejich výši ovlivňují. Nejpodstatnější a také největší složkou jednotkových výdajů (téměř tři čtvrtiny) tvoří osobní výdaje (mzdové výdaje a odvody) na pedagogické, ale také na nepedagogické pracovníky. Osobní a mzdové výdaje jsou dány jednak počtem pedagogických i nepedagogických pracovníků připadajících na jednoho žáka, jednak průměrnou výší platů a mezd těchto pracovníků. Druhou složkou jednotkových výdajů jsou pak ostatní výdaje škol na žáka. Do nich jsou započítány i veškeré jiné běžné výdaje, které lze rovněž vztáhnout k počtu žáků základních a středních škol. Vedle toho je však nutné brát v úvahu i kapitálové výdaje, u kterých je ovšem jejich jednotková výše na žáka ukazatelem poněkud spornějším.

Celkově jsou jednotkové výdaje na žáky základních a středních škol v ČR ve vztahu k HDP na obyvatele o 16 % nižší, než činí prů-

Obrázek 58:

Jednotkové výdaje:
ČR a průměr zemí EU 2000
(průměrné výdaje na žáka/studenta
podle stupně vzdělávání k HDP
na obyvatele)

■ Česká republika
■ EU - 15

⁸³ V tomto případě se jedná o jednotkové výdaje na žáky a studenty všech stupňů a druhů škol. Údaje jsou převzaty z databáze OECD.

⁸⁴ Itálie má i na Evropské poměry velmi nízký podíl dětí a mladých lidí z celkové populace.

⁸⁵ Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy v České republice. MŠMT, Praha 2002.

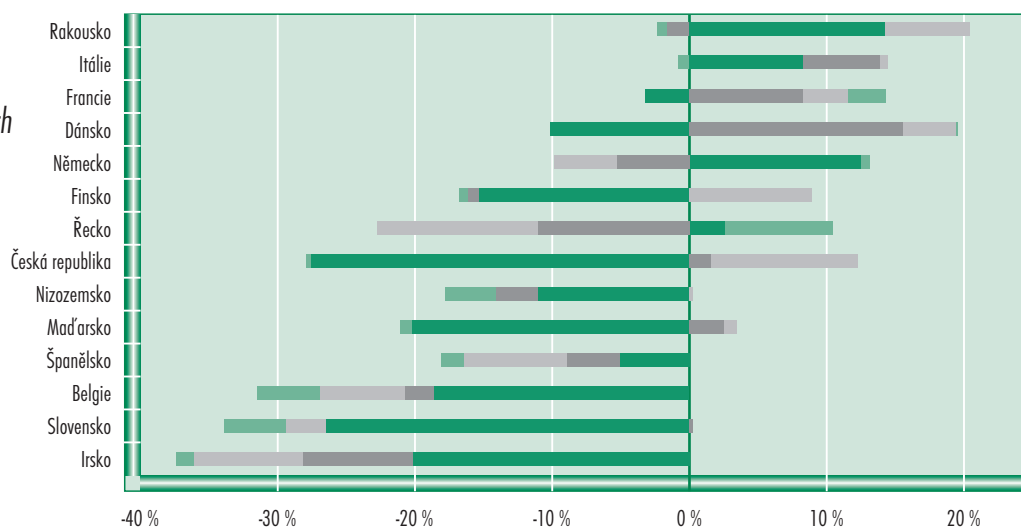
⁸⁶ Vysoké školy ale samozřejmě v českém terciárním sektoru výrazně dominují. Jejich jednotkové výdaje jsou také podstatně vyšší než jednotkové výdaje vyšších odborných škol.

⁸⁷ Na našich vysokých školách mají studenti v průměru stále ještě kolem 20-25 hodin přímé výuky s učitelem.

Obrázek 59:

Výdaje na žáky ZŠ a SŠ v Evropě
v roce 2000 (odchylky jednotlivých
druhů výdajů od průměru
jednotkových výdajů v EU-15)

- Jednotkové osobní výdaje na učitele
- Jednotkové osobní výdaje na neučitele
- Ostatní běžné jednotkové výdaje
- Kapitálové jednotkové výdaje

měr zemí EU-15. Relativně nejnižší jednotkové výdaje má ze zemí EU - 15 Belgie a Irsko (také Maďarsko a Slovensko je má nižší než ČR), naopak nejvyšší má Rakousko, Itálie, Francie a Dánsko. V různých složkách výdajů však situace není ani zdaleka jednoznačná. Nejvýznamnější přitom je analýza jednotkových osobních (a tedy mzdových) výdajů na učitele,⁸⁸ neboť v evropském průměru tvoří téměř dvě třetiny veškerých výdajů na žáka.

Jednotkové osobní výdaje na učitele jsou ovlivněny za prvé relativní výší učitelských platů a za druhé počtem učitelů na žáka. Česká republika má v tomto ukazateli zdaleka nejvyšší zápornou odchylku -27 % ze všech srovnávaných zemí. Přibližuje se jí pouze situace na Slovensku s -26 %, s větším odstupem pak následuje Maďarsko a v Irsku (obě země -20 %) a Belgie (-19 %). Z těchto zemí má však Irsko zdaleka nejnižší počet učitelů na žáka,⁸⁹ což také vysvětluje jeho nízké jednotkové osobní náklady. Po odečtení vlivu počtu učitelů na žáka je zřejmé, že vzhledem k ekonomické a životní úrovni a k úrovni příjmů má Česká republika hned po Maďarsku a srovnatelně se Slovenskem relativně nejnižší platy učitelů základních a středních škol ze všech srovnávaných zemí. Jsou 34 % pod průměrnou úrovní zemí EU-15. Relativně nejlépe placení učitelé jsou ze srovnávaných zemích v Německu⁹⁰.

Ostatní složky jednotkových výdajů základních a mateřských škol již nejsou tak podstatné, protože dohromady jen mírně převyšují třetinu z celkových výdajů. Mzdy a odvody nepedagogických pracovníků představují zhruba desetinu výdajů a jejich úroveň u nás relativně odpovídá evropské situaci. Na ostatní běžné jednotkové výdaje školy utratí necelou pětinu a Česká republika v nich dosahuje relativně poměrně vysokých hodnot. Vedle toho, že nízký podíl osobních výdajů na učitele virtuálně zvyšuje podíl ostatních výdajů, je to způsobeno i některými školskými výdaji, které nejsou ve všech zemích obvyklé, jako je například stravování, ubytování, zájmové vzdělávání apod. Kapitálové výdaje tvoří

v Evropě jen asi 7 % celkových jednotkových výdajů, ani v tomto údaji nevybočujeme nijak zvlášť z evropského průměru.

S vyšší jednotkových výdajů na středoškoláka souvisí poměr mezi všeobecným a odborným vzděláváním. Všeobecné vzdělávání je obecně levnější, a proto podíl všeobecně zaměřených středních škol do jisté míry určuje finanční náročnost středního školství. V zemích jako je Německo, Rakousko a Švýcarsko zvyšuje vyšší podíl odborného vzdělávání i jednotkové výdaje. Rovněž Česká republika s vysokým podílem odborného vzdělávání by měla mít výdaje na středoškoláka vztahené k HDP na obyvatele o něco vyšší. Naše v rámci Evropy podprůměrné výdaje na žáka středních škol tak ještě zesilují argumenty o nedostatečné úrovni výdajů českého školství.

C3.5. Srovnání ekonomiky a financování regionálního školství v krajích ČR

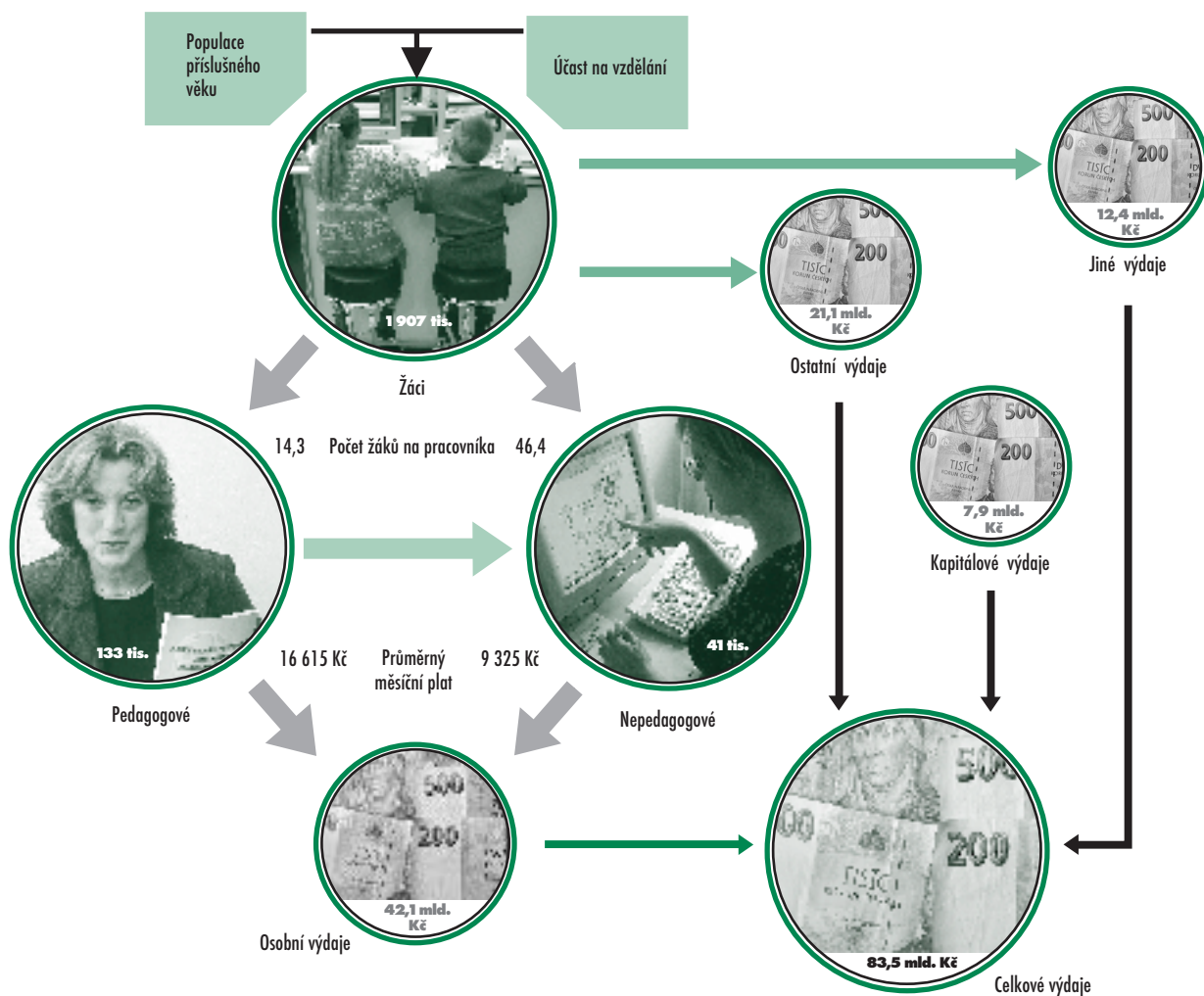
Celkové výdaje na vzdělávání v regionálním školství se mezi jednotlivými kraji značně liší. Mezikrajové rozdíly jsou způsobeny řadou faktorů, mezi nimiž je pochopitelně nejdůležitější velikost školské populace každého kraje, tedy počet žáků, kteří se v kraji vzdělávají v různých stupních, typech a druzích škol. Velikost školské populace do značné míry souvisí s celkovým počtem obyvatel kraje, ale nezáleží jenom na něm. Souvisí také s demografickým - věkovým - složením populace kraje a podílem lidí ve věku školní docházky, s mírou účasti různých věkových skupin na vzdělávání a s rozsahem migrace za vzděláváním na školy v jiných krajích nebo naopak odjinud na školy v kraji. Srovnávat absolutní údaje o celkových výdajích na vzdělávání mezi různě velkými kraji proto nemá příliš význam, stejně jako mezi různě velkými zeměmi.

Stejně jako v mezinárodním srovnání lze rozdíly ve výdajích jednotlivých krajů ČR věnovaných na vzdělávání v regionálním škol-

⁸⁸ V mezinárodním srovnání se na rozdíl od české praxe za pedagogické pracovníky považují učitelé, všichni ostatní jsou pak vedeni jako ostatní (nepedagogičtí) pracovníci.

⁸⁹ V Irsku totiž připadá pouze 5,7, v České republice 6,8 a v průměru zemí EU-15 7,9 učitelů na 100 žáků základních a středních škol.

⁹⁰ Z evropských zemí, které nebyly - pro některé chybějící údaje - zahrnuty do celkové analýzy všech složek jednotkových výdajů mají učitelé základních a středních škol relativně nejvyšší platy vedle Německa také v Portugalsku a ve Švýcarsku.

Obrázek 60: Ekonomika a financování školství (žáci, pracovníci, a veřejné výdaje v ČR 2002)

Pro analýzu a mezikrajové srovnání byly použity následující ukazatele:

- **Počet žáků** – údaje shromážděné k 30. 9. přepočtené na kalendářní roky pro výpočty PaM rok 2002 = 2/3 přepočtených žáků za školní rok 2001/02 + 1/3 přepočtených žáků za školní rok 2002/03 v jednotlivých druzích a typech škol; přepočtení žáci za školní rok = počet žáků v denním studiu + 1/3 počtu žáků v ostatních formách studia.
- **Počet pracovníků** – údaje shromážděné k 30.9. přepočtené na plné úvazky za kalendářní roky; pedagogičtí pracovníci – zaměstnanci, jejichž náplní práce je pedagogická činnost (například, ale nejenom učitelé), nepedagogičtí pracovníci – technicko-hospodářští pracovníci, pracovníci dělnických povolání, obchodně provozní pracovníci, zdravotničtí pracovníci a ostatní pracovníci.
- **Počet pedagogických pracovníků na jednoho žáka** – ukazatel je podílem počtu pedagogických pracovníků (na všech typech škol kromě SOU se jedná pouze o učitele) a počtu žáků denního studia na jednotlivých druzích a typech škol; počet pracovníků je přepočten na plné úvazky, jedná se pouze o pracovníky financované z rozpočtu MŠMT.
- **Počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka** – ukazatel je podílem počtu nepedagogických pracovníků a počtu žáků denního studia na jednotlivých druzích a typech škol přepočteného na kalendářní rok; počet pracovníků je přepočten na plné úvazky za kalendářní rok.
- **Průměrný plat** – ukazatel je průměrem platů pracovníků jed-

notlivých úrovní a typů vzdělávání váženým příslušným počtem pracovníků přepočteným na plné úvazky za kalendářní rok; plat pracovníka určitého typu školy = roční hrubý plat zahrnující nárokové a nenárokové složky / průměrný přepočtený počet pracovníků za kalendářní rok; údaje shromážděné k 30. 9.

- **Jednotkové osobní výdaje** – ukazatel je součinem průměrného celoročního platu pracovníků na jednotlivých druzích a typech škol (včetně odvodů) a počtem pracovníků na jednoho žáka.
- **Jednotkové výdaje** – ukazatel je podílem neinvestičních výdajů z rozpočtu (kapitoly 700-obce, DSO a krajské úřady a 380 – Okresní úřady) na jednotlivé druhy a typy škol a příslušných počtů žáků (přepočtených za kalendářní rok).
- **Ostatní výdaje** – ukazatel je rozdílem celkových neinvestičních výdajů a osobních výdajů, zahrnuje výdaje na energii, vodu, teplo, nájemné atp.
- **Jiné výdaje** – výdaje na ostatní zařízení regionálního vzdělávání (záležitosti vzdělávání a zájmového studia jinde neuvedené, školní družiny, kluby, stravování, školy v přírodě, ubytování a hospodářství SŠ, výchovná zařízení a diagnostické ústavy, zařízení výchovného poradenství, ZUŠ, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy jiné neuvedené, ostatní zařízení související s výchovou a vzděláváním mládeže jinde neuvedené).
- **Celkové investiční a neinvestiční výdaje** – údaje převzaty ze Státního závěrečného účtu, kapitola 333-MŠMT, 700-Obce a DSO, KÚ a 380-Okú.

ství ukázat na rozdílech v relativních ukazatelích, z nichž se celkové výdaje krajů skládají a které je zároveň dovolují porovnat bez ohledu na školskou velikost jednotlivých krajů. Těmito ukazateli jsou výše jednotkových výdajů na žáka různých stupňů, typů a druhů škol jednotlivých stupních vzdělávání a míra účasti dané populace na něm. Celkové výdaje kraje s nízkým podílem dětí navštěvující daný typ nebo druh školy avšak s vysokými jednotkovými náklady se tak mohou vyrovnat výdajům kraje, kde stejný typ školy navštěvuje vysoký podíl dětí, avšak náročnost na výkony škol je kompenzována nižšími jednotkovými výdaji. Postup srovnávací analýzy jednotkových výdajů v krajích ČR je možné sledovat na názorném schématu.

Následující ekonomická analýza přináší srovnání situace v ČR a ve čtrnácti českých krajích v letech 2001 a 2002. Nejprve se týká jak celkových jednotkových výdajů na regionální školství v krajích, tak výše jejich jednotlivých složek. Avšak vzhledem ke značným rozdílnostem mezi různými stupni a druhy škol se poté věnuje rovněž rozboru jednotlivých složek výdajů i na úrovni mateřských, základních středních a vyšších a speciálních škol. Pro dobré porozumění rozborů je důležité vyjasnit pojmy a údaje, s nimiž se v analýze pracuje.

Výdaje krajů na vzdělávání

Jednotlivé kraje ČR se výší výdajů na různé úrovně a typy vzdělávání mezi sebou liší. Odlišnosti vznikají především v objemu **osobních výdajů** (a tedy i osobních jednotkových výdajů), které jsou dány počtem pracovníků a výší jejich platu (mzdy) a příslušnými odvody. Tvoří totiž nejvýznamnější – 85 % – součást veškerých výdajů na vzdělávání v regionálním školství. Vzhledem k tomu je rozbor osobních výdajů přepočtených na jednoho žáka, tedy jednotkových osobních výdajů, rozdělen zvláště na pedagogické a na nepedagogické pracovníky. Nejvíce se jednotlivé kraje vzájemně odlišují výší jednotkových osobních výdajů na pracovníky speciálních škol a středních škol a VOŠ, nejméně naopak na pracovníky základních škol.

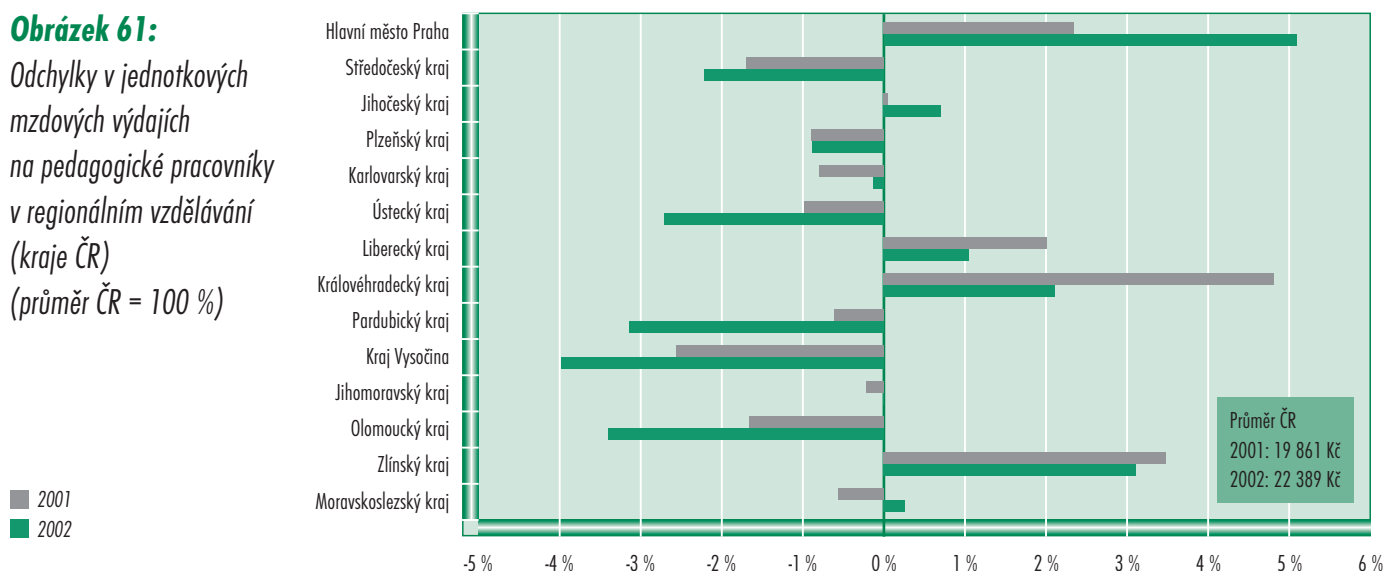
Rozhodující část osobních výdajů je směřována **pedagogickým pracovníkům**. Jednotkové osobní výdaje na pedagogy

tvoří až 70 % celkových jednotkových výdajů krajů na vzdělávání. Vztah mezi oběma rozhodujícími faktory výše osobních výdajů, tedy mezi počtem pracovníků na žáka a výší jejich platu, byl v letech 2001 a 2002 na různých úrovních regionálního vzdělávání různý. Zdá se logické, že pokud je zaměstnáván relativně větší počet pracovníků, odrazí se to v nižší úrovni jejich platu. Tento vztah (záporná korelace mezi oběma proměnnými) byl v kategorii pedagogických pracovníků poměrně silný v předškolním a speciálním vzdělávání, méně již pak na základních, středních a vyšších odborných školách. Na středních a vyšších odborných školách se pak v roce 2002 projevil dokonce opačně, to znamená, že rychlejší zvyšování relativního počtu pracovníků na žáka šlo ruku v ruce s nadprůměrným růstem jejich platů.

Téměř pro všechny kraje ČR platí, že celostátně nadprůměrnou úroveň osobních výdajů na pedagogy některého stupně vzdělávací soustavy doprovází jejich celostátně podprůměrná úroveň na jiném stupni škol. Odlišnosti mezi kraji pak tedy spočívají především v míře, do jaké právě jedna z obou tendencí ve výši mzdových prostředků pro pedagogické pracovníky převažuje. Jedinou výjimkou je v tomto ohledu Ústecký kraj, kde byla v roce 2002 úroveň mzdových výdajů pro pedagogy celostátně podprůměrná na všech zkoumaných úrovních regionálního školství, což bylo způsobeno jak nízkým počtem pedagogických pracovníků na jednoho žáka, tak relativně nízkou výší platu pedagogů, a to opět na všech úrovních vzdělávání.

K největšímu navýšení jednotkových osobních výdajů na pedagogy mezi lety 2001 a 2002 došlo v Hlavním městě Praha (o 3 200 Kč), takže v roce 2002 se Praha stala krajem, který výší těchto výdajů nejvíce převyšoval celostátní průměr; následovaly kraje Zlínský a Královéhradecký (ten vykazoval nejvyšší jednotkové osobní výdaje na pedagogy v roce 2001). Naopak nejméně vzrostly jednotkové osobní výdaje na pedagogy v Pardubickém kraji (o 1 950 Kč). Přesto v roce 2002 výší těchto výdajů nejvíce zaostávaly za celostátním průměrem kraje Vysočina a Olomoucký.

Obrázek 61:
Odchylky v jednotkových mzdových výdajích na pedagogické pracovníky v regionálním vzdělávání (kraje ČR)
(průměr ČR = 100 %)

Podstatně menší složku jednotkových osobních výdajů (zhruba 16 %) tvoří výdaje na *nepedagogické pracovníky*. V této kategorii pracovníků platil vztah mezi relativním počtem pracovníků a výší jejich platu (záporná korelace) na rozdíl od kategorie pedagogů nejsilněji na úrovni středních a vyšších odborných škol. Velmi silný, avšak opačný vztah (kladná korelace) se projevil ve speciálním vzdělávání, to znamená, že zvyšování počtu zaměstnanců bylo v průměru doprovázeno zvyšováním jejich platů. V mateřských a základních školách se pak téměř žádný vztah mezi oběma ukazateli neprojevoval (pouze na základních školách v roce 2002, podobně jako ve speciálním vzdělávání v „kladném smyslu“). Platy nepedagogických pracovníků pak byly těsněji svázané s výší platu pedagogů na úrovni mateřských a základních škol, zatímco na středních a vyšších odborných školách a především ve speciálním vzdělávání mezi platovými úrovněmi obou kategorií pracovníků žádný silný vztah neexistoval (ve speciálním vzdělávání se však projevila poměrně silná korelace v počtech pedagogických a nepedagogických pracovníků na jednoho žáka).

Stejně jako v případě mzdových výdajů na pedagogy, i u nepedagogických pracovníků platí, že naprostá většina krajů vynakládá vyšší než celostátně průměrné osobní výdaje na tyto pracovníky v některých typech škol, zatímco v jiných typech škol jsou výdaje celostátně podprůměrné. Výjimkou v tom je Jihomoravský kraj, kde jednotkové osobní výdaje na nepedagogické pracovníky převyšovaly v roce 2002 celostátní průměr ve všech stupních regionálního školství, a na druhé straně kraj Vysočina, kde se naopak výše osobních výdajů na nepedagogické pracovníky všech typů škol pohybovala pod průměrem ČR.

Jednotkové osobní výdaje na nepedagogické pracovníky vzrostly v letech 2001–2002 podstatně méně než v kategorii pedagogů. Nejvíce vzrostly v Královéhradeckém kraji (o 593 Kč) a v Jihomoravském kraji (502 Kč). Výše jednotkových osobních výdajů na nepedagogické pracovníky v těchto krajích zároveň v obou letech nejvíce převyšovala celostátní průměr. Naopak nejméně vzrostly jednotkové osobní výdaje na nepedagogické pracovníky v kraji Karlovarském (o 272 Kč) a Pardubickém (o 280 Kč).

Karlovarský kraj se v roce 2002 stal zároveň krajem s nejnižšími jednotkovými osobními výdaji na nepedagogické pracovníky, následovaný však nikoli krajem Pardubickým, ale Vysočinou (s nejnižšími jednotkovými osobními výdaji na nepedagogické pracovníky ještě v roce 2001).

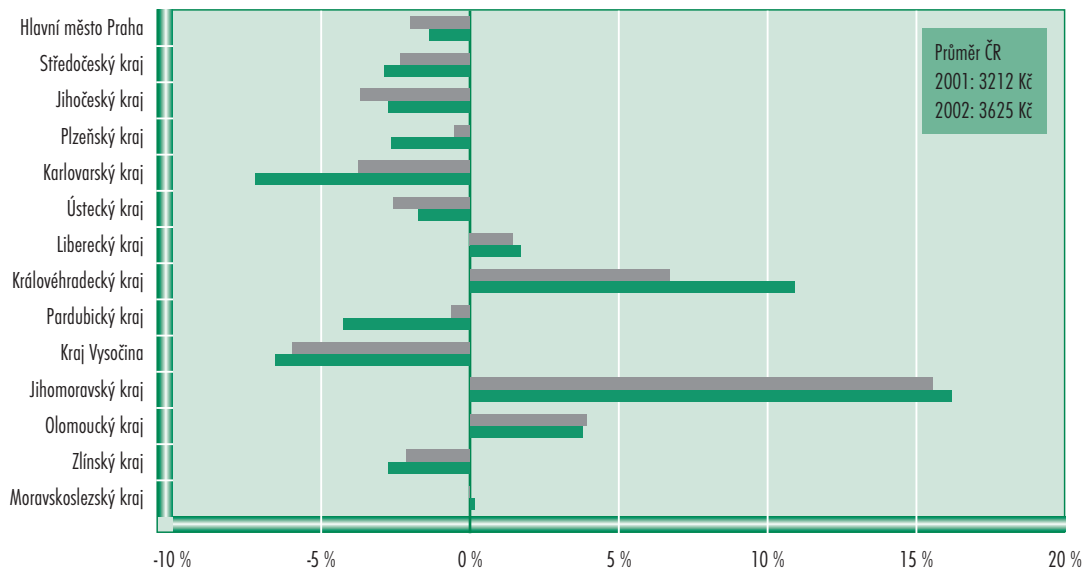
Jednotkové osobní výdaje na jednotlivých úrovních vzdělávání společně s ostatními výdaji škol pak tvoří celkové neinvestiční **jednotkové výdaje** krajů na školy. Z jejich celkové úrovně je patrné, že největší rozdíly mezi jednotlivými kraji ČR vznikají především na úrovni speciálních škol, popřípadě středních škol a VOŠ, zatímco rozdíly na úrovni základních a mateřských škol jsou přeci jen menší. V několika krajích je však situace odlišná. V Hlavním městě Praha výrazně nadprůměrné financování žáků nižších stupňů škol převažuje nad menšími rozdíly jednotkových výdajů na střední školy a VOŠ a speciální školy od celostátního průměru. Relativně více se od celostátního průměru liší i jednotkové výdaje na nižších stupních vzdělávání v Pardubickém kraji a v krajích Moravy a Slezska, kde jsou odchylky od celostátně průměrných výdajů na žáka základní školy srovnatelné, popř. větší než odchylky na úrovni středních škol a VOŠ či speciálních škol. Na rozdíl od Prahy jsou zde však jednotkové výdaje na žáky mateřských a základních škol celostátně podprůměrné.

Rozbor jednotlivých složek celkových výdajů na regionální školství v krajích naráží na to, že jednotkové výdaje jsou poměrně rozdílné v různých stupních a typech škol. Jiná struktura účasti na vzdělávání v kraji pak totiž může způsobit odchylky v celkových výdajích i v jejich složkách, které z ní sice objektivně vyplývají, ale zároveň to při jejich vysvětlení nemohlo být vzato dostatečně v úvahu. Proto je důležité provést rozbor jednotlivých složek celkových výdajů také v různých stupních a druzích škol. Rozdíly ve výši jednotkových výdajů jak mezi kraji, tak i mezi různými stupni a typy škol jsou patrné již z porovnání jejich skutečné výše. Uvažujeme-li navíc rozdílnou míru účasti příslušné věkové populace na tom kterém stupni a typu vzdělávání v jednotlivých krajích, získáme přehled o výši celkových výdajů krajů ČR na regionální vzdělávání.

Obrázek 62:

Odchylky v jednotkových mzdových výdajích na nepedagogické pracovníky v regionálním vzdělávání (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

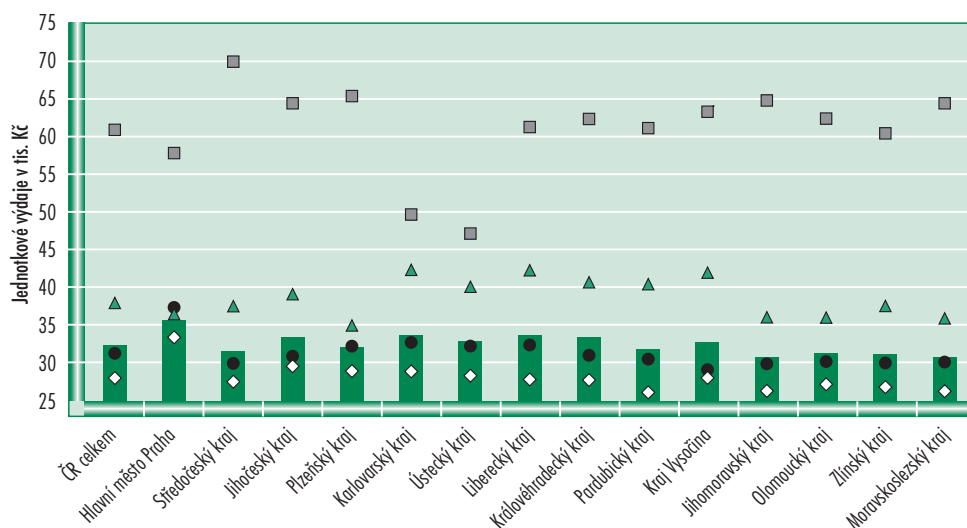
■ 2001
■ 2002

Obrázek 63:

Výdaje na žáka jednotlivých úrovní regionálního vzdělávání (ČR a kraje 2002)

- Regionální vzdělávání celkem
- MŠ
- ◇ ZŠ
- ▲ SŠ + VOŠ
- Spec. školy

Z rozboru údajů je pak například zřejmé, že vysoké jednotkové výdaje v regionálním vzdělávání v Praze jsou dány nejen vysokými jednotkovými výdaji na mateřských a základních školách (naopak jednotkové výdaje na středních a speciálních školách jsou však v Praze podprůměrné), ale také většími počty žáků ve vyšších a zároveň dražších stupních vzdělávání. Opačnou situací lze pozorovat u Středočeského kraje. Celkově podprůměrné jednotkové výdaje jsou sice ovlivněny nižšími jednotkovými výdaji na mateřských a základních školách (ovšem na speciálních školách jsou naopak vysoké), ale také o něco nižší účastí na středoškolském vzdělávání v kraji. Důvody rozdílných jednotkových výdajů na úrovni různých stupňů a druhů škol jsou předmětem následujících rozborů

C3.5.1. Výdaje na mateřské školy**Počty pracovníků**

Relativní počty pracovníků mateřských škol (jejich počty na jednoho žáka) způsobovaly mezi jednotlivými kraji v obou letech poměrně velké rozdíly (větší než výše jejich platů); jednotlivé

kraje se v tomto ukazateli v letech 2001 a 2002 odlišovaly od celostátního průměru až o 8 % (pedagogičtí pracovníci), resp. 12 % (nepedagogičtí pracovníci). Analýza zjišťovala, jak významný vliv měly počty pracovníků na jednoho žáka na výši jednotkových výdajů v krajích.

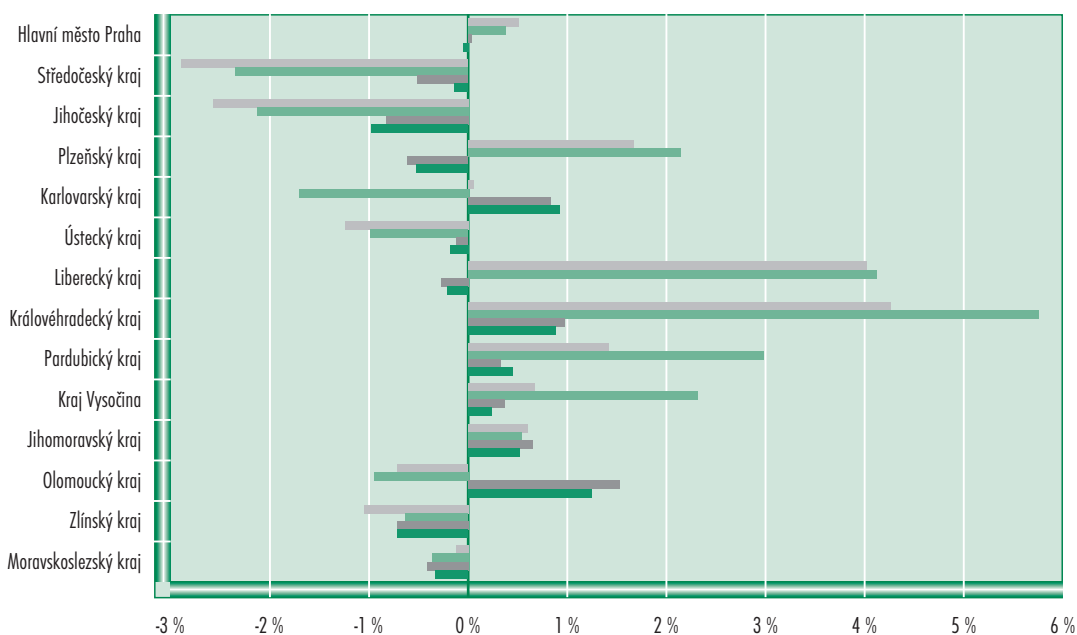
Variabilita *počtu pedagogů na jednoho žáka* mezi jednotlivými kraji v roce 2002 oproti roku 2001 klesla. Téměř ve všech krajích, kromě Karlovarského, hodnota tohoto ukazatele klesla. Nejvyšší počet pedagogů na jednoho žáka vykazovaly v roce 2001 a 2002 kraje Královéhradecký a Liberecký. Podíl počtu pedagogů na jednoho žáka mateřské školy na výši jejich celkových jednotkových výdajů byl o 4 % větší než na celostátní úrovni.

Naopak ve Středočeském a Jihočeském kraji byl v roce 2001 přepočtený počet pedagogů na žáka o zhruba 4 % nižší než celostátní průměr a v roce 2002 zaostával za průměrem ČR ještě o něco více. V těchto krajích se každý pedagog v mateřské škole staral v průměru o větší počet dětí než v ostatních krajích a v průměru v celé ČR, relativně zde tedy bylo zaměstnáno pedagogů méně. Ukazatel počtu pedagogů na jednoho žáka se tak na úrovni jed-

Obrázek 64:

Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotlivých výdajích krajů (MŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

- podíl počtu pdg/ž 2002
- podíl počtu pdg/ž 2001
- podíl počtu nepdg/ž 2002
- podíl počtu nepdg/ž 2001

notkových výdajů těchto krajů podílel o 2,5–3 % méně než na úrovni celé ČR.

Rovněž *počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka* mateřské školy mezi roky 2001 a 2002 klesl, a to ve všech krajích ČR, mezikrajová variabilita tohoto ukazatele však na rozdíl od relativního počtu pedagogů vzrostla. Nejsilnější zastoupení této kategorie pracovníků bylo v roce 2001 i 2002 v krajích Olomouckém (téměř 12 % nad celostátním průměrem), Královéhradeckém a Karlovarském (7–8 % nad průměrem ČR), přičemž pouze v posledním ze jmenovaných se odchylka od celostátního průměru v roce 2002 o něco snížila. Ačkoli v relativním počtu nepedagogických pracovníků se jednotlivé kraje vzájemně lišily více než v případě počtu pedagogů, v tom, jaký podíl měl tento ukazatel na jednotkových výdajích, vznikaly odchylky podstatně nižší, jak ostatně odpovídá zastoupení této kategorie pracovníků ve vzdělávání. Podíl počtu nepedagogických pracovníků na jednoho žáka mateřské školy na celkové úrovni jednotkových výdajů byl tedy ve jmenovaných krajích (s největším zastoupením této skupiny pracovníků) pouze o 0,8 – 1,5 % vyšší než na celostátní úrovni.

Naopak nejmenší počet nepedagogických pracovníků na žáka vykazovaly kraje Jihočeský, Zlínský a Plzeňský (4–5 % pod celostátní úrovní). Podíl tohoto ukazatele na výši jednotkových výdajů těchto krajů byl však vlivem nízkého podílu nepedagogických pracovníků „pouze“ o 0,6–0,8 % menší než na celostátní úrovni.

Platy

Úroveň *platů pedagogických pracovníků* v mateřských školách vzrostla mezi roky 2001 a 2002 ve všech krajích ČR, nejvíce v kraji Jihočeském (o 1 318 Kč), nejméně naopak v kraji Ústeckém (o 1 029 Kč). V úrovni platů existovaly mezi jednotlivými krajemi ČR v obou sledovaných letech značné rozdíly, variabilita mezi nimi se však v roce 2002 snížila. V polovině krajů dosahovali pedagogové v mateřských školách celostátně nadprůměrných platů, v druhé polovině tomu bylo naopak. Nejvíce převyšovaly

v roce 2001 celostátní průměr platy pedagogů v Praze (zhruba o 4 %) a v Jihočeském kraji (o necelá 2 %), naopak nejnižší byly v kraji Královéhradeckém (více než 4 % pod celostátním průměrem), Karlovarském a Libereckém (3 %, resp. 2,5 % pod celostátním průměrem). V roce 2002 se toto postavení mezi ostatními krajemi příliš nezměnilo, ačkoli platy v Praze nevzrostly tak rychle jako v jiných krajích, zatímco v Jihočeském kraji vzrostly naopak rychleji; na opačném pólu se v roce 2002 mezi kraje s nejvíce podprůměrnými platy hned za Královéhradecký kraj zařadila Vysočina (téměř 2,7 % pod průměrem ČR). Podíl platové úrovně pedagogických pracovníků na výši jednotkových nákladů krajů byl v Praze a v Jihočeském kraji v roce 2002 o 1,5 % větší než na celostátní úrovni, v Královéhradeckém kraji, v Kraji Vysočina a v Libereckém kraji byl naopak o 1,5–2 % menší.

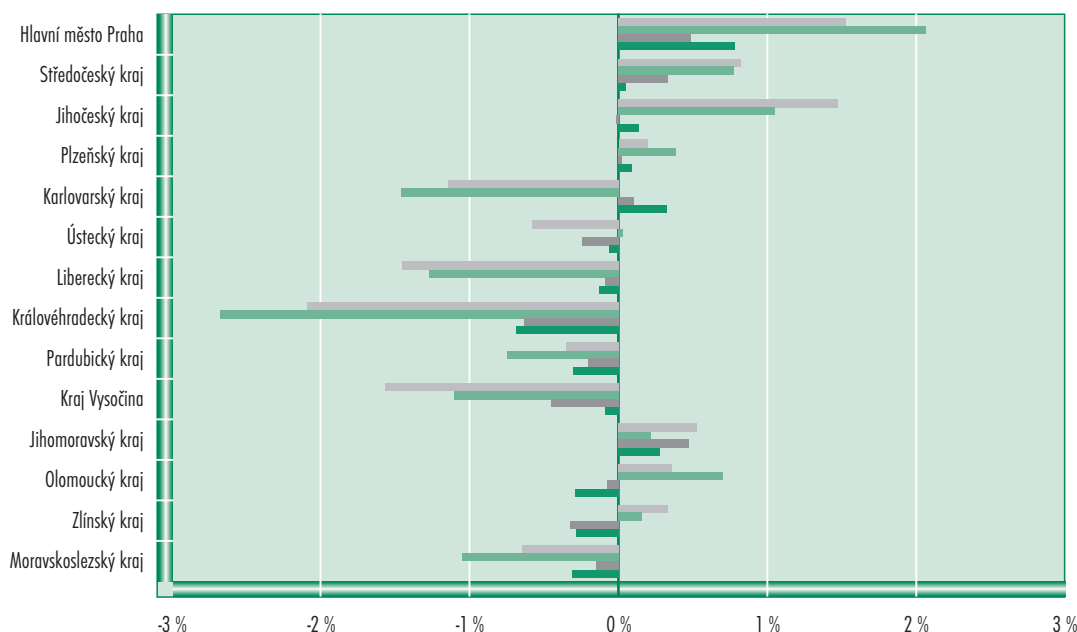
V roce 2002 se snížila rovněž mezikrajová variabilita v *platech nepedagogických pracovníků*, a zároveň došlo k jejich nárůstu ve všech krajích, nejvíce ve Středočeském kraji (o 1 010 Kč), nejméně naopak v kraji Vysočina (o 581 Kč). V roce 2001 nejvíce převyšovaly celostátní průměr platy nepedagogických pracovníků v Praze (o 7,5 %), v Karlovarském a v Jihomoravském kraji (o 2,5 %). V roce 2002 rostly platy nepedagogických pracovníků v Praze o něco pomaleji, přesto si Hlavní město Praha udrželo největší platový „náskok“ před ostatními krajemi ČR (téměř 5 % nad průměrem ČR). Na téměř 5 % se také zvýšila odchylka od celostátně průměrných platů v Jihomoravském kraji a o 3 % tento průměr převýšily i platy nepedagogických pracovníků ve Středočeském kraji. Podíl výše platů nepedagogických pracovníků na úrovni jednotkových výdajů byl v těchto krajích o 0,8–1,5 % vyšší než na úrovni celé ČR.

Naopak v Královéhradeckém kraji byly platy nepedagogických pracovníků v roce 2001 o 5 % nižší než jejich celostátně průměrný plat a v roce 2002 zaostávaly dokonce ještě o něco více. Dalšími krajemi, kde nepedagogičtí pracovníci mateřských škol pobírali v roce 2002 podprůměrné mzdy, byly kraje Vysočina, Zlínský a Ústecký (zhruba 2,5–4 % pod celostátním průměrem). Ve

Obrázek 65:

Odchylky v podílech platů pracovníků na jednotkových výdajích krajů (MŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

■ podíl platu pdg 2002
■ podíl platu pdg 2001
■ podíl platu nepdg 2002
■ podíl platu nepdg 2001

všech třech krajích se přitom rozdily oproti celostátnímu průměru od roku 2001 ještě více prohloubily. Podíl výše platu nepedagogických pracovníků na jednotkových výdajích těchto krajů byl o 1–2 % nižší než na celostátní úrovni.

Osobní výdaje

Relativní počet pedagogických a nepedagogických pracovníků (jejich podíl na jednoho žáka), a úroveň jejich platů společně určují výši osobních výdajů na žáka, které tvoří nejvýznamnější složku jednotkových neinvestičních výdajů; na úrovni předškolního vzdělávání představují v průměru jejich 55 % (osobní výdaje na pedagogy), resp. 11 % (osobní výdaje na nepedagogické pracovníky), zbytek tvoří ostatní výdaje. Jednotlivé kraje se v roce 2001 a 2002 odlišovaly ve výši osobních výdajů od celostátního průměru maximálně o 5 % (v případě pedagogických pracovníků), resp. o 11 % (v případě nepedagogických pracovníků).

Mezi oběma složkami osobních výdajů (platem a počtem pracovníků na žáka) existoval na úrovni mateřských škol ve sledovaném období poměrně úzký vztah, který v roce 2002 ještě významně posílil (nejsilnější záporná korelace ze všech zkoumaných úrovní a typů regionálního vzdělávání, podobně pouze ve speciálním vzdělávání). To znamená, že růst hodnoty jednoho ukazatele poměrně významně ovlivňoval záporný růst ukazatele druhého. Situace v jednotlivých krajích se však různila a od této celkové tendence se mohla někdy i poněkud odlišovat. Zatímco na příklad v Praze byly vysoké platy pedagogů umocňovány jejich relativně vysokým počtem a jednotkové osobní výdaje na pedagogické pracovníky byly tudíž v tomto kraji poměrně vysoké (podobně, ačkoli v menší míře se chovaly kraje Jihomoravský a Plzeňský), v Jihočeském či Středočeském kraji s rovněž poměrně nadprůměrnými platy pedagogů byly celkové osobní výdaje na pedagogy nižší; přes poměrně vysoké platy zde k úsporám docházelo vlivem nízkého počtu pedagogů na jednoho žáka (tento ukazatel se zde nacházel nejvíce pod hladinou celostátního průměru). Naopak v krajích, které ušetřily nejvíce mzdových prostředků díky relativně nízkým platům pedagogů (Královéhradecký, Vysočina), pak bylo těchto pracovníků zaměstnáno relativně nejvíce.

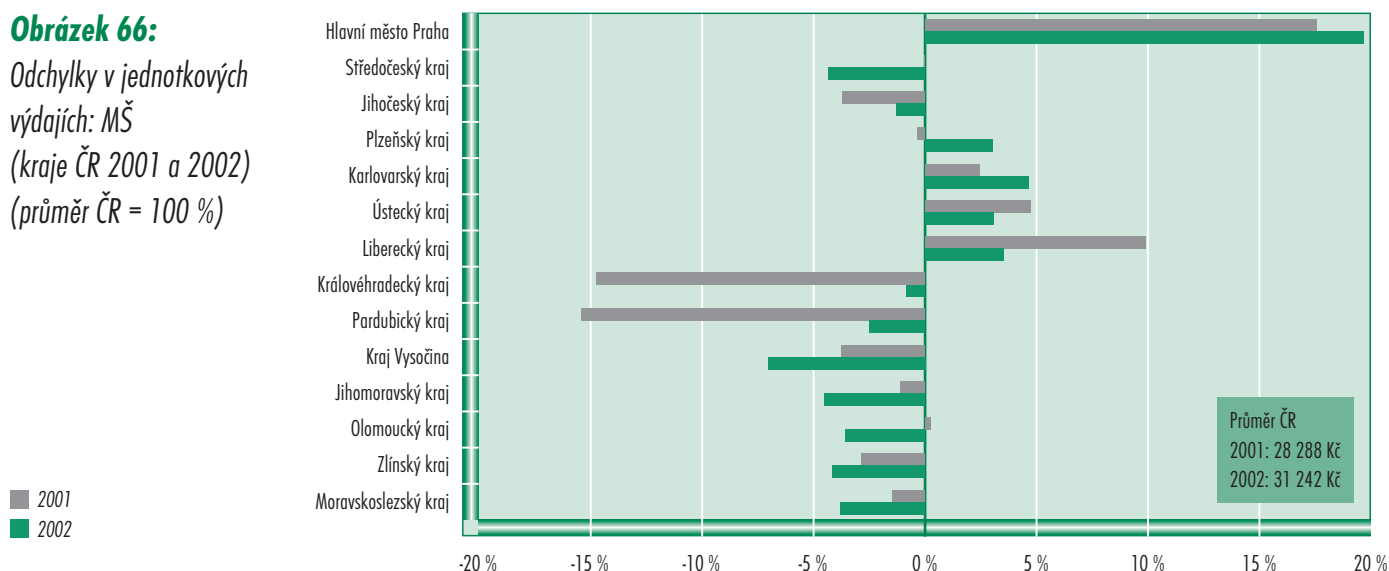
I v případě nepedagogických pracovníků vyrovnaly některé kraje relativně vysoké platy zaměstnáváním nižšího podílu pracovníků, vztah mezi oběma ukazateli (vyjádřený korelačním koeficientem) však byl na rozdíl od pedagogů jen slabý. V roce 2002 na příklad ve Středočeském kraji (s třetí nejvyšší úrovní platů) zůstával počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka o více než 4 % za celostátním průměrem. V krajích, kde byly platy nepedagogických pracovníků nejvyšší (Praha, Jihomoravský), se však tato tendence neprojevila – tyto kraje zaměstnávaly naopak průměrný až nadprůměrný (Jihomoravský kraj) podíl nepedagogických pracovníků. Nejmenší počet nepedagogických pracovníků na žáka pak zaznamenaly kraje Jihočeský, Zlínský a Plzeňský, přičemž ve Zlínském kraji tento nízký stav navíc doprovázel jejich relativně nízké platy. Naopak největší podíl nepedagogických pracovníků byl v roce 2001 i 2002 v krajích Olomouckém a Královéhradeckém – navíc při relativně nízké úrovni platů, a v kraji Karlovarském, kde naopak vyvažoval celostátně nadprůměrné platy této skupiny zaměstnanců.

Jednotkové výdaje na mateřské školy

Do úrovně jednotkových výdajů se v celkovém důsledku promítá vliv jednak osobních, jednak ostatních výdajů. Nejvyšší výdaje na žáka mateřských škol byly v letech 2001 a 2002 vynakládány v Praze. To bylo dáno jak vyššími osobními výdaji (nejvíce nadprůměrné platy pedagogických i nepedagogických pracovníků a zároveň nadprůměrný počet pedagogů na žáka), tak i vysoce nadprůměrnými ostatními jednotkovými výdaji. Kromě Prahy se celostátně nadprůměrné výdaje na žáka mateřské školy vynakládaly také v krajích Plzeňském (až v roce 2002), Karlovarském, Libereckém a Ústeckém (v obou letech). Zatímco v kraji Plzeňském to bylo způsobeno především vyššími osobními náklady na pedagogické pracovníky (nadprůměrný počet pedagogů na žáka a zároveň nadprůměrné platy), v kraji Karlovarském se na nadprůměrných jednotkových výdajích podílely spíše osobní výdaje na nepedagogické pracovníky a ostatní jednotkové výdaje a v kraji Ústeckém výhradně ostatní jednotkové výdaje, které zde tvořily jejich relativně vysoký podíl. V Libereckém kraji to pak byla

Obrázek 66:

Odchylky v jednotkových výdajích: MŠ
(kraje ČR 2001 a 2002)
(průměr ČR = 100 %)

kombinace osobních výdajů na pedagogické pracovníky (nadprůměrný počet pedagogů na žáka) a ostatních jednotkových výdajů. Díky tomu, že zde však jako v jednom z pouze tří krajů ČR v roce 2002 došlo k poklesu ostatních jednotkových výdajů (dále v kraji Jihomoravském a Olomouckém), výrazně méně než v předchozím roce zde vzrostly i celkové jednotkové výdaje.

Relativně „nejlevnější“ byl v roce 2001 žák mateřské školy v Královéhradeckém a Pardubickém kraji, kde celkové jednotkové výdaje byly o 15 % nižší než na celostátní úrovni, což bylo dáno relativně podprůměrnými platy pedagogických i nepedagogických pracovníků a značně podprůměrnou úrovní ostatních jednotkových výdajů. V roce 2002 byly výdaje na žáka mateřské školy nejnižší v Kraji Vysočina, v Jihomoravském a ve Středočeském kraji, a to jednak díky podprůměrným ostatním jednotkovým výdajům, do jisté míry pak také díky úsporám v osobních výdajích (nízké platy v kraji Vysočina či nízký podíl pedagogických i nepedagogických pracovníků na žáka ve Středočeském kraji).

Celkové výdaje krajů na předškolní vzdělávání

Ačkoli výše jednotkových výdajů je pro konečné výdaje krajů rozhodující, přesto mohou být mezikrajové rozdíly v celkových výdajích jiné, neboť záleží, jaký podíl populace toho kterého kraje se předškolního vzdělávání účastní. Účast dětí příslušné věkové populace na předškolním vzdělávání byla v letech 2001 i 2002 zdrojem značných mezikrajových rozdílů (kraje se v tomto ukazateli od celostátního průměru lišily až o 7,5 %).

Poměrně vysoké náklady na žáka mateřské školy v Praze jsou navíc doprovázeny celostátně nadprůměrnou účastí dětí na předškolním vzdělávání. Celkové náklady na tento typ vzdělávání jsou tedy v Praze relativně velmi vysoké. Rovněž v krajích Libereckém, Karlovarském či Ústeckém jsou jednotkové náklady na mateřských školách celostátně nadprůměrné, avšak relativně nízká účast dětí na předškolním vzdělávání (v Ústeckém a Karlovarském kraji nejnižší v celé republice) celkové náklady na mateřské školy snižuje.

Poměrně velmi nízké výdaje na mateřské školy pak vykazoval v letech 2001 a 2002 Moravskoslezský kraj, kde se předškolního vzdělávání účastní o 5 % dětí méně než v průměru v celé ČR, přičemž na jednoho z nich kraj zároveň vydává podprůměrné množství prostředků (nízké osobní i ostatní náklady). Úspory v prostředcích na předškolní vzdělávání pak zaznamenal i Středočeský kraj, kde podprůměrné jednotkové náklady rovněž doprovázela nízká míra účasti dětí na předškolním vzdělávání.

C3.5.2. Výdaje na základní školy

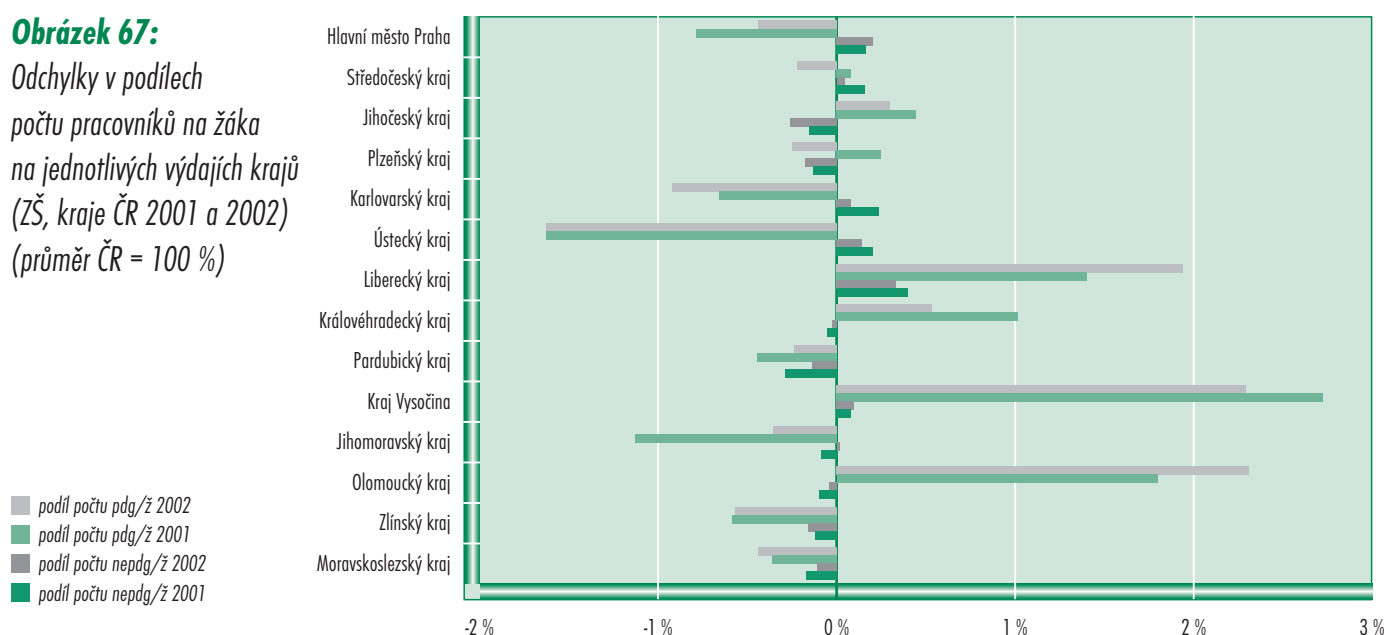
Počty pracovníků

Přepočtenými počty pedagogických a nepedagogických pracovníků na jednoho žáka základní školy se jednotlivé kraje ČR vzájemně odlišovaly podstatně méně než v případě mateřských škol. Zatímco na základních školách způsoboval tento ukazatel odchylku od celostátního průměru ČR maximálně 4,5 %, na mateřských školách to bylo i více než 10 %. Na rozdíl od mateřských škol došlo na základních školách ve všech krajích ČR v roce 2002 k nárůstu počtu pracovníků na jednoho žáka, a to jak pracovníků pedagogických, tak nepedagogických. Analýza opět sledovala, jak významný vliv měly počty pracovníků na jednoho žáka na výši jednotkových výdajů v krajích.

Stejně jako v předškolním vzdělávání i na úrovni základních škol se mezikrajová variabilita v *počtu pedagogů na jednoho žáka* v roce 2002 oproti roku 2001 snížila. Počet pedagogů na jednoho žáka základní školy, jedna ze složek jednotkových mzdových výdajů, v roce 2002 nejvíce vzrostl v kraji Jihomoravském. Nejvyšších hodnot v letech 2001 i 2002 však dosahoval v krajích Vysočina, Olomouckém a Libereckém, kde byl o 2,5–4,5 % vyšší než celostátní průměr. Poskytování základního vzdělávání v těchto krajích tedy vyžadovalo relativně větší počet pedagogů, čímž bylo finančně náročnější. Podíl počtu pedagogů na jednoho žáka na celkové výši jednotkových výdajů zde byl o 1,9–2,3 % vyšší než na celostátní úrovni.

Obrázek 67:

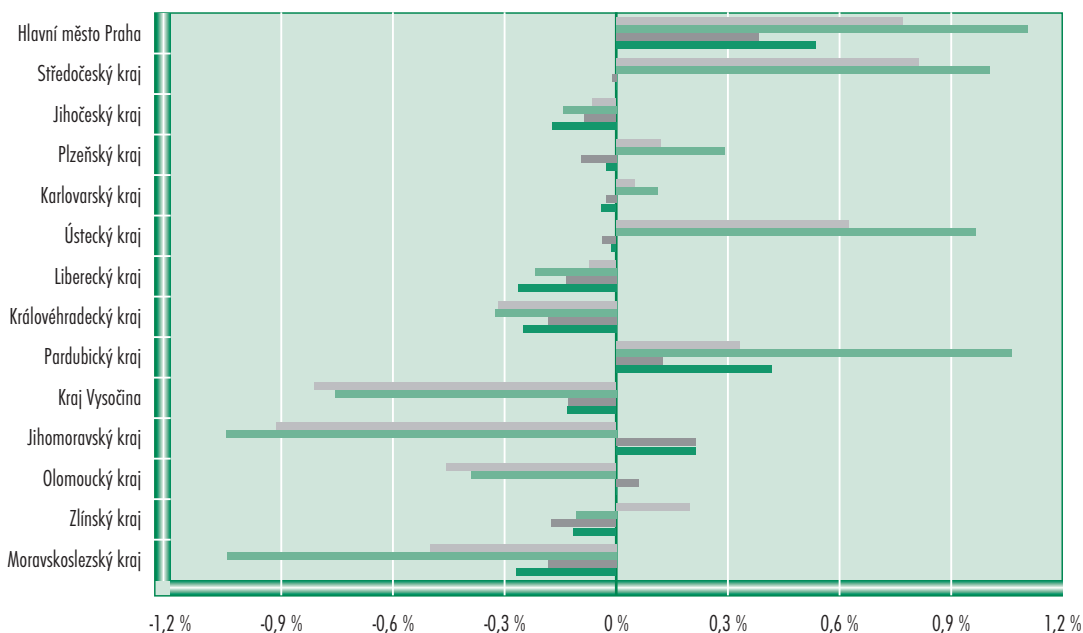
Odchylky v podílech počtu pracovníků na jednotlivých výdajích krajů (ZŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

Obrázek 68:

Odchylky v podílech platu pracovníků na jednotkových výdajích krajů (ZŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

■ podíl platu pdg 2002
■ podíl platu pdg 2001
■ podíl platu nepdg 2002
■ podíl platu nepdg 2001

Naopak v kraji Ústeckém, Karlovarském či Zlínském byl počet pedagogů na jednoho žáka nejnižší ze všech krajů ČR (zhruba 1–3 % pod celostátním průměrem) a podíl tohoto ukazatele na celkové výši jednotkových průměrů zde byl o 0,6 – 1,6 % nižší než na úrovni celé ČR.

V Ústeckém a Karlovarském kraji a v Hlavním městě Praha byl ve stejném období evidován naopak nadprůměrný *počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka*, který v roce 2002 převyšoval celostátní průměr o 1–2,6 %. Největší nárůst oproti roku 2001 zaznamenal relativní počet nepedagogických pracovníků v Pardubickém kraji, vůbec nejvyšší byl však jejich podíl v Libereckém kraji (rovněž jeden z krajů s nejvyšším počtem pedagogů na žáka), když v roce 2001 překročil průměr ČR o 4,5 % a v roce 2002 o 3,6 %. Vzhledem k relativně nižšímu zastoupení nepedagogických pracovníků v oblasti vzdělávání byl však podíl tohoto ukazatele na celkové úrovni jednotkových výdajů Libereckého kraje „pouze“ o 0,3 % vyšší než na celostátní úrovni.

Naopak relativně nejméně nepedagogických pracovníků bylo v roce 2002 zaměstnáno v kraji Jihočeském a Plzeňském, kde se jejich počet na jednoho žáka pohyboval více než 2 % (Jihočeský více než 3 %) pod celostátním průměrem; podíl tohoto ukazatele na celkové výši jednotkových výdajů těchto krajů byl o 0,2–0,3 % nižší než na úrovni celé ČR. V roce 2002 došlo v počtu nepedagogických pracovníků na jednoho žáka, stejně jako v počtu pedagogů, k celkovému poklesu mezikrajové variability.

Platy

Průměrný plat *pedagogických pracovníků* základních škol byl v jednotlivých krajích ČR v roce 2002 maximálně o 2 % vyšší či nižší než jejich celostátní průměrný plat, způsoboval tedy menší mezikrajové rozdíly než relativní počty pedagogů. (Stejně tomu bylo i v případě mateřských škol, avšak na základních školách byly mezikrajové rozdíly opět o něco menší.) Celkově se v roce 2002 oproti předcházejícímu roku snížila i mezikrajová variabilita ve výši platu pedagogů.

Největší nárůst mezi roky 2001 a 2002 zaznamenaly platy pedagogů v Moravskoslezském kraji, nejmenší naopak v kraji Pardubickém. Celkově nejvyšší platy však pobírali pedagogové základních škol v Praze, ve Středočeském a v Ústeckém kraji (1–1,5 % nad průměrem ČR), ačkoli „náskok“ nad celostátním průměrným platem se ve všech těchto krajích oproti roku 2001 snížil. Podíl výše platu pedagogů na úrovni jednotkových výdajů byl v těchto krajích o 0,2–0,3 % vyšší než na celostátní úrovni.

Zároveň se od roku 2001 snížily i záporné odchylky v průměrných platech pedagogů v krajích s relativně nejnižšími platy – v Moravskoslezském a Jihomoravském, kde v roce 2002 pobírali pedagogičtí pracovníci platy o 0,8–1,5 % nižší než celostátní průměr (přestože platy pedagogů v Moravskoslezském kraji vzrostly v letech 2001–2002 nejvíce ze všech krajů ČR). Relativně nízké hladiny dosahovaly v obou letech také platy učitelů v kraji Vysočina a Olomouckém, kde se však jejich zaostání za celostátním průměrem v roce 2002 nezmenšilo, spíše naopak mírně prohloubilo na 1,3 %, resp. 0,7 % pod průměrem ČR. Podíl platu pedagogů na výši jednotkových výdajů byl v těchto krajích v roce 2002 o 0,5–0,9 % nižší než na celostátní úrovni.

Krajské odchylky od celostátního průměrného platu *nepedagogických pracovníků* se v roce 2002 oproti roku 2001 celkově rovněž snížily. Stejně jako v případě mateřských škol i na úrovni povinného vzdělávání (i když v o něco menší míře) nejvíce převyšovaly platy nepedagogických pracovníků celostátní průměr v Praze (5–6 %) a v Jihomoravském kraji (více než 2 %). V roce 2001 byly platy nepedagogických pracovníků značně nadprůměrné také v Pardubickém kraji (o 4 % vyšší), v roce 2002 zde výrazně poklesly, přesto zůstaly třetí nejvyšší v celé ČR. Podíl výše platu této kategorie pracovníků na celkové úrovni jednotkových výdajů v těchto krajích o 0,1–0,4 % převyšoval celostátní průměr. Naopak v Libereckém, Moravskoslezském a Královéhradeckém kraji se platy nepedagogických pracovníků v roce 2001 pohybovaly zhruba 3 % pod celostátním průměrem, přestože ve všech těchto krajích vzrostly platy nepedagogických pracovníků v letech 2001–2002 více než v průměru v celé ČR (v kraji Libereckém

dokonce nejvíce ze všech krajů). V roce 2002 se odchylky od celostátního průměru poněkud snížily a kraje s nejnižšími platy nepedagogických pracovníků zůstaly kraje Královéhradecký a Moravskoslezský, k nimž se přiřadil kraj Zlínský. Ve všech těchto krajích byly platy nepedagogických pracovníků zhruba o 2 % nižší než na celostátní úrovni; jejich podíl na jednotkových výdajích těchto krajů byl pak o 0,2 % nižší než na úrovni celé ČR.

Osobní výdaje

Osobní výdaje na žáka základní školy způsobují mezi kraji ČR menší rozdíly než v případě ostatních typů škol. Zatímco jednotkové na mateřských školách se v roce 2001 a 2002 odchylovaly jednotlivé kraje od celostátního průměru maximálně o 6 % (pedagogičtí pracovníci), resp. 11 % (nepedagogičtí pracovníci), na středních a vyšších odborných školách o necelých 10 %, resp. 23 %, v případě základních škol to bylo pouze o 3,5 %, resp. 8 %. Tyto menší odchylky od celostátního průměru byly způsobeny menšími rozdíly jak ve výši platů, tak v relativním počtu pracovníků (v počtu pracovníků na jednoho žáka).

Mezi dvěma hlavními složkami osobních výdajů – platem a počtem pracovníků – existoval na úrovni základních škol v celé ČR podstatně slabší vztah než v předškolním vzdělávání. To znamená, že pohyb ve výši platu pedagogů způsoboval podstatně menší opačný pohyb v jejich počtech (korelační koeficient byl v roce 2001 -0,285, v roce 2002 ještě menší, -0,256). Na úrovni jednotlivých krajů byl však tento vztah různě silný. V krajích Vysočina, Olomouckém a Libereckém byl v přepočtu na jednoho žáka zaměstnán nejvyšší počet pedagogů, kteří zároveň pobírali v obou letech celostátně podprůměrné platy. Naopak v kraji Ústeckém, Karlovarském či v Praze byl počet pedagogů na jednoho žáka nejnižší ze všech krajů ČR, díky těmto „personálním úsporám“ však pedagogové v těchto krajích (zejména v Praze a v Ústeckém kraji) pobírali celostátně nadprůměrné platy. Tato tendence však zdaleka neplatila ve všech krajích. Například v Jihomoravském či Zlínském kraji, kde byl podíl pedagogů na žáka celostátně podprůměrný, byl zároveň podprůměrný (dokonce nejvýrazněji) i jejich plat.

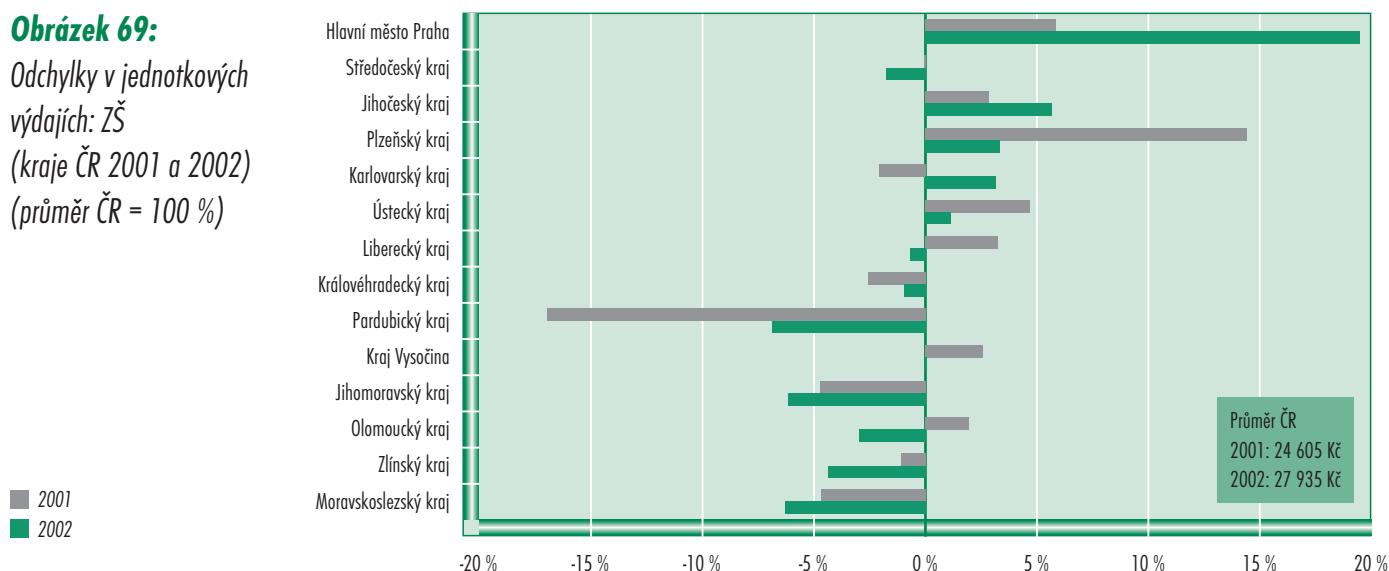
V případě nepedagogických pracovníků byl v roce 2001 vztah mezi jejich relativním počtem a výší platu podstatně slabší, v roce 2002 pak zesílil, avšak ukazatele vykazovaly kladnou korelaci (0,308). To znamená, že nárůst podílu těchto pracovníků vedl v průměru ke zvyšování jejich platů. Situace se však opět v jednotlivých krajích lišila. Některé kraje zaměstnávaly relativně nižší počet osob, čímž vyrovnaly jejich relativně nadprůměrné platy (Plzeňský, Pardubický kraj a Olomoucký), případně na osobních výdajích pro tuto kategorii pracovníků celkově ušetřily i díky nízké úrovni platů (Královéhradecký, Zlínský, Moravskoslezský a Jihočeský kraj). Avšak kraje s nejvyšší úrovní platů nepedagogických pracovníků (Praha, Jihomoravský) úspory v osobních výdajích na tuto kategorii pracovníků nedosáhly, neboť jich zaměstnávaly zároveň nadprůměrný podíl. Přitom počet nepedagogických pracovníků na žáka byl celostátně nadprůměrný i v krajích Vysočina, Libereckém, Karlovarském či Ústeckém, kde však pobírali relativně podprůměrné platy.

Jednotkové výdaje na základní školy

Výše osobních výdajů na žáka z převážné části určuje celkovou úroveň jednotkových výdajů (60 % tvoří jednotkové osobní výdaje na pedagogy, 9 % na nepedagogické pracovníky, zbytek představují ostatní náklady). Jednotkové výdaje byly v roce 2002 na základních školách (stejně jako na mateřských školách) nejvyšší v Praze, kde téměř o 20 % převyšovaly celostátní průměr. Oproti roku 2001 zde přitom velmi výrazně vzrostly; ještě v roce 2001 měl nejvyšší jednotkové výdaje Plzeňský kraj, zde však v roce 2002 nastal naopak jejich pokles. Přesto, pokud jde o finanční náročnost vzdělávání jednoho žáka základní školy, zůstal Plzeňský kraj v roce 2002 společně s Prahou, Jihočeským, Karlovarským a Ústeckým krajem nad úrovní celostátního průměru. Zatímco v Praze byla tato nákladnost způsobena jak vyšší osobních výdajů (především na nepedagogické pracovníky), tak i ostatních výdajů, v jiných krajích nebyly osobní výdaje nikterak nadprůměrné a jednotkové výdaje zde převyšovaly celostátní průměr téměř výhradně z důvodu vysoké úrovně ostatních výdajů.

Obrázek 69:

Odchylky v jednotkových výdajích: ZŠ (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

Naopak až o 7 % „levnější“ než v průměru v celé ČR byli v roce 2002 žáci základní školy v Pardubickém kraji (v roce 2001 dokonce o 17 %) a ve všech moravských krajích, kde byly celkové jednotkové výdaje o 3–7 % nižší než na celostátní úrovni. Důvodem byla v moravských krajích podprůměrná hladina osobních výdajů na pedagogy (Jihomoravský, Zlínský a Moravskoslezský kraj), popř. též na nepedagogické pracovníky (Zlínský, Moravskoslezský kraj), která byla u všech krajů navíc doprovázená značně podprůměrnou úrovní ostatních jednotkových výdajů.

Vnější charakteristiky krajů

Další část analýzy se zabývala otázkou, zda na úrovni okresů a krajů existují nějaké vnější charakteristiky, jenž nesouvisí přímo s organizací a sítí škol a organizací výuky a života na školách, které by však přitom vysvětlovaly poměrně značné rozdíly v jednotkových nákladech. Rozbory se týkaly především různých ukazatelů typu osídlení (jako například hustota osídlení, průměrná lidnatost obcí, rozloha obcí apod.). Ukázaly, že nejnepříhodnějším a přitom jednoduchým ukazatelem typu osídlení, který vysvětluje největší část rozdílů mezi jednotkovými výdaji v jednotlivých okresech a krajích, je „průměrná hustota žáků základních škol“ počítaná jako počet žáků základních škol na km².

Ukazatel průměrné hustoty žáků základních škol pochopitelně těsně souvisí s hustotou dětské populace ve věku 5–14 let, ale i s celkovou hustotou osídlení. Mezi okresy a kraji České republiky nabývá velice rozdílných hodnot. Zatímco na jedné straně v Praze převyšuje 200 žáků na km², ale i v Ostravě, Plzni a Brně přesahuje 100 žáků na km² a v Karviné se této hodnotě velmi blíží, v okresech Prachatice, Český Krumlov, Tachov a Klatovy nedosahuje ani 5 žáků na km². Z hlediska krajů pochopitelně opět dominuje Hlavní město Praha s naprosto největším počtem žáků základních škol na km². Vždyť u druhého nejhustěji osídleného Moravskoslezského kraje se jedná o hodnotu „pouhých“ 26 žáků na km², což je téměř desetkrát méně než v Praze. Nepřekvapuje, že na druhém konci spektra se nalézá Jihočeský kraj s 6,8, Plzeňský kraj se 7,5 a Kraj Vysočina s 8,6 žáků na km².

Analýza prokázala skutečnost, že na územích, kde je hustota obyvatel (a tedy dětí, resp. žáků) vysoká, jsou průměrné výdaje na žáka nižší, než v oblastech s nižší hustotou obyvatelstva. Obecně řečeno je tím vyjádřena skutečnost, že typ osídlení ovlivňuje jednotkové výdaje na žáka základní školy. Přesto se jednotlivé kraje ČR od tohoto obecného trendu různě odchyľují, neboli kraje se srovnatelnou hustotou osídlení mohou vynakládat na žáka základní školy různé výdaje. Kraje, jejichž jednotkové výdaje jsou vyšší, než na základě zjištěného vztahu odpovídá jejich hustotě osídlení, jsou především Hlavní město Praha a dále kraje Karlovarský a Liberecký. Naopak Jihočeský, Plzeňský a Jihomoravský kraj vynakládají na žáka základní školy nižší výdaje, než vzhledem k hustotě jejich osídlení odpovídá celkovému trendu ČR.

Celkové výdaje krajů na povinné vzdělávání

Na výši celkových výdajů krajů na povinné (základní) vzdělávání se vedle výše jednotkových výdajů podílí také to, jaký podíl příslušné věkové populace se základního vzdělávání v tom kterém

kraji účastní. Zatímco účast dětí na předškolním vzdělávání způsobovala mezi kraji značné rozdíly (kraje se v roce 2002 od celostátního průměru lišily až o více než 7 %), v případě základního vzdělávání, tedy povinné školní docházky, byly rozdíly mezi kraji logicky podstatně nižší – téměř všechny kraje se od celostátního průměru odlišovaly maximálně o 2 %; výjimkou je Hlavní město Praha, kde účast dětí na povinném vzdělávání v roce 2002 přesahovala celostátní průměr téměř o 5 %.

Stejně jako výdaje na žáka mateřské školy, i v případě základních škol byly v letech 2001 a 2002 jednotkové výdaje nejvíce nadprůměrné v Praze, kde byly navíc rovněž doprovázeny celostátně nadprůměrnou účastí příslušné věkové populace na povinném vzdělávání, jež v roce 2002 oproti roku 2001 navíc vzrostla. Celostátně nadprůměrné jednotkové výdaje na základní školy vykazovaly v roce 2002 i kraje Plzeňský, Karlovarský a Ústecký, ačkoli celostátně podprůměrná účast dětí na základním vzdělávání v těchto krajích celkovou hladinu jejich výdajů na povinné vzdělávání snížila.

Relativně velmi nízké celkové výdaje na základní školy pak v roce 2002 vykazovaly kraje Moravskoslezský, Pardubický, Olomoucký a Středočeský, kde se povinného vzdělávání účastnilo o 0,7–1,4 % dětí méně než v průměru v celé ČR, přičemž jednotkové výdaje byly v těchto krajích zároveň rovněž podprůměrné (v Pardubickém, Olomouckém a Středočeském kraji vlivem nízkých ostatních jednotkových výdajů, v Moravskoslezském navíc i díky úsporám na mzdových výdajích).

C3.5.3. Výdaje na střední školy a VOŠ

Počty pracovníků

Mezikrajové rozdíly v přepočtených počtech pedagogických a nepedagogických pracovníků na jednoho žáka střední a vyšší odborné školy byly v letech 2001 a 2002 podstatně větší než v případě mateřských a základních škol. Zatímco na základních školách způsoboval tento ukazatel odchylku od celostátního průměru ČR maximálně 4,5 % a na mateřských školách necelých 12 %, v případě středních a vyšších odborných škol se počty pracovníků na žáka odchylovaly v některých krajích od celostátního průměru až o 14 %, v Praze dokonce o více než 25 %. Největší podíl na tak velkých mezikrajových rozdílech přitom měl relativní počet pracovníků na středních odborných učilištích.

Střední a vyšší odborné vzdělávání bylo jedinou oblastí regionálního vzdělávání, kde variabilita mezi jednotlivými kraji v počtu pedagogických pracovníků připadajících na jednoho žáka v roce 2002 oproti roku 2001 vzrostla. Podobně jako na základních školách však ve všech krajích vzrostla samotná hodnota ukazatele, nejvíce pak v Hlavním městě Praha. Rozdíly v počtech pedagogických pracovníků na žáka mezi jednotlivými kraji ČR pak byly relativně menší než rozdíly v počtech nepedagogických pracovníků. Nejvíce se na nich podílela střední odborná učiliště, kde se jednotlivé kraje odchylovaly od celostátního průměru téměř o 40 % (Moravskoslezský kraj). Odchyľky v relativním počtu pedagogů středních odborných škol a gymnázií oproti tomu činily maximálně 8 % (nad průměrem ČR gymnázia v Hlavním městě Praha, SOŠ a VOŠ v Libereckém kraji, pod průměrem ČR SOŠ a VOŠ v kraji Vysočina).

Nejvíce – zhruba o 5–7 % – v roce 2002 převyšovaly počty pedagogů na jednoho žáka střední a vyšší odborné školy celostátní průměr v Moravskoslezském a Zlínském kraji. Jak již bylo uvedeno, nejvíce se na tom podílel vysoce nadprůměrný podíl pedagogů na středních odborných učilištích, ve Zlínském kraji také na středních odborných školách a VOŠ. Relativně vysoké počty pedagogů v těchto krajích ovlivňovaly výši jejich jednotkových výdajů více než v jiných krajích; podíl počtu pedagogů na jednoho žáka na úrovni jednotkových výdajů zde byl o 5,6, resp. 3,7 % vyšší než na celostátní úrovni.

V Pardubickém kraji vzrostl počet pedagogů na žáka střední školy v letech 2001–2002 nejméně ze všech krajů ČR, přesto nebyl nejnižší – relativně nejméně pedagogů bylo v roce 2002 zaměstnáno na středních a vyšších odborných školách v kraji Královéhradeckém a Olomouckém, kde se tento ukazatel pohyboval 9,5 %, resp. 6,5 % pod průměrem ČR. Také v tomto případě způsobil velkou odchylku od celostátního průměru relativní počet pedagogů na středních odborných učilištích, který byl o 20 %, resp. 16 % nižší než na úrovni celé ČR; jeho podíl na výši jednotkových výdajů těchto krajů pak byl o 4,7–5,9 % nižší než na úrovni celé ČR.

Počet nepedagogických pracovníků na žáka střední a vyšší odborné školy se mezi roky 2001 a 2002 téměř neměnil, když ve všech krajích ČR (kromě Královéhradeckého) pouze nepatrně klesl, stejně jako klesla i celková variabilita mezi jednotlivými kraji (byla však vyšší než v případě relativního počtu pedagogů). Vliv středních odborných učilišť už však zde nebyl zdaleka tak velký jako v případě pedagogů. V Praze byl sice podíl nepedagogických pracovníků na učilištích téměř o 35 % nižší než na celostátní úrovni, což byla nejzřetelnější odchylka kraje od celostátního průměru, v polovině krajů však na tuto odchylku měla největší vliv situace na středních odborných školách a VOŠ (nadprůměrný podíl nepedagogických pracovníků v Plzeňském, Karlovarském, Královéhradeckém a Olomouckém kraji), popř. na gymnáziích (nadprůměrný podíl ve Středočeském a Libereckém kraji, podprůměrný podíl v kraji Ústeckém).

Nejvíce nepedagogických pracovníků v přepočtu na jednoho žáka střední školy a VOŠ bylo zaměstnáno v roce 2002 v kraji Libereckém (především vlivem situace na gymnáziích), Pardubickém a Moravskoslezském (vlivem středních odborných učilišť), kde tento ukazatel o více než 10 % převyšoval celostátní průměr. Ačkoli rozdíly mezi kraji byly v tomto případě větší než v případě počtu pedagogů na žáka, vliv tohoto ukazatele na celkové výdaje krajů byl samozřejmě menší, vzhledem k menšímu zastoupení této kategorie pracovníků v oblasti vzdělávání. Podíl počtu nepedagogických pracovníků na jednoho žáka střední a vyšší odborné školy na výši jednotkových výdajů byl v uvedených krajích o 1,2–1,4 % nižší než na celostátní úrovni.

Naopak nejméně nepedagogických pracovníků zaměstnávaly střední a vyšší odborné školy v Praze (především jejich nízkému počtu na středních odborných učilištích), kde jejich počet na jednoho žáka dosáhl v obou sledovaných letech extrémně nízké hodnoty 0,016, čímž se ocitl více než 25 % pod hladinou celostátního průměru (0,22, resp. 0,21). Celostátně podprůměrné počty nepedagogických pracovníků na jednoho žáka vykazovaly také kraje Jihočeský, Zlínský a Vysočina (zhruba 2–5 % pod průměrem ČR, všechny vlivem situace na středních odborných učilištích). Výjimečně podprůměrný stav v Hlavním městě Praha však způsobil, že počet nepedagogických pracovníků na žáka byl nadprůměrný ve většině krajů ČR. Podíl tohoto ukazatele na úrovni jednotkových výdajů Prahy byl sice významnější než v jiných krajích, vzhledem k relativně nízkému zastoupení této kategorie pracovníků byl však „pouze“ o 2 % nižší než na celostátní úrovni.

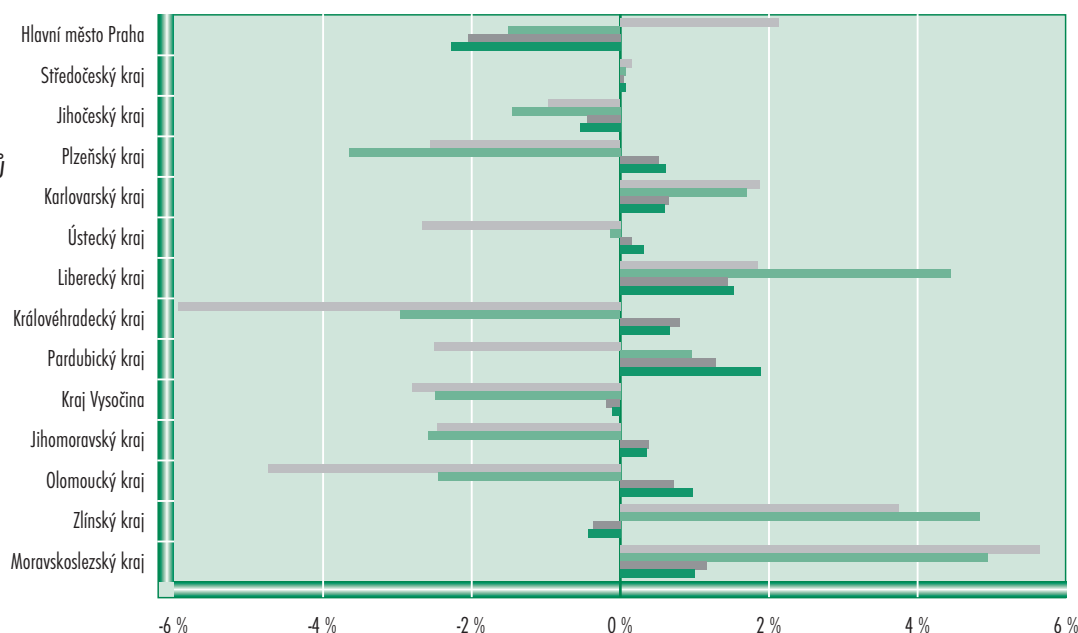
Platy

Úroveň průměrných platů *pedagogů* středních a vyšších odborných škol se jednotlivé kraje v letech 2001 a 2002 odlišovaly od celostátního průměru maximálně o 3,2 %, tedy o něco více než v případě platů učitelů základních škol, zároveň však méně než v případě mateřských škol. V roce 2002 navíc mezikrajová variabilita ve výši platu pedagogů středních škol a VOŠ ještě vzrostla.

Obrázek 70:

Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotkových výdajích krajů (SŠ a VOŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

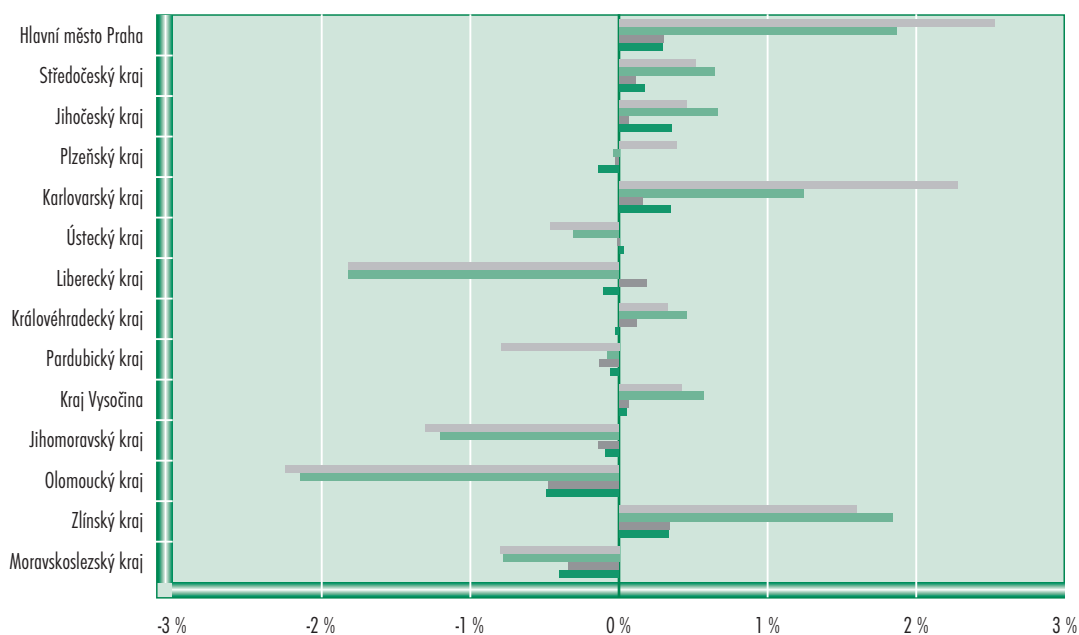
■ podíl počtu pdg/ž 2002
 ■ podíl počtu pdg/ž 2001
 ■ podíl počtu nepdg/ž 2002
 ■ podíl počtu nepdg/ž 2001

Obrázek 71:

Odchytky v podílech platu pracovníků na jednotkových výdajích krajů (SŠ a VOŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

■ podíl platu pdg 2002
■ podíl platu pdg 2001
■ podíl platu nepdg 2002
■ podíl platu nepdg 2001

Největší podíl v rozdílech mezi jednotlivými kraji přitom měly v osmi krajích platy pedagogů gymnázií, ve zbývajících šesti krajích pak platy pedagogů středních odborných učilišť.

Nejvyšší platy pobírali v roce 2002 pedagogičtí pracovníci vyšších odborných škol (19 796 Kč), následováni pedagogy středních odborných škol (19 004 Kč), gymnázií (18 721 Kč) a konečně středních odborných učilišť (17 197 Kč).

Podobně jako v případě mateřských a základních škol, i platy pedagogů středních škol a VOŠ byly v obou letech nejvyšší v Hlavním městě Praha (2–3 % nad celostátním průměrem, především zásluhou vysoce nadprůměrných platů pedagogů na středních odborných učilištích) a dále ve Zlínském kraji (způsobeno zejména výší platu na VOŠ a na gymnáziích) a v Karlovarském kraji (zejména vysoké platy na SOU, v roce 2002 však i na SOŠ a gymnáziích). V Karlovarském kraji a v Praze přitom platy pedagogů vzrostly v letech 2001–2002 nejvíce a odchylka od celostátního průměru se zde v roce 2002 ještě zvýšila. Ve všech uvedených krajích byl podíl platu pedagogů na úrovni celkových jednotkových výdajů o 1,6–2,5 % vyšší než na celostátní úrovni.

Naopak nejnižší byly v roce 2002 platy pedagogů v kraji Olomouckém (3 % pod celostátním průměrem) a Libereckém (2,7 % pod průměrem ČR), v obou krajích vlivem nízkých platů na gymnáziích a středních odborných školách, dále v kraji Jihomoravském (1,7 % pod průměrem ČR, především nízké platy pedagogů středních odborných učilišť) a Pardubickém (1,2 % pod průměrem ČR, zde zejména vlivem gymnázií), přičemž v Pardubickém kraji vzrostly v letech 2001–2002 platy pedagogů nejméně ze všech krajů a propad oproti celostátnímu průměru se zde od roku 2001 poměrně značně prohloubil. Podíl platu pedagogů na jednotkových výdajích těchto krajů byl o 0,8–2,2 % nižší než na úrovni celé ČR.

Rozdíly mezi jednotlivými kraji ČR v úrovni platů *nepedagogických pracovníků* středních a vyšších odborných škol byly většinou o něco větší než v případě platů pedagogů, když odchylky od celostátního průměru dosahovaly až 4,5 %. V roce 2002 však mezikrajová variabilita na rozdíl od platů pedagogů klesla. V šesti krajích měly na odchylku od celostátního průměru největší vliv

platy pracovníků na středních odborných učilištích, v pěti krajích platy pracovníků středních odborných škol a VOŠ a ve třech krajích platy na gymnáziích.

V letech 2001–2002 vzrostly nejvíce platy nepedagogických pracovníků v Libereckém kraji, nejvyšší platy však v obou letech pobírali pracovníci v Praze a ve Zlínském kraji, kde zhruba o 3,5 % převyšovaly celostátní průměr, především díky vysoce nadprůměrným platům na středních odborných učilištích. Srovnatelně vysoké platy nepedagogických pracovníků byly v roce 2001 v kraji Jihočeském a Karlovarském, v roce 2002 však značně poklesly (nárůst platů nepedagogických pracovníků byl v Jihočeském kraji nejnižší ze všech krajů ČR). Vzhledem k poměrně malému zastoupení kategorie nepedagogických pracovníků ve vzdělávání byl však vliv jejich relativního počtu na výši jednotkových výdajů pouze malý. I přes relativně vysokou úroveň platů nepedagogických pracovníků v Praze a ve Zlínském kraji byl v roce 2002 jejich podíl na úrovni jednotkových výdajů těchto krajů „pouze“ o 0,3 % vyšší než na celostátní úrovni.

Naopak nejnižší v obou sledovaných letech byla úroveň platů této kategorie pracovníků v Olomouckém kraji (více než 4 %) a v Moravskoslezském kraji (3 % a více pod celostátním průměrem). V Olomouckém kraji byly nejnižší platy nepedagogických pracovníků na středních odborných školách a VOŠ, v Moravskoslezském kraji pak na středních odborných učilištích. Podíl platů těchto pracovníků na výši jednotkových výdajů těchto krajů byl o 0,3–0,5 % nižší než na úrovni celé ČR.

Osobní výdaje

Osobní výdaje na žáka střední a vyšší odborné školy způsobují mezi kraji ČR větší rozdíly než v případě ostatních typů škol. Oproti nim zde také tvoří podstatnější složku jednotkových výdajů – 75 % tvoří jednotkové osobní výdaje na pedagogické, 10 % na nepedagogické pracovníky. Zatímco jednotkové osobní výdaje na mateřských školách odchylovaly v roce 2001 a 2002 jednotlivé kraje od celostátního průměru zhruba o 6 % (pedagogičtí pracovníci), resp. 11 % (nepedagogičtí pracovníci) a na základních školách o 3,5 %,

resp. 8 %, v případě středních škol a VOŠ to bylo až o téměř 10 %, resp. 23 %. Tyto větší odchylky od celostátního průměru nebyly způsobeny ani tak rozdíly ve výši platů (tam existovaly větší mezi-krajové rozdíly na úrovni mateřských škol), ale především většími rozdíly v relativním počtu pedagogických i nepedagogických pracovníků (v počtu pracovníků na jednoho žáka).

Vztah obou složek osobních výdajů, tedy výše platu pracovníků a jejich relativního počtu, je na různých úrovních vzdělávání různě silný. Na středních a vyšších odborných školách byl v roce 2001 ve skupině pedagogů poměrně slabý, když menší počet pedagogů na žáka v této úrovni vzdělávání v jednotlivých krajích ČR se příliš neodrážel v jejich vyšších platech (záporná korelace). V roce 2002 pak došlo dokonce k převrácení tohoto vztahu, neboť vyšší počty pedagogů středních škol a VOŠ doprovázely i vyšší platy a naopak (kladná korelace), což je situace, která neměla obdoby na žádné jiné úrovni a typu regionálního vzdělávání. Naopak v kategorii nepedagogických pracovníků byl vztah mezi jejich počtem a výší jejich platu (záporná korelace) nejsilnější právě na středních a vyšších odborných školách, ačkoli v roce 2002 poněkud zeslábl. Znamená to, že nižší počty nepedagogických pracovníků na jednoho žáka byly v průměru převážně svázány s jejich vyššími platy.

V jednotlivých krajích se však situace mohla různit. Některé kraje zaměstnávající na středních a vyšších odborných školách nadprůměrný počet pedagogů (v přepočtu na jednoho žáka) dosáhly úspor v osobních výdajích vyplácením relativně nízkých platů. Tak vypadala situace na příklad v Moravskoslezském či Libereckém kraji. V jiných krajích s relativně vysokým podílem pedagogů však tito pracovníci pobírali zároveň i relativně nadprůměrné platy – na příklad ve Zlínském či Karlovarském kraji. Celkové osobní výdaje na pedagogy byly v těchto krajích tudíž poměrně vysoké. Naopak nejnižší byly v krajích, které relativně nízkému počtu pedagogických pracovníků vyplácely navíc poměrně nízké platy, což byl případ Olomouckého či Jihomoravského kraje. Některé kraje s nízkým stavem pedagogických pracovníků však takto ušetřené prostředky použily na jejich vyšší platy, jako na příklad kraj Vysočina či Královéhradecký.

Podobně mohly jednotlivé kraje dosáhnout úspor v osobních nákladech i v případě nepedagogických pracovníků. Zajímavé je, že ani v jednom kraji s celostátně podprůměrným počtem nepedagogických pracovníků (v přepočtu na jednoho žáka) – tedy v krajích Jihočeském, Zlínském, Vysočina a v Praze – nepobírali tito pracovníci v letech 2001 a 2002 současně podprůměrné platy. Všechny jmenované kraje věnovaly prostředky ušetřené tímto relativně nízkým stavem nepedagogických pracovníků na jejich platy. Avšak kraje s celostátně nejvyšším podílem nepedagogických pracovníků (Liberecký, Pardubický, Moravskoslezský) naopak vyplácely těmto pracovníkům relativně podprůměrné platy, což jim pomohlo celkové osobní výdaje na žáka snížit. Nejvyšší prostředky pak na osobních výdajích na nepedagogické pracovníky vynaložily kraje, které zaměstnávaly celostátně nadprůměrný podíl těchto pracovníků a zároveň jim vyplácely celostátně nadprůměrné platy – kraje Královéhradecký, Karlovarský, Středočeský a v roce 2002 také Plzeňský.

Jednotkové výdaje na střední školy a VOŠ

Odchylky v celkové úrovni výdajů krajů na žáka střední školy od celostátního průměru dosahovaly v případě středních a vyšších odborných škol v roce 2002 vyšších hodnot než v případě mateřských a základních škol ve většině krajů ČR. Výjimkou byly kraje Zlínský, Středočeský a Hlavní město Praha, kde se jednotkové výdaje od průměru ČR odlišovaly naopak méně než v případě mateřských a základních škol, v Praze navíc záporným směrem (v roce 2001 byly o více než 5 % nižší, v roce 2002 o 4 %). Nejvyšší výdaje na žáka střední školy a VOŠ vynakládal v roce 2002 kraj Karlovarský a Liberecký (téměř 12 % nad celostátním průměrem), relativně „nákladný“ byl žák střední školy také v kraji Vysočina, Královéhradeckém a Pardubickém, přičemž v těchto krajích byly jednotkové výdaje ještě v roce 2001 celostátně podprůměrné. V kraji Libereckém, Královéhradeckém a Pardubickém byly příčinou vysoké osobní výdaje na nepedagogické pracovníky, v kraji Karlovarském rovněž na pedagogické pracovníky. Ve všech uvedených krajích pak byly v roce 2002 vynaloženy i nadprůměrné ostatní jednotkové výdaje.

Obrázek 72:

Odchylky v jednotkových výdajích: SŠ a VOŠ (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

■ 2001
■ 2002

Naopak relativně nízké náklady na žáka střední a vyšší odborné školy vykazoval v roce 2002 Plzeňský kraj (8 % pod celostátním průměrem), dále všechny moravské kraje, Středočeský kraj a již zmíněná Praha (1–5,5 % pod průměrem ČR). Kromě Jihomoravského kraje a Prahy byly přítom jednotkové výdaje v těchto krajích ještě v roce 2001 celostátně nadprůměrné. Důvodem nízké úrovně jednotkových výdajů v roce 2002 v Praze a ve Zlínském kraji byly nízké osobní výdaje na nepedagogické pracovníky, v Plzeňském, Jihomoravském a Olomouckém kraji rovněž nízké osobní výdaje na pedagogy a dále většinou nízká úroveň ostatních jednotkových výdajů.

Celkové výdaje krajů na střední a vyšší odborné vzdělávání

Kromě úrovně jednotkových výdajů se na výši celkových výdajů krajů podílí také míra účasti populace příslušného věku na středním a vyšším odborném vzdělávání. Na středních školách a VOŠ přítom právě tento ukazatel způsobuje mezi jednotlivými kraji podstatně větší rozdíly než tomu bylo v případě předškolního a povinného vzdělávání. Jednotlivé kraje ČR se od celostátního průměru odlišovaly v roce 2001 a 2002 většinou o více než 5 %, v Karlovarském kraji byla účast na středním a vyšším odborném vzdělávání o 10 % a ve Středočeském kraji o 20 % nižší než celostátní průměr. Nízká míra účasti populace Středočeského kraje na středním a vyšším odborném vzdělávání v kraji je přítom způsobena odlivem studentů do Hlavního města Prahy, kde byla v roce 2002 účast na středním vzdělávání až naopak o téměř 37 % vyšší než v průměru v celé ČR.

S výrazně vysokou účastí na středním a vyšším odborném vzdělávání v Praze jsou spjaty i celkově nižší jednotkové výdaje v tomto kraji, které zachovávají celkové výdaje na tento typ vzdělávání v udržitelných mezích (a kromě toho i zřejmě větší zapojení obecního financování). Vysoké celkové výdaje na střední a vyšší odborné vzdělávání, způsobené jednak nadprůměrně vysokými jednotkovými výdaji, jednak nadprůměrnou účastí žáků na

tomto typu vzdělávání, vynakládal v roce 2002 Jihočeský kraj. Naopak nízké celkové výdaje na střední a vyšší odborné vzdělávání vykazovaly v roce 2002 kraje Plzeňský, Olomoucký, Moravskoslezský a především Středočeský, kde podprůměrnou úroveň jednotkových výdajů doprovázela zároveň podprůměrná účast na středním a vyšším odborném vzdělávání. Některým krajům pomáhala nízká účast mladých lidí na středním a vyšším odborném vzdělávání vyrovnat relativně vyšší jednotkové výdaje (kraje Karlovarský, Liberecký, Vysočina, Ústecký).

C3.5.4. Výdaje na speciální školy

Pro analýzu výdajů na speciální vzdělávání byly vzaty do úvahy speciální mateřské školy, speciální, zvláštní a pomocné základní školy a speciální střední školy.

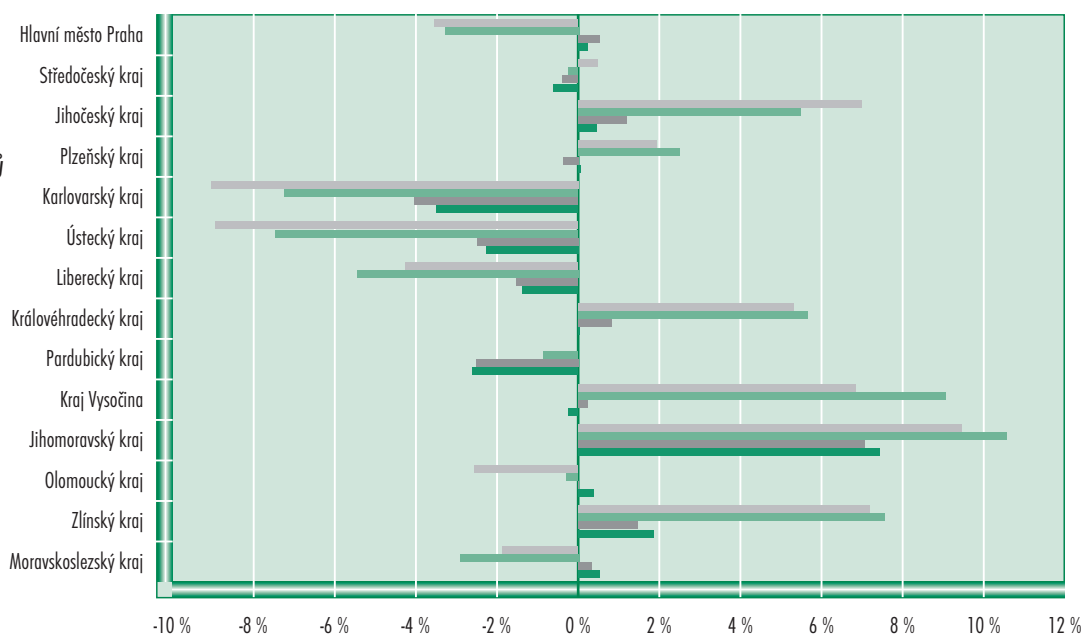
Počty pracovníků

V počtech pracovníků speciálních škol na jednoho žáka se mezi jednotlivými kraji ČR projevily v obou sledovaných letech větší rozdíly, než tomu bylo u ostatních typů škol, ačkoli se celková variabilita v roce 2002 o něco snížila. Relativními *počty pedagogických pracovníků* se některé kraje lišily od celostátně průměrného počtu na žáka o více než 10 %. Oproti roku 2001 vzrostl počet pedagogů na žáka speciální školy téměř ve všech krajích ČR, s výjimkou kraje Vysočina a Olomouckého. Největší přepočtený počet pedagogů na žáka pracoval v letech 2001 a 2002 na speciálních školách v kraji Jihomoravském (zhruba 13 % nad celostátním průměrem) a dále v krajích Vysočina, Zlínském a Jihočeském (okolo 9 % nad průměrem ČR). Podíl počtu pedagogů na žáka na celkové úrovni jednotkových výdajů byl v případě speciálních škol podstatně větší než v případě ostatních typů škol; v těchto krajích převyšoval celostátní průměr o 6,8–9,5 %. Ačkoli v kraji Vysočina a Olomouckém počet pedagogů na žáka v roce 2002 poklesl, nejmenších hodnot dosahoval v kraji Karlovarském a Ústeckém (okolo 10 % pod průměrem ČR) a podíl na jednotkových výdajích zde byl o 9 % nižší než na úrovni celé ČR.

Obrázek 73:

Odchyly v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotkových výdajích krajů (speciální školy, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

- podíl počtu pdg./ž 2002
- podíl počtu pdg./ž 2001
- podíl počtu nepdg./ž 2002
- podíl počtu nepdg./ž 2001

Počet nepedagogických pracovníků na žáka speciální školy pak ve všech krajích ČR v letech 2001–2002 vzrostl. Mezikrajové rozdíly v hodnotě tohoto ukazatele pak byly podstatně větší než v případě relativního počtu pedagogů a v roce 2002 se variabilita naopak ještě více prohloubila. Na žádném jiném typu škol tak výrazným odchylkám nedošlo. V Jihomoravském kraji byl v letech 2001 a 2002 zaměstnán výrazně nejvyšší podíl těchto pracovníků, když jejich počet na jednoho žáka zhruba o 40 % převyšoval celostátní průměr a podíl tohoto ukazatele na výši jednotkových výdajů kraje o 7 % převyšoval celostátní průměr. Ačkoli byly tedy mezikrajové rozdíly v počtech těchto pracovníků větší než v případě pedagogů, jejich nižší podíl relativně snižuje sílu jejich vlivu na úroveň celkových jednotkových výdajů krajů. V kraji Karlovarském byl počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka speciální školy naopak o 40 % nižší než na celostátní úrovni, ačkoli zde v letech 2001–2002 nejvíce vzrostl. Dalšími kraji s relativně nízkým počtem nepedagogických pracovníků na žáka byly kraje Pardubický (téměř 25 % pod průměrem ČR), Ústecký (téměř 20 % pod průměrem ČR) a Liberecký (13 % pod průměrem ČR). Podíl počtu těchto pracovníků na celkové výši jednotkových výdajů byl v těchto krajích o 1,5–4 % nižší než na úrovni celé ČR.

Počet pedagogických a počet nepedagogických pracovníků na jednoho žáka speciálního vzdělávání byly v letech 2001 a 2002, na rozdíl od ostatních úrovní a typů regionálního vzdělávání, v silné vzájemné korelaci. To znamená, že vyšší počet pedagogů na žáka v některém z krajů znamenal s vysokou pravděpodobností i vyšší podíl nepedagogických pracovníků.

Platy

Odchytky ve výši platů **pedagogických pracovníků** speciálního školství v jednotlivých krajích od jejich celostátně průměrného platu nebyly – na rozdíl od počtu pracovníků na žáka – nijak výrazně jiné než na ostatních typech škol, v roce 2002 však mezikrajová variabilita v platech pedagogů speciálních škol oproti roku

2001 vzrostla. Nejvyšší platy pobírali pedagogičtí pracovníci v letech 2001 a 2002 v Karlovarském kraji, kde v letech 2001–2002 vzrostly nejvíce z celé ČR, a dále v Jihočeském kraji a v Praze. Ve všech těchto krajích v roce 2001 převyšovaly celostátní průměr o 2 %, v roce 2002 pak vzrostly ještě rychleji než celostátně průměrný plat a dostaly se na 3–4 % nad jeho úroveň. Jejich podíl na jednotkových výdajích byl v těchto krajích o 2,3–3,1 % vyšší než na celostátní úrovni.

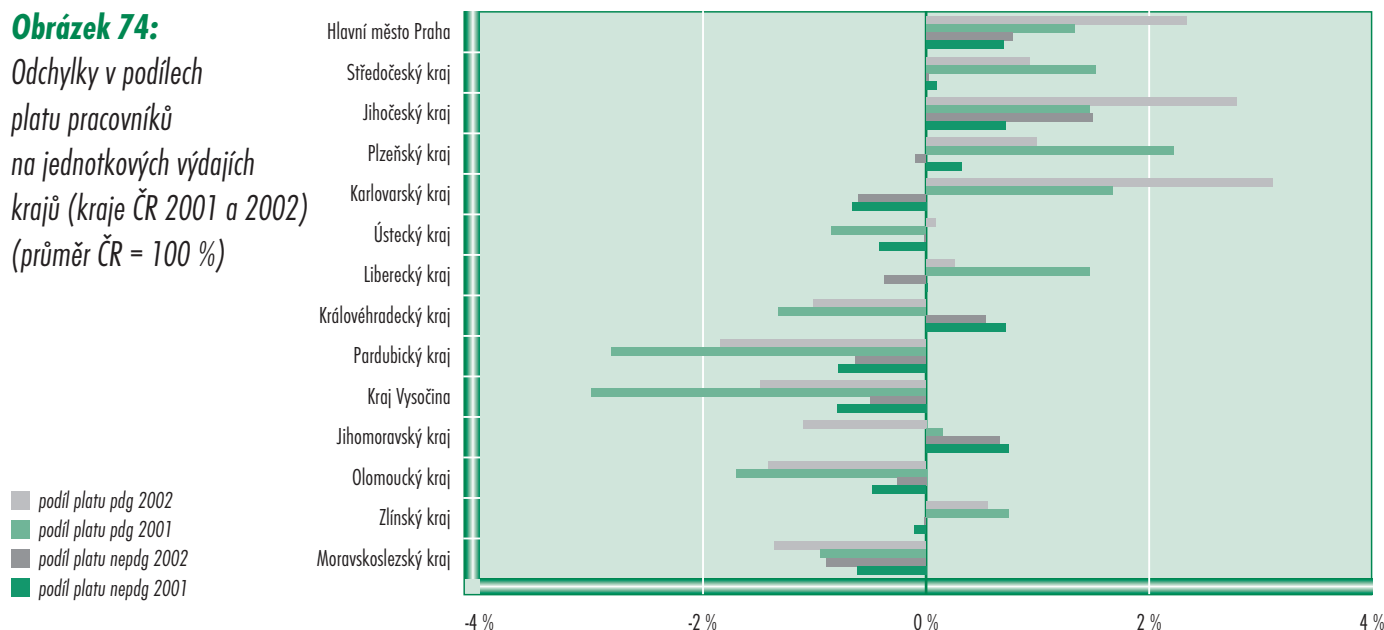
Nejméně vzrostly v roce 2002 platy pedagogů speciálních škol v Libereckém kraji, nejnižší však byly v obou letech v kraji Vysočina a Pardubickém – v roce 2002 se odchylka od celostátního průměru poněkud zmenšila a platy pedagogů zde zaostávaly za celostátním průměrem o 2–3 %, stejně jako v kraji Olomouckém a Moravskoslezském. Podíl výše platu pedagogů na jednotkových výdajích těchto krajů byl o 1,4–1,8 % menší než na úrovni celé ČR.

Mezikrajové rozdíly v úrovni platů **nepedagogických pracovníků** byly podstatně vyšší než v případě pedagogů a zároveň vyšší než rozdíly v platech nepedagogických pracovníků na ostatních typech škol. I v této kategorii pracovníků v letech 2001–2002 mezikrajová variabilita výše jejich platu vzrostla. Relativně nejlépe na tom byli nepedagogičtí pracovníci v kraji Jihočeském, kde v roce 2001 výše jejich platu přesahovala celostátní průměrný plat této kategorie pracovníků o více než 5 %, v roce 2002 pak vzrostla nejvíce ze všech krajů ČR a dostala se dokonce až více než 9 % nad průměr ČR. Zhruba o 5 % přesahovaly celostátní průměr rovněž platy nepedagogických pracovníků v Praze a relativně vysoké byly i v kraji Královéhradeckém a Jihomoravském (3,5–4 % nad průměrem ČR). Podíl výše platů této kategorie zaměstnanců na úrovni jednotkových výdajů byl v těchto krajích o 0,5–1,5 % vyšší než na úrovni celé ČR.

Nejméně pak v roce 2002 vzrostly platy nepedagogických pracovníků v kraji Libereckém. Přesto nejnižšími platy byli v letech 2001 a 2002 odměňováni nepedagogičtí pracovníci v kraji Karlovarském a Pardubickém (platy o více než 6 % pod průměrem ČR), v roce 2002 se k nim přiřadil též kraj Moravskoslezský (v tomto

Obrázek 74:

Odchytky v podílech
platu pracovníků
na jednotkových výdajích
krajů (kraje ČR 2001 a 2002)
(průměr ČR = 100 %)

roce s vůbec nejnižší úrovní platů nepedagogických pracovníků – o téměř 7 % nižší než jejich celostátní průměrná mzda). Podíl platů nepedagogických pracovníků na úrovni jednotkových výdajů byl v těchto krajích o 0,6–0,9 % nižší než na celostátní úrovni. Naopak zlepšila se situace v kraji Vysočina, kde nepedagogičtí pracovníci pobírali v roce 2001 platy o více než 7 % nižší, než byl celostátní průměrný plat této kategorie pracovníků, avšak v roce 2002 byly jejich platy nižší „pouze“ o necelá 4 % a jejich podíl na jednotkových výdajích Kraje Vysočina byl o 0,5 % nižší než na celostátní úrovni.

Osobní výdaje

Osobní výdaje na žáka speciální školy způsobují mezi kraji ČR největší rozdíly vzhledem k ostatním typům škol a tvoří oproti nim ještě významnější složku jednotkových výdajů. Zatímco jednotkové osobní výdaje na mateřských školách odchylovaly v roce 2001 a 2002 jednotlivé kraje od celostátního průměru zhruba o 6 % (pedagogičtí pracovníci), resp. 11 % (nepedagogičtí pracovníci), na základních školách to bylo 3,5 %, resp. 8 % a na středních školách a VOŠ o téměř 10 %, resp. 23 %, na speciálních školách to bylo až o 14 %, resp. 46 %. Tyto větší odchylky od celostátního průměru nebyly způsobeny ani tak rozdíly ve výši platů pedagogů, ale spíše většími rozdíly v platech nepedagogických pracovníků a především pak odlišnostmi v počtech pedagogických i nepedagogických pracovníků na jednoho žáka.

Počet pracovníků a výše jejich platu tvoří hlavní složky osobních výdajů krajů. Tyto dvě složky vystupují v určitém vzájemném vztahu (korelaci), kdy pohyb jednoho ukazatele může ovlivňovat změny v druhém ukazateli. V případě speciálního vzdělávání byl na úrovni celé ČR vztah těchto dvou ukazatelů velmi silný, silnější než na ostatních úrovních a typech vzdělávání v krajích. V případě pedagogů byla jejich korelace kladná, to znamená, že v průměru pokles počtu pracovníků na jednoho žáka znamenal růst jejich platů (či naopak). V případě nepedagogických pracovníků tomu bylo přesně naopak, tedy pokles počtu pracovníků byl doprovázen poklesem jejich platů a naopak.

V jednotlivých krajích se však situace mohla lišit. Stejně jako v případě ostatních typů škol, i při financování speciálních škol docházelo v některých krajích k úsporám v osobních výdajích, a to buď zaměstnáváním menšího podílu pracovníků nebo poskytováním nižších platů. Největších úspor v osobních výdajích na pedagogické pracovníky dosáhly ty kraje, které splnily obě podmínky, tedy zaměstnávaly relativně úzký počet pedagogů, kteří pobírali relativně nízké platy. To se v letech 2001 a 2002 týkalo na příklad Moravskoslezského, Olomouckého kraje či Pardubického kraje. Některé kraje díky úsporám způsobeným nízkým počtem pedagogů na jednoho žáka vyplácely pedagogům celostátně nadprůměrné platy – kraje Karlovarský, Liberecký Ústecký či Praha, jiné naopak vzhledem k vysokému podílu pedagogů musely šetřit na jejich platech, které byly celostátně podprůměrné – kraje Královéhradecký, Vysočina a Jihomoravský. Největší osobní výdaje pak měly kraje, které zaměstnávaly nadprůměrný podíl pedagogů a vyplácely jim nadprůměrné platy, což byl případ kraje Jihočeského, Plzeňského a Zlínského.

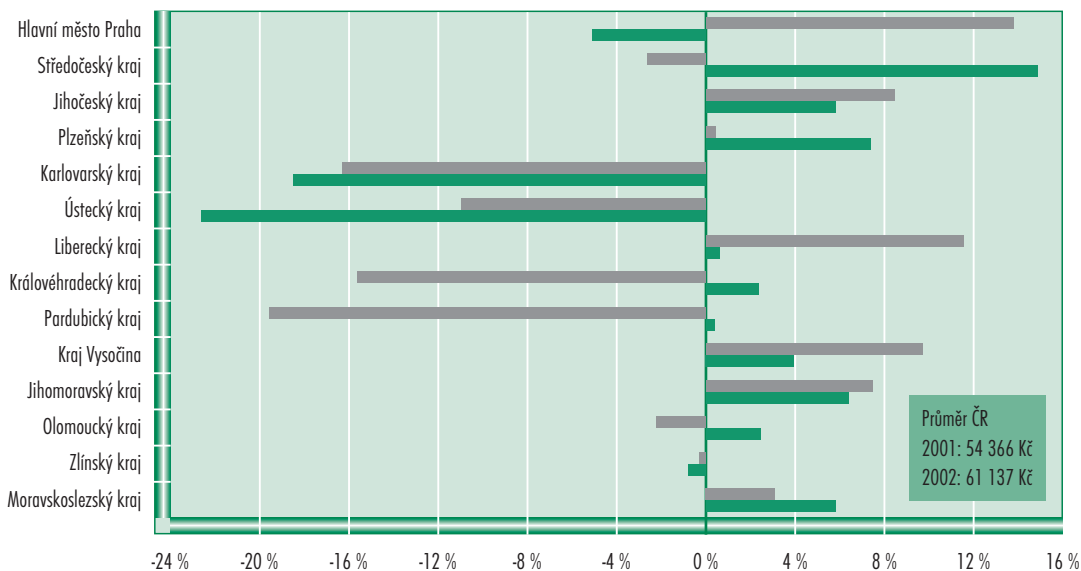
Podobně bylo možné uspořít osobní prostředky pro nepedagogické pracovníky, čehož nejvíce dosáhly kraje Karlovarský, Pardubický, Ústecký a Liberecký, kde nízké počty pracovníků na jednoho žáka doprovázely jejich celostátně podprůměrné platy. Středočeský kraj zaměstnával nízký počet nepedagogických pracovníků, kterým však díky tomu mohl vyplácet nadprůměrný plat, Moravskoslezský kraj zase naopak musel na platech ušetřit, aby je mohl vyplatit o to většímu počtu pracovníků. Největší osobní výdaje na nepedagogické pracovníky pak vykázaly kraje Jihomoravský, Jihočeský, Hlavní město Praha a Královéhradecký, kde byl zaměstnán celostátně nadprůměrný podíl těchto pracovníků a ti pobírali celostátně nadprůměrné platy.

Jednotkové výdaje na speciální školy

Největší odchylky od celostátního průměru zaznamenaly v letech 2001 a 2002 jednotkové výdaje většiny krajů právě v oblasti speciálních škol. Nejvyšší výdaje na žáka speciální školy, které o více než 12 % převyšovaly celostátně průměrné jednotkové výdaje, vy-

Obrázek 75:

Odchylky v jednotkových výdajích: speciální školy (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

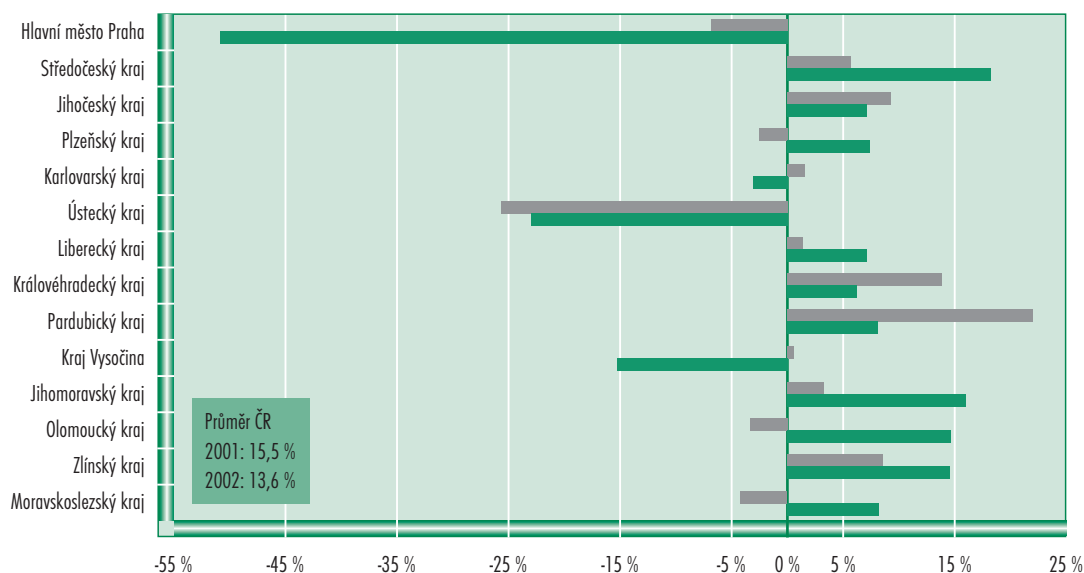

■ 2001
■ 2002

Obrázek 76:

Odchylky ve výdajích na ostatní zařízení jako podíl na celkových výdajích na regionální vzdělávání (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR = 100 %)

■ 2001
■ 2002

nakládal v roce 2002 kraj Středočeský a Jihomoravský. Poměrně vysoké (zhruba 5–8 % nad průměrem ČR) byly i výdaje na žáka speciální školy v kraji Vysočina, Plzeňském a Jihočeském. Ve všech uvedených krajích byly příčinou vysokých jednotkových výdajů nadprůměrné osobní výdaje na pedagogy (ve speciálním vzdělávání tvoří více než 70 % jednotkových výdajů), v kraji Jihočeském a Jihomoravském pak rovněž výrazně nadprůměrné osobní výdaje na nepedagogické pracovníky (necelých 15 % jednotkových výdajů). Ve Středočeském a Plzeňském kraji a v kraji Vysočina pak byla zaznamenána také vysoká úroveň ostatních výdajů na žáka.

Naopak relativně málo prostředků na jednoho žáka speciální školy vynakládal v roce 2002 především Karlovarský a Ústecký kraj (téměř 22 % pod celostátním průměrem) a dále na příklad Hlavní město Praha (4 % pod průměrem ČR), přičemž poslední dva jmenované kraje ještě v roce 2001 vykazovaly v oblasti speciálních škol celostátně nadprůměrné jednotkové výdaje. Důvodem nízké úrovně jednotkových výdajů v uvedených krajích v roce 2002 byla nízká úroveň osobních výdajů na pedagogy a ostatních jednotkových výdajů, v Karlovarském a Ústeckém kraji rovněž relativně velmi nízké osobní výdaje na nepedagogické pracovníky.

Celkové výdaje krajů na speciální vzdělávání

Míra účasti populace dětí a žáků ve věku 3–19 let na speciálním vzdělávání (ve speciálních mateřských, základních a středních školách) je zdrojem velkých mezikrajových rozdílů. Jednotlivé kraje ČR se od celostátního průměru tohoto ukazatele odlišovaly až o 40 %. Je proto pochopitelné, v celkových výdajích krajů na speciální vzdělávání hrál podíl uvedené věkové skupiny ve speciálních školách značnou úlohu.

V roce 2001 byly nejvyšší celkové výdaje na speciální vzdělávání vynaloženy v Praze, v Libereckém a v Olomouckém kraji, kde nadprůměrné jednotkové výdaje provázela celostátně nadprůměrná účast příslušné věkové populace na tomto typu vzdělávání. V roce 2002 došlo k výraznému poklesu jednotkových nákladů až pod hladinu celostátního průměru – a tudíž k úsporám celkových výdajů – v Praze a v Libereckém kraji. Naopak v kraji Moravsko-

slezském došlo k nárůstu jednotkových výdajů na speciální vzdělávání a při celostátně nadprůměrné účasti žáků vzrostly v tomto kraji i celkové výdaje na tuto oblast vzdělávání. Relativně nejvyšší účast žáků na speciálním vzdělávání v Královéhradeckém a Ústeckém kraji byla v roce 2001 vyrovnána poměrně velmi nízkými jednotkovými výdaji, ty se však v roce 2002 v Královéhradeckém kraji již vyrovnaly celostátnímu průměru.

Naopak nejnižší celkové výdaje na speciální vzdělávání vynakládaly kraje, které kromě nízké účasti žáků na tomto typu vzdělávání ušetřily i na relativně nízkých jednotkových výdajích. V roce 2001 a 2002 byl takovým krajem Pardubický kraj. Kraje s nejnižší účastí žáků na speciálním vzdělávání – Vysočina, Jihočeský a Zlínský – nedosáhly v celkových výdajích úspor vzhledem k poměrně vysokým jednotkovým výdajům.

Jiné výdaje v regionálním vzdělávání

Kromě výdajů směřujících do různých úrovní a typů škol (mateřských, základních, středních, vyšších odborných a speciálních) zahrnují celkové finanční prostředky na regionální vzdělávání také výdaje na ostatní zařízení, v naší analýze označované jako jiné výdaje. Stejně jako u předchozích rozborů týkajících se škol, i zde se analýza soustřeďuje na jejich nejpodstatnější složku, tedy neinvestiční výdaje.

Ostatními zařízeními regionálního vzdělávání jsou zde přitom označovány všechny paragrafy Státního závěrečného účtu právě s výjimkou již uvedených typů škol. Jsou jimi tedy: školní družiny, kluby, stravování, školy v přírodě, ubytování a hospodářství středních škol, výchovná zařízení a diagnostické ústavy, zařízení výchovného poradenství, ZUŠ a jiné zájmového vzdělávání, zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a případně i další ostatní zařízení související s výchovou a vzděláváním mládeže jinde neuvedená.

Jednotlivé kraje ČR se vzájemně liší podílem neinvestičních prostředků, který na tato zařízení věnují. V průměru na ně bylo v celé ČR v roce 2001 věnováno 15,5 % z celkových neinvestičních prostředků na regionální vzdělávání, v roce 2002 to bylo o něco méně, 13,6 %. V jednotlivých krajích se však tento podíl

značně různí; v roce 2002 se pohyboval od necelých 7 % po více než 16 %.

Největší podíl celkových neinvestičních prostředků věnoval v roce 2002 na tento typ zařízení Středočeský kraj (více než 18 %), relativně hodně prostředků do nich směřovalo také v moravských krajích (15–16 %) či v kraji Pardubickém (necelých 15 %, zde byl jejich podíl nejvyšší v roce 2001, kdy dosahoval téměř 19 %).

Naopak nejmenší podíl neinvestičních prostředků směřoval do těchto zařízení v roce 2002 v Hlavním městě Praha, a to pouhých 6,7 % z celkových neinvestičních prostředků (v roce 2001 vydával tento kraj na ostatní zařízení pouze nepatrně podprůměrný podíl prostředků). Dalšími kraji s celostátně podprůměrným podílem výdajů na ostatní zařízení byly v roce 2002 kraj Ústecký (10,5 %, v roce 2001 nejvýrazněji podprůměrný s 11,5 %) a Vysočina (11,6 %, v roce 2001 zhruba na celostátně průměrné úrovni).

C3.6. Absolventi středních a vyšších odborných škol na trhu práce

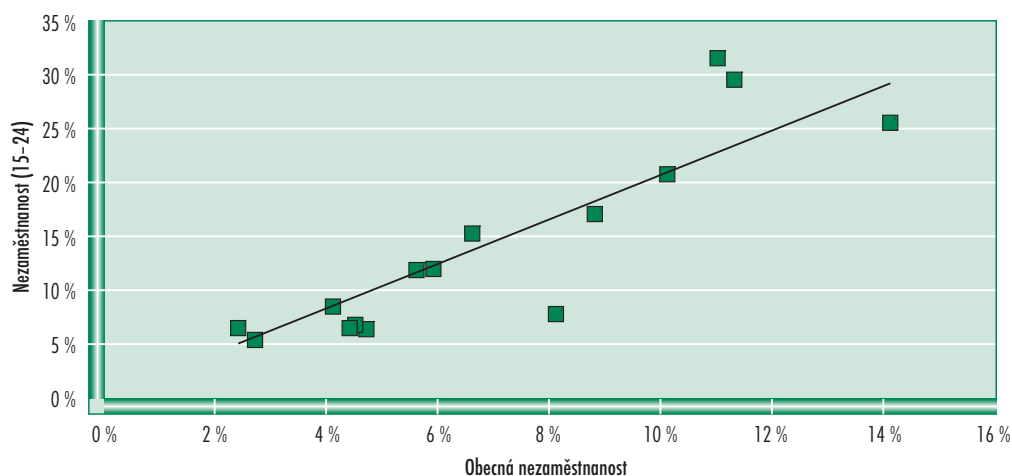
Míra nezaměstnanosti mladých lidí do věku 25 let v České republice o něco více než dvojnásobně převyšuje obecnou míru nezaměstnanosti všech ekonomicky aktivních obyvatel (EAO). Tento

stav na trhu práce je ve světě běžný a nelze jej interpretovat jako problém vznikající nesouladem mezi potřebami trhu práce a přípravou mladých lidí pro své budoucí uplatnění. Dokladem toho je, že jak v průměru v zemích OECD, tak i v průměru v zemích EU se míra nezaměstnanosti mladých lidí pohybuje permanentně nad úrovní dvojnásobku obecné míry registrované nezaměstnanosti. Situaci v EU v roce 2000 dokládá následující graf, z něž je patrné, že míra nezaměstnanosti mladých lidí je v zemích EU skutečně přibližně dvakrát vyšší než obecná míra nezaměstnanosti ekonomicky aktivního obyvatelstva. Tuto závislost vyjadřuje v grafu přímkou; jednotlivé země se pak pohybují nad či pod touto přímkou, což vyjadřuje, zda je míra nezaměstnanosti absolutně vzhledem k obecné míře nezaměstnanosti v těchto zemích více či méně než dvojnásobná. Poloha dané země v grafu tak vyjadřuje, jakou politiku zaměstnanosti tato země uplatňuje vůči mladým absolventům škol.

Pokud jde o celkovou situaci v ČR a mezikrajové srovnání, lze se oprávněně domnívat, že vztah mezi obecnou nezaměstnaností a nezaměstnaností mladých lidí bude v tomto případě těsnější (jednotlivé kraje nemohou aplikovat podstatně odlišná pravidla). Přesto lze i zde vystopovat významné odchylky od základního trendu ČR. V níže uvedeném grafu představuje každý kraj v určitém roce jeden bod. Roky 1999 a 2002 byly proloženy regresní

Obrázek 77:

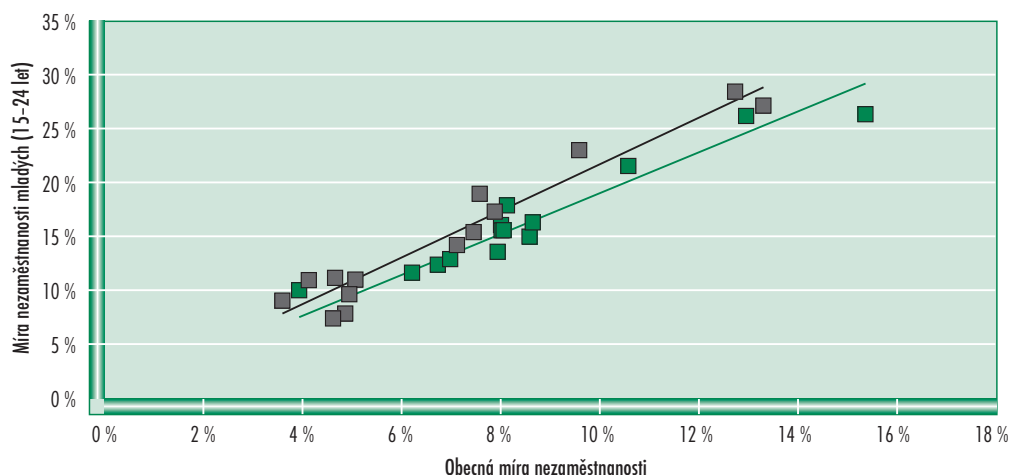
Vztah mezi mírou nezaměstnanosti mladých lidí (15–24) a mírou obecné nezaměstnanosti (země EU v roce 2000)

Obrázek 78:

Vývoj poměru nezaměstnanosti mladých lidí (15–24letých) a obecné nezaměstnanosti (ČR a kraje 1999, 2002)

- Kraje 1999
- Kraje 2002
- Regrese 1999
- Regrese 2002

přímkou, která vyjadřuje závislost nezaměstnanosti mladých lidí na obecné nezaměstnanosti v příslušných letech. Jistě zajímavým zjištěním je fakt, že regresní přímka pro rok 2002 má strmější sklon, což svědčí o mírném zvyšování nezaměstnanosti mladých vzhledem k obecné míře nezaměstnanosti.

V zásadě lze říci, že mladí lidé v krajích, které leží nalevo nad regresní přímku, jsou na tom relativně hůře, jelikož poměr nezaměstnanosti mladých a obecné nezaměstnanosti mají vyšší, tzn. míra nezaměstnanosti mladých lidí je více než průměrným násobkem obecné míry nezaměstnanosti (body na regresní přímce lze hodnotit jako průměr ČR). Mladí lidé v krajích napravo pod regresní přímku jsou na tom naopak relativně lépe. V podstatě totéž popisuje i další graf, který zmiňovaný poměr navíc přímo kvantifikuje.

Znovu se potvrzuje, že ČR není mezi státy EU zvláštní výjimkou – míra nezaměstnanosti mladých lidí je zde dnes zhruba dvakrát vyšší než obecná míra nezaměstnanosti s tím, že se rozdíl mezi oběma mírami mírně zvyšuje. Zdaleka ne všechny kraje však kopírují celostátní vývoj. Zřejmě nejvíce zarážející je prudké zhoršení poměru u Královéhradeckého kraje, který se z pozice nejnižších rozdílů mezi oběma mírami nezaměstnanosti dostal do pozice, kdy míra nezaměstnanosti mladých lidí naopak nejvíce převyšuje obecnou míru nezaměstnanosti. Zajímavé je též stabilně vyšší poměr obou měř nezaměstnanosti v Hlavním městě Praha, jejichž hodnoty jsou však zároveň nízké. Je třeba znovu připomenout, že tento graf neukazuje absolutní výši nezaměstnanosti mladých lidí, ale její relaci k obecné míře nezaměstnanosti. Jinými slovy i kraj s velmi vysokou nezaměstnaností může dosahovat relativně uspokojivé míry nezaměstnanosti mladých, neboť ta zde nemusí nutně tolikrát převyšovat obecnou míru nezaměstnanosti jako v průměru na úrovni celé ČR (viz např. Ústecký kraj do roku 2001).

Pokud se budeme zabývat tím, proč jsou mladí lidé na trhu práce znevýhodněni oproti vyšším věkovým kategoriím, napadnou nás zejména **nedostatečné praktické zkušenosti**. Ty ovšem pracovníci získávají až po určité době zaměstnání. Ve školských podmínkách je situace komplikována tím, že zejména v učební přípravě v technicky zaměřených oborech je velmi malý kontakt

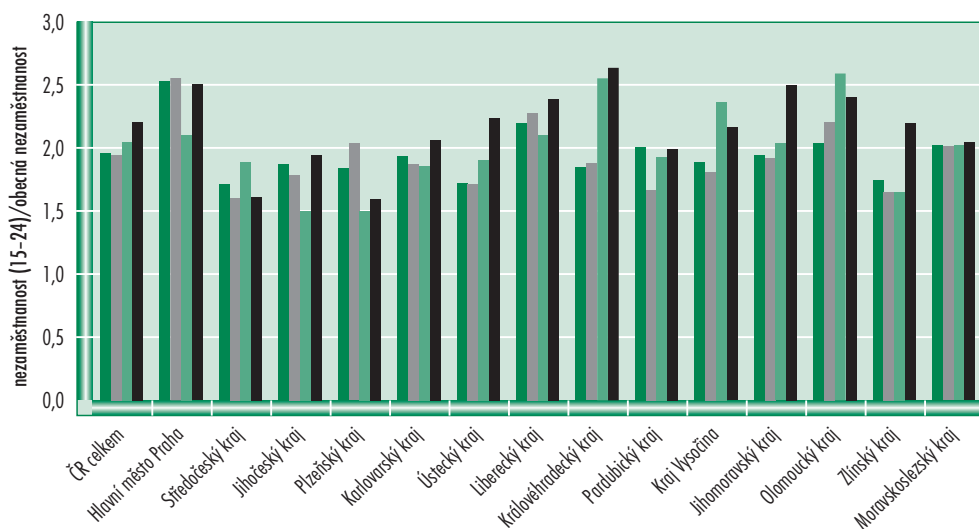
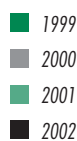
žáků s reálným pracovním prostředím, protože odborný výcvik se odehrává v dílnách školy. Přitom pracovní, ale i sociální zkušenosti, z reálného pracovního prostředí jsou bezesporu jednou z klíčových podmínek vyšší uplatnitelnosti mladých lidí na trhu práce. Dosažení vyššího podílu praktické přípravy v pracovním prostředí je problémem, který souvisí jak s ochotou škol tuto záležitost akcentovat, tak s ochotou zaměstnavatelské sféry příslušné příležitosti poskytnout.

Při hledání pracovního místa však **mladí lidé** vyšším věkovým kategoriím **konkurují jinými přednostmi**, zejména současnými teoretickými znalostmi, znalostí cizích jazyků, počítačovými dovednostmi a větší profesní flexibilitou. Od poloviny 90. let je ve vzdělávacím procesu ve středních odborném vzdělávání zdůrazňována potřeba vytváření v současné době tolik žádaných **přenositelných (klíčových) kompetencí**. Jde o to připravit žáky tak, aby byli vybaveni mj. schopností učit se, tvůrčím přístupem, komunikačními a prezentačními dovednostmi, schopností písemného projevu, schopností sebevzdělávání, schopností nést odpovědnost, dovedností práce v týmu, schopností řešit problémy, dovednostmi uplatnění numerických aplikací apod. Zvyšuje se počet zaměstnavatelů, kteří **očekávají od pracovníků všech vzdělanostních úrovní, tedy nejen vysokých škol a SOŠ, ale i vyučených, že budou ochotní a schopní se dále vzdělávat**. Rozvoji těchto dovedností a schopností je ve vzdělávacím procesu věnována rostoucí pozornost, neboť se tím nejen zvyšují šance mladého člověka na uplatnění se na trhu práce, ale dochází i k významnému osobnostnímu rozvoji.

Srovnáváme-li vyhlídky mladých lidí na uplatnění na trhu práce podle úrovně vzdělání, je z mnoha prací zřejmé, že s **růstem úrovně vzdělání se uplatnitelnost (zaměstnatelnost) mladého člověka na trhu práce zvyšuje**. Nejnižší míru nezaměstnanosti vykazují vysokoškoláci, vysokou míru nezaměstnanosti pak nacházíme u vyučených. Ještě vyšší nezaměstnanost postihuje mladé lidi, kteří ukončili své vzdělávání pouze na úrovni **základního vzdělání**. Tento stav je trvalý a platí nejen v naší republice, ale i ve všech ekonomicky vyspělých zemích.

Obrázek 79:

Vývoj poměru nezaměstnanosti mladých lidí (15–24letých) a obecné nezaměstnanosti

Vybavení mladých lidí teoretickými znalostmi, znalostí cizích jazyků a počítačovými dovednostmi je dáno začleněním této přípravy ve výrazně větším rozsahu do obsahu vzdělávání ve středních školách.

Starší pracovníci, jak učební, tak maturitní úrovně, byli jazykově vzdělávání převážně pouze v ruském jazyce, tato dovednost není v případech podniků založených na zahraničních investicích využitelná. Žáci středních škol se v současné době vzdělávají minimálně v jednom jazyce (v angličtině, někde v němčině). V maturitních oborech se v 18 % oborů vyučuje cizímu jazyku 8 až 11 týdenních hodin za studium, v 75 % oborů se vyučuje 12 týdenních hodin za studium (tj. 3 hodiny týdně po celou dobu čtyřletého studia), v 7 % oborů se vyučuje od 13 do 20 týdenních hodin za studium. V učebních oborech je tato dotace nižší, i vzhledem ke kratší době trvání vyučení.

Výrazné je i začlenění výuky počítačových dovedností, všichni žáci se naučí základům v předmětu práce s počítačem, hlavní je však získávání dovedností v praktické aplikaci v různých odborných předmětech.

K vybavení mladých lidí teoretickými znalostmi vedlo jednoznačně zvýšení času věnovaného odborně teoretickým předmětům, ke kterému došlo zejména po zavedení Standardu středoškolského odborného vzdělávání (MŠMT, 1998), který vedle posílení všeobecně vzdělávací složky jednoznačně stanovil cíle a charakteristiky obsahových okruhů odborně teoretického vzdělávání.

C3.6.1. Nezaměstnanost mladých lidí se středoškolským vzděláním

V první části tohoto materiálu bude věnována pozornost problematice uplatnění mladých lidí především v **krajském pohledu**, a to **porovnáváním situace v nezaměstnanosti** mladých lidí především se středoškolským vzděláním ve věkové kategorii 15 až 24 let a starších ekonomicky aktivních obyvatel (EAO) kraje⁹¹ ve věkovém rozmezí 25 až 54 let.

V **jednotlivých krajích České republiky** nacházejí mladí lidé uplatnění na trhu práce ve **značně odlišné míře**. To v jakém postavení se zde nacházejí závisí **na mnoha faktorech**:

- na míře nezaměstnanosti v kraji,
- na počtu a struktuře nabízených volných pracovních míst,
- na množství a struktuře uchazečů na trhu práce,
- na dynamice ekonomiky kraje, zejména pak na podnikatelské a investiční činnosti v kraji,
- na sektorovém rozložení ekonomiky kraje,
- na dopravní obslužnosti atd.

Lze předpokládat, že **příznivější podmínky** pro nalezení zaměstnání mladí lidé nacházejí v **krajích s nižší obecnou mírou nezaměstnanosti** než je celorepublikový průměr, neznamena to však, že by zde míra nezaměstnanosti mladých lidí nemohla být vysoká.

V ČR můžeme **rozdělit kraje** podle výše obecné míry nezaměstnanosti stanovené na základě VŠPS z jejich ekonomicky aktivního obyvatelstva do čtyř skupin:

Nejnižší míru nezaměstnanosti tradičně vykazuje Hl.m.Praha (3,6 %),

Nízkou míru nezaměstnanosti mají kraje Královéhradecký (4,2 %), Plzeňský (4,7 %), Liberecký (4,7 %), Středočeský (4,9 %), Jihočeský (5,0 %) a Vysočina (5,1 %),

Zvýšenou míru nezaměstnanosti můžeme nalézt v krajích Pardubickém (7,2 %), Karlovarském (7,5 %), Jihomoravském (7,6 %) a Zlínském (7,9 %),

Vysoké míry nezaměstnanosti vykazují kraje Olomoucký (9,6 %), Ústecký (12,7 %), Moravskoslezský (13,3 %)

Výrazně odlišná situace se objevuje u **mladých lidí ve věkové kategorii 15 až 24 let**. Pořadí podle míry nezaměstnanosti je následující:

Nejnižší míru nezaměstnanosti vykazují **Plzeňský (7,4 %) a Středočeský (7,9 %) kraj**,

Nízkou míru nezaměstnanosti mají kraje Hl.m.Praha (9,1 %) a Jihočeský (9,6 %),

Zvýšenou míru nezaměstnanosti vykazují kraje Královéhradecký (11,0 %), Vysočina (11,0 %), Liberecký (11,2 %), Pardubický (14,2 %), Karlovarský (15,4 %) a Zlínský (17,3 %),

Vysokou míru nezaměstnanosti u mladých lidí lze konstatovat v krajích Jihomoravském (19,0 %), Olomouckém (23,1 %), Moravskoslezském (27,1 %) a Ústeckém (28,4 %).

Podrobnější porovnání situace mladých lidí ve věku 15 až 24 let v jednotlivých krajích na základě poměru míry nezaměstnanosti mladých lidí a starších pracovníků umožňuje následující tabulka. V ní jsou uvedeny hodnoty míry nezaměstnanosti i jejich poměr pro pracovníky pouze se základním vzděláním, dále pro vyučené, pro maturanty v odborném vzdělání a pak souhrnně pro všechny pracovníky. V tabulce jsou vyznačeny i minima míry nezaměstnanosti mladých lidí (tučně a silný rámeček) a dvě maximální hodnoty jejich míry nezaměstnanosti (silně kurzivou). Zdůrazněny jsou i výrazně vysoké a nejnižší hodnoty poměru míry nezaměstnanosti u mladých a starších pracovníků.

Při porovnání situace mladých lidí ve vztahu ke starší generaci je zřejmá **dobrá situace mladých ve Středočeském kraji**, kde je poměr mezi mírou nezaměstnanosti starších pracovníků a mladých nejnižší. Na prvním místě je Středočeský kraj především v poměru míry nezaměstnanosti pracovníků se **základním vzděláním**, dále i **vyučených**. Je to zřejmě ovlivněno i skutečností, že kraj je určitou zásobárnou nekvalifikovaných pracovních sil a vyučených pro Prahu, kde nacházejí poměrně snadno pracovní příležitosti. Dalším krajem, kde je relativně dobře uplatnění mladých lidí je **Plzeňský kraj**. Zde je zejména dobrá situace pro **mladé lidi s maturitním vzděláním**, což ukazuje v této kategorii vzdělání nejmenší poměr mezi uváděnými mírami nezaměstnanosti i vůbec nejnižší hodnoty míry nezaměstnanosti mladých lidí.

⁹¹ Uvedené hodnocení postavení mladých lidí na trhu práce vychází z hodnot získaných v rámci Výběrového šetření pracovních sil ČSÚ (VŠPS). Toto šetření pracovních sil se provádí na vzorku, který je tvořen systematickým stratifikovaným výběrem, pravidelně obměňovaných asi 60 tisíc obyvatel tak, aby výsledky byly reprezentativní i z hlediska krajů, vč. konečného převážení získaných výsledků. Šetření je plně harmonizováno s mezinárodními doporučeními, zejména metodickými doporučeními Eurostatu. Rozdíly v počtech nezaměstnaných proti údajům MPSV vznikají růzností v definici zaměstnaného a nezaměstnaného. Ve VŠPS jako nezaměstnaný je uváděn respondent, který uvede, že nemá zaměstnání, má zájem pracovat a může do zaměstnání v krátké době nastoupit, v údajích MPSV jsou uváděni nezaměstnaní evidovaní na úřadu práce, i když nejsou disponibilní (na mateřské dovolené, ve vojenské službě, ve vazbě apod.). Za zaměstnaného je ve VŠPS považován každý, kdo v referenčním týdnu alespoň 1 hodinu pracoval za mzdu, nebo, v případě osoby samostatně výdělečně činné, kdo alespoň tuto dobu pracoval pro svou firmu.

Tabulka 105: Porovnání měr nezaměstnanosti mladých a starších pracovníků v krajích i v ČR

Kraj	Základní škola			Vyučení			SOŠ, SOU s MZ			Všichni ekonomicky aktivní		
	15-24	25-54	Poměr	15-24	25-54	Poměr	15-24	25-54	Poměr	15-24	25-54	Poměr
Praha	27,9%	16,2%	1,72	9,2%	4,3%	2,17	6,8%	2,5%	2,71	9,1%	3,1%	2,89
Středočeský	11,6%	11,5%	1,01	7,5%	5,4%	1,38	5,3%	2,8%	1,88	7,9%	4,8%	1,65
Jihočeský	27,3%	13,5%	2,02	9,0%	4,6%	1,96	7,1%	3,1%	2,26	9,6%	4,6%	2,09
Plzeňský	20,9%	13,9%	1,51	7,0%	3,4%	2,06	3,4%	2,3%	1,45	7,4%	4,0%	1,86
Karlovarský	27,7%	22,0%	1,26	14,2%	5,7%	2,48	12,1%	3,0%	4,01	15,4%	6,8%	2,25
Ústecký	69,4%	30,1%	2,31	20,0%	10,1%	1,98	23,6%	6,4%	3,68	28,4%	11,0%	2,59
Liberecký	17,7%	11,9%	1,49	10,2%	4,1%	2,50	9,7%	2,4%	4,00	11,2%	4,1%	2,73
Královéhradecký	28,6%	12,8%	2,24	8,8%	3,1%	2,86	10,0%	3,0%	3,31	11,0%	3,5%	3,14
Pardubický	50,9%	19,0%	2,68	13,8%	6,0%	2,30	9,6%	4,0%	2,38	14,2%	6,3%	2,27
Vysočina	46,5%	11,3%	4,12	7,8%	4,5%	1,75	11,4%	3,0%	3,80	11,0%	4,4%	2,52
Jihomoravský	49,1%	20,4%	2,40	19,0%	7,7%	2,47	11,9%	4,4%	2,72	19,0%	6,5%	2,90
Olomoucký	49,4%	17,5%	2,83	23,8%	8,7%	2,73	17,2%	5,7%	3,00	23,1%	8,1%	2,86
Zlínský	48,4%	19,1%	2,53	17,5%	7,6%	2,32	12,9%	4,8%	2,70	17,3%	6,8%	2,53
Moravskoslezský	58,1%	32,2%	1,81	29,0%	14,2%	2,04	20,6%	5,4%	3,81	27,1%	12,0%	2,26
ČR celkem	39,1%	19,7%	1,98	15,3%	7,2%	2,14	11,8%	3,8%	2,70	16,0%	6,5%	2,47

Poznámky: Propočtení NÚOV na základě údajů ČSÚ – VŠPS 2002.

V Praze ve věkové kategorii 15 až 24 let jsou výrazně vyšší hodnoty míry nezaměstnanosti než v EAO, proto se Praha, jinak začleněná jako kraj s nejnižší mírou nezaměstnanosti, zde dostává až na 3. místo a ještě s nepatrným rozdílem proti dalšímu Jihočeskému kraji. Tato situace v Hl.m. Praha může být způsobena jak větší konkurencí pracovníků s praxí, tak méně odpovědným přístupem mladých lidí v Praze k hledání zaměstnání, neboť ze situace na trhu práce v tomto kraji rozhodně nevyplývá, že by v něm mladí lidé měli mít výraznější problémy se získáním pracovního místa. Velmi nepříznivá v relaci se staršími pracovníky je celková situace mladých pracovníků ve věku 15 až 24 let v Královéhradeckém a Jihomoravském kraji, kde jejich míry nezaměstnanosti jsou asi trojnásobně vyšší. Skutečně nepříznivé relace pak nacházíme u pracovníků se základním vzděláním v kraji Vysočina (4,12) a pracovníků s maturitním vzděláním v krajích Libereckém a Karlovarském (4,0). V obou těchto případech však jde o kraje, ve kterých je u starších maturantů velmi nízká míra nezaměstnanosti, takže i při čtyřnásobné hodnotě se míra nezaměstnanosti mladých pracovníků nedostává nad průměrnou hodnotu.

Zajímavé je, že u vyučených mladých lidí je v Olomouckém kraji vyšší míra nezaměstnanosti než v Ústeckém kraji.

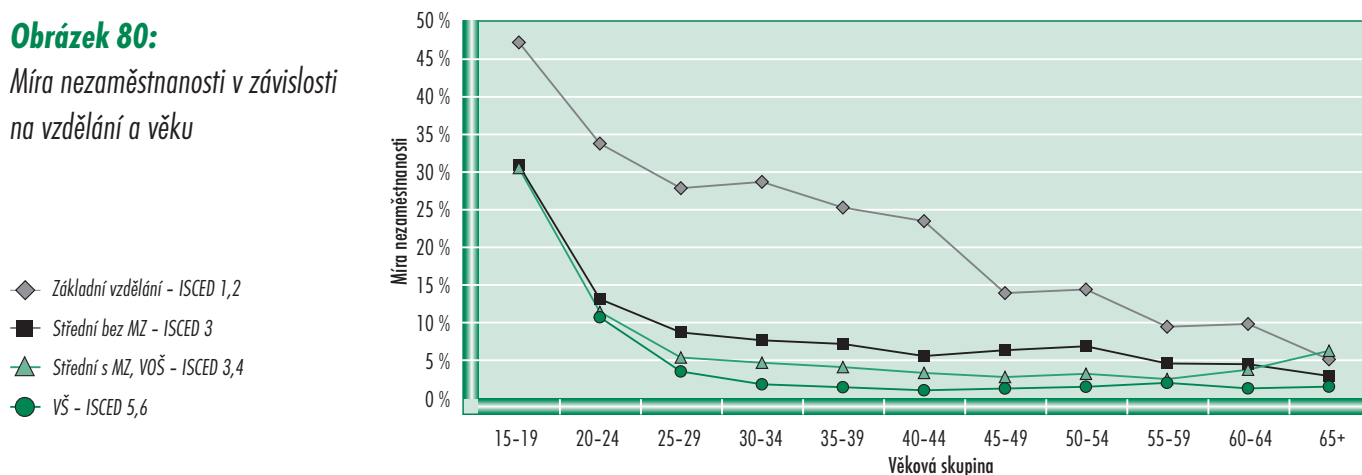
Porovnáváme-li pořadí krajů podle měr nezaměstnanosti mladých a celkové míry nezaměstnanosti, jsou největší rozdíly právě na prvních místech s nejmenší mírou nezaměstnanosti. Relativně výraznější výhodné postavení mladých pracovníků je u Plzeňského kraje (míra nezaměstnanosti mladých je zde nejnižší, starší pracovníci jsou na v pořadí krajů třetí) a u Středočeského kraje (2. pozice mladých, 5. pozice starších). Naopak nevýhodné je postavení mladých lidí, kromě již zmíněné situace Prahy, u krajů Liberec a u Královéhradeckého kraje (o 3 pozice je postavení mladých horší).

Výsledků výběrového šetření pracovních sil můžeme využít ještě k náhledu na vývoj situace mladých na lidí na trhu práce sledováním míry nezaměstnanosti pro různé věkové skupiny v jednotlivých úrovních vzdělání.

Graf na obrázku 80 jednoznačně ukazuje, že mladí lidé všech vzdělanostních kategorií mají problémy s nalezením zaměstnání přibližně do 25 let věku. Po této věkové hranici se jejich

Obrázek 80:

Míra nezaměstnanosti v závislosti na vzdělání a věku

Zdroj: Propočtení NÚOV na základě údajů ČSÚ – VŠPS 2002.

situace výrazně zlepši a ustálí, míry nezaměstnanosti se pohybují pod 10 % a jsou rozloženy podle obvyklého schématu – nejnižší vysokoškoláci, dále lidé s maturitou, vyšší úroveň je u vyučených a nejvyšší u lidí, kteří mají pouze základní vzdělání. U těch je zřejmá dokonce několikanásobně vyšší míra nezaměstnanosti než u ostatních kategorií, navíc zde setrvává až do věku 40 let.

C3.6.2. Shoda získaného vzdělání a vykonávaného zaměstnání

Další rozšíření pohledu na situaci mladých lidí na trhu práce lze získat sledováním shody⁹² získaného vzdělání a vykonávaného zaměstnání. Dále v textu uváděné údaje se týkají věkové skupiny 20 až 24 let.

Úplná shoda získaného vzdělání a vykonávaného zaměstnání se u vyučených vyskytuje v průměru ve 48 % případů. Vysokou míru úplné shody nacházíme u skupin oborů Strojírenství a strojírenská výroba (59,4 % vyučených), dále u skupin oborů Osobní služby (56,6 %) a Zpracování dřeva a výroba hudebních nástrojů (56,6 %). To znamená, že nadpoloviční část absolventů těchto skupin vykonává práci, která plně koresponduje s cíli vzdělávání v příslušných učebních oborech. **Nízké hodnoty úplné shody** pak jsou ve skupinách oborů Zemědělství a lesnictví (25,4 %) a Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika (26,3 %), což nám avizuje nedostatek vhodných pracovních příležitostí pro příslušné absolventy u zemědělských oborů a pravděpodobně i nedostatečnost učební přípravy pro uplatnění v zaměstnáních elektrotechnického charakteru. Situaci zobrazuje obrázek 81.

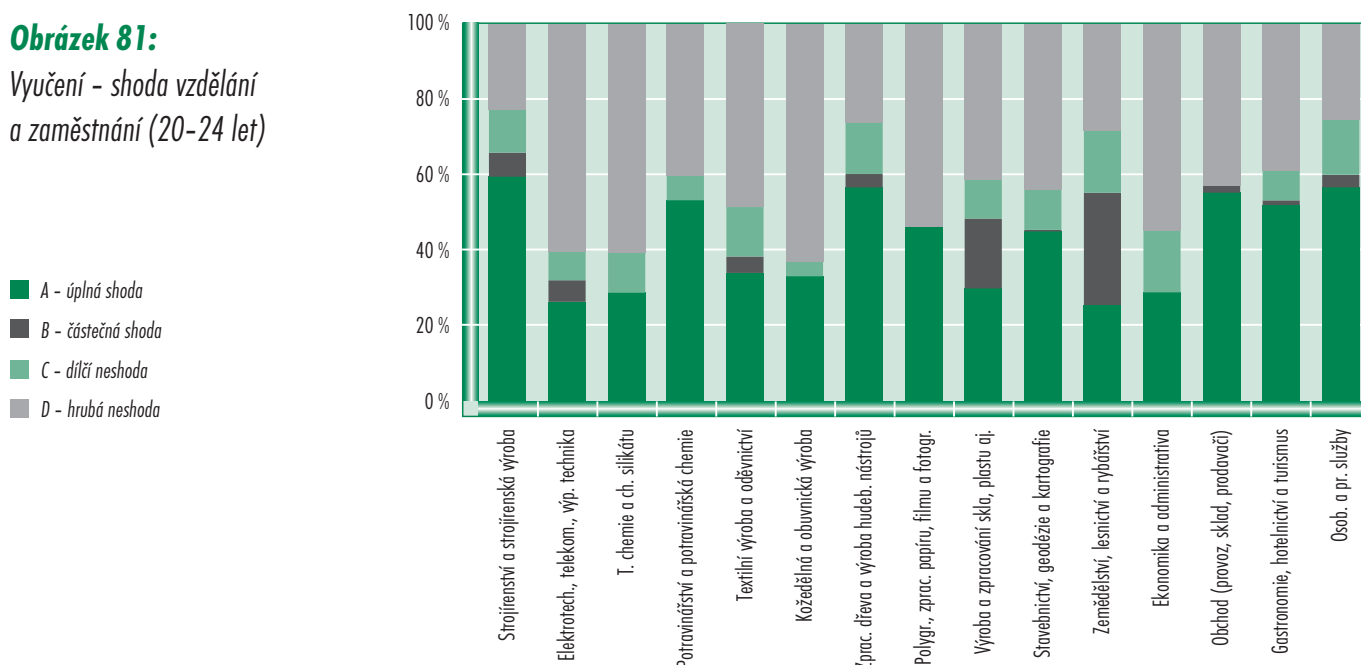
Hrubou neshodu vzdělání a vykonávaného zaměstnání nacházíme u vyučených v průměru ve 37 % případů, zejména u skupin oborů Elektrotechnika, telekomunikace, výpočetní technika (60,5 %) a Technická chemie a chemie silikátů (50,9 %). Hrubá neshoda představuje uplatnění absolventů v zaměstnáních, které vůbec nesouvisí s původní přípravou ve škole (např. vyučený zedník je zaměstnán jako číšník). Její vysoké hodnoty ukazují na problémy v uplatnění na trhu práce. Tyto problémy potvrzují i údaje o míře nezaměstnanosti v daných učebních oborech. U vyučených chemiků je zcela oprávněně uvažovat o nedostatečné přípravě na úrovni vyučení pro pracovní uplatnění, protože následující údaje o maturitních oborech naopak dokumentují dobré uplatnění chemiků s maturitním vzděláním.

Také v hodnocení shody lze porovnávat situaci mladých pracovníků s výsledky starší generace. U vyučených je jen o nepatrný rozdíl 1 p. b. větší hodnoty hrubé neshody u mladých pracovníků. Lze však konstatovat i výrazné rozdíly v neprospěch mladých pracovníků u skupin oborů Elektrotechnika, telekomunikace a výpočetní technika a Kožedělná a obuvnická výroba, naopak výrazně menší hrubou neshodu lze konstatovat u oborů Výroba zpracování skla a Textilní výroba a oděvnictví.

Úplná shoda získaného vzdělání a vykonávaného zaměstnání mladých lidí s **maturitním vzděláním na SOŠ** se vyskytuje v průměru ve 35 % případů. Dobrá situace je především u zdravotnických oborů, kde je úplné shody dosahováno v 83 % případů, dále u skupin oborů Gastronomie, hotelnictví, turismus (53,5 %) a Technické chemie a chemie silikátů (51,4 %). O situaci

Obrázek 81:

Vyučení – shoda vzdělání a zaměstnání (20–24 let)

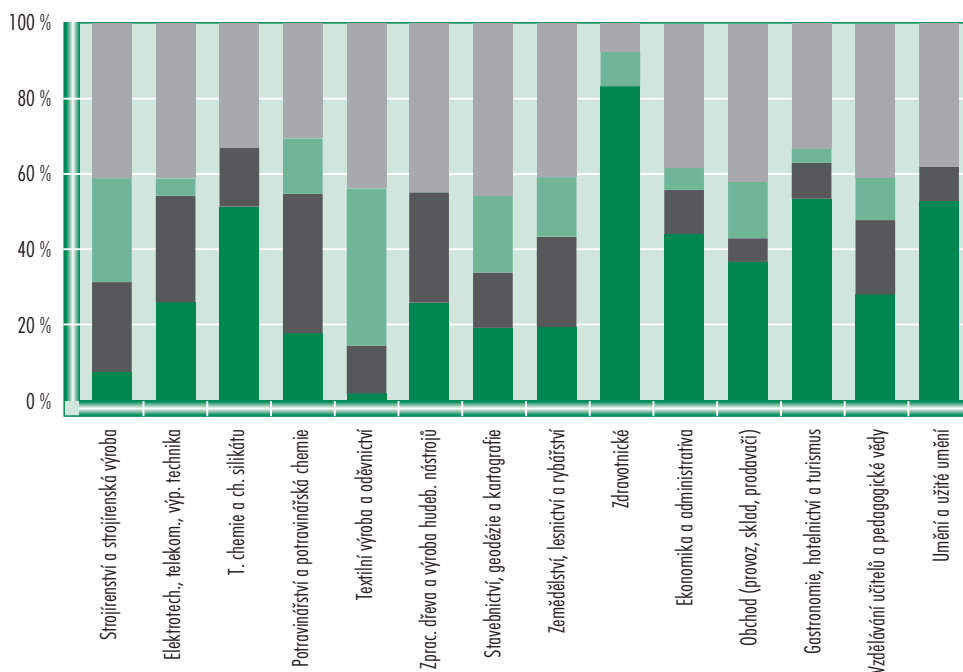
Zdroj: Propočty NÚOV na základě údajů ČSÚ – VŠPS 2001

⁹² Vojtěch, J.-Festová, J.: Shoda dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání. NÚOV, Praha 2002. V této studii je shoda dosaženého vzdělání a vykonávaného zaměstnání hodnocena na základě čtyřstupňové škály, úplná shoda = absolvent je pro danou činnost (práci) v některém z oborů dané skupiny přímo připravován, částečná shoda = absolvent není přímo připravován, ale jeho uplatnění v dané činnosti je logické, dílčí neshoda = uplatnění absolventa v dané činnosti lze alespoň vzdáleně akceptovat, hrubá neshoda = uplatnění absolventa v dané činnosti (práci) je v protikladu s jeho přípravou, absolvent vůbec nevyužívá své kvalifikace. Pro zjednodušení jsou zde uvedeny údaje pouze o hodnotách úplné shody a hrubé neshody.

Obrázek 82:

SOŠ – shoda vzdělání a zaměstnání
(20–24 let)

- A – úplná shoda
- B – částečná shoda
- C – dílčí neshoda
- D – hrubá neshoda

Zdroj: Propočítání NÚOV na základě údajů ČSÚ – VŠPS 2001

v jednotlivých skupinách oborů informuje obrázek 82, hodnoty shody nejsou uvedeny, pokud v daných skupinách oborů jsou příliš malé počty mladých pracovníků.

Nízké hodnoty úplné shody nacházíme ve skupinách oborů Textilní výroba a oděvnictví (1,9%) a Strojírenství a strojírenská výroba (7,6%)⁹³.

Hrubou neshodu vzdělání a vykonávaného zaměstnání nacházíme u **maturantů na SOŠ** stejně jako u vyučených v průměru ve **37% případů**, a to zejména u skupin oborů Stavebnictví, geodézie, kartografie a Zpracování dřeva (kolem 45%).

Porovnání situace mladých pracovníků (20–24 let) a starší generace ukazuje výrazné rozdíly a v hrubé neshodě jsou hodnoty mladých pracovníků v průměru o 10 p. b. vyšší. Ukazuje se, že zejména mladí pracovníci vzdělání v elektrotechnických, dřevařských, stavebních, ekonomických, pedagogických a uměleckých oborech nacházejí výrazně častěji uplatnění ve zcela jiných zaměstnáních, než na která se připravovali. Naproti tomu lepší je situace mladých pracovníků vzdělaných v oborech zdravotnických a textilních a oděvních.

Nepříznivá situace ve shodě vzdělávání a vykonávaného zaměstnání nemusí souviset pouze s možností nalezení odpovídajícího zaměstnání na trhu práce. Jiné výzkumy, vycházející přímo z výpovědí absolventů, ukazují, že jedním z hlavních důvodů, proč např. absolventi technických oborů, zejména strojaři, nepracují v oboru, jsou nepříznivé platové podmínky.

Ze závěrů různých šetření absolventů⁹⁴, je zřejmé, že problém nedostatku pracovníků pro některá pracovní místa nespočívá ani tak v nedostatku příslušně vzdělaných pracovníků (tedy v nedo-

statku absolventů), ani v nedostatečné nabídce příslušného odborného vzdělávání, jako spíše v **nezájmu žáků** a jejich rodičů o vzdělávání v této skupině oborů, resp. v jednotlivých konkrétních oborech, a v **nezájmu pracovníků pracovat v zaměstnáních odpovídajících jejich vzdělání.**

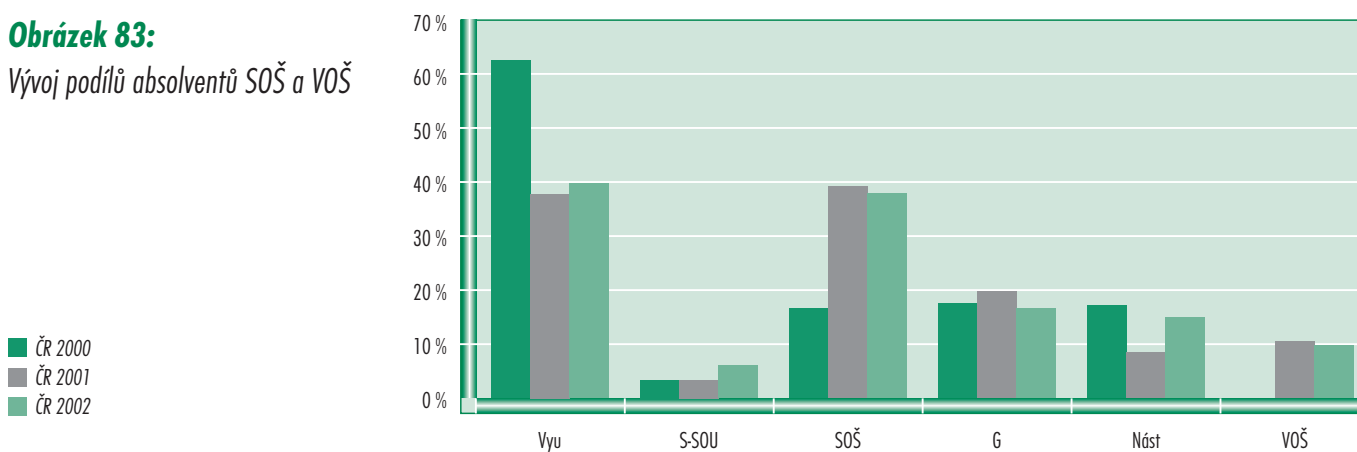
Příčiny tohoto jevu, ať už subjektivní nebo objektivní povahy, představují poměrně pestrou škálu. Jde zejména o nízké platové ohodnocení, vysoké pracovní nasazení či velkou fyzickou zátěž, ztížené pracovní podmínky, ale i např. o to, že pracovníci nepovažují nabízené zaměstnání za perspektivní (viz stále v mediích uváděné případy snižování počtu zaměstnanců či dokonce úpadků podniků, zejména strojírenských, ale i jiných firem).

Další příčinou může být i skutečnost, že nedostatek pracovníků pro některé pracovní pozice je pouze místní a pro pracovníky z jiných oblastí tato pracovní místa nejsou dostupná. Rovněž je skutečností, že stavební firmy velmi často dávají přednost zaměstnávání cizinců před vyučenými absolventy, ukazují to vysoké míry nezaměstnanosti vyučených absolventů stavebních oborů.

Že **skutečná potřeba pracovníků**, podložená odpovídající nabídkou perspektivního zaměstnání, **může změnit zájem pracovníků a tedy i absolventů**, ukazuje příklad strojírenských učebních oborů. Velký objem dokončených zahraničních investic a s tím spojený nárůst nabídky výhodných pracovních příležitostí vedl k výraznému posunu úplné shody u vyučených strojařů na druhou nejlepší hodnotu vůbec a k nejnižší míře hrubé neshody. Klasickým příkladem je Auto-Škoda, která vyvolala zájem o strojírenské obory v celém přilehlém regionu, také další velké zahraniční investice mají podobný dopad.

⁹³ Uvedená hodnota znamená, že pouze 7,6% žáků, kteří vystudovali maturitní obor Strojírenství a kteří si převážně představovali, že budou pracovat jako konstruktéři, vykonává činnosti patřící pod označení strojírenský technik (tedy i činnosti konstrukční).

⁹⁴ Uvedená tvrzení se opírají o po několik let prováděné analýzy a srovnávání údajů o uplatnění absolventů z mnoha šetření, které jsou zpracovávány v Národním ústavu odborného vzdělávání.

Obrázek 83:**Vývoj podílů absolventů SOŠ a VOŠ**

Zdroj: Propočítání NÚOV na základě údajů ÚIV

Pokud tedy velké podíly pracovníků některých skupin oborů, o které je na trhu práce zájem, nacházejí uplatnění v zaměstnáních, která neodpovídají jejich přípravě, je potřebné se zabývat příčinami, proč tomu tak je, a hlavně hledat způsoby, jak tyto pracovníky získat pro práci v oboru, který si sami ke studiu vybrali. Vedle pracovních, sociálních a finančních podmínek jde zřejmě i o perspektivu setrvání ve firmě či podniku, o perspektivu celého odvětví, o možnosti pracovního růstu apod. Zvýšením počtu žáků, připravujících se v těchto učebních a studijních oborech lze dosáhnout zlepšení pouze v případě, že žáci budou mít o toto studium, a později i o příslušné zaměstnání, zájem.

C3.6.3. Vývoj vzdělanostní a oborové struktury a nezaměstnanosti absolventů středních a vyšších škol

Podrobnější pohled na nezaměstnanost absolventů škol umožňuje pravidelný sběr dat z úřadů práce, který provádí MPSV vždy v září a v dubnu. Údaje shromážděné za několik let umožňují i posouzení trendů vývoje. Přičlenění údajů o struktuře absolventů⁹⁵, které vycházejí ze statistik ÚIV umožňuje srovnávat a hodnotit situaci ve vzdělanostní a oborové struktuře žáků, a tedy i absolventů s ohledem na jejich nezaměstnanost. Tento přístup bude použit i v další část tohoto materiálu.

Podíly absolventů⁹⁶ jednotlivých kategorií vzdělání středních a vyšších škol v České republice jsou zřejmé z uvedeného obrázku 83. Vývoj zde nemůže být zachycen korektně, protože vli-

vem prodloužení základní školy v roce 1996, ukončil studium v roce 2000 jen nepatrný počet maturantů v odborném vzdělávání a část gymnazistů. Proto dobrou představu o podílech absolventů představují až údaje z dalších let. Podobně je zkrácen počet absolventů nástaveb v roce 2001. Dalším faktem je skutečnost, že počty absolventů nebyly ještě ovlivňovány působením krajských úřadů, protože tito absolventi začínali své studium před dvěma (nástavby), třemi (vyučení, VOŠ) a čtyřmi roky (maturanti). Absolventi gymnázií ve více než 70 % přecházejí do terciárního vzdělávání a neovlivňují tedy ve výrazném podílu trh práce. Proto ani nejsou uváděni v přehledech o vývoji míry nezaměstnanosti absolventů.

V následujícím období v nejméně frekventovaných kategoriích vzdělání k výrazným změnám poměrů oproti stavu v roce 2002 nebude docházet. Lze očekávat mírný pokles podílu absolventů učebních oborů (Vyu) a malý nárůst podílu absolventů maturitního vzdělávání na SOŠ (SOŠ). Jen nepatrný nárůst bude ve studijních oborech SOU (S-SOU), v podstatě stabilní zůstane podíl absolventů gymnaziálního vzdělávání (G). Protože přestalo omezování vzdělávací nabídky studijních oborů pro absolventy tříletých učebních oborů (nástaveb – Nást) dojde k nárůstu podílu jejich absolventů. V kategorii vyššího odborného studia dojde ke stabilizaci podílu absolventů.

Míra nezaměstnanosti absolventů⁹⁷ středních a vyšších škol (SŠ-celk) v roce po absolvování (vždy dubnové hodnoty) vyka-

⁹⁵ V tabulkách a grafech jsou používána označení: Vyu – učební obory středních odborných učilišť (SOU), učilišť (U) a odborných učilišť (OU), S-SOU – studijní obory SOU, SOŠ – studijní obory středních odborných škol s maturitou, G – gymnaziální vzdělávání, Nást – studijní obory pro absolventy 3letých učebních oborů, VOŠ – studijní obory vyššího odborného vzdělávání. V údajích o nezaměstnanosti jsou pod označením „VyuMZ“ shrnutí dohromady absolventů studijních oborů SOU a nástaveb pro absolventy 3letých učebních oborů – jejich kvalifikace je totiž prakticky stejná, jsou vyučení a připraveni na vyšší vzdělanostní úrovni (mají maturitu).

⁹⁶ V grafu uvedené podíly vyučených a maturantů ve studijních oborech SOU, SOŠ a gymnázií mají jako základ pro výpočet % podílu součet počtu těchto absolventů. Podíly absolventů nástaveb jsou určeny z počtu vyučených absolventů před dvěma roky, podíly absolventů VOŠ jsou určeny z počtu maturantů (S-SOU+SOŠ+G) před třemi roky.

⁹⁷ Je potřebné upozornit, že hodnoty zde uváděné míry nezaměstnanosti jsou zpracovány pouze pro absolventy roku, který bezprostředně předchází datu sběru dat na úřadech práce. Jde tedy o míry nezaměstnanosti „čerstvých“ absolventů. Nejsou zde tedy (na rozdíl od běžně publikovaných výsledků) zachyceni ti, kteří jsou v evidenci dlouhodobě např. z důvodu mateřské dovolené, vojenské služby apod. a jsou úřady práce i MPSV vykazováni jako absolventi i mnoho let po absolvování.

Údaj míry nezaměstnanosti informuje o tom, kolik % absolventů dané skupiny oborů je registrováno jako uchazeči o zaměstnání na úřadech práce, bez ohledu na to, zda ostatní jsou zaměstnaní nebo zda studují. Takto jsou běžně míry nezaměstnanosti udávány ve všech zpracovávaných materiálech. Podíl vyučených, kteří pokračují v nástavbovém studiu i podíl maturantů SOŠ, kteří pokračují ve vzdělávání ve VOŠ a VŠ je obdobný, v údajích o míře nezaměstnanosti jsou tedy relativně poněkud znevýhodněni absolventi studijních oborů SOU a absolventi VOŠ (i když i z obou těchto skupin také určitá část absolventů pokračuje ve studiu).

zuje v celku středních škol poměrně výrazný nárůst v roce 2003 z hodnoty 15,8 % v roce 2001 na 17,9 %. Tento nárůst však není rozdělen rovnoměrně, ale týká se především absolventů vyučených, ať jde o vyučené v učebních oborech nebo vyučené, kteří ještě získali maturitu (VyuMZ) – tj. absolventů studijních oborů SOU a absolventů nástavbového studia pro vyučené ve 3letých učebních oborech. Nárůst míry nezaměstnanosti se týká i absolventů vyššího studia, zatímco u absolventů SOŠ v roce 2003 ve vztahu k roku 2001 došlo k malému poklesu. Pro úplnost jsou v obrázku 84 uvedeny i hodnoty měr nezaměstnanosti absolventů vysokých škol, které nejsou předmětem sledování vzhledem k nezávislosti na krajských strukturách. Je zřejmé, že i zde dochází k poměrně velkému nárůstu měr nezaměstnanosti, což je evidentně také odrazem obtížné situace v ekonomice země.

Vývojovými změnami se hodnoty měr nezaměstnanosti jednotlivých kategorií vzdělání nastavily mnohem jednoznačněji tak, že ukazují nepřímou závislost míry nezaměstnanosti a úrovně vzdělání – **absolventi s vyšší úrovní vzdělání jsou méně ohroženi nezaměstnaností**. Tato úměrnost je běžná ve všech rozvinutých zemích. Překvapující je ovšem vysoká hodnota míry nezaměstnanosti u vyučených s maturitou. Jde o pracovníky pro dělnická místa s vysokou kvalifikovaností, připravené pro využívání náročnějších technologických zařízení (např. NC technika) a nezájem zaměstnavatelů o takto připravené pracovníky může souviset s možností, že je stále ve velké míře konkurenceschopnost či prosperita firmy zajišťována využíváním laciné pracovní síly.

K podrobnějšímu posouzení situace absolventů přicházejících na trh práce bezprostředně po absolvování je potřebné **analyzovat míry nezaměstnanosti v oborovém členění**. V následující tabulce jsou uvedeny hodnoty měr nezaměstnanosti pro jednotlivé skupiny oborů pro vyučené, vyučené s maturitou, absolventy SOŠ s maturitou a pro absolventy vyšších škol.

Nejvyšší míry nezaměstnanosti absolventů vypočtené z údajů MPSV za duben 2003 jsou u:

vyučených ve skupinách oborů Stavebnictví, Doprava a spoje a Osobní služby,

vyučených s maturitou ve skupinách oborů Osobní služby, Právní a veřejnosprávní činnost a Stavebnictví,

absolventů SOŠ s maturitou ve skupinách oborů Kožedělná výroba a obuv, Podnikání v oborech a Ekologie, **absolventů oborů VOŠ** ve skupinách oborů Strojírenství, Zemědělství a Stavebnictví.

Nejnižší míru nezaměstnanosti absolventů podle údajů MPSV dosahují a tedy snadné uplatnění na trhu práce naleznou:

vyučení ve skupinách oborů Hornictví, hutnictví a slévárenství⁹⁸, Kožedělná výroba a výroba obuvi a Ekonomika a administrativa, **vyučení s maturitou** ze skupin oborů Hornictví, hutnictví a slévárenství, Polygrafie a Doprava a spoje, **absolventi SOŠ s maturitou** ze skupin oborů Zdravotnictví, Obecně odborná příprava (lycea) a Veterinářství, **absolventi oborů VOŠ** ze skupin Obchod, Textilní výroba a oděvnictví a Zdravotnictví.

Podrobné údaje o jednotlivých kategoriích vzdělání a skupinách oborů jsou uvedeny v tabulce 106.

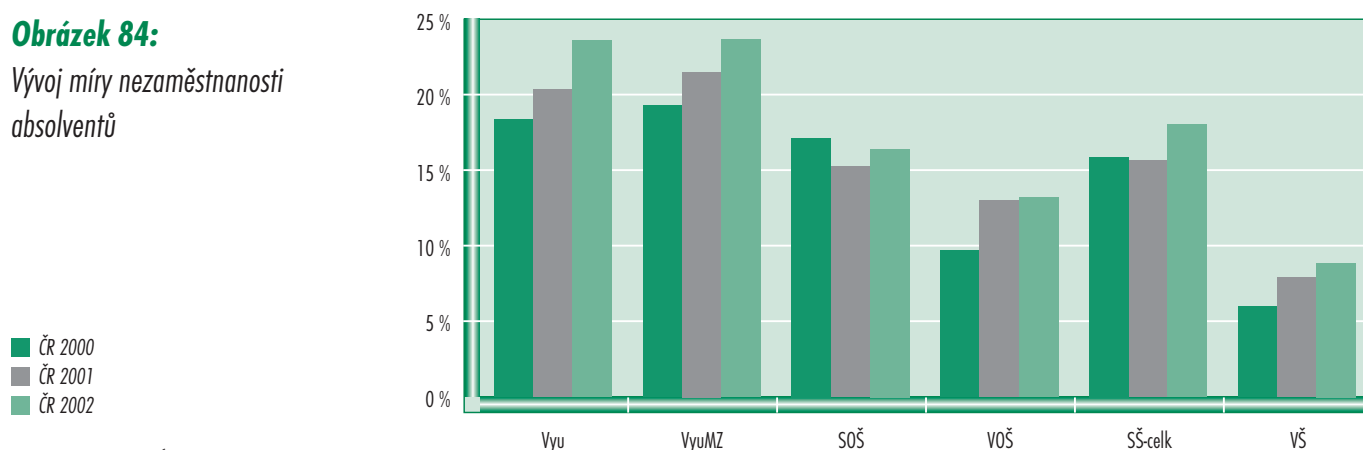
Vzdělanostní i profesní struktura žáků ve středním odborném vzdělávání jsou vlivem vývoje **poměrně příznivé** a míry nezaměstnanosti ve skupinách s velkými počty žáků nevykazují extrémní hodnoty. Ukazuje se např., že přes mnohaletou kritiku přijímání velkých počtů žáků do oborů skupiny Ekonomika a administrativa, je hodnota míry nezaměstnanosti této skupiny oborů poměrně nízká (13,6 % proti průměru 16,3 % v maturitních oborech SOŠ). Tabulka potvrzuje problémy se získáním zaměstnání vyučených absolventů stavebních oborů, údajně velmi požadovaní vyučení strojaři jsou v míře nezaměstnanosti na průměru. Zdá se, že se po dlouhé době nasytil trh absolventy skupiny Podnikání v oborech, to by mělo být upozorněním žákům a rodičům k volbě těchto oborů.

V oborech vyšších škol je velmi obtížná situace s uplatněním absolventů technických oborů. Neustálé požadavky a upozorňování zaměstnavatelů na potřebu těchto pracovníků se neodráží v realitě – a to i za situace, kdy počty absolventů těchto oborů jsou poměrně malé.

Trvale platí, že **nejnižší hodnoty míry nezaměstnanosti se nacházejí ve zdravotnických oborech**. Zájem o tuto přípravu je značný a v důsledku nedostatečné nabídky vzdělávacích míst (počtu přijímaných žáků) je zbytečně snižována možnost pracovního uplatnění dívek. V úvahách o dalším vývoji (snad s výjimkou Jiho-

Obrázek 84:

Vývoj míry nezaměstnanosti absolventů

Zdroj: Propočet NÚOV na základě údajů MPSV

⁹⁸ I když název skupiny je Hornictví, hutnictví a slévárenství, jde pouze o absolventy slévárenských a v malé míře i hutnických oborů.

Tabulka 106: Míry nezaměstnanosti absolventů roku 2002 v dubnu 2003

Skupina oborů	učební (H)		Vyuz		SOŠ		VOŠ	
	Absolv.	MN	Absolv.	MN	Absolv.	MN	Absolv.	MN
16 Ekologie a ochr. ŽP					409	23,0%	79	10,1%
21 Hornictví, hutn. a slév.	74	4,1%	32	9,4%	115	17,4%		
23 Strojrenství a str. výr.	7 208	21,7%	1 384	20,1%	3 069	18,1%	94	36,2%
26 Elektr., telekom. a VT	4 047	20,9%	2 962	24,2%	4 250	15,9%	331	20,8%
28 Tech. chemie a ch. sil.	379	21,4%	106	23,6%	692	16,2%	13	15,4%
29 Potravinářství a p. ch.	1 998	17,5%	65	16,9%	329	16,1%	32	12,5%
31 Text. výr. a oděvnictví	1 313	19,6%	277	22,7%	561	18,4%	18	0,0%
32 Kožed. a obuv.-plast	44	15,9%			49	30,6%		
33 Zprac. dřeva a hud. n.	3 034	22,5%	348	18,4%	270	15,2%	29	17,2%
34 Polygrafie a další	476	17,9%	89	10,1%	173	16,2%		
36 Stavebnictví, g. a k.	2 824	25,3%	209	26,8%	3 119	15,1%	90	26,7%
37 Oprava a spoje	72	25,0%	391	15,3%	561	18,7%	27	11,1%
39 Spec. a interd. ob.					222	19,8%	64	10,9%
41 Zemědělství a lesn.	2 569	21,1%	218	24,3%	2 115	22,2%	243	27,2%
43 Veterinářství a v. p.					200	12,5%		
53 Zdravotnictví					4 022	5,5%	1 514	4,4%
63 Ekonomika a adm.	717	17,4%	804	22,4%	10 538	13,6%	1 319	17,1%
64 Podnikání v ob.			2 690	25,5%	4 494	23,5%	268	17,2%
65 Gastron., hotel .a tur.	7 622	23,0%	744	22,7%	2 327	18,5%	581	13,6%
66 Obchod	3 527	20,5%	2 446	25,6%	76	13,2%	59	0,0%
68 Právní a veřejn. činn.			16	31,3%	1 619	22,0%	593	13,2%
69 Osobní a prov. sl.	3 238	23,2%	51	68,6%				
72 Public, knihov. a inf.							149	12,8%
75 Pedagog., učitel. a soc. p.					1 710	17,3%	836	10,9%
78 Obecně odborná př.					328	10,7%		
82 Umění a užité umění	327	19,0%	276	16,7%	1 120	19,4%	548	11,9%
Celkem	39 469	21,7%	13 108	23,5%	42 428	16,3%	6 909	13,2%
79 Gymnázium					18 527	6,4%		
Celkem SŠ a VOŠ							126 345	17,9%

Zdroj: Propočtení NÚOV na základě údajů MPSV

českého kraje) by mělo být počítáno s potřebným nárůstem počtu žáků ve zdravotnických maturitních oborech, zejména dojde-li k předpokládanému zvýšení požadavků a nutnosti absolvovat vyšší odborné vzdělání, což způsobí zvýšení přechodu těchto žáků či spíše žákyn do vyšších forem studia. Následný propad počtu absolventů vycházejících z maturitního vzdělávání by způsoboval problémy ve zdravotnictví. I při zvýšení požadavků na zdravotnický personál v nemocnicích je potřebné brát v úvahu nárůst potřeby těchto pracovníků s maturitní úrovní v péči o staré občany apod.

C3.6.4. Nezaměstnanost absolventů středních škol v krajském pohledu

Ukazuje se, že situace v absolventů vstupujících na trh práce je výrazně závislá na regionálních podmínkách. Je to dáno jak rozdíly v obecné míře nezaměstnanosti, tak rozdíly v hospodářské situaci v jednotlivých krajích. Podrobnější posouzení míry nezaměstnanosti absolventů a tedy i možností jejich uplatnění a situace na trhu práce vyžaduje posouzení ukazatelů nezaměstnanosti na úrovni jednotlivých krajů.

Pro orientaci a možnost vzájemného porovnání situace absolventů v jednotlivých krajích uvádíme některé souhrnné údaje.

V tabulce 107 jsou, kromě již běžných kategorií vzdělání, ještě navíc údaje o míře nezaměstnanosti absolventů učilišť a odborných učilišť (OU a U) a gymnázií (Gymn), dále je uvedena celková míra nezaměstnanosti absolventů SŠ a VOŠ (SŠ+VOŠ) a pořadí krajů podle míry nezaměstnanosti (Poř.-MN) v posledních třech letech.

Pro úplnost je potřebné připomenout, že hodnoty měr nezaměstnanosti v krajích jsou ovlivněny rozdílností výchozích údajů – absolventi jsou počítáni podle místa školy, nezaměstnaní podle místa trvalého bydliště. To způsobuje např. zvětšení rozdílu mezi Prahou a Středočeským krajem, protože mnoho žáků dojíždí do škol do Prahy. Vzniklý rozdíl může být docela výrazný, což lze dokumentovat srovnáním s tabulkou v první části textu, která uvádí míry nezaměstnanosti mladých lidí ve věku 20–24 let podle VŠPS a kde Středočeský kraj je charakterizován poměrně nízkou mírou nezaměstnanosti EAO a pro mladé lidi je v pořadí na druhém místě, zde se nachází na 9. místě. Pokud však propočteme společné hodnoty pro Prahu a Středočeský kraj zůstane i toto seskupení nejlepší, s nejnižší mírou nezaměstnanosti všech absolventů, pouze u některých kategorií je střídáno Jihočeským krajem.

Dále se tento problém zvyrazňuje u vyšších odborných škol, jejichž působnost je často nadkrajeová, a proto zde může vzniknout větší zkeslení.

Pokusíme-li se o krátké porovnání situace v krajích, je zřejmé, že z hlediska celku středních a vyšších odborných škol (Celk-SŠ) je situace obdobná míře nezaměstnanosti všech absolventů (tj. navíc se základním vzděláním a vysokoškoláků). Na prvních místech nacházíme Prahu, Jihočeský kraj a Plzeňský kraj, ojediněle i Královéhradecký v roce 2002, na posledních kraje Moravskoslezský, Ústecký a Olomoucký (pořadí v jednotlivých letech je uvedeno v tabulce).

Porovnáme-li situaci v jednotlivých kategoriích vzdělání lze konstatovat, že **nejnižší hodnoty míry nezaměstnanosti** ve všech kategoriích jsou v Praze, na druhém místě nacházíme v jednotlivých kategoriích buď Jihočeský nebo Plzeňský kraj, s výjimkou vyučených s maturitou, kteří mají nejnižší míru nezaměstnanosti v kraji Karlovarském.

Maximální hodnoty nacházíme v Moravskoslezském kraji, dále pak v Ústeckém kraji, s výjimkami např. v roce 2003 u vyučených s maturitou, kde druhá nejvyšší míra nezaměstnanosti je v kraji Vysočina a u absolventů VOŠ, kde zcela nejhorší situace je v kraji Olomouckém (zde ovšem připomínáme problém krajského pohledu na VOŠ). Na dalším místě se v roce 2003 nacházejí absolventi U a OU v Jihomoravském kraji, vyučení v Olomouckém kraji, gymnazisté v kraji Liberec, absolventi SOŠ a VOŠ a kraji Olomouckém.

Ve **vývoji míry nezaměstnanosti** v posledních třech letech došlo v celku absolventů SŠ a VOŠ k jejímu nárůstu, který činí 2 procentní body (dále jen p. b.). Velmi se však zhoršila situace vyučených, u vyučených v OU a U byl nárůst 15 p. b., u vyučených v učebních oborech SOU byl nárůst činí 4,1 p. b. (z 17,6% na 21,7%) a u vyučených s maturitou 4,3 p. b. (z 19,2% na 23,5 p. b.). K poklesu o 0,7 p. b. došlo, ve srovnání s rokem 2001, u absolventů SOŠ (z 17,0% na 16,3%), i když zde byl proti roku 2002 meziroční nárůst proti (podrobněji viz obr. 84 nebo tabulka 107).

Nejvyšší nárůst míry nezaměstnanosti absolventů v průběhu tří let vykazuje kraj Vysočina (7,0 p. b. - zejména vyučení a vyučení s maturitou), dále Liberecký kraj (5,7 p. b. - zejména vyučení a vyšší studium), Moravskoslezský kraj (5,3 p. b. - vše mimo absolventy SOŠ) a Plzeňský kraj (4,0 p. b. - vyučení s maturitou a vyučení). Z krajů s průměrným celkovým nárůstem je potřebné ještě zmínit velký nárůst míry nezaměstnanosti absolventů VOŠ v Olomouckém kraji (při výrazném poklesu u absolventů SOŠ a vyučených s maturitou) a ve Zlínském kraji (při výrazném poklesu u absolventů SOŠ).

I při celkovém vzrůstu míry nezaměstnanosti došlo u absolventů v některých kategoriích vzdělání v Ústeckém, Olomouckém a Středočeském kraji k **jejímu poklesu**. Ve všech případech šlo o pokles u absolventů SOŠ a vyučených s maturitou. K výraznému poklesu v míře nezaměstnanosti u absolventů SOŠ došlo v Pardubickém kraji.

Hodnotíme-li **vzdělanostní i oborovou strukturu** absolventů v jednotlivých krajích, zdá se poměrně příznivá a v relaci s celkovou nezaměstnaností nejsou v hodnotách absolventů odlišnosti ukazující na skutečně výrazné disproporce. **Celkově je v kra-**

Tabulka 107: Vývoj míry nezaměstnanosti absolventů v krajích ČR (vždy z absolventů posledního roku)

Kraj	duben	vyučení	vyuč s MZ	SOŠ s MZ	vyšší	SŠ + VOŠ
Praha	2001	4,6%	6,1%	5,4%	2,4%	4,3%
	2002	6,7%	12,9%	5,7%	3,0%	5,3%
	2003	7,6%	8,8%	6,3%	3,9%	5,8%
Středočeský	2001	21,0%	24,0%	22,0%	11,9%	18,6%
	2002	20,8%	23,5%	14,1%	17,9%	15,7%
	2003	22,7%	26,7%	15,6%	17,4%	18,2%
Jihočeský	2001	10,9%	14,4%	9,4%	6,5%	10,2%
	2002	13,8%	13,8%	10,8%	8,4%	10,9%
	2003	14,7%	18,2%	9,9%	10,1%	12,0%
Plzeňský	2001	9,6%	11,2%	10,6%	7,4%	9,1%
	2002	11,9%	13,5%	10,9%	11,4%	10,8%
	2003	14,2%	21,2%	12,2%	9,8%	13,0%
Karlovarský	2001	15,5%	14,3%	9,9%	16,1%	13,3%
	2002	16,5%	14,3%	16,4%	21,6%	15,0%
	2003	20,4%	11,7%	14,6%	17,4%	15,9%
Ústecký	2001	31,1%	31,8%	24,4%	10,9%	26,7%
	2002	31,9%	31,9%	21,5%	17,6%	23,5%
	2003	31,8%	28,0%	22,4%	17,6%	25,1%
Liberecký	2001	11,7%	17,5%	13,0%	11,1%	11,8%
	2002	17,1%	20,4%	12,7%	20,0%	14,1%
	2003	20,7%	19,7%	15,2%	21,0%	17,5%
Královéhradecký	2001	11,5%	11,4%	13,6%	17,2%	11,2%
	2002	11,0%	14,4%	11,7%	16,7%	10,7%
	2003	16,5%	17,5%	12,6%	15,2%	13,6%
Pardubický	2001	14,9%	14,3%	26,7%	11,6%	14,1%
	2002	14,8%	12,5%	12,2%	11,6%	11,9%
	2003	18,4%	14,7%	13,9%	12,6%	14,5%
Vysočina	2001	13,7%	18,2%	14,6%	9,7%	12,9%
	2002	18,9%	22,3%	15,9%	16,0%	15,7%
	2003	24,4%	33,9%	17,8%	13,4%	19,9%
Jihomoravský	2001	19,4%	22,2%	23,0%	10,6%	17,4%
	2002	22,4%	22,6%	16,8%	15,8%	17,5%
	2003	26,4%	22,2%	18,5%	10,9%	19,3%
Olomoucký	2001	27,6%	32,7%	24,5%	30,7%	24,9%
	2002	29,4%	25,6%	20,2%	38,0%	22,0%
	2003	29,4%	28,4%	20,5%	38,7%	23,6%
Zlínský	2001	13,2%	16,1%	19,1%	9,0%	13,4%
	2002	15,1%	13,9%	14,3%	14,9%	13,1%
	2003	20,6%	23,7%	15,8%	18,2%	17,3%
Moravskoslezský	2001	32,7%	30,5%	24,3%	11,7%	25,8%
	2002	35,5%	31,5%	26,9%	17,4%	26,5%
	2003	42,1%	40,0%	28,0%	20,5%	31,0%
ČR	2001	18,3%	19,2%	17,0%	9,6%	15,8%
	2002	20,3%	21,4%	15,2%	12,9%	15,5%
	2003	23,4%	23,5%	16,3%	13,2%	17,9%

Zdroj: Propočítání NÚOV na základě údajů MPSV

jích většinou zřetelná podpora směřování k vyšším vzdělanostním úrovním a k rozšíření možností pokračování ve vzdělávací dráze (nástavbové obory pro absolventy tříletých učebních oborů a studijní obory VOŠ). Je tedy většinou preferováno poskyt-

nutí možnosti získání vyšší úrovně vzdělání, i když v krajích Plzeňském, Královéhradeckém, Vysočina, Zlínském a Moravskoslezském míra nezaměstnanosti naznačuje snížení zájmu sféry práce o kategorii vyučených s maturitou a v krajích Plzeňském, Libereckém, Královéhradeckém a Zlínském o absolventy vyšších odborných škol.

V **oborovém pohledu** by byl z hlediska míry nezaměstnanosti ve všech krajích vhodný nárůst počtu absolventů v oborech skupiny zdravotnictví. Ve vývoji počtu žáků zde však dokonce dochází k poklesu, který bude způsobovat problémy, zejména v období přechodu většího počtu žáků do vyššího vzdělávání. Již dnes je nedostatek absolventů v těchto oborech důvodem jejich výrazně nízké míry nezaměstnanosti, což se zdá příznivé, na druhé straně to však vede ke ztrátě pracovních příležitostí pro dívky.

Vzhledem k nízké nezaměstnanosti v **Praze**, není zde nutno provádět výrazné ovlivňování struktury žáků. Přes poukazy zaměstnavatelské sféry na nízké počty učňů v některých oborech (např. zedníci a tesaři) nelze v Praze očekávat změnu. Pracovníci nižších vzdělanostních úrovní vždy do Prahy imigrovali nebo dojížděli a vzdělanostní složení rodičů nedává pro jiné řešení příležitost.

Ve **Středočeském kraji** dochází k vývoji, který reaguje na situaci v nezaměstnanosti absolventů, ovšem bylo by potřebné podobně jako v **Jihočeském kraji** zvažovat vhodnost velkého počtu žáků v zemědělských a elektrotechnických oborech. Velmi dobré přizpůsobení potřebám trhu práce, vč. respektování výrobního charakteru kraje a tedy lepšího uplatnění vyučených, i reakci např. na vyšší potřebu absolventů elektrotechnických oborů, lze konstatovat v **Plzeňském kraji**. Naopak problémy absolventů technických oborů nižší vzdělanostní úrovně a lepší uplatnitelnost absolventů gastronomických oborů zůstávají v **Karlovarském kraji** bez odezvy. I když se celkové míry nezaměstnanosti v **Ústeckém kraji** snížila, zůstává zde zřetelná převaha absolventů učebních oborů s vysokou mírou nezaměstnanosti a ani zde se to nijak neodráží ve vývoji struktury absolventů.

I když je nezaměstnanost v **Královéhradeckém kraji** nízká a oborová struktura poměrně vyrovnaná, je problémem výrazné potlačení možnosti vyučených pokračovat ve vzdělávání i některé změny v proporcích absolventů. V **Pardubickém kraji** lze konstatovat velice účelné změny, které jsou směřovány k lepšímu souladu potřeb a vzdělanostní struktury.

Změny v oborové struktuře probíhající v **kraji Vysočina** reagují na hodnoty míry nezaměstnanosti v kraji a zároveň směřují ke zvyšování vzdělanostní úrovně, nárůst problémů vyučených

s maturitou bude nutno sledovat v dalším vývoji místo okamžité reakce, vhodné by ještě bylo zvýšení počtu absolventů ve zdravotnických oborech. Reakce a ovlivňování oborové struktury v souladu se situací absolventů jsou zřejmé i v **Jihomoravském kraji**, problematické se zde zdá zvyšování počtu žáků v elektrotechnických oborech.

Vývoj oborové struktury v **Olomouckém kraji** ukazuje výraznou preferenci, a tedy nárůst žáků ve strojírenských oborech, které vykazují vysokou míru nezaměstnanosti, je snižován počet žáků ve zdravotnických oborech s mírou nezaměstnanosti nejnižší, pod únosnou mírou je potlačen podíl absolventů ekonomických oborů (13 % proti průměru ČR 23 %). Komentář není potřebný. Oborová struktura **Zlínského kraje** vykazuje vhodně zaměřený pozvolný vývoj, vhodně jsou i preferovány vyšší vzdělanostní struktury.

Moravskoslezský kraj je zatížen nejvyšší úrovní nezaměstnanosti, ale i tak, nebo právě proto, je vývoji středního odborného školství věnována velká pozornost. V oborové struktuře probíhají citlivé změny, které by v některých případech mohly být výraznější (posílení zdravotnických, ekonomických a hutnických oborů).

Situace absolventů necelý rok po absolvování, kdy je situace již poměrně ustálená a trh práce mohl absorbovat značnou část absolventů – uchazečů o zaměstnání, je značně různá, zejména v závislosti na celkové míře nezaměstnanosti v kraji. Nelze očekávat od školství vyřešení situace absolventů při celkové vysoké míře nezaměstnanosti, je však potřebné utvářet vzdělávací nabídku v souladu s potřebami a zájmy absolventů a s potřebami a zájmy trhu práce. Je možno konstatovat, že ve většině krajů k tomu dochází, že je snaha o dosažení co nejlepší zaměstnatelnosti absolventů. **Zaměstnavatelé ovšem nemohou očekávat, že absolventi budou zaplňovat pracovní místa**, o která nemají z nejrůznějších důvodů (nejčastěji pro nízkou mzdu) zájem starší pracovníci. Je skutečností, že i v oborech, ve kterých je ze strany zaměstnavatelů projevován zájem o absolventy, je situace absolventů velmi nepříznivá. Právě technické obory jsou ty, kde nezaměstnanost absolventů výrazně klesá až ve věkové skupině 25 až 29 let. Problémem absolventů je zejména nedostatek praktických dovedností. Zde by se měl projevit skutečný zájem zaměstnavatelů o pracovníky pro firmu, o pracovníky, kteří mají často dobré předpoklady a schopnosti, ale potřebují oporu od zaměstnavatele, potřebují zapracování, zaškolení, firemní vzdělávání – pak se mohou stát perspektivními pracovníky. Tito absolventi sice nepřinesou okamžitý zisk pro firmu, ale představují základnu pro její budoucí prosperitu.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1:	Vývoj hrubého domácího produktu (HDP), veřejných výdajů a veřejných výdajů na školství v letech 1995–2002 (v mld. Kč běžných cen)	13
Tabulka 2:	Vývoj jednotkových výdajů na žáka (studenta) podle jednotlivých typů a druhů škol v letech 1997–2002 (v Kč stálých cen roku 2000)	17
Tabulka 3:	Veřejné výdaje na regionální školství v letech 1997–2002 (v mld. Kč běžných cen)	18
Tabulka 4:	Veřejné výdaje na vysoké školy z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT v letech 1997–2002 (v mil. Kč běžných cen)	18
Tabulka 5:	Neinvestiční dotace jednotlivým veřejným vysokým školám v roce 2002 (v mil. Kč běžných cen)	19
Tabulka 6:	Vývoj struktury zaměstnaných podle dosaženého vzdělání v letech 1995–2002 (v % z celkového počtu zaměstnaných)	20
Tabulka 7:	Vývoj struktury zaměstnanosti podle odvětví v letech 1995–2002 (v % z celkového počtu zaměstnaných)	21
Tabulka 8:	Vývoj struktury zaměstnaných a nezaměstnaných a míry nezaměstnanosti podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1995, 1997, 1999–2002 (v %)	22
Tabulka 9:	Vývoj počtu zaměstnaných a nezaměstnaných podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1995, 1997 a 1999–2002 (v tis.)	22
Tabulka 10:	Míry nezaměstnanosti podle úrovně dosaženého vzdělání a podle krajů a oblastí v roce 2002.....	23
Tabulka 11:	Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání podle krajů a oblastí v letech 1995, 2000 a 2002	25
Tabulka 12:	Srovnání mzdové diferenciace (hrubé měsíční mzdy) podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1996, 1998 a 2000–2002 (v % průměrného příjmu osob se základním vzděláním)	26
Tabulka 13:	Vývoj počtu evidovaných uchazečů o zaměstnání a evidovaných absolventů škol v letech 1999–2003.....	27
Tabulka 14:	Míry nezaměstnanosti absolventů škol podle úrovně dosaženého vzdělání a oborových skupin v září 2002 a v dubnu 2003 (v %).....	29
Tabulka 15:	Vývoj počtu mateřských škol, tříd a dětí v letech 1995/96–2002/03	42
Tabulka 16:	Základní charakteristiky sítě mateřských škol podle krajů v roce 2002/03.....	43
Tabulka 17:	Míry účasti v předškolním vzdělávání pro děti ve věku 3–6 let podle krajů v roce 2002/03 v %	43
Tabulka 18:	Vývoj počtu nově přijímaných žáků na základní školy (v tis.) podle věku v letech 1995/96–2002/03.....	44
Tabulka 19:	Vývoj počtu základních škol v letech 1995/96–2002/03	45
Tabulka 20:	Vývoj počtu žáků základních škol (v tis.) v letech 1994/95–2002/03	46
Tabulka 21:	Vývoj počtu postižených žáků integrovaných do běžných tříd a ve speciálních a specializovaných třídách základních škol (v tis.) v letech 1995/96–2002/03	46
Tabulka 22:	Vývoj počtu žáků, kteří odešli ze základní školy v letech 1995/96–2001/02	46
Tabulka 23:	Základní charakteristiky sítě základních škol – podle krajů v roce 2002/2003	47
Tabulka 24:	Povinná školní docházka – odklady povinné školní docházky a míry účasti na vzdělávání podle regionů v roce 2002/03 v %.....	48
Tabulka 25:	Základní charakteristiky sítě nižšího stupně víceletých gymnázií – podle krajů v roce 2002/03 – všechny formy studia	49
Tabulka 26:	Vývoj počtu středních škol a žáků (v tis.) podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	51
Tabulka 27:	Vývoj počtu žáků v ostatních formách studia na středních školách (v tis.) v letech 1995/96–2002/03	52
Tabulka 28:	Míry účasti ve středoškolských vzdělávacích programech (v %) – podle krajů v roce 2002/03.....	52
Tabulka 29:	Přihlášeni uchazeči o středoškolské studium, úspěšnost přijetí v % podle regionů v roce 2002/03	53
Tabulka 30:	Vývoj počtu gymnázií a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	54
Tabulka 31:	Vývoj počtu nově přijatých do denního studia s maturitou na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	54
Tabulka 32:	Vývoj počtu žáků v denním studiu na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	55
Tabulka 33:	Vývoj počtu absolventů v denním studiu na gymnáziích (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2001/02	56
Tabulka 34:	Základní charakteristiky sítě gymnázií v roce 2002/03	56
Tabulka 35:	Vývoj počtu středních odborných škol a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	57
Tabulka 36:	Vývoj počtu nově přijatých žáků do denního studia s maturitou a bez maturity na SOŠ (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	58
Tabulka 37:	Vývoj počtu žáků v denním studiu s maturitou a bez maturity na SOŠ (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	60
Tabulka 38:	Vývoj počtu žáků, nově přijatých a absolventů konzervatoří (bez speciálních) ve studiu ukončeném absolutoriem v letech 1995/96–2002/03	60
Tabulka 39:	Základní charakteristiky sítě středních odborných škol podle kraje v roce 2002/03	61

Tabulka 40:	Vývoj počtu středních odborných učilišť a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03.....	61
Tabulka 41:	Vývoj počtu nově přijatých žáků do denního studia s maturitou a bez maturity na SOU (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	62
Tabulka 42:	Vývoj počtu žáků v denním studiu s maturitou a bez maturity na SOU (v tis.) a jejich struktury podle zřizovatele v letech 1995/96–2002/03	62
Tabulka 43:	Základní charakteristiky sítě středních odborných učilišť podle krajů v roce 2002/03 ve všech formách studia	64
Tabulka 44:	Vývoj počtu nově přijatých do denního nástavbového studia na středních odborných školách a středních odborných učilištích (v tis.) v letech 1995/96–2002/03	65
Tabulka 45:	Vývoj počtu speciálních škol v letech 1995/96–2002/03.....	66
Tabulka 46:	Vývoj počtu žáků speciálních škol (v tis.) v letech 1995/96–2002/03	66
Tabulka 47:	Vývoj počtu žáků speciálních škol podle typu postižení (v tis.) v letech 1995/96–2002/03	67
Tabulka 48:	Rozložení speciálních škol a počtu žáků ve speciálních školách podle krajů v roce 2002/03	67
Tabulka 49:	Počty škol/fakult realizujících terciární vzdělávání v letech 1997/98–2002/03	72
Tabulka 50:	Studující v terciárním vzdělávání v letech 1995/96–2002/03	73
Tabulka 51:	Nově přijatí do denního/prezenčního terciárního studia vzhledem k populaci 18letých (resp. 19letých) a počtu absolventů středních škol v letech 1995/96–2002/03	74
Tabulka 52:	Přijímací řízení na vyšší odborné školy a vysoké školy v letech 1998/99–2002/03	74
Tabulka 53:	Vývoj počtu vyšších odborných škol v letech 1997/98–2002/03	76
Tabulka 54:	Vývoj počtu nově přijatých do 1. ročníku denního studia na vyšších odborných školách v letech 1997/98–2002/03 (v tis.)	76
Tabulka 55:	Vývoj počtu žáků vyšších odborných škol v letech 1997/98–2002/03 (v tis.)	77
Tabulka 56:	Regionální rozložení vyšších odborných škol v roce 2002/03.....	78
Tabulka 57:	Počty uskutečňovaných studijních programů na veřejných vysokých školách (stav k 31. 10. 2002).....	80
Tabulka 58:	Účast studentů a pedagogů v programu Socrates–Erasmus v roce 2002	81
Tabulka 59:	Vývoj počtu vysokých škol a fakult v letech 1997/98–2002/03	82
Tabulka 60:	Vývoj počtu studentů vysokých škol v letech 1996/97–2002/03	82
Tabulka 61:	Vývoj struktury studentů vysokých škol podle skupin studijních programů v letech 1996/97–2002/03 (v %).....	83
Tabulka 62:	Vývoj počtu školních družin a klubů, počtu žáků v nich a jejich podílu na odpovídající školské populaci v letech 1995/96–2002/03	85
Tabulka 63:	Vývoj počtu státních jazykových škol a jejich žáků v letech 1995/96–2002/03.....	87
Tabulka 64:	Počet vysokoškolských kolejí a počet ubytovaných v roce 2002 podle sídla koleje	89
Tabulka 65:	Počet menz, jejich kapacita a výkon v roce 2002 podle sídla menzy	90
Tabulka 66:	Počty zaměstnanců podle druhu a typu školy, resp. školského zařízení (v tis.) v letech 1997–2002 a jejich struktura (v %) v roce 2002	95
Tabulka 67:	Podíl neveřejného sektoru (zřizovatel soukromý a církev) na zaměstnanosti v jednotlivých družích a typech škol v letech 1997–2002 (v %)	95
Tabulka 68:	Vývoj meziroční změny počtu zaměstnanců na jednotlivých družích a typech škol ¹⁾ v letech 1997–2002.....	96
Tabulka 69:	Počet učitelů a mistrů odborné výchovy (v tis.) v letech 1997–2002 a jejich podíl na celkovém počtu pracovníků podle jednotlivých druhů a typů škol (v %) v roce 2002.....	97
Tabulka 70:	Meziroční pokles počtu učitelů a mistrů odborné výchovy na jednotlivých družích a typech škol ¹⁾ v letech 1997–2002	98
Tabulka 71:	Vývoj průměrného počtu žáků na jednoho učitele ve vybraných typech škol v letech 1996/97–2002/03	99
Tabulka 72:	Vývoj míry vyučovací povinnosti učitelů (hod/týden) v letech 1992–2002	99
Tabulka 73:	Vývoj nominálních a reálných mezd v resortu školství a v národním hospodářství v letech 1998–2002	100
Tabulka 74:	Vývoj objemu mzdových prostředků v resortu školství (v mld. Kč) a jejich podílu na celkových mzdových výdajích na školství (v %) v letech 1997–2002	101
Tabulka 75:	Vývoj průměrné nominální mzdy učitelů (v Kč) na jednotlivých družích a typech škol a její relace k průměrné mzdě v ČR (v %) v letech 1997–2002	102
Tabulka 76:	Průměrné měsíční nominální platy učitelů na jednotlivých družích a typech škol za rok 2002 v jednotlivých regionech	103
Tabulka 77:	Poměr platu učitele k obecné mzdové hladině regionu na jednotlivých družích a typech škol za rok 2002 v jednotlivých regionech	104
Tabulka 78:	Veřejné výdaje na regionální školství v letech 1997–2002 (v tis. Kč).....	106
Tabulka 79:	Regionální školství, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy v letech 1997–2002 (v Kč).....	106
Tabulka 80:	Výše dotací poskytnutých z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT na regionální školství v letech 1997–2002 soukromým a církevním školám a školským zařízením (v tis. Kč).....	107
Tabulka 81:	Mateřské školy – veřejné výdaje na mateřské školy v letech 1997–2002 (v tis. Kč).....	108
Tabulka 82:	Mateřské školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč).....	108

Tabulka 83: Základní školy – veřejné výdaje na základní školy včetně výdajů na školní družiny a kluby v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	109
Tabulka 84: Základní školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	109
Tabulka 85: Střední školy – veřejné výdaje na gymnázia (včetně sportovních škol), SOŠ, konzervatoře, VOŠ, SOU (včetně SPV), v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	110
Tabulka 86: Střední školy (G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV) a VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	110
Tabulka 87: Střední školy (G, sportovní školy, SOŠ, SOU, SPV), všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	111
Tabulka 88: Gymnázia (včetně sportovních škol) – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	111
Tabulka 89: Gymnázia a sportovní školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	112
Tabulka 90: Střední odborné školy včetně VOŠ – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	112
Tabulka 91: Střední odborné školy a VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	113
Tabulka 92: Střední odborné školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	113
Tabulka 93: SOU (včetně SPV) – veřejné výdaje v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	114
Tabulka 94: SOU a SPV, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	114
Tabulka 95: Speciální školy – veřejné výdaje na speciální školy v letech 1997–2002 (v tis. Kč)	115
Tabulka 96: Speciální školy, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy pracovníků v letech 1997–2002 (v Kč)	116
Tabulka 97: Vyšší odborné školy – veřejné výdaje na VOŠ v letech 1998–2002 (v tis. Kč)	116
Tabulka 98: VOŠ, všichni zřizovatelé – průměrné měsíční mzdy v letech 1997–2002 (v Kč)	117
Tabulka 99: Průměrné republikové normativy běžných výdajů na studenta VŠ v letech 1997–2002	118
Tabulka 100: Průměrné měsíční mzdy pracovníků vysokých škol podle kategorií v roce 1997–2002 (v Kč)	119
Tabulka 101: Programy financování reprodukce investičního majetku VŠ na rok 2002	119
Tabulka 102: Výdaje na vysoké školy z rozpočtu kapitoly 333-MŠMT (v tis. Kč) v letech 1997–2002	120
Tabulka 103: Průměrné měsíční mzdy pracovníků vysokých škol v letech 1997–2002 (v Kč)	121
Tabulka 104: Počty žádostí o akreditaci	127
Tabulka 105: Porovnání měr nezaměstnanosti mladých a starších pracovníků v krajích i ČR	176
Tabulka 106: Míry nezaměstnanosti absolventů roku 2002 v dubnu 2003	181
Tabulka 107: Vývoj míry nezaměstnanosti absolventů v krajích ČR (vždy z absolventů posledního roku)	182

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1:	Vývoj veřejných výdajů na školství v letech 1995–2002 (v mld. Kč běžných a stálých cen roku 2000)	14
Obrázek 2:	Vývoj struktury veřejných výdajů na školství podle zdrojů v letech 1995–2002 (v % celkového objemu veřejných výdajů na školství)	15
Obrázek 3:	Vývoj struktury veřejných výdajů na školství v letech 1997–2002 podle druhů výdajů (v %).....	15
Obrázek 4:	Vývoj struktury výdajů veřejných rozpočtů na vzdělávání v letech 1995–2002 podle typu škol a školských zařízení (v %).....	16
Obrázek 5:	Poměry jednotkových výdajů na žáka/studenta v letech 1997–2002 vůči ZŠ (jednotkové výdaje na žáka ZŠ = 100 %).....	17
Obrázek 6:	Struktura obyvatel ve věku 25–64 let podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1991 a 2002 (v %).....	20
Obrázek 7:	Vývoj struktury zaměstnanosti podle sektorů v letech 1989–2001 (v % z celkového počtu zaměstnaných).....	21
Obrázek 8:	Míry nezaměstnanosti mužů a žen podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 2001 a 2002 (v %).....	24
Obrázek 9:	Vývoj počtu uchazečů o zaměstnání evidovaných úřady práce podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1998–2002 (v tis.).....	24
Obrázek 10:	Vývoj struktury a počtu nezaměstnaných absolventů škol podle úrovně dosaženého vzdělání v letech 1997–2003 (v tis.).....	27
Obrázek 11:	Vývoj počtu obyvatel ČR ve věku 6, 11, 15 a 19 let (do roku 1995 ve věku 6, 10, 14 a 18 let) v letech 1990–2007 (v tis. obyvatel).....	30
Obrázek 12:	Vývoj objemu školních kontingentů 6–10, 11–14, 15–18 a 19–23 let (do roku 1995 6–9, 10–13, 14–17 a 18–22 let) v letech 1990–2007 (v mil. obyvatel).....	30
Obrázek 13:	Schéma vzdělávacího systému České republiky	36
Obrázek 14:	Vývoj věkové struktury dětí navštěvujících mateřské školy v letech 1995/96–2002/03.....	42
Obrázek 15:	Vývoj počtu dětí v předškolním vzdělávání ve srovnání s vývojem populace 3–5letých v letech 1995/96–2002/03.....	42
Obrázek 16:	Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na základních, středních a speciálních školách (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	45
Obrázek 17:	Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na gymnáziích (v tis.) a jejich podíl na celkovém počtu studujících žáků odpovídajícím 2. stupni běžných základních škol (v %) v letech 1995/96–2002/03.....	49
Obrázek 18:	Vývoj počtu (v tis.) a struktury nově přijatých na střední školy do studia s maturitou a bez maturity (včetně žáků odpovídajících ročníků víceletých gymnázií) v letech 1995/96–2002/03.....	51
Obrázek 19:	Vývoj počtu žáků v tis., navštěvujících střední školy v denním studiu s maturitou a bez maturity, ve srovnání s vývojem odpovídající věkové populace 14–17letých, resp. 15–18letých v letech 1995/96–2002/03 (v %).....	51
Obrázek 20:	Vývoj struktury nově přijímaných do denního studia na gymnáziích podle délky studia v letech 1995/96–2002/03.....	55
Obrázek 21:	Vývoj struktury nově přijímaných na střední odborné školy do denního studia s maturitou a bez maturity podle skupin oborů v letech 1995/96–2002/03.....	59
Obrázek 22:	Vývoj počtu absolventů denního studia s maturitou a bez maturity na SOŠ (v tis.) v letech 1990/91–2001/02.....	60
Obrázek 23:	Vývoj struktury nově přijímaných na střední odborná učiliště do denního studia bez maturity a s maturitou podle skupin oborů v letech 1995/96–2002/03.....	63
Obrázek 24:	Vývoj počtu absolventů denního studia s maturitou a bez maturity na SOU (v tis.) v letech 1990/91–2001/02.....	63
Obrázek 25:	Podíly nově vstupujících na terciární vzdělávací stupeň, typ A i B (2001) k odpovídající věkové populaci v %	71
Obrázek 26:	Nově přijatí studenti do terciárního vzdělávání v letech 1995/96–2002/03 ve všech formách studia	74
Obrázek 27:	Absolventi terciárního vzdělávání v letech 1995–2002	75
Obrázek 28:	Vývoj počtu absolventů ve srovnání s absolventy dálkového studia na vyšších odborných školách v letech 1996/97–2001/02.....	77
Obrázek 29:	Vývoj struktury nově přijatých do 1. ročníku denního studia na vyšších odborných školách 1999/00–2002/03 (v %).....	78
Obrázek 30:	Vývoj počtu absolventů VŠ českého občanství v prezenčním studiu v bakalářských a magisterských studijních programech v letech 1995–2002 (v tis.).....	84
Obrázek 31:	Vývoj počtu středisek pro volný čas dětí a mládeže a jejich členů (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	86
Obrázek 32:	Vývoj počtu základních uměleckých škol a jejich žáků (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	87
Obrázek 33:	Vývoj počtu školních jídelen a stravujících se (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	88
Obrázek 34:	Vývoj počtu (v tis.) a struktury (v %) stravujících se žáků ve školních jídelnách v letech 1995/96–2002/03.....	88
Obrázek 35:	Vývoj počtu domovů mládeže a počtu ubytovaných studentů (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	88
Obrázek 36:	Vývoj počtu studentů ubytovaných na kolejích (v tis.) a jejich podíl na celkovém počtu studentů prezenčního studia na vysokých školách (v %) v letech 1995–2002.....	89
Obrázek 37:	Vývoj počtu jídel vydaných studentům vysokých škol ve vysokoškolských menzách (v mil.) a průměrný počet jídel na studenta vysoké školy v letech 1995/96–2002/03.....	90
Obrázek 38:	Vývoj počtu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně ochranné péče a jejich svěřenců (v tis.) v letech 1995/96–2002/03.....	92
Obrázek 39:	Průměrná délka vzdělávání ČR, země EU a OECD 2001.....	138

Obrázek 40:	Nabídka škol: průměrná délka vzdělávání ve věku 15–29 let (ČR a kraje, země a regiony EU, 2000)	139
Obrázek 41:	Průměrná délka vzdělávání ve věku 15–29 let (země a regiony rozšířené EU, 2002)	140
Obrázek 42:	Průměrná délka předškolního vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)	140
Obrázek 43:	Průměrná délka povinného vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)	141
Obrázek 44:	Průměrná délka středního vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)	142
Obrázek 45:	Středoškolské vzdělávání: nabídka škol a účast na vzdělávání (ČR a kraje 2000–2003)	143
Obrázek 46:	Struktura středního vzdělávání (ISCED3) (země EU a OECD 1994 a 2000; ČR 1989–2002; kraje ČR 1995,2000 a 2002).....	143
Obrázek 47:	Struktura středního vzdělávání (OECD a EU 1994 a 2000 a kraje ČR 1995,2000 a 2002)	144
Obrázek 48:	Průměrná délka vyššího vzdělávání (ČR a kraje, 2001 a 2002)	145
Obrázek 49:	Podíl žáků ve speciálním vzdělávání (speciální MŠ, ZŠ, SŠ; ČR a kraje 2001 a 2002)	145
Obrázek 50:	Účast na dalším vzdělávání (ČR a kraje 2002)	146
Obrázek 51:	Podíly přijímaných z počtu podaných přihlášek (ČR 1989–2002: podle druhu středního vzdělávání)	147
Obrázek 52:	Přihlášení a přijetí na střední školy (ČR a kraje 1995–2002).....	148
Obrázek 53:	Míra nezaměstnanosti absolventů středních škol a struktura přijímaných (ČR 2002–2003)	149
Obrázek 54:	Korelace meziroční změny přijatých a relativní nezaměstnanosti (ČR a kraje 2000–2002)	150
Obrázek 55:	Relativní rozptýlenost „oborových“ měř nezaměstnanosti (ČR a kraje 2000–2002)	151
Obrázek 56:	Zdroje financování celoživotního učení v EU – podle sektoru vzdělávání (jako % HDP)	153
Obrázek 57:	Výdaje na školství a ekonomická úroveň v evropských zemích (výdaje na školství k HDP a průměrné jednotkové výdaje k HDP na obyvatele v roce 2000).....	153
Obrázek 58:	Jednotkové výdaje: ČR a průměr zemí EU 2000 (průměrné výdaje na žáka/studenta podle stupně vzdělávání k HDP na obyvatele).....	154
Obrázek 59:	Výdaje na žáky ZŠ a SŠ v Evropě v roce 2000 (odchylky jednotlivých druhů výdajů od průměru jednotkových výdajů v EU-15)	155
Obrázek 60:	Ekonomika a financování školství (žáci, pracovníci a veřejné výdaje v ČR 2002).....	156
Obrázek 61:	Odchylky v jednotkových mzdových výdajích na pedagogické pracovníky v regionálním vzdělávání (kraje ČR) (průměr ČR=100%)	157
Obrázek 62:	Odchylky v jednotkových mzdových výdajích na nepedagogické pracovníky v regionálním vzdělávání (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	158
Obrázek 63:	Výdaje na žáka jednotlivých úrovní regionálního vzdělávání (ČR a kraje 2002)	159
Obrázek 64:	Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotlivých výdajích krajů (MŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	159
Obrázek 65:	Odchylky v podílech platů pracovníků na jednotkových výdajích krajů (MŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	160
Obrázek 66:	Odchylky v jednotkových výdajích: MŠ (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	161
Obrázek 67:	Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotlivých výdajích krajů (ZŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	162
Obrázek 68:	Odchylky v podílech platu pracovníků na jednotkových výdajích krajů (ZŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%).....	163
Obrázek 69:	Odchylky v jednotkových výdajích: ZŠ (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%).....	164
Obrázek 70:	Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotkových výdajích krajů (SŠ a VOŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	166
Obrázek 71:	Odchylky v podílech platu pracovníků na jednotkových výdajích krajů (SŠ a VOŠ, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	167
Obrázek 72:	Odchylky v jednotkových výdajích: SŠ a VOŠ (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	168
Obrázek 73:	Odchylky v podílech počtu pracovníků na žáka na jednotkových výdajích krajů (speciální školy, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	169
Obrázek 74:	Odchylky v podílech platu pedagogických a nepedagogických pracovníků (speciální školy, kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	170
Obrázek 75:	Odchylky v jednotkových výdajích: speciální školy (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	171
Obrázek 76:	Odchylky ve výdajích na ostatní zařízení jako podíl na celkových výdajích na regionální vzdělávání (kraje ČR 2001 a 2002) (průměr ČR=100%)	172
Obrázek 77:	Vztah mezi mírou nezaměstnanosti mladých lidí (15–24) a mírou obecné nezaměstnanosti (země EU v roce 2000).....	173
Obrázek 78:	Vývoj poměru nezaměstnanosti mladých lidí (15–24letých) a obecné nezaměstnanosti (ČR a kraje 1999, 2002)	173
Obrázek 79:	Vývoj poměru nezaměstnanosti mladých lidí (15–24letých) a obecné nezaměstnanosti	174
Obrázek 80:	Míra nezaměstnanosti v závislosti na vzdělání a věku	176
Obrázek 81:	Vyučení – shoda vzdělání a zaměstnání (20–24 let).....	177
Obrázek 82:	SOŠ – shoda vzdělání a zaměstnání (20–24 let).....	178
Obrázek 83:	Vývoj podílů absolventů SOŠ a VOŠ	179
Obrázek 84:	Vývoj míry nezaměstnanosti absolventů.....	180

SEZNAM AUTORŮ

kolektiv pracovníků MŠMT, ÚIV a IPPP

KE SPOLEČNOSTI ZNALOSTÍ

Výroční zpráva MŠMT o stavu a rozvoji výchovně-vzdělávací soustavy za rok 2002

Zpracovatel: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

Vydal: Ústav pro informace ve vzdělávání – Divize nakladatelství TAURIS

Rok vydání: 2004

Náklad: 750 ks

Grafické zpracování a tisk: Ústav pro informace ve vzdělávání – Divize nakladatelství TAURIS